TARİH

Zafer Toprak

Darwin'den Dersim'e

Cumhuriyet ve Antropoloji

Darwin'den Dersim'e
CUMHURİYET VE ANTROPOLOJİ

Yazan: Zafer Toprak

Bu kitapta yazım kuralları konusunda yazarın isteklerine bağlı kalınmıştır.

1. **baskı** / Nisan 2012 / ISBN 978-605-09-0625-7
Sertifika no: 11940

Kapak tasarımı: Geray Gençer
Baskı: Ayhan Matbaa Basım Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.
Mahmutbey Mah. Deve Kaldırım Cad. Gelincik Sok.
No: 6 Kat: 3-4 / Bağcılar - İSTANBUL
Tel. (212) 445 32 38
Sertifika no: 22728

Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.
19 Mayıs Cad. Golden Plaza No. 1 Kat 10, 34360 Şişli - İSTANBUL
Tel. (212) 373 77 00 / Faks (212) 355 83 16
www.dogankitap.com.tr / editor@dogankitap.com.tr / satis@dogankitap.com.tr

Darwin'den Dersim'e

Cumhuriyet ve Antropoloji

Zafer Toprak

DK DOĞAN KİTAP

Hayatta en hakikî mürşit ilimdir

Muhterem Hanım, Muhterem Beyefendiler,

Bu çay ziyafetini tertip edenlere suret-i mahsusada teşekkür ederim. Bu vesile beni Samsun'un çok münevver bir muhitinde bulundurmuş oldu. Bu vesile beni dimağları ilim ve fen ile müzeyyen olan kıymetli insanlardan mürekkep bir heyetin huzurunda pek mes'ut etti.

Efendiler;

Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, muvaffakiyet için en hakikî mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, delâlettir. Yalnız; ilim ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekâmülünü idrâk etmek ve terakkiyyatını zamanla takip eylemek şarttır. Bin, iki bin, binlerce sene evvelki ilim ve fen lisanının çizdiği düsturları şu kadar bin sene evvel bugün aynen tatbike kalkışmak elbette ilim ve fennin içinde bulunmak değildir. Çok mesut bir his ile anlıyorum ki, muhataplarım bu hakikatlara nüfuz etmişlerdir. Mes'udiyetim yükseliyor. Şununla ki, muhataplarım taht-ı talim ve terbiyelerinde bulunan yeni nesli de hakikatin nurlariyle tulû'una müessir, âmil olacak surette yetiştireceklerini vaad etmişlerdir. Bu cümlemiz için iftihara şayan bir noktadır.

Bu satırlar Atatürk'ün 22 Eylül 1924 günü Samsun'da bulunduğu sırada İstiklâl Ticaret Mektebi öğretmenleri tarafından onuruna verilen çay ziyafetinde doğaçlama yaptığı bir konuşmadan alıntıdır. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi binası 1940 yılında açılırken ön üst cephesinde "Hayatta en hakikî mürşit ilimdir" şeklinde kısaltılmıştır.

İçindekiler

Önsöz

Cumhuriyet ve Antropoloji Atatürk'ün yaşamının son yirmi yılına odaklanmış bir entelektüel arkeoloji çalışması. Farklı birikintileri, kalıntıları, birincil kaynaklardaki kırpıntıları, ikincil kaynaklardaki genellikle göz ardı edilen ayrıntıları bir araya getiren bir uğraş. İki dünya savaşı arası "karanlık çağ"ın tarihsel gerçeklerini, dönemin özgünlüğünü göz ardı etmeksizin, okudukları, yazdıkları ile söylevlerinin yanı sıra, hakkında yazılmış yüzlerce araştırma ve anı kitabının satır aralarından yola çıkarak seçkin devlet adamı Atatürk'ün düşünce dünyasına ışık tutmayı amaçlıyor.

Atatürk karizmatik bir kimlik olduğu bilinen bir gerçek. Hakkında yazılanların önemli bir kısmı övgü kaygısı taşıyan, hamaset yüklü eserlerden oluşuyor. Akademik çevrelerde ise Cumhuriyet'in egemen söylemi uzun yıllar eleştirel bir bakış açısını göz ardı ediyor. Öte yandan yazılanların büyük çoğunluğu Atatürk'ü Türkiye'nin coğrafyasına hapsediyor. Oysa 1914-1945 dünya tarihinde önemli bir kara delik. Avrupa'nın karanlık çağı. Bunu görmezden gelerek Cumhuriyet Türkiyesi'nin Tek Parti dönemini ve Atatürk'ü algılamak ve anlamak olanaksız.

Günlük siyasî ve askerî olayların ötesinde, bu denli karmaşık bir evrede yılların birikimiyle oluşan entelektüel kimliğin tekdüze bir çizgi izlemeyeceği de bir başka gerçek. Entelektüel kimlik tortusal öğeler taşısa da zaman zaman köklü dönüşümlere uğruyor, yaşanan dönem ve ortamın etkileri altında farklı yönelimler içeriyor. Nitekim bu kitabın amacı Atatürk'ün zihinsel oluşumunda benzer fay hatlarının izlerini sürmek. 1919 ve 1928 bu kırılma noktalarını oluşturuyor. İlki siyasal dönüşümün, ikincisi kültür devriminin başlangıcı. Yaşamının son on yılını Atatürk, Cumhuriyet'in "yeni insan"ını kurgulamaya hasrediyor.

Tarihçilerin temel kavramsal paradokslarından biri süreklilik ve kesinti sorunsalı. Türkiye gibi, yakın tarihinde köklü dönüşümler geçiren ülkeler için bu sorunsal daha bir ön planda yer alıyor. Kimi tarihçimiz pedagojik kaygılarla işlevsel bir nitelik taşıyan kesintiyi vurguluyor. Kimisi ise evrimci (evolüsyonist) ya da yayılımcı (difüzyonist) yaklaşımın cazibesine kapılıyor. Her meslekte olduğu gibi tarihçilikte de meslekî deformasyon var.

Dün ile bugün arasında teleolojik bir bağ kurma çabası tarihçilerin sık başvurdukları bir yöntem. Türkiye gibi ulus-devlet inşa sürecinde gecikmiş ülkelerin sosyal ve beşerî bilimleri irdelendiğinde tarihçilik misyonerliğe en yatkın bilim dalı. "Tarihten ders almak" sözü yaygın bir anlayışı simgeliyor. Bugünkü olayların "müsebbib"i dünkü olaylar oluyor. Okullarda tarih derslerinde öğretilen "neden-sonuç" ilişkisi bu tür bir teleolojik anlayışın sonucu. Tüm bu çabaların ardında gizil bir süreklilik beklentisi yatıyor. Oysa zamandan arınmış işlevsel (fonksiyonalist) yaklaşım pek az tarihçi tarafından rağbet görüyor. Ya da çoğu tarihçi farklı bilim alanlarında yeterince birikimi olmadığı için yapısalcı yaklaşımlara uzak duruyor. Vakanüvis geleneğinin anlatımcılığı ve geleneksel tarihyazıcılık ağır basıyor; yapılar göz ardı ediliyor ya da arka planda kalıyor. Dünün koşullarından çok, günün beklentileriyle geçmişe bakılıyor. Öte yandan tarihle dirsek teması olan birçok yazar epistemolojik kaygılara öncelik veriyor. Günümüz değer normlarıyla geçmiş algılanmaya çalışılıyor. Temel hak ve özgürlükler, demokrasi, katılım ve benzeri kaygılar sanki ezelden ebede var olmuşçasına geçmişe yansıtılıyor. Dünü güncel normlarla yargılamak işin kolayına kaçmak oluyor.

Teleolojik anlayış biyografik tarih çalışmalarında da hâkim konumda. Doğduğu muhite, çocukluğuna, gençlik yıllarına, okuluna bakarak, kişinin sosyal çevresi belirleyici kılınıyor; ana-babası ya da yakın çevresindeki kişilere gönderme yaparak psiko-tarihe özeniliyor. Bu tür etmenlerin kişiliğin oluşumu, insan doğası üzerindeki etkileri kuşkusuz yadsınamaz bir gerçek. Ama kimi kez kuantum dönüşümü oluşturabilecek bir ortamda günlük etmenler kişiyi başkalaştırabiliyor ve davranış o ortamdaki anlık dönüşümler sonucu ortaya çıkabiliyor. Kimi zaman bu an birkaç hafta, hatta birkaç yıl olabiliyor; tarihöncesine gidildiğinde binlerce yılı kapsayabiliyor.

Entelektüel açıdan Atatürk'ün yaşamı 1919 öncesi ve sonrası olmak üzere iki ayrı evreden oluşuyor. 1919 öncesi Mustafa Kemal Osmanlı ordusunun değerli bir zabiti. Ama "Uzun Cihan Har-

bi" diye nitelediğimiz 1912-1922 dönemiyle birlikte yeni bir dünya doğuyor ve Atatürk "tabula rasa" bu yeni dünyada bir siyaset adamı olarak yerini alıyor. Atatürk'e doğum günü sorulduğunda "Neden 19 Mayıs olmasın?" diyor. Gerçekten 19 Mayıs 1919 metaforik olarak farklı bir kimliğin doğum günü. Zira Atatürk entelektüel kimliği ile 1919 sonrası farklı bir dünyanın insanı. 1919, zabitken devlet adamına dönüştüğü tarih. Bundan böyle 1912-1922 "Uzun Cihan Harbi" Türkiye tarihinde bu tür bir kuantum dönüşümünü simgeliyor.

Cihan Harbi tarihçilere göre iki yüzyılın kırılma noktası. İki dünya savaşı arası evre tarihin belki de en karanlık on yılları. Tüm 20. yüzyıl, 1914 sonrası bu dönemde gündeme gelen dönüşümlerin sorgulanmasıyla geçiyor. Bu nedenle 1914-1991 "kısa 20. yüzyıl" diye adlandırılıyor. Cumhuriyet Türkiyesi işte bu tür bir ortamda doğuyor.

Kısaca Cihan Harbi tüm dünya için metaforik bir "Big Bang." Bu fay hattı, en derin izlerini Türkiye'de bırakıyor. 18 milyonu barındıran Anadolu on yıl içinde 5 milyon nüfus yitiriyor. Cihan Harbi Anadolu halkını seferber ediyor ve 1912-1922 arası on yıllık bir evreyi kapsıyor. Bu aynı zamanda "Millî Mücadele"nin de uzun soluklu bir savaş olduğu anlamına geliyor. Balkan Harbi'ne eğilmeksizin, Cihan Harbi'ni yaşamaksızın Millî Mücadele'yi anlamlandırmak zor. 1912-1922 Uzun Cihan Harbi'nin neden olduğu dönüşümleri tarihsel bağlamda ele almaksızın süreklilik ve kesinti sorunsalına çözüm getirilmesi olanaksız. Dünyayı değiştiren, 20. yüzyılı tetikleyen Cihan Harbi kimliklerin oluşumunu da derinden etkiliyor.

Bu kitap tüm bu karmaşık sorunsalların arasından sıyrılarak "entelektüel" Atatürk'ü, 30'lu yıllarda gerçekleştirdiği bilimsel ve kültürel devrimi yorumlamaya yönelik bir girişim. Türkiye'de çağdaş bilim ve eğitim ancak 30'lu yıllarda 20. yüzyılı yakalıyor. Süreç antropolojiyle başlıyor. Kısa sürede dil, tarih, coğrafya, jeoloji, biyoloji başta olmak üzere tüm bilim dallarını kapsıyor. Eğitimde Türkiye insanı en köklü dönüşümün 30'lu yıllarda yaşıyor. 30'ların ders kitaplarına üstünkörü göz atmak bu kanıya varmak için yeterli.

Antropoloji bir yandan kültür devrimini tetiklerken öte yandan gizil sürdürülen bir ideolojik savaşta da saf tutuyor. Dolikosefal Arî ırkı yücelten Nazi antropolojisi brakisefal tezlerle çürütülmeye çalışılıyor. Bu süreç aynı zamanda Batı'da Türkiye insanı için tortusal önyargıların giderilmesini de sağlıyor. Antropolojinin yanılgıların panzehiri yine antropoloji oluyor. İşte bu ortamda Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi doğuyor. 18. Uluslararası Antropoloji ve

Tarihöncesi Arkeoloji Kongresi'nin Türkiye'de toplanmasına karar veriliyor. Türkiye Batı bilim dünyasında artık saygın bir konum elde ediyor. Bu arada sosyal bilimlerin temelleri 30'lu yıllarda devletin öncülüğünde Ankara'da atılıyor.

Kitapta yer alan makaleler Atatürk'ün entelektüel kimliğini Batı'daki gelişmelerle açıklıyor. Atatürk'ün siyasal, toplumsal ve kültürel alanda gerçekleştirdikleri, Cumhuriyet Türkiyesi insanına yeni bir kimlik arayışı büyük ölçüde Batı'da oluşan fikir hareketleriyle yönünü buluyor. Bu süreçte ilk durak Jean-Jacques Rousseau oluyor. Siyasî rejimin omurgasını oluşturacak "ulusal irade"nin, "ulusal egemenlik" ve "güçler birliği"nin esin kaynağı Rousseau'nun *Toplumsal Sözleşme*'si. Montesquieu'nün II. Meşrutiyet'te kristalleşen "somut birey", "hürriyet" ve "güçler ayrılığı" ilkeleri Cumhuriyet'le birlikte yerini Rousseau'nun "soyut birey", "millî egemenlik" ve "güçler birliği" anlayışına bırakıyor.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ikinci bir durak Emile Durkheim oluyor. "Dayanışma", "sınıfsız toplum" ve "kaynaşmış kitle" Durkheim'ın Büyük Millet Meclisi tarafından Türkçeye çevriltilen *Toplumsal İş Bölümü*'nün ana teması. Durkheim beraberinde Fransız III. Cumhuriyeti'nin düşün çevresini de getiriyor. Charles Seignobos, Charles Gide, Leon Duguit, Eugene Pierre gibi ünlü şahsiyetlerin kitapları kısa sürede Türkçeye kazandırılıyor. Bu ilk iki durak 20'li yılların Türkiyesi'ndeki siyasal ve toplumsal dönüşümleri belirliyor. Ardından 30'lu yılların kültür devrimi geliyor. Tarihçi Herbert George Wells, antropolog Eugene Pittard ve dilbilimci Carl Brockelmann Türkiye'de geleceğe yönelik temel normları belirliyorlar. Bu kişilerin fikirlerini Atatürk'ün sofrasına Yusuf Akçura, Şevket Aziz Kansu ve Sadri Maksııdi Arsal'dan oluşan üçlü getiriyor. 30'lu yıllarda Atatürk, artık farklı bir "Aydınlanma"ya yöneliyor. Tarihin yerini arkeoloji, sosyolojinin yerine antropoloji alıyor. Kültür alanında savunma hatları on binlerce yıl geriye çekiliyor.

Bu kitapta yer alan on sekiz makalenin dokuzunun ilk şekli *Toplumsal Tarih* dergisinde yer aldı. Ancak kitap için tekrar gözden geçirildi; ekler konuldu. Diğer dokuz makale ise kitaba bütünlük kazandırmak için yazıldı. Giriş niteliğindeki bölüm fizik antropolojiyi okurlara tanıtmaya yönelik bir girişim; bu alanının monolitik olmadığını kanıtlamak için eklendi. Dersim'i ele alan son makale ise kızı Şen Sahir Sılan'ın Tarih Vakfı'na bağışı Necmeddin Sahir Sılan Arşivi'nden hazırlanan altı kitaba yazdığım önsözlerden ve *Toplumsal Tarih*'te çıkan iki makalemden derlendi. Bu tür bir makaleyi koymamdaki amaç dönemin "ırk" sorunsalı-

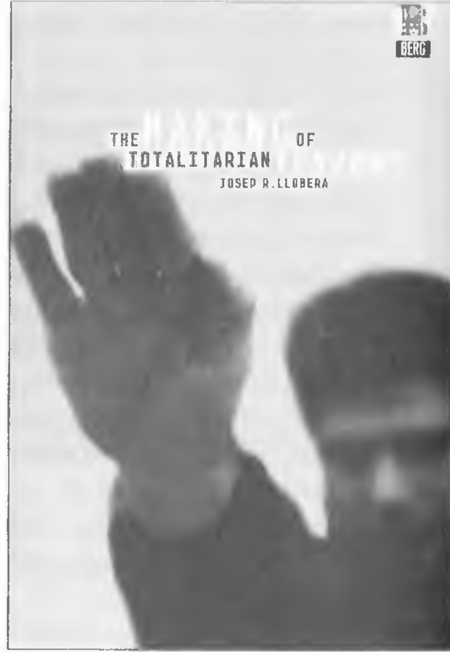
nın "etnik" olmadığını "antropolojik" bir nitelik taşıdığını kanıtlamak. Diğer bir deyişle "dışlayıcı" olmayan, "kapsayıcı" bir ırk sorunsalının tüm Tek Parti döneminde egemen olduğunu vurgulamak. Kuramsal bağlamda Cumhuriyet'i kuran kadrolar için Anadolu halkı ayırım gözetmeksizin "brakisefal."

Önsözü bitirirken bu kitabın oluşumuna katkıda bulunan üç kişiye teşekkür borcumu yerine getirmek isterim. İlk teşekkür beni bu tür bir çalışma yapmaya özendiren, mensup olduğum üniversiteye maddi ve manevi katkılarını esirgemeyen yerleşkemizin eski öğrencilerinden Feyyaz Berker'e. Bu kitabın kurgusunda önemli bir yeri olan Anıtkabir Derneği'nin yayımladığı 24 ciltlik *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*'a dikkatimi o çekti. Bir diğer teşekkür *Toplumsal Tarih* dergisinin genel yayın yönetmeni Ahmet Akşin'e. Aylık bir dergide yazılarıma sürekli yer ayırarak bu alandaki çalışmalarımı özendirdi. Ve nihayet kitabın editörü Hülya Balcı makalelerin kitap haline dönüşmesinde ve kitabın son şeklini almasında uyarılarıyla katkılarını esirgemedi.

Zeev Sternhell
La droite révolutionnaire
1885-1914

Zeev Sternhell, 1978'de yayımladığı 1885-1914 arası *Devrimci Sağ – Faşizmin Fransız Kökenleri* adlı eserinde Fransa'yı faşist ideolojinin yeşerdiği yuva olarak gösteriyordu.

Josep R. LLobera totaliter düşünceyi irdelerken 19. yüzyılın altı düşünürüne odaklanıyordu. Bunlar Maistre, Gobineau, Galton, Le Bon, Lapouge ve Sorel'di.

İki dünya savaşı arasında ırk milliyetçiliği Almanya'nın etkisiyle Orta Avrupa'da ve Balkanlar'da gelişmiş, Türkiye'nin sınırlarına dayanmıştı. Geniş ticarî ilişkilere rağmen Türkiye bu evrede Almanya'dan uzak durmayı tercih etti. Şevket Aziz Kansu, ilk Türk antropolog olarak Fransa'da, Broca Enstitüsü'nde eğitim görmüştü. Antropoloji eğitimi için yurtdışına öğrenci gönderirken denge gözetilerek, Seniha Tunakan Almanya'ya, Berlin Üniversitesi'ne, Muzaffer Süleyman Şenyürek ABD'ye, Harvard Üniversitesi'ne, Afet İnan, İsviçre'ye Cenevre Üniversitesi'ne gönderilecekti. Nihayet 30'lu yıllarda antropoloji bir İsviçreli antropolog ve etnoloğa, Eugène Pittard'a teslim edilecekti.

Fizik (Biyolojik) Antropolojiye Giriş

Zeev Sternhell, 1978'de yayımladığı *La droite revolutionnaire*[1] (Devrimci Sağ) başlıklı kitabında Fransa'da 1890'lı yıllarda Gobineau'nun ve Darwin'in etkisiyle yeni bir sosyoloji okulunun yeşerdiğini yazıyordu. Vacher de Lapouge'un antroposisyolojisi kısa bir süreliğine de olsa Fransa'da ve diğer ülkelerde felsefi ve toplumsal bilim çevrelerinin ilgilerine mazhar olmuştu. 19. yüzyılın son çeyreğinde epey ses getiren antroposisyoloji 20. yüzyılla birlikte gücünü yitirecek, ancak dip dalgaları Nazizm'e kadar ulaşacaktı. Başlangıçta sosyolojiyi tehdit edercesine geniş bir alana uzanan ve ilk bakışta ilginç görünen antroposisyolojik söylem birçok bilim insanı ve özellikle ünlü sosyolog Durkheim tarafından ilgiyle izlenmişti. 1897'de *L'Annee Sociologique*'ın ilk sayısı yayımlanmaya hazırlanırken Durkheim, antroposisyolojiye yakın duran Henri Muffong'dan dergide bu alana da yer ayırmasını istemişti.

Antroposisyolojinin kurucusu sayılan Vacher de Lapouge (1854-1926) aslında bir sosyalistti. 19. yüzyılın ikinci yarısında o da birçok entelektüel gibi Marx'tan etkilenmişti. Ama onun başka bir ilgi alanı daha vardı; bu alan biyolojiydi. Poitiers Üniversitesi'nde hukuk okumuş, 1879'da hukuk doktoru olmuştu. Bu arada Herbert Spencer ve Charles Darwin'e ilgi duymuştu. Ecole pratique des hautes etudes'de tarih ve filoloji öğrenimi görmüş, Paris'te 1883-1886 arası Louvre Okulu'nda (Ecole du Louvre) ve Antropoloji Okulu'nda Akatça, Eski Mısırca, Yahudice, Çince, Japonca gibi dilleri öğrenmeye koyulmuştu.

Vacher de Lapouge için biyolojiyle Marx'm harmanlandığı bir ortamda öjeniğe, daha da ötelerde ırkçılığa varmak pek de zor olmuyordu. 20. yüzyıl arifesinde *L'Aryen* (1899) başlıklı kitabında tüm insanların birbirlerine bağımlı olduklarını, bireysel ya da kişisel bir insan hakkının söz konusu olamayacağını, insanoğlunun Tanrı'nın yeryüzündeki imgesi olarak, farklı olma ayrıcalığını yitirdiğini, herhangi bir memeli hayvan hakkının ötesinde hak

iddia edemeyeceğini söylüyordu. Lapouge'a göre hak fikri bir kurgu ya da hayalden ibaretti. Tek gerçek güçtü. Hak eşitler ya da eşit olmayan güçler arasında bir tür sözleşmeydi. Taraflardan biri gücünü yitirince hak da sona ererdi. Bir toplum üyeleri için yasayı kolektif güç belirlerdi. Uluslararası alanda, sürdürülebilir durağan bir istikrardan söz edilemezdi. Güce karşı bir hak söz konusu olamazdı; zira hak güç tarafından yaratılan ve korunan bir durumdu. İnsanlar kardeşti; ancak kardeş olmak tıpkı hayvanlarda olduğu gibi, diğeri tarafından avlanmayı dışlamıyordu. Kardeşlik güzel bir şeydi, ama Tanrı kaybedenden değil kazanandan yanaydı. Hayat bir mücadeleydi. Hayatta kalmak için beslenmek gerekirdi; beslenmek için ise öldürmek şarttı.

Antropososyolojinin varsayımlarının ilki insan ırklarının zekâ ve karakter yönünden farklı edinimlerinin olduğu ve kafa indeksiyle beynin kapasitesinin ölçülebileceğiydi. Öte yandan insan davranışı ırkla toplumsal ortam arasındaki etkileşimin sonucuydu. Nihayet insan ilişkilerinde toplumsal seleksiyon doğal seleksiyona üstün geliyordu; bu ise sakıncalıydı. Doğal seleksiyonun önceliği olmalıydı. Lapouge'a göre, antropososyoloji siyasal ve sosyal bilimlere, bakteriyolojinin tıpta yaptığı devrimi getiriyordu. Antropolojik yaklaşım toplumsal gelişmeden kaynaklanan sorunlara daha anlamlı çözümler vaat ediyordu. Her ne kadar gelecek için karamsar bir görünüm arz etse de antropososyoloji toplumda ırksal etmenin önemini vurguluyor, biyolojik evrim sürecinin uygarlıkların tarihsel gelişimim etkileme biçimine bilimsel bir açıklama getiriyordu.

Antropososyolojik düşünceden kaynaklanan bu fikir yumağı aslında Nazizm'in yoluna döşenen taşlardan biriydi. Nazizm üç temel unsurdan oluşuyordu. Bunların ilki ırk farklılıklarını savunan biyolojik dogma, ikincisi "var olma kavgası"nı içeren ahlakî nihilizm ve sonuncusu evrensel doğa yasası olarak güçlü olanın ayakta kalmasıydı. Lapouge'un antropososyolojisi 20. yüzyıla girerken totaliter düşüncenin öngörüsü bağlamında önemliydi. Lapouge bir Sosyal Darwinistti; aynı zamanda kraniyologdu. Marx, Darwin ve Gobineau'yu sentezlemenin mümkün olduğuna inanıyordu. Bir başka deyişle, sınıf mücadelesi ırk mücadelesinin bir başka şekliydi. Arî ırkın üstünlüğüne inanıyor, bu arada anti-burjuva duygularla bir tür proleter elitizmini savunuyordu. Kendi çağdaşı Ludwig Woltmann, buna *Sozialaristokratie* (sosyalaristokrasi) diyordu.

Vacher de Lapouge'un Almanya'daki müritleri Ludwig Woltmann ve Otto Ammon'du. Her ikisi de ırk fikri üzerinden Alman

Hans Friedrich Karl Günther, Vacher de Lapouge'un Alman *Weltanschauung*'una ya da dünya görüşüne katkılarından övgüyle söz edecekti.

ulusal bilincini inşa etmeye çalışacaklardı. Cihan Harbi ertesi, Nazizm'e yol gösteren en önemli fikirler Houston Stewart Chamberlain ve Hans Friedrich Karl Günther'den kaynaklanacaktı. Hitler'in totaliter dünyasında F. K. Günther son derece önemli bir antropologdu. Gerek H. S. Chamberlain gerekse F. K. Günther, Vacher de Lapouge'un Alman *Weltanschauung*'una ya da dünya görüşüne katkılarından övgüyle söz edeceklerdi.

Antropososyoloji sözcüğünü Vacher de Lapouge icat etmişse de, kendisi disiplinin kurucusu olma payesini Joseph Arthur Comte de Gobineau'ya veriyordu. Gobineau, bilindiği gibi ırkın insanların evrimindeki önemini ilk vurgulayan kişiydi. Bu arada hatırlatalım, Darwin'in "hayatta kalmak için mücadele"si ve Paul Broca'nın kraniyolojisi antropososyolojinin gelişiminde önemli roller üstlenecekti. Antropososyoloji böylece Fransa da Vacher de Lapouge'un, Almanya'da ise Otto Ammon'un kanatları altında gelişti. İtalya'da Ridolfo Livi, İspanya'da Federico Olóriz, İngiltere'de John Beddoe ve Amerika'da Carlos Closson da ben-

Cihan Harbi ertesi, Alman Nazi ideolojisine yol gösteren en önemli fikir babalarından biri Houston Stewart Chamberlain idi. Hans Friedrich Kari Günther'le birlikte totaliter düşüncenin yolunu çizmişlerdi.

zer görüşleri savundular. Ancak bunlar arasında Vacher de Lapouge'un öncü kimliği tartışma götürmezdi.

Vacher de Lapouge tıp ve hukuk eğitimi ertesi bir süre Fransa'nın değişik üniversitelerinde kütüphanecilik yapmıştı. Darwinizm ve kraniyoloji ile tanıştıktan sonra bu fikirlerin savunusunu üstlenmişti. 1880'lerin ortalarında biyolojik verileri toplumsal bilimlere uygulamaya koyulmuş, bu arada üç kitap bastırmıştı. Bunlar *Les selections sociales* (Toplumsal Seleksiyonlar) (1896)[2], *L'aryen, son rôle social* (Aryan, Toplumsal Rolü) (1899)[3] ve makalelerinin derlemesi olan *Race et milieu social* (Irk ve Toplumsal Ortam) (1909)[4] idi. Eserleri arasında en ses getireni İtalyanca ve İngilizce de yayımlanan "Lois fondamentales de l'anthroposociologie" (Antropososyolojinin Temelleri) (1897) başlıklı makalesiydi.

Antroposoyolojinin Almanya'daki temsilcisi Otto Ammon'un bazı eserleri Fransızca ve İtalyancaya çevrilmişse de Almanca konuşulan dünyada etkisi daha sınırlı kalmıştı. Antropomet-

ri alanında monografisi *Die natürliche Auslese beim Menschen. Aufgrund der anthropologische Untersuchung der Wehrpflichtigen in Baden*[5] (İnsanlarda Doğal Seleksiyon. Baden'de Askere Alınanların Antropolojik İncelemesi Üzerine) (1893) ona ün kazandırmış, ancak *Gesellschaftsordnung und ihre natürlichen Grundlagen*[6] (Toplumsal Düzen ve Doğal Kaynakları) (1895) adlı eseriyle antroposoyolojiyi yeni bir disiplin olarak okura sunmuştu. Eserleri arasında en fazla "Histoire d'une idee. L'anthroposociologie" (Bir Fikrin Tarihi: Antroposoyoloji) (1898) adlı makalesi ses getirmişti. Her iki antroposoyolog karşılaştırıldığında Lapouge, Ammon'a göre daha radikal ve kötümserdi. Bu arada liberal demokrasinin muarızı bir sosyalist olarak, yukarıda belirtildiği gibi Marx ile Darwin arasında bir senteze varmayı deniyordu. Güç, ırk ve evrim onun gerçekleriydi. Adalet, eşitlik ve kardeşlik ise ona göre bir hayalden ibaretti.

Vacher de Lapouge'a göre, toplumsal seleksiyonla toplumun doğal düzeni büyük ölçüde bozuluyordu. Türlerin ve toplumların evrimi seleksiyonun sonucuydu: Toplumların evrimi ölümle, bir başka deyişle var olma savaşıyla ve üretkenlikle ya da veraset savaşıyla belirleniyordu. Aslında bu görüş Sosyal Darwinizm'den esinleniyordu. Ancak, Sosyal Darwinizm İngiltere ve Almanya'ya oranla Fransa'da pek zemin bulamadı. Fransa gerek nüfus gerekse sanayileşme açılarından daha az gelişmişti. Descartes'ın rasyonalizmi Sosyal Darwinizm'in yeterince yeşermesini önlüyordu. Aynı şekilde ne Spencer'in liberalizmi ne de sosyal demokrasi Fransa'da uygun bir ortam bulmuştu. Fransız kültür kodları, uzlaşma ya da sosyal dayanışma üzerine kurulu değerler sosyolojisinin gelişimine çok daha uygun bir iklim yaratmıştı. Fransız sosyolojisinin ana damarı "solidarite" (dayanışma) idi.

Vacher de Lapouge ise bu ana damardan epey uzakta konumlanıyordu. Lapouge için tüm canlılar doğal seleksiyona tabiydiler. İnsanlar ise, bunun ötesinde sosyal seleksiyona uğruyor ya da onun yarattığı ortamla muhatap oluyorlardı. Bu nedenle hayvanlara oranla insan nesli daha karmaşık bir bilgi yumağı gerektiriyordu. İşte, antroposoyoloji, ırkla sosyal ortam ya da çevre arasındaki karşılıklı ilişkileri araştırıyordu. Antroposoyolojinin temel varsayımı insan eyleminin kalıtımsal beyin yapısının bir ürünü olduğuydu.

İlk aşamada, Lapouge üst ve alt somatik ve psişik tiplerden oluşan ideal tipleri inşa edecekti. Bu tipler, toplumsal seleksiyona tabi olmaksızın, doğal seleksiyon varsayımına göre çoğalıyor

ya da azalıyordu. Bu hiyerarşik, ideal tiplemeler ırk olarak nitelenebilirdi. Burada, siyasetten arınmış, zoolojik bir anlamı vardı. Lapouge, aynı kültürü paylaşan ve aynı seleksiyon yasalarına tabi olan, fakat farklı ırk unsurlarını içeren topluluğa "etlınie" adını veriyordu. İşte bu aşamada sefalik indeks ya da kafa ölçüsü devreye giriyordu. Lapouge Avrupa nüfusu içerisinde kafa yapılarına göre üç farklı tip görüyordu. Bunlar Homo Europeus, Homo Alpinus ve Homo Cantractus'tu.

İkinci aşamada, Lapouge toplumsal seleksiyonun doğa düzenini ya da doğal seleksiyonu bozduğunu iddia ediyordu. Disjenik elemanlar, yanı alt ırk, öjeniklerin yani üst ırkın yerini alıyordu. Buna sürekli seleksiyon etkisinin yarattığı İdeal Konumun Yıkılması Yasası adını veriyordu. Bir başka deyişle toplumsal yaşam doğadaki dengeleri çarpıtıyor ve ırkın yozlaşmasına neden oluyordu. Doğa dengesini bozan toplumsal seleksiyonun farklı nedenleri vardı. Her şeyden önce çağdaş savaşlar yetenekli insanları, öjenikleri tüketiyordu; disjenikler ise askerliğe uygun bulunmayıp cepheye sevk edilmedikleri için hayatta kalıyorlardı. Başka bir deyişle "iyi"ler telef oluyor, "kötü"ler hayatlarını idame ettiriyorlardı. Öte yandan siyaset, daha doğrusu demokrasi, vasat insanların işiydi. Onları ön plana çıkarıyordu. Dinin de doğa dengelerinin bozulmasında rolü vardı. Din adamlarına uygulanan evlenme yasağı birçok nitelikli kişinin, kısaca öjeniğin üretkenliğini önlüyordu. Bu arada dinsel bağnazlıklar nedeniyle seçkin insanlar haksız yere mahkûm oluyor, toplumdan dışlanıyorlardı. Dinsel ya da toplumsal gerekçelerle birçok ülkede uygulanan yoksul yasaları disjeniklerin yaşamlarını sürdürmelerine olanak sağlıyordu. Çok eşle evlenme yasağı yine öjeniklerin aleyhineydi; geniş ölçüde üremelerini engelliyordu. Plütokrasi entelektüel aristokrasinin kökünü kurutuyor ve parasal kaygılarla burjuvaların kendi aralarında kurdukları aileler öjenikler arası evlilikleri engelliyordu. Son olarak en yetenekli kişiler, yani öjenikler genellikle çok çocuk yapmıyorlardı. Lapouge'un kötümserliği işte bu tür toplumsal seleksiyondan kaynaklanıyordu. Toplumsal seleksiyon öjeniklerin aleyhine çalışıyor, ebleh insanlara pozitif ayrımcılık getiriyordu.

Lapouge'un kuramının üçüncü aşaması ise iradî unsurdu. Sistematik bir seleksiyon insana doğasını tekrar kurgulama şansı verebilirdi. Veraset gücü kullanılarak insanlığı tehdit eden yıkıcı ve düzensiz seleksiyonun önüne geçilebilirdi. Sistematik seleksiyon, sadece ilerleme için değil, kaçınılmaz ırk çöküntüsünü önlemek için de gerekliydi. Kuramsal açıdan olduğu gibi bilim-

sel ve teknik açıdan da sistematik seleksiyon mümkündü. Zorluklar, Lapouge'a göre ahlakî ve toplumsaldı. Her halükârda, halihazırdaki nüfusta gerçekleşecek etnik dönüşümlerle, değişik etnik kavramların gelişimiyle ve yeni siyasal, toplumsal ve ekonomik örgütlenme şekilleriyle bu engellerin azalacağı kanısındaydı.

Bir toplumda doğal aristokrasiyi sistematik seleksiyonla yaratmak mümkündü. Değişik iş tanımlarına göre uzmanlaşmış ve farklılaşmış kastlar oluşturulabilirdi. Tüm toplum belli bir doğrultuda dönüşüme uğratılabilir, en yetenekli yerel tipler çiftleştirilerek insanlık geliştirilebilirdi. Ve nihayet var olan insanlık, tek ve daha mükemmel bir ırka dönüştürülebilirdi. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için sistematik seleksiyonun iki doğrultuda geliştirilmesi gerekiyordu: Dejenere, kusurlu ve yeteneksiz olan toplumdan dışlanabilir, elimine edilebilir, yerini geliştirilecek üstün insan alabilirdi. Kişisel inisiyatif ve ahlakî baskıyla bu hedeflere varılamazsa, devlet aracılığıyla bu sağlanabilirdi.

Lapouge *Les selections sociales* ve *L'Aryen* başlıklı eserlerinde bu tür özlemlerini dile getiriyor, geleceğin seleksiyonizmle ve ırkçılıkla inşa edilebileceğine inanıyordu. Toplum uzmanlaşmış ve ayrışmış kastlardan oluşan hiyerarşik bir yapıya kavuşturulmalıydı. Öjenik toplum ancak müdahaleci, –bu sosyalist anlamına geliyordu– bir yapıyla gerçekleşebilirdi. Devletin görevi toplumu dönüştürmek, bireyleri mükemmel ve eşit yapmaktı. Lapouge, belki de birkaç yüz yıl sürecek, uzun bir dönemi kapsayacak bir projeden, sosyalist nitelikte bir dünya sisteminden söz ediyordu. Kurguladığı sosyalist sistemin özü seleksiyonizmdi. Günün gerçekleri toplumsal yaşamın biyolojik açıdan sağlıklı olandan yana olmadığını gösteriyordu. Geleceğin seleksiyonizmi sağlık ve güzellik açısından en iyi insanları hedefleyen bir çizgide ilerlemeliydi.

Vacher de Lapouge, *Race et milieu social* (1909) başlıklı son kitabında ise sosyalizmle seleksiyonizmi aynı potada eritmenin tek yolunun demokrasiyi kaldırmaktan geçtiğini vurguluyordu. Demokrasi burjuvazinin önyargısıydı. Köylü ve işçi Lapouge'un görüşlerine çok daha sempatiyle yaklaşıyordu. Hükümetler, kesinkes alt sınıflardan yana olmalı ve elitlerle entelijansiyayı yola getirmek için güç kullanmalıydı. Lapouge'un geleceğe dönük beklentisi biyolojik gelişmeye dayanıyordu. Daha net ifadeyle, devletin toplumun evrimine biyolojik müdahalesini bekliyordu. Bu istenmeyen kişiler için sterilizasyon ve iğdişi de kapsıyordu. Lapouge öjeniğin önünde en büyük engel olarak Hıristiyan ahlâkını ve plutokratik siyasal rejimleri görüyordu. Hıristiyanlık genetik ola-

rak kusurlu insandan yanaydı. Aynı şey plutokratlar için de söylenebilirdi. Servet birikimi her zaman öjeniklerden, zeki olan insanlardan yana değildi. Öjenik olmak servet sahibi olmak anlamına gelmiyordu. Bilakis servet doğal seleksiyonu bozuyordu.

Kısaca, militan bir sosyalist olan Vacher de Lapouge, döneminde Sosyal Darwinizm'in en güçlü savunurlarından biriydi. Fransız antropososyolojisini kurmuş, bu alanın öncüsü olmuştu. Birçok açıdan Lapouge, yakın ilişki içinde olduğu Alman Ludwig Woltmann'ın Fransız versiyonuydu. Woltmann da, Lapouge gibi Marksizm ile Darwinizm'in sentezi peşindeydi. Sınıf savaşıyla ırkların mücadelesini aynı potada eritmekten yanaydı. Toplu bir biçimde bakıldığında, Darwinci biyolojinin insanlığın evrimine uygulanmasını, Arî ırkın ve Alman'ın üstünlüğü üzerine kurulu bir düşünce sistemini savunuyordu. Özünde pan-Germenizmle güçlendirilmiş burjuva karşıtı bir düşünce yapısı Woltmann'ı tanımlıyordu. Onun için evrensel sınıf savaşı son kertede evrensel ırklar savaşının bir uzantısıydı. Daha ötelere giderek, doğal seleksiyondan yola çıkarak proleter elitizmine, yukarıda belirtildiği gibi *Sozialaristocratie*'ye varıyordu. Lapouge, bu teoriyi büyük bir coşkuyla kucaklamıştı.

Vacher de Lapouge, Fransa'da Woltmann'ın ötesinde, Darwin'in takipçilerinden Iena Üniversitesi Profesörü Ernest Haeckel'in çalışmalarını da Fransa'ya tanıtacaktı. Haeckel, insan yaşamıyla bir protoplazm hücresinin tıpa tıp benzerliğini kanıtlama çabası içersindeydi. Ona göre hayat maddenin bir şeklinden ibaretti. Lapouge, Baha Tevfik ve Ahmed Nebil[7] tarafından II. Meşrutiyet döneminde Osmanlıcaya da kazandırılacak olan Haeckel'in monizm kitabını Fransızcaya çevirecekti.[8] Ayrıca, "bilimsel ırkçılığın" Amerika'daki sözcüsü ve Amerika'ya göç sınırlamaların getirilmesinde ve ırklar arasında evliliğin yasaklanması (anti-miscegenation laws) yasalarının savunusunda ön safta yer alan ünlü öjenikçi Madison Grant'ın *The Passing of the Great Race, or, The Racial Basis of European History* (Büyük Bir Irkın Çöküşü ya da Avrupa Tarihinin Irksal Temeli) adlı kitabının Fransızca çevirisine önsöz yazacaktı.[9]

Son kertede, Vacher de Lapouge, liberalizme, demokrasiye, kapitalizme, burjuva toplumuna, Hıristiyanlığa ve 1789 Devrimi'nin ilkelerine karşı tavır koyuyordu. Darwinist ve Marksist'ti; zira her iki sisteminin de determinist ilkeler üzerine inşa edildiğine inanıyordu. Biyolojik determinizm ve tarihsel determinizmi aynı potada eritiyordu. Bu nedenle dönemin Sosyal Darwinistleri kendile-

Darwin'in takipçilerinden Iena Üniversitesi Profesörü Ernest Haeckel'in (yukarıda) çalışmalarını Vacher de Lapouge Fransa'ya tanıtacaktı.

rini işçiler gibi sosyalist olarak görüyorlardı. Lapouge için bundan böyle Fransız Devrimi'nin idealleri çökmüştü. İnsanların kardeşliği ve eşitliği fikirleri, doğa yasalarına karşı bir anlayışın ürünüydü. Plutokrasinin demokrasi maskesi düşmüştü. Demokrasinin ilkeleri sorgulanır olmuştu. Artık ırklar arası çatışma başlıyordu. Aksi takdirde insanlık yok olmaya mahkûmdu.

Kafatası İndeksi ve Antropososyoloji

Vacher de Lapouge bu kitapta yoğun bir biçimde gündeme getireceğimiz kafatası indeksini antropososyoloji temel kavramı olarak kullanacaktı. Kafatası indeksi başın yatay genişliğiyle uzunluğu arasındaki orandı. Bu ölçümler sonucu iki tip ortaya çıkıyordu. Bunlardan ilki dolikosefaldi; enlemesine uzun kafayı simgeliyordu. Brakisefal ise enlemesine yuvarlak kafaydı. Diğer bir deyişle iki kulak arası mesafeyle burunla ense arasındaki mesafenin oranıydı. Bu veriler ışığında Avrupa ırklarını iki temel tipe indirgemek mümkündü. Bunlar Homo Europeus ve Homo Alpinus idi. Üçüncü bir Avrupa ırkı daha vardı: özellikle Güney İspanya ve İtalya'da yaygın olan, karma nitelikteki Homo Mediterraneus.

Vacher de Lapouge'a göre Homo Europeus dolikosefal, aynı zamanda uzun boylu, açık saç renkli, mavi gözlü ve uzun suratlıydı. Büyük Britanya, İskandinavya, Kuzey Almanya ve Hollanda bu insan türünün barındığı coğrafyalardı. Psikolojik özellikle-

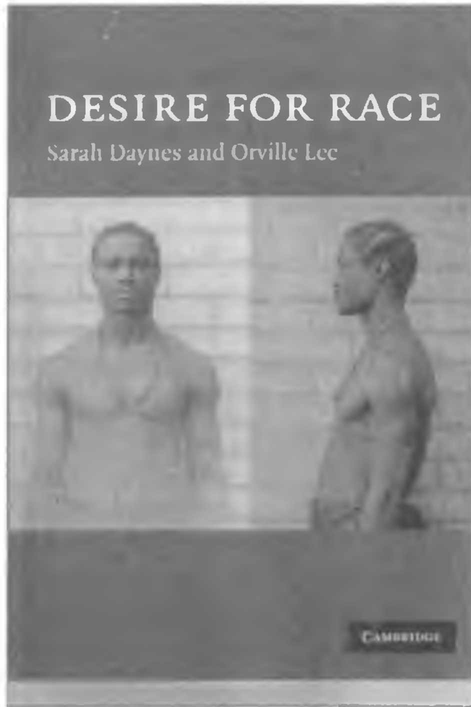
ri açısından bu insan tipi hırslı, enerjik ve cesurdu. Protestan dini bunlar arasında yaygındı. Homo Europeus girişimci, hamleci, egemen, kendine güveni olan, servet yaratıcı, uzak görüşlü, özgürlüğe ve bireyselliğe âşık, maceracı, ilerici ve yaratıcıydı. Homo Alpinus ise brakisefaldi. Kısa boylu, esmer ve yuvarlak yüzlüydü. Fransa, İsviçre, Güney Almanya, Polonya, Kuzey İtalya, Balkanlar, Anadolu ve Kafkasya bunların yurduydu. Avrupa'dakilerin çoğu Katolikti. Temel psikolojik özellikleri ise temkinli, genellikle tutucu ve yerel değerlere bağlı kişilerdi. Ayrıca tutumlu, çalışkan, sağduyu sahibi ve gelenekçiydiler. Fikirleri yaratmaktan çok özümserlerdi. Savunu güdüsüyle hareket eder, "serf" ve "köle" zihniyetini korurlardı. İleriye dönük görüşleri ise aile yaşamıyla sınırlıydı. Avrupa'daki üçüncü tip Homo Mediterraneus ise, genellikle kısa boylu, koyu esmer, uzun yüz ve başlıydı. Akdeniz havzasında, Korsika, Sicilya, Güney İtalya ve İspanya'nın bazı bölgelerinde yaşıyorlardı. Bu tipolojinin uzun boylu ve kısa suratlı bir versiyonuna Güney İspanya'da ve Kuzey Afrika'da Kabylia'da rastlanıyordu.

Vacher de Lapouge işte bu insan tipolojilerinden yola çıkarak bir dizi antropososyolojik yasa belirleyecekti. Bu yasalar on iki taneydi. Servet Dağılımı Yasası'na göre, Homo Europeus'un Homo Alpinus'la birlikte yaşadığı ülkelerde, Homo Europeus Homo Alpinus'a göre daha çok servet sahibiydi. Yükseklik, ya da İrtifa Yasası yine her iki tipolojinin birlikte bulunduğu coğrafyalarda Homo Europeus'un daha az dağlık bölgelerde yoğunlaştığını ortaya koyuyordu. Dolikosefal bölgelerde, ya da brakifesal yoğunluğu düşük alanlarda Homo Europeus'un iskân ettiği önemli kentler ortaya çıkıyordu. Bu, Kentlerin Konuşlanması Yasası'ydı.

Kent İndeksi Yasası kafatası indeksi düşük olanların, yani dolikosefallerin kentlerde, brakisefallerin ise çevre kırsal yörelerde meskûn olduğunu gösteriyordu. Bu arada çekim gücü olan her kente çevreden giderek daha çok brakisefal göç ediyordu. Ancak, bu göç edenler de kırsal nüfusun daha az brakisefalleri, yani kafa indeksi nispeten düşük olanlarıydı. Göç Yasası'na göre, yer değiştiren nüfusta çözülme, gittiği ortama uyum sağlama brakisefal unsurlar arasında daha az görülüyordu. İki farklı bölgeden gelen çiftin evliliği sonucu doğan çocuğun kafatası indeksinin, bu bölgelerdeki kafatası indekslerinden daha düşük oluşu Evlilik Yasası'ydı. Diğer bir deyişle, bir toplulukta dolikosefal üyelerin kendi doğdukları bölgelerin dışından eş seçme olasılığı brakisefallerden daha yüksekti.

Dolikosefal Yoğunlaşması Yasası nüfus çözülmesi sonucu göçlerde dolikosefal merkezlerin tercih gördüğünü ortaya koyuyordu. Kent Eleme Yasası kent yaşamının dolikosefallerin seleksiyonuna yaradığını, brakisefallerin ise dışlandığını gösteriyordu. Tabakalaşma Yasası, kafatası indeksi düşük olanların ve dolikosefallerin toplumun üst sınıflarındaki oranının alt tabakalara oranla daha fazla olduğunu gösteriyordu. Entelektüel Sınıf Yasası'na göre kafa ile çalışanların başlarının mutlak ölçüleri ve özellikle genişliği daha fazlaydı. Çağlar Yasası, tarihöncesi zamanlardan beri kafatası indeksinin her yerde, sürekli bir biçimde arttığını kanıtlıyordu.

Son yasa ise Vacher de Lapouge'un kuramını özetler mahiyetteydi: Adı Homo Europeus'un Etkinliğinin Yoğunluğu yasasıydı. Kısaca, son kertede Homo Europeus üstün olan, Homo Alpinus düşkün olandı. Açıkçası, Vacher de Lapouge Avrupa sekenesini bariz bir biçimde ikiye, hatta üçe bölüyordu. En yetenekli, varlıklı, kentli olanlar Homo Europeus'u temsil eden dolikosefallerdi. Buna karşılık, kırsal kökenli, muhafazakâr, aile içine ka-

ABD'de sosyal bilimcilerin çoğunluğu ırk kuramını bir araştırma alanı olmaktan çok, bir veri olarak kabul ediyordu: Irkların hiyerarşisi doğal düzenin bir parçasıydı.

panık olanlar ise Homo Alpinus ya da brakisefallerdi. Ancak paradoksal olarak entelektüel sınıf Homo Alpinus'tu. Bu bir ölçüde entelektüellere karşı bir önyargıyı ifade ediyordu. Entelektüel keyfine düşkündü; o nedenle Homo Europeus'un kıstaslarıyla bağdaşmıyordu.

Durkheim ve Antropososyoloji

Vacher de Lapouge'un antropososyolojisi kısa bir süre için de olsa kimi çevrelerde ilgi uyandırmıştı. Sosyologlar ilk aşamada antropososyolojiye karşı ne tür bir tavır almaları gerektiği konusunda kararsız kaldılar. Durkheim üç yıl kadar antropolojiyle balayı yaşadı. Bu süre içersinde *L'Annee Sociologique* antroposos-yoloji alt başlığıyla bir bölüm içerdi ve Muffong bu alandaki makale ve kitaplar için eleştiriler, daha doğrusu tanıtım yazıları yayımladı. Yılda ortalama on üç sayfa ayrıldığı düşünüiürse antroposoyolojinin *L'Annee Sociologique*'de hatırı sayılır bir konum elde ettiği söylenebilirdi. Ancak dördüncü yılda (cilt IV, 1900) Muffong'ın katkıları ve antroposoyoloji altbaşlığı yok oldu. Yerini Marcel Mauss ve Henri Hubert'in ırk, ulusal köken ve tarihöncesi üzerine yazılanları tanıtan ve eleştiren "Antropoloji ve Sosyoloji" başlıklı bölüme bıraktı.

Durkheim başlangıçta *L'Annee Sociologique*'de olanaklar ölçüsünde farklı sosyolojik eğilimleri kapsayan geniş bir alan çizmek istemişti. Öte yandan sosyologlar doğal olarak ırk antropolojisi disiplinine kuşkuyla bakacaklardı. Nedeni, sosyal olayları bir sonuç olarak gören bu tür bir yaklaşımın sosyolojiyi gereksiz kılacağı kuşkusuydu. Bir bilimsel çizginin varacağı sonuçları önceden görmek her zaman olası değildi ve Durkheim bu tür kuşkuları yenmek için antroposoyolojiye kapılarını açarak sosyologlara da bir mesaj gönderme kaygısındaydı. Bir aralık, Durkheim'ın deyişiyle, antropolojinin sosyolojiyi gereksiz kılacağı kuşkusu doğmuştu. Antropolojinin tarihsel olguları salt ırk karakteristikleriyle açıklama girişerek, toplumsal olguları kendilerine özgü yaşam gücü olmayan birer "epifenomen"e dönüştürmesinden korkuluyordu. Bunun sosyologları kuşkulandırması doğaldı. Durkheim, cesur davranarak *L Annee Sociologique*'in sosyoloji adı altında her türlü girişime açık olması gerektiğini savunmuştu. Bu nedenle de antroposoyologları geri çevirmemişti.

İlk sayıda antroposoyoloji bölümünü yönetmekle sorumlu Muffong, Lapouge ve Ammon'un eserlerini tanıtmıştı. Lapouge'un

Sosyolojiyi tehdit edercesine geniş bir alana uzanan ve ilk bakışta ilginç görünen antropososyolojik söylem birçok bilim insanı ve özellikle ünlü sosyolog Durkheim tarafından ilgiyle izlenmişti.

Les selections sociales adlı eseri, dergide yer alan ilk monografiydi. Lapouge'un Montpellier Üniversitesi'nde 1888-89 döneminde okuttuğu ders notlarından oluşuyordu. Muffong yeni bir bilimin doğuşunu müjdeliyor, ancak zamanla insanlığın antropososyoloji yasalarının sonuçlarını anlamlandırabileceğini söylüyordu. Lapouge'un üstün bir ırk olarak gördüğü sarışın, dolikosefal ırkı, Homo Europeus'u vurgulayarak antropososyoloji okulunun gelişimine yer veriyordu. Lapouge'un kitabının ana vurgusu, insan topluluklarının ihdas ettiği toplumsal seleksiyonun, doğal seleksiyonun temelleriyle bağdaşmadığıydı. Muffong'ın deyişiyle, doğal seleksiyon genellikle en güçlü ve en iyinin zaferiyle sonuçlanırken, sosyal seleksiyon genellikle vasatı ve zayıfı öne çıkarıyordu. Bu da üstün öjenik unsurların kaybolmasına yol açıyordu. Muffong, Vacher de Lapouge'un istatistiklerini sorgulamaksızın kabul ediyor ve ölçümlerin güvenilir sonuçlar verdiğini kabul ediyordu. Bununla da kalmıyor, antropososyolojik bulguların en etkin bir biçimde bilinmesini sağlayacak yöntemleri araştırıyordu. Ona göre kitlelerin veraset, evrim ve seleksiyon konusunda bilinçlendirilmesi ve yozlaşmış insanların evliliklerinin önlenerek insanoğlunun türüne karşı sorumluluklarını yerine getirmesi gerekiyordu.

Muffong, yine *L'Annee Sociologique*'in sayfalarında Otto Ammon'un "Die Geschichte einer Idee" (1896) adlı makalesini ve *Die Gesellschaftsordnung und ihre natürlichen Grundlagen* (Toplumsal Düzen ve Doğal Kaynakları) (1896) adlı kitabını tanıtıyor, Lapouge'un durumunda olduğu gibi, antropometrik verileri, herhangi bir şüphe belirtisi göstermeksizin kabulleniyor-

du. Otto Ammon'un adıyla anılan Ammon Yasası'nın özü kentlerde en gelişkin insanların dolikosefaller olduğuydu. Dolikosefaller fizik özellikleri ve becerileriyle kentlerin çekim alanına giriyorlardı. Bu arada, Muffong, Lapouge ve Ammon'un vardıkları farklı sonuçlara da dergide yer veriyordu: Lapouge'a göre toplumsal seleksiyon olumsuz anlamda doğal seleksiyona karşı bir çizgi izlerken, Ammon, toplumsal seleksiyon ile doğal seleksiyonun örtüştüğünü savunuyordu. Ammon, esnek sınıf sisteminin etkin seleksiyon ve toplumsal düzen için en iyi mekanizma olduğunu söylüyordu.

L'Annee Sociologique'in ikinci cildinde antroposyolojiye ayrılan sayfa sayısı on ikiye düşmüştü. Bu sayıda Lapouge'un *Les lois de l'anthroposociologie*'sinin (Antropososyolojinin Yasaları) (1897) Amerika'da ve İtalya'da yayımlanmasının önemi vurgulanıyordu. Muffong antropososyoloji alanında Gobineau'nun öneminin altını çizdikten sonra, antropososyoloji yasalarını aşağı yukarı harfi harfine dergiye koyuyordu. Ayrıca Lapouge'un yasalarıyla ilgili diğer araştırmalara, özellikle Durand de Gros ve Lapouge'un Aveyron bölgesindeki ortak çalışmalarına yer veriyordu.

Muffong'un dergide yer verdiği bir diğer kitap Rodolfo Livi'nin *Saggio di geografia nel militarismo in Italia* (İtalya'da Militarizm Coğrafyası Üzerine Bir Deneme)[10] (1897) idi. Bu kitap da, antropososyolojik varsayım doğrultusunda Homo Europeus'ların hâkim olduğu yörelerde ekonomik ve askerî yeteneklerin daha üstün olduğunu gösteriyordu. Dergide yer alan bir başka uzun eleştiri yazısı Giuseppe Sergi'nin *I dati antropologici in sociologia* (Sosyolojide Antropolojik Veriler) (1898) adlı kitabına ayrılmıştı. Sergi'nin ırk sınıflandırması Lapouge'dan farklıydı. Onun için kafatası ölçüsü değil, kafatasının şekli önemliydi. Muffong her halükârda, Sergi'nin insan neslini ve sınıflandırılmasını antropometrik, arkeolojik ve filolojik bir yaklaşımla ele alışını olumlu karşılıyordu. Bu arada dergide yer alan Carlos C. Closson'un "The Hierarchy of European Races" (Avrupa Irklarının Hiyerarşisi) (1897) adlı makalesi[11] de Homo Europeus'un Homo Alpinus'a göre ekonomik açıdan daha etkin olduğunu istatistiklerle doğruluyordu. Nihayet, bu sayıda Muffong Arî ırkın, yani Homo Europeus'un diğer iki Avrupa ırkına oranla daha az suça eğilimli olduğunu belirtiyordu.

L'Annee Sociologique'in üçüncü sayısında (1898-89) antropososyolojinin ağırlığı on üç sayfaydı. Muffong bu sayıda Otto Ammon'un *Zur Anthropologie der Badener*[12] (1899) (Baden Halkın Antropolojisi Üzerine) adlı çalışmasına beş sayfa ayırmıştı.

Kitap on yıllık bir çalışmanın ürünüydü ve antroposoyoloji için güçlü ampirik veriler içeriyordu. Ammon kaygılıydı; zira tarihsel süreçte kafatası indeksinde giderek bir yükselme görülüyordu. Bu, brakisefal nüfusun artışına kanıttı. Üst toplumsal sınıflarda dolikosefal unsurun hâkim konumu sorgulanıyordu. Dengelerin zamanla brakisefalden yana değişmesi uygarlık için tehlike arz ediyordu.

L'Annee Sociologique'de Yol Ayrımı

L'Annee Sociologique'in dördüncü yılından itibaren antroposoyoloji sert eleştiriler almaya başladı. Muffong, Vacher de Lapouge'un *Les selection sociales* adlı kitabından övgüyle bahsetmişken, bu kez Henri Hubert aynı yazarın üç yıl sonra yayınlanan *L'aryen, son rôle social* adlı eserine olumsuz bir yorum yazmıştı. Makalede antroposoyoloji yutturmaca bir bilim olarak gösterilirken Vacher de Lapouge, Arîliğin yalancı peygamberi (rabit prophet) olarak gösteriliyordu. Lapouge'un temel ilkelerini çürütüyor ve istatistiklerinin güvenilirliğini sorguluyordu. Yazısını tehlike uyarısı içeren bir siyasal alt-metinle sonlandırıyor ve antroposoyolojik girişimi mitolojik Arî ırk tekkesinin değirmenine su taşımakla suçluyordu. Bu arada Hubert, Vacher de Lapouge gibi "sözde sosyolojistlere karşı sosyoloji"yi savunan Leonce Manouvrier'nin "L'indice cephalique et pseudosociologie" (Kafatası İndeksi ve Südososyoloji) (1899) başlıklı makalesini de tanıtıyordu. Manouvrier antroposoyolojik okulun sözde bilimsel bir uğraş içinde olduğunu ve kafatası indeksi gibi bir kavrama takılarak hiçbir şey açıklamadığını söylüyordu. Hubert, Lapouge'u eleştirirken Durkheim'ın sosyoloji anlayışıyla son noktayı koyuyor ve sosyolojinin antropolojiye bağımlı olmadığını vurguluyordu. Vacher de Lapouge sosyolojinin üzerinde baskı kurarak birtakım noktalara varmak istemişti. Oysa sosyologların ırk gibi "fıtrî" bir alanla ilgilenmeleri beklenemezdi. Irkların özel entelektüel yeteneklerinin olup olmadığı bilinemezdi. Görünürde olsa bile bunları belirli fizik özelliklerle bağlantılandırmak ne ölçüde bilimsel olurdu? Bunlar büyük dikkat isteyen karmaşık önerilerdi. Her halükârda sosyologların uğraş alanının dışındaydı. Sosyolog toplumsal olayların toplumsal nedenleriyle ilgileniyordu. Antropolojik faktörlerin toplumun evrimini etkilemeleri sosyolojinin alanının dışına çıkıyordu. Hubert'in antroposoyolojiyi yadsıması özünde yöntemsel bir sorundu. Diğer bir deyişle, sosyoloji kendi

ayakları üzerinde durmalıydı. Öte yandan ırk temelli yorum olasılığı reddedilmiyordu; ancak yargılanan antroposoyolojinin yüzeyselliği ve sakarlığıydı.

Hubert, bir anlamda farklı sosyolojik algılamalardan söz ediyordu. Lapouge veraset kaynaklı biyolojik etmeni temel açıklayıcı unsur olarak görürken, Durkheim sosyolojisi toplumsal olayları toplumsal nedenlere gönderme yaparak çözme çabası içindeydi. Sosyal evrimin akışı içinde söz konusu "antropolojik faktörler" anlamlı olsa da, bunlar sosyolojinin alanı dışında kalıyordu. Durkheim ve Marcel Mauss, "fizik gerçek" ile "sosyal gerçek" arasında bir ayrıma gidiyorlardı. Durkheim için toplum bağımsız bir alandı; kendi gerçeğini ne doğal dünyaya –ki bu doğa bilimlerinin alanıydı–, ne de bireye –ki bu da psikolojiyi ilgilendirirdi– borçluydu. Bireyin dışında onu kimi kez baskı altında tutan duruşlar, düşünceler ve duygular vardı. Toplumsal denilen bu alanın organik ya da fiziksel fenomenlerle bir ilişkisi olamazdı. *Sui generis* olarak toplumsal gerçeğin tanımı sosyolojik sorgulamanın epistemolojik temelini oluşturuyordu. Levi-Strauss'un deyişiyle, tıpkı dil gibi toplumsal da otonom bir gerçekti. Ancak, Durkheim, bu üç farklı gerçeğin, fizik, psikolojik ve sosyal gerçeğin, kendi aralarında bağlantılarının olmadığını söylemiyordu. Sosyal olgular bireyin dışında gelişiyordu, ama onu etkilemekten geri kalmıyordu. Toplumda kolektif bilinci her birey özümlüyordu. Fizik dünya ile toplumsal dünya arasındaki ilişkiyi kurarken her iki sosyolog da antropolojiden uzak durmayı yeğliyorlardı.[13]

Bundan böyle *L'Annee Sociologique*'de "antroposoyoloji" bölümünün yerini alan daha "nötr" ya da yansız "antropoloji ve sosyoloji" bölümü antropolojiye dokuz sayfa ayıracaktı. Antropolog Joseph Deniker'in *Les races et les peuples de la terre: Elements d'anthropologie et d'ethnographie*[14] (Irklar ve Yeryüzü İnsanları: Antropoloji ve Etnografya Unsurları) (1900) adlı ünlü eseri dört sayfada değerlendirilecek, Marcel Mauss, bu uzun eleştiri yazısında kitabı "mükemmel bir etnografik ve antropolojik metin" olarak yorumlayacaktı. Mauss'un kafasında bir husus açıktı: Kesin ırk kategorileri oluşturmak hemen hemen imkânsızdı. Deniker, kitabında yeni bir kavram geliştirmişti: etnik karakterleriyle ifadesini bulan "halk" kavramı. Ancak Mauss bunu da yetersiz buluyordu. Zira, bu sözcük de fizik, toplumsal ve dile özgü özelliklere gönderme yapıyordu ve müphemdi. Son kertede, Mauss için tek bir unsur vardı: Bunlar toplumlardı, belirli mekânlarda dağılmış gruplardı. Ama yine de, Mauss, Deniker'in ırklar ve halk-

Joseph Deniker, insan ırkı kavramını genişletiyor ve aynı zamanda sınırlarını çiziyordu. Darwin üzerine yapılan tartışmaları sürdürerek, tür kavramının hiçbir zaman teste tabi tutulamayacağını söylüyordu.

lar üzerine yaptığı çalışmayı yararlı buluyordu. Bu kitap, zengin bir olgular kataloğu oluşturuyordu.

Ancak, 20. yüzyıla girerken, *L'Annee Sociologique* artık "ırkbilim" diye adlandırlan bir alanla yollarını ayırıyordu. Derginin dördüncü ve beşinci sayılarında, antropososyoloji Henri Hubert ve Marcel Mauss'un cepheden ataklarıyla karşılaştı. Her iki yazar da Durkheim sosyolojisinin sadık izleyicileriydi. Bundan böyle Fransa'da sosyoloji camiasında antropososyoloji alanının üzerine ağır bir örtü serildi. Durkheim, dönemin diğer ünlü sosyologlarından ve *Qu'est-ce que la sociologie?* başlıklı eseri Osmanlıcaya çevrilen Celestin Bougle ile yazışmasında antropososyolojinin indirgemeciliğini eleştiriyor, bu tür antropolojik "spekülasyon"ların bu sözde bilim alanı konusunda daha şüpheci davranmaya sevk ettiğini söylüyordu. Bougle ise çok daha güçlü ifadelerle, Ammon, Lapouge, Colosson gibi antropososyologları sert bir biçimde eleştiriyordu. Durkheim, Bougle'yi dizginlemeye çalışıyor, üslubunu daha ılımlı bir çizgiye çekmesini önererek antropolojik yöntem konusunda dogmatik sorunları eleştiri ortamına çekme yoluyla sonuç alınmasını tavsiye ediyordu. Durkheim'a göre, *L'Annee Sociologique*'in ilk üç yılda yaptığı belirli çekincelerle birlikte tarafsız bir tavır almaktı. Ancak bir süre sonra antropososyoloji Durkheim çevresinde indirgemeci, materyalist, spekülatif ve siyasal açıdan tehlikeli bir alan olarak görülecekti.

Boas ve Kültürel Antropoloji

Antropososyoloji 20. yüzyılla birlikte birden unutulmadı. Bilimsel dünya tarafından tümden reddedilmedi ya da ırk açıklayıcı bir değişken olma özelliğini yitirmedi. 19. yüzyılın ikinci yarısında ırk kuramı hakkında kuşkularını dile getirenleri başında Darwin'in çağdaşı John Stuart Mill geliyordu. Irk konusunda eleştirel düşünenler 19. yüzyılın sonlarına doğru, özellikle Sosyal Darwinizm'in tepe noktasına eriştiği 1890'larda zemin yitirdiler. Bu özellikle ABD'de bariz bir şekilde gözleniyordu.

1830'lu ve 1840'lı yıllarda ABD'de bilimsel ırk kuramı giderek etkin bir konum elde etti. Samuel George Morton'un 1839'da yayımlanan *Crania Americana* adlı eseri dünyanın en geniş kafatası koleksiyonu sayılan Philadelphia'daki 800 kurukafayı inceliyor ve fıtrî olarak ırkların eşit olmadığı sonucuna varıyordu. Morton Amerikan yerlilerin kafataslarını incelemiş ve Kafkas ırkına oranla entelektüel kapasitelerinin daha düşük olduğu sonucuna

Amerikan yapısalcı okulunun kurucularından ve antropolojinin öncülerinden Franz Boas Kızılderililerin dilleri üzerinde çalıştı ve aynı zamanda onların hayatı, gelenek göreneklerine odaklandı.

varmıştı. Onun izinden giden ve köleciliği savunan Dr. Josiah C. Nott, siyah ve beyaz ırk ayrımını savunmuş ve beyazların doğuştan üstün olduklarını iddia etmişti. Bu nedenle de siyahların beyazlara boyun eğmeleri gerektiğini ileri sürmüştü. Morton, eserinde ayrıca tartışmalı bir konu olan poligenesis'i, diğer bir deyişle farklı ırkların dünyanın değişik yörelerinde ortaya çıktığı tezini savunuyordu. Poligenesis görüşü, özellikli 1846'da ABD'ye göç eden ünlü İsviçreli doğa bilimcisi Louis Agassiz'in de arka çıkmasıyla bilimsel çevrelerde yaygın bir konum elde etti. ABD'de daha Darwinizm ortada yok iken, ırk teorisi etkin bir konum elde etmişti. Sosyal Darwinizm, olsa olsa var olan söylemin yeni bir versiyonu olarak gündeme geldi ve tüm bu söylemler yumağı Amerika İç Savaşı ertesi yarım yüzyıl Amerikan entelektüel yaşamında egemen oldu.

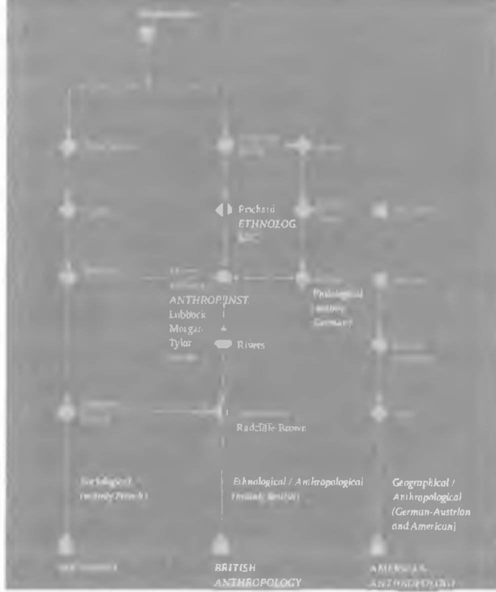
Kısaca Sosyal Darwinizm'in yükselişi en bariz biçimiyle ABD'de gözlendi. Darwin'in *Türlerin Kökeni* kitabının yayımlanmasının ertesinde, Herbert Spencer ve onun Amerika'daki izleyicileri Sosyal Darwinizm'in ırk ayrımcılığının ayyuka çıktığı bir evrede egemen bir konum elde etmesine neden oldu. Güney'de ırk esaslı kast sistemi, Batı'da Amerikan yerlilerinin yerlerinden edilmesi, İspanya ile savaşla birlikte kıta içersindeki yayılımdan uluslararası emperyalizme yöneliş, Amerika'nın doğu sahillerinde Güney ve Doğu Avrupa'dan, batı sahillerinde ise Asya'dan ve özellikle Çin'den gelen göçmenlere karşı örgütlü bir direniş Sosyal Darwinizm'le yakından bağlantılıydı. Bütün bu saydığımız süreçlerde "ırk" kamu söyleminde kritik bir rol üstenmişti. Daha önceki, iki yüzyıllık liberal yapılanmaya karşın 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren farklılıkların hiyerarşik bir derecelendirilmesine gidiliyordu.

Yeni yüzyılla birlikte, kültürel farklılıkların ırksal açıklaması güçlü bir bilimsel taban oluşturmuştu. Blumenbach'tan beri fizik antropoloji ve Darwin'in biyolojik evrim kuramı her yönüyle egemen konum elde etmişti. Ama aynı zamanda her iki konuda kuşkular da artıyordu. Fizik antropolojinin uç boyutu sayılabilecek antropososyoloji Fransa'da gündem dışına itilirken, antropolojinin kendisi kültürel eksen kazanıyordu. Franz Boas, 29 yaşında ABD'de göç etmiş bir Alman Yahudisiydi. Başlangıçta fizik antropoloji alanında ünlenmiş bir antropologdu. Ancak, aynı zamanda kültürel antropolojinin de öncüsüydü. İlk evrelerde antropososyoloji konusunda eleştirel, ancak temkinli davranıyordu. Görüşleri uzun bir zaman sürecinde, 1890'lar-

dan 1930'lara evrim geçirdi. İlk evrelerde ırklar arasında zihinsel farkların varlığından bahsetmenin anlamsız olmadığına inanıyordu. 1911 yılında, *The Mind of Primitive Man* yayımlandığında, Boas hâlâ ırk değişkeninin rolünü antropoloji anlayışıyla bağdaştırma çabası içersindeydi. Ancak, giderek ırk kuramını sorgulamaya başlamıştı. 30'lu yıllarda artık ırk formalizminin tümüyle karşısında yer alıyordu. Keza biyolojide, yeni yüzyılla birlikte deneysel genetikteki gelişmeler ırk kuramının sınıflandırmalarını giderek köşeyi sıkıştırıyordu. Her iki alanda gelişmelerin bilim dünyasını ikna etmesi zaman alacaktı. Sosyal Darwinizm sosyal bilimlerin, özellikle sosyolojinin ve psikolojinin doğuşuna önemli katkılarda bulunmuştu. ABD'de sosyal bilimcilerin çoğunluğu ırk kuramını bir araştırma alanı olmaktan çok, bir veri olarak kabul ediyordu: Irkların hiyerarşisi doğal düzenin bir parçasıydı. Nitekim, *American Journal of Sociology*'de 1895-1900 arası ırk üzerine –o da Avrupa üzerine– bir tek makale yer aldı. 1900 ile 1910 arası bunlara on bir makale daha eklenebildi. W. E. B. Du Bois'nın olağandışı çalışmaları beyaz sosyologlarca görmezlikten gelinmişti. "Irk ilişkileri" ancak 1920'li yıllarda, Robert Park ve Chicago Okulu sayesinde sosyolojinin uğraş alanına girebilmişti.

Bu arada, Boas, antropometrinin temel varsayımlarını ampirik çalışmalarıyla sorguluyordu. 17.000 göçmen ve çocuklarının ölçümlerinden yola çıkarak Amerikan yaşam ortamının çocuklar ve ebeveynleri arasında anlamlı farklılıklar doğurduğunu ortaya koyuyordu. *The Mind of Primitive Man* kültürel yapılanma ve ırksal tipler arasındaki ilişkileri de sorgular nitelikteydi.

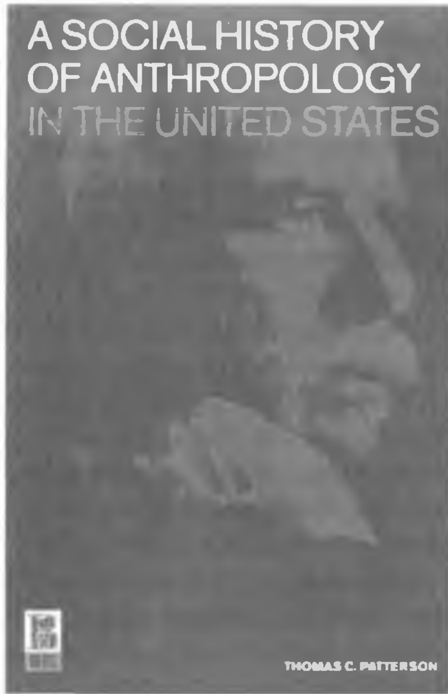
Boas, kültürel antropolojide alan çalışmalarının öncüsüydü. "Yabancı" kültürleri, önceden kurgulanmış uygarlık kıstaslarına göre değil, kendi doğal ortamlarına göre değerlendirerek ABD'de kültürel antropoloji geleneğini kuruyordu. Alfred Kroeber, Robert Lowie, Melville Herskovits, Ruth Benedict ve Margaret Mead gibi ünlü antropologlar onun çizgisini izleyeceklerdi. Böylece Boas ve müritleri standart ırksal tipolojiyi sorgulayıp, etnisite, milliyet, din, coğrafya, dil ve kültürü harmanlıyor, farklı ırk kuramlarının tutarsızlıkları ortaya koyuyorlardı. Bu eleştiriler 1900 sonrası genetikteki gelişmelerle daha da pekiştirildi. Lamarck'a özgü fikirlerin biyolojide önemini kaybederek sosyal bilimlerin yeniden yapılandırılması ve kendilerine özgü bağımsız bir alan kazanması bu süreci hızlandırdı. Ama yine de giderek gözden düşmesine rağmen Nazizm'in hunharlıkları sonucu en iflah ol-

Boas kültürel antropolojide alan çalışmalarının öncüsüydü. "Yabancı" kültürleri, önceden kurgulanmış uygarlık kıstaslarına göre değil, kendi doğal ortamlarına göre değerlendirerek ABD'de kültürel antropoloji geleneğini kuruyordu.

maz akademisyenlerin, bilim insanlarının, entelektüellerin devre dışı kalmalarına dek "bilimsel ırkçılık" akademik saygınlığını kısmen sürdürdü.

Zamanla antropolojik ve biyolojik eleştiriler ırkçılığın "bilimsel" tabanını kaydırmıştı. 1920'lere gelindiğinde, ırk çalışmaları ABD'de evrimci biyolojiden çok ırk sosyolojisinin alanına girer oldu. Sosyologlar ırk eşitsizliğine karşı gelişen biyolojinin yeni bulgularını değerlendirdiler. Ancak, kültürel antropolojiye de kuşkuyla bakmaktan yanaydılar. "Kültürlerin eşitliği" anlayışı ile aralarına mesafe koyuyorlardı. Ne de olsa, sosyolojinin kurucularının "geleneksel" ve "modern" topluma özgü kavramsal kurguları belirli zıtlıklar üzerine inşa edilmişti. *Gemeinschaft* ve *Gesellschaft*, statü ve sözleşme, mekanik ve organik dayanışma ve benzeri modellerle eğitilmişlerdi. Sosyoloji ve antropolojinin yol ayrımı Cihan Harbi sonrası daha da belirginleşecekti.[15]

Amerikan Kızılderilileri Jefferson, Washington gibi ünlü devlet adamları dahil birçok Amerikalı aydını ırk sorunuyla ilgilenmeye sevk etti. 19. yüzyıl sonlarından itibaren "etnoloji" ile "kültürel antropoloji" Amerika'da ortak bir zemini paylaştı.

20. yüzyılda Lapouge

Antropososyolojiye geri dönersek, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde bu "bilim" alanı artık gücünü yitirmişti. Ölümünden iki yıl önce, 1915'te Fransız sosyolojisinin genel bir panoramasını çizen Durkheim, antropososyolojiden çok kısa bir biçimde söz ediyor, bu okulun etkin bir konum elde etmediğinin altını çiziyordu. Vacher de Lapouge'un tezleri Durkheim'a göre maceraperest bir girişimdi ve çok daha güçlü bir biçimde temellendirilmesi gerekiyordu. Bu arada, Durkheim, antropososyolojik çabayı, sosyolojiyi antropoloji bünyesinde eritilme girişimi olarak görüyordu.

Muffong ve Closson ve sınırlı sayıda benzer görüşte kişiler dışlanırsa, 20. yüzyılın başlarında sosyoloji camiası, antropologlar ve sosyal felsefeciler antropososyoloji okulunun kraniyolojik ve ırksal determinizmine kuşkuyla bakar olmuşlardı. Ancak antropososyolojinin bilimsellik iddiası ve dağ gibi yığılmış istatistik-

lerini de göz ardı edemiyorlardı. Bulgularındaki çelişkiler ortaya konmadıkça antroposisyolojiye ilgi sürecekti. Durkheim'ın çağdaşlarından felsefeci ve sosyal bilimci Alfred Fouillee antroposisyolojiye zaman ayırmıştı. 1898'de yayımladığı *Psychologie du peuple français* (Fransız Halkının Psikolojisi) adlı kitabının girişinde antroposisyolojiye geniş yer verdi. Bu tavır, Otto Ammon'un Fouillee'yi ırk etmenini tarihsel açıdan en önemli faktör olarak gören, dolikosefallere büyük önem atfeden ve brakisefallerin giderek yükselişini kaygıyla karşılayan antroposisyolojik anlayışın yandaşları arasına sokmasına yetti. Fouillee daha sonra bunun bir abartı olduğunu söyleyecek ve kendisinin giriş yazısında sadece kuramı açıklamakla yetindiğini kaydedecekti.

Fouillee'nin şüphesiz antroposisyolojinin sonuçları ve ilkeleri hakkında şüpheleri vardı. Ancak toplanan veriler sonuç vermese de ilginçti. Antroposisyoloji tarafından derlenen istatistiklerden yola çıkarak bir tarih felsefesi kurma girişimi sonuçsuz kalmaya mahkûmdu. Ama yine de antroposisyologların gündeme getirdikleri fiziksel karakteristikler ve değişik insan grupları arasındaki farkları görmezlikten gelerek antroposisyologların psişik, moral ve toplumsal unsurlara atfettikleri önemi açıklamak olanaksızdı.

Antroposisyolojiyi sorgulayan bir diğer sosyolog Renee Worms idi. Editörü olduğu *Revue International de Sociologie*'de yayımladığı yazıda Lapouge'un *Les selections sociales* kitabına gönderme yaparak "Bu teori ne istiyor?" sorusunu soruyor ve olumlu bir yanıt veriyordu. Birçok alan uzmanının bu kitabın antropolojik temelini sorguladıklarını kaydettikten sonra, kitabın çok ilginç olduğunu ve birçok öneri getirdiğini yazıyordu. Worms'a göre kitap ilginç olgular ve özgün fikirler içeriyordu. Farklı bir yorum ile siyasal kaygılar taşıyan bir başka eleştiri yazısı Bougle'den gelmişti. Ammon, Lapouge ve Closson'un eserlerini değerlendiren Bougle, antroposisyolojik sorgunun temelinde "insan ırkının eşitsizliği" fikrinin yattığını kaydediyordu. Ortaya konan doktrin, eşitçi fikirlerin toplumda giderek yaygınlaşmasına, demokrasinin serpilmesine karşı bir biyolojik duvar örüyordu. Bougle için önemli olan teorinin doğruluğu ya da yanlışlığı değildi; sorun etikti. Toplumsal sorunlar aynı zamanda prensip sorunlarıydı. Bunları salt olgu olarak ele almak doğru olmazdı. Bougle'ye göre, insanların eşit olduğunun vurgulanması onların eşit yaratıldığı anlamına gelmiyordu. Önemli olan toplumun onları eşit kabul etmesiydi. Antroposisyoloji ve kraniyometre bu anlayışı ne doğrulayabilir ne de yanlışlayabilirdi.

Ammon, Lapouge ve Closson'un eserlerini değerlendiren Bougle, antropososyolojik sorgunun temelinde "insan ırkının eşitsizliği" fikrinin yattığını kaydediyordu.

Görece daha olumlu, ama eleştirel yönü olan bir başka yorum Henri Mazel'den gelmişti. Mazel, Vacher de Lapouge'un istatistik verileriyle, kafatası indeksi ve antropometrik ölçümleriyle önemli bir akademisyen olduğunu belirtiyor, doğal seleksiyonun önünü kesen toplumsal seleksiyonla ilgili yorumunu anlamlı buluyordu. Sosyal bilimciler bu kitabı muhakkak okumalıydılar; zira çok sayıda mükemmel öneriden yararlanacaklar, öte yandan, eğer kendilerine sosyolog diyorlarsa, antropososyolojiden uzak durmayı öğreneceklerdi. Antropososyoloji sosyolojik idealle bağdaşmazdı. Toplumda eşitsizliklerin varlığı biyoloji ile temellendirilemezdi. Yine de Mazel, Ammon ve Lapouge'un fikirlerinin "abartılı eşitlikçi anlayışa karşı" bir güvence olduğu fikrindeydi.

Leonce Manouvrier'nin yukarıda belirtilen uzun antropososyoloji eleştirisinin olumsuz tonu zamanının bilimsel dünyasında derin bir etki yaratmıştı. Manouvrier'ye göre Ammon ve Lapouge'un kafatası indeksi tutkuları aşırı noktalara çekilmişti. Bu konuyu fetişleştirerek, anlamlı olabilecek antropolojik verilerin önemini geri plana itiyorlardı. Eğer daha sağduyulu davransalardı, kent-

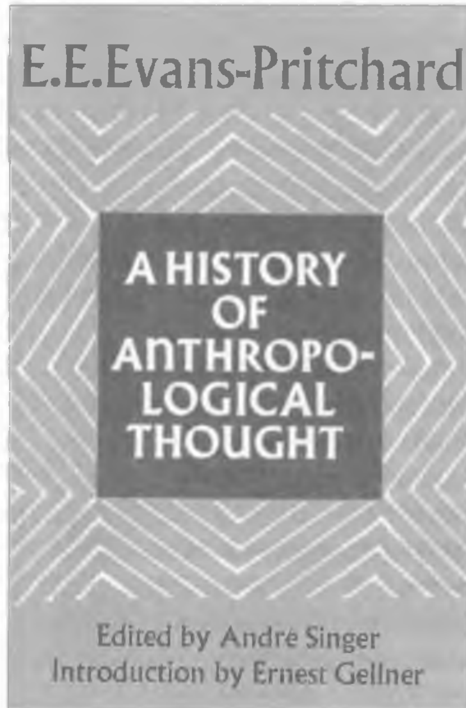
lerin neden koyu renkli gözlü, esmer insanları cezbettiğini ve neden bu insanların sarışınlara oranla kent yaşamında daha dirençli olduklarını gözlemleyebilirlerdi. Manouvrier nihayet kafa şekilleri ile psikolojik özellikler arasında bulunduğu varsayılan ilişkinin kanıtlanamadığını söylüyordu.

Lapouge'un makalelerinden oluşan *Race et milieu social* adlı kitabının dışındaki antroposoyolojik eserleri Almanca olarak Ludwig Woltmann tarafından *Politisch-Anthropologisch Revue*'de yayımlanmıştı. Oysa durum Fransa'da farklıydı. Lapouge, Fransa'da akademik dergilerin antropososyolojiye ilgilerini yitirdiğinden yakınıyordu. Antropososyolojiye belki de son vurucu darbe Belçika'dan gelmişti. Emile Houze, Lapouge'un görüşlerinin başlangıçta revaç bulması sonucu megalomani sarhoşluğuna düştüğünü, antropososyolojinin tümden reddedilmesi gerektiğini söylüyordu. Manouvrier gibi, bu uğraşın sözde bilimsel olduğunu ve toplumun karmaşık olgular bütününü açıklayamayacağını ileri sürüyordu. Örneğin antropososyolojinin Arî ırk hipotezinde dilbilimsel ve etnik olgular arasındaki fark karanlıkta kalmıştı: Evet, Hint-Avrupa dili olabilirdi, ama Hint-Avrupa etnik grubu yoktu. Houze, ayrıntılı çalışmasında zekânın salt beyinle açıklanamayacağını, diğer organların da bunda rolü olduğunu, doğuşta beynin "tabula rasa" bir nitelik taşıdığını, bu "boş sayfa"nın eğitim sayesinde dolduğunu kaydediyordu. İnsan beyninin gelişimiyle birlikte doğal seleksiyonun yok olduğu doğrultusunda Lapouge'un toplumsal seleksiyon tezi reddedilmeliydi. Antropososyoloji bilimsellik adına bir tür göz boyamaydı. Houze bu sözde varsayımları çöküntüye uğratmak için uzun uzun analizlere girişiyordu. Özellikle dolikosefal ile brakisefal farklılığını anlamsız buluyor, nüfusun son derece karışık bir yapısı olduğunu, bu tür bir ayrıma gidilemeyeceğini ileri sürüyordu.

Bu dönemde, antropososyolojiye en geniş yer veren Pitirim Sorokin olacaktı. *Contemporary Sociological Theories* (1928) adlı eserinde, 800 sayfanın 100 sayfasını, "Antropo-ırksal, Seleksiyonist ve Verasetçi Okul" a ayırıyordu. Tek yanlı, yanılgı dolu, abartılı olmasına rağmen söz konusu okulun sosyolojide en değerli okullardan biri olduğunu kaydediyor, Lapouge'un eserini özgün, bağımsız ve yaratıcı buluyordu. Gobineau, Chamberlain, Lapouge, Ammon, Galton, Pearson ve diğerlerinin fikirlerine geniş yer veren bir anlatımın ardından, dikkatlice dengelenmiş bir eleştiriyi kaleme alıyordu. İnsanlığın poligenetik kökü olduğu söylüyor ve Arî ırkın üstünlüğü varsayımını kanıtlanmadığı gerekçesiy-

le reddediyordu. Lapouge Ammon yasaları tarihsel ve antropometrik verilerin çelişik niteliği nedeniyle ağır bir eleştiriye uğrasa da, "ırklar, sosyal sınıflar ve bireyler arasında fıtrî farklılığın" varlığı gibi birtakım prensiplerin gündeme getirilmesini Sorokin önemli bir katkı olarak görüyordu.

1948'de Harry Elmer Barnes 1.000 sayfalık bir sosyoloji tarihine giriş kitabı yayımlayacaktı.[16] Kitapta Fransız sosyolojisine dört bölüm ayırdı ve bu bölümlerde Fouillee, Tarde, Le Bon ve Durkheim'ı ele aldı. Ne antropososyolojiden ne de Lapouge'dan söz etti. Ammon kitapta kısaca bir Darwinist olarak yer alıyordu. Veraset, seleksiyon, değişkenlik, var olma mücadelesi ve en yetkin olanın varlığını sürdürme ilkelerinden yola çıkarak bir sosyal evrim kuramı inşa etme çabası içinde olduğu gösteriliyordu. Son zamanlarda ise artık sosyoloji literatüründe antropososyolojinin yeri yoktu. Antropoloji ve sosyoloji bilimi tarihleri, Sorokin hariç, ırk sosyolojisine kısa göndermelerde bulunmakla yetindi.

Antropoloji ve sosyoloji bilimi tarihleri, Sorokin hariç, ırk sosyolojisine kısa göndermelerde bulunmakla yetindi. Bazı yazarlar ise hiç yer vermediler. Bunlardan biri ünlü antropolog E. E. Evans-Pritchard idi.

Bazı yazarlar ise hiç yer vermediler. Bunlardan biri ünlü antropolog E. E. Evans-Pritchard idi.[17] Buna karşılık siyaset bilimi, özellikle "devrimci sağ" düşüncenin evriminde antroposoyolojik düşünceye yer verdi. Lapouge, Ammon ve diğerleri bundan böyle totaliter düşüncenin, bu arada Nazizm'in esinlendiği kişiler olarak tarih literatüründe yerlerini aldılar.

Alman Antropolojisi ve Nazizm

Antroposoyoloji kuşkusuz Alman Nazizmi'ne büyük katkıda bulunmuştu. Ama Nazizm'e yönelik has bir Alman antropolojisi de vardı. Üçüncü Reich'ın akademik çevrelerinde ya da uygulamaya yönelik alanlarında Elfriede Fliethmann, Dora Kahlich gibi antropologların Nazizm'in inşasında önemli rolleri oldu. Ayrıca bu çizgideki Alman antropolojisi döneme özgü de değildi. 1930'lu ve 40'lı yıllarda Almanya'da gündeme gelen ırk antropolojisi kuramı ve yöntemi daha önceki dönemlerdeki insan soyunu incelemeye yönelik birikimin bir uzantısıydı. Nazilerin giriştikleri eylemler yarım yüzyıl önce kimi çevrelerde önerilmişti. Alman antropolojisini anlayabilmek için geriye saymak elzemdi. Geçmişin birçok antropoloğu Nazi dönemi literatüründe boy göstermiş ve Holokost felsefesinin tohumlarını atmıştı. Kuramsal açıdan coğrafi ve sosyal ayrımcılık, hatta kimi insan zümrelerinin yok edilmesi Naziler iktidara geldiklerinde uzun zamandır antropolojide tartışılan konulardı ve en az yüz yıllık bir geçmişi vardı. Bu arada, Alman antropolojisi diye topyekûn bir yargıya da varmamak, hoşgörülü ve kapsayıcı bir toplum anlayışını benimseyen Alman antropologlarını da unutmamak gerekiyordu.

Antropolojinin öntarihine ve temel sorunlarına bakılırsa bu klasik Yunan uygarlığına kadar geriye uzanmayı gerektiriyordu.[18] İnsanın, gerek fizik, gerekse sosyokültürel açıdan farklı konumu yüzyıllardır ilgi çeken bir alan olagelmişti. Avrupa'da bu özellikle fizik yönüyle öne çıkıyordu. Bir bilim dalı olarak antropoloji ilk evresinde disiplinlerarası bir uğraştı ve anatomiyle biyolojiyi kapsar nitelikteydi. Antropolojinin doğuşunda Fransız soyluluğunun ayrı bir yeri vardı. Bilimsel anlamda antropoloji sözcüğü her ne kadar 19. yüzyılda kullanılmaya başlanmışsa da 18. yüzyılın başlarında soylular antropolojinin alanına girmişlerdi. Bu evrede, seyyahların ezoterik coğrafyalardan taşıdıkları öyküler sırça köşklerde felsefi bağlamda tartışılıyor, özellikle "vahşi" olarak nitelenen uzak diyarların yerlileri, ya da "aborijinal"ler insan türleri

arasında farklılıkları vurgulayan kurguların ana temalarını oluşturuyorlardı. Farklılıklar gündeme getirilmekle kalınmıyor, aynı zamanda kimi insanların ötekilerden daha çoğuna layık oldukları kaydediliyordu. Bu sanayileşme sonucu ortaya çıkan orta sınıfın düşünce çizgisinde belirginleşiyor ve özellikle toprak sahiplerinin kucakladığı fikirlere dönüşüyordu. 19. yüzyılda bu fikirler Fransız Devrimi'nin eşitlikçi ve demokratik fikirleri ve idealleriyle taban tabana ters düşecekti.

Akademik alanda antropoloji 19. yüzyılın ortalarında Fransa'da doğdu. Paris Üniversitesi'nde anatomi bölümünde bir kürsü antropolojiye tahsis edildi. Ardından Paris Antropoloji Derneği (Societe d'Anthropologie de Paris) kuruldu. Almanlar bu konuda Fransızları yakın takipteydiler. Nitekim 1824'te *Kendini Öğrenmek için Antropoloji Konferansları* (Vorlesungen über Anthropologie für den Selbstunterricht) yayımlanmıştı. Ancak bu kitap salt anatomik tartışmaları içeriyordu. Tarihöncesi bulguları farklı coğrafya ve zaman dilimlerine göre tasnif ediyordu.

Bu arada eski mezarlıklardan çıkarılan kafataslarının ölçümü kraniyolojinin doğuşuna neden oldu. Onyıllarca antropolojinin ilgi alanı bugün fizik antropoloji dediğimiz alanda sıkışıp kaldı. Ölçümlerin tek bir yöntemi yoktu; birçok bilimsel makale bu bağlamda karmaşaya neden oluyordu. 1861 yılında, Göttingen'de kafatasının ve diğer kemiklerin farklı ölçümleri belirli standartlara bağlanmaya çalışıldı. Antropoloji disiplini böylece "profesyonel" bir çizgiye çekiliyordu. Beş yıl sonra, ilk antropoloji dergisi Almanya'da yayımlandı. *Archiv für Anhthropologie* tarihöncesi ve güncel iskelet ve kafatası kalıntılarının anatomik ölçümlerinin karşılaştırmasına odaklanıyor ve erken dönem antropologları için bir tartışma ortamı yaratıyordu.

İnsanların fizik farklılıklarına olan ilgi, beşeri farklılıkların genellenmesiyle eşzamanlı olarak gelişiyordu. Bu arada beşeri grupların hiyerarşik bir sıralamasına da girişiliyordu. Bir kültür tarihçisi ve diplomat olan Joseph Arthur de Gobineau "kuzey ırkları"nın üstünlüğünü ilk kez 19. yüzyılın ortalarında ortaya attı ve ırklar arasında harmanlanmanın tehlikelerine dikkat çekti. Gobineau'ya göre, kültürün evrimi Hint-Germen ve Arîlerden oluşan Alman halkı ırkları sayesinde oluşuyordu. Ancak bu ırklara mensup olanlar diğerlerini yönetebilirdi. Amaca ulaşmak için, bu ırk grupları saf kalmalıydı. Gobineau'nun tezleri Almanya'da coşkuyla karşılandı ve kitabı büyük rağbet gördü. Bir milliyetçi örgüt Gobineau'nun kitaplarının çevirisini Cihan Harbi sırasın-

Gobineau'nun kitapları Cihan Harbi sırasında cephede askerlere dağıtılmıştı. Fikirleri kısa sürede Alman toplumunda yer etti ve öjenik hareketin kurucusu Alfred Ploetz (yukarıda) için de esin kaynağı oldu.

da askerlere bedava dağıttı. Gobineau'nun fikirleri kısa sürede Alman toplumunda yer etti ve öjenik hareketin kurucusu Alfred Ploetz için de esin kaynağı oldu.

Ancak bu arada ırkların toplum için oluşturabileceği tehlikeye karşı önlem alma gereği kısa sürede benimsendi. Ludwig Gumplowitz beşeri farklılıklardan ve olası ırk savaşlarından kaynaklanabilecek olumsuz sonucu öngörerek tehlike fikrini, Almancasıyla *Gefahr*'ı icat etti: Kendini tehdit altında gören "üstün" ırkın çıkarlarını "koruması" son derece doğaldı. Gumplowitz bu arada *Rassenkunde* terimini literatüre soktu. Irkın niteliği ve Homo sapiensler arasındaki farklılıkları tanımlamak ve değerlendirmek *Rassenkunde*'nin temel uğraşı olacaktı. Bu dönemlerde salt antropoloji terimi günümüzde fizik ya da biyolojik antropoloji bağlamına kullanılıyordu. Ancak, sosyal antropoloji ile fizik antropolojinin örtüştüğü ortamlar da vardı. Berlin Antropoloji, Etnoloji ve Tarihöncesi Derneği (Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte) o sıralarda (1869) Almanya'nın en

önemli antropoloji örgütüydü ve diğer Alman kentlerinde de şubeleri bulunuyordu. Alman antropologlar giderek fizik antropolojinin ötesine uzanma gereği duyuyorlardı.

Darwin ve Evrim Kuramı

Antropoloji Charles Darwin'le birlikte şüphesiz çağ atladı. *Türlerin Kökeni* adlı eseri türler konusuna büyük bir ilginin doğmasına neden oldu. Hayvan ve diğer türler kendi aralarında farklılıklar gösteriyordu. Bu insan nesli için de geçerli olamaz mıydı? İnsan nesli belki aynı kökten gelmiyordu. Bu alanda "monogenesis" ve "poligenesis" olmak üzere iki farklı tez gündemdeydi. Bunlardan ilki insan türünün tek bir kökten kaynaklandığını, diğeri ise insangillerin atalarının (*prehominid*) değişik türlerinin olduğunu ve bu nedenle farklı insan türlerinin oluşabileceğini savunuyordu. Bu ayrışım ırkların farklılığı anlayışını tetikledi ve doğmakta olan antropoloji alanı için tartışma ortamı yarattı.

Darwin'le birlikte yeni bir dil oluşuyordu. Bu doğrultuda insanoğlu kalıntıları ve yaşayan insan grupları antropolojinin merceğine yatırılıyordu. İnsangillerin atalarının kalıntıları ile güncel beşeri değişiklikleri ilişkilendirmek ve böylece veraset çizgileri oluşturmak Darwin'in antropolojiye getirdiği yeni bir boyuttu. Antropologlar aynı zamanda, "kültürel anatomi"ye yöneliyor ve geçmişte ortak kültürel kökleri araştırıyorlardı. Bu arada insan verasetine ve kültürüne evrimci bir açıdan bakış kilisenin gücüne karşı toplumun seküler bir çizgiye girmesinde önemli rol oynadı. Kiliseyle bilimin en yoğun çatıştığı alan bundan böyle antropoloji olacaktı.

On yıllarca arkeologlar yeni ören yerleri kazmış, antropologlar buralardan değişik insan kemikleri toplamışlardı. Bu kemik koleksiyonları müzelerin ve üniversitelerin övünç kaynağına dönüşmüştü. Irk tarihini sistemli bir düzeye yükseltmek ve güncel gruplamaları yapmak antropoloji literatürünün temel kaygısını oluşturuyordu. Almanya'nın farklı yörelerinde etnografya müzeleri açılmış ve birçok ülke bu müzelere gıptayla bakar olmuştu. Aynı yıllarda İngiltere'de Francis Galton (1822-1911), Darwin'den yola çıkarak Sosyal Darwinizm'in temellerini atıyordu.[19] Sosyal Darwinizm'de genetik özellikler yaşam sürecinde, toplumsal değer skalasında kişinin toplumsal ve ekonomik konumunu belirliyordu. Bu görüşe göre, çevresel etkiler genetik kurgunun sonuçlarını etkilemiyordu. Toplumsal sınıflar, genetik belirleyiciler so-

Sosyal Darwinizm'i bir kenara iten Alman antropologları da vardı. Rudolph Virchow bunlar arasındaydı. 1869'da Berlin Antropoloji, Etnoloji ve Tarihöncesi Derneği'ni kurmuş, bu kuruluş ileride Alman Antropoloji, Etnoloji ve Tarihöncesi Derneği'ne dönüşmüştü.

nucunda oluşuyordu. Ancak, bilinçli bir biçimde en yetkin kişilerin cinsel üretkenliği özendirilerek bu sürece müdahale edilebilirdi. Böylece öjeniğe zemin hazırlanmış olunuyordu. Bu bağlamda amaca yönelik doğurganlığı yönlendirmek için toplum mühendisliği gerekiyordu.

Sosyal Darwinizm ve öjeniğin birlikteliği insan türleri üzerine kuramsal tartışmaları daha da ötelere taşıdı. Mendelci genetik ilkeleri kullanılarak insan türlerini daha nitelikli bir düzeye taşıyabilmek için temel yöntemler önerildi. Bir başka İngiliz, Houston Steward Chamberlain benzer bir görüşü savunarak, insanoğlunun entelektüel kapasitesinin ırksal kimliğiyle doğrudan bağlantılı olduğunu ileri sürdü. Bir süre sonra sağlık nedeniyle Almanya'ya göç etti ve kendini Alman üstünlüğü fikrinin hararetle tartışıldığı bir ortamda buldu. Chamberlain'e göre Rönesans'ın büyük hümanist nesli Germen kökeninden geliyordu. Bununla da kalmıyor, Chamberlain İsa'yı Yahudi kökeninden kopararak, onun o sıralarda bölgede bulunan bir Alman savaşçısının gayrı-

meşru çocuğu olduğunu iddia ediyordu. Hitler'in baş ideoloğu Alfred Rosenberg gençliğinde Chamberlain'in Almanca kaleme aldığı *Grundlagen des Neunzehnten Jahrhunderts* (On Dokuzuncu Yüzyılın Temelleri) adlı kitabını okumuş ve hayli etkilenmişti. Nitekim Chamberlain'e Gobineau'dan miras kalan ırk teorisi, Rosenberg'in Germen üstünlüğü fikrini geliştirmesine neden olacaktı. Gobineau, Wagner, Woltmann, Chamberlain ve nihayet Rosenberg aynı çizgiyi sürdürmüşlerdi.

Almanlar için antropoloji uzun bir süre kafatası ölçmek, ölçüm tekniklerini geliştirmek ve insanoğlunun incelenmesinde taksonomik gelişmelerin alanını genişletmek anlamına geldi. Türlerin gelişimi, alt türler, ırklar 1800'lerin sonuna değin Alman antropolojisinin temel uğraş alanı olarak kaldı. Ancak, bu çizginin dışında kalan ve Sosyal Darwinizm'i bir kenara iten Alman antropologları da vardı. Rudolph Virchow bunlar arasındaydı. 1869'da Berlin Antropoloji, Etnoloji ve Tarihöncesi Derneği'ni kurmuş, daha sonra bu dernek tüm ülkeyi kapsarcasına Alman Antropoloji, Etnoloji ve Tarihöncesi Derneği'ne dönüşmüştü. Bu çevre, insan doğası hakkında farklı yaklaşımlar benimsemiş ve derneğin yayın organı *Etnoloji Dergisi*'ni (*Zeitschrift für Ethnologie*) çıkarmıştı. Virchow'un fikirlerinin karşısına dikilen ünlü biyolog ve Darwin'in yakın takipçisi Ernst Heinrich Haeckel idi. Haeckel, Goethe gibi idealist ve tinsel görüşleri olan yazarların izini sürüyordu. İnsanların on iki türe ayrıldığını ve bunlar arasında Almanların üstünlüğünü savunuyordu. Haeckel'e göre Darwinizm okullarda okutulmalıydı. Virchow ise buna karşı çıkıyordu. Sınırlı sayıda örneklerden, özellikle Neandertal kalıntılardan yola çıkarak Darwinizm'i öğretmenin doğru olmayacağını savunuyor, Sosyal Darwinizm'in Alman ulusunu çıkmaza sürükleyeceğini öngörüyordu.

Irk sorununa yeni bir yaklaşım 20. yüzyılın başlangıcında, 1900 yılında bir Fransız antropologdan geldi. Joseph Deniker, insan ırkı kavramını genişletiyor ve aynı zamanda sınırlarını çiziyordu. Darwin üzerine yapılan tartışmaları sürdürerek, tür kavramının hiçbir zaman teste tabi tutulamayacağını söylüyordu. Zira bu tür bir test, iki kesin kıstası gerektiriyordu. Bunlardan ilki görünürdeki benzerlik, diğeri ise deneysel düzeyde farklı kişiler arasında cinsel üretimin olanaksızlığıydı. Bu sonuncu unsur için insanoğlunun çok değişik yörelerde farklı bireylerle cinsel ilişkiye geçmesi gerekiyordu. Bu nedenle fizikî görünümün beşer unsurların kesin türlerini belirlemek için kullanılmasına bağımlı kalınacaktı. Bu görünümler altı ırk başlığı altında toplanabilirdi. Bu arada

göçler nedeniyle her etnik grup, birçok ırkı bünyesinde yaşatabilecekti. Bu nedenle ırk sözcüğünün insan türlerini belirlemek için yararlı olmadığı kanısındaydı. Irk kavramı ancak diğer canlılar için anlamlı olabilirdi. Dil, kültür ve dinin insanları farklı kategorilere ayırmada daha önemli bir etmen olduğunu düşünüyordu. Deniker'in vardığı sonuçlar Virchow ve birçok Alman antropolog tarafından kabul gördü. Ama yine de beşer farklılıklarının taksonomik ayrımına karşı çıkıyorlardı. İnsan ırkının sınırsız değişkenliği olduğunu ve tür bazında belirli grupların oluşturulamayacağını savunuyorlardı. Virchow, Almanya'da yedi milyon öğrencinin kafataslarını ölçmüş ve tek bir Alman türünde karar kılınmak istenirse, Güney ve Batı Almanya'nın bu tür bir tasniften dışlanması gerekeceğini vurgulamıştı. Virchow bu anketi sırasında heterojen Alman nüfusunun bir parçası olarak önemli sayıda Yahudi çocuğunu da ölçümlemişti.

20. yüzyılın başında beşer türlerini sınıflandırmaya yönelik çabalara karşı bir tavır oluşmaya başlamıştı. Felix von Luschan *Völker, Rassen, Sprachen* (Halklar, Irklar, Diller) adlı kitabında ten rengi, kafatası uzunluğu ve genişliği ya da saçının tipi doğrultusunda insanları yapay gruplara ayırma girişiminin anlamsızlığını kaydediyordu. Bu arada yüzyılın dönüm noktasında antropoloji-

Felix von Luschan bugün Berlin'de Etnoloji Müzesi olan Königliches Museum für Völkerkunde'nin Afrika ve Okyanusya bölümü başkanıydı. Luschan için ten rengi, kafatası uzunluğu ve genişliği ya da saçın tipi doğrultusunda insanları yapay gruplara ayırma girişimi anlamsızdı.

nin farklı bir boyutu da ortaya çıkıyordu. "Egzotik" insan sergileri büyük kent eğlencesinin bir parçası oluyordu. Sömürgeleştirilmiş Afrika ülkelerinden getirilen insanlar antropometrik ölçümler için kullanılıyor, bu insanlar antropoloji toplantılarında sergileniyordu. Bununla da yetinilmiyor, öjenik uygulamaya yönelik öneriler de geliyordu. Antropolog Alfred Ploetz, öjeniğin kurucusu Francis Galton'un izini sürerek, seçici cinsel ilişkiler ve bu arada sterilizasyon yöntemiyle ırkın daha da nitelikli bir düzeye çıkarılmasını savunuyordu. Bu sürece verdiği ad "ırk hijyeni" idi. Zayıf olanlar çocuk yapma konusunda caydırılmalı, hatta yasaklanmalıydı. Ploetz, hayvan çiftleştirmelerinde olduğu gibi, belirli kıstaslarla hareket edilmesinden yanaydı. Bu amaçla, Alman Irk Sağlığı Derneği'ni (Deutsche Gesellschaft für Rassenhygiene) kurmuş, Kayzer hükümetinden ve sanayi çevrelerinden geniş finansal destek almıştı. Ploetz, derneğinin amaçlarını 1905'te açıklarken üyelerini "Hayat Şövalyeleri" olarak tanımlamıştı. Seçici cinsel ilişki ve sterilizasyon sayesinde, dejenerasyon sonucu saflığını kaybetmiş Kuzey ya da Nordik ırk yeniden kazanılabilirdi.

Bu tarihlerde başka bir öjenik dernek yoktu. Ama öjenik tutkusu kısa sürede Almanya sınırlarını aştı. Derneğin adı değiştirilerek başındaki Alman sözcüğü yerine Uluslararası kondu. Berlin dışında, Münih, Freiburg ve Stuttgart'ta şubeler açıldı. Keza İsveç, İngiltere, Hollanda ve ABD'de benzer dernekler 20. yüzyılın başlarında gün yüzüne çıktı. Öjenik fikirler 1930'a varıldığında artık bir siyasal harekete dönüşmüştü.

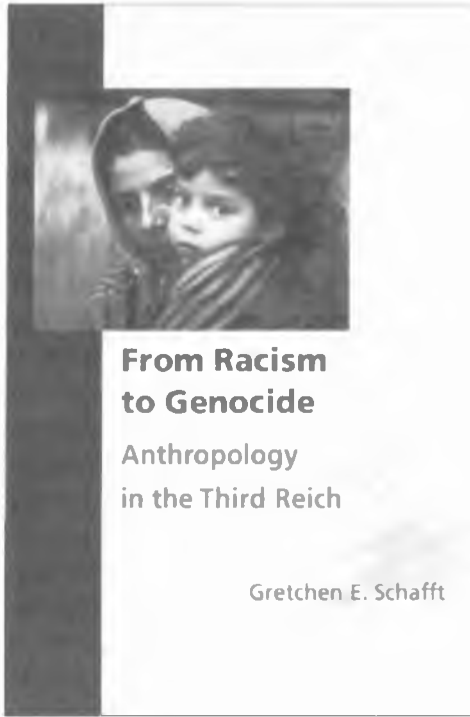
Bu yıllarda Alman antropolojisinin önemli isimlerinden bir diğeri yukarıda, antropososyolojide adını saydığımız Otto Ammon idi. Almanya'ya sosyoantropoloji ya da kendine özgü yorumuyla "sosyal antropoloji"yi sokan Otto Ammon, Alfred Ploetz gibi ırk sorunlarında faal olmayı kafasına koymuştu. 1900'de yayımladığı popüler kitabı, "dilenci"lerin ve "serseri"lerin sterilizasyonunu öneriyor, daha da öteye giderek hayvanlar gibi yok edilememelerinden yakınıyordu. 20. yüzyıla girerken, Ludwig Wilser'le birlikte, yetişkin kişilerden oluşan geniş bir grubun fizik antropoloji verilerini toplamaya koyuluyordu. Baden'de silah altına alınanların sorgulanması ve ölçümlerinin alınması izni alınmış ve bu girişim hükümete 12.000 marka mal olmuştu. Amaç Alman halkının ırk karakteristiklerini ortaya koymaktı. Bu öncü istatistik neredeyse elli yıl sürecek bir ölçüm tarihinin başlangıcını oluşturacak ve izleyen yıllarda antropolojik araştırmalar üzerinde son derece önemli etkileri olacaktı.

1903 yılının Ağustos ayında Worms'da bir antropoloji kongresi toplandı. Bu kongrede, genç anatomist ve antropolog Eugen Fischer'in yıldızı parlayacaktı.

1903 yılının Ağustos ayında Worms'da bir antropoloji kongresi toplandı. Bu kongrede, genç anatomist ve antropolog Eugen Fischer'in yıldızı parlayacaktı. O sırada Freiburg Uluslararası Irk Sağlığı Derneği'nin başkanı olan Eugen Fischer, Güney Afrika'da topladığı eski ve güncel kemikler hakkında bulgularını sunmuştu. Kara Afrika, Mısır, Avustralya, Yeni Zelanda ve diğer ülke insanlarının kol kemiklerinin ölçümlerinden yola çıkarak fizik antropolojide gördüğü bir açığı gidermeye koyulacak ve Neandertallerin kol kemikleriyle diğerleri arasında belirgin bir farkın olmadığını ileri sürecekti. Böylece, Neandertallerle çağdaş insanın arasındaki evrimsel süreklilik kanıtlanmış oluyordu. Bu çalışması, Fischer'e o dönemin en prestijli antropoloji mükâfatını, Paris Antropoloji Enstitüsü'nün Broca Madalyası'nı kazandıracaktı.

Toplantı sırasında, Otto Ammon ve Ludwig Wilser'in çalışmalarından yola çıkılarak o güne kadar yapılmış en geniş anketin başlatılması ve tüm Alman Reich'ının nüfusunun fizikî antropolojik niteliklerinin belirlenmesi için köklü bir karar alınacaktı. Neredeyse tüm ordu mensupları askere alınırken ölçümden geçirilecekti. Kongrede Alman Antropologları Derneği (Deutsche Gesellschaft für Anthropologie) mensuplarından oluşan bir ko-

1933'te Kaiser Wilhelm Derneği'nin bünyesinde otuz bir enstitü bulunuyordu. Rockefeller Vakfı'nın mali desteğini alan bu enstitülerde Albert Einstein ve Max Planck yönetici konumundaydılar.

misyon seçildi ve öneri hükümete götürüldü. Komisyonda o dönemin en ünlü antropologları bulunuyordu. Gustav Scwalbe (Strassburg), Wilhelm Waldeyer ve Felix von Luschan (Berlin), Georg Thilenius (Breslau), Rudolf Martin (Zürich) ve Eugen Fischer (Freiburg) komisyonda görev aldılar. Araştırma için var olan ölçüm araçlarının kullanımına karar verilmişti. Bunlar ten rengi için Luschan grafiği, göz rengi için Martin ve Schultz grafiği, saç rengi için Fischer ve Saller'in geliştirdiği grafik idi. Ordu, donanma, okullar ve hastanelerde araştırmanın gerçekleştirilmesi için gerekli mercilerden izin alınmasına karşın, ufukta gözüken savaş nedeniyle hükümet 500.000 marka kadar çıkabilecek masrafı göze alamadı ve bu anket gerçekleştirilemedi.

Cihan Harbi başladığında Alman antropolojisi artık birçok üniversitede yer etmişti. Bu sırada altı bilimsel antropoloji dergisi yayımlanıyordu. Savaşla birlikte Alman antropolojisinde de yol ayrımı gözükmüştü. Antropologların bir kısmı Alman halkının ya-

şam tarzının deskriptif analiziyle yetinmekten yana iken, diğer bir kısım hiyerarşik uzantıları olacak beşeri tip taksonomilerinin geliştirilmesine odaklanacaktı. İşte bu ikinci yol Nazi antropolojisinin önünü açacaktı. Sırça köşklerinin çıkacak kimi antropologlar sanayinin üretimde karşılaştığı sorunlara eğilecek ve bu arada savaş ortamında kazanılacak zafere giden yolu göstereceklerdi. Hükümetle yakın ilişki içindeki antropologlar başta olmak üzere, Alman sosyal bilimcileri birçok cephede uygulamalı alanlara yöneleceklerdi. Bu arada, bilim uğraşı üniversitelerin dışına da taşmıştı. Sanayi laboratuvarları, araştırma enstitüleri bilimi çok daha işlevsel kılma girişimi içersindeydiler. Üniversite ve enstitülerden birçok uzman, Alman sanayii tarafından danışman olarak istihdam edilmeye başlandı. Alman entelektüeli ve antropoloğu için fildişi kulelerin sonu gelmişti. Arî ırkın yüceltilmesini esas alan bir evre başlıyordu. Bu süreçte Berlin Üniversitesi'nin açılışından yüz sene sonra, 11 Ocak 1911'de kurulan Kaiser Wilhelm Derneği (Kaiser-Wilhelm-Gesellschaft) başı çekecekti. Dernek, hükümet, üniversiteler, sanayi ve banka kesimi temsilcilerinden oluşan bir yönetimle enstitüler kuracak ve bu enstitüler aracılığıyla bir ulusal bilim merkezine dönüşecekti. En ileri teknolojik ve entelektüel gelişmeler bu enstitülerin çatısı altında sürdürülecekti. Hitler'in iktidara geldiği 1933'te Kaiser Wilhelm Derneği'nin bünyesinde otuz bir enstitü bulunuyordu. Bu arada hatırlatalım, Rockefeller Vakfı'nın mali desteğini alan bu enstitülerde Albert Einstein ve Max Planck yönetici konumundaydılar. Rockefeller desteği İkinci Dünya Savaşı patlak verene değin sürdü.[20]

Kaiser Wilhelm Derneği enstitüleri arasında antropoloji enstitüsü de yer almıştı. 1922 yılında, Prusya Irk Hijyeni için Devlet Sağlık Komisyonu (Preussischer Landesgesundheitsrat für Rassenhygiene) ırk hijyeni, öjenik, antropoloji araştırmaları ve pratik uygulamaları için bir merkez önerisinde bulunmuştu. Almanya'da antropoloji artık halkın fizikî ve ahlakî koşullarını iyileştirebilecek, diğer bir deyişle uygulama alanı olan bir bilim olarak görülüyordu. Cihan Harbi, Almanya'da büyük bir düş kırıklığı yaratmıştı. Geleceğe umutla bakabilmek için geçmişin şanlı günlerine dönmek gerekiyordu. Antropoloji bu açıdan önemli bir işlev görebilirdi. Alman ırkının yüceliği fikri topluma umut aşılayabilirdi. İşte bu amaçla 1927'de Berlin'de Antropoloji, İnsan Genetiği ve Öjenik Kaiser Wilhelm Enstitüsü kurulacaktı. Enstitü, Kaiser Wilhelm Derneği'nin desteklediği altı medikal enstitüden biriydi ve başına Eugen Fischer getirilmişti. Rockefeller Vakfı'nın

büyük desteğini alan enstitü, bundan böyle Nazi antropolojisinin "kâbe"sine dönüşecekti.

Antropolojinin Farklı Yönelimleri

Bu noktaya kadar aktardığımız bilgilerden de anlaşılabileceği gibi antropoloji farklı alanlara savrulabilen bir bilim olarak gelişim gösterdi. Antropoloji uzun bir süre salt kraniyometriden ibaret kaldı. Oysa antropoloji ve etnoloji geçişken iki bilim dalı olarak doğmuştu. Yıllar boyu antropoloji ve etnoloji farklı anlamlara gelmişti. Bu iki sözcük ülkeden ülkeye değişik anlamlar kazanmıştı. Kökenine inildiğinde antropoloji iki Yunanca sözcükten, insan anlamına gelen *anthropos* ve söylem ya da bilimin karşılığı olan *logos*'tan oluşuyordu. Bilimsel disiplin bağlamında ilk kullanımı *anthropologium* olarak Latince şekliyle erken 16. yüzyıldı. Orta Avrupa yazarları daha sonraları antropolojiyi anatomi ve fizyonomi anlamında kullanmaya başlamışlardı. Nitekim sonraları "fizik" ya da "biyolojik" antropoloji buradan türemişti. Proto-antropoloji sayılacak ilk yayınlar arasında Peyrere'in *Preadamities*'i (1655), Tyson'ın *Comparative Anatomy of Man and Monkey*'i (1699), Linnaeus'un *Systema Naturae*'sı (1735) sayılabilirdi. 18. yüzyıl sonu, 19. yüzyıl ilk yarısında Daubenton, Camper, Buffon, Lamarck, Blumenbach, Soemmering, Lacepede, Cuvier, Retzius, Geoffroy kardeşler, Lawrence, Edwards, Serres, Pritchard, Morton gibi birçok natüralist ve anatomist sayesinde doğa bilimleri önemli bir atılım gerçekleştirecek, antropoloji için sağlam bir zemin oluşturulacaktı.

Antropoloji 17. yüzyıldan itibaren önce teologlar tarafından kullanıldı. Uhrevî söylemlerinde insan-benzeri unsurlar "teolojik antropoloji"nin alanını oluşturdu. 18. yüzyıl sonuna doğru kültürel kimlik için Almancada *Anthropologie* sözcüğü kullanıldı. Bu evrede "etnoloji" sözcüğü de benzer alanları kapsadı. 19. yüzyıl ortalarından itibaren Avrupa'da ve Amerika'da fizik antropolojinin temelleri atıldı. "Sosyal antropoloji" İngiltere'de İngilizce konuşulan ülkelerde sosyoloji ile uyum içersinde gelişim gösterdi. Sosyal antropoloji zamanla Kıta Avrupası'nda da yer edecekti.

Antropoloji Atlantik ötesinde kendine farklı bir yol çizdi. Başlangıçta Amerika'da da fizik antropoloji epey yankı uyandırdı. 1919 yılında Ales Hrdlicka Amerika'da fizik antropolojinin alanı ve amaçları üzerine özgün bir kitap yayımladı. Alt alanları arkeoloji, etnoloji ve fizik antropolojiden oluştuğunu belirten Hrdlic-

Eugen Fischer (1874-1967) 1934 yılında
Berlin Üniversitesi'nde bir toplantı sırasında (ortada). Fischer, Nasyonal
Sosyalist Parti'ye 1940 yılında üye olacaktı. 1952'de Alman Antropoloji
Enstitüsü kendisini onur üyeliğine getirecekti.

ka, antropolojiyi tetikleyen gelişmenin Amerika'nın keşfi olduğunu kaydediyordu. Amerika kıtası yerlileri Avrupalılar için yeni bir "ırk"tı. Pasifik'te diğer yörelerin keşfiyle birlikte farklı insan tipleri ortaya çıkmıştı. Yeni bir "bilim"e doğru adım atılırken, yaratılış kuramları konusunda şüpheler de oluşmaya başlamıştı.[21] Amerikan Kızılderilileri Jefferson, Washington gibi ünlü devlet adamları dahil birçok Amerikalı aydını ırk sorunuyla ilgilenmeye sevk etti.[22] 19. yüzyıl sonlarından itibaren "etnoloji" ile "kültürel antropoloji" Amerika'da ortak bir zemini paylaştılar. 20. yüzyılın ilk yarısında antropoloji analitik bir ayrışmaya uğradı. Giderek dört ana eksende evrildi. Ya da kendine özgü alt dalları geliştirdi. Avrupa'da serpilen ve geçmişte "fizik antropoloji", günümüzde ise "biyolojik antropoloji" diye bilinen alt dal Atlantik öte-

sinde de başı çekti. Biyolojik antropoloji insanoğlunun bilimiydi; "antropoloji" anlamına gelen insan biyolojisinin incelenmesiydi. Biyolojik antropoloji (ya da fizik antropoloji), biyolojik evrim, kalıtım, uyum ve varyasyon, primat morfolojisi ve insan evrimine ilişkin fosil kayıtları inceleyen bir bilim dalıydı.

19. yüzyılda ortaya çıkan bu bilim dalının kurucusu Paul Pierre Broca olarak bilindi.[23] Geçmişte "fizik antropoloji" insan türleri ile üst evredeki, şempanze ve goril gibi primatlar arasında anatomik karşılaştırmaya ve aynı zamanda çağdaş insanla ataları olarak bilinen *Australopithecus africanus* ve *Homo erectus* ve benzerleri arasındaki ilişkiye odaklanmıştı. Ancak genetik alanındaki bulgular sayesinde, ırklar arasındaki anatomik karşılaştırma miadını doldurdu. Zamanla genetik, yanı sıra nüfusbilim, forensik bilim, paleo-tıp çağdaş biyolojik antropolojinin geçmişe oranla daha bilimsel bir tabana oturmasına vesile oldu. Paleoantropoloji ise insan ve bağlantılı türlerin zaman içerisindeki değişimini fosil kayıtlarına dayanarak açıklıyordu.

Antropolojinin bir diğer alt unsuru arkeoloji idi. Daha doğrusu "prehistorik arkeoloji" ya da tarihöncesi arkeoloji antropolojinin bir dalı sayılabilirdi. Fosil bulguların anatomik özellikleri biyolojik antropolojinin alanıydı; bu bulgulardan yola çıkarak mekân ile ilişkiler arkeolojiyi besliyor, tarihöncesi toplumların yapılarını ortaya koyuyordu. Antropolojinin alt unsurlarından bir üçüncüsü kültürel antropolojiydi. Bu alan Atlantik ötesinde antropolojinin en geniş alanıydı.

Bu alan kültürel farklılıkları, kültürel evrenselleri, toplumsal yapı çözülmelerini, sembolizmin yorumlarını içeriyordu. Son olarak, antropolojik dilbilim ise farklı dillerin geçmişine yönelerek antropolojiyle ilişkilerini irdeliyordu. Çağdaş dilbilimci "dil"e odaklanırken, antropolojik dilbilimci "diller" ile uğraşıyor, bir anlamda kültürel antropolojinin göreli, rölativist çizgisini izliyordu.

Latin Antropolojisi ve Türkiye

Türkiye odaklı bir çalışma için giriş niteliğinde bir metni işlerken fizik antropolojinin evrimiyle yola çıkmayı uygun gördük. "Aşırı sağ" ve "totaliter" düşünceye yönelik, özellikle ırk içerikli yayınlara öncelik verdik. Zeev Sternhell'in *La Droite revolutionnaire*, Josep R. LLobera'nın *The Making of Totalitarian Thought*,[24] Gretchen E. Schaftt'ın *From Racism to Genocide – Anthropology in the Third Reich* ve Thomas McCarthy'nin *Race,*

Empire and the Idea of Human Development[25] gibi kitapların dan geniş ölçüde yararlandık.

Antroposoşyolojiye bu girişte bu denli geniş yer vermemizin bir nedeni, fizik antropolojinin ya da bugünkü kapsam alanı gelişmiş şekliyle biyolojik antropolojinin geçmişine değinmekti. Bugün genomların harikalar yarattığı bir evrede, antropolojinin hâlâ fiziksel niteliklerine ilgi duyulmakta, üniversitelerin antropoloji bölümlerinde fizik antropoloji bir alt dal olarak okutulmaktadır.

Antropoloji bilim dalı Cumhuriyet Türkiyesi'nde akademik bağlamda ilk gündeme gelen bilim dallarından biri, hatta ilkiydi. Bu nedenle Türkiye'de antropoloji Cumhuriyet ile yaşıttı. Ancak bu antropoloji o tarihlerde Anglo-Sakson dünyasında giderek güçlenen kültürel antropolojiden farklı bir içerik taşıyordu. İkinci Dünya Savaşı ertesine kadar fizik antropoloji, özellikle Kıta Avrupası'nda hâkimdi. Türkiye'de de antropolojinin başlangıç evresi fizik antropoloji idi. Ancak, fizik antropoloji de tek bir çizgi izlemedi. Fizik antropolojinin doğduğu ülke Fransa'ydı. İsviçre'nin Fransızca konuşan kesiminde de Fransa'dakine benzer bir anlayış benimsenmişti. Bu anlayışa Latin çizgisi adını vermek mümkündür. Fizik antropolojinin bir de Germen çizgisi oluşmuştu. Özellikle 20. yüzyıldan itibaren Alman sömürgecilik özlemi üstün ırk kuramlarına prim vermiş ve uygulamaya yönelik bir antropoloji anlayışı Almanya'da hızla gelişmişti. Latin antropolojisiyle Germen antropolojisinin yolları 20. yüzyılla birlikte ayrıldı. Bu durum daha 1900 yılında Fransız antropolog Joseph Deniker'in eseriyle bariz bir biçimde ortaya çıkıyordu. Kitabın alt başlığı bu alanda ipuçları veriyordu. Zira antropoloji ile etnoloji birlikte anılıyordu. Bu ileriki yıllarda da gözlenen bir olguydu.[26] Bu bağlamda fizik antropoloji Fransa'da ilgi alanı olma özelliğini sürdürdü. Pascal Picq, Marcel Otte, Henry de Lumley'in kitapları son yıllarda geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmaktadır.[27]

Türkiye'deki antropolojinin karşılaştırmalı bir çalışması için belki de en uygun coğrafya Orta ve Güneydoğu Avrupa, Balkanlar diye bilinen bölgeydi. Alman etkisinin yoğun olduğu bu alanda her iki tür antropoloji de yeşermişti. Bu coğrafyada gelişen antropoloji gelişmiş ülkelerden farklı bir nitelik taşıyordu. İki savaş arası homojen ulusal topluluk Orta ve Güneydoğu Avrupa'da hâkim söylemdi.[28] Cihan Harbi sonrası yapılanmalarda farklı önerilerle karşı karşıya gelmişlerdi: Batı tipi liberal demokrasi, bu coğrafyaya özgü köylü devleti ya da faşist ideolojinin biçimlediği korporatist devlet seçenekler arasındaydı. Ama ortak

Felix von Luschan Anadolu'yu bilen bir etnologdu.
Türk, Ermeni, Çingene, Tahtacı ve Yörük fizyolojilerini incelemişti
(yukarıda Yörük kadınları).

özellik ya da aksiyom devletin ulus-devlet oluşuydu ve etnik çoğunluğun ulusu oluşturmasıydı. İki dünya savaşı arasında Orta ve Güneydoğu Avrupa'da ulus, etnik çoğunluğun hâkimiyetiyle eşanlamlıydı. Wilson prensipleri ışığında Avrupa'da oluşan yeni sınırlar, ülkelerin bağrında önemli azınlıkları yaşatır olmuştu. Ama kendilerini sürekli tehdit altında gören bu ulus-devletlerde çoğunluğun azınlığa tahammülü yoktu. Bu süreç içinde çoğu Doğu ve Güneydoğu Avrupa ülkesinde öjenik ve ırk milliyetçiliği, bu arada biyolojik yasalar üzerine kurulu veraset, ulus-devletleri şekillendiren temel kaygılardı. Öjenik önlemleri savunanlar için devletin çağdaş bir yapıya kavuşabilmesi altyapı, ekonomik başarı ya da siyasal kurumlardan çok, sağlık politikalarına bağlıydı. Ulusun "biyolojik sermayesi"ni korumaya yönelik önlemler alınmalıydı. Irk milliyetçiliğini özümlemesi ile birlikte öjenik söylemde ulus-devletin tanımı da değişecekti. Son kertede, öjenik ve ırk milliyetçiliği devleti "civic" yasalarla yöneten pasif konumdan arındıracak ve biyolojik yasaları ön plana çıkaran koruyucu devlete dönüştürecekti. Sağlıklı bir siyaset için öjenik en etkin stratejiydi. Tipik örnek, Romanya'da 1918'de yayımlanan öjenik üze-

Berlin Etnoloji Müzesi'nin müdürlüğünü yapmış olan Felix von Luschan Anadolu halklarına odaklanmıştı (yukarıda Türk erkekleri).

rine bir temel kitaptı. *Igiena Natiunii*, yani *Ulusun Hijyeni*'nın alt başlığı *Öjenik*'ti ve ulusun korunması ile öjenik arasındaki ilişkiyi kuruyordu. Yazarı İuliu Moldovan Romanya'nın iki savaş arası en ünlü öjenikçisiydi ve ulusla öjenik yazar için aynı şeyi ifade ediyordu. Almanya'da 1920'lerin sonlarına doğru Nazizm'in güçlenmesi Orta ve Güneydoğu Avrupa'da öjeniğin ırk hijyenine yönelmesine neden oldu. Almanya'da uygulamaya sokulan 1933 Sterilizasyon Yasası bu coğrafyada sempatiyle karşılandı. Etnik bakımdan derin farklılıklar içeren Orta ve Güneydoğu Avrupa'da bu dönemde azınlıklar kendilerini sürekli tehdit altında görüyorlardı. Etnik azınlık homojen ulus-devlet yapısıyla bağdaşmıyordu. Kendilerini "ana uluslar"ından uzakta kalmış diaspora olarak görüyorlar ya da bulundukları ülkelerde "yabancı" hissediyorlardı. İkinci Dünya Savaşı'nın çıkışında bu tür etmenlerin de önemli rolü oldu. Woodrow Wilson'ın On Dört Maddesi barışı sağlaya yönelik öneriler getirirken İkinci Dünya Savaşı'nın fitilini de ateşlemişti.

20. yüzyılın ilk yarısında Batı'da yaygın olan bir "bilim" alanı fizik antropolojinin bir uzantısı olan ve Türkçe'ye ırk ıslahı ola-

rak çevrilebilecek "öjenik"ti. Otoriter / totaliter rejimlerde olduğu kadar demokrasilerde de öjenik yaygındı. 19. yüzyılın sonundan itibaren Almanya, Fransa, Britanya, Kanada, Amerika, İskandinav ülkeleriyle Latin Amerika'da ve son olarak devrim ertesi Sovyetler Birliği'nde revaç buldu. Özellikle İskandinav ülkelerinde, Amerika'da ve Nazi Almanyası'nda öjenizm bilimsel nüfus politikası olarak sunuldu. Bu politikanın önemli bir unsuru kısırlaştırmaydı.

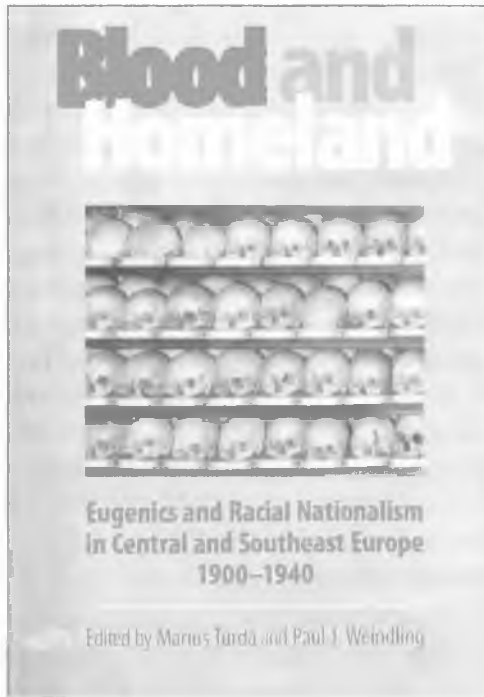
Nitekim, o sırada ABD'de eğitimini tamamlayarak Türkiye'ye gelmiş olan Sabiha Sertel ırkın ıslahı için gerekirse kısırlaştırmaya gidilebileceğini savunuyordu.[29] Cumhuriyet için nüfus politikası önemliydi. Anadolu on yılı bulan savaşlar sonucu beş milyona yakin beşeri sermayesini yitirmişti. Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında nüfus yoğunluğu bakımından Anadolu çöl görünümündeydi. Bundan böyle Cumhuriyet'in en başarılı politikalarından biri sağlık politikası oldu. Halk sağlığına önem verildi. Salgın hastalıkların önü büyük ölçüde kesildi. Anadolu'da bebek ve çocuk ölümlerinin oranı görece düşürüldü. Yaşanı umudu yükseldi. Türkiye 1940-1980 arasındaki gerçekleştirdiği demografik devrimini ya da dönüşümünü büyük ölçüde Cumhuriyet'in ilk evresindeki sağlık politikalarına borçluydu.

Sağlık alanındaki bu politikalar siyasal söylemde ırk ıslahı "bilimi" olarak algılandı. Mükemmel ve üstün insan toplulukları oluşturma anlamına geldi. Ama bu konuda aşırılıklara kaçılmadı. Türkiye'de yaygın olan frengi için istenen evlilik muayenesi dışında, kısırlaştırma, seçilmiş kişiler arasında cinsel birliktelik, yabancılarla evlilikten sakındırılma, göç politikaları gibi "ırkı saflaştırma"ya yönelik girişimler olmadı. Belki bunun tek istisnası Mahmut Esat Bozkurt'un, İsviçre'de eğitim gördüğü sıralarda karşılaştığı Türk gençlerine, "buralarda evlenmek yok, Türk kızları bizi bekliyor" sözleriydi.

Kabaca ifade etmek gerekirse, iki dünya savaşı arasında ırk milliyetçiliği Almanya'nın etkisiyle Orta Avrupa'da ve Balkanlar'da gelişmiş, Türkiye'nin sınırlarına dayanmıştı. Geniş ticarî ilişkilere rağmen Türkiye bu evrede Almanya'dan uzak durmayı tercih etti. Cihan Harbi'nde dersini almıştı ve bir kez daha aynı hataya düşmemeye özen göstermişti. Antropoloji eğitimi için yurtdışına öğrenci gönderirken denge gözetilerek, 1920'lerin ikinci yarısında Fransa'da, Broca Enstitüsü'nde eğitim gören Şevket Aziz Kansu'nun ardından, 1934 yılında Seniha Tunakan Almanya'ya, Berlin Üniversitesi ve Kaiser Wilhelm Antropoloji Enstitüsü'ne

(Instituts für Anthropologie), Nazi antropolojisinin tepe noktasındaki kişi olan Professör Eugen Fischer'in yanına, 1935'te Muzaffer Süleyman Şenyürek Amerika Birleşik Devletleri'ne Harvard Üniversitesi'ne, Profesör Hutton'ın yanına, 1936'da Afet İnan, İsviçre'ye Cenevre Üniversitesi'ne, Eugene Pittard'ın yayına gönderilecekti. Nihayet 30'lu yıllarda Türkiye antropolojisini bir İsviçreli antropolog ve etnoloğa, Eugene Pittard'a teslim edecekti. 1937 İkinci Türk Tarih Kongresi'nin fahrî başkanı Eugene Pittard olacaktı.

20. yüzyılda Germen antropolojisi Arî ırkın saflığına yönelip uygulama alanları ararken, Latin antropolojisi sosyoloji ve diğer sosyal bilimlerle dirsek temasını yitirmeyecek ve "bilimsel" özerkliğini koruyacaktı. Bu arada kendisini uygarlıktan dışlanmış gören Latin antropolojisi Arî ırk kuramını sorgulayacak, fizik antropoloji alanında antroposoyolojinin ve Arî söylemin yücelttiği dolikosefal tezlere karşı brakisefal tezle karşı duracaktı. Arî du-

1920'lerin sonlarına doğru Nazizm'in güçlenmesi Orta ve Güneydoğu Avrupa'da öjeniğin ırk hijyenine yönelmesine neden oldu. Almanya'da uygulamaya sokulan 1933 Sterilizasyon Yasası bu coğrafyada sempatiyle karşılandı.

ruş dolikosefallerden oluşan kuzey ırkların saflığını korumaktan yanaydı. Oysa Latin duruş dışarıdan gelen ve zamanla dolikosefallerle karışan brakisefallere uygarlığı taşıtacaktı. En önemli dayanağı da arkeolojik bulgulardı.

İşte Türkiye'de 1925'ten itibaren geliştirilecek olan antropoloji bu ikinci yolu izleyecek ve brakisefal tezler üzerine kurulacaktı. Türklerin brakisefal olduklarını daha 1900 yılında Deniker belirtmişti. Eugene Pittard'ın arkeolojik bulgular ışında ve örneklemler üzerine yaptığı çalışmalarla bu tez Cumhuriyet'in ilk yıllarında geliştirilmişti. Türkiye'de antropolojinin başlangıcını oluşturacak olan Türkiye Antropoloji Tetkikat Merkezi 1925 yılında, Cumhuriyet'in ilanından iki yıl sonra, İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi'nde ve bu fakültenin hekimleri Nurettin Ali Berkol, Neşet Ömer İrdelp, Süreyya Ali, Köprülüzade Fuat, Aime Mouchet ve İsmail Hakkı'nın öncülüğünde kurulmuştu. Merkezin "fahri" müdürleri Georges Papillault (Paris), Eugene Pittard (Cenevre) ve Leon Mac-Auliffe (Paris) gibi Latin antropolojisinin ünlü şahsiyetleriydi.

Erken Cumhuriyet'in dört elle sarıldığı bilim dalı fizik antropoloji olacaktı. Türklere atfedilen ve bir alt ırkı simgeleyen sarı ırk teraneleri ancak fizik antropolojinin bulgularıyla alt edilebilirdi. Bu nedenle fizik antropoloji iki dünya savaşı arası Türkiye'de en gelişkin bilim dalı oldu. Bundan böyle Türkiye'de antropoloji bilimi Arî tezlere mesafeli duracak ve Avrasya modeli üzerine kurulu bir ırk anlayışını benimseyerek Latin antropolojisinin Kıta Avrupası ile ortak zeminini, Orta Asya göç söylemini geliştirecekti.

Tüm otuzlu yıllar dil ve tarih kongreleri fizik antropolojinin verileri üzerine odaklandı. Bu yıllarda antropoloji, tarih ve dil tezleri Türkiye'de sosyal ve beşeri bilimlerin gelişiminde kilit işlev üstlendi. Ve nihayet fizik antropoloji dalında Türkiye dünyanın en geniş anketini düzenleyecek, devletin her kademesi seferber edilerek 64.000 kişi ölçülüp biçilerek Türklerin o devirde Nazi'lerin Arî ırk tezlerine karşı geliştirilen "brakisefal" kafa yapısına sahip oldukları kanıtlanacaktı.

Notlar

1. Zeev Sternhell, *La droite revolutionnaire 1885-1914*, Paris: Editions Gallimard, 1997.
2. Vacher de Lapouge, *Les Selections sociales. Cours libre de science politique professe à l'Universite de Montpellier*, 1889-1890, Paris: Fontemoing, 1896.
3. Vacher de Lapouge, *L'Aryen, son rôle social. Cours libre de science politique professe à l'Universite de Montpellier*, 1889-1890, Paris: Fontemoing, 1899.
4. Vacher de Lapouge, *Race et milieu social. Essais d'anthroposociologie*, Paris: Riviere, 1909.
5. Otto Ammon, *Die natürliche Auslese beim Menschen. Auf Grund der Ergebnisse der anthropologischen Untersuchungen der Wehrpflichtigen in Baden und anderer Materialien*, Jena: Gustav Fischer, 1893.
6. Otto Ammon, *Die Gesellschaftsordnung und ihre natürlichen Grundlagen*. Jena: Gustav Fischer, 1900.
7. Ernest Haeckel, *Vahdet-i Mevcud – Bir Tabiat Âliminin Dini*, tercüme edenler: Baha Tevfik ve Ahmed Nebil, Dersaadet: Teceddüd-i İlmî ve Felsefî Kütüphanesi-aded 2, ty.
8. Ernest Haeckel, *Le Monisme, lien entre la religion et la science. Profession de foi d'un naturaliste*, Scheicher, 1897.
9. Madison Grant, *The Passing of the Great Race, or, The Racial Basis of European History,* genişletilmiş ve gözden geçirilmiş yeni baskı, Henry Fairfield Osborn'un yeni önsözüyle. New York: Charles Scribner's Sons, 1918. Fransızca baskısı: *Le Declin de la grande race*, Paris: Payot, 1926.
10. Rodolfo Livi, *Saggio di geografia nel militarismo in Italia*, Torino, 1897.
11. Carlos C. Closson, "The Hierarchy of European Races", *American Journal of Sociology,* cilt 3, sayı 3, Kasım 1897, s. 314.
12. Otto Ammon, *Zur Anthropologie der Badener*, Jena: Gustav Fischer, 1899.
13. Sarah Daynes & Orville Lee, *Desire for Race*, Cambridge University Press, 2008, s. 142-143.
14. Joseph Deniker, *Les races et les peuples de la terre: elements d'anthropologie et d'ethnographie*, Schleicher freres, 1900. İngilizcesi: *The Races of Man: An Outline of Anthropology and Ethnography*, Londra: Walter Scott, Ltd., 1900.
15. Thomas McCarthy, *Race, Empire and the Idea of Human Development*, Cambridge University Press, 2009, s. 82-85.
16. Harry E. Barnes, *An Introduction to the History of Sociology*, Chicago: University of Chicago Press, 1948.
17. E.E. Evans-Pritchard, *A History of Anthropological Thought*, der. Andre Singer, Londra & Boston: Faber and Faber, 1981.

18. Thomas Hylland Eriksen & Finn Sivert Nielsen, *A History of Anthropology*, Londra: Pluto Press, 2001, s. 1-4.
19. Robert Deliege, *Une histoire de l'anthropologie – Ecoles, auteurs, theories*, Paris: Editions du Seuil, 2006, s. 145, 150.
20. Gretchen E. Schafft, *From Racism to Genocide – Anthropology in the Third Reich*, Urbana & Chicago: University of Illinois Press, 2007, s. 45-54.
21. Ales Hrdlicka (Curator, Division of Physical Anthropology, U.S. National Museum), *Physical Anthropology – Its Scope and Aims; Its History and Present Status in the United States*, Philadelphia: The Wistar Institute of Anatomy and Biology, 1919, s. 8-9.
22. Thomas C. Patterson, *A Social History of Anthropology in the United States*, Oxford & New York: Berg, 2001, s. 7-34.
23. Alfred C. Haddon & A. Hingston Quiggin, *History of Anthropology*, Londra: Watts & Co., 1910, s. 35-37.
24. Josep R. Llobera, *The Making of Totalitarian Thought*, Oxford-New York: Berg, 2003.
25. Thomas McCarthy, *Race, Empire and the Idea of Human Development*, Cambridge University Press, 2009.
26. Philippe Laburthe-Tolra & Jean-Pierre Warnier, *Ethnologie Anthropologie*, Paris: Quadrige/PUF, 1993.
27. Pascal Picq, *Nouvelle histoire de l'Homme*, Paris: Tempus, 2007; Henry de Lumley, *La Grande Histoire des permiers hommes europeens*, Paris: Odile Jacob, 2010; Marcel Otte, *Cro Magnon – Aux origines de notre humanite*, Paris: Tempus, 2008; Henry de Lumley, L'Homme premier, Paris: Odile Jacob, 2009.
28. Marius Turda & Paul J. Weindling (der.), *Blood and Homeland – Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe 1900-1940*, Budapeşte & New York: CEU Press, 2007.
29. Sabiha Zekeriya, "Çocuk yapmak kanunen men' edilebilir mı?," *Resimli Ay*, cilt 5, numara, 57/9, Teşrin-i sani 1928, s. 1.

Sabiha Zekeriya [Sertel], "Çocuk yapmak kanunen men' edilebilir mi?

Son gelen Avrupa haberleri arasında İsviçre'de yeni bir kanun neşredildiği bildiriliyor. Bu kanuna göre delileri, frengilileri izdivaçtan men' için fenni bir surette kabiliyet-i tenasüliyyeleri imha edilecektir.

Bu kanun yek nazarda biraz vahşiyane gibi görünüyor. Hattâ Necmeddin Sadık Bey yazdığı bir başmakalede bunu ferdin hürriyetine bir tecavüz şeklinde telakki ediyor. Müstakbel terakkiyyatın bir gün bu hastalıkların da tedavisi çaresini bulabilmesi imkânına karşı, bunların nesl-i hayatiyyetine tecavüz edilmesini muvafık bulmuyorlar.

Ferdin hürriyeti, cemiyetin umumî menfaati ile mukayyettir. Ferdin hürriyetine tecavüz edildiği zaman gösterdiğimiz asabiyyet ve tereddüdü, bu hürriyetin bütün bir cemiyete iras ettiği mazarrat karşısında daha kuvvetle göstermeğe mecburuz.

Bugün frenginin cemiyet mekanizmasına iras ettiği zararları, istatistikleri karşımıza aldığımız, ve cemiyet dâhilinde içtimaî tetkikler yaptığımız zaman bütün vahşeti ve korkunçluğu ile görüyoruz.

Bugün cümle-i asabiyye ve dimağiyye mütehassıslarının ispat ettikleri bir hakikat var. Hapishaneleri, tımarhaneleri dolduran, hayat-ı umumiyyede, suret-i zahirede sıhhatte fakat dimağı, ruhu, cismanî birçok hastalıklara müptela olanlar hep frengi kurbanlarıdır. Bu hastalığın yedi nesle kadar devam eden zararı bir ferdin hürriyet ve sıhhati değil, birçok nesillerin hürriyet ve sıhhatini tehdit etmektedir. Gözleri bozuk, bacakları sakat yavrular, isteri müptelaları, hırsızlar, katiller, hep bu afetin ırsî bir surette cemiyete hediye ettiği kurbanlardır.

Sağlam ve zinde nesilleri çürüğe çıkaran bu afet karşısında ferdin hürriyetinden evvel, cemiyetin sıhhat ve selâmeti vardır.

Umumî bir harp seferberliğinde nasıl (fert yok, millet var!) diyorsak, bütün bir cemiyeti tehdit eden bir afet karşısında da aynı cümleyi tekrar etmeliyiz.

Yeni medenî cemiyet mekanizmasında fert hürriyetini eskisinden çok daha kuvvet ve süratle kaybediyor.

Individualist (fertçi) İngiltere ve Amerika'da bile, cemiyete ait her müessese ve menfaati sosyalize etmek cereyanı baş döndürücü bir süratle ilerliyor. Zaten fert, içtimaî fert olmadıkça, mevcut nizam-ı içtimaî içinde cemiyetin bünyesine göre bir şekil almadıkça fert olamıyor. Bir ferdin uluorta her hareketi nasıl cemiyetin kanunları, örfleri nizamları ile hudut altına alınmışsa, bu kendinden ziyade nesillerine zararı olan meselede bir az daha fedakarlık yapmak hürriyetini vermesi, veya cemiyetin ondan bu hürriyeti alması umumî menfaat namına şart olan bir şeydir.

Harp meydanında ölen askerin de hayatını imha ediyoruz. Fakat hiçbir zaman bunu ferdin hürriyetine bir tecavüz telakki etmiyoruz, menfaat-ı umumiyye karşısında fert, ferdin menfaati hatta hayatı nasıl mevzubahs olamazsa, bütün bir cemiyete müteaddit şekillerde zararlar ifa eden bir ferdin de nesl-i hayatiyyeti mevzubahs olamaz.

Frenginin cemiyete bıraktığı fert, bulunduğu muhit içinde zehir saçan, nesilden nesle zehrini devam ettiren bir mikrop menba'ıdır. Sari bir hastalık vuku'unda, hastalığın sirayetini men için nasıl ferdin hürriyetini hiç düşünmeden tecrit etmek, hatta icap ederse imha etmek hakkını, cemiyet ve kanuna veriyorsak, frengili ve mecnun unsurların nesl-i hayatiyyetlerini imha etmek hakkını da cemiyeti vermeliyiz.

Mektep dershanelerinde tetkikat yapan Amerikan ruhiyat doktorları hâl-i sıhhatte görünen birçok çocukların dimağen birçok bozukluklara sahip olduklarını, dikkat, muhakeme, zeka gibi birçok hassalarının irsi bir frengi yüzünden dumura uğradıklarını görmüşlerdir.

Hapishaneleri dolduran, katiller üzerinde tetkikat yapan (Penalogy) cezaiyat alimleri katillerin dimaği bozukluklarında ekseriyetle mütevaris bir frenginin tahribatına şahit oldular.

Hırsızlar üzerinde tetkikat yapan dimağ doktorları bu adamların kafalarındaki tereddinin ırsi bir frengi ile olan alakalarını tespit etmişlerdir. Bütün bu tetkikler frenginin cemiyet içinde şiddetle tahribat icra eden bir afet olduğunu göstermiştir.

Cemiyetin ahlak nizamı haricine çıkan hastahaneleri, tımarhaneleri, fuhuşhaneleri dolduran milyonlarca bozuk, cemiyete faideden ziyade zarar veren insanlar hep frenginin cemiyete hediye ettiği muzır unsurlardır. Mikrobu menba'ında kurutmak için bu adamların tenasül hakkını ellerinden almak elbette cemiyetin hakkıdır.

Sabiha Zekeriya, "Çocuk yapmak kanunen men' edilebilir mi?," *Resimli Ay*, cilt 5, numara, 57/9, Teşrin-i sani 1928, s. 1.

Kadın ve Öjenizm

Kadın açısından Cumhuriyet Türkiyesi'nin paradoksal bir yapısı vardı. Cumhuriyet'in ilk evreleri Türkiye'de toplumsal cinsiyet alanında köklü dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdi. Başta Medeni Kanun olmak üzere özel hukuk alanında kazanımlar, birçok eğitim kurumunun kadına kapılarını açılması, meslek kadınlığının özendirilmesi, kadına seçme seçilme hakkı tanınması kamusal alanda kadının görünür olmasını sağlıyordu. Ke-

za, özellikle okumuş kesim arasında, pederşahi ailenin çözülmesi ve çekirdek aileye yönelik beklentiler özel alanda da kadının giderek toplumda etkin bir konum elde ettiğinin kanıtıydı.

Ancak, siyasî bağlamda, ya da yurttaş kimliği olarak, eşitlik vurgulanırken biyolojik alanda, genellikle tıp literatüründe gözlenen ayrımcı tavır beklenenin aksine ters yönde sonuçlar doğuracak nitelikteydi. Bunun temel nedenlerinden biri kadının özgürlük alanı genişledikçe var olan düzenin sarsılması, aile içi ve dışı ilişkilerde toplumun alışageldik normların zorlanmasıydı.

Cumhuriyet'le birlikte gündeme gelen "yeni hayat" erkek egemen bir toplumda değer normlarının dönüşüme uğramasına neden oluyordu. Kadının serbest tavrı, giyimi, kuşamı, tutkusu, hüsranı, kısaca kadının günlük yaşamındaki köklü değişiklikler, hatta Batı'daki "flapper" modasını taklit etmesi geleneksel o günün erkeğinin kabul edebileceği sınırları aşıyordu.

30'lu yıllara yaklaşıldıkça Cumhuriyet toplum düzeni adına kadını denetlenme gereği duyulacaktı. Bu konuda psikiyatrlar giderek etkin oldu. Sınırlamalara gerekçe olarak kadının «bünyesi", biyolojisi gösteriliyordu. Bu görüşler tıp çevrelerinde daha da derinlik kazanmış, bilim adına kadın erkekten farklı bir "mahlûk" olduğu, ona zaman zaman çekidüzen verilmesi gerektiği vurgulanmıştı.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında kadındaki "ruhi bozukluk" tıp âleminin temel uğraşlarından birine dönüştü. Bu bozukluğun en bariz göstergesi intihardı. Cumhuriyet'le birlikte genç kız ve kadın intiharlarının sayısı artmıştı ve buna bir çare bulmak gerekiyordu. Cumhuriyet'le birlikte tıp bilimi toplumsal mekânda özellikle iki alanı kuşatmıştı. Bunlardan ilki öjenizmdi. Ülke nüfusu on yılı aşkın savaşlar sonucu kırılmıştı. Pro-natalist politikalar kaçınılmazdı. Sağlıklı nesiller ise kadının sorumluluğuydu. Diğeri kadın ruhiyatıydı. Kadını dengede tutacak olan aileydi. Aile kutsaldı; kadın ancak aile normları içinde meşruiyet kazanabilirdi. Kadının bireyselliğinden söz etmek için çok erkendi.

Zafer Toprak

Türk Antropoloji Mecmuası – Türkiye Antropoloji Tetkikat Merkezi yayın organının ilk sayısı: Teşrin-i evvel [Ekim]1925.

N: 8 Eylül 1929

TÜRK

ANTROPOLOJİ MECMUASI

Türk antropoloji müessesesi tarafından neşrolunur.

Türk Antropoloji Mecmuası – Türk Antropoloji Müessesesi tarafından yayımlanan 8. sayı - Eylül 1929.

Atatürk, bilim konusunda son derece duyarlı bir devlet adamıydı. Bu kısmen pozitivist bir anlayışla eğitilmesinden kaynaklanıyordu. Her türlü hurafe ya da itikada karşı bilimi "şiar" edinmek gerektiğine inanıyor, ülkenin geri kalmışlığının temel nedenlerinden biri olarak yükseköğretim kurumlarının çağdaş bir kimlik kazanamamasını gösteriyordu. Nitekim 1933 Üniversite Reformu bu tür kaygılarının bir ürünüydü.

Erken Cumhuriyet'in Bilimi Antropoloji

Türkiye'de Fizik Antropolojinin Doğuşu

Antropoloji bilim dalı Cumhuriyet Türkiyesi'nde akademik bağlamda öncelikle gündeme gelen bilim dallarından biri, hatta ilki oldu. Bu nedenle Türkiye'de antropoloji Cumhuriyet'le yaşıttır. Ancak o günün antropolojisi bugünlerde yaygın olan toplumsal ve kültürel antropolojiden farklı bir alanı kapsıyordu. Dönemin Kıta Avrupası'nda hâkim fizik antropoloji Cumhuriyet Türkiyesi'nin güncel kaygılarına çözüm getiren bir bilim dalıydı. II. Dünya Savaşı ertesine kadar fizik antropoloji gözde bir alan olarak kaldı. Yerini giderek toplumsal ve kültürel antropolojiye bıraktı.

Türkiye'de de fizik antropoloji ilk evresinde görece "bağımsız" bir nitelik taşısa da zamanla "devlet bilimi"ne dönüştü. Zira, fizik antropolojiye devlet sahip çıktı; gelişimine Atatürk bilfiil önayak oldu. 30'lu yılların kültür devriminde fizik antropolojinin bulguları yol çizdi. Tarih ve dil alanında çalışmalarının geri planında 30'lu yılların fizik antropoloji bulguları yer aldı.

Atatürk, bilim konusunda son derece duyarlı bir devlet adamıydı. Bu kısmen pozitivist bir anlayışla eğitilmesinden kaynaklanıyordu. Her türlü hurafe ya da itikada karşı bilimi "şiar" edinmek gerektiğine inanıyor, ülkenin geri kalmışlığının temel nedenlerinden biri olarak yükseköğretim kurumlarının çağdaş bir kimlik kazanamamasını gösteriyordu. Nitekim 1933 Üniversite Reformu bu tür kaygılarının bir ürünüydü. Çağdaş uygarlık, Atatürk'ün deyişiyle "muasır medeniyet" düzeyine ulaşmak, ancak bilimin yol göstericiliğiyle mümkündü. "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir" Atatürk'ün özdeyişlerinin başında geldi.[1] Bu tür bir anlayış somut adımların atılmasını gerektirecekti. Bu nedenle "medrese" anlayışına karşı "üniversite"yi savundu ve Darülfünun'u bile yetersiz buldu. 1933 Üniversite Reformu'yla Türkiye'de gerçek anlamda çağdaş bilimin temelleri atıldı. Bu süreçte Hitler Almanyası'ndan kaçan, kurtulan bilim adamlarının katkıları büyük oldu.

Atatürk, inşa edilen bir ulus-devletin başındaydı ve tarihe meraklı bir kişiydi. Onun için tarihsel arka planı olmayan bir ulusun yaşama şansı yoktu. Çankaya'daki kitaplığının önemli bir kısmı tarih içerikli eserlerden oluşuyordu. Ancak Atatürk, aynı zamanda tarihin işlevsel niteliğine inanıyordu. Tarih, dünü irdeleyen, ancak yaşanan güncel evreyi anlamaya yönelik bir bilim alanıydı. O nedenle mutlak bir tarih bilgisinden söz etmek olanaksızdı. Günün koşulları tarihsel gerçekleri de farklı kılabiliyordu. Türkiye'de Cumhuriyet'in ilk yıllarında tarih anlayışında yaşanan dönüşüm bu tür kaygıların ürünüydü. Cumhuriyet'in inşa sürecinde karşılaştığı iç ve dış sorunlar tarihçilikte de farklı yönelimleri gündeme getirdi. Bunu belirgin bir biçimde Atatürk'ün düne bakışında gözlemlemek mümkündü. Atatürk'ün cumhurbaşkanı olduğu on beş yıl içinde tarih yazımında izlenen dönüşüm, bir diğer deyişle ikilem, tarih biliminin işlevselliğinin somut kanıtıydı.

1929 Dünya Buhranı ve Alternatif Aydınlanma

1920'lerin Gazi'si ile 1930'ların Atatürk'ü tarihe, tarih yöntemine, tarih yazımına farklı açılardan baktılar. İki dünya savaşı arası dönemde Cumhuriyet ders kitaplarında da bu ikilemi görmek mümkündür. Millî Mücadele ertesi ulus-devlet kuruculuğunun arka planında Aydınlanma çağının felsefesi vardı. Bu anlayış bir ölçüde II. Meşrutiyet'in dönüşümcü kurgusunun bir ürünüydü. Rousseau, Montesquieu, Voltaire gibi 18. yüzyılın düşünürleri Jön Türkler'i etkilemiş, 1908 bir anlamda 1789 özlemiyle gündeme gelmişti. Gazi'nin özellikle ulusal egemenlik anlayışı ya da o günkü deyişle "hâkimiyet-i milliye" görüşü ağırlıklı olarak Rousseau'dan esinlenmişti. Nitekim kendisi de bunu dile getirmişti. Aydınlanma felsefesi somutta Fransız III. Cumhuriyeti'nin pozitivist ve Radikal Parti çevrelerinin solidarist içeriğiyle pekiştirildi. 1920'ler Türkiyesi, büyük ölçüde III. Cumhuriyet Fransası'nın Aydınlanmacı, laik özlemlerini gündemine taşımıştı.

Nitekim o tarihte okutulan tarih ders kitapları Fransa tarihi yörüngeliydi. Özellikle Ali Reşad'ın külliyatı Fransız Devrimi ekseninde kurgulanmıştı. Gazi Fransız Devrimi'ne yakın ilgi duymuş, demeçlerinde birkaç kez Fransız Devrimi'nin ne denli önemli dönüşümlere neden olduğunu vurgulamıştı. Ancak, yine de Gazi 20'li yıllarda giderek güçlenen "premordial" ya da ilkçi diye nitelenebilecek "millî" tarih anlayışını benimsedi. Bu, bir anlamda hilafet ve saltanatın kaldırılışının sonrasında ulus olgusunu İslam

öncesi bir tabana oturtma girişimiydi. İşte bu noktada Gazi, giderek "tarih"i uzak geçmişte aramaya yönelecek, tarihöncesine ve öntarihe, bununla birlikte antropoloji ve arkeolojiye ilgi duyacaktı. Bundan böyle tarih kitapları Nuh peygamber'in mit ya da söylenceye dayalı tufan öyküsü yerine antropolojik ve tarihöncesi arkeolojik bulgularla başlatılacaktı. Bilim kanıt üzerine kurulmalıydı; gerektiğinde yanlışlanabilmeliydi.

Bu köklü yönelimde Avrupa'nın iki dünya savaşı arasında geçirdiği buhranın da önemli rolü olacaktı. Avrupa, Cihan Harbi ertesi dünya ölçeğinde üstün konumunu ABD'ye kaptırmıştı. "Düvel-i muazzama" uzun yıllar Cihan Harbi'nin yaralarını bir türlü saramamıştı. Kısaca Avrupa toparlanamıyordu. Almanya üzerinde ezici bir baskı unsuru olan savaş tazminatı Avrupa'nın savaştan galip çıkan ülkelerini de çıkmaza sokacaktı. Kısa bir süre altın esası üzerine kurulu para sistemi tekrar canlandırılmak istenecekse de, ABD'de tetiklenen 1929 Dünya Buhranı nedeniyle kapitalizmin içine düştüğü girdap Avrupa'yı da yutacaktı. Artık ne kapitalizm ne de demokrasi Cihan Harbi öncesinde olduğu kadar cazipti. Dünya giderek küresizleşiyor, ülkeler kendi içlerine kapanıyordu. Avrupa'da halkın temsilcisi meclisler art arda kapanıyor, otoriter, hatta giderek totaliter rejimler kitlelere sesleniyordu. Cihan Harbi sonrası Balkan demokrasileri çökmüş; yerlerini otoriter rejimlere, çoğu kez diktatörlüklere bırakmıştı. Bu ülkelerde İtalyan faşizmi birçok kez örnek alınmıştı. İlk çöküntü Arnavutluk'tan gelmişti. Ahmed Zogu kendini 1924'te cumhurbaşkanı, 1928'de kral ilan etmişti. Yugoslavya 1929'dan itibaren I. Aleksandr'ın krallığında diktatörlük olmuştu. Romanya'da Kral Karol benzer bir diktatördü. Bulgaristan 1935'ten itibaren Kral Boris'in demir yumruğuyla yönetildi. Yunanistan General Metaxas'ın diktatörlüğünde kan kusmuştu.[2]

Faşizm, nasyonal sosyalizm, Bolşevizm "modernite" için kısa yol arayışı içersindeydi. Aydınlanma çağı sona ermişti. Bir anlamda "karanlık çağ" ya da "katastrof çağı" hüküm sürmeye başlamıştı. Artık geçmişte özlemle bakılan Avrupa kültürüne güven sarsılmıştı. Avrupa akademik çevrelerinde bile alternatif aydınlanmalar aranıyordu. Özellikle uygarlıkların doğuşu ya da tarihöncesine bakış Avrupa'dan Asya'ya doğru bir yönelimi tetikliyordu. Uygarlıkların uzak geçmişi ise fizik antropolojinin alanına giriyordu. Avrupa'da fizik antropoloji çalışmalarının uzun yıllardır Avrupa dışı arayışlar içersinde oluşu bu sürece ivme kazandırmıştı. Irk temelli tarih anlayışı, Fransız Devrimi'nin gö-

nül bağı üzerine kurulu ulus kurgularını sorgulamaya başlamıştı. Avrupa'da yaşanan bunalımın yankılarının Türkiye'ye de ulaşması gecikmedi. Otuzlu yılların başında yayımlanan dört ciltlik tarih kitaplarının ilk baskısında çağdaş Avrupa üzerine tek bir satır yer almıyordu. Fransız Devrimi tümüyle unutulmuştu.

Bu arada Avrupa'da hâlâ birçok ders kitabında ırklar Urallar ve Himalayalar'ın set çektiği üç ırk anlayışına göre yazılıyordu. Tarihöncesinde Urallar'ın batısı beyaz ırk, doğusu sarı ırk, Himalayalar'ın güneyi ise siyah ırkın doğduğu coğrafyalar olarak tanımlanıyordu. Türkler'in payına sarı ırk düşüyordu. Afet Hanım'ın (İnan) Dame de Sion'daki öğrenciliği sırasında bu tasnif onuruna dokunmuş, Gazi'ye bu konuda yakınmıştı. Millî Mücadele'de savaş alanında bir zafer kazanılmış ama Batı'da Türklere karşı oluşmuş zihniyet değişmemişti.

Durkheim Sosyolojisinden Fizik Antropolojiye

İşte bu gelişmeler ışığında Gazi, Durkheim sosyolojisinden uzaklaşıyor, giderek antropolojiye ilgi duyuluyordu. Özellikle 1927'de İstanbul'a geldikten sonra Avrupalı fizik antropologlarıyla tanışma, onların görüşlerini alma fırsatı bulmuştu. Bunlar-

Emile Durkheim (1858-1917): Ziya Gökalp'in de esin kaynağı olan Durkheim'ın *Toplumsal İşbölümü* adlı kitabı Büyük Millet Meclisi tarafından 1923 yılında yayımlanmıştı.

Afet Hanım ve Atatürk: Afet Hanım (İnan) Dame de Sion'daki öğrenciliği sırasında Türklerin sarı ırk olarak tasnif edildiğini görmüş ve bu konuda Atatürk'e yakınmıştı.

dan biri dünyaca ünlü Fransız fizik antropologu H. V. Vallois idi. Paris'te Institut de paleantologie humaine'in, Paris Beşerî Paleontoloji Enstitüsü müdürlüğünü yapmış olan H. V. Vallois, Gazi'nin başarılarına, yaptığı reformlara hayran bir bilim insanıydı. Nitekim bu konudaki görüşlerini ülkemiz antropologlarından Prof. Dr. Metin Özbek bizzat dinleme fırsatı bulmuştu. Vallois, Gazi'nin antropolojik araştırmalara ne kadar duyarlı olduğunu ve kendisiyle bu çerçevede görüşmeler yaptığını Metin Özbek'le her karşılaştıklarında aynı heyecanla anlatacaktı. Davet edildiği İkinci Tarih Kongresi'nde Atatürk'ün bilfiil kongrede hazır bulunması Vallois'yı çok etkilemişti; Gazi hasta olmasına rağmen bastonuna dayanarak salona girmiş ve tüm bildirileri büyük bir dikkatle sonuna kadar izlemişti. Gazi'nin tanıdığı bir başka ünlü fizik antropolog Marc Sauter idi. İsviçreli antropolog Cumhuriyet'in ilanını izleyen yıllarda İstanbul'a gelmiş, Atatürk'le sohbet etme fırsatı bulmuştu. Marc Sauter'ın çalışma odasının duvarında asılı Atatürk portresi onun Gazi'ye duyduğu hayranlığın bir kanıtıydı. Metin Özbek söz konusu antropologlarla ilgili olarak şu gözlemde bulunuyordu. "Ne ilginçtir ki, dünyaca ünlü bu araştırıcılar kendi ülkelerinin o dönemlerdeki cumhurbaşkanlarıyla hiç görüşme ortamı ve fırsatı bulamadıkları halde, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ile antropoloji alanında sohbet edebiliyorlardı. İşte Atatürk'e duydukları hayranlık buradan kaynaklanıyordu."[3]

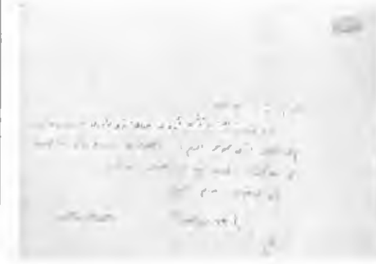
Atatürk ulus inşa sürecinde İttihatçıların aksine, zamanla sosyolojiyi bir kenara bırakmış, antropolojiye gönülden sarılmıştı.

1908'in gerçekleriyle 1930'larınkiler farklıydı. 20. yüzyılın başında Avrupa altın çağını yaşıyordu. Avrupa'ya öykünmek, onu örnek almak son derece doğaldı. Ancak Balkan Harbi, ardından Cihan Harbi ertesi Osmanlı devleti Avrupa'daki topraklarını yitirmiş, Millî Mücadele ertesi geriye Anadolu kalmıştı. Anadolu Cumhuriyet'le birlikte ayrı bir önem kazandı. Nitekim Millî Mücadele Anadolu topraklarında verilmiş, Ankara Anadolu'nun kalbinde başkent olarak inşa edilmişti. Ankara kalıcı başkent olunca, bundan böyle İstanbul merkezli bir tarih anlayışından uzaklaşılarak Anadolu eksenli bir tarih bilinci oluşturulması gerekiyordu. Atatürk için İstanbul "uhrevî", Ankara ise "dünyevî"ydi. Laik devlet ancak Ankara'dan kurulabilirdi. Atatürk'e göre, İstanbul Anadolu'yu dışlayan bir payitahttı. Ulusal kimliğin İstanbul'dan inşa edilmesi olanaksızdı.

Batı kaynaklarına göre geçmiş zamanlarla Anadolu topraklarında tarihe iz bırakacak uygarlıklar yaşamıştı. Bu uygarlıkların beşeri unsurları üzerine kurulacak yeni bir tarih açılımı alternatif bir "Aydınlanma" anlayışını gündeme getirebilirdi. Anadolu'nun ören yerleri bu uygarlıkları kanıtlayacak zengin bir birikime sahipti. Bu nedenle geçmişin maddi uygarlığı arkeoloji, beşeri kimliği ise antropoloji sayesinde gün ışığına çıkarılabilirdi. Anadolu halklarının iskelet kalıntıları gerek arkeologlar, gerekse fizik antropologlar için geniş bir çalışma alanı oluşturuyordu. Arkeoloji ve antropoloji 30'lu yıllardan itibaren Türkiye'de hızla gelişecek bilim dalları oldu. Gerek antropoloji, gerek arkeoloji Atatürk'ün gözde bilim alanlarıydı. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 30'lu yılların ortalarında kurulurken sosyoloji bölümüne yer verilmedi. Oysa 1923 yılı temmuz ve ağustos aylarında Cumhuriyet'in kuruluşu öncesi Ankara'da toplanan, ve bir tür "bilimler akademisi" olarak düşünülen Millî Hars Encümeni Heyet-i İlmiyye Komisyonu'nun Ankara'da kurulacak bir üniversite için düşündüğü ilk fakülte, İctimaî İlimler Fakültesi'ydi ve bu fakültenin bünyesinde "Millî İctimaiyyat Enstitüsü" yer alıyordu. Aynı yıl İstanbul Darülfünunu, Tıp Medresesi, Hukuk Medresesi, Edebiyat Medresesi ve Fünun Medresesi'nden oluşuyordu. Edebiyat Medresesi'nin bünyesinde Edebiyat Şubesi, Felsefe Şubesi, Tarih Şubesi ve Coğrafya Şubesi vardı.[4] Ankara'da kurulması düşünülen İctimaî İlimler Fakültesi bünyesinde ise on iki enstitü yer alıyordu.[5] Bunların biri hariç on ikisi "millî" nitelikteydi. Millî İktisat Enstitüsü; Millî Hukuk Enstitüsü, Millî Lisaniyyat Enstitüsü, Millî Edebiyat Enstitüsü, Millî Tarih Enstitü-

Türk Antropoloji Enstitüsünün tarihinde iki kıymetli vesika

Deux documents precieux dans l'histoire de l'Institut Turc d'Anthropologie

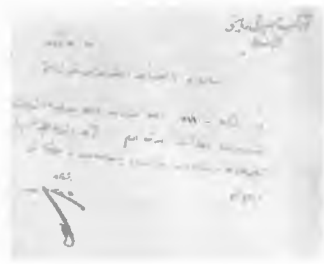
İsmet Paşa

Azizim Nurettin Beyfendi

Muhterem müderrislerimizin himmetlerde teşekkül eden Türk Antropoloji müessesesinin neşrine muvaffak olduğu eseri memnuniyetle aldım. Darülfünunumuzun bu sahadaki mesaisile dahi pek kıymettar bir hizmet ifa edeceğinden ümitvarım. Temenni muvaffakıyat ederim Efendim

19 - Teşrinisani - 341

İsmet

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti Başkitabeti

Ankara: 17 - 11 - 341

İstanbul Darülfünun Emini Dr. Nurettin Ali Beyfendiye

14 - Teşrinisani - 341 tarihli mektubunuzla irsal buyurulan Antropoloji müessesesinin ilk eserini memnuniyetle aldım. Türkü ve Türk heyeti içtimaiyesini tetkik gayesini istihdaf eden müesseseye kıymetli mesaisinde muvaffakıyet temenni ederim Efendim

Reisicumhur
Gazi M. Kemal

sü, Millî Coğrafya Enstitüsü, Millî Felsefe Enstitüsü, Millî İctimaiyyat Enstitüsü, Millî Terbiye Enstitüsü, Millî Teknoloji Enstitüsü, Millî Bediiyyat Enstitüsü söz konusu "millî" enstitülerdi. Bir tek Ruhiyyyat Enstitüsü'nün başında "millî" sıfatı yoktu. İstanbul Darülfünunu'nun "medrese"lerine karşın, Ankara kendi "millî" enstitülerini çıkarmaya kararlıydı. Cumhuriyet Türkiyesi'nin bilimsel omurgası sosyoloji idi. 1908 ile birlikte Durkheim Osmanlı bilimine damgasını vurmuştu. İttihatçı ideolog Ziya Gökalp onun müridi idi. *Türkçülüğün Esasları* Durkheim sosyolojisinden damıtılmıştı. Daha Cumhuriyet kurulmadan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Maarif Vekâleti'nin yayınladığı ilk çevirilerden biri ise Durkheim'ın *De la division du travail social* (Toplumsal İş Bölümü) adlı ünlü eseriydi. A. Midhat (Medya) çevirisiyle *İçtimai Taksim-i Amel*[6] başlığıyla yayınlanan bu eser İngilizcesinden on yıl önce Türkçeye kazandırılmıştı.

Ancak Cumhuriyet, 1929 Buhranı ve buhranın Avrupa'da yarattığı toplumsal çöküntüyle bir kırılma noktası yaşadı. Sosyoloji yerini antropolojiye bıraktı. Emile Durkheim'ın yerini Eugene Pittard aldı. Otuzlu yıllarda sosyolojiden antropolojiye geçiliyordu. Tarih anlayışı çok daha geniş bir bağlamda yorumlanıyor, tarihöncesi arkeolojik çağlar da tarih kapsamına alınıyordu. Türkiye'de kazıları o güne kadar yabancılar yürütmüştü. Ülkede doğru dürüst arkeolog yoktu. Cumhuriyet'le birlikte arkeolog adayları yurtdışına eğitim görmeye gönderilebilecekti.

Türkiye Antropoloji Tetkikat Merkezi

Antropoloji, daha doğrusu fizik antropoloji İstanbul tıp çevrelerinde daha yirmili yıllarda geliştirilmeye başlanmıştı. Sanıldığının aksine, fizik antropoloji Ankara'dan bağımsız olarak İstanbul'da tıp camiasının kendi çabalarıyla gündeme gelmişti. "Devlet bilimi" oluşu ancak otuzlu yıllarda gerçekleşecekti. Türkiye Antropoloji Tetkikat Merkezi, Cumhuriyet'in ilanından iki yıl sonra, 1925 yılında İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi'nde kurulmuştu. Kurucuları Prof. Dr. Nurettin Ali Berkol, Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp, Prof. Dr. Süreyya Ali, Prof. Dr. Mouchet ve Prof. Dr. İsmail Hakkı idi. Merkezin kuruluş amacı toplum mühendisliğiydi. Her ne kadar, Metin Özbek, makalesinde Türkiye Antropoloji Tetkikat Merkezi'nin bizzat Atatürk'ün talimatı üzerine kurulduğunu belirtiliyorsa da, Atatürk'ün o tarihlerde antropoloji konusunda bilgisi olduğuna dair herhangi bir kanıt bulunmuyor. O tarihlerde Türkiye'de de hekimlerin dışında antropoloji bilgisine sahip kimse yoktu. Zira, antropoloji kemik bilgisi anlamına geliyordu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatı olarak *Liseler İçin Kabul Olunan Antropoloji Levhalarına Mahsus İzahnameler* adlı bir broşür yayımlanmıştı. Bu risale liselerde muhtemelen biyoloji derslerinde kullanılan insan iskeletiyle ilgili kemik bilgilerini içeren bir listeydi.[7]

Darülfünun o tarihlerde kendi bildiğini okuyan bir yükseköğretim kurumuydu. Cumhuriyet'i bile yeterince benimsememişti. Atatürk bu nedenle daha Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Ankara'da Darülfünun'a alternatif arayışına girmişti. Nitekim 1925'te Hukuk Mektebi'ni açmış, Halkalı Ziraat Mektebi'nin yerine yine Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsü'nü kurmuş ve 1936'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne bir "alternatif" olarak Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ni düşünmüştü. Türk Antropoloji Enstitüsü'nün önemine binaen onu da bu fakültenin bünyesine aldırtmıştı.

Türkiye Antropoloji Tetkikat Merkezi çevresine göre, Anadolu topraklarında "düvel-i muazzama"ya karşı zafer kazanılmış, gelişim sürecinde olan bir "millet" ortaya çıkmıştı. O halde Türklere özgü bir dizi vasfın olması gerekiyordu. Türk "ırkı" da dünya milletleri arasında seçkin konumunu elde etmek durumundaydı. Antropolojinin görevi bunu bilim düzeyinde ortaya koymaktı. Genç bilim insanlarını bu alana yöneltmek gerekiyordu. Önce bu bilimin içerdiği kuramsal birikim enikonu irdelenecek, ardın-

dan bilfiil araştırmalara geçilerek Türkiye'de bir enstitü çatısı altında "*fiziyolojiyaî antropoloji*" yani fizik antropolojinin temelleri atılacaktı. Antropolojinin diğer boyutları, Edebiyat, Hukuk ve Fen fakültelerindeki meslektaşlara bırakılacaktı. Ancak son kertede antropoloji alanında Darülfünun bünyesinde oluşan birikim bir senteze tabi tutulacaktı. Enstitü çatısı altında yetiştirilecek olan öğrenciler, Enstitü'nün uzmanları olarak Anadolu'nun dört bir yanına dağılacak, yerinde incelemelere girişeceklerdi. Anadolu'ya giden sivil ve asker doktorlar daha Enstitü'nün kuruluş aşamasında bu görevi üstlenmiş, topladıkları bulguları Enstitü'ye göndermeye başlamışlardı. Yavaş yavaş Anadolu'dan bir bilim ağı oluşturulacak, araştırmalar çoğalacak ve "Türk antropolojisi" gündeme gelecekti.

Hemen hatırlatalım "ırk" sözcüğü o günlerde bugünkünden farklı bir anlamda kullanılıyordu. "Irk" ve "millet" sözcükleri neredeyse eşanlamlıydı. "Millet" sözcüğü geçmişte gayrimüslim cemaatleri tanımladığı için uzun yıllar kullanımında çekince oluştu. Türk Ocakları kurulurken ilk nizamnamesinde "ırk" sözcüğü yer almış, ancak bunu bir süre sonra bırakılmasına gerek görülmüştü. Kısaca, ırk sözcüğü Batı dillerindeki "race" ve "nation"ın bir halitası idi.

Türkiye'de antropoloji bilimi böylece Haydarpaşa'da bulunan Tıp Fakültesi binasının mütevazı bir odasını işgal eden Türkiye Antropoloji Tetkikat Merkezi ile doğmuş oluyordu. Merkezin ilk dört yılı başta Karacaahmet olmak üzere İstanbul'daki Müslüman mezarlıklarından toplanmış kafataslarını ölçmekle geçmişti. Bu ilk verilerden genel sonuçlar çıkarılmıştı. Bu devirde keza İstanbul'daki Müslüman, Rum, Ermeni, Musevi okul öğrencilerinin gelişimlerine ait karşılaştırmalı incelemeler yapılmıştı. Bütün bu ilk incelemeler, 1925'ten itibaren çıkarılmaya başlanan *Türk Antropoloji Mecmuası*'nın ilk yedi sayısında Türkçe ve Fransızca olarak yayımlanmıştı.[8]

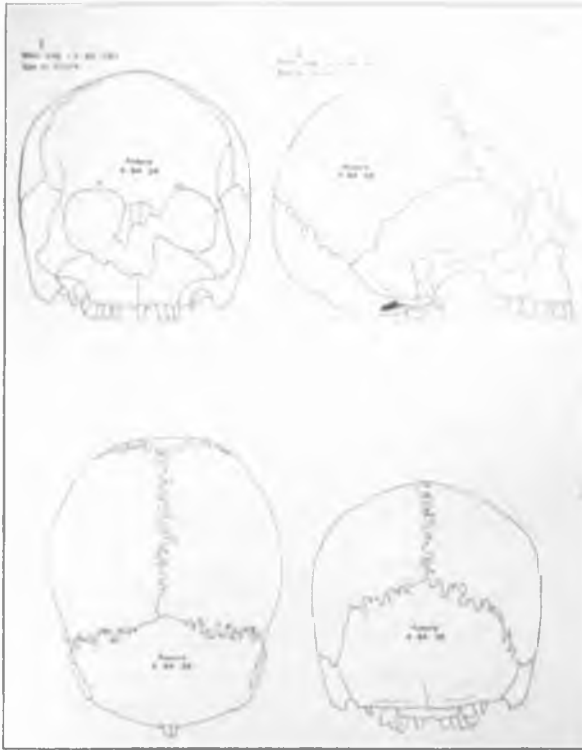
Beynelmilel Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi

Türk Antropoloji Mecmuası 22 sayı yayımlandı. Bu sayılardan bazıları çift, sonuncusu ise dört sayı birlikte çıktı. Son sayının ayrı bir özelliği vardı. 1939 yılında Türkiye'de ilk kez uluslararası bir bilimsel toplantı yapılacaktı. Türkiye'nin antropoloji alanında kat ettiği yol dünya bilim çevrelerince takdirle karşılan-

mış ve 1937 yılında Bükreş'te toplanan 17. Uluslararası Antropoloji ve Tarihöncesi Arkeoloji Kongresi'nde bir sonraki kongrenin Türkiye'de yapılmasına karar verilmişti. 18 ile 25 Eylül 1939 tarihleri arasında Ankara ve İstanbul'da toplanacak kongrenin hazırlık çalışmaları Şevket Aziz Kansu'nun başkanlığında yürütüldü. Kongrede sunulacak tebliğlerinin bir kısmı *Türk Antropoloji Mecmuası*'nın 19-22 (Eylül 1939) sayısında yayımlandı. 348 sayfalık bu sayı derginin son sayısı olacaktı.[9] Bu sayıda yer alan tebliğler Türk katılımcılarmkiydi. Büyük ölçüde yabancı katılımcılara ait olan tebliğler ise 18. Beynelmilel Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi yayını olarak 1939 yılında kitap haline getirildi.[10] Yine bu kongre için Şevket Aziz Kansu, Türk Antropoloji Enstitüsü'nün tarihçesini hazırladı.[11] Türkiye'ye bilim dünyasına büyük bir prestij getirecek bu kongre, İkinci Dünya Savaşı'nm patlak vermesi üzerine ertelendi. İkinci Dünya Savaşı ilki gibi uzun sürdü ve kongre, tebliğleriyle birlikte unutulup gitti.

Haydarpaşa'da, bu ilk aşamanın ardından olgunluk evresi gelmişti. Bu dönemde antropolojik incelemeler bu alanda ihtisas sahibi unsurlara devredilmiş, ayrıca akademik alanda antropoloji eğitimine başlanmıştı. İkinci evrenin yapılanmasında Şevket Aziz (Kansu)'nun ayrı bir yeri vardı. İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi İkinci Dahiliye Seririyatı asistanı Dr. Şevket Aziz Kansu, İstanbul Darülfünunu tarafından fizik antropoloji alanında ihtisas görmek üzere 1927 yılında burslu olarak Paris Antropoloji Okulu'na, eğitime gönderilmişti. Dr. Şevket Aziz Kansu bu okulda derslere devam etmiş, Paris Yüksek Etüdler Okulu (Ecole des Hautes Etudes) Broca Antropoloji Laboratuvarı'nda "Yeni Kaledonyalılarla Afrika Zencilerinin Kafa Morfolojileri"[12] konusunda yaptığı araştırmayı 4 Mart 1929'da jüri önünde savunmuş ve bu okuldan "Diplôme des Sciences Anthropologique" belgesiyle yurda dönmüştü.

1929 yılı sonbaharında Darülfünun Tıp Fakültesi bünyesinde antropoloji müderris muavinliği açılmış, yapılan sınav sonucu Dr. Şevket Aziz Kansu bu göreve atanmış ve 1933 Üniversite Reformu'na kadar bu görevde kalmıştı. Üniversite Reformu'yla Antropoloji Enstitüsü, Tıp Fakültesi'nden Fen Fakültesi'ne nakledilmişti. Şevket Aziz Kansu da bu fakülte bünyesinde açılan antropoloji kürsüsünde antropoloji profesörü olmuştu. Şevket Aziz Kansu, 1935 sonbaharına kadar Fen Fakültesi taşman Enstitü'de çalışmıştı. Bu arada üniversite programında resmî olarak yer alan antropoloji ve etnoloji derslerini vermişti. Nitekim antropoloji

Fizik antropolojinin temel ayrımı: dolikosefal ve brakisefal kafataslarının üstün, önden ve yandan görünümleri. Arî ırkın dolikosefal tezine karşı Avrupa'ya uygarlığın brakisefal kafa yapısına sahip Asya göçmenleri tarafından getirildiği savunulmuştu.

derslerinin notları daha sonra *Antropoloji Dersleri I - Beşeri paleontoloji ve prehistorya malûmatı* başlığı altında yayımlanmıştı.[13] Enstitü 1935 yılı sonbaharında Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kuruluşuyla birlikte bir kez daha yer değiştirmiş, tüm mal varlığı ve kadrosu Ankara'nın yolunu tutmuştu.

Antropoloji eğitimi resmî ve kapsamlı bir mahiyette 1933 yılında Üniversite Reformu ile gündeme gelmişti. Bununla birlikte daha Darülfünun aşamasında Tıp Fakültesi bünyesinde serbest antropoloji konferansları düzenlenmişti. 1930-1931 ders yılında teorik ve uygulamalı iki kısımdan oluşan bir antropoloji kursu açılmıştı. Derslerin kuramsal [nazarî] bölümünde "beşer uzviyetinin mukayeseli tarihi; "normal ve marazî morfolojinin esasları (veraset ve ırk); bünye ve karakterler hakkında halihazır malûmatımız" ve "tıp ve antropoloji" başlıkları altında dört ana tema işlenmişti. Uygulamalı [amelî] bölümde ise kan züm-

Türkiye Antropoloji Tetkikat Merkezi Darülfünun Tıp Fakültesi'nde kurulmuş, 1933 Üniversite Reformu'yla Fen Fakültesi'ne devredilmiş, 1936'da Tarih, Dil ve Coğrafya Fakültesi'nin kuruluşuyla da Ankara'ya taşınmıştı.

relerine bakılmış, kraniyometri, sefalometri ve antropometri ilkeleri ele alınmıştı. Öte yandan Darülfünun öncesi 1931-1932 ders yılında "Antropolojinin Tarifi, Tarihi, ve Tetkikat Sahası"nı kapsayan Fizik Antropoloji konferansları devam etmişti. Bu konferanslarda da dört ana bölüm oluşmuştu. İlki "Beşer şeklinin tetkikine methal" ve "biometri, antropometri"yi kapsıyordu. Burada belgelerin toplanması, belgelerden yararlanma yöntemleri görülüyordu. İkinci bölüm "Şekl-i beşer" idi. İnsanın genel yapısı hakkında bilgi veriliyor, insan morfolojisinin cinslere göre incelenmesi, insanın fizikî oluşumu ve gelişimi bu bölümün içeriğini oluşturuyordu. Üçüncü bölüm "neşvünema" diye nitelenen gelişim süreciydi. Son bölümde ise demografi ve istatistik hakkında temel bilgiler veriliyor, laboratuvar incelemeleri yapılıyordu.[14]

Antropoloji dersleri, daha kürsü Ankara'ya taşınmadan olgunlaşmıştı. Müfredat programı "antropolojinin tarifi, taksimi ve tarihi" ile başlıyor, "fizik antropoloji" ile devam ediyordu. Fizik antropolojide öğrencilere zoolojik antropoloji bilgisi veriliyor, primatlar, dimağ, iskelet, beşer ve antropoidlerin iskelet yapısı işleniyordu: Kronoloji, bugünkü primatlar ve fosil maymunlar; pitekantrop, sinantrop, üçüncü zaman adamı sorunu, alt pleistosen adamlar, neandertal adamı, Ren geyiği çağı adamları, Avrupa'dan başka kı-

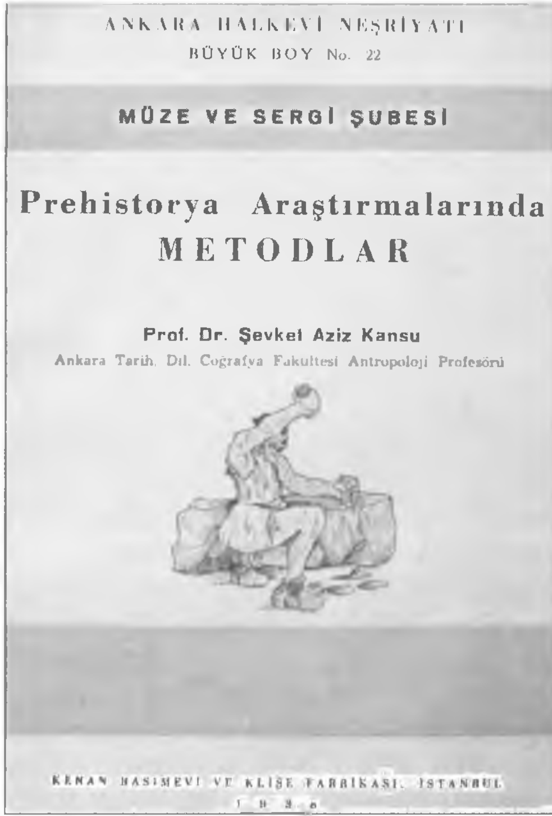
talarda keşfedilen fosil adamlar hakkında bilgi beşer paleontolojisinde kapsanan konulardı. Programın diğer bir boyutu tarihöncesi, yani "prehistoire" bilgi birikimiydi. Tarihöncesi göçler, alt paleolitik, orta paleolitik, üst paleolitik, mezolitik kültür, Bakır, Tunç ve Demir çağları müfredatın dördüncü kesimini oluşturuyordu.[15]

Irk sorunları ayrıntılı bir biçimde programın etnoloji bölümünde irdeleniyordu. Beşer ırklarının tarifi ve tarihi, Asya ırkları, Avrupa ırkları, Afrika ırkları, Amerika ve Okyanus ırkları, ırkî karakterlerin gözlenmesi ve incelenme yöntemleri, ostreometri, kraniyometri, sefalometri, antropometri etnolojik unsurları içeriyordu. Bu bölümü morfoloji ve öjenik bilgi izliyordu. İnsan yapısının (beşer şeklinin) incelenmesi, belgelerin toplanması, belgelerden yararlanma yöntemleri, beşer morfolojisinin cinslere göre incelenmesi, insan yapısının oluşumu, büyüme (neşvünema), büyümenin seyri, veraset esasları morfoloji ve öjenik bilgi tasnifi altında yer alıyordu. Son olarak genel Türk tarihinin antropolojik ve ırkî esasları inceleniyordu. Bütün bu "teorik" sayılabilecek bilgi yanı sıra müfredat programı "pratik mesaî"yi de zorunlu kılıyordu. Laboratuvar incelemeleri programda belirli bir ağırlık taşıyordu. Etnolojik bilgi, Serbest Antropoloji Sertifikası'ndan başka Zooloji Sertifikası için zorunluydu.

Türk Antropoloji ve Etnoloji Enstitüsü

Fizik antropoloji belirli bir çevrede ilgi doğurmakta gecikmemişti. Nitekim 1932 yılı Temmuz ayında Ankara'da toplanan Birinci Türk Tarih Kongresi'nde antropolojik çalışmalar da kapsanmıştı. Hatta antropolojik bilgiler esas alınarak yeni bir tarih anlayışı geliştirildi. Kongre ertesi Gazi, İstanbul Darülfününu'nun Edebiyat Fakültesi tarih talebelerinin de antropoloji konferanslarından yararlanmalarını istemişti. Bunun üzerine 1932 yaz sömestrinde Dr. Şevket Aziz Kansu Edebiyat Fakültesi tarih öğrencilerine prehistorya hakkında bir dizi konferans vermişti.

Antropoloji eğitiminin Türkiye'de resmî bir mahiyet kazandığı 30'lu yılların ilk yarısında daha sonra Türk Antropoloji Enstitüsü adını alacak bu kurumun araştırma ve yayın etkinlikleri de sürmüştü. Başlangıçta yalnız Müslüman mezarlıklarından kafatası koleksiyonu oluşturulmuştu. Kazılar sonucu elde edilen Anadolu'nun eski dönemlerine ait insan iskeletleri de Enstitü bünyesinde toplanmaya başlanmıştı. Türk Antropoloji Enstitüsü'nün bir sonraki adı Türk Antropoloji ve Etnoloji Ensti-

Şevket Aziz Kansu Türkiye'de fizik antropolojinin öncüsü olmuştu. Birçok yayını yanı sıra Ankara Halkevi neşriyatına da katkıda bulunmuştu. *Prehistorya Araştırmalarında Metodlar* bunlardan biriydi.

tüsü oldu. Bu ad altında enstitüde yeni neolitik ve Bakır çağı devirlerinden Selçuklu ve Osmanlı devirlerine kadar değişik tarihsel evrelere ait zengin bir kafatası ve kemik koleksiyon oluşuyordu.

Bu arada hükümet 1934 yılından itibaren antropoloji alanında uzmanlaşmak üzere Avrupa ve Amerika üniversitelerine öğrenci göndermeye başladı. Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı Âfet Hanım 1936-1938 yıllarında Cenevre Üniversitesi'nde Profesör Eugene Pittard'ın derslerine devam edecek ve ülke çapında yapılan bir anket verilerinin sonucunu değerlendiren Anadolu "Türkleri"nin antropolojisine ait bir doktora tezi yazacaktı. Eugene Pittard Atatürk'ün bizzat dostluk kurduğu antropologlardandı.

1930'lu yıllarda antropoloji ve arkeoloji uyum içinde gelişen iki bilim dalı oldu. 1930'dan itibaren kazılarda antropoloji uzmanları da bulunmaya başladı. 1930 yılında Şevket Aziz Kansu, Chi-

cago Üniversitesi Şark Enstitüsü'nün Alişar'da yürüttüğü kazıda antropolog "tetkik azası" sıfatıyla görev almış, kazı çalışmalarına bizzat katılmıştı. Buradan çıkarılan kalıntılar Ankara'daki Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenecekti. Keza Türk Tarih Kurumu'nun 1930'lu yıların ortalarında Alacahöyük'te yürüttüğü kazıya antropoloji asistanı Muine Atasayan katılmıştı. 1935 yılında Türk Tarih Kurumu adına yapılmaya başlanan kazılar sonucu höyükte, dört kültür çağı ve on dört yapı katı tespit edilmişti.

1939 yılma ulaşıldığında Antropoloji Enstitüsü'nde Anadolu Kemik Koleksiyonu'nda 372 ve İstanbul Kemik Koleksiyonu'nda 1040 kafatası bulunuyordu. Bunlar "güncel" sayılabilecek kafalardı. Kalkolitik ve Bakır çağı devrinden Selçuk devrine kadar da "prehistorik" ve historik devirlere mahsus 118 kafatası mevcuttu. Bunların dışında koleksiyonda değişik dönemlere ait 614 üst taraf uzun kemikleri ve 682 adet de alt taraf uzun kemikleri bulunuyordu.

Prof. Metin Özbek Cumhuriyet'in 75. yılı nedeniyle çıkarılan *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*'nin 75. Yıl Özel Sayısı'nda bu koleksiyonla ilgili olarak şunları söylüyordu: "Bugün biyolojik antropoloji alanında dünya ölçüsünde saygın bir yere ve Hacettepe ile Ankara üniversitelerinde Anadolu eski insan toplumlarına ilişkin zengin bir iskelet koleksiyonuna sahip bulunuyorsak, ulaştığımız bu düzeyi Cumhuriyetimizin kuruluşuyla başlayan bilimdeki seferberlik anlayışına borçluyuz."[16]

Notlar

1. Atatürk'ün bu özdeyişi aslında 22 Eylül 1924 günü Samsun'da bulunduğu sırada İstiklâl Ticaret Mektebi öğretmenleri tarafından kendisi onuruna verilen çay ziyafetinde doğaçlama (irticalen) yaptığı bir konuşmadan alıntıdır.
2. Marina Petrakis, *The Metaxas Myth – Dictatorship and Propaganda in Greece*, Tauris Academic Studies, 2006.
3. Prof. Dr. Metin Özbek, "Cumhuriyetle Başlayan Antropoloji," *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı, s. 105-106.
4. *İstanbul Darülfünunu Talebe Rehberi 1338-1339 Sene-i Dersiyyesine Aiddir*, Şehzadebaşı: Evkaf-ı İslamiyye Matbaası, 1338.
5. *Cumhuriyetin Üniversitesi*, editör: Atila Cangır, Ankara: Ankara Üniversitesi Kültür ve Sanat Yayını, 2008, s. 72-73.
6. Emile Durkheim, *Ictimaî Taksim-i Amel*, mütercimi: A. [Elif] Midhat, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Maarif Vekâleti Neşriyatı aded: 4, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1339 [1923].
7. Doktor Mustafa Hakkı [Tıp Fakültesi emraz-ı cildiyye başasistanı], *Liseler İçin Kabul Olunan Antropoloji Levhalarına Mahsus İzahnameler -2,* Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatı, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1941.
8. *Türk Antropoloji Mecmuası* üzerine bir yüksek lisans tezi Nazan Maksudyan tarafından Boğaziçi Üniversitesi'nde yapılmıştır. Bu çalışma daha sonra *Türklüğü Ölçmek – Bilimkurgusal Antropoloji ve Türk Milliyetçiliğinin Irkçı Çehresi 1925-1939* başlığı altında 2005 yılında Metis Yayınları'ndan çıkmıştır. Kimi çevrelerden haksız eleştiriler almışsa da bu eser Cumhuriyet tarihine önemli bir katkıdır.
9. *Türk Antropoloji Mecmuası* – Türk Antropoloji ve Etnoloji Enstitüsü tarafından yılda bir neşrolunur – Fizik Antropoloji – Etnoloji, Prehistorya, Folklor, Eugenik (Türkiye Antropoloji Araştırma Merkezi – Ankara), Direktör: Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu [Bu sayı Beynelmilel XVIII inci Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi için hazırlanmıştır] 1 inci Yıl – Sayı 19-22 Eylül 1939, İstanbul: Maarif Matbaası, 1939.
10. *XVIII inci Beynelmilel Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi İstanbul – Ankara 18-25 Eylül 1939 – Tebliğler Kitabı* I, Türkçe kısmı [Metnin dışında 19 levha vardır] Ankara: 1939.
11. Şevket Aziz Kansu, *Türk Antropoloji Enstitüsü Tarihçesi* (Historique de l'institut turc d'anthropologie), İstanbul: Maarif Matbaası, [Beynelmilel XVIII inci Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi için hazırlanmıştır.]
12. Makalenin özgün adı "Etude morphologique des crânes neocaledonienne et des negres africains"dir.

13. Şevket Aziz Kansu, *Antropoloji Dersleri I Beşer paleontolojisi ve prehistorya malûmatı*, İstanbul: Devlet Basımevi, 1938. "Bu eser İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde ve sonra Ankara Tarih, Dil, Coğrafya fakültesinde verdiğim derslerin notlarından vücude gelmiştir." Ankara, 1936 Dr. Şevket Aziz Kansu.

14. Şevket Aziz Kansu, *Türk Antropoloji Enstitüsü Tarihçesi* (Historique de l'institut turc d'anthropologie), İstanbul: Maarif Matbaası, [Beynelmilel XVIII inci Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi için hazırlanmıştır.] s. 7.

15. Dördüncü kesimin ayrıntılı dökümü şöyleydi: Tarihöncesi göçler, alt paleolitik (Şelleen, Klaktoniyen, Aşoleen), orta paleolitik (Levalluvaziyen, Mikokiyen, Musteriyen), üst paleolitik (Orinyasiyen – Irklar: Kromanyon, Grimaldi / Solütreen, Mağdalaniyen), mezolitik kültür (Aziliyen, Mağlemuziyen, Tardenuvaziyen, Mezolitik kültürün kaynakları), Bakır, Tunç ve Demir çağları.

16. Prof. Dr. Metin Özbek, "Cumhuriyetle Başlayan Antropoloji," *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı*, s. 105-106.

Türkiye Antropoloji Tetkikat Merkezi müessisleri 1925 yılında kurulan müessesenin gayesi hakkında şu malûmatı vermişlerdi:

"... Eğer bir millet suret-i mahsusada tetkike şayan olmuş ise o da bu zafer ve inkişaf günlerinde bulunan bizim milletimizdir. O halde Türklerde birçok evsaf olmak lâzım gelmez mi? Siyaset itibariyle milletler arasında ırkımıza raci olan mevki'i tesis etmek de öylece vazifemizdir. İşte antropolojiye ilk safhada düşen iş budur.

... Türk antropolojisini başlıca esasâtını tesbit edebilmek için nasıl bir plân kabul etmeli? Bu plân iki safhada hulâsa edilebilir: Evvelâ. Türk antropolojisini alâkadar eden ve şimdiye kadar yapılmış olan mesainin bir icmalini vücude getirmek; sâniyyen gerek mesai-i zatiyye, gerekse ve bilhassa genç erbâb-ı mesaîyi antropolojik usullere hazırlayarak muktesabât-ı cedide hâsıl edecek vesaiti ihzar etmek.

Evvelâ Türk antropolojisini alâkadar eden bütün mesainin bir icmâlini vücude getirebilmek için pek uzun kitabiyyat taharriyâtına vakf-ı nefs etmek iktiza eder. Tedârik etmekte olduğumuz müellifât, ve bilhassa antropoloji mecmua-yı mevkutelerinin tam takımları sayesinde muhtelif garp içinden bizi alâkadar eden anâsır ciddi bir usul dairesinde tefrik, tasnif ve teflik edilecektir. Bu suretle taharriyât-ı müteakıbemizin nokta-i azımeti suret-i sahihada tesbit edilmiş olarak mesaimizin ilk temeli techiz edilmiş olacaktır.

Saniyyen bu taharriyâtta bulunarak ileri gitmek ve Türk antropolojisi tetkikâtını terakki ettirmek için evvel emirde şimdilik kemâl-i tevazu ile Tıp Fakültesi'nin müessese-i teşrihiyyesine rabt ve ilhak edeceğimiz bir tetkikât merkezi tesis etmek münâsib olur. Zira evvelce dediğimiz gibi biz sistematikman cismanî, teşrihî, fiziyolojiyaî antropolojiye hasr-ı mesaî ederek antropolojiyayı umumî tetebbuatını Darülfünun şuabât-ı sairesindeki, Edebiyat, Hukuk, Fen Fakültelerindeki rufeka-i meslekiyyemize bırakacağız. Bittabi' bir gün gelecektir ki, mesai ve ikdamâtımız ittihad edecek ve herbirimiz ayrı olan mahsullerimizi birlikte saha-yi istifadeye arz edecek surette yekvücut olacağız.

Tesis ettiğimiz antropoloji darülmesaisinde taharriyât-ı zatiyyemizi takip edecek ve şakirdlerimizi yetiştireceğiz. Talebemize müşahede, mesaha, tahrir ve kitabiyyat taharriyâtı öğretilecek. Bu kadrolar kuvvet bulduktan, nüve kemal-i faaliyete geçtikten sonra mahallinde müşahedâtta bulunmak için Anadolu'nun muhtelif köşelerine nakl-i mekân edeceğiz. Şakirdlerimiz de memleketimizin bütün aksamına dağılacak ve antropoloji merkezinin muhabirleri olacaklardır.

Zaten daha şimdiden de her sene fakülteden çıkıp Anadolu'ya giden bütün sivil ve askerî talebinin bize toplayabilecekleri kâfi malûmattan

müstefid olacağız. Maahaza teşkilat-ı fenniye noksanı hasebiyle bu arızî muhabirlerin bu suretle cem edecekleri materyellerin vaz'ı mevki-i istifade edilmesi hususunda pek ziyade ihtiyatkâr olmak icab eder.

Yavaş yavaş şebeke genişleyecek, müşahedât taaddüt edecek ve bu suretle Türk antropolojisi hakkındaki malûmatımız terakki edecektir. Tetebbuat merkezlerimizin teşkilâtı hakkında burada daha mufassal izahat vermek biraz uzun olur; ve bizi bu notun kadrosundan uzaklara sevkeder.

İşte projemizin hutud-ı asliyyesini taslak halinde arz ettik. İcra edeceğimiz taharriyâtın lüzum ve faidesi hakkında ısrar etmek fuzulî olur. Bize yardım edebilecek olan bütün hüsnüniyet esbâbına arz-ı iftikâr ediyoruz.

Darülfunun rüfeka-i mesaimiz, şüphe yok ki, kendilerini alâkadar eden antropolojiyayı umumî mesailini mütalaa edeceklerdir. Bize gelince, biz darülmesaimizde sessiz, fakat muntazam bir surette deruhte ettiğimiz mefkûremizi takip edeceğiz.

Zaten şu zamanda memleketimizin bütün programını hülâsa eden yegâne kelime 'çalışmak' değil midir? Zaten Anadolu köylüsü sapanı arkasında, ilim adamı darülmesaisinde çalışmak ile Cumhuriyetimizin en seri surette inkişafına ve en büyük zafere yardım etmiş olmuyor mu?"

Şevket Aziz Kansu, *Türk Antropoloji Enstitüsü Tarihçesi* (Historique de l'institut turc d'anthropologie), İstanbul: Maarif Matbaası, [Beynelmilel XVIII inci Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi için hazırlanmıştır.] s. 1-2.

آنقره‌ده اجتماعیات فاكولته‌سی آچیلاجق

هیئت علمیه‌نك دونكی اجتماعنده اوزون و حرارتلی مذاكرات

نتیجه‌سنده آنقره‌ده اجتماعیات فاكولته‌سی تأسیسی قبول اولونمشدر

Ankara'da İctimaiyyat Fakültesi Açılacak

Hey'et-i İlmiyyenin dünkü ictima'ında uzun ve hararetli müzakerât neticesinde Ankara'da İctimaiyyat Fakültesi kabul olunmuştur. Hey'et-i İlmiyye dün bade'z-zevâl saat ikide Reis Şefik Bey'in riyasetinde ictima' etti ve Ankara'da bir ictimaiyyat fakültesi tesisi hakkındaki encümen teklifinin münakaşasına başladı. Ağaoğlu Ahmed ve Ziya Gökalp beyler bu bâbda söz alarak encümenin teklifini izah ettiler.

Anadolu'da Yeni Gün, 9 Ağustos 1923, s. 3.

1923'te Lozan imzalanmıştı, Cumhuriyet kurulma sürecindeydi. Ankara'da o gün için bir tür bilimler akademisi niteliği taşıyan ve ülkenin kalburüstü aydınlarını bir araya getiren Millî Hars Heyeti toplanmış, Ankara'da bir üniversite kurma girişiminde bulunmuştu. İlk düşünülen fakülte ne mühendislik, ne tıp, ne de hukuktu; tasarlanan fakülte "İçtimaî İlimler Fakültesi"ydi. Basında buna "İctimaiyyat Fakültesi" deniyordu. Cumhuriyet Türkiyesi aydınları ülkeyi "ictimaiyyat" yani toplumbilimle kalkındırma çabası içersindeydiler.

Cumhuriyet'in Ankara'da Tasarladığı İlk Fakülte:

İctimaiyyat Fakültesi 1923

Ankara'nın nabzını tutan ve Yunus Nadi'nin yayımladığı *Cumhuriyet* gazetesinin öncüsü *Anadolu'da Yeni Gün*, 9 Ağustos 1923 günlü haberinde "Ankara'da Ictimaiyyat Fakültesi Açılacak" haberini veriyordu.[1] Millî Mücadele kazanılmıştı, ülke sil baştan imar görecekti. Bunu bilimsel bir tabana oturtma amacında olan Ankara yönetimi, daha cumhuriyet ilan edilmeden önce, Lozan'ın hemen ardından Ankara'da bir üniversitenin açılması, bunun için de ilk adım olarak bir fakültenin kurulmasını tasarlıyordu. O sırada hazırlık niteliğinde, Ankara'da yetişkinler için âli dersler verilmeye başlanmıştı. Ankara'daki ricalden önde gelenler konferanslarda görev alıyorlardı. Bu derslerden yola çıkarak bir üniversite pekâlâ kurulabilirdi. Osmanlı'dan devralınan tek üniversite İstanbul'daydı ve İstanbul Darülfünunu farklı telden çalıyordu. Ankara'da bir an önce bir üniversite kurulmalıydı. Bu amaçla bir "Hey'et-i İlmiyye"nin bünyesinde bir encümen ya da komisyon oluşturularak ön çalışma yapılmıştı.

Encümenin teklifini Hey'et-i İlmiyye'ye Ağaoğlu Ahmed ve Ziya Gökalp beyler getirmişlerdi. *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesi bu toplantının zabıtlarını yayımlamıştı. Bu zabıtlara göre, Ahmet Ağaoğlu'nun ve Ziya Gökalp'in ısrarlı tavırlarına karşın İbrahim Alaaddin [Gövsa] ve Hüsnü Hamid [Sayman] alelacele açılacak bir üniversite için ortamın henüz oluşmadığı kanısındaydılar. Fakülte açmak için gerekli donanım yoktu. Ankara henüz başkent olmamıştı ama eli kulağındaydı. Ankara'nın "merkez" olması artık kaçınılmazdı. Hüsnü Hamid bir ara çözüm peşindeydi. Projeyi destekleyenler arasında Naci Paşa da vardı. Ali dersleri izlemiş ve çok yararlanmıştı. Ankara'nın "pek büyük şerefi" vardı. Herkes buna "medyun-ı şükran"dı. Bu şükran borcu eğitim alanına yönlendirilmeliydi. Ancak, Naci Paşa Anadolu'da bir üniversite için en uygun kentin Malatya olduğunu ileri sürüyordu. Ula-

sım olanakları vardı ve Anadolu'nun merkezî bir yerindeydi. Başka bir seçenek Malatya'nın yakınındaki Elazığ'dı.

Projenin en güçlü savunuru Ziya Gökalp'ti. Gökalp her zaman pratik çözümlerden yanaydı. Ankara'da bir an önce üniversite açılmalıydı. Bunun için fazla kafa yormaya gerek yoktu. İstanbul'da bilfiil Darülfünun'da ders vermiş ve hangi koşullarla yükseköğrenimin sürdürüldüğünü bizzat gözlemlemişti. Ahmed Ağaoğlu da Ziya Gökalp gibi düşünüyordu. Hüsnü Hamid ve İbrahim Alaaddin bir dizi mazeret gösteriyor, bu tür bir girişimin zamansız olacağını vurguluyorlardı. Oysa Ahmed Ağaoğlu "zaman yapıldığı vakit gelir" diyordu.

En büyük itiraz üniversite için bina yokluğuydu. Ankara 20.000 kişilik bir kasabaydı. Devlet organları için bile mekân bulmakta zorluk çekiliyordu. Ziya Gökalp ısrarla bir "ictimaiyyat fakültesi" kurulmasından yana olduğunu vurguluyor ve Ankara'nın artık "payitaht" olduğunu kaydederek, üniversitenin pekâlâ Darülmuallimin binasında açılabileceğini kaydediyordu. İsmail Hakkı [Baltacıoğlu] âli derslerin önemini bilfiil gözlemlemiş bir kişiydi. Fakat âli ders koşulları üniversiteninkinden başkaydı. Darülmuallimin binası bu tür bir uğraş için yetersizdi: "Böyle bir binada Darülfünun değil, hiçbir şey olamaz. Bu binada bir fakülte tesis edecek vekâlete ben vekâlet demem" diyordu. Ancak tartışmalar fazla uzun sürmedi. Zira çoğunluk bir an önce bir fakültenin açılmasından yanaydı. Nitekim yapılan oylama sonucu "ictimaiyyat fakültesi' nin açılmasına karar veriliyordu.

Bu arada önemli bir sorun açılacak üniversitede "müderris"lerin durumuydu. Ankara siyasetin de başkentiydi. Yeni açılacak fakültede görev alabilecek birçok kişi halen mebustu. Bunlar mebuslukları yanı sıra bu fakültede ders vermeleri ne oranda doğru olurdu? Mustafa Şekip [Tunç] buna sıcak bakmıyordu. "Darülfünun müderrisleri siyasiyyat-ı ruzmerre" yani günlük işlerle uğraşmamalı, akademik kadro "hariçten memuriyet kabul etmemeli"ydi. Bilim adamı yalnız "ilme merbut kalmalı"ydı. Bilimin kendisi yüksek bir siyasetti. Darülfünun onun "saray"ıydı. Mustafa Şekip, üniversite mensuplarının siyasetten uzak durmaları gerektiğine inanıyordu. Daha doğrusu bilim insanı günlük siyasetle arasına mesafe koymalıydı. Yoksa ülke gerçeklerinden kopmak bir bilim insanına yakışmazdı. Üniversite mensubu son kertede konusuna odaklanmalıydı. Bir koltuğa iki karpuz sığmazdı. Üniversite hocası günlük siyasetten, dönemin siyasî gelişmelerinden etkilenmemeliydi. Meclis ve benzeri uğraşlar bilim insanı-

Ağaoğlu'na göre Batı'da birçok ünlü bilim insanı aynı zamanda siyasette, hükümette görev almıştı. Fransa örneğine bakmak yeterliydi.

m dağıtırdı. "Başka şeyle de meşgul bir Darülfünun muallimi aynı zamanda nasıl mesela etnografik vesaik toplamak için lâzım gelen say'e kendini vakf edecek kadar fedakâr olabilir"di? Yarım tedbirlerle bilim yürümezdi. Ankara'da açılacak bir üniversitenin müderrisleri "havâriyyun" gibi ilme ve mesleklerine odaklanacaklarını vaat edebiliyorlar mıydı? İşte sorun burada yatıyordu.

Şekip Bey'in "sırça köşk"üne cevap Ahmed Ağaoğlu'ndan geldi. Ağaoğlu'na göre Şekip Bey'in söyledikleri Avrupa'daki durumla bağdaşmıyordu. Batı'da birçok ünlü bilim insanı aynı zamanda siyasette, hükümette görev almıştı. Fransa örneğine bakmak yeterliydi. "İlim adamlarının siyaset ve memleketin menâfiine taalluk eden mesâile yanaşmamaları bence doğru değildir. Bilakis ilmen yüksek olan adamların fiilen memleket ile alâkadar olmaları lâzımdır" diyordu. Bu nedenle Şekip Bey'in önerisine karşı çıkıyordu. Yoksa bilimle uğraşanın, "âlim"in kendi kabuğuna çekilmesi gerekecekti. Bilim insanını böyle bir seçenekle karşı karşıya bırakmak anlamsızdı. Avrupa'da tam aksine, bilim insanları günlük gerçeklerle yakın bir ilişki içersindeydiler.

İkinci celsede alelacele on sekiz imzalı bir takrir verilmişti. Gerek İstanbul Darülfünunu'nda gerekse Ankara'da açılacak fakültede görev alacak zevatın ilme olan "aşkları"nın ancak tam zamanlı olarak üniversitede çalışmalarıyla kanıtlanabileceğini belirten takrir, "ilim mabetleri" dışında memuriyet kabul etmeleri ya da özel işlerle uğraşmaları halinde düşünce ve hassas çalışma için gerekli ortamdan, "muvazene-i tefekkür ve tefehhus"tan yoksun kalacaklarını kaydediyordu.[2] Kısaca takrirde bilim insanının başka işle iştigal etmemesi ilkesinin getirilmesi öneriliyordu. İsmail Hakkı Bey, "Müderris tüccar olmasın! Bu prensip önünde eğilmeyen insanlar Darülfünun kürsüsüne lâyık değildir" diyordu.

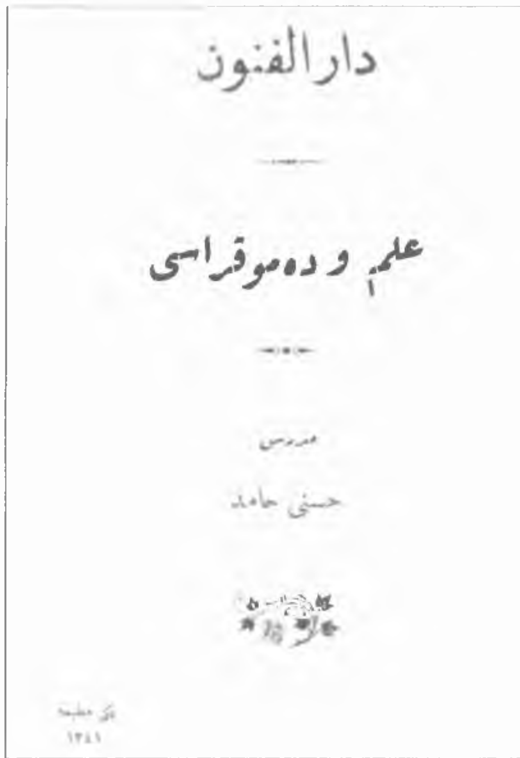
Oysa Ahmed Ağaoğlu müderrislerin siyaset yapma hakları olduğunu ısrarla vurguluyordu. Ayrıca üniversite hocalarının fakülte dışında iş görmeleri de meslekleri gereğiydi. Bu özellikle hekim hocalar için söz konusuydu. Birçoklarının fakülte dışında "kabine"leri vardı; hasta bakıyor, para kazanıyorlardı. Ahmed Ağaoğlu, bu tür uğraşların hocaların bilgi birikimlerini de geliştirdiğini iddia ediyordu. Eğer bu "kabine"ler kapattırılırsa, Ağaoğlu'na göre "bir göz mütehassısı ilmini nasıl terakki ettirecek"ti?

İsmail Hakkı'nın, bu somut konuda Ağaoğlu'na verdiği cevap ilginçti: Ülkede birçok kör vardı; bunların çoğu fakirdi. "Tam zamanlı" hocalar fakültelerinde bunlar üzerinde çalışmalarını sürdürebilirlerdi. İsmail Hakkı, "Ben müderrislerin sabahtan akşama kadar kabinelerinde oturup ticaret etmelerini, bir taraftan da müderris geçinmelerini kat'iyyen kabul etmiyorum" diyor ve alkış alıyordu.

Bu arada üyelerden Vasfi Bey ile Köprülüzade Mehmed Fuad Bey de söz almışlardı. Bir saat kadar Şekip Bey'le Ağaoğlu Ahmed Bey karşılıklı olarak tartışmışlar ve nihayet Haydar Bey tartışmaları yeterli bulmuştu. Ancak, tam zaman konusunda bir karar alınamamıştı. Ardından oylamaya geçilmiş ve Ankara'da bir "ictimaî ilimler fakültesi"nin kurulması çoğunlukla kabul görmüştü. Bu arada Fuad Köprülü yine de hazırlanacak layihaya finansal kaynak ve diğer şartlar temin edildikten sonra kaydının konması gerektiğini vurgulamıştı.

İstanbul Darülfünunu

Ankara'da bir üniversite kurulması Ankara basını tarafından da hararetle destekleniyordu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında bir ara-

دارالفنون

علم و دەموقراسی

مدرس

حسنی حامد

Hüsnü Hamid, *Cumhuriyet* gazetesindeki yazısında Darülfünun'un Ankara'ya nakline karşı çıkıyor, ancak *Hâkimiyet-i Milliye*'nin başyazarına katılarak "Türk Darülfünunu"nun Ankara'da kurulması gerektiğini söylüyordu.

lık Darülfünun'un Ankara'ya taşınması fikri bile gündeme gelmiş, gazete sütunlarında tartışılmıştı. *Hâkimiyet-i Milliyye* gazetesinde yayımlanan başmakalede Ankara'da kurulacak üniversitenin Darülfünun'dan farklı olması gerektiği vurgulanıyordu: "Türk Darülfünunu Ankara'da olmalıdır. Böylece bir darülfünun Ankara'yı yalnız Türklük için bir hars ve ilim merkezi haline koyacaktır. Türkiye Cumhuriyeti'nin yegâne olan müessesâtı Anadolu'nun bağrında olmalıdır" diyordu.

Genel kanı Darülfünun'un Millî Mücadele'ye yeterince arka çıkmadığı doğrultusundaydı. Basında sert eleştirilerin çıktığı o tarihlerde Darülfünun'u savunanların başında Fen Fakültesi hocalarından Müderris Hüsnü Hamid [Sayman] geliyordu. Darülfünun'a 1) irtica, 2) cehl, 3) şantaj ve 4) hased cephelerinden hücum edildiğini kaydeden Hüsnü Hamid, *Darülfünun: İlim ve Demokrasi* adlı bir kitap yazma gereği duymuştu.[3] Bu eserin-

Kuruluş evresinde Cumhuriyet Türkiyesi'nin bilimsel omurgasını sosyoloji oluşturdu. Ziya Gökalp bu nedenle Ankara'da kurulacak ilk fakültenin toplumsal sorunlara odaklanması gerektiğine inanıyordu. "İçtimaî İlimler Fakültesi" sosyal bilimleri en geniş şekliyle kapsayacaktı.

de Ankara'daki kimi "inkılâbcılar"ı eleştiriyor, ve bütün üniversitelerin bayraklarında şu üç kelimenin –"ilim, vatan, hürriyet"– bulunduğunu kaydediyordu. Darülfünun'un "isyan" edebilmesi için bilimin taarruza maruz kalıp cehalet ve taassubun üstün gelmesi, vatanın tehlike karşısında kalıp istilaya uğraması ve en nihayet milletin hürriyet ve hâkimiyetinin tehdit altında kalıp zulüm ve istibdadın tekrar hâkim olması gerektiğine dikkat çekiyordu. Hüsnü Hamid, *Cumhuriyet* gazetesindeki yazısında Darülfünun'un Ankara'ya nakline karşı çıkıyor, ancak *Hâkimiyet-i Milliye* nin başyazarına katılarak "Türk Darülfünunu'nun Ankara'da kurulması gerektiğini" söylüyordu. Bu "millî darülfünun"un bünyesinde hukuk, edebiyat, iktisat, "alî meslek mekteplerini ihtiva eden" teknik fakülteler yanı sıra bir de İctimaiyyat Fakültesi yer almalıydı.[4] Böylece Millî Hars Heyeti'nin görüşlerini paylaşıyordu.

Sonuç

1923'te Lozan imzalanmıştı. Cumhuriyet kurulma sürecindeydi. Ankara'da o gün için bir tür bilimler akademisi niteliği taşıyan ve ülkenin kalburüstü aydınlarını bir araya getiren Millî Hars Heyeti toplanmış, Ankara'da bir üniversite kurma girişiminde bulunmuştu. İlk düşünülen fakülte ne mühendislik, ne tıp, ne de hukuktu; kurulması tasarlanan fakülte on iki enstitüden oluşacak "İçtimaî İlimler Fakültesi"ydi. Basında buna "İctimaiyyat Fakül-

tesi" deniyordu. II. Meşrutiyet'ten beri "ictimaiyyat" bilimler arasında farklı bir konuma sahipti. Cumhuriyet Türkiyesi aydınları da geleneği sürdürerek ülkeyi "ictimaiyyat" yani toplumbilimle kalkındırmaktan yanaydılar. Ancak, tasarlanan bu fakülte açılmadı. 1925 yılında İstanbul'un pozitivist hukukuna karşı "millî hukuk"u savunmak üzere Ankara Hukuk Mektebi kuruldu. "İctimaiyyat" ise bir başka bahara kaldı. 1936'da Tarih, Dil,Coğrafya Fakültesi kurulurken de "ictimaiyyat"a yer verilmedi. Antropoloji sosyolojinin yerini almıştı. Ancak 1939 yılında, "Felsefe zümresini alâkadar eden dersler" arasına sosyoloji de konuldu.

Notlar

1. "Ankara'da İctimaiyyat Fakültesi Açılacak - Hey'et-i ilmiyenin dünkü ictimaında uzun ve hararetli müzakerât neticesinde Ankara'da ictimaiyyat fakültesi tesisi kabul olunmuştur," *Anadolu'da Yeni Gün*, 9 Ağustos 1923, s. 3.
2. "Ankara'da açılacak müstakbel fakülte ile beraber İstanbul Darülfünunu kürsülerini işgal eden zevatın ilme aşkları kendilerini Darülfünun'a hasretmeleriyle tahakkuk edebileceğine ve ilim mabedleri aşkları için hariçte memuriyet ve hususî iştigal ve yevmî siyaset muvazene-i tefekkür ve tefehhusu ihlâl yahut işgal eyleyeceğine nazaran yeni fakültenin tesisi münakaşa-i umumiyyesine nihayet verilmezden evvel işbu keyfiyetin hey'et-i ilmiyece bir düstur-ı âlî olarak kabul ve ilânına lüzum bulunduğunu beyân ve teklifimizin rey'e vaz'ını teklif eyleriz."
3. Hüsnü Hamid, *Darülfünun: İlim ve Demokrasi*, y.y.: Yeni Matbaa, 1341, s. 3: "Darülfünun İlim ve Demokrasinin Menbaıdır. Son zamanlarda Darülfünun'a vaki olan hücum ve tenkidler şiddet ve kesret kesb etti. Ben meseleyi burada yalnız işbu hücum ve tenkidlerin menbaları ve saikleri nokta-i nazarından tedkik edeceğim, sair cihetleri de ayrıca izah eyliyeceğim. Darülfünun'a hangi cephelerden hücum ediliyor? 1. İrtica; 2. cehl, 3. şantaj, 4. Hased. Darülfünun'u samimi olarak kimler tenkid ediyor? İnkılabcılar, ilim ve ahlak namına temenniyat dermeyan ederler.
   s. 12: İnkılabcılar, Darülfünun'un ehemmiyet ve mevcudiyetini takdir ediyorlar. Ve ona mevki vermek istiyorlar. Fakat, bazı inkılabcılar Darülfünun'u yakından tanımıyorlar. Bir kısımları da inkılabcılık zihniyeti ile düşünerek bir hamlede ilmin bütün feyz ve bereketiyle taşmasını istiyorlar. (...) Bütün memleketlerin darülfünunlarının bayraklarında hemen şu üç kelime yazılıdır: ilim, vatan, hürriyet. Darülfünun belki bir gün isyan edebilir. Ne vakit? İlim duçar-ı taarruz olur yani cehl ve taassub galabe etmek isterse; vatan tehlike karşısında bulunur yani istilaya maruz kalırsa; ve en nihayet milletin hürriyet ve hakimiyeti duçar-ı tehdid olur yani zulm ve itibdad tekrar vaziyete hakim olmak isterse!.."
4. *Cumhuriyetin Üniversitesi*, editör: Atila Cangır, Ankara: Ankara Üniversitesi Kültür ve Sanat Yayını, 2008, s. 74-75. Hüsnü Hamid, Darülfünun'un Ankara'ya nakli ile ilgili olarak şunları söylüyordu: "İstanbul Darülfünunu'nun nakline gelince: Burası devletin hakk-ı takdirine ait bir meseledir. Mamafih İstanbul'da da vaziyet-i coğrafyası, nüfusu, ecnebî müessesât-ı ilmiyyesinin mevcudiyeti nazar-ı itibara alınarak bir darülfünun bulundurmak muvafıktır zannederim. (*Cumhuriyet* gazetesi, 30 Nisan 1925) *Tevhid-i Efkâr* gazetesi bu nakil işine daha da sert tavır koyuyor ve şu satırlara yer veriyordu: "Eğer Ankara'daki zevat, iki taraftan kapıları da düşmanlara açık bulunan İstanbul'u yarın kolayca elden çıkarmak ve memleketi tahsil-i aliyyeden mahrum etmek istiyorlarsa Darülfünun'u Ankara'ya nakledebilirler. (*Tevhid-i Efkâr*, 2 Eylül 1923).

Ictimaî İlimler Fakültesi Layihası*

Ankara'da 'da bir "İctimaî ilimler Fakültesi" tesisi hakkında encümen layihası bervech-i atîdir:

"Bütün Türkiye dâhilinde yalnız İstanbul şehrinin bir merkez-i irfan olması ve Anadolu'da yüksek tedrisat ve tetkikat için müesseseler bulunmaması senelerden beri mütefekkirînimizin nazar-ı dikkat ve teessüfünü celb ediyordu. Çünkü Anadolu'da böyie bir ilim merkezinin tesisi, bir taraftan Garb efkâr ve ulûmunu doğrudan doğruya Anadolu'nun iç taraflarına nakil ve tamim edebilir, diğer taraftan da şimdiye kadar meçhul bir ülke halinde kalan Anadolu'un ilmî bir surette tetkikiyle Türk harsının inkişafına azim hizmetlerde bulunurdu. İşte bu cihetleri nazar-ı itibâra alan Encümenimiz Ankara'da bir Ulûm-ı İctimaiyye Fakültesi ihdasını taht-ı karara alarak mahiyet-i harsiyyeyi haiz maarif şubelerine bilhassa ehemmiyet verilmiş ve enstitü usulünü kabul ederek hususât-ı atiyyeyi kararlaştırmıştır.

1. Ankara'daki İçtimaî İlimler Fakültesi bervech-i atî on iki enstitüden mürekkeptir: Millî İktisat Enstitüsü, Millî Hukuk Enstitüsü, Millî Lisaniyyat Enstitüsü, Millî Edebiyyat Enstitüsü, Millî Tarih Enstitüsü, Millî Coğrafya Enstitüsü, Millî Felsefe Enstitüsü, Millî İctimaiyyat Enstitüsü, Millî Terbiyye Enstitüsü, Millî Teknoloji Enstitüsü, Millî Bediiyyat Enstitüsü ve Ruhiyyat Enstitüsü.

2. Enstitüleri idaresi kürsü müderrislerine aittir.

3. Enstitülerce kürsü ve ders ihdası ile bunların zümrelere tefriki ve şahadetnameler derecelerinin tanzimi heyet-i müderisîne aittir.

4. İlk beş müderrisi Maarif Vekili esâsen müderris payesini haiz zevattan intihab eder. Bunlar toplanarak diğer arkadaşlarını Darülfünun nizamnamesine tevfikan intihab ederler.

5. Ankara İctimaî İlimler Fakültesi şahsiyet-i hükmiyyeyi, Darülfünun Nizamnamesi'nin temin ettiği hukuk ve imtiyazâtı haizdir.

* Bu metin *Cumhuriyetin Üniversitesi*, editör: Atila Cangır, Ankara: Ankara Üniversitesi Kültür ve Sanat Yayını, 2008, s. 72-73'de de yer almaktadır. Ancak, bu kitaptaki metinde okuma hataları vardır. Metnin doğru okuması yukarıda yer aldığı gibidir.

L'ANATOLIE, LE PAYS
DE LA
"RACE" TURQUE

RECHERCHES
SUR LES CARACTÈRES ANTHROPOLOGIQUES
DES POPULATIONS DE LA TURQUIE
(Enquête sur 64.000 individus)

PAR

Mme AFET INAN

DOCTEUR EN SOCIOLOGIE DE L'UNIVERSITÉ DE GENÈVE
PROFESSEUR A LA FACULTÉ D'HISTOIRE ET DE GÉOGRAPHIE D'ANKARA
VICE-PRÉSIDENTE DE LA SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

Préface de M. Eugène Pittard

GENÈVE

Afet İnan'ın tezi iki kez Fransızca ve bir kez Türkçe olarak yayımlandı. Tezin başlığı Fransızca *L'Anatolie, le pays de la "race"* turque, yani *Anadolu; Türk "Irkı"nın Yurdu* idi.

TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARINDAN
VII. SERİ

TÜRKİYE HALKININ ANTROPOLOJİK
KARAKTERLERİ VE TÜRKİYE TARİHİ
TÜRK IRKININ VATANI ANADOLU
(64.000 kişi üzerinde anket)

Dr. AFETİNAN

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ - ANKARA
1947

Afet İnan'ın tezi Türkçe olarak 1947'de çıkabildi. Bu arada başlıkta da ufak bir değişikliğe gidildi. *Türkiye Halkının Antropolojik Karakterleri* ve *Türkiye Tarihi* üst başlık oldu.

1932 yılı 19-20 Ağustos gecesi Yalova: Bana emir verdi, yanına yaklaşıyorum. Elimde bir çap pergeli var. Onun milyonlarca nöronlarının normalin üstünde bir fonksiyon ve konstrüksiyonlarına sahip dimağını saklıyan asil ve kahraman başını ölçüyorum.

Şevket Aziz Kansu

"Profesör Şevket Aziz Kansu'nun Konuşması," ***Türk Dil Kurumu – Türk Dili Belleten – Milli Yas Sayısı,*** **no 33, İlkkânun 1938, İstanbul: Devlet Basımevi, 1938, s. 17.**

En Büyük Antropolojik Anket

Atatürk, Eugène Pittard ve Afet Hanım

1930'lu yıllarda sosyoloji yerini antropolojiye bırakmış, Türkiye'de toplum mühendisliğinin kuramsal temeli Emile Durkheim'dan Eugene Pittard'a kaymıştı. Bu tür bir yol ayrımı Cumhuriyet'in ulus inşa sürecinde köklü bir dönüşümü ifade ediyordu. II. Meşrutiyet'in "sosyolojizm"i Fransız Devrimi'nden esinlenmiş ve 20'lerin Cumhuriyeti vatandaşlık esası üzerine kurulu anayasal düzeni, laikliği giderek yücelten "civic" bir uluslaşmayı hedeflemişti. Ancak, 30'lu yılların İkinci Dünya Savaşı'na giden "karanlık" dönemine özgü ilkçi ya da Batı dilindeki terimiyle "primordial" ulusal kimlik arayışı antropolojiyi gerektiriyordu. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulurken sosyoloji bölümü açılmayacak, Behice Boran, Niyazi Berkes, Muzaffer Şerif gibi ilk sosyologlar ve sosyal psikologlar felsefe bölümü çatısı altında istihdam edilecekti.

Sosyoloji ve antropoloji Türkiye'de iki farklı uluslaşma kuramının sanki birer metaforuydu. İlkinde ulus yoktan var ediliyor, ikincisinde ise geçmişin derinliklerinde "ırksal" bir köken aranıyordu. Bu nedenle sosyolojinin terk edilip antropolojinin benimsendiği bir evrede rejim de bir dönüşüme uğruyordu. Ülke giderek içine kapanıyor, "modernite" için kısa yol aranıyor, "otoriter" bir düzene geçiliyordu. Bu olgu küresizleşme evresinde bile dünyanın ne denli bütünleşmiş bir yapısı olduğunu kanıtlıyordu. Kıta Avrupası'nda esen rüzgârlar Türkiye'yi de peşine takıyordu. Sorun Fransız Devrimi'ne açılan Avrupa kökenli bir "Aydınlanma"dan arınmak, Asya eksenli alternatif bir "Aydınlanma"yı keşfetmekti. Bu sürecin "turnusol kâğıdı" ise fizik antropolojiydi.

Pittard'a göre Atatürk'ün Bilim Tutkusu

Anadolu Ajansı'nın 7 Temmuz 2007 tarihli haberine göre İngiltere'deki Christie's müzayede evi, Atatürk'ün Harf Devrimi'ne ilişkin tuttuğu notları satışa çıkarıyordu. Heceleme ve telaffuza dair

Eugene Pittard'ın 1924'te yayımladığı *Irklar ve Tarih-Tarihe Etnolojik Giriş* adlı eserinin her satırını Atatürk dikkatle okumuştu. Anıtkabir Derneği tarafından çıkarılan 24 ciltlik *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar* dizisinin 22. cildinin neredeyse tamamı bu kitaba hasredilmişti.

görüşlerin yanı sıra, yine Atatürk tarafından yapılmış bazı eskizlerin yer aldığı bu notlar Atatürk tarafından İsviçreli ünlü antropolog Eugene Pittard'a gönderilmiş ya da verilmişti. Christie's'in kataloğu Osmanlı devletinin son evresinde okuryazarlık oranının son derece düşük olduğunu, 1928 Harf Devrimi'nin bu dengeyi okuryazarlık lehine değiştirmeyi amaçladığını vurguluyor, Harf Devrimi'nden övgüyle söz ediyordu. Müzayedede 1.000 İngiliz sterliniyle açılan notlar, adı açıklanmayan özel bir koleksiyoncu tarafından 3.850 sterline alınacaktı. Bu notları Atatürk Eugene Pittard'a neden vermiş ya da göndermişti? Atatürk'ün Eugene Pittard ile ilişkisi neydi? Bu soruları yanıtlayabilmek için öncelikle Eugene Pittard'ı tanımak gerekiyor. Zira Eugene Pittard 1930'lu yılların Türkiyesi'nde bilim dünyasına damgasını vuracak bir şahsiyetti. Türkiye'de sosyolojiden antropolojiye geçerken eserleriyle ve yaptığı araştırmalarla Atatürk'ü etkileyen bir bilim adamıydı.

Eugène Pittard Türkiye'yi yakından tanıyan İsviçreli bir antropolog ve etnologdu. Türkiye ile yakın ilişkisi vardı. 1911'den beri Anadolu topraklarında araştırmalarını sürdürüyordu. Harf Devrimi sırasında Türkiye'de bulunmuş ve bu köklü dönüşüme hayranlığını gizlememişti. Nitekim 1931 yılında çağdaş Türkiye'yi tanıtan, Türkiye'den övgüyle söz eden '*A travers l'Asie-Mineure – Le visage nouveau de la Turquie*[1] başlığını taşıyan bir kitap yazmıştı. Arap harflerinden Latin harflerine geçişin insanlık tarihinin en önemli toplumsal devrimlerinden biri olduğunu vurgulayan Eugene Pittard'ın bu eseri kısmen Reşat Nuri Güntekin tarafından *Anadolu*[2] başlığı altında Türkçeye çevrilmişti. Eugene Pittard 1924'te yayımladığı ve fizik antropolojinin klasikleri arasında yer alan *Irklar ve Tarih-Tarihe Etnolojik Giriş*[3] adlı eserinin her satırını Atatürk dikkatle okumuştu. Anıtkabir Derneği tarafından çıkarılan 24 ciltlik *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar* dizisinin 22. cildi neredeyse tamamen bu kitaba hasredilmişti. Kütüphanesinde kayda geçen 3997 kitap arasında bu kapsamda okunmuş başka bir kitap yoktu.[4] Bu kitabın Türk bilim dünyası üzerinde etkisi derin olmuştu. *Irklar ve Tarih* 30'lu yıllarda dil ve tarih alanında giriştiği reformlarda Atatürk'ün temel başvuru eseri olacaktı.

10 Kasım 1938'den birkaç gün sonra Eugene Pittard'ın Atatürk'le ilgili kişisel anıları *Journal de Geneve*'de yer aldı.[5] Ardından 1939'da o günlerin antropoloji alanında en saygın akademik yayın organlarından *Revue anthropologique*'de Pittard'ın Atatürk üzerine uzun bir makalesi çıktı.[6] Derginin bu sayısı bir anlamda Atatürk'ün anısına ayrılmıştı ve makale kapaktan veriliyordu. Fransızca yazının başlığı "Antropolojiyi ve Tarihöncesini Canlandıran Devlet Adamı: Kemal Atatürk" idi. Bu makale Eugene Pittard'ın on yılı aşkın bir süre Türkiye'de bilfiil yakından gözlemlediği bilimin evrimi ve Atatürk'ün bilime olan derin tutkusu üzerineydi.

Eugene Pittard, devlet kuran ender kişilerden biri olan Atatürk'ün konumunu anlayabilmek için, 1911 sonrası Türkiye tarihini gözden geçirmenin yeterli olacağını vurguluyor; ancak Türkiye'nin cumhuriyet rejimi altında geçirdiği siyasal ve toplumsal dönüşümlerin bu tür akademik bir dergide yeri olamayacağını hatırlatarak, derginin uzmanlık alanına girecek üç konuda Atatürk'ü tanıtmanın doğru olacağını kaydediyordu. Bu üç konu sırasıyla Atatürk'ün a) giriştiği antropolojik dilbilim bağlamında dil devrimi b) ırk sorunlarına olan ilgisi ve bu bağlamda Türk ulusunun tarihin en derinliklerine kadar uzanan köklerine yönelişi;

Revue
anthropologique

FONDEE PAR ABEL HOVELACQUE
PUBLIEE PAR LES PROFESSEURS DE L'ECOLE D'ANTHROPOLOGIE DE PARIS
ORGANE DE L'INSTITUT INTERNATIONAL D'ANTHROPOLOGIE

Dr H. BRIAND, Directeur

EUGÈNE PITTARD

Un chef d'Etat
animateur de l'Anthropologie
et de la Prehistoire:
Kemal Atatürk

LIBRAIRIE ÉMILE NOURRY
J. THIEBAUD, Succr
62, Rue des Ecoles, Paris-Ve

Eugene Pittard Atatürk'ün ölümünün ardından 1939'da o günlerin antropoloji alanında en saygın akademik yayın organlarından *Revue anthropologique*'de uzun bir makale yayımladı. Yazının başlığı "Antropolojiyi ve Tarihöncesini Canlandıran Devlet Adamı: Kemal Atatürk" idi.

ve son olarak c) Anadolu'nun geçmişiyle ilgili araştırmalara, bu toprakların paleolitikten günümüze kadar uzanan sürecine olan tutkusuydu.

Eugene Pittard, Anadolu'da 1928'den itibaren 1938 baharına kadar yaptığı incelemeleri sırasında Atatürk'le birçok kez karşılaşma fırsatı bulmuştu. Bu nedenle Türkiye'de ulus-devletin kurucusu, devlet adamı Atatürk'ün belli başlı entelektüel ilgi alanlarını yakından biliyordu. Ama en önemlisi bu ilgi yumağının düşünce düzeyinde kalmayıp bilfiil gerçekleştirilmesiydi.

1928'den itibaren Türk insanı Arap alfabesini bırakmış, Latin alfabesini benimsemişti. Ancak, Batı ülkelerinin insanı bu toplumsal devrimin önemini yeterince idrak edememişti. Eugene Pittard, Harf Devrimi sırasında bizzat Anadolu'da gözlemlerde bulunmuştu. O'na göre, 14 milyon insanın Gazi'nin girişimiyle bu

tür bir dönüşümü gerçekleştirilmesi emsali görülmemiş bir olaydı. Arap harfleri, son derece estetik, dekoratif bir nitelik taşıyordu; ancak Türkler için öğrenmesi çok zordu. Türkçedeki sekiz sesli harf Arap harfleriyle üç harfle ifade edilmeye çalışılıyordu. Tek bir harf Türkçede farklı seslere tekabül edebiliyordu. Basımevlerinde kitap dizgisi için Arap harflerinde tam 612 tipografik karakter gerekiyordu. Oysa Latin harflerinde büyük/küçük harfler ve rakamlar dahil 70 karakter yeterli oluyordu.

Eugene Pittard, harflerle ilgili reform önerilerinin daha önceleri de gündeme geldiğini biliyordu. Ancak tüm bu girişimler, gazete sayfalarında ya da akademik tartışma ortamlarında kalmıştı. Oysa Atatürk uygulayıcı bir kişiliğe sahipti; Harf Devrimi'ni bilfiil gerçekleştirmişti. Bu devrimin doğal olarak ülkenin toplumsal, ekonomik ve siyasal geleceği üzerinde derin etkileri olacaktı. Eugene Pittard, Harf Devrimi'nin değişik evrelerini makalesinde uzun uzadıya anlatıyor, toplumun bu konuda nasıl seferber olduğunu Anadolu'daki gözlemleriyle dile getiriyordu. Eugene Pittard için bu gerçek anlamda bir toplumsal devrimdi. Atatürk, otokrat kimliğiyle son derece demokrat bir açılımı gerçekleştiriyordu. Harf Devrimi sayesinde geniş kitlelerin okuryazar olabilmesi demokrasinin tabanını pekiştirecek güçte bir girişimdi.

"Türk Irkı"nın Tarihsel Kökeni ve Arkeoloji

Eugene Pittard'ın ele aldığı ikinci konu "Türk ırkı"nın tarihöncesi (prehistorique) ve tarihsel kökenleriydi. Atatürk, tüm cumhurbaşkanlığı döneminde Türk halkının kökenlerine, onun uygarlık öyküsünün tarihsel sürecine büyük ilgi duymuş, Eugene Pittard'ın bu alandaki çalışmalarını yakından izlemişti. Her karşılaştıklarında, konu dönüp dolaşıp bu alanda odaklanıyordu.

Eugene Pittard, 1928 yılında, Anadolu'nun merkez yörelerinin güney kesiminde araştırmalarını sürdürürken paleolitik uygarlık kalıntılarına rastlamıştı. Oysa o güne kadar paleolitik evrenin bu coğrafyada görülmediği savı hâkimdi. J. de Morgan, Anadolu'da ancak neolitik uygarlığın belirtilerinden söz ediyordu. Eugene Pittard'ın Adıyaman'daki bulguları Atatürk'ü gerçekten çok etkilemişti. Üniversite ortamında ve Halkevleri'nde Eugene Pittard'ın yaptığı konuşmalarda Atatürk bizzat dinleyiciler arasında yer almıştı. Bu konulara odaklanmak için Atatürk Türk Tarih Kurumu'nu kurmuş ve manevi kızlarından Afet Hanım'ı çok genç yaşta bu kurumun asbaşkanı yapmıştı.

Eugène Pittard'a göre, Atatürk'ün tarihöncesine ve tarihe olan tutkusu "platonik" bir ilgi değildi. 1937 Türk Tarih Kurumu'nun ikinci kongresi uluslararası bir nitelikte gerçekleştirilmiş, kongreye yabancı bilim insanları da çağrılmıştı. Atatürk, sağlık durumu elvermese de, sadece görkemli açılışı değil, tüm oturumları bizzat izlemişti. Bu vesileyle Dolmabahçe Sarayı'nda bir sergi açılmış ve serginin önemli bir kısmı tarihöncesi bulgulara ayrılmıştı. Atatürk Hitit uygarlığı kazılarının tutkun bir izleyicisiydi. Eugene Pittard onun direktifleri sayesinde Anadolu'nun birçok yöresinde kazılara girişildiğini ve çok önemli bulgular ortaya konulduğunu kaydediyordu.

Alacahöyük kazısı bunlardan biriydi. Türkiye'deki müzelerin birçoğu, Türk uygarlığının geçmişi olarak görülen Hitit bulgularıyla zengin bir görünüm kazanmıştı. Bir Hitit kazısı olan Boğazköy, yabancı bilginlerin uğrak yeri olmuştu. Türk arkeologları da kısa bir süre sonra bu kazılar sayesinde dünya literatüründe yer almaya başlamışlardı. Nitekim Remzi Oğuz Arık'ın 1937'de Fransızca yayımladığı Alacahöyük kazı kitabı bunun güzel bir örneğiydi. Ancak, Türk arkeologlarının kazılarına girişecekleri birçok başka arkeolojik ören yeri bulunuyordu. Eugene Pittard'a göre, Ankara Müzesi Müdürü Hamit Zübeyr Koşay'ın Pazarlı'daki bulguları bu çabalarının başka bir örneğiydi.

Tüm bunlara değinirken Eugene Pittard *Revue anthropologique* dergisindeki yazısının amacının Türkiye topraklarında yapılan kazıların dökümünü vermek olmadığını söylüyordu. Onun için önemli olan Anadolu'nun tarihöncesi ile ilgili kazılarda Atatürk'ün oynadığı saygın roldü. Her kazı bulgusu ertesi Atatürk konuyla ilgili bir rapor istiyor, bulguları Anadolu halkının kökenleri üzerine oluşturduğu bilgi dağarcığına katıyordu. Hitit, Selçuk, Osmanlı, kısaca görkemli geçmiş Atatürk'e göre çağdaş Türkiye'nin geleceği için bir güven unsuru oluşturuyordu. Hititlere özel bir ilgi duyuşunun nedeni ise, bu insanların atalarının insanlık tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri olan neolitik uygarlığın kurucuları olabileceği beklentisiydi. Bu veriler tüm Avrasya tarihöncesi dünyasını ve bu bağlamda tüm dünya tarihini altüst edecek düzeyde bir birikim oluşturuyordu.

Atatürk için Anadolu'da gözlenen neolitik toplumsal devrimin dünyada bir benzeri yoktu. Göçebe avcıların yerleşik düzene geçip, tarımla ve hayvancılıkla uğraşmaları Anadolu ve yakın coğrafyasında gerçekleşmişti ve tahılı bu insanlar bulmuştu. Bu ilk neolitik insanların adı bilinmiyordu. Ama onların ahfadı Hititler-

Antropoloji anketine hazırlık olmak üzere Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Profesörü Şevket Aziz Kansu tarafından 11-19 Haziran tarihleri arası Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Enstitüsü'nde teorik ve pratik kurslar düzenlendi.

di ve uygar bir "ulus" olarak nitelenebilecek en eski topluluktu. Her ne kadar bir dizi "boşluk" varsa da, MÖ dört binli yıllarda yaşamış Hititlerden bugünün Türk insanına bir süreklilik kurulabilirdi. Bu "boşluk"ların üstesinde gelmek Türk arkeologlarına düşüyordu. Eugene Pittard, Atatürk'le olan görüşmelerinde, Anadolu'daki bu köklü toplumsal dönüşümlere ve bunların Avrupa ilkel uygarlığı tarihi üzerindeki etkilerine eğildiklerini yazıyor ve büyük bir olasılıkla Anadolu'nun neolitik insanlarının Avrupa'ya yeni bir uygarlık getirdiklerini kaydediyordu.

Büyük Antropolojik Anket

Eugene Pittard'ın Atatürk'e saygısının ve hayranlığının üçüncü ayağı "büyük antropolojik anket"ti. Türk insanının köklerini en iyi şekilde bilme kaygısı Atatürk'ü ırk sorunsalına sevk etmişti. Eugene Pittard Balkan yarımadasında yaptığı bir dizi araştırma sonucu Türklerin antropolojik karakteri üzerine birkaç çalışma yayımlamıştı. Bu ön çalışmalar Atatürk'ün dikkatini çekmişti. 1928'de, Anadolu'daki araştırmaları sırasında, daha önceki anketlerine ek olarak 200 Türk'ü "ölçmüştü." Bu ölçümleri Ankara civarında konuşlanmış ordu birliklerinde gerçekleştirmiş ve subaylar Eugene Pittard'a yardımcı olmuşlardı.

Adıyaman'daki tarihin en eski avadanlık bulguları bu tür araştırmalara yeni bir boyut getiriyordu. Geçmişte bu topraklarda yaşamış insanların morfolojik karakterlerini Anadolu'nun haliha-

zırdaki insanları ile bağ kurma girişimi ilginç sonuçlar verebilirdi. Ancak, Anadolu'da bulunan en eski iskeletler Hititlere aitti ve sayıları da sınırlıydı. Bunlar Amerikalıların Alişar'daki ve Türklerin Alacahöyük'teki kazılarında elde edilmişti. İskeletlerin miktarı o gün için yeterli sayılamayabilirdi. Ama bir gün, yeterli sayılar oluştuğunda bu morfolojik bulgular halen yaşamakta olan insanlar üzerinde yapılan anketlerle karşılaştırılabilirdi.

Dünle ilgili birikim arkeolojinin uzun zaman alan uğraşları sonucu ortaya çıkacaktı. Ancak her şeyin bir başlangıcı vardı. Günümüz insanıyla ilgili morfolojik bilgiler zaman yitirilmeksizin derlenebilirdi. Anadolu insanının ayrıntılı bir envanteri gerekiyordu. İşte Atatürk'ün bu alanda güvenebileceği kişi manevi kızı Afet Hanım'dı. Nitekim Eugene Pittard'ın *Irklar ve Tarih* kitabını birlikte değerlendirmişlerdi. Atatürk, 1932 Türk Tarih Kongresi'nde daha 24 yaşında iken Afet İnan'a tebliğ verdirmiş ve antropolojiye yönlendirmişti. Ancak, antropoloji eğitimi o günün Türkiyesi için çok yeniydi. Bu nedenle Afet Hanım'ı Cenevre'ye göndermiş ve antropoloji alanında Eugene Pittard'ın yanında eğitim görmesini sağlamıştı.

Afet Hanım'ın tezi kapsamında Anadolu'da gerçekleştirilecek olan antropolojik anket, Eugene Pittard'a göre, Türkiye'yi bu alanda dünyada en iyi tanınan ülke konumuna sokacaktı. Anket 1937 yılında başlamıştı. Eugene Pittard *Revue anthropologique*'deki makalesini yazarken Afet İnan bu anket sonuçlarından elde ettiği bulgularla doktora tezini bitirmek üzereydi. Kısaca, Afet Hanım'ın tezi için, Atatürk'ün direktifleri üzerine, dünyada o güne kadar rastlanmayan ölçekte bir antropolojik ankete girişiliyordu. Eugene Pittard, anketin safhalarını makalesinde ayrıntılarıyla veriyordu: Önce Anadolu bölgelere ayrılmış; 64.000 kadın ve erkek, anket kapsamına alınmış, ölçülmüştü. Ölçüm için ana kıstaslar belirlendikten sonra, anketi yürütecek olan genç doktorlar ilk Türk antropoloğu Şevket Aziz Kansu tarafından antropolojik yöntemler konusunda eğitilmişti. Bu ekipler sayesinde Anadolu ve Trakya'da ölçümler gerçekleştirilmişti.

Bilginin toplanması işin başlangıcıydı. Bunlardan sonuç çıkarmak için ayrı bir uğraş gerekiyordu. Tablolar, grafikler, indeksler vs farklı ekiplerin işiydi. Bilgiler tasnif edilmeli, hesaplar yapılmalı, nitelik içerenler anlamlı kılınmalı, toplam bir milyonu geçen bilgi işlenmeliydi. Nitekim, 1927'de kurulan Devlet İstatistik Enstitüsü bu iş için seferber olacaktı. Tüm bu verilerin anlamlı kılınması aylar alacaktı. Üçüncü aşamada Afet Hanım, bu verileri bilgiye dö-

nüştürecekti. Afet Hanım bu konuda ilk denemesini 200 Anadolu kadını üzerine yapmış ve bu çalışma 1937 yılında yayımlanmıştı.[7]

Eugene Pittard'a göre, bu devasa antropolojik anketin sonuçları salt etnolojik açıdan anlam taşımayacaktı; her türlü karşılaştırma için cinsiyet, ırk ve mekân bağlamında insanlığın morfolojik incelenmesine de büyük bir zenginlik katacaktı. Yakın bir gelecekte Türkiye örnek alınacak, birçok ülkede benzer anketlere girişilecekti. Böylece antropoloji bilimi çok daha sağlam temeller üzerine oturtulacaktı.

Bilime Tutkuyla Yaklaşan Lider: Atatürk

Eugene Pittard Atatürk'ün bilime katkısının sınır tanımaz bir tutku sonucu olduğunu söylüyordu. Atatürk olmasaydı, Atatürk bu denli mükemmel bir antropolojik anket için direktif vermeseydi, Anadolu insanıyla ilgili gerekli bilgilere daha uzun yıllar ulaşılamayacaktı. Atatürk sayesinde "total" bir bilgi elde edilebilmişti. Yoksa yıllar boyu kısıtlı bütçelerle gerçekleştirilmiş ve bölük pörçük birikimlerden oluşan bilgilerle yetinmek zorunda kalınacaktı. Bu işin, Türkiye'de olduğu gibi, devlet tarafından üstlenilmesinin büyük yararı olmuştu. Avrupa ülkelerinde devletin bu tür bilimsel uğraşlara girişmesi son derece enderdi. Bireysel çabalar zorunlu olarak sınırlı sonuçlar veriyordu. İşte bu nedenle, zaman ve mekân bağlamında insana odaklanan bilgi ve tarih bu denli yavaş ilerliyordu. Eugene Pittard'ın umudu diğer devletlerin de Türkiye'nin izinden gitmeleriydi. Bu çalışma antropoloji biliminde bir dönüm noktasıydı. Atatürk'ün adı, nesiller boyunca, bu anketle bağlantılı olarak anılacaktı.

Eugene Pittard övgü dolu sözlerinin ardından, kendine şu soruyu sormadan edemiyordu: Dünyada Atatürk benzeri, geniş siyasal ufkunun yanı sıra bilime bu denli tutkuyla yaklaşan, aynı oranda dinamik bir başka devlet adamı var mıydı? Bu soruyu soruyordu, zira Türkiye tarihini yakından izlemişti; Ankara'nın 1928 yılında ne olduğunu ve on yıl sonra neye dönüştüğünü bilfiil gözlemlemişti. Gerek maddi yaşamda, gerek entelektüel ortamda, bütün ilerlemeleri, dönüşümleri, tüm yoktan var edilenleri kısaca özetlemek buna yeterdi. Müzeleri, enstitüleri, yüksek okulları, hastaneleri, bankaları, fabrikaları, bulvarları, Çubuk Barajı'nı, ormancılık girişimlerini görmüş, izlemişti.

Pittard Türkiye'nin uluslararası alanda barıştan yana tavrıyla oynadığı rolün de bilincindeydi. Bütün bunların yanı sıra büyük

takdirle karşıladığı bir husus vardı: İç ve dış siyasi gailelerin yanı sıra ülkesinde bilimi bu denli önemseyen ve bilimle haşır neşir olan bir başka siyaset adamı dünyada görülmemişti. Atatürk'ün dilbilim alanındaki çabası bunun somut örneğiydi. Türkiye'de antropolojik dilbilimin öncüsü o olmuştu. Dil konusuna eğilmiş, Türkçedeki ve Avrupa dillerindeki sözcükleri incelemiş, bunların geçmiş Türk diyalektlerinde kökenlerini aramıştı.

Eugene Pittard'ın Atatürk'ü en son ziyareti, hastalığın ileri aşamasında, 1938 Nisanı'nda olmuştu. Çok az kişiyle görüştüğü bir evrede Atatürk Eugene Pittard'ı Dolmabahçe'de kabul etmişti. En zor anlarında bile Atatürk tarih konusunu açmış, Pittard'la Türkistan sekenesinin ilk yerleşim yöresini ve Anadolu'ya ulaşmak için izlenen yolu tartışmıştı.

Atatürk vasiyetinde bile dil ve tarihin önemini vurgulamaktan çekinmemiş, maddi varlığını Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu'na bağışlamıştı. Bundan böyle, onun kişisel servetiyle Tarih Kurumu kazılar yapabilecek, arşivlerde araştırmalara girişebilecekti.

Eugene Pittard'a göre, bilim alanında yaptıkları araştırmalar ve yayınlarla "bilgi" dünyasına katkıda bulunmuş kişiler arasında yer almasa da, bilimin birçok alanına ve özellikle antropoloji ile tarihöncesi çalışmalara omuz vermiş devlet adamları arasında Atatürk'ün adı altın harflerle yazılmalı, bilim dünyası ona şükranlarını ifade etmeliydi.

Nitekim 1937 yılında Romanya'da, Bükreş'te toplanan 17. Uluslararası Antropoloji ve Tarihöncesi Arkeoloji Kongresi bu kadirşinaslığı göstermişti. Kongreye Afet Hanım da katılmış ve Atatürk'ün adına bir sonraki toplantının Türkiye'de yapılması için çağırıda bulunmuştu. Bu öneri büyük bir coşkuyla kabul edilmişti. Ankara'da kongreyle ilgili ilk hazırlıklara girişildiğinde Atatürk'e kongrenin yüksek hamiliği teklif edilmiş ve Atatürk bunu memnuniyetle kabul etmişti. Atatürk için bu sırf bir protokol yükümlülüğü değildi; kongreyle yakından ilgileniyordu. 18. Uluslararası Antropoloji ve Tarihöncesi Arkeoloji Kongresi Türkiye'de toplanacak ilk bilimsel uluslararası kongreydi.

Atatürk'ün ölümünün ardından İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesi 1939 kongresi konusunda kimi kaygıların doğmasına neden olmuştu. Eugene Pittard Atatürk'ün silah arkadaşı İnönü'nün de bu ev sahipliğini üsleneceği beklentisi içersindeydi. Nitekim kaygılar çabuk dağıldı; çalışmalar aralıksız sürdü; tebliğler Ankara'ya ulaştı ve uluslararası kongre öncesi iki ayrı kitap

olarak yayımlandı. Ancak, İkinci Dünya Savaşı'nın patlaması üzerine kongre toplanamadı. Savaş sonrası ise antropoloji ve arkeoloji yol ayrımına gelmişti. Antropoloji sosyolojiden yana tavır koyarken arkeoloji tarih eksenini ön plana çıkardı. Türkiye'de de antropoloji öncü niteliğini yitirdi.

Afet İnan ve Antropoloji

Eugene Pittard'ın dünya fizik antropoloji literatüründe yer edeceğini söylediği ve Afet Hanım'ın doktora tezini oluşturacak olan anket hangisiydi? Ne tür kaygılarla bu tür bir ankete girişilmişti? Anket sonuçları neyi kanıtlıyordu? Bunları kısaca gözden geçirmek yerinde olur.

Atatürk manevi kızı Afet Hanım'ı Türk Tarih Tetkik Cemiyeti asbaşkanı yapmış, daha ilk tarih kongresinden itibaren onun ta-

Türk Tarih Tezi'nin oluşumunda Afet İnan'ın büyük rolü vardı. Özellikle Fransızca kitapların çevirisinde Ruşen Eşref ile birlikte Atatürk'e yardımcı oldu. Atatürk Afet Hanım'ı ideal Türk kadını olarak görüyordu.

rih alanında söz sahibi olması için çaba göstermişti. Atatürk'ün tarih anlayışı giderek tarihöncesine kayıyordu. Tarihöncesi bilgi ise arkeoloji ve antropoloji aracılığıyla gün yüzüne çıkarılabiliyordu. Bu nedenle Atatürk Afet Hanım'ı İsviçre'ye antropoloji eğitimine gönderecekti. *Türk Antropoloji Mecmuası*'nda birçok antropoloğun, bu arada Eugene Pittard ve Şevket Aziz Kansu'nun çalışmalarını gören Atatürk, Afet İnan'ın deyişiyle "Türk ırkının ilmî bakımdan incelenmesi"ni istiyordu. İkinci Dünya Savaşı ertesi Afet İnan, kendi doktora tezinde olduğu gibi, Atatürk'ün ırk sorunlarına eğilmesi konusunda ketum kalmayı tüm yaşamı boyunca ilke edinmişti. Bunu yazılarında bir kez gündeme getirdi. Afet İnan, Ankara Üniversitesi'nin ilk rektörü Şevket Aziz Kansu'nun 65. doğum yıldönümü nedeniyle yapılan toplantıda, Atatürk'ün Şevket Aziz Kansu ile ilgilenişini şu satırlarla ifade ediyordu:[8]

> Atatürk Prof. Pittard'ın *Les races et l'histoire* kitabı ile ilgilenmiş ve Türk ırkının ilmî bakımdan incelenmesini istemişti. Bu işte o zaman tarihle uğraşan herkes birer amatör olarak bir şeyler öğreniyordu. Fakat Atatürk'e bu ilmin bir mümessilinin bizde de olduğunu haber verdiler. İşte bu genç antropoloji uzmanı, İstanbul Tıp Fakültesi antropoloji müderris muavini Dr. Şevket Aziz Kansu idi. Birinci Türk Tarih Kongresi'nin (2 Temmuz 1932) en faal şahsiyetlerinden biri olan Sayın Kansu'yu heyecanlı ve bu sahadaki bilgilerini inanarak, güvenle okuduğunu hatırlıyorum. İhtisasını yaptığı antropoloji ilminin tek mümessili idi bu kongrede. Cumhurbaşkanı Atatürk'ün bilhassa dikkatini ve ilgisini çeken bu genç antropoloji ilim adamımız gelecekte Türk üniversitesine bu sahada kuruculuk vasfını verecektir.

Afet İnan'ın fizik antropoloji alanında ilk çalışması, Atatürk'ün önerisi ve teşvikiyle 1932 yılında toplanan Birinci Tarih Kongresi'nde okuduğu "Tarihten Evvel ve Tarih Fecrinde" başlıklı tebliğdi. Bu çalışmanın geliştirilmiş ve olgunlaştırmış versiyonunu, 1937 yılında Bükreş'te toplanan 17. Uluslararası Antropoloji ve Tarihöncesi Arkeoloji Kongresi'nde sundu. Türk heyetine başkanlık ederken okuduğu "200 Türk Kadını Üzerinde Antropometrik Tetkikler"[9] başlıklı tebliğ, doktora tezi için de bir başlangıç oluşturuyordu.

Ünlü antropolog Eugene Pittard'ın yanında çalışmalarına başlayan Afet Hanım, Atatürk'le de yazışarak tez için iddialı bir konu seçmişti. O güne kadar Türklerin brakisefal mi, dolikosefal mi olduklarına bilim âleminde bir türlü karar verilemiyordu. 19. yüz-

yıldan beri değişik kaynaklar farklı ölçülerle ortaya çıkıyordu. Oysa Cihan Harbi ertesi ideolojilerin yükseldiği bir evrede fizik antropoloji ayrı bir önem kazanmıştı ve dolikosefal Arî ırk tezlerine karşı genel kanı "uygarlığın brakisefal kafa yapısıyla yakın bir bağının olduğuydu. Bir diğer deyişle, Avrupa'da "demokrat" çevrelerde Alman Nazi antropolojisine karşı brakisefal olmak uygarlık sembolüydü. Dolikosefaller ise ancak brakisefallerle melezleşerek ileri toplumlara açılım sağlayabiliyorlardı. Anadolu insanının kafa ölçüleri Türklerin uygarlık kıstası olarak algılanıyordu. Bu amaçla Atatürk'ün direktifleriyle, 1937 yılında o güne kadar dünyanın en büyük antropolojik anket çalışması Türkiye'de yapılacaktı.[10] 64.000 kadın ve erkek üzerinde uygulanan bu anket 1937 yılı Temmuz, Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında gerçekleştirildi. Anket için on ekip oluşturuldu. Ülke "mıntıka" adı verilen on bölgeye ayrıldı. Bu bölgeler ve ankete dahil edilen insan sayısı şöyleydi:

1. Trakya mıntıkası	6.000 kişi
2. Bursa, Bilecik mıntıkası	6.000 kişi
3. Çanakkale, Balıkesir, Manisa mıntıkası	6.000 kişi
4. Ege mıntıkası	6.000 kişi
5. Eskişehir, Afyon, Burdur, Kütahya, Isparta, Antalya mıntıkası	6.000 kişi
6. Orta Anadolu mıntıkası	8.000 kişi
7. Garbî Karadeniz mıntıkası	6.000 kişi
8. Cenup mıntıkası	6.000 kişi
9. Birinci Şark mıntıkası	7.000 kişi
10. İkinci Şark mıntıkası	7.000 kişi

Anket için seferber edilenler askerî ve sivil doktorlar, sıhhiye memurları ve kısmen de beden terbiyesi öğretmenleriydi. Antropoloji anketine hazırlık olmak üzere Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Profesörü Şevket Aziz Kansu tarafın-

dan 11-19 Haziran tarihleri arası Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Enstitüsü'nde teorik ve pratik kurslar düzenlendi. Millî Müdafaa Vekâleti ile dil devrimi nedeniyle adları değişen Sağlık Bakanlığı ve Kültür Bakanlığı'nın ankette görevlendirdiği kişiler bu süre zarfında kursları izlediler. Kursa devanı eden görevliler 18 Haziran 1937 günü Etimesut, Ergazi, Eryaman köylerinde Profesör Şevket Aziz Kansu'nun nezareti altında anket için bir ön çalışma yaptılar. Ankete katılan bütün görevlilere Şevket Aziz Kansu'nun hazırladığı ve Sağlık Bakanlığı'nın bastırdığı *Antropometri Tetkikleri İçin Rehber*[11] başlıklı, kursta öğrendiklerini sistematik bir surette toparlayan kitapçık dağıtıldı. Bu arada ankette kullanılacak donanımların tek tip olması gerekiyordu. İsviçre'de, Zürih'te Hermann, Rickenbach Sohn şirketine gerekli ölçüm aletlerinin siparişi verildi. Anketin sonuçlarının istatistiksel dökümünü ise İstatistik Umum Müdürlüğü üstlenmişti.

Anadolu: Türk "Irkı"nın Yurdu

Afet Hanım ankette toplanan verileri doktora tezinde değerlendirdi ve, ilginçtir, Cenevre Üniversitesi'nden sosyoloji doktoru unvanı aldı. Tez, kitap halinde iki kez Fransızca ve bir kez Türkçe olarak yayımlandı. Tezin başlığı Fransızca *L'Anatolie, le pays de la "race" turque*, yani "Anadolu, Türk "Irkı"nın Yurdu" idi. 64.000 kişilik anket o güne kadar dünyada yapılmış en geniş kapsamlı antropoloji çalışmasıydı. Atatürk'ün direktifleriyle devletin tüm organları bu çalışma için seferber edilmişti ve bu nedenle antropoloji dünyasında büyük yankı uyandırmıştı. Tezin Fransızca ilk baskısını, yönetmelik gereği Afet Hanım kendisi yayımladı.[12] O tarihlerde Afet Hanım henüz evli değildi. Her ne kadar ailesi Uzmay soyadını almışsa da, her nedense, bu soyadını kullanmıyordu. Kitabın yayın tarihi 1939 idi ve yazarı Afet idi. Sınırlı sayıda basılan bu tez iki yıl sonra Cenevre Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Bilimler Fakültesi tarafından ikinci kez resmen üniversite yayını olarak çıktı.[13] Bu tarihte Afet Hanım, Doktor Rıfat İnan ile evlenmişti ve bu nedenle kitabın kapağında yazar olarak Mme Afet İnan, ya da Türkçesiyle Bayan Afet İnan yer aldı.

Atatürk artık hayatta değildi. Türk Tarih Kurumu, 1941 yılında asbaşkanının tezini Türkçeye çevirip yayımlamaya karar verdi. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi nedeniyle baskı sürekli ertelendi ve kitap ancak 1947'de çıkabildi.[14] Bu arada başlıkta da ufak bir değişikliğe gidildi. *Türkiye Halkının Antro-*

Devlet İstatistik Enstitüsü 64.000 kişinin ölçümleri sonucu elde edilen 38 farklı kaydı tasnif etti ve işlevsel kıldı. İşlenen veriler toplamı 2.432.000'ü buluyordu. Bu tür bir anketin bulguları o günkü olanaklarla ancak bu tür bir devlet kuruluşuyla gerçekleştirilebilirdi.

polojik Karakterleri ve Türkiye Tarihi üst başlık oldu. *Türk Irkının Vatanı Anadolu* daha küçük puntolarla alt başlık olarak yer aldı. Kitabın her üç baskısında da önsözü Afet İnan'ın hocası, antropolog ve etnolog Eugene Pittard yazmıştı.

Atatürk'ün öncülüğünde gerçekleştirilen bu tezin arka planında ne tür bir gerekçe vardı? Atatürk neden antropoloji ve arkeolojiye bu denli önem vermişti? Türk Tarih Kurumu kongrelerinde bu konular neden ön plana çıkmıştı? Bunu veciz bir biçimde o günlerde yine Atatürk'ün kültür devrimi bağlamında önem verdiği dil devriminin yayın organı *Türk Dili Belleten*'inden izlemek mümkün. Dergi, daha doğrusu o tarihlerde Türk Dil Kurumu'nun başuzmanı olan Agop Martayan, kitabın Fransızca nüshasıyla ilgili tanıtım yazısında "davanın içyüzü"nü açıklamak gereği duyuyordu.[15]

Agop Martayan'a göre, 30'lu yıllarda insanlık tarihinin siyasal alanında olduğu kadar kültür sahasında da bilinmeyen yüksek bir mevkiye sahip olan Türkler, Atatürk ve İnönü gibi "şef"lerin başkanlığı altında ulusal ve siyasal davalarını kazandıktan ve Avrupa milletleri arasındaki yerlerini bir kere daha aldıktan sonra, kültür davaları için de savaşa girişmişlerdi. Bu davanın ana maddesini Türklerin prehistoryası ile antropolojisi oluşturuyordu.

Cumhuriyet'in gündeminde bir "kültür davası" vardı. Batı'nın bilim insanları bilgisizlik ya da etnik önyargılar nedeniyle bilmez-

likten gelerek, Türk tarihini tahrif ettikleri gibi, ırk konusunda da Türkleri, mensup olmadıkları beşer gruplarına zorla sokmak istemişlerdi. Bu görüşe göre Türkler sarı ırktandı, ancak 11. yüzyılda Anadolu'ya girmiş ve orada "alloplıyle", yani ayrı ırktan olan bir halk kütlesi bulmuşlardı. Birçok Batılı için Türk tarihi Osmanlılarla başlıyordu.

Agop Martayan'a göre bu görüşün temeli yoktu ve yanlıştı. Atatürk'ün öncülüğünde 30'lu yıllarda gündeme gelen Türk Tarih Tezi Türk tarihini Osmanlılarla değil, neolitik devirde Orta Asya'dan başlatıyordu. Anadolu, tarihöncesi zamanlardan beri Türklerin mensup oldukları beyaz ırkın Alpin koluyla meskûndu ve buradaki halklar Orta Asya'daki Türk anayurdundan gelmişlerdi. Anadolu'nun en eski sakinleriyle Hitit, Selçuk ve Osmanlı Türkleri aynı antropolojik vasıfları gösteriyordu. Bu tez *a priori* olarak değil, dünya ölçeğinde bilimin son verileri sentezlenerek ve kanıtları antropoloji, prehistorya, dilbilim, prehistorik kültür ve arkeoloji sahalarında gözlemlenip işlendikten sonra "ebedî Şef Atatürk'ün kurduğu okul" tarafından ortaya atılmıştı. Türk antropologları, arkeologları, dilcileri ve tarihçileri 30'lu yılların başından beri bu tezin kanıtlarını kendi ihtisaslarına göre bilim âlemine göstermişlerdi. Hatta hekim antropologlar bu işe 20'li yılların ortalarında başlamışlardı. İşte Dr. Afet, teziyle bu yüksek "ilham"ı Türk prehistoryasıyla Türk antropolojisi alanında bilimsel bir şekilde değerlendirmiş oluyordu. Agop Martayan'ın tanıtım yazısı şu satırlarla son buluyordu:

> Dr. Afet, kültür sahasında birinci derecede önemli olan bir yurt hizmeti görmüş bulunuyor. Türkiye Türklerinin antropolojik vasıflarını hiçbir itiraz götürmeyecek kadar ince ve bilimsel bir şekilde tespit etmekle, hem bize vasıflarımızı bildirmiş, hem de birtakım yabancı bilginlerin eksik inceleme neticesi olarak tanıtmak istedikleri Türk antropolojik çizgilerini temelinden düzeltmiş oluyor. Sayın Bayan Afet'i, kendisine sosyoloji doktoru unvanını kazandıran bu yüksek himmetinden dolayı candan yürekten kutlar, en büyük basamaklarını aşmış olduğu ilim hayatında sürekli ve gittikçe yükselen başarılar dileriz.

Bu satırlar Ermeni kökenli bir Türk yurttaşının kaleminden çıkıyordu. Ancak, Türk Dil Kurumu'nun en üst kademesinde görev alnıış olan Agop Martayan, yazılarında Atatürk'ün verdiği soyadıyla yetindi ve A. Dilaçar ya da A. D. rumuzunu kullandı.

Eugene Pittard'ın Önsözü

Afet İnan'ın tez konusu, yukarıda belirtildiği gibi Türkiye nüfusunun antropolojik nitelikleri idi. Eugene Pittard tezin basımına yazdığı önsöz antropoloji dünyası açısından anlamlıydı. Eugene Pittard'a göre neolotik uygarlığın asıl yurdu Önasya yani Anadolu ve çevre coğrafyaydı. Önasya ile Avrupa'nın tarihöncesi ilişkileri tarih, dil ya da arkeoloji disiplinlerince tek başlarına, diğerlerine gönderme yapılmaksızın çözülemezdi. Ama yine de antropoloji çözüm için ön sırada yer alıyordu. Bu açıdan Eugene Pittard, Türkiye'de "ulusal" prehistorya ve antropoloji çalışmalarını başlatan Atatürk'e ve onun ilham ve teşvikleriyle bu alanda çalışarak büyük başarı elde eden Dr. Afet'e antropoloji biliminin son derece minnettar olduğunu kaydediyordu. Önsözde şu satırlar Eugene Pittard'a aitti:

> Burada söylenmesi icab eden bir nokta vardır ki, o da hiçbir zaman, hiçbir devletin bu nevi bir antropoloji envanteri vücuda getirmediğidir. Şüphesiz ki antropoloji edebiyatında aynı neviden geniş birkaç anketin semereleri, neticeleri vardır. Bilhassa Gould'un anketi çok daha fazla sayıda insan üzerinde yapılmıştır. Fakat bu insanlardan her biri üzerinde yapılan müşahedeler, Türk anketi müşahedelerinin aynı değildi. Trakya ve Anadolu'da 64.000 kişi ölçülmüş ve tetkik edilmiştir. Her birinin fişinde 38 kayıt vardır. Demek oluyor ki bu kayıtların toplamı 2.432.000'dir. İtiraf etmeliyiz ki bu rakam hayli ehemmiyetlidir. Fakat Türk anketine, bugüne kadar yapılan anketlerin hiçbirisinde bulunmayan kıymeti asıl veren şey, ona mevzu teşkil eden insanlar arasında kadınların çok fazla oluşudur. Bu itibarla, bu emsalsiz dokümantasyondan çıkarılabilecek olan ikinci derece, cinsî karakterler mukayeseleri, şimdiye kadar hiçbir anketin erişemediği bir kıymet temin etmektedir.
>
> Bayan Afet, verdiği bu eserde, Türk "ırkı"nın fizik antropolojisine dair birçok bahse temas etmektedir. Bilhassa, boyu, skelik endeksi, kafa endeksini, burun endeksini, cildin, saçların, gözlerin, kafa profilinin, burun şeklinin tavsifî karakterlerini mütalâa etmektedir. Şunu söyleyebilirim ki, bu sahifeler, fizik ve etnolojik antropolojiye, son derece değerli malûmat ilâve etmektedir. Bundan sonra elimizde, Türk halkının antropolojik karakterlerine dair, o kadar fazla sayıda insan üzerindeki tetkikata dayanan vesikalar bulunacak ki, bu vesikaları kat'î telâkki edebileceğiz.

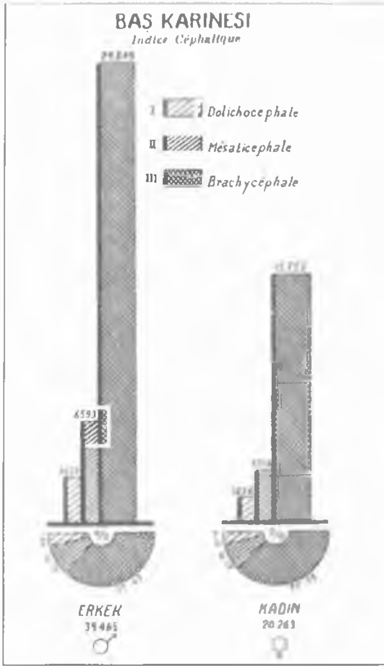
Eugene Pittard'ın önsözünü Dr. Afet'in giriş yazısı izliyordu. "Türk antropolojik etüdlerin ilham kaynağı" olan Atatürk'e, Cumhurbaşkanı İnönü'ye ve geniş ölçekte yapılan antropometrik araştırmalarda kendisine her türlü kolaylığı gösteren hükümete, Cenevre'deki profesörlerine teşekkür ediyor, ardından Türkiye'nin jeofizik ve coğrafya ana vasıflarını vurgulayarak o güne kadar Anadolu'da yapılan Alişar, Alacahöyük, Kumtepe ve Etiyokuşu gibi arkeolojik araştırma ve kazıların bir tarihçesini veriyordu. Kitapta kazılardan elde edilen sonuçların bir özeti yer alıyor, geçmişte Anadolu'da paleolitik bir uygarlığın yaşadığı vurgulanıyordu.

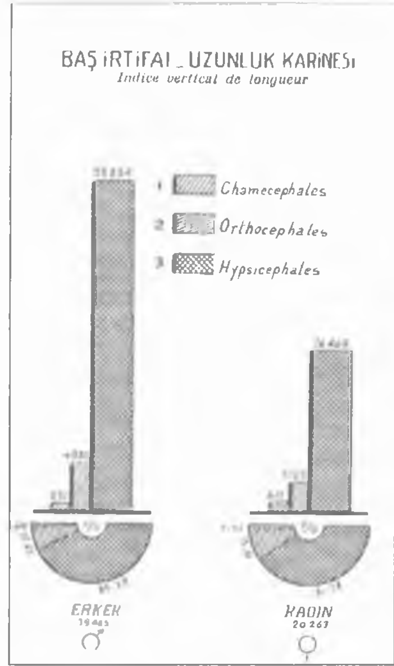
Kitabında Türkiye tarihinin tabakalarını belirlemek amacıyla, paleolitik devirden başlayıp neolitik, kalkolitik, proto-Eti, Eti, Frigya, Lidya, Grek, Helenistik, Romen, Bizans, Selçuk ve Osmanlı devirlerini sırasıyla ele alan Afet İnan Cumhuriyet'e kadar Anadolu tarihinin ana özelliklerini veriyordu. Bütün bu devirlerde Anadolu sekenesi, siyasal kadronun art arda değişmiş olmasına karşın, Orta Asya'dan gelen tek ve aynı ırka mensuptu. Nitekim kitabına bu konuda kafatasları üzerine yapılan incelemelerin bir tablosunu ekliyordu. Son olarak, Afet İnan Türk unsurunun sarı ırkla hiçbir ilişkisi olmadığını, beyaz ırkın Alpin koluna mensup bulunduğunu ve ırkların sınıflaması yapılırken Türk vasıflarının yeterince incelenmeyişini göz önünde bulundurarak, eksik ve yanlışları düzeltmek amacıyla bu kitabı yazdığını belirtiyordu.

Türk'ün Antropometrik Verileri

Afet İnan'ın tezinin ikinci kısmı ise tümüyle antropometrik ankete hasredilmişti. Daha önce birçok bilim insanı Anadolu'da antropometrik çalışma yapmışsa da, bunlar çok küçük ölçeklerde gerçekleştirilmişti. Çoğu kez birkaç yüz kişinin ölçüsü alınabilmişti. Türk antropolojik vasıflarının tam ve bilimsel bir biçimde saptanması için bu ölçek yeterli değildi. Bu amaçla kendi çalışmasında ölçeği son derece geniş tutmuştu.

Kuşkusuz anketin bu denli geniş bir çapta yapılması maddeten bir doktora öğrencisinin olanakları dışındaydı. Bu nedenle Atatürk devlet örgütünü devreye sokmuştu. Anketin düzenlenmesine Profesör Eugene Pittard önayak olmuştu. Yukarıda belirtildiği gibi, anketi yönetenler ülkeyi on bölgeye ayırmışlar, antropometri donanımlı ekipler her bölgenin olabildiği kadar değişik vilayet, kaza, nahiye ve köylerinde erkekli kadınlı antropolojik inceleme yapmışlardı. Toplanan 64.000 fişten 4.000 civarındaki bir kısmı

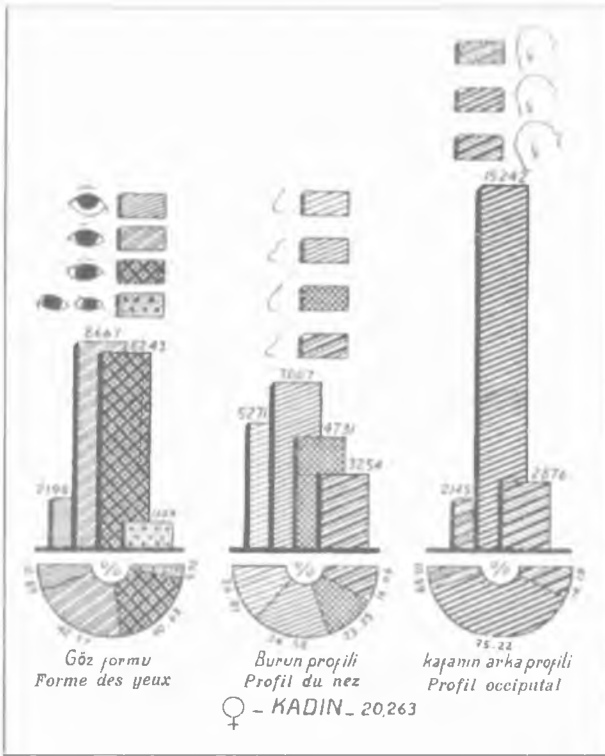
Afet Hanım'ın tezine göre Türkiye'de baş karinesi erkeklerde 83,33, kadınlarda 83,78 idi. Bu sonuca göre Türkiye sekenesi aşağı yukarı % 75 brakisefaldi. Brakisefallik oranı: Orta Anadolu'da % 93,16, Doğu Anadolu'da % 62,61, Batı vilayetlerinde % 76,69 idi.

Tezde, boy, skelik karinesi, kulaç, ağırlık, baş karinesi, alın genişliği, baş irtifaı-uzunluk karinesi, yüz vasıfları, burun ölçüsü ve burun karinesi, göz şekli, burun profili, kafanın arka kısmı profili, cilt rengi, göz rengi ve saç rengi hakkında ayrı ayrı dökümler yer almıştı.

kusurlu olduğu için elenmiş ve anket için 59.728 fiş kullanılmıştı.

O güne kadar Türkiye'de yapılan antropometrik çalışmalarda yabancı bilginler, ayrıntıya girmeyerek, sınırlı nitelikler üzerinde durmuşlardı. Bunlar başlıca boy ve baş karinesi idi. Afet İnan ise 27 antropometrik vasfı saptamıştı. Bu anket verileriyle kadın ve erkek olarak ayrı ayrı antropolojik karakteristikler belirlenmişti. Bu alanda çalışan antropologların elde ettiği sonuçlar ve diğer ırklarda görülen vasıflarla kıyaslanmış, çıkarılan sonuçlar prehistorya sahasına tatbik edilerek Türklerin tarihten önceki varlığı hakkında savlar ileri sürülmüştü.

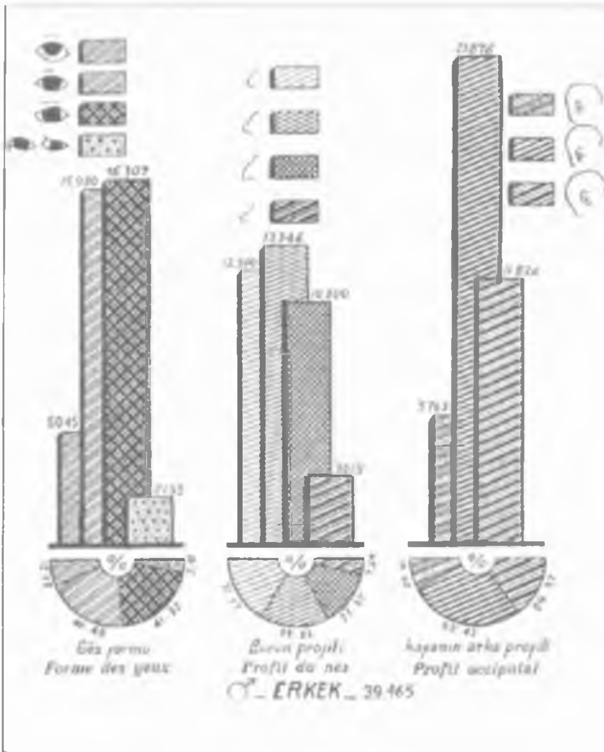
Kitapta, kadınlarda ve erkeklerde ayrı ayrı, boy, skelik karinesi (yani gövdeye göre bacak uzunluğu), kulaç, ağırlık, baş karinesi, alın genişliği, baş irtifaı-uzunluk karinesi, yüz vasıfları, burun ölçüsü ve burun karinesi, göz şekli, burun profili, kafanın arka kısmı profili, cilt rengi, göz rengi ve saç rengi hakkında ayrı ayrı dökümler yer almış, bunlar grafikler ve haritalar üzerinde ayrın-

Çıkıntılı burun kadınlarda biraz vardı. Baş arkası ekseri düzdü. Bu Dinariklerin tesiri olsa gerekti. Cilt rengi nadiren yanıktı. Göz ekseri açık, bazen de mavi veya çakır renkti. Türkiye'de Doğu vilayetleri müstesna, koyu kahverengi göze hemen hemen hiç rastlanmıyordu.

tılarıyla verilmişti. Böylece, Türk, Kürt, Rum, Ermeni ayrımı gözetmeksizin ülkenin dört bir yanında geniş bir örneklem üzerinde yapılması nedeniyle, anket ortalama olarak "Türkiye Türkleri"nin antropolojik yapısını göstermiş oluyordu. Varılan sonuç şuydu:

Boy ortalaması: erkeklerde 1 metre 652, kadınlarda 1 metre 522 (cins farkı 13 santim) idi. Doğu bölgelerimizde boy daha uzun, Batı'da ise daha kısaydı. Skelik karinesi erkekler (93,91) makroskel, kadınlar ise (87,86) mesatikseldi. Baş karinesi erkeklerde 83,33, kadınlarda 83,78 idi. Bu sonuca göre Türkiye sekenesi aşağı yukarı % 75 brakisefaldi. Bölgelere göre brakisefallik oranı değişiyordu: Orta Anadolu'da % 93,16, Doğu Anadolu'da % 62,61, Batı vilayetlerinde % 76,69 idi. Burun karinesi erkeklerde 65,04, kadınlarda 64,05 idi. Türkler bilhassa kadınlar dar ve küçük (leptorriniyen) burunluydu. Göz şekli düzgündü; genel olarak mongoloid vasıf yoktu. Nüfusun ancak % 5'inde mongoloid vasıf görülmektey-

Burun karinesi erkeklerde 65,04; kadınlarda 64,05 idi. Türkler bilhassa kadınlar dar ve küçük (leptorriniyen) burunluydu. Göz şekli düzgündü; nüfusun ancak % 5'inde mongoloid vasıf görülmekteydi. Bu Moğol akınının bir sonucu olsa gerekti. Burun şekli düzdü; kartal burun nadirdi.

di. Bu Moğol akınının bir sonucu olsa gerekti. Burun şekli düzdü; kartal burun nadirdi. Çıkıntılı burun kadınlarda biraz vardı. Baş arkası ekseri düzdü. Bu Dinarıklerin tesiri olsa gerekti. Cilt rengi nadiren yanıktı. Göz ekseri açık, bazen da mavi veya çakır renkti. Türkiye'de Doğu vilayetleri müstesna, koyu kahverengi göze hemen hemen hiç rastlanmıyordu. Saç rengi zannedildiği oranda siyah değildi. Az miktarda sarışın, çoğunlukla da orta kestane rengindeydi.

Afet İnan'a göre, Anadolu'da yaşamış insanların vasıfları da, neolitik –kalkolitik– Eti devrinden beri aşağı yukarı aynıydı. Nitekim Dr. Şevket Aziz Kansu'nun Anadolu'da bulunan neolitik-kalkolitik ve proto-Eti devirlerinden kalma kafatasları üzerinde yaptığı kraniyometri incelemeleri, baş karinesi olarak sırasıyla 82,68; 82,77; 81,32 sayılarını veriyordu. Bu karine Selçuklularda 85,51; Osmanlılarda da 84,07 idi. Demek oluyordu ki, hiç olmazsa

baş karinesi gibi önemli bir vasıf, Anadolu'da tarihöncesi zamanlardan beri değişmemişti. Ve bugünkü sakinleri de, antropolojik bakımdan bu devir insanlarının torunlarıydı. Yukarıda sıralanan antropolojik vasıflar, Türkleri beyaz ırkın Alpin kolundan olduğunu ve aralarında Dinarik tipe mensup bazı efradın da bulunduğunu gösteriyordu.

Antropolojik anketten alınan bu sonucu tarihöncesi alanına uygulayan Afet İnan, kitabının son sayfalarında, eski Orta Asya Alpinlerinin yüksek kültürüne dikkat çekiyor, bu insanların Ön Asya ile Avrupa'ya yaptıkları göçleri, oralarda yaydıkları maden, bilhassa demir kültürünü vurguluyordu. Uygarlığı simgeleyen bu kültürün Ön Asya'daki merkezi Anadolu idi ve Avrupa'nın uygarlaşmasında Anadolu'nun göz ardı edilemeyecek bir önemi vardı.

Sonuç

1925-1939 arası Türkiye'de bilim dalları arasında fizik antropoloji ön planda yer aldı. Birçok yabancı bilim adamının katkıda bulunduğu *Türk Antropoloji Mecmuası*, belki de dönemin en "bilimsel" yayın organıydı. Türkiye'de toplumsal ve beşeri bilimler Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde büyük ölçüde fizik antropolojiye göre yörüngelendi. Şevket Aziz Kansu öncü kimliğiyle Ankara Üniversitesi kurulurken üniversitenin ilk rektörü oldu. Yaptığı antropolojik çalışmalarla dünya literatürüne önemli katkılarda bulundu.

İkinci Dünya Savaşı ertesi Avrupa'daki Arî ırk sorununu vurgulayan otoriter ve totaliter rejimler savaşı yitirmiş, fizik antropoloji görece tahtından indirilmişti. Savaş sonrası Amerika'nın hâkim konumu antropoloji biliminde de köklü dönüşümlerin yaşanmasına neden oldu. Artık toplumsal ve özellikle kültürel antropoloji ön plandaydı. Afet İnan'ın tezinin yayını bir anlamda "zamansız"dı. Yayımlandığı zaman kimi çevrelerce eleştirildi.

Afet İnan anılarında doktorasından hiç bahsetmedi. Keza *Atatürk'ten Mektuplar*[16] başlığı altında kızı Arı İnan'ın yayımladığı Atatürk ile yazışmalarında da teziyle ilgili herhangi bir bilgi yer almadı. Ancak kitabın sonunda Afet İnan'ın çalışmaları dizininde gözüktü. Oysa Atatürk, Afet'in tez çalışmalarıyla yakından ilgileniyor, Profesör Eugene Pittard Türkiye'ye geldiğinde, Afet Hanım ve hocası birlikte Atatürk'ü ziyaret ediyorlardı.

20. yüzyılın ikinci yarısında genetik fizik antropolojinin yapısını büyük ölçüde değiştirdi. İkinci Dünya Savaşı sonrası antropo-

loji ve arkeoloji yol ayrımına geldi. Antropoloji tıbbın gözetiminden ayrılıp toplumsal ve kültürel içeriğiyle sosyoloji çatısı altına girerken bir yandan da genetik bilimi sayesinde biyolojik antropolojiye dönüştü. Arkeoloji ise "ulusal" kaygıları aştı; evrensel bir boyut kazandı. Tek Parti döneminin sona ermesiyle birlikte "devlet bilimi" fizik antropoloji tahtından inmiş oluyordu.

Bu arada Afet İnan'ın doktora tezi unutulup gitti. Afet İnan da bundan yanaydı. Türkiye'de yayımlandığı evrede yapılan eleştirilere[17] cevap vermenin dışında bir daha bu tezden söz etmemeyi yeğledi.[18] İki dünya savaşı arasında fizik antropoloji çalışmaları bilimin mutlak olmadığını, yanlışlanabileceğini kanıtlıyordu.

Notlar

1. Eugene Pittard, *A travers l'Asie-Mineure – Le visage nouveau de la Turquie*, Paris: Societe d'Editions Geographiques, maritimes et coloniales, 1931.
2. Profesör Pitar, *Anadolu*, Türkçeye çeviren: Reşat Nuri, Ankara: Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, 1934.
3. Eugene Pittard, *Les races et l'Histoire: Introduction ethnologique à l'histoire,* Paris: La renaissance du livre, 1924.
4. *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar [Altını çizdiği satırları, özel işaretleri, uyarıları, düştüğü notlar ve kitap içerisinde özel yazıları ile]*, cilt 22, Ankara: Anıtkabir Derneği Yayını, 2001, s. 225-486.
5. *Journal de Geneve*, 24 Kasım 1938.
6. Eugene Pittard, "Un chef d'Etat animateur de l'Anthropologie et de la Prehistoire: Kemal Atatürk", *Revue anthropologique*, 49. Annee, nos 1-3, Ocak-Mart 1939, s. 1-12.
7. Afet, *Une etude anthropometrique sur 200 femmes turques en Turquie*, 1937.
8. "Prof. Dr. Afet İnan, "Türkiye'de Antropoloji," *Antropoloji*, sayı 4, 1967-1968, s. xi.
9. Tebliğin orijinal adı için bkz. 7. dipnot.
10. Şevket Aziz Kansu, *Türk Antropoloji Enstitüsü Tarihçesi (Historique de l'institut turc d'anthropologie)*, İstanbul: Maarif Matbaası, [Beynelmilel XVIII inci Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi için hazırlanmıştır.] s. 20.
11. Şevket Aziz Kansu, *Antropometri Tetkikleri İçin Rehber*, Ankara, 1937.
12. Afet, *L'Anatolie, le pays de la "Race" turque*, Cenevre: Imprimerie Albert Kundig, 1939.
13. Afet İnan, *L'Anatolie, le pays de la "Race" turque*, Cenevre: Librairie de l'Universite Geneve, 1941.
14. Afetinan, *Türkiye Halkının Antropolojik Karakterleri ve Türkiye Tarihi – Türk Irkının Vatanı Anadolu (64.000 kişi üzerinde anket)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1947.
15. A.D. [Agop Martayan Dilaçar], "L'Anatolie, le pays de la 'race' turque, Yazan Afet Sosyoloji Doktoru, Cenevre 1939 (176 sayfa)," *Türk Dili Belleten*, seri II sayı 1-2, Sonkânun 1940, Ankara: Türk Dil Kurumu, s. 47-52.
16. A. Afetinan, *Atatürk'ten Mektuplar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1989.
17. Kapsamlı bir eleştiri için bkz. Halil Demircioğlu, "Antropoloji ve Tarih," *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, cilt 6, sayı 1-2, 1948, s. 49-67.
18. Afet İnan'ın Halil Demircioğlu'na verdiği yanıt için bkz. Afet İnan, "Türkiye Tarihi ve Antropolojisi Üzerine", *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, cilt 7, sayı 1, 1949, s. 203-236.

Türkiye Halkının Antropolojik Karakteri ve Türkiye Tarihi'nin Önsözü

Anadolu'nun medeniyet tarihinde oynadığı mühim rol –son yıllarda yayınlanan türlü ilim sahalarına ait eserlerde görüldüğü üzere– gitgide daha fazla anlaşılıyor. Neolitik devirlerdeki Avrupa sakinlerinin, yerine göre değişen miktarlarda dolikosefal ve brakisefal insanlardan müteşekkil olduğu biliniyor. Paleolitik'te fosil insanlar devrinde bu böyle değildi ve o devirde brakisefaller yoktu. Bunların hakikaten meydana çıktıkları devir Neolitik devirdir. Göl evlerinin, brakisefal insan tipine (Alpin tipi) mensup adamlar tarafından kurulduğu hükmünü vermek doğru olabilir. İsviçre'de Neolitik göl beldeleri insanları üzerinde yapılan istatistikler, % 83 bir brakisefal nispeti gösteriyor. Binlerce yıl meçhul kaldıktan sonra, o devirde, Avrupa toprağında, bu kadar fazla miktarda meydana çıkan bu halk nereden geliyordu?

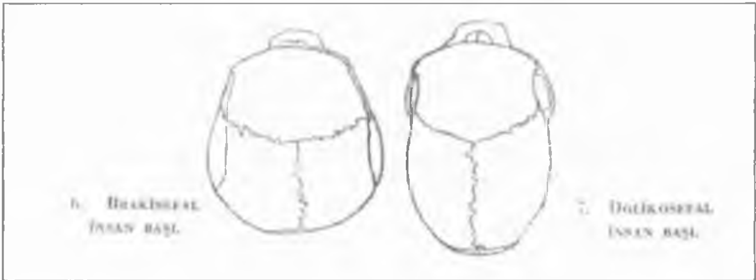
Avrupa'da ve Asya'da yapılan antropolojik anketler, oldukça şümullü bir mahiyet aldığı zaman, Orta ve Batı Asya'nın büyük kısımlarında çok mühim nispette brakisefalleri ihtiva ettiği görüldü (Anadolu'nun orta kısmında, bazen % 100'e yakın nispetlerde brakisefallere tesadüf edilir). Avrupa'ya komşu kıtanın, oraya açılan kapılarında pek çok olan bu yeni ırkı, Mezolitik devre kadar brakisefal tipleri tanımayan Avrupa'ya o kıtadan geçmiş farz etmek gayet tabii idi.

Avrupa için yeni olan bu insan neslinin menşei keşfedilmiş gibi görünüyor.

Afetinan, *Türkiye Halkının Antropoloji Karakterleri ve Türkiye Tarihi – Türk ırkının Vatanı Anadolu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1947, s. 7.

Haydarpaşa Tıp Fakültesi Antropoloji Enstitüsü'nde (1925-1932) önemli bir kurukafa koleksiyonu oluşmuştu. Koleksiyon 1933 Üniversite Reformu'yla Fen Fakültesi'ne devredildi. 1936 yılında Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi'nin kuruluşuyla Ankara'ya geldi.

Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından ders kitabı olarak kullanılmak üzere hazırlanan *Tarih I – Tarihten Evvelki Zamanlar* ve *Eski Zamanlar* adlı kitapta brakisefal ve dolikosefal insan başı örnekleri yer alıyordu.

Atatürk'ün dahli olmaksızın *Türk Irkının Vatanı Anadolu* başlığını taşıyan bir tez yazılamazdı. Bunu Afet Hanım tezinde şu satırlarla ifade ediyordu: "Bu esere başlarken, Atatürk'e karşı olan derin minnettarlığımı ifade ile bu minnettarlığı O'nun hatırasına ithaf etmek isterim. O olmasaydı, bu araştırmalara alâka göstermese ve onların yapılması hususundaki emirlerinin otoritesi olmasaydı, antropoloji ilmi, pek mümkündür ki, böyle bir anket kaydedemeyecekti."

“Türk Irkının Vatanı Anadolu” ve Agop Martayan (Dilaçar)

Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı Afet Hanım, İsviçre’de, Cenevre’de yazmış olduğu tezle 1939 yılında “sosyoloji doktoru” unvanını almıştı. Bu tez iki kez Fransızca ve bir kez Türkçe olarak yayımlandı. Kitabın Türkçesi, 1941 yılında Türk Tarih Kurumu’nun yayın kararı almasına rağmen, savaş yılları oluşu nedeniyle olsa gerek, ancak 1947’de yayımlanabildi. Kitabın Fransızca ilk baskısında kapak başlığı şöyleydi: *L’Anatolie, le pays de la “race” turque - Recherches sur les caracteres anthropologiques des populations de la Turquie (Enquete sur 64.000 individus) par 'Afet – Docteur en Sociologie – Préface de M. Eugene Pittard – Profeseur à l’Universite de Geneve.* İkinci baskısında ise Afet Hanım artık evlenmişti. O nedenle yazar soyadıyla birlikte Mme Afet İnan gözüküyordu. Kimliği daha ayrıntılı bir şekilde ifade ediliyordu: “Cenevre Üniversitesi Sosyoloji Doktoru, Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Profesörü, Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı”[1] Kapakta yine Eugene Pittard’ın önsöz yazdığı belirtiliyordu. Ancak bu kez Pittard Cenevre Üniversitesi’nin rektörü olarak gözüküyordu. Kitap üniversitenin kitabevi Georg & Cie S. A. tarafından basılmıştı.[2] Bundan altı yıl sonra Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanan Türkçe çevirisi Fransızcasından biraz farklıydı. Bazı bölümler yeniden kaleme alınmıştı. Türkçe baskısındaki başlık “Türkiye Halkının Antropolojik Karakterleri ve Türkiye Tarihi”ydi. “Türk Irkının Vatanı Anadolu” bu kez alt başlık olmuş ve ardından parantez içinde “64.00 kişi üzerinde anket” ifadesi yer almıştı.

Tezin “Önsöz” ü ve “Netice”si Anadolu insanının kimlik sorununu ve dönemin antropolojik kaygılarını gündeme getiriyordu. Hemen hatırlatalım, bu tez Ankara’da değil, İsviçre’de, Avrupa’nın en saygın üniversitelerinden birinde, Cenevre Üniversitesi’nde savunulmuştu. Jüride saygın antropologlar yer alıyordu. Kadın erkek 64.000 kişilik bir anket bilim dünyasın-

Afet Hanım'ın tezinin ilk tanıtımı Fransızca ilk baskısının ardından Türk Dil Kurumu başuzmanı Agop Martayan Dilaçar tarafından *Türk Dil Kurumu – Türk Dili Belleten*'nin ikinci serisinin 1. ve 2. sayılarında yer aldı.

da bir ilkti. Ve anket dünya çapında bir antropolog-etnolog olan Eugene Pittard'ın gözetiminde gerçekleştirilmişti.

Afet Hanım'ın Yorumu

Afet Hanım teziyle ilgili genel bir değerlendirmeyi tezin savunulmasından kısa bir süre sonra *Belleten*'de yapmıştı. Bu değerlendirmede ırk sorunlarına değiniyor ve anketin aşamaları hakkında bilgi veriliyordu.

Afet Hanım'a göre ırk değişik zamanlarda farklı şekillerde tarif ve tasnif edilmişti. Georges Montandon'a göre ırk sözcüğü fizik karakterlerle birbirine akraba olan insan gruplarını ifade ediyordu. Alfred G. Haddon, ırk teriminin değişik suretlerde kullanıldığını, ancak çoğunlukla, ortak karakterleri bulunduran bir grup insan anlamına geldiğini kaydediyordu. Marcellin Boule ise fizik tipin sürekliliğini, kan sıhriyetini ön plana çıkarıyordu. Nihayet Eugene Pittard'a göre ırk birbirine benzeyen ve akraba olan kandan gelen insan grubuydu. Böylece Afet Hanım ırk için ortak bir payda buluyordu. Bu fiziksel benzeyiş ile kan birliğinin bir araya gelmesiyle hasıl olan insan grubuydu.

Irkların tasnifi ise çok farklı şekillerde yapılmış, değişik yöntemlere başvurulmuştu. İlk aşamada deri renkleri gündeme gelmişti. 1672'de François Bernier, kıtaları gezdikten sonra dörtlü bir tasnife gidiyordu. Bunlar Avrupa beyazları, Asya sarıları, Afrika siyahları ve Şimal Laponlarıydı. 18. asırda renkler yanı sıra diğer unsurlar da devreye giriyordu. 1755'te Carl Linnaeus (Carl von

Linne) üç grupla yetiniyordu. Louis Jean-Marie Daubenton (1764), Johann Friedrich Blumenbach (1755), Samuel Thomas von Soemmering (1785) ve Petrus Camper (1791) bu tasniflere yenilerini eklemişlerdi. 19. yüzyılda etnoloji ve filolojideki gelişmeler antropolojinin kapsamını genişletmişti. Monogenesis ve poligenesis taraftarları çıkmış, dillerin tasnifinde, Arî, Hint-Avrupa ve Hint-Germen tanımları belirmişti. Cuvier, ırkları üç gruba ayırıyordu. Bunlar Beyazlar yahut Kafkas ırkı, Mongoloidler ve zencilerdi. Bu tasnifte Türkler Kafkas grubu içinde Scythes-Tatar olarak adlandırılıyordu. Yine 19. yüzyılın başlarında, kraniyometri devreye giriyor ve Van der Hovven, kafanın iki ufkî çapını ölçüyordu. Bir süre sonra Amerikalı Morton bu ölçülere biparietal ölçüleri ekliyordu. 1842'de İsveçli Anders Adolf Retzius dolikasefal (uzun kafa) ve brakisefal (geniş kafa), tabirlerini icat ediyordu. 1861'de Paul Broca Retzius'un ikili tasnifine mezosefali ekliyordu.

44 Afet Uzmay

T. C.
SIHHAT ve İÇTİMAİ
MUAVENET VEKÂLETİ

1 9 3 7
ANTROPOMETRİ ANKETİ
Ferdi Fiş

Vilâyeti : .... *Kazası* . ... *Köyü :* ....
Şahsın isim ve hüviyeti : ....

Sualler	Cevaplar	Sualler	Cevaplar
A		**D**	
Demografik malumat		Antropometre ile ölçüler	
Cinsiyet	......	17 Boy (santimetre)	
Yaş (ifadesine göre)	......	18 Kulaç »	
Doğum yeri { A. kendisinin	......	19 Gögde (oturmuş vaziyette boy)	......
Doğum yeri { B. Anasının	......	20 Kulak deliği-bregma irtifaı	......
Doğum yeri { C. Babasının	......	21 Ağırlığı (kilo ve gram)	......
Meslek veya içtimai durumu	......		
B		**E**	
Çap pergel ölçüleri		Renkler (1 Açık) (2 Orta) (3 Koyu)	
1 En büyük baş uzunluğu	......		
2 » » » genişliği	......		
3 » küçük alın genişliği	......	22 Cilt rengi (rakkamla)	......
4 Yüz genişliği	......	23 Göz rengi (rakkamla)	......
5 Alt çene zaviye genişliği	......	24 Saç rengi (rakkamla)	
C		**F**	
Klavuzlu pergel ölçüleri		Formalar	
6 Göz zaviyeleri iç genişliği	......	25 Burun profili (düz, dalgalı, [illegible])	......
7 » » dış »	......	26 Göz formu (1, 2, 3, 4, 5,)	......
8 Burun genişliği	......	27 Kafanın arka kısım profili	......
Ağız »	......	1 2 3	
10 Olrion çene irtifaı	......	(Düz, yuvarlak, çok yuvarlak)	
11 » dudak kenarı irtifaı	......		
12 Nazion » » »	......	*Müşahidin isim ve imzası*	
13 » Çene irtifaı	......	....	
14 Burun »	......		
15 Kulak »	......	*Müşahede tarihi*	
16 » genişliği	......		

Anket Hazırlıkları

Anket için ülke on "mıntıka"ya ayrılmış, ekipler için İsviçre'den ölçü aleti getirtilmişti. Her bir ekipte bir doktor, bir sıhhat memuru bulunacaktı. Bunlar 10 Haziran'dan 19 Haziran'a kadar çalışma yöntemleri hakkında Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi laboratuvarlarında Şevket Aziz Kansu'dan kurs göreceklerdi. Şevket Aziz Kansu'nun bu kursları rehber olarak broşür halinde Sıhhat Vekâleti'nce bastırılmıştı. 1, 2, 3, 4, 7'nci mıntıkalarda hükümet tabipleri, 5, 6, 8, 9, 10'uncu mıntıkalarda ise askerî tabiplerin nezaretinde fişler doldurulmuştu. Sıhhat memurlarının ikisi Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti'nden, dördü gedikli sıhhat çavuşu ve dördü de Beden Terbiyesi öğretmeni olarak tabiplerin refakatinde çalışmışlardı. Ekiplerin harcırahlarını Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti vermişti. Ölçümler 19 Haziran 1937'den 31 Aralık 1937'ye kadar sürmüştü. Toplanan 64.000 anket fişi tasnif ve tertip için İstatistik Umum Müdürlüğü'ne devredilmişti. İstatistik Umum Müdürlüğü'nün o zamanki kadrosuyla bu denli kapsamlı bir anket çalışmasının değerlendirilmesi epey zor görünüyordu. Müdürlüğün ayrı bir örgütlenmeye ihtiyacı vardı. Bu amaçla tasnif işinde değişik aylarda aşağıda gösterilen miktarlarda geçici memur çalıştırılmıştı:

Kasım	1937	16 memur
Aralık	1937	10 memur
Ocak	1938	44 memur
Şubat	1938	42 memur
Mart	1938	39 memur
Nisan	1938	30 memur
Mayıs	1938	30 memur
Haziran-Ağustos	1938	41 memur

Bu kişilerin istihdamı için mali bir destek gerekiyordu. Antropoloji anketinin etkin bir biçimde sonuçlandırılması için başvekil Celâl Bayar, Atatürk'ün emri üzerine İstatistik Umum Müdürlüğü'ne gereken yardımı yapmıştı. Tasnif işi planını, indislerin hesaplanmasını Afet Hanım hocası Eugene Pittard ile görüşe-

Afet İnan anketi için Anadolu'yu 10 bölgeye ayırmıştı. Her bölgenin muhtelif vilayet, kaza, nahiye ve köylerinde erkekli kadınlı 6.000 ila 7.000 dolayında ölçüm yapılmıştı.

rek tespit etmişti. Toplanan 64.000 fiş içinde, yanlış ve noksan yazılan fişler çıkarıldıktan sonra 59.728 kişi üzerinde kesin hesaplar yapılmıştı. Bunların 39.465'i erkek, 20.263'ü kadındı. O sırada İstatistik Umum Müdürü Celâl Aybar'dı. Celâl Aybar'ın ekibi bu milyonlarca hesabı ve denetimi başarıyla gerçekleştirmişti. Her bireyden 28 indis alınmıştı. Bunların boya göre karşılaştırmalı tasnifi büyük tablolarda toplanmıştı. Buradan "Türk ırkının karakterleri"ne varılacaktı. Anket fişlerinden görüleceği gibi her birey için 21 ölçü, 6 "müşahede" ve 4 "malûmat" toplanmıştı. Afet Hanım'a göre, bu anket, "şüphe yok ki Türk ırkı için en ehemmiyetli bir ilim vesika"sıydı. Bu alanda uğraşanlar için yıllarca başvurulabilecek bir kaynak oluşturulmuştu. ABD'de de benzer bir anket yapılmıştı. Afet Hanım, kendi anketini Amerikalılardan sonra yapılan en büyük anket olarak değerlendiriyordu. Anket ancak hükümetin aktif katılımıyla gerçekleştirilebilmişti. Tüm bu veriler Afet Hanım'ın Cenevre'de verdiği doktora teziyle sonuçlandırılmış oluyordu.

Anadolu ve Uygarlık Tarihi

Teze göre Anadolu'nun uygarlık tarihinde oynadığı rol son yıllarda yayımlanan eserlerle gitgide daha fazla anlaşılıyordu. Neolitik devirlerdeki Avrupa yerine göre değişen oranlarda dolikosefal ve brakisefal insanları barındırmıştı. Oysa paleolitik dönemde, fosil insanlar devrinde bu böyle değildi. Göl evlerinin, brakisefal insan tipine, yani Alpin tipine mensup insanlar tarafından kurulduğu söylenebilirdi. İsviçre'de neolitik göl beldeleri insanları üze-

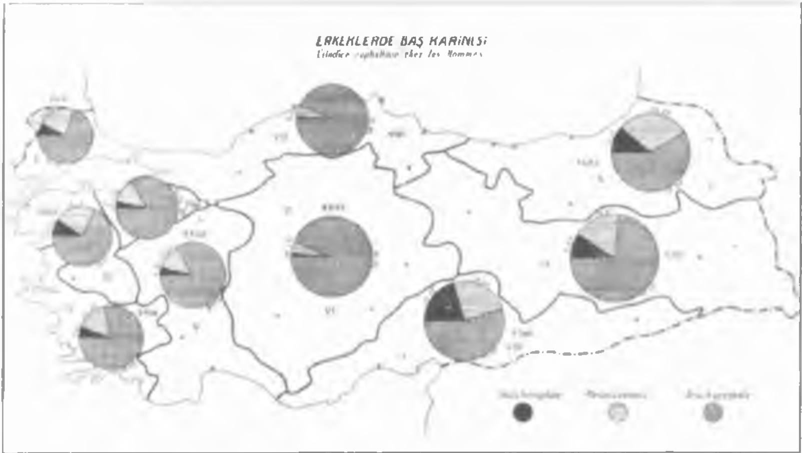

Kadın baş karineleri de doğal olarak erkeklere benzer bir sonuç vermişti. Kadınlarda baş karinesi Türkiye ortalaması 83,78 idi. Erkeklere oranla kadınlar arasında brakisefal kafa yapısı daha yaygındı.

rinde yapılan istatistikler, yüzde 83 oranında brakisefal insan tipinin varlığını ortaya koyuyordu. Sorulması gereken soru, binlerce yıl ortalıkta görülmediği halde, bu evrede bu kadar yüksek oranda brakisefal halk kitlesinin nereden geldiğiydi.

Avrupa'da ve Asya'da yapılan antropolojik anketler artık oldukça kapsamlı bir mahiyet almıştı. Orta ve Batı Asya'da önemli oranda brakisefal insanın yaşamış olduğu görülüyordu. Anadolu'nun orta kısmında, bazen yüzde 100'e yakın oranda brakisefallere rastlanıyordu. Asya'nın Avrupa'ya açılan kapılarında yoğun bir biçimde görülen bu yeni ırkın, mezolitik devre kadar brakisefal insan türünden yoksun olan Avrupa'ya, doğudan geldiğini farz etmek doğaldı. Avrupa için yeni olan bu insan neslinin kökeni artık keşfedilmiş gibi görünüyordu. Taş devrinde, Avrupa'nın eski yaşam tarzını, dışarıdan gelerek bu denli toplumsal dönüşüme uğratan uygarlık güneşi doğudan yükselmişti. Göçmenlerin Avrupa'nın yerli halkıyla uygarca birlikte yaşamalarının önkoşulları iki unsura bağlanıyordu: Bunlar doğudan gelen tahıl ve ehlileştirilmiş hayvandı. Uygarlıkla Avrupa insanı göçebe avcılık devresinden, tarıma geçmişti. Ekilen toprakların ve ehlileştirilen hayvanların vatanlarını bulmak için doğuya gitmek gerekiyordu.

Neolitikler birçok tür buğday, iki tür arpa ve iki tür darı ekmişlerdi. O devir insanının günlük hayatında köpeklerden başka ortak olan, öküz, domuz, keçi ve koyun olmak üzere dört cins ehlileştirilmiş hayvan vardı. Orta ve Batı Asya toprakları, ilk tahılın ekildiği coğrafya olarak biliniyordu. Bu coğrafya, büyük

Erkeklerde baş karineleri dolikosefal, mezatisefal ve brakisefal olarak sınıflandırılmıştı. Türkiye'nin baş karine ortalaması erkeklerde 83,33 idi. Bu brakisefale tekabül ediyordu.

bir olasılıkla, Filistin'den Orta Asya'ya kadar uzanıyordu. Öte yandan zooteknisyenler, neolitik insanlarca bilinen, köpek dahil dört beş cins hayvanı ilk ehlileştirenlerin Asya'da yaşadıkları konusunda ortak bir kanıya varmışlardı. O halde, doğuya doğru yayılan Ön Asya, brakisefal insanların yaşadığı, hayvanların ehlileştirildiği ve tahılın ekildiği coğrafya olarak gözüküyordu. Ve Cilalı Taş Devri denilen yeni zamanların başlangıcında Avrupa'yı köklü bir değişikliğe uğratanlar da bu coğrafyadan göçmüş brakisefallerdi.

Şu noktanın açıklık kazanması gerekiyordu: Avrupa'da mezolitik çağa son verenler Asya neolitikleriydi. Asya bu rolü üstlenmeseydi, Avrupa binlerce yıllık göçebe avcılıktan kurtulamazdı. Eugene Pittard'ın yazdığına göre, Avrupa, jeolojik tarihinin bir devrinde olduğu gibi, bir ada mahiyetini korusaydı ve sekenesi uzak yörelere seyahati olanaklı kılan araçları icat edemeyerek tecrit edilmiş bir halde kalsaydı; öte yandan doğusundaki komşu kıta Avrupa'ya nüfuz etmeseydi, bu kıta Avustralya'da yaşayan otokton kavimler camiasına benzer bir biçimde ilkel konumunu yüz binlerce yıl sürdürürdü. Eğer Asya toprağında, günlük hayatın oluşumunda derin değişiklikler olmasaydı, Avrupa'da bu hayat tarzı sürüp gidecekti. Avrupa, uygarlık açısından Ön Asya'ya borçluydu. Coğrafî yönden Asya'ya bağlı olan Avrupa, aynı zamanda maddi varlığının esas temelleri açısından da Asya'ya bağımlıydı. Paleolitik ve Mezolitik Avrupa'nın çakmak taşı uygarlığı denilebilecek devri aşma olasılığı yoktu. Birbirini

izleyen türlü dolikosefal grupların ırkî oluşumlarında derin değişiklikler olmamıştı. Avrupa, yaşadığı avcılık evresini ilanihaye sürdürebilirdi.

Avrupa topraklarında göçebe insanlardan başka bir uygarlık bulunmadığı halde, Asya'da yerleşik hayat kurulmuş ve gelişmişti. Kısacası, uygarlık safhaları, Asya'da ve Avrupa'da aynı tarih devrelerine rastlamıyordu. Kuzey Anadolu'da icat edilmiş gibi görünen demir sanayi, Karadeniz'in kuzeyinden Orta Avrupa'ya ancak beş asırda gelebilmişti.

Ofnet Mağarası ve Göl Bölgesi

Bavyera'da Hohiheim yakınlarında Ofnet mağarasında gömülü çok sayıda mezolitik kafatası serilerinden çıkarsandığı gibi, ufak grupların ardından kalabalık kitlelerin göçü sonucu uygarlık Avrupa'ya girmiş ve Avrupa âdetlerini kökünden değiştirmişti. İsviçre'de, göl evlerinde yapılan araştırmalar sonucu elde edilen maddî delillerle bu yeni gelenlerin günlük yaşam tarzları tespit edilebilmişti. Bu insanlar, ormanları açmış, toprağı sürmüş, beraberlerinde getirdikleri tahılları ekmişlerdi. Keten tarımı yapmış, kumaş dokumuş, balık ağı örmüşlerdi. İği ve iplik eğrilirken ağırlık olarak kullanılan yuvarlak ağırşağı biliyorlardı. Yiyeceklerini pişirmek ve korumak için, zarif toprak kaplar üretmişlerdi. Gemiciliği icat etmişlerdi. Göllerde gemi yüzdürüyor, denizlerde uzak yerlere gidebiliyorlardı. Nitekim, Elbe adasında, Fransa'dan gelme neolitik çakmaktaşları, Pianosa adasında Sardunya kökenli obsidiyen aletler bulunmuştu. François Cosseron de Villenoisy *Origine des premieres races ariennes d'Europe* (Louvain: impr. de J.-B. Istas, 1894) adlı kitabında, dördüncü zamanın sonunda, Yontma Taş Devri insanları ortadan kaybolunca, Avrupa'da türdeş bir ırk kitlesinin görüldüğünü yazıyordu. Geldiklerinde henüz cilalı taş yaygın iken, az sonra tunç kullanmaya başladıklarını vurguluyor, aşağı yukarı Tuna'dan Alpler'e kadar sayısız göl beldeleri kurduklarını, ölülerini gömdüklerini, hayvan ehlileştirdiklerini, tahıl ektiklerini, meyve ağacı diktiklerini söylüyordu.

Afet Hanım, Avrupa'ya yeni uygarlığı öğretenlerin, o zamana kadar Avrupa'da yaşayan insanlardan olmadıklarını birçok kez vurguluyordu. Göl bölgelerinde keşfedilen kafatasları envanteri bu konuda kanıttı. Marquis Antoine Rous de la Mazeliere *Le Japon. Histoire et civilisation* (Plon, 1907) adlı kitabında göçler sonucu Avrupa sakinleriyle Asya sakinlerinin sürekli olarak bir-

Anket sonuçlarına göre kadınlarda Türkiye'de boy ortalaması 1 metre 522 idi. Erkek ve kadın boy ortalamalarının arasındaki fark 13 santim dolayındaydı.

birleriyle kaynaştıklarını, bunların ortak bir beşiğe sahip olup paralel surette geliştiklerini vurguluyordu. İsviçreli antropolog ve etnolog Otto Schlaginhaufen, İsviçre'de, neolitik devirde ve Tunç çağında göl evlerinde bulunmuş kafa tiplerinin yüzdelerini veriyordu. Bu verilerden göl beldelerini kuranların, ilk defa Ofnet'te meydana çıkarılan, göçle gelen brakisefal insanlar oldukları anlaşılıyordu. Bu insanların nüfusunun hızla arttığı göl beldelerinin çoğalmasıyla anlaşılıyordu. Dolikosefal olan eski devir magdalenienleri ve mezolitikleri, yavaş yavaş bu yeni toplumsal bünyeye karışmışlardı.

Fransa'nın güneyinde, aşağı yukarı aynı durum söz konusuydu. Lozere ve bilhassa Baumes Chaudes mağaralarının oluşturduğu büyük mezarlıklarda bulunan kafatasları dolikosefaldi. Daha sonraları, özellikle dolmenler devrine, gerçek ırk karışımları ortaya çıkmıştı. O zamana ait kalıntılarda, uygarlığı getiren brakisefallerle, toprağın eski sahipleri olan dolikosefaller yan yana görülüyordu. Doğudan akın eden bu brakisefal grupların, Jura dağları yoluyla geldikleri anlaşılıyordu. Asya'dan gelen bu brakisefaller, Avrupa sekenesi içinde, çok geçmeden, Homo Alpinus ve Homo Dinarikus ismi verilen grupları oluşturacaklardı.

Ünlü bilgin Marcellin Boule'a göre, Alpin ırk, Balkanlara, Bohemya'ya, İsviçre'ye, Batı Alpler'den Fransa'nın ortalarına bir kama gibi girmişti. Hemen hemen tüm tarihöncesi uzmanları bu konuda hemfikirdi. Georges Goury, bu ırkın Orta Asya'nın büyük brakisefaller ailesine mensup olduğunu söylüyordu. Keza Roland

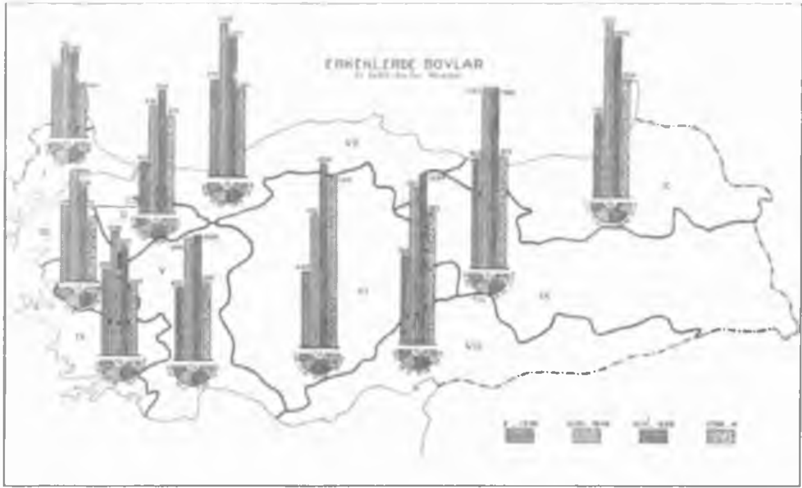
B. Dixon, 40 ya da 50 bin yıldan beri doğudan batıya doğru yayılan akınlar nedeniyle, Avrupa'nın zamanla Alpin ve Paleo-Alpin tiplerle, brakisefal insanlarla meskûn olduğunu savunuyordu. Dixon'a göre, 14. ve 15. yüzyıllarda Balkanları istila eden Türkler de, keza Alpin'diler. Orta Anadolu'nun 20. yüzyıldaki Türk ahalisi, bu bölgenin en eski sakinlerinin torunlarıydı. Sümerler Fırat vadisine yönelirken, diğer Alpinler, Etiler, Anadolu'dan Suriye'ye doğru iniyorlardı. Suriye'de, şehirliler ve çiftçiler, brakisefal Eti köylüleriydi; göçebeler ise, güneyden hicret etmiş dolikosefal Samilerdi.

Gordon Childe'a göre, Avrupalıların müphem ve karışık tarihi boyunca bir tek iz vardı; o da Doğu icatlarının Batı'ya yayılışı ve Batı'nın bu icatları alıp değiştirerek uygulamaya sokmasıydı. Avrupa'nın tarihöncesinin tam olarak anlaşılabilmesi için eski Doğu'nun arkeolojisi incelenmeliydi. Avrupa'nın tarihöncesi doğu fütuhatıyla açıklanabilirdi. Bu fütuhatın tarihi, Doğu'nun tarihöncesinde mevcuttu.

Avrupa'ya Giden Yol

Göç olgusunun yaygın kanı olmasının ardından sıra Anadolu'nun bu göç sürecindeki rolüne geliyordu. Anadolu, Aral gölü ile Hazar denizinin güneyindeki yörelerden Buhara ve Hive'den, Afganistan'dan, İran'dan geçerek, Orta Asya'dan doğrudan doğruya Avrupa'ya giden yoldu. Yine Anadolu, Suriye-Mezopotamya ve Filistin'den, Boğazlar'dan Avrupa'ya giden yol üzerindeydi. Demek oluyordu ki, Avrupa'ya göç eden neolitik brakisefaller, çok güçlü bir olasılıkla Anadolu'dan geçmişlerdi.

Neolitik aletlerin yanı sıra, birtakım madenî eşyaya rastlanan döneme İtalyan arkeologları *eneolitik* adını vermişlerdi. 30'lu yıllar Türkiyesi'nde ise Anadolu'da bu devreye neolitik-kalkolitik deniyordu. Bu evrede henüz maden karışımları bulunmuyordu. Tunç da, daha sonra ortaya çıkacaktı. Maden kullanımı uygarlık için önemli bir göstergeydi. Ünlü arkeolog Jean-Jacques de Morgan, bakır sanayiinin tek bir coğrafyaya özgü olup olmadığını sorguluyordu. Tek bir kaynaktan diğer bölgelere yayılıp yayılmadığı sorusuna cevap vermek konusunda arkeolojinin birikimi yetersizdi. Ancak, uygarlıkların temelinde bakır madeni vardı. Bakırın uygarlığın bir simgesi olduğu artık genel kanıydı. Bu değerli keşfin bir ya da birkaç mihraktan dünyaya yayıldığı tahmin edilebilirdi. Afet Hanım'a göre Anadolu, bu ilk mihraklar arasında yer alıyordu. Bakır aletlerin ilk tipleri Orta Asya ve Akdeniz sahil-

Anket sonuçlarına göre erkeklerde Türkiye'de boy ortalaması 1 metre 652 idi.
Doğu bölgelerimizde boy daha uzun, batıda ise daha kısaydı.

lerinden, ilk önce Akdeniz adalarına, sonra Batı Avrupa'ya, hatta belki de Orta ve Kuzey Avrupa'ya yayılmış, içine girdiği sayısız neolitik kültüre göre şekil değiştirmişse de esas karakterini muhafaza etmişti. Anadolu'nun bakır madeninden yana ne kadar zengin olduğu artık biliniyordu. Türk Tarih Kurumu'nun 1935'ten beri yaptırdığı kazılar, bu devre için çok zengin bulguları ortaya koymuştu. Demir çağına gelince, bunun Karadeniz'in güneyinden başlamış olma olasılığı güçlüydü. Etiler bu madeni çokça kullanmış ve çevreye yaymışlardı.[3]

Kısaca, Asya ile Avrupa'nın ilk ilişkileri brakisefallerin eseri idi. Bunda antropologlar ve arkeologlar hemen hemen hemfikirdiler. Ancak, bu bilim insanları eserlerini ortaya koydukları sırada, Anadolu'nun morfolojik nitelikleri hakkında çok az bilgi sahibiydiler. Afet Hanım'ın tezi işte bu bilgi boşluğunu doldurmaya yönelik bir çalışmaydı. Türk Tarih Kurumu'nun Anadolu'da ve Trakya'da önayak olduğu kazılar tarihöncesi arkeoloji bilimine büyük katkıda bulunacak bir birikim sağlarken, Afet Hanım antropolojik anketiyle bu verileri daha da güçlendiriyordu.

Sonuç

Afet Hanım, tezinde tedbiri elden bırakmıyor, yazdıklarının son söz olmadığını birçok kez ifade ediyordu. Bu genel görüşlerin ardından birçok ayrıntıya ulaşmak gerekiyordu. Yukarıda adı

geçen coğrafî geçitte oturan halkın antropolojik, morfolojik nitelikleri daha derinden bilinmeliydi. Aynı zamanda, bütün kronolojik devrelerde, Anadolu'da yerleşen insanların karakterleri hakkında bilgi edinilmesi şarttı. Böylece arkeolojik kazıların önemi ortaya çıkıyordu.

Otuzlu yıllarla birlikte Türkiye'de Atatürk'ün teşvikiyle, arkeolojik kazılara başlanmıştı. Anadolu'da henüz tarihöncesi iskeletler elde edilmemişti. Ancak neolitik-kalkolitiklerin ilk ahfadı olan Proto-Eti ve Eti denilen insanlara ait kemikler bulunmuştu. Böylece, dünyanın diğer bölgeleri üzerinde etkin olduğu söylenilen, yeryüzünün bu köşesine ait tarihin kesin olarak yazılmasını mümkün kılacak bulgular yavaş yavaş toplanıyordu. Fakat tablo henüz tamamlanmamıştı. Anadolu'nun en eski menşeleri, paleolitik ve neolitik uygarlıkları, yazılı tarih devrine kadar olan zamanlar söz konusu olduğunda Türkiye coğrafyasının antropolojik yüzü henüz çok karanlıktı. Bu noktaların birkaçını bir parça aydınlatabilmek umuduyla bu araştırmaya girişilmişti. Bu süreçte iki araştırma yöntemi gündemdeydi. Arkeolojik araştırmalar Türk Tarih Kurumu tarafından, Anadolu'nun ve Trakya'nın değişik yörelerinde kazılar yapılarak sürdürülüyordu. Öte yandan antropolojik araştırmalar, yaşayan halk üzerinde yapılan anketlerle ilerliyordu. Tez, bu ikinci sürece, yani antropolojik ankete hasredilmişti.

Afet Hanım Atatürk'ün manevî kızıydı. Atatürk'ün dahli olmaksızın bu tür bir tez yazılamazdı. Bunu Afet Hanım tezinde şu satırlarla ifade ediyordu: "Bu esere başlarken, Atatürk'e karşı olan derin minnettarlığımı ifade ile bu minnettarlığı O'nun hatırasına ithaf etmek isterim. O olmasaydı, bu araştırmalara alâka göstermese ve onların yapılması hususundaki emirlerinin otoritesi olmasaydı, antropoloji ilmi, pek mümkündür ki, böyle bir anket kaydedemeyecekti."

Bu arada hocası Eugene Pittard'ın da aynı kanıda olduğunu yine teze yazdığı önsözde zikrediyordu: "Ebedî şefimizi şahsen tanımış, kendisiyle birçok defalar ilmî tartışmalar yapmış olan hocam Profesör Pittard, Atatürk'ün, prehistorya ve antropoloji araştırmalarına gösterdiği ilgiyi şöyle hatırlatır: Atatürk'ün, Türk milletinin menşeinin kabil olduğu kadar iyi tanımak hususundaki şiddetli arzusu, milletin Şefini, etnik ve ırkî meselelerle alâkadar olmağa sür'atle teşvik etti. Profesör Pittard, devamında der ki: Dünyanın başka bir tarafında, her günkü çok ağır siyasî endişelerin yanı sıra, Atatürk kadar âteşin, onun kadar dinamik bir ilmî alâka besleyen bir devlet reisi daha var olup olmadığını ekseriya düşünürüm."[4]

Afet Hanım'ın antropolojik araştırmaları salt ırk sorunlarını incelemiyordu. Antropometrinin pratik sonuçları vardı. Antropometri insan gücünün en iyi şekilde kullanılmasını, sevk ve idarede ondan en iyi şekilde yararlanılmasını sağlayabilirdi. Morfolojik vasıflarına göre seçilecek işçiler tarafından sarf edilecek güç, onları daha verimli kılacaktı. Başarılı bir antropometri çalışması hayatın her alanında, bireylerin daha etkin bir tasnifini öngörürdü. Okullar, fabrikalar, ordu ve spor antropometrik araştırmalardan ayrı ayrı yararlanabilirdi. Okulda sıralarda öğrencilerin oturuşları antropometrik verilerle düzenlenebilirdi. Boy sırası yerine makroskel ya da brakiskel vasıflara göre oturma düzeni kurulabilirdi. Seri üretimde, sıra işinde, uyumlu hareket gerektiren bir iş için, morfolojik bakımdan birbirinden ayrı olan insanlar istihdam edilmemeliydi. Ordu, askerlik hizmetindekileri istenilen randımanları sağlayacak şekilde düzene sokabilirdi. Spora gelince, antropolojik bakımdan rasyonel bir tarzda oluşturulmuş takımların daha başarılı olabilecekleri beklenirdi. Kısaca, beşeri faaliyetlerin birçok alanında antropometri bulgularının yeri vardı.

Afet Hanım, yaptığı anketle Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşundaki bilimsel amaçlardan birinin gerçekleştirildiği kanısındaydı. Birinci Türk Tarih Kongresi'nde, bazı varsayımlara dayanılarak verilen hükümler, bu tezle rakamlara dökülerek kanıtlanıyordu. Bu arada Afet Hanım, kişisel bir tatmin de elde ediyordu. Dame de Sion'da öğrenciliği sırasında, yabancı dilde yazılmış kitaplarda okuduğu, mensup olduğu millet hakkında gerçeğe uygun olmayan bir kısım bilgiyi düzeltme fırsatı bulmuştu. Atatürk'ü de bu alana sevk eden temel etmenlerden biri, bu ders kitaplarında Türk sekenesinin sarı ırka mensup mongoloid insanlardan oluştuğu savıydı. Afet Hanım'ın antropometrik bulguları bu tür yanlışları düzeltiyordu.

Notlar

1. Bu kimlik Fransızca olarak şu satırları içeriyordu: "Docteur en sociologie de l'Universite de Geneve, Professeur a la Faculte d'Histoire et de Geographie d'Ankara, Vice-presidente de la Societe Turque d'Histoire."
2. Cenevre: Georg & Cie S. A.- Librairie de l'Universite.
3. Dr. Afetinan [Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı], *Türkiye Halkının Antropolojik Karakterleri ve Türkiye Tarihi – Türk Irkının Vatanı Anadolu (64.000 kişi üzerinde anket)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1947, s. 188-189.
4. Her iki alıntının Fransızcası şöyledir: "Le souci aigu qu'avait Atatürk de connaître le mieux possible les origines de la population turque conduisit tres vite le chef de la nation à s'interesser aux problemes ethniques, aux problemes raciaux." "Je me suis souvent demande, en faisant un tour d'horizon, s'il existe quelque part dans le monde un chef d'Etat ayant, à cote de ses tres graves soucis politiques de chaque jour, un souci scientifique aussi ardent, aussi dynamique qu'Atatürk?" (1941 baskısı, s. 4)

Türk Irkının Yurdunun Agop Martayan Tarafından Tanıtımı

Afet Hanım'ın tezinin ilk tanıtımı Fransızca ilk baskısının ardından Türk Dil Kurumu başuzmanı Agop Martayan Dilaçar tarafından yapıldı. Türk Tarih Tezi'nin de geniş bir özetini içeren bu tanıtım yazısı *Türk Dil Kurumu – Türk Dili Belleten*'nin ikinci serisinin 1-2 sayılarında yer aldı.

L'Anatolie, le pays de la "race" turque -
Yazan: Afet - Sosyoloji Doktoru Cenevre, 1939 (176 sayfa).

Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı Bayan Afet, Cenevre Üniversitesi'nden "sosyoloji doktoru" unvanını kazanmış ve doktorasının ilk semeresini de Fransızca olarak neşrettiği *L'Anatolie, le pays de la 'race' turque* (Anadolu, Türk "Irk"ının Yurdu) adlı eserle vermiştir. Dr. Afet Uzmay'ın Türk antropolojisi tarihinde çok önemli bir yer tutacak olan bu eserinin değerini lâyıkıyla anlayabilmek için, orada güdülen davanın içyüzünü açıklamak lâzımdır.

Beşer tarihinin siyasal alanında olduğu kadar kültür sahasında dahi bilinmemiş yüksek bir mevkii olan Türkler, Atatürk ve İnönü gibi şeflerin başkanlığı altında ulusal ve siyasal davalarını kazandıktan ve Avrupa milletleri arasındaki yerlerini bir kere daha aldıktan sonra, kültür davaları için de savaşa girişmiş bulunuyorlar. Bu davanın başlıca bir maddesini de Türklerin prehistoryasıyla antropolojisi teşkil ediyor. Dava şudur. Garp âlimleri bilgisizlik veya etnik prejüjeler [önyargılar] dolayısıyla bilmezlikten gelme yüzünden, Türk tarihini tahrif ettikleri gibi ırk bahsinde de Türkleri, mensup olmadıkları beşer grubuna zorla sokmak istemişlerdir. Birçokları için Türk tarihi Osmanlılarla başlar; Türkler sarı ırktan olup, ancak 11 inci asırda Anadolu'ya girmiş ve orada allophyle –yani ayrı ırktan olan– bir halk kütlesi bulmuşlardır. Bu esassız ve yanlış görüşe karşı, Türk ilmi şu tezi ileri sürmüş bulunuyor. Türk tarihi Osmanlılarla değil, neolitik devirde Orta Asya'da başlar. Anadolu, tarihten önceki zamanlardan beri Türklerin mensup oldukları Alpin ırkla meskûndu ve bunlar Orta Asya Türk ana yurdundan gelmişlerdi. Anadolu'nun en eski sekenesiyle Etiler, Selçuk ve Osmanlı Türkleri aynı antropolojik vasıfları gösterirler. Bu tez *a priori* olarak değil, cihan ilminin son verimlerinden sentezlenerek ve kanıtları antropoloji, prehistorya, dilbilim, prehistorik kültür ve arkeoloji sahalarında müşahede edildikten ve işlendikten sonra Ebedî Şef Atatürk'ün kurduğu okul tarafından meydana atılmıştır. Türk antropologları, arkeologları, dilcileri ve tarihçileri on seneden beri bu tezin kanıtlarını kendi ihtisaslarına göre ilim âlemine göstere gelmektedirler.

Dr. Afet, bu yüksek ilhamı Türk prehistoryasıyla Türk antropolojisi sahasında en ilimsel bir şekilde değerlendirmiş bulunuyor. Bu kadın bilginimiz, bu vadide ilk mahsullerinden birini 1932 yılında toplanan Birinci Tarih Kongremizde okuduğu "Tarihten Evvel ve Tarih Fecrinde" başlıklı tez-

le vermişti. Daha sonra, bu çalışmaların daha ince ve daha olgun bir parçasını, 1937 yılında Bükreş'te toplanan 17 inci Milletlerarası Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi'nde, Türk heyetine başkanlık ederken okuduğu "Une etude anthropometrique sur 200 femmes turques en Turquie" (200 Türk Kadını Üzerine Antropometrik Tetkikler) mevzulu komünikasyonla meydana koydu. Şimdi ise, ilim âleminin en son inceliklerine göre ve gayet titizlikle belgelendirmiş *Anadolu, Türk "Irk"ının Yurdu* adlı eser, Dr. Afet'in değerli araştırmalarını tetvic ediyor [taçlandırıyor].

176 sayfalık metni, 26 grafik ve çift sayfa üzerine basılmış olan antropolojik haritayı, 57 ölçü tablosunu ve kitabın sonunda katlanmış ayrıca 4 büyük istatistik tablosunu havi bulunan ve parlak kâğıt üzerine gayet temiz basılmış olan bu eserin asıl konusu, altbaşlığının da ifade ettiği veçhile "Türkiye nüfusunun antropolojik vasıfları hakkında araştırma"dır. Kitap şu başlıca kısımlara ayrılıyor: 1. Anadolu prehistoryası ve Türklerin antropolojisi hakkında yazmış olduğu eserlerle ve bizde verdiği konferanslarla tanınmış olan ve Dr. Afet'i Cenevre Üniversitesi'nde yetiştiren maruf prehistoryacı-etnolog Eugene Pittard'ın önsözü; 2. Giriş; 3. Genel bahisler; 4. Eserin sıklet merkezini teşkil eden antropometrik incelemeler; 5. Netice; 6. Zengin bir bibliyografya.

Önsözde M. Pittard, Neolitik medeniyetin asıl yurdu, Önasya ile Avrupa'nın tarihten önceki münasebeti sorularını ele aldıktan sonra, bu gibi soruları sadece tarih, dil veya arkeoloji disiplinlerinin tek başlarına çözemeyeceklerini söylemiş ve antropoloji sorusunun ön sırada bulunduğunu ilâve etmiştir. Bu sorunun çözümü için Türkiye'de ulusal prehistorya ve antropoloji etütlerini kurmuş ve korumuş olan Ebedî Şef Atatürk'e ve onun ilham ve teşvikleriyle bu sahada çalışarak büyük başarılar elde eden Dr. Afet'e, antropoloji ilminin minnettarlığını bildirmiş, Dr. Afet'in eserini okurlara takdim ederken de onun önemini şu satırlarla tebarüz ettirmiştir: Hiçbir memlekette bu kadar geniş mikyasta antropolojik araştırma yapılmamıştır. Trakya-Anadolu'da 64.000 kişi tetkik edilerek ölçülmüş ve her ferdin 38 antropolojik vasfa göre 38 kaydı tutulmuştur ki hepsi 2.432.000 kayıt demektir. Bu Türk anketinin fevkalâde bir kıymetini de, onun büyük ölçüde kadınlara dahi teşmil edilmiş olmasında görüyoruz.

Profesörün bu parlak önsözünden sonra, Dr. Afet kendi girişini yazıyor. Bu kısımda Dr. Afet, Türk antropolojik etütlerin ilham kaynağı olan ebedî Şef Atatürk'e, Cumhurreisimiz İsmet İnönü'ye, ve geniş mikyasta yapılan bu antropometrik araştırmalarda kendine her türlü kolaylığı gösteren hükûmet teşkilâtına, Cenevre'deki profesörlerine teşekkür ettikten sonra, mevzu'una giriş olarak, Türkiye'nin jeofizik ve coğrafya ana vasıflarını tebarüz ettirmiş, şimdiye kadar Anadolu'da yapılan Alişar, Alacahöyük, Kumtepe ve Etiyokuşu gibi tarihöncesi araştırma ve kazıların bir tarihçesini ve bu etütlerden el-

de edilen neticelerin bir hülâsasını yapmış, eskiden Anadolu'da bilhassa Paleolitik bir medeniyetin yaşamış olduğunu göstermiştir. Sonra, Türkiye tarihinin tabakalarını tespit etmek maksadıyla da, Paleolitik devirden başlayıp Neolitik, Kalkolitik, Proto-Eti, Eti, Frikya, Lidya, Grek, Helenistik, Romen, Bizans, Selçuk ve Osmanlı devirlerinden geçerek taa Cumhuriyet devrine kadar Anadolu tarihinin ana çizgilerini çizmiş, ve bütün bu devirlerde Anadolu sekenesinin –siyasal kadronun arka arkaya değişmiş olmasına rağmen– Orta Asya'dan gelmiş olan bir ve aynı ırka mensup olduğunu gösterdikten sonra, bu hususta kafatasları üzerine yapılan incelemelerin bir tablosunu da ilâve etmiştir. Son olarak da, Dr. Afet, Türklerin sarı ırkla doğrudan doğruya hiçbir münasebeti olmadığını, beyaz ırkın Alpin koluna mensup bulunduğunu, ve ırkların sınıflanması yapılırken Türk vasıflarının iyi tetkik edilmiş olmadığını göz önünde bulundurarak, eksik ve yanlışları düzeltmek maksadıyla bu kitabı yazmış olduğunu söylemiş ve asıl konusuna geçmiştir.

Kitabın ikinci kısmı tamamıyla antropometrik ankete hasredilmiş bulunuyor. Bundan önce birçok bilgin, Anadolu'da antropometri yapmışlarsa da, bunların her biri ancak birkaç yüz kişi ölçebilmişti. Türk antropolojik vasıflarının tam ve ilimsel bir şekilde tespiti için bu miktar yeter görülmediğinden, bu sefer çerçeve gayet geniş tutulmuştur. Anketi bu kadar geniş bir çapta yapmak da maddeten bir ferdin iktidarı içinde olmadığı için, devlet teşkilâtından yardım istenilmiştir. Plânının çizilmesinde Prof. Pittard'ın da yardımı dokunan ve 1937 yılında başlayan bu anket için, Sıhhat ve İçtimaî Yardım Vekilliği vasıtasıyla birçok sivil ve asker doktorla sıhhat memuru seferber edilmiş ve toplanan 2.432.000 kayıt Başvekillik İstatistik Umum Müdürlüğü'nde tasnif edilmiştir. Anketi idare edenler memleketi 10 bölgeye ayırmışlar ve her bölgenin olabildiği kadar muhtelif vilâyet, kaza, nahiye ve köylerinde erkekli kadınlı şu kadar kişi üzerinde antropolojik tetkikat yaptırmışlardır:

1. Trakya	6000 kişi
2. Bursa-Bilecik	6000 kişi
3. Çanakkale-Balıkesir-Manisa	6000 kişi
4. Ege	6000 kişi
5. Eskişehir-Kütahya-Isparta-Burdur-Antalya	6000 kişi
6. Orta Anadolu	8000 kişi
7. Batı Anadolu	6000 kişi
8. Cenup vilâyetleri	6000 kişi
9. Sivas-Malatya-Elazığ-Diyarbakır-Van	7000 kişi
10. Ordu-Giresin-Rize-Trabzon-Erzurum-Kars	7000 kişi
Hepsi	64.000 kişi

Gelen fişlerden 4000 den fazlası kusurlu olduğu için, asıl anket 59.728 kişi üzerinde yapılmış sayılır. Bu 10 bölgedeki antropometrik anketi idare etmek maksadıyla 10 ekip teşekkül etmiş, ve bunlara birer takım antropometri âletleri verilmiştir.

Antropometri anketinin ferdî fiş müfredatına gelince, vilâyet, kaza, köy adı, şahsın isim ve hüviyeti, müşahidin isim ve imzası ve müşahede tarihinden başka, her fert için şu altı zümreye göre kayıt tutulmuştu: A. Demografik malumat; B. Çap pergel ölçüleri; C. Kılavuzlu pergel ölçüleri; D. Antropometre ile ölçüler; E. Renkler; F. Formalar. Bunların da teferruatı şunlardır:

A – Demografik Malumat:

Cinsiyet – Yaş (ifadesine göre) – Doğum yeri [a. Kendisinin, b. Anasının, c. Babasının] Meslek veya içtimaî durumu

B – Çap Pergel Ölçüleri:

1. En büyük baş uzunluğu; 2. En büyük baş genişliği; 3. En küçük alın genişliği; 4. Yüz genişliği; 5. Alt çene zaviye genişliği.

C – Kılavuzlu Pergel Ölçüleri:

6. Göz zaviyeleri iç genişliği; 7. Göz zaviyeleri dış genişliği; 8. Burun genişliği; 9. Ağız genişliği; 10. Orfion çene irtifaı; 11. Orfion dudak kenarı irtifaı; 12. Nazion dudak kenarı irtifaı; 13. Nazion çene irtifaı; 14. Burun irtifaı; 15. Kulak iktifaı; 16. Kulak genişliği.

D – Antropometre ile Ölçüler

17. Boy; 18. Kulaç; 19 Gövde (oturmuş vaziyette boy); 20 Kulak deliği-bregma irtifaı; 21. Ağırlık.

E – Renkler

22. Cilt rengi (açık, orta, koyu); 23. Göz rengi (açık, orta, koyu); 24. Saç rengi (açık, orta, koyu)

F – Formalar

25. Burun profili (düz, dalgalı, kavisli); 26. Göz formu; 27. Kafanın arka kısım profili (düz, yuvarlak, çok yuvarlak)

Şimdiye kadar Türklerde antropometrik incelemeler yapan yabancı bilginler, bu kadar teferruata girişmeyerek, bunları ancak birkaç vasıf –başlıca boy ve baş karinesi– bakımından yürütmüşlerdi. Dr. Afet ise, tetkik ettirdiği 64.000 kişinin her birinde yukarıda sınıflarını gördüğümüz 27 antropometrik vasfı tespit etmiştir. Anketin en kuvvetli noktası işte buradadır. Dr. Afet, anketin verdiği bu bilgileri topladıktan sonra, kadın ve erkek olarak Türk nüfusunun ayrı ayrı antropolojik karakteristiklerini tahlil ederek, bu sahada çalışmış olan antropologların elde ettiği neticelerle karşılaştırmış, diğer ırklarda görülen vasıflarla kıyaslamış, ve çıkarılan son neticeleri de prehistorya sahasına tatbik ederek, Türklerin tarihten önceki varlı-

ğı hakkında çok değerli bilgi esasları kurabilmiştir. Eserinde, kadınlarda ve erkeklerde ayrı ayrı, boy, iskelik karinesi (yani gövdeye göre bacak uzunluğu), kulaç, ağırlık, baş karinesi, alın genişliği, baş irtifaı-uzunluk karinesi, yüz vasıfları, burun ölçüsü ve burun karinesi, göz şekli, burun profili, kafanın arka kısmı profili, cilt rengi, göz rengi ve saç rengi hakkında ayrı ayrı fasıllar, ve inceleme neticesini gösteren grafikler ve haritalar vardır.

Bu inceleme yurdun her tarafından seçilmiş 64.000 kişi üzerinde yapılmış olduğu için, bundan çıkan hülasa da tam bir ortalama olarak Türkiye Türklerinin antropolojik yapısını göstermiş olur. Gayet ince ve ilimsel bir çalışma neticesi olan bu hülasa şudur:

Türkiye Türklerinin antropolojik vasıfları: Boy ortalaması: erkeklerde 1 metre 652, kadınlarda 1 metre 522 (cins farkı: 13 santim). Doğu bölgelerimizde boy daha uzun, batıda ise daha kısadır. İskelik karinesi; erkekler makroskel (93,91), kadınlar ise mesatiskeldirler (87,86). Baş karinesi: erkeklerde 83,33, kadınlarda 83,78. Türkiye sekenesinin aşağı yukarı % 75'i brakisefaldir. Bölgeler göre brakisefallik nispeti şudur: Orta Anadolu'da % 93,16, Doğu Anadolu'da % 62,61, Batı vilayetlerinde % 76,69. Burun karinesi: erkeklerde 65,04, kadınlarda 64,05. Türkler, bilhassa kadınlar dar ve küçük burunludurlar (leptorriniyen) Göz şekli: düzgündür; genel olarak mongoloit vasıf yoktur; nüfusun ancak % 5'inde bu vasıf görülmektedir ki, Mongol akınının bir neticesi olsa gerek. Burun şekli: düzdür; kartal burun nadirdir (çıkıntılı burun kadınlarda biraz vardır). Baş arkası: ekseri düzdür; Dinarik'lerin tesiri olsa gerek. Cilt rengi: nadiren yanık (basane) olur. Göz rengi: ekseri açık renkte, bazen de mavi veya çakır renktedir. Türkiye'de Doğu vilayetleri müstesna, koyu kahve renginde göze hemen hemen tesadüf edilemez. Saç rengi: zannedildiği mikyasta siyah değildir. Az miktarda sarışın, ekseriyetle orta kestane rengindedir.

İşte Türkiye Türklerinin antropolojik vasıfları bundan ibarettir ve Anadolu sekenesinin vasıfları da, taa Neolitik–Kalkolitik– Eti devrinden beri aşağı yukarı aynı halde bulunmuştur; nitekim Dr. Şevket Aziz Kansu'nun, Anadolu'da bulunan Neolitik-Kalkolitik ve Proto-Eti devirden kalma kafatasları üzerinde yaptığı kraniyometri incelemeleri, baş karinesi olarak 82,68; 82,77; 81,32 rakamlarını veriyor. Bu karine Selçuklular'da 85,51 ve Osmanlılar'da da 84,07'dir. Demek oluyor ki, hiç olmazsa baş karinesi gibi önemli bir vasıf, Anadolu'da tarihten önceki zamanlardan beri değişmemiştir ve bugünkü sekenesi de, antropoloji bakımından dahi, eski sekenenin torunlarıdır. Yukarıda sıralanan antropolojik vasıflar, Türklerin beyaz ırkın Alpin kolundan olduğunu ve aralarında Dinarik tipe mensup bazı efradın da bulunduğunu gösterir.

Antropolojik anketten alınan bu neticeyi prehistorya sahasına tatbik ederek, Dr. Afet, kitabının son sayfalarında, eski Orta Asya Alpinleri-

nin yüksek kültürünü, Ön Asya ile Avrupa'ya yaptıkları göçleri, oralarda yaydıkları maden, bilhassa demir kültürünü, bu kültürün Ön Asya'daki merkezinin Anadolu'da bulunduğunu ve Avrupa'nın medenileşmesinde Anadolu'nun oynadığı önemli rolü tebarüz ettirmiştir.

Bu etütlerin ilham kaynağı olan Atatürk'ün aziz hatırasına ithaf ettiği bu eserle, Dr. Afet, kültür sahasında birinci derecede önemli olan bir yurt hizmeti görmüş bulunuyor. Türkiye Türklerinin antropolojik vasıflarını hiçbir itiraz götürmeyecek kadar ince ve ilimsel bir şekilde tespit etmekle, hem bize vasıflarımızı bildirmiş, hem de bir takım yabancı bilginlerin eksik inceleme neticesi olarak tanıtmak istedikleri Türk antropolojik çizgilerini temelinden düzeltmiş oluyor. Sayın Bayan Afet'i, kendisine sosyoloji doktoru unvanını kazandıran bu yüksek himmetinden dolayı candan yürekten kutlar, en büyük basamaklarını aşmış olduğu ilim hayatında sürekli ve gittikçe yükselen başarılar dileriz. A.D.

A[gop]. D[Dilaçar]. L'Anatolie, le pays de la 'race' turque", *Türk Dil Kurumu – Türk Dili Belleten*, seri II, sayı 1-2, Sonkânun 1940, s. 47-52.

Afet Hanım'a Göre Bu Anket Nasıl ve Niçin Yapıldı

Atatürk, büyük devlet işleri arasında tarih etütleriyle bizzat meşgul olurdu. Kurtardığı milletinin tarihini ilim yollarından araştırmak için tarihçilere vazifeler verdi. Türk milletinin tarihini derin köklerinde perçinletmek istiyordu.

1931'de kurulan Türk Tarih Kurumu'nun büyük ve geniş çalışma programının esaslarından biri de, tezini ırkî karaktere bağlamaktır.

Tarihteki göçleri, bu buna dayanan kültür hareketlerini ırkî karakterler en iyi izah ederler.

Beni, şahsen bu etütlere sevk eden sebep ise, mektepte iken coğrafya ve tarih kitaplarında Türk ırkını sarı ırk arasında görmekten duyduğum bir aksülameldir. Çünkü bunun doğru olmadığını görüyordum.

Atatürk'ten aldığım tarihî fikirlerde ise Türk'e tarihte ve bugün hakikî büyük mevkiini vermek için ilim yolunda çalışmak. O, ırkî karakterlere çok ehemmiyet verirdi. Bunun için getirttiği antropometri ölçü âletleriyle tecrübeler yapılıyordu. 1936-1937 yıllarında profesör Pittard'ın Cenevre üniversitesinde verdiği derslerini takip etmek, bana ırk üzerinde düşündüklerimi tatbikata geçirecek malûmat verdi. 1936 yılında, bütün memlekette büyük mikyasta, antropometrik bir anket yaptırmak arzumu Atatürk'e anlattım.

Tasvip ve teşvik ettiler. Bunu hükûmetten rica etmemi emir buyurdular. O zamanki başvekil, Reisicümhur İsmet İnönü'den, Ankara barajının açıl-

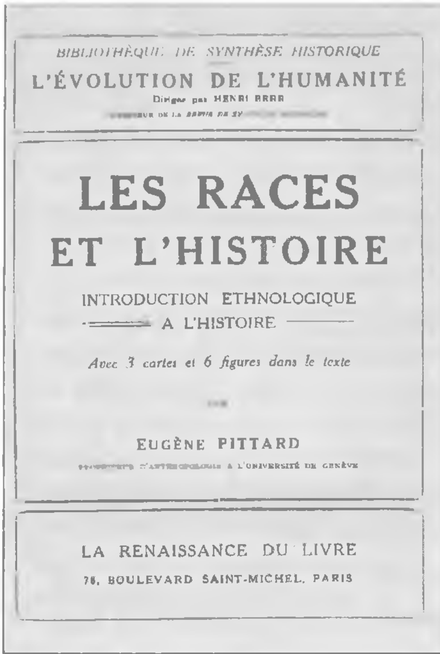
dığı gün, rica ettim. Bu iş için Millî Müdafaa, Maarif ve Sıhhiye vekillerine meşgul olmalarını emrettiler.

1937 ilkbaharında ilk tecrübeleri Ankara ve civarında 200 kadın üzerinde yaptım. Neticeyi Bükreş Antropoloji Kongresi'nde gösterdim. Bu tatbikattan amelî neticeler çıktı. Anketin organizasyonunu Sıhhiye Vekâleti üzerine aldı. Dr. Bay Refik Saydam yakın alâka gösterdiler, İstatistik Müdürü Bay Celâl Aybar, tarih fakültesi antropoloji profesörü Dr. Şevket Aziz Kansu ve ben fişleri tertip ettik.

Dr. Afet Uzmay (T.T.K. Asbaşkanı), "Türkiye Halkının Antropolojik Karakterleri Üzerinde Büyük Anket ve Umumî Neticeleri," *Belleten,* cilt 4, sayı 13, II. Kânun 1940, s. 43.

Antropoloji Anketi İçin Oluşturulan Ekipler

Millî Müdafaa Vekâleti'nden Tabipler	
Ankara Hastanesi Tabib Teğmen	Zühtü
İzmir Hastanesi " "	Ramiz
Kayseri Hastanesi " "	Fuat
Haydarpaşa Hastanesi "	İzzettin
Konya Hastanesi "	Namık
SHH. Gedikliler	
Piyade 93. Alay Gedikli Shh. Üst çavuş	İsmail
Piyade 95. Alay " " "	Kemal
Piyade 131. Alay " " "	Mehmet
Piyade 42. Alay " " "	Mestan
Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti'nden	
Memuriyeti	**İsmi**
Yozgat hükümet tabibi	Dr. Murtaza Soylu
Çankırı merkez hükümet tabibi	Dr. Şefik Ermen
Çorum merkez hükümet tabibi	Dr. Fikret E. Hekimoğlu
Avanos hükümet tabibi	Dr. Sami Özyurt
Bafra hükümet tabibi	Dr. Ahmet A. Doğan
Çorum merkez sıhhat memuru	Durmuş Can
Çorum "	Davut Sezgin
Eskişehir "	Osman N. Divi
Kayseri "	Osman Z. Kılıç
Konya "	Hulûsi Kesen

BIBLIOTHÈQUE DE SYNTHÈSE HISTORIQUE

L'ÉVOLUTION DE L'HUMANITÉ

Dirigée par HENRI BERR

LES RACES ET L'HISTOIRE

INTRODUCTION ETHNOLOGIQUE A L'HISTOIRE
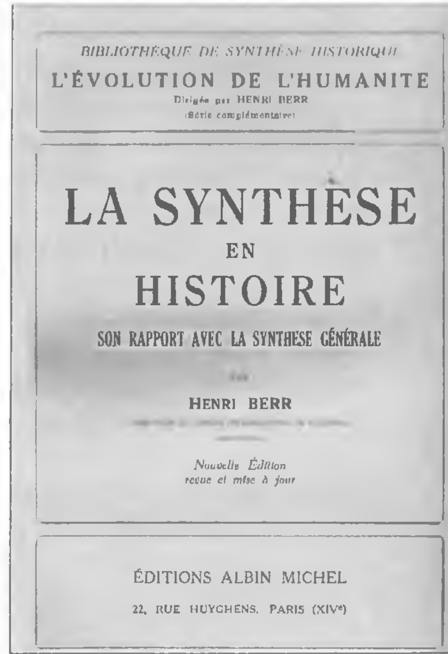
Avec 3 cartes et 6 figures dans le texte

EUGÈNE PITTARD

LA RENAISSANCE DU LIVRE

78, BOULEVARD SAINT-MICHEL, PARIS

Atatürk'ün temel referans kaynağı Eugene Pittard'ın *Irklar ve Tarih* adlı eseri *L'evolution de l'humanite* (Uygarlığın Evrimi) dizisinden çıkmıştı. Afet Hanım'ın 1932 Birinci Türk Tarih Kongresi'nde sunduğu tez de büyük ölçüde Eugene Pittard'ın bu kitabından esinleniyordu.

BIBLIOTHÈQUE DE SYNTHÈSE HISTORIQUE

L'ÉVOLUTION DE L'HUMANITE

Dirigée par HENRI BERR

(Série complémentaire)

LA SYNTHÈSE EN HISTOIRE

SON RAPPORT AVEC LA SYNTHESE GÉNÉRALE

HENRI BERR

Nouvelle Édition revue et mise à jour

ÉDITIONS ALBIN MICHEL

22, RUE HUYGHENS, PARIS (XIVe)

Çağdaş tarih anlayışına 20. yüzyılın başından beri Fransa'da Henri Berr'in öncülüğünde gündeme gelen "sentez" tarihçiliğinin katkısı büyüktü. Nitekim, Atatürk'ün kitaplığında *L'evolution de l'humanite* adlı diziden birçok kitap yer alıyordu.

Atatürk, yurtdışından sürekli olarak kitap sipariş etmiştir. Elçiliklerimiz aracılığıyla, yurtdışından kitap sipariş eden tek Türk devlet adamı Atatürk olmuştur. Atatürk'ten başka, bir padişahın, sadrazamın, cumhurbaşkanımızın ya da devlet adamının kitap sipariş ettiğini gösteren herhangi bir belgeye rastlamadım.

Bilâl Şimşir (Emekli Büyükelçi)

Bilâl Şimşir, *Atatürk Dönemi – İncelemeler*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2006. s. 251-252.

Âdem-Havva'dan Homo Alpinus'a

Eugene Pittard, Antropoloji ve Türk Tarih Tezi

Atatürk'ün "kültür devrimi"nin sacayağı Harf Devrimi, Türk Tarih Tezi ve Dil Devrimi'nden oluşuyordu. Tüm bu sürecin geri planında ise antropoloji yer aldı. Harf Devrimi'yle Selçuklu ve Osmanlı ile bağ koparılmış, Tarih Tezi'yle Orta Asya benimsenmiş, Dil Devrimi ile tarihsel bağlamda antropolojik bulgular pekiştirilmişti. 30'lu yıllarda bu yapıyı kurgulamaya yönelik olarak Atatürk'ün bilfiil öncülük ettiği beş kongre toplandı. Bunlardan ikisi tarih, üçü dil kongresiydi.

Her iki tarih kongresinin başlıklarında "tarih" sözcüğü de olsa son kertede ilki antropoloji, ikincisi ise antropoloji ve arkeoloji kongresiydi. Tebliğlerin dökümü bunu gösteriyordu. Her ikisinde de "ırk" sorunu gündemdeydi. Ancak "ırk" kavramı, bugünkü anlama gelmiyordu. İki dünya savaşı arası "karanlık çağ" ertesi "ırk" sözcüğü "bilimsel" niteliğini kaybetmiş, İkinci Dünya Savaşı ertesi etik değerlerle yüklü olarak çağdışı bir zihniyeti simgeler olmuştu. Oysa uzun yıllar millet, halk, ırk, kavim hemen hemen aynı anlama geliyordu. İki dünya savaşı arası genelinde antropologların kullandığı "antropolojik ırk", günümüzde kullanılan etnik "kimlik"ten çok farklıydı. Antropolojik ırk birçok etnik kimliği bağrında yaşatabiliyordu. En azından kuramsal bağlamda bu böyleydi. Aşağıda görülebileceği gibi Eugene Pittard bunu İkinci Türk Tarih Kongresi'nde ayrıntılarıyla ele almıştı.

Atatürk'ün tarih alanındaki 30'lu yıllarda okuduğu ya da okuttuğu kitapların önemli bir kısmı çağdaş tarihçiliğin yeniliklerim taşıyordu. Önayak olduğu tarih bir yandan bu tür bir anlayışın temel referanslarını içerirken öte yandan romantik bir çizgiye oturuyordu. Uluslaşma sürecinde ülkelerin hemen hepsi benzer bir süreçten geçmişti. Bunu Fuat Köprülü kendi tarihçilik anlayışında bilfiil yaşamış ve ifade etmişti. Antropolojik bir tabana oturan bu romantik açılımın boyutları Atatürk'ün girişimiyle toplanan Birinci ve İkinci Türk Tarih kongrelerinde bariz bir biçimde ortaya çıkıyordu.

1932 Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin ilk kongresi Türkiye'nin kültür yaşamında bir fay hattı oluşturacak güçteydi. 1932 öncesi ve sonrası kültürel bağlamda iki ayrı dünyaydı. Tarih bilimleri açısından da önemli bir kırılma noktasıydı. Yüzyıllarca süregelen vakanüvis tarihçiliğinden 19. yüzyılın ikinci yarısında "aktarmacı" Batı yanlısı popüler bir tarih anlayışına geçilmişti. İkinci Meşrutiyet'le birlikte bu tarih anlayışı yapılan çevirilerle çok daha "bilimsel" bir tabana oturtulmuş, ancak "aktarmacı" anlayışı sürdürmüştü. 1932 Tarih Kongresi, zaman ve zemin gözetilmeksizin Batı'dan alınan aktarmacı anlayışın Türk insanının kimliğini oluşturmada olumsuz etkileri olduğunu savunuyor, yerine kendi "millî" tarih anlayışını koyuyordu. Bu kimi romantik özlemleri beraberinde getiriyorsa da, tarih bilimini çok daha geniş bir tabana oturtarak çağdaş tarih anlayışını yakalamaya yönelik önemli bir adım atılmasına vesile oluyordu. Bu girişimi izleyen adım 1936 yılında Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin açılışı olacaktı. Almanya'dan kaçarak Türkiye'ye sığınmış ünlü bilim insanlarını da bünyesine alan ve geniş bir bilim yelpazesiyle yola çıkan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkiye'de sosyal bilimlerin çağdaş normlarla gelişimine ortam hazırlayacaktı.[1]

Esat Bey (Sagay) ve Millî Tarih

2 Temmuz 1932 günü Birinci Türk Tarih Kongresi'nin açış konuşmasını yapan Maarif Vekili Esat (Sagay) tarihin ulus inşa sürecinde ne denli önemli bir işlev gördüğünü vurguluyordu. Bu arada şunu hemen hatırlatalım: Harbiye'de Atatürk'ün hocası da olan Esat Bey akademik literatürde hâlâ Mahmud Esat Bozkurt'la karıştırılmaktadır.[2] Mahmut Esat Bozkurt Maarif Vekilliği yapmamıştır.

Kongre hazırlık evresinde tarihin alanı geniş tutulmuştu. Esat Bey'e göre, Türk çocuğu kendini ve mensup bulunduğu "Büyük Türk Milleti"nin yüksek uygarlığını, yeteneğini ve diğer uluslar arasındaki seçkin konumunu bilecek, ecdadından devraldığı bu "millî ve tarihî" seciyelerle benliğini yükseltecek ve dünya uygarlığına da eskisi gibi şerefli hizmetler yapmayı sürdürecekti. Kısaca, renk, yüz, baş, ahlak ve âdet, bilim ve sanat gibi sırasıyla antropolojik, etnografik, arkeolojik incelemelere dayanan ırk tasniflerinin, Türkçe dahil, dünya dillerinde daha kapsamlı ve daha temelli bir biçimde yapılacak etimolojik, morfolojik ve fonetik incelemeyle güçlendirilmesi gerekiyordu. Yabancı dil uzman-

Eugene Pittard 1911'den beri Anadolu topraklarında araştırmalarını sürdüren, Türkiye'yi yakından tanıyan İsviçreli bir antropolog ve etnologdu. 1930'lu yılların Türkiyesi'nde bilim dünyasına damgasını vuracak bir şahsiyetti. Eserleri ve yaptığı araştırmalarla Atatürk'ü etkilemişti.

ları kendi dillerinin etimolojisi adına derin incelemelere girişmiş, diğer kimi dillerle karşılaştırmalar yapmışlarsa da Türkçeye yeterince odaklanmamışlardı. Bu noksan kendi dil uzmanlarımızca giderilecekti.

Esat Bey'in konuşması, bir yandan tarihin pedagojik yönünü vurgularken diğer yandan tarih biliminin sınırlarını olabildiğince genişletiyordu. Bu geniş tarih anlayışında 20. yüzyılın başından beri Fransa'da Henri Berr'in öncülüğünde gündeme gelen "sentez" tarihçiliğinin katkısı büyüktü. Nitekim, Atatürk'ün kitaplığında tuğla renkli bu kitaplardan geniş bir koleksiyon bulunuyordu. Fransızca adı *L'evolution de l'humanite* (Türkçesi *Uygarlığın Evrimi*) olan bu dizi 20. yüzyıl tarihçiliğine damgasını vuracaktı. Fransız yapısalcı tarih anlayışının temelinde bu dizi yatıyordu. Atatürk'ün temel referans kaynağı Eugene Pittard'ın *Irklar ve Tarih* adlı eseri de bu diziden çıkmıştı. Ruşen Eşref Ünaydın, anılarında diziyle ilgili olarak "Henri Berr'in idare ettiği tarih sentezi kütüphanesinin *L'evolution de l'humanite* yayınlarının tuğla rengi kaplı ciltlerini görür gibi oluyorum... Onların her biri, tarihle uğraşan bir arkadaşa veriliyor; incelesin, kök noktaları bulup meydana çıkarılsın diye... Bu kitaplar, bölge bölge konular üzerine, adeta bir yetkili heyet tarafından tarihin tam haritası pafta pafta çizilecek; birbirine eklenip, ortaya bir tüm görü çıkacak gibi!.."[3] diyordu.

Atatürk'ün yurtdışından sipariş ettiği kitaplar bu diziye verdiği önemi kanıtlıyordu.[4] Atatürk'ün bu diziyi nasıl keşfettiği de üzerinde durulması gereken bir husustur. Zira, o tarihlerde bu denli

geniş bir tarih anlayışı Türkiye'ye henüz yoktu. Bir olasılık, Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin de ilk başkanı olacak Yusuf Akçura'nın ve Sadri Maksudi Arsal'ın telkinleriydi. Her ikisi de Fransız literatürünü iyi biliyordu. Yusuf Akçura, 20. yüzyılın başında Fransa'da da eğitim görmüş, geniş bilgisi olan bir tarihçiydi. Sadri Maksudi Arsal ise Millî Mücadele sonrası Fransa'dan Ankara'ya göç etmiş, seçkin bir hukuk bilginiydi.

1932 Kongresi aslında Atatürk'ün yakın çevresinde oluşturulan tarih anlayışının Türkiye'de tarih eğitimi veren geniş bir öğretmen kitlesine benimsetilmesi amacıyla düzenlenmişti. Katılımcıların büyük çoğunluğu tarih öğretmenleriydi. O sırada yayımlanmış olan dört ciltlik tarih dizisiyle birlikte kongre tarih öğreniminde bir çığır açıyordu. Dört ciltlik tarih çalışması Türkiye'nin gelmiş geçmiş en önemli tarih yayını projesiydi. Görsel malzemesi, fotoğrafları, haritaları ve hatta ciltlenişiyle Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının bu işe ne denli önem verdiklerini kanıtlıyordu.

Ana Eksen: Antropoloji

Kongre her ne kadar Tarih Kongresi adı taşıyorsa da ana ekseni, antropoloji ve bugün tarihöncesi diye çevirdiğimiz prehistoryaydı. Hemen hemen her konuşmacı fizik antropolojiye, tarihöncesine ve öntarihe gönderme yapma çabası içindeydi. Zira Batı dünyasında Türklere yeni bir imaj kazandırmak ancak bu iki bilim dalıyla mümkün olabilecekti. Bundan böyle tarih denince akla tarihöncesi, arkeoloji ve antropoloji gelecekti. Tarihin ardından dilbilim, daha doğrusu antropolojik dilbilim, bu tür bir geçmişte kendine mecra arayacaktı.

Antropolojiye ve tarihöncesine bu denli odaklanan bir tarih kongresi dönemin ruhuna uygun olarak önemli ölçüde romantik öğeler içeriyordu. Batı'nın aşağıladığı Türk "ırkı" antropoloji ve arkeoloji sayesinde aklanacaktı. Türk tarihi Batı literatüründe yanlışlarla doluydu. Modası geçmiş "uhrevî" tarih anlayışı Türklere de uygulanıyordu. Türklerin Nuh peygamber efsanesi doğrultusunda Babil'den kopup Orta Asya'ya geldikleri, orada çoğalarak Batı Asya'ya geçtikleri ileri sürülüyordu. Türkler tarafından kurulan devlet ve uygarlık silsilesi ve Türklerin siyasî ve medeni yaşayışları Batı literatüründe tahrifatla doluydu.

Oysa dört ciltlik *Tarih*'in ilk kitabında görülebileceği gibi Türklerin anayurdu uhrevî Mezopotamya değil, dünyevî Orta Asya idi. Burada Yontma Taş Devri'ni MÖ 12.000 yıl önce geçirmişlerdi. Av-

rupalılar ise ancak 5000 yıl sonra bu devri yaşayabilmişlerdi. İnsanlar henüz ağaç ve kaya kovuklarına sığınırken Türkler Orta Asya'da kereste ve maden uygarlıklarını meydana getirmiş, hayvanları ehlileştirmiş, çiftçiliğe başlamışlardı. Bunların hepsi Avrupa'dan çok daha önce idi. Cilalı Taş Devri'ne rastlayan Buzul çağı nedeniyle birçok Türk kabilesi göçe başlamıştı. MÖ 7000 yıl kadar önce çiftçilik ve çobanlığı ilerleten ve altın, bakır, kalay ve demiri keşfeden Türkler Orta Asya'dan yayıldıktan sonra ve "mukaddes yurt" edindikleri Anadolu'da Eti, Mezopotamya'da Sümer, Elâm ve nihayet Mısır, Akdeniz ve Roma uygarlıklarının temellerini atmışlardı.

Bütün bunlar yaşanırken Avrupa insanı hâlâ mağaralarda barınıyordu. Göç yolları üstünde ve göç eden kafilelerin yerleştikleri yerlerle, eskiden beri dünya bilim adamları tarafından yapılmış ve yapılmakta olan arkeoloji, antropoloji ve etnografya incelemeleri, Orta Asya'dan yola çıkan birçok Türk kavminin birbiri ardınca Avrupa'nın dört bir yanına yayıldığını ve ilk uygarlıkları yaydığını kanıtlıyordu. Harappa ve Mohencodaro'da yürütülen arkeolojik kazılar Hint medeniyetinin de Orta Asya'dan gelen Türk kolları tarafından kurulduğunu gösteriyordu. Esat Bey, Batılı bilim adamlarının bulgularından yola çıkarak benzer birçok örnek veriyor, uygarlıkların beşiğinin Orta Asya ve buranın yerleşik kavimlerinin Türkler olduğunu vurguluyordu.

Esat Bey dil konusunda da benzer tezler ileri sürüyordu. Dünya uygarlığının Orta Asya'dan ve Türklerden diğer coğrafyalara ve insan topluluklarına geçtiğini kanıtlayan en güçlü delillerden biri Türk diliydi. Etimoloji yanı sıra tarih ve coğrafya incelemeleri de Türk dilinin bir anadil olduğu kanısını güçlendirecek nitelikteydi. Türkçedekilerle aynı anlamı taşıyan birçok sözcüğün diğer dillerde de bulunduğu, değişik yörelerdeki şehir ve nehir gibi coğrafi isimlerin sözcük oluşumu açısından Türkçeyle uyumluluğu gözden kaçmıyordu. Türk dilini köklü bir biçimde incelemek ve diğer dillerle karşılaştırmak dünya tarihi için ve bu arada özellikle "millî" tarihimiz için son derece önemli bir konuydu. Göçün Orta Asya'dan başladığı ve göç edenlerin Türk kabileleri oluşu göz önüne alındığında Türk dilinin bir anadil olması doğaldı. Kısaca dil konusunda yapılacak araştırmalar da ilk medeniyetin Orta Asya'dan ve Türkler tarafından dünyaya yayıldığını kanıtlayacaktı. Türkler, dil, bilim ve sanatta dünya uygarlığına en önce, en büyük hizmetleri ifa ettikleri halde bütün bu medenî hizmetler unutma ya da unutturulma veya değişik amaçlarla tarih indinde haksız olarak sessiz kalınma yoluyla önemsiz gösterilmeye çalışılıyordu.

Esat Bey, Türkiye'deki geçmiş tarih öğreniminin tutarsızlığına dikkat çekiyor, Cumhuriyet devrine kadar okullarda okutulan tarih kitaplarının "milletimizin yüksek seciyesiyle, yüksek varlığı ile ve mazideki yüksek medeniyetiyle" uyumlu olmadığını söylüyordu. Tarih dersleri ilk olarak Abdülmecid zamanında, 1845'te vakıf iptidaîlerinin (ilkokullar) ıslahı sırasında –Reşid Paşa'nın yardımıyla– Kemal Efendi'nin açmayı başardığı ilkokul ve ortaokul dereceleri veren Davutpaşa Mektebi'nde okutulmaya başlanmıştı. 1859'da rüştiyeler (ortaokullar) yeniden yapılandırılırken "Fenn-i Tarih" adıyla son sınıf müfredatına alınmıştı. 1862'de Meclis-i Kebir-i Maarif Daire-i İlmiyyesi tarafından hazırlanan Telif ve Tercüme Nizamnamesi, sıbyan mektepleri için yazılacak kitaplar arasında "Tarih-i Osmanî" hakkında da yönerge içeriyordu. Ancak, bu derme çatma tarih kitapları günü anlamaya yönelik içerikten yoksundu. II. Abdülhamid döneminde, tarih kitaplarında Nizam-ı Cedid'in kuruluşuna kadar olan konular bulunduğu halde, genellikle ancak Kanunî Süleyman devrinin sonuna kadar gelinebiliyordu.

Bu arada Tanzimat aydınlarının etkisiyle konulan ve dünya tarihini kapsayan Tarih-i Umumî programdan büsbütün kaldırılıyor, İkinci Meşrutiyet'in ilanına kadar yalnız Tarih-i Enbiya (Peygamberler Tarihi), Tarih-i İslam ve Tarih-i Osmanî ile yetiniliyordu. İkinci Meşrutiyet'le birlikte "Tarih Felsefesi, Tarih-i Umumî ve idadî (lise) son sınıflarında Asr-ı Hazır Tarihi (Çağdaş Tarih) oku-

1937 İkinci Türk Tarih Kongresi'nde ünlü Fransız antropolog Henri Victor Vallois'nın Anadolu'da yaşayanları Alp ırkının dışında değerlendirmesi oturum başkanı Afet Hanım'ı infiale sevk etmişti. Afet Hanım'a göre Türk insanı Homo Alpinus'tu. Anadolu ırkı diye Avrupa tipinden ayrı bir kategori oluşturulamazdı.

tulmaya başlanacaktı. 1912'de sultanîlerden başlamak üzere Fransız lise programları hemen hemen aynen alınarak Osmanlılara ve İslam'a ait kısımlar ayrıca eklenerek ders kitapları oluşturulmuştu.

Cumhuriyet, aslında Meşrutiyet'in ders programlarını devralmıştı. Ancak, bir aralık edebiyat şubesi son sınıflarında "Türk Medeniyeti Tarihi" dersi konulması düşünülmüştü. Nitekim Ziya Gökalp tarafından kaleme alınan bu çalışma, yazarın vakitsiz ölümü nedeniyle yarıda kalmıştı. Kısaca 1930'ların başına kadar "millî tarih" oluşturulamamıştı. İşte dört ciltlik tarih kitap serisi bu boşluğu dolduracaktı. Esat Bey "millî tarih" konusunda Atatürk'ün gösterdiği çabayı şu satırlarla ifade ediyordu: "İşte bu emelin husulünü temin emrinde Büyük Reisicumhurumuz Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin millî istiklâl ve inkılâbımız gibi millî ve medenî inkişafımız yolundaki kıymetli rehberlikleri eseri olarak yüksek himayelerine aldıkları Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından esaslı ve ilmî tetkik ve tetebbular ve geceli-gündüzlü emekler neticesinde meydana getirilmiş olan *Tarih* geçen sene dört kitap halinde mekteplerimiz namına Maarif Vekâleti'ne hediye edilmiş ve 1931-32 ders senesinden itibaren tedrise vaz olunmuştur. Bu hadise, maarif hayatımızda millî kültür namına kaydedilecek büyük ve mesut bir inkılâptır."

Esat Bey açış konuşmasını bitirirken kongreden beklenen sonuca dikkat çekmekten geri kalmıyordu. Cumhuriyet Türkiyesi'nin bütün okullarında ve bilim kurumlarında tarih öğretimi için birlik gerekiyordu. "Millî hars" (ulusal kültür) bu suretle güç kazanır, gelişirdi. Millet, ortak kültürden olan insanlardan oluşan bir topluluktu; kültür birliği için tüm kültür bilimleri başında gelen tarihin bu açıdan önemini hatırlatmaya gerek yoktu. Tarih eğitimi aynı zamanda "millî terbiye" açısından da önemliydi. Daima hür doğmuş ve hür yaşamış olan Türk, eskiden beri kendi çıkarını milletin çıkarında görmüştü ve her türlü zorluk karşısında asla geri çekilmeyerek büyük bir azim, metanet ve sebatla hedefine varmayı başarmıştı. "Millî terbiye"ye esas olan milliyetçilik, devletçilik, halkçılık Türklerin işte hep bu millî ve tarihî seciyelerinden doğmuştu. Ve son söz olarak şu sözlerle konuşmasını bitiriyordu: "... Fertçe ve milletçe medeniyete en yüksek işler görmüş, insanlığın yükselmesine çok çalışmış, gelecek nesillerin istifade edebileceği kıymetli, ölmez, ilmî ve sanâtkârane eserler bırakmış bir varlık olarak tarihte en muhterem, en şerefli bir yer sahibi olmak azmindeyiz. Bu sebeple çocuklarımızı da bu fikir, bu terbiye ve bu kanaat ile yetiştireceğiz."[5]

Birinci Türk Tarih Kongresi'nin en ilginç konuşmalarından birini o sırada Musikî Muallim Mektebi Tarih ve Yurt Bilgisi muallimi olan Atatürk'ün manevî kızı Afet Hanım yapacaktı. Afet Hanım kongre sırasında 24 yaşındaydı ve kongre zabıtlarında, Dr. Reşit Galip'le birlikte, en uzun tebliğ verenlerden biriydi. Şüphesiz kongrede konuşmasını bu denli uzun tutmamıştı. Kongre zabıtları basılırken Afet İnan tebliğini geliştirmişti. Nitekim kongrenin açılış oturumu saat 9'da başlamış, maarif vekilinin ve öğretmenlerin temsilcisi Muallim İhsan Şerif Bey'in konuşmaları 10.00'a kadar sürmüştü. 10.15'te konuşmaya başlayan Afet Hanım'ın tebliği 11.15'te son bulmuştu. Bir saatlik bir süreye 22 kitap sayfasını sığdırması olanaksızdı. O nedenle bu tebliğin kısa bir versiyonunu okuduğunu varsayıyoruz.

Afet Hanım'ın tebliği birçok açıdan dikkat çekiciydi. Öncelikle vurgulanması gereken husus bu tebliğin "kolektif" bir çalışmanın ürünü olmasıydı. Başta Atatürk olmak üzere birçok Türk Tarih Tetkik Cemiyeti üyesi tebliğin hazırlanışına katkıda bulunmuş olmalıydı. Nitekim daha sonraki yayınlarında Afet İnan bu tebliğine yer vermedi. Bunun bir nedeni tebliğin kolektif niteliği ise, diğer bir nedeni içeriğiydi. İçerik 1932 yılının "heyecan"ını yansıtıyordu. Kongrenin ilk bilimsel tebliğinin o tarihlerde bir kadına verdirilmesi de ayrı bir önem taşıyordu. Evrimciliği, Darwinizmi gündeme getiren bir tebliğdi ve Osmanlı tarihçiliğinde Âdem-Havva ya da Nuh peygamberde köklerini arayan yaratılış efsanelerine meydan okuyordu. Böylece tebliğ tarihin ötelerine taşarak, jeolojiyi de kapsayan çok geniş bir zaman dizinini gündeme getiriyordu. Bu çalışmada Fransa'dan getirilmiş olan *L'evolution de l'humanite* dizisinin önemli bir rolü vardı. Tarihle coğrafyanın bu denli iç içe oluşu sentez tarihçiliğinin bir ürünüydü.

Açış konuşmalarındaki hamasî üsluptan sonra Afet Hanım'ın tebliği kongreye bilimsel görünüm kazandırmıştı. Nitekim, kongrede Dr. Reşit Galip'le birlikte dipnot kullanan iki konuşmacıdan biri Afet Hanım'dı. Afet Hanım bununla da yetinmemiş, alıntılarının Fransızcasını da ayrıca dipnotlara eklemişti. Tebliğin başlığı "Tarihten evvel ve tarih fecrinde" idi. Ayrıca uzun bir alt başlığı vardı: "Dünyanın yaşları – Orta Asya'nın topografyası – Dünya üzerinde insanların yayılması ve yerleşmesi – Irk meselesi – Orta Asya'nın otokton halkı kimdir?"[6]

Atatürk'ün bir büst-rölyefi *La Turquie Kemaliste*'ın 1937 Kongresi özel sayısında yer alıyordu. Atatürk'ün 30'lu yıllarda önayak olduğu tarih anlayışı çağdaş tarihçiliğin bir dizi temel referansını içerirken öte yandan romantik bir çizgiye oturuyordu.

Aslında Afet Hanım'ın konuşması iki bölümden oluşuyordu. İlk bölüm, tarihöncesini ve öntarihi kapsıyor, dünyanın yaşına, Orta Asya'nın topografyasına, dünya üzerinde insanların yayılmasına ve yerleşmesine dair gözlemlerle, ırk meselesi hakkında görüşleri ve Asya'nın otokton halkının kimliğini içeriyordu. İkinci kısım ise ortaçağ tarihini kapsamlı bir biçimde ele alıyordu. Her iki konu da günün siyasî sorunlarıyla yakından ilgiliydi. Okullarda ders kitabı olarak okutulmaya başlanan ve Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından hazırlanan kitapları bir ölçüde özetleyen Afet Hanım, ilk insanlara, ilk hayata ve hayatın ilk belirdiği ortama, yani yeryüzünün geçmişine temas ederek konuşmasına başlıyordu. Hayat, yeryüzünün karalarında, denizlerinde ve havasında olduğuna göre, yeryüzünün niteliği ve geçirdiği değişiklere bilimsel bir açıklama getirmeksizin, hayatın ve insanların başlangıcı hakkında zihinlerde yer etmiş birtakım efsanelerden kurtulmak mümkün değildi. Bir başka deyişle Afet Hanım uhrevî "yaratılış" efsanelerini sorgulayarak yola çıkıyordu.

Yeryüzü, güneşten ayrıldıktan sonra, çevresi buharla kaplı bir "mayi yuvarlak" şeklini almış, daha sonra kabuk bağlamış, bu kabuk üzerinde buharlar sıkışarak büyük denizler vücuda getirmişti. Jeoloji bilimi yerin tarihini, farklı uzunlukta beş büyük devreye ayırıyordu. Bunların en eskisi arka devir (*archeenne*) idi; ilk karalar bu devirde meydana gelmişti; yüzlerce milyon yıla yayılmıştı. Bundan sonraki devirler dörde ayrılıyordu. Birinci devirde (*primaire*) toprak kalınlığı 30 kilometre kadardı. Oluşumu için 15 ya da 20 milyon sene gerekmişti. Bu devrin topraklarında fosiller vardı. İkinci devirde (*secondaire*) toprak kalınlığı altı kilometre kadardı ve dört milyon kadar senede oluşmuştu. Üçüncü devirde (*tertiaire*) toprak kalınlığı dört kilometreyi aşmıyordu ve iki ya da üç milyon senede gerçekleşmişti. Son devir olan dördüncü devir (*quaternaire*) ya da bugünkü devirde toprakların kalınlığı 200 metre idi ve bu tabakanın oluşumu için en az kabaca 100 ile 125 bin yıl arası bir süre geçmişti. Birinci devirde balıklar, ikinci devirde kurbağaya benzeyen hayvanlarla sürüngenler, üçüncü devirde kuşlar ve memeli hayvanlar görülmüştü. İnsan dördüncü devirde ortaya çıkmıştı. Bütün bu söylenenler "yaratılış efsanesi"ne, kutsal kitaplara ters düşüyordu. 20'li yılların hukuk alanındaki laik açılımı 30'lu yıllarda bilimi de şekillendiriyordu.

Kısaca, Afet Hanım'a göre, insan yaratılmamıştı, hayat "tamamen fizik ve şimik hadiselerin neticesi" idi. Hayatın belirmesi için gerekli şartları doğuran etmen güneşin sahip olduğu büyük radyoaktivitenin ultraviyole ışınları ile yerin de o uzak zamanlarda sahip olduğu radyoaktif gücüydü. Osmanlı döneminde bu tür görüşleri ileri sürmek olanaksızdı. Oysa Cumhuriyet'in laik ortamı Afet Hanım'a bunları söyletebiliyordu. Bu arada Afet Hanım'ın bilgileri son derece günceldi. Bu bilgilerin kaynağı 1920'li yılların en çok okunan tarih kitabı, H. G. Wells'in *Cihan Tarihi'nin Umumî Hatları* başlığıyla 1927-28'de Türkçeye çevirilen *The Outline of History* ve 1930'da yayımlanan Rene Gerin'in *Les hommes avant l'histoire*[7] (Tarihten Önce İnsanlar) adlı eserleriydi.

Afet Hanım, insanın yeryüzünün dördüncü devrinde görüldüğünü, üçüncü devir topraklarında da insan fosilleri bulunduğunu, fakat bunların mahiyetleri konusunda yeterince somut bilgi edinilemediğini söylüyor, dördüncü devirden günümüze kadar geçen uzun beşer hayatının, insanların topraklar altında bulunmuş taş ve maden avadanlıklarına göre, bir dizi devreye ayrıldığını kaydediyordu. Eskiden beri bu devreleri birbiri ardınca Yontma Taş, Cilalı Taş ve Maden devirleri diye sayıyorlardı. Başta bir yön-

teme göre, insanın mevcut olduğu dördüncü devir, daha ayrıntılı olmak üzere a) Paleolitik (Eski Taş), b) Mezolitik (Orta Taş), c) Neolitik (Yeni yani Cilalı Taş) ve d) Madenler devresi olarak ayrıma tabi tutuluyordu.

Bu arada uzun bir dönemi içeren dördüncü devirde denizlerin kıyıları ve nehirlerin yatakları önemli ölçüde değişecekti. Bu devirde, buzul mıntıkaları kimi kez genişleyerek, kimi kez daralarak köklü dönüşümlere uğrayacaktı. Genellikle, dört buzul devri kabul ediliyordu; bu devirler uzun birer kış anlamına geliyordu; bunların aralarında uzun yaz dönemleri oluşmuştu. Tüm bu bilgiler, Afet Hanım'ın uygarlığın beşiği arayışının aşamalarıydı. Bu süreçte ana fay hattını yazının icadı oluşturacaktı. Yazının bulunuşu uygarlığın evriminde köklü bir dönüşüme neden olacaktı. Bu nedenle geçmiş iki ana evreye ayrılacak, tarih devri ve tarihten önceki devir geniş bağlamda tarihin iki ana ekseni olacaktı. Tarih, uygarlığın yazılı belgeler bırakacak evresinin, tarihöncesi ise, yazıdan önce, sayısız yüzyıllar içerisinde insanlığın incelenmesiydi.

İşte bu noktada Afet Hanım, Batı ile olan sorununu gündeme getiriyordu: Yeryüzünün kimi yörelerinin halkı belki on bin yıl önce, yazıyı kullanmışlardı; yine öyle yöreler vardı ki oraların halkı bundan iki, üç bin yıl öncesine kadar tarihöncesini yaşıyordu. Ve örnek veriyordu: "Meselâ Garbî [Batı] Avrupa gibi..." Demek ki Avrupa uygarlığın beşiği değildi. Yazı başka yörelerde bilinirken Batı Avrupa bundan bihaberdi.

Henri Berr ve İnsanlık Tarihi

Fransa'da Henri Berr'in öncülüğünde geliştirilmekte olan tarihsel sentez anlayışı Afet Hanım'ın tebliğine de hâkimdi. Tarih ve coğrafya dünü anlamak için elbirliği içersinde olmalıydı. İnsanların geniş bir coğrafyaya yayılması, yerleşmesi ve karışması sorununa eğilebilmek için, yeryüzünün geçmişteki şeklini bilmek gerekiyordu. Arka devirde, dünya tarihin ilk evresinde, karalar ve denizler şimdiki şekillerinde değildi: Ondan sonraki devirlerde dünya yüzünde köklü dönüşümler, değişiklikler olmuştu. Yeryüzü şekilden şekle girmiş, ancak dördüncü devirde dünya, aşağı yukarı bugünkü şekline benzer bir hal almıştı. Bununla birlikte birçok kıtada, manzara ve hayat şartları, bugüne oranla çok farklı idi: Bazı kıtalar bugünkünden çok güzel ve çok feyizli idi. Bazıları da tam tersi bir halde idi. Coğrafyacı Raoul Blanchard'ın *Asie Occidentale* adlı eserinden esinlenerek Orta Asya'nın bu evrede-

ki coğrafyasını ayrıntılandıran Afet Hanım, özellikle Altay-Pamir yaylalarının doğusunda ve batısındaki içdenizlere dikkat çekiyordu. Altaylar'ın eteklerinden itibaren batıya doğru uzanan ve bugünkü Aral, Hazar ve Azak denizlerini içine aldıktan sonra bir boğazla Karadeniz'le birleşen "Türk (Turan) denizi", kuzey sahilinde, büyük buzul nuntıkasıyla zaman zaman temas ediyordu. Güneyinde ise Kafkaslar'daki buz tepeleri bulunuyordu.

Kısaca, Orta Asya yaylası, insanlara ve insanlığa beşik olmaya başladığı eski zamanlarda dünyadaki en verimli, yaşam için en uygun koşullara sahip, eşsiz bir coğrafyaydı. Çevreleyen buz mıntıkaları, yüksek ve buzlu dağları, ve nihayet, içdenizler, bu coğrafyayı diğer coğrafyalardan farklı kılmıştı. Batı'da ise Akdeniz iki ufak içdeniz halindeydi. Ege denizi, Avrupa'yı Anadolu'ya bağlayan bir kara parçası idi. İtalya, Sicilya adasıyla birlikte, Afrika'ya bağlı idi. İspanya da Afrika'ya yapışıktı. Alp ve Pirene dağları buzullar altında idi. Hindistan, Ganj ve Sint nehirleri boyunca uzayan bir dar denizle Asya'dan ayrı bir kara parçası idi.

Bütün bu bilgiler, Atatürk'ün 30'lu yılların ortalarından itibaren hayalî Mu kıtası ile yakından ilgilenmesine vesile olacaktı. Bu bağlamda Afet Hanım'ın tebliği ayrı bir önem taşıyordu. Konuşmanın bundan sonraki adımı insanlığın ve insanların beşiği sorunsalıydı. Burada bir ayrıma gitmek gerekiyordu. İnsanlığın beşiği uygarlığın doğduğu yer anlamına geliyordu. İnsanların beşiği bu bağlamda insanlığın beşiğinden farklı idi. İnsanların beşiği konusunda iki ayrı tez vardı. Bunlar "monogenesis" (monogenisme) ve "poligenesis" (poligenisme) idi. Bunlardan ikincisi dünyanın hayat yaratıcı şartlarına sahip olan her kıtasında, aşağı yukarı, birbirine yakın zamanlarda ve benzer insan varlıklarının ortaya çıktığını ileri sürüyordu. İlki ise tek bir coğrafyadan dünyaya yayıldığı görüşüne odaklanıyordu. Afet Hanım'a göre, insanların tek bir beşikten çıktıklarını savunmak anlamsızdı. Tüm diğer canlılar gibi insan türü de değişik coğrafyalarda görülebilmişti. Ama uygarlığın doğuş yeri anlamına gelecek olan insanlığın beşiği irdelenecek olursa bu yer Orta Asya idi. İşte bu noktada Afet Hanım, kongredeki dinleyicilerden ilk alkışını alıyordu.

Aslında insan nesli de evrim geçirmişti. Yeryüzünde farklı insan tipleri oluşmuş ve yayılmıştı. Paleolitik devrenin, daha ilk aşamalarından itibaren, hemen bütün dünyanın karalarında, özellikle eski dünya kıtalarında, insana yakın, fakat bütün vasıfları ile insan demlemeyecek birtakım canlılar yaşamıştı. Mesela Avrupa'da "Neandertal" adamı denilen "kaba yapılı mahlûklar" hâkim ko-

numdaydı. Paleolitik devrenin son safhasında da yeryüzünde değişik tipte insanlar görülecekti. Afrika'da, Asya'nın güney çıkıntılarında ve Avrupa'da geniş bir surette yayılan insan tipi, birbirinden az ya da çok farklı olmakla birlikte, geniş bir tanımla "dolikosefal" idi. Bu sayısız "dolikosefal" kütlelerin, Afrika'yı güney ve batı sahillerine kadar dolaştıkları ve Avrupa'nın yaşanabilir bütün yörelerini işgal ettikleri görülüyordu. Avrupa'ya, paleolitik ve mezolitik devreye ait basit taş sanatını götüren, bu dolikosefallerdi. Dünyanın dört bir yanına yayılan dolikosefal insanlar, yalnız topografya özellikleri nedeniyle Orta Asya yaylasına girememişlerdi. Orta Asya'da ise başka bir ırk oluşmuş ve kültür alanında diğer insanlardan önce neolitik devir uygarlığına, maden devrine geçmişlerdi. Ayrıca tarımı öğrenmiş, hayvanları ehlileştirmişlerdi. Bu Orta Asya tipi, "brakisefal" diye adlandırdığımız insan tipiydi.

Böylece insanlık iki bariz ırkla yola çıkmıştı: Bunlar brakisefaller ve dolikosefallerdi. Doğal olarak ileriki evrelerde, mezolitik ve özellikle neolitik zamanlarda iki esas ırk, yani dolikosefal ve brakisefal insanlar, Çin'de, Hindistan'da, Çinhindi'nde, Önasya'da, Mısır'da ve bilhassa Avrupa'da karışmaya başlamışlardı. 1896'da Fransa'da toplanan, neolitik devre ait 668 kafatasından % 58'i dolikosefal, % 21'i brakisefal, % 21'i de mezosefal çıkmıştı. İtalya ve İspanya'da oranlar benzerdi. İngiltere'de tunç devrine kadar dolikosefal insanlar yaşarken, adaların brakisefaller tarafından istila edilmiş olduğu biliniyordu. İsviçre ırkların tam olarak birbirine karıştığı ve kaynaştığı ülke idi. Almanya'da neolitik devir insanları, çoğunlukla ve kuzeye doğru gidildikçe sayıları çoğalan dolikosefallerdi.

Böylece Avrupa'da paleolitik devirde dolikosefal ırk hâkim iken daha sonra brakisefal ırkın istilasına uğruyordu. Afet Hanım, Batılı yazarlara ve özellikle Rene Gerin ve Eugene Pittard'a dayanarak Avrupa'ya uygarlığı brakisefallerin getirdiğini kaydediyordu. Alp adamı (Homo Alpinus) adı verilen bu brakisefallerin menşei ise Asya'ydı; Orta Asya'ydı. Ve Afet Hanım'ın doktora hocası olacak Pittard'a göre, bu neolitik brakisefaller Asya'dan gelmişlerse, bunların sarı ırka mensup olmaları düşünülemezdi. Bu nokta ayrı bir önem taşıyordu. Zira Orta Asya'dan göç eden brakisefallerin Türkler oldukları iddia edilecek ve Türklerin de o sırada Avrupa'da kimi çevrelerde ileri sürüldüğü gibi sarı ırktan oldukları savı çürütülecekti.

Afet Hanım'ın tezleri büyük ölçüde Eugene Pittard'ın *Irklar ve Tarih* adlı kitabına dayanıyordu. Bu arada zaman zaman Rene

LA TURQUIE KEMALISTE

NUMÉRO SPÉCIAL CONSACRÉ AU IIᵉ CONGRÈS D'HISTOIRE TURQUE ET À L'EXPOSITION D'HISTOIRE. 20 - 26 SEPTEMBRE 1937

ORGANISÉS PAR LA SOCIÉTÉ D'HISTOIRE TURQUE

30'lu ve 40'lı yıllarda Türkiye'yi dış dünyaya tanıtan kuşekâğıda basılmış nitelikli dergi *La Turquie Kemaliste* idi. Bu dergi Fransızca, Almanca ve İngilizce makaleler içeriyordu. Cumhuriyet Türkiyesi'nin icraatını dış dünyaya tanıtıyordu. 1937 Kongresi nedeniyle *La Turquie Kemaliste* özel bir sayı çıkarmıştı.

Gerin'in *Les hommes avant l'histoire*'ı da gündeme geliyordu. Burada önemli soru, Orta Asya'nın otokton halkının kimler olduğuydu. Bunun yanıtını Afet Hanım şu şekilde veriyordu:

> Şimdi arkadaşlarım, bizi, Türkleri çok alakadar eden, suali soracağım! (...) Orta Asya'nın otokton halkı kimdir? (...) Bu sorguya cevap vermeye çalışan küçük tetkikime, cevabı malum bir sorgu ile başlayacağım. Türkün ana yurdu neresidir?
>
> Bu sorgunun, hep beraber kısa ve kat'i cevabını verelim! Türkün ana yurdu Orta Asya yaylasıdır! (...) Bu yurdun bel kemiği Altaylar-Pamir mıntıkasıdır. Türkler bu beşikte en az milattan 9000 yıl evvel, kültür sahibi bir ırk olmuş bulunuyordu.
>
> ... Orta Asya'dan ve orada yetişen, çoğalan ve başlı başına bir kültür yaratan insan kütlesinden bahsederken, tek bir ırk düşünüyorum ve onun adına Türk diyorum. (...)
>
> Orta Asya yaylalarının otokton ahalisi, tek bir ırk manzumesi halinde teşekkül etmiştir; çünkü başka kandan ve tipten hiçbir nevi halkın gelip karışmasına, yurtları hududundaki, tabii manialar [engeller] yüzünden on binlerce yıl imkan olamamıştır.
>
> Bu Orta Asya ırkının umumî olarak, açık vasfı brakisefal olmasıdır; cismanî teşekkülü, her türlü uydurma efsanelere rağmen, mü-

tenasiptir; teninin de sarı renkle münasebeti yoktur; esas ve umumî olarak beyaz tenlidir. (...)

Orta Asya'da yaşamış ve oradan çıkıp dünyaya yayılmış Türk zümrelerine umumî bir unvan olarak Turanî, veya Ural-Altay kavimleri demek de tamamıyla yanlıştır; bu tabirler, yabancıların, eski cehilleri veya taassupları eseri olarak, sonradan uydurulmadır. (...)

Avrupalıları Arî ve Türkleri Mongol ırkından sarı tenli saymak nazariyesine gelince, bunun kadar ilmin istihfaf edeceği [hafife alacağı] bir manasızlık olamaz.

Bu uzun konuşmasının sonunda Afet Hanım, Avrupa'da bilim çevrelerinde Altay-Pamir yaylalarından yola çıkan Hint-Avrupa (İndo-Öropeen) ve Hint-Cermen (İndo-Germen) adı verilen insan kümelerinin, dünyaya yayılan ve uygar insan kütlelerinin Önasya'nın Türk ırkı olduğunu vurguluyor ve Türk ırkının anayurdunda, yüksek kültür mertebesine varırken Avrupa halkının "vahşi ve tamamen cahil bir hayat" yaşadığını ileri sürüyordu. Afet Hanım, konuşmasını şu sözlerle bitiriyordu:

Artık bizi, tetkike sevk eden sorgunun cevabını verelim! Orta Asya'nın otokton halkı Türk'tür. *(Alkışlar)* Binaenaleyh, orada, büyük Türk ailesinden başka ve ondan ayrı "İndo-Öropeen" namı altında bir ırk yaratmaya kalkışmak, tabiata isyan olur. Makul ve insanî olan, tabiatın, Orta Asya yaylalarında yarattığı ırkı tanımak ve onun adına hürmet etmektir. *(Alkışlar)* Kafasını ve vicdanını, en son terakki şuleleriyle güneşlendirmeye karar vermiş olan, bugünün Türk çocukları, biliyor ve bildirecektir ki, onlar, 400 çadırlı bir aşiretten değil, on binlerce yıllık, Arî, medenî, yüksek bir ırktan gelen, yüksek kabiliyetli bir millettir. *(Sürekli alkışlar)* Bir de, şunu iyi bilmek lâzımdır ki, kadim Etiler'imiz, atalarımız, bugünkü yurdumuzun ilk ve otokton sakini ve sahibi olmuşlardır. Burasını, binlerce yıl evvel ana yurdun yerine, öz yurt yapmışlardır. Türklüğün merkezini Altaylar'dan Anadolu-Trakya'ya getirmişlerdir. Türk cumhuriyetinin sarsılmaz temelleri bu öz yurdun çökmez kayalarındadır. *(Alkışlar)*

Afet Hanım'ın konuşması özünde Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin çalışmalarını özetliyordu. Nitekim tüm bu bilgilerin genişletilmiş şekli o sıralarda orta ve liseler için hazırlanmış ders kitaplarında yer alıyordu. Türk Tarih Tezi antropolojiyi yanına alarak Avrupa'ya, Avrupa tarihçiliğine meydan okuyordu. Aslında Afet Hanım Eugene Pittard'ın görüşlerini ulusal bir kimliğe büründürerek ifade ediyordu. Eugene Pittard'ın bilimsel temkinliliği Afet Hanım'da kesin ifadelere dönüşüyordu.

İkinci Türk Tarih Kongresi

Atatürk'ün topladığı beş kongreden biri diğerlerinden farklı bir konumdaydı. 20-25 Eylül 1937'de İstanbul'da toplanan İkinci Türk Tarih Kongresi uluslararası düzeyde geniş bir katılımcı kesimin yer aldığı ve uluslararası yankıları olan bir toplantıydı. Öte yandan içerik açısından da ilkine oranla çok daha kapsayıcı bir nitelikteydi. Tarih bu kongrede çok geniş bir bağlamda ele alınıyordu. Türkiye'nin her alandan seçkin bilim insanları kongrede görev almışlardı. Bekleneceği gibi antropoloji ve arkeoloji kongrenin ana eksenini oluşturuyordu.

Kongrenin fahri başkanı ünlü antropolog Eugene Pittard'dı. Aslında "fahri" gözükse bile kongre tutanaklarından Eugene Pittard'ın bu kongreye damgasını vuran kişi olduğu görülecekti. Asbaşkanlar ise Hasan Cemil Çambel, Halil Ethem Eldem ve Afet Hanım'dı. Hasan Cemil Çambel, 1935'te Yusuf Akçura'nın ölümü üzerine Türk Tarih Kurumu Başkanlığı'na getirilmiş, Berlin'deki Alman Arkeoloji Enstitüsü onur üyeliğine seçilmiş bir bilim insanıydı. Halil Ethem Eldem Asar-ı Atika Müzesi'nin başında bulunmuş bir arkeologdu. Afet Hanım ise o günlerdeki ilgi alanı göz önünde bulundurulduğunda bir antropologdu.

1937 İkinci Türk Tarih Kongresi uluslararası bir nitelik taşıyordu. Kongre günleri ardından yabancı ziyaretçiler Anadolu'da ören yerlerine götürülmüştü. Bunların başında Alacahöyük geliyordu. Ne de olsa Alacahöyük dünya çapında derin yankı uyandırmış bir ören yeriydi. Kazılar 1935'ten sonra Hamit Zübeyr Koşay ve Remzi Oğuz Arık'ın başkanlığında yürütülmüştü.

Her beş kongrede olduğu gibi bu kongrede de Atatürk protokol gereği bir katılımın ötesinde bilfiil oturumları izlemişti. 1937 Tarih Kongresi'nde tebliğ sunan ünlü felsefeci Prof. Dr. Ernst von Aster "Felsefe Tarihinde Türkler" başlıklı konuşmasına başlarken "Sayın Cumhurreisi, Bayanlar, Baylar" diye hitap ediyordu. Dünyada altı gün süren bir bilimsel kongreyi baştan sona izleyen tek devlet başkanı belki de Atatürk'tü. 20 Eylül 1937 Pazartesi günü açılışı yapılan kongrenin ilk oturumunun ilk kısmı protokol gereklerine ayrılmıştı. Türk Tarih Kurumu Başkanı Hasan Cemil Çambel'in açış konuşmasını kongre reisi, fahri reis ve reis vekilleriyle kâtiplerinin seçimi izledi. Fahri reisliğe yukarıda belirttiğimiz gibi Eugene Pittard getirilmişti. Ardından yine protokol sırasına göre üç kişi söz aldı. Bu konuşmacılar Türk Dil Kurumu adına Genel Sekreter İbrahim Necmi Dilmen, "Tarih Fakülteleri" adına Muzaffer Göker ve konuk yabancı profesörler adına Eugene Pittard idi. İlk günkü oturumun ikinci kısmında iki ana tebliğ sunuldu. Bunlar Afet Hanım'ın Türk Tarih Kurumu'nun arkeolojik faaliyetleri hakkındaki tebliği ile Genel Sekreter Muzaffer Göker'in kurumun diğer bilimsel etkilikleri hakkındaki raporuydu. Bu açış konuşmalarından da anlaşılabileceği gibi Türk Tarih Kurumu'nun o tarihlere kadarki ana uğraşı arkeolojiydi.

Kongrenin ikinci ve üçüncü günleri, (21-22 Eylül) oturumları da "umumî toplantı" niteliğindeydi. Bu iki gün izleyiciler salt arkeoloji ve antropoloji tebliğleri dinlediler. Bunlar arasında en uzunu, daha doğrusu yayımlanmış şekliyle en uzunu, Eugene Pittard'ın "Neolitik devrinde Önasya ile Avrupa arasındaki münasebetler" başlıklı tebliğiydi. Kongrenin dördüncü ve beşinci günü, konularına göre farklı oturumlar devreye girdi. Birçok oturumda arkeoloji ve antropoloji ağırlığını korudu. Diğer seksiyonlarda ileri tarihler gündeme gelmişse de bunlar da genellikle İslam öncesi nitelikteydi. Bu arada çok yönlü disiplinlerarası alanlara da girildi. Şevket Aziz Kansu birden fazla tebliğle her iki cenahta da yer aldı. Salı günü "Ankara ve civarının prehistoryasında yeni buluşlar"ı, cuma günü ise "Selçuk Türkleri hakkında antropolojik bir tetkik"i sundu. Kongrede dil sorunu da gündeme geldi. Özellikle İbrahim Necmi Dilmen'in "Türk Tarih Tezi'nde Güneş-Dil Teorisi'nin yeri ve değeri" ile Hasan Reşit Tankut'un "Dil ve ırk münasebetleri hakkında" tebliğleri dil ve tarih sorunlarının ne denli bütünsellik arz ettiğini gösteriyordu.

Kongrede çoğu kez arkeoloji ve antropoloji tebliğleri örtüştü. Arkeolojik bulguların birçoğu antropolojik kanıt olarak gös-

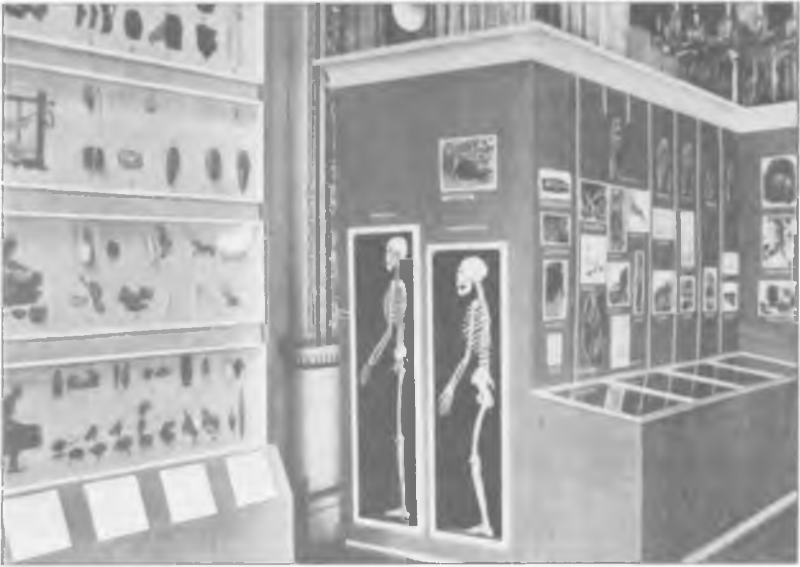
teriliyordu. Tebliğler sırasında en yoğun kullanılan sözcük "ırk" idi. Antropoloji içerikli tebliğlerin hepsinde ırk sözcüğü temel kavramdı. Başlığında ırk sözcüğü yer alan tebliğler şunlardı: Hasan Reşit Tankut, "Dil ve ırk münasebetleri hakkında", Nurettin Onur, "Kan grupları bakımından Türk ırkının menşei hakkında bir etüd", Sadi Irmak, "Türk ırkının biyolojisine dair araştırmalar", H. V. Vallois, "Önasya ırk tarihi" ve Sadri Maksudî Arsal, "Beşeriyet tarihinde devlet ve hukuk mefhumu ve müesseselerinin inkişafında Türk ırkının rolü."

Eugene Pittard ve Neolitik Kültür

Eugene Pittard'ın 1937 Kongresi'ndeki tebliği Afet Hanım'ın 1932'deki tebliğinin daha akademik bir tabana oturtulmuş şekliydi.[8] Eugene Pittard, bir anlamda 1924'te yayımladığı *Irklar ve Tarih* adlı kitaptaki tezlerini Türkiye'de o günden beri yapılmakta olan arkeolojik ve antropolojik verilerle pekiştirilmiş haliyle sunuyordu. Bu nedenle Afet Hanım'ın 1932 tebliği ile Eugene Pittard'ın 1937 tebliği geniş ölçüde örtüşüyordu. Her ikisi de *Irklar ve Tarih* kitabından damıtılmıştı. Ancak Eugene Pittard'ın üslubu daha "akademik"ti.

Eugene Pittard, uzun yıllar yaptığı araştırmalarda Anadolu'da neolitik kültürün oluştuğunu, bunun Orta Asya kavimler göçüyle bağlantılı olduğunu belirtmişti. Ama göç edenlere Türk vasfını vermekte acele etmemişti. Bu bağlantıyı kuran Atatürk ve çevresindeki tarihçi/antropolog kesimdi. Eugene Pittard, 1937 Türk Tarih Kongresi'nin açılışında temkini elden bırakmamak koşuluyla Türk Tarih Tezi ile örtüşen bir konuşma yapmayı da uygun görecekti. Türklerin geçmişte Eti adını taşıdıklarını, birkaç bin yıl sonra da Selçuk, Osmanlı ve Türk ismiyle anıldıklarını söylüyordu:

> Dokuz yıl önceye kadar meçhulümüz olduğu halde, bugün bu yurdun birçok noktalarında meydana çıkan yontulmuş taş medeniyetini neolitik medeniyet ve ondan sonra da bakır ve tunç medeniyetleri istihlaf etmektedir [yerine geçmektedir]. İşte bundan sonradır ki Proto-Etiler gibi kavimler tarihe giriyorlar. Lâkin bu Proto-Etiler de kimlerdir? Hiç şüphesiz, aynı yerlerde, bunlardan önceki medeniyetleri kurmuş olan insanların ahfadı; böylece nesilden nesle rücu ederek bizi bizzarure tâ paleolitiğe kadar, çok güç şartlar içerisinde hayatı idameye muvaffak olan insanlara kadar, ileten bir silsile tespit edebiliyoruz.

1937 İkinci Türk Tarih Kongresi ile birlikte Dolmabahçe Sarayı'nda bir sergi açılmıştı. Serginin ağırlığı antropoloji ve arkeolojiydi. Sergilenenler Anadolu'da kazılardan elde edilen tarihöncesi ve öntarih bulgularıydı. Değişik adlar altında da olsa Türklerin tarihiydi.

... (M)edeniyetlerinin menşeini ve teselsülünü [birbirini izlemelerini], Anadolu yaylasını kaplayan tepelerden öğrendiğimiz insanların ecdadını efsanevi bir maziye irca eden prehistorya keşifleri vuku bulmaktadır. O tepeler, bu menşeleri ve teselsülü durmadan bize öğretecekler ve bu suretle bilgi ve düşünce ufuklarımızı genişleteceklerdir.

Bu muhtelif medeniyetlerle, neolitik çağda, büyük küçük sitelerde toplanmış insanlar, muhtelif diller konuşmuş, muhtelif kanunlara tabi bulunmuşlardır. Ve yine bunlar, birçokları daima meçhulümüz kalacak olan muhtelif adlar taşımışlardır. Fakat bazen mukadderatlarını birleştirdikleri gibi, bazen de birbirlerine karşı amansız düşman kesilmiş olan bunlar, hemen daima ve hemen her yerde hep aynı insanlardır. Klâsik tarih bunlardan bazılarını tanır, lâkin hepsi de birbirinden tenasül eder [doğar]. Bunun başka türlü olmasına imkân yoktur. Bugünkü Türkler, vaktiyle, kavimlere birer ad veren tarihin doğuşunda, Eti adını taşıdıkları gibi, birkaç bin yıl sonra da Selçuk, Osmanlı ve nihayet Türk ismiyle anılmışlardır.

Yukarıdaki sözler Eugene Pittard'ın kongre açık konuşmasında yer alıyordu. Tezlerinin derinliğini ise kongrede sunduğu tebliğde gündeme getirecekti.

Neolitik Devirde Küçük Asya

Eugene Pittard konuşmasında Anadolu ile yetinmiyor, daha da geniş bir alanı kapsıyordu. Göç yollarından yola çıkarak Türk tarihinin Avrupa'nın tarihi olduğunu ileri sürüyor, "Türk tarihi heyeti mecmuası bakımından bizim de tarihimizdir" diyordu. Eugene Pittard'ın coğrafyası Avrasya'ydı. Avrasya sözcüğü kongrenin Türkçe yayımlanan tutanaklarında Önasya olarak çevrilmişti. Oysa konuşmasının Fransızca aslında terim "Eurasie" olarak yer alıyordu. Eurasie'nin Türkçesi Avrupa ve Asya kıtalarının birlikteliğini ifade eden Avrasya'ydı.[9] Pittard'a göre Avrupa ile Orta ve Batı Asya'nın tarihi bir bütündü. En azından antropolojik açıdan bu böyleydi. Anadolu toprakları bu bağlamda ayrı bir önem taşıyordu. Orta ve Batı Asya ile Avrupa'nın uygarlık tarihi Anadolu toprakları üzerinden bütünlük arz ediyordu.

Eugene Pittard Türk Tarih Tezi'nin omurgasını oluşturan görüşleri Anadolu'ya geldiği 1911'den beri kademe kademe geliştirmişti. Bu görüşlerin en olgunlaşmış şekli 1937 Kongresi'nde sunulmuş yirmi sayfalık tebliğ idi. "Neolitik devirde Küçük Asya ile Avrupa arasında antropolojik münasebetler" başlığını taşıyan bu tebliğ,[10] kongredeki birçok tebliğle de uyum içersindeydi. Eugene Pittard'ın görüşleri artık geniş bir çevre tarafından benimsenmiş ve savunulur olmuştu.

Eugene Pittard, Avrasya tezini kanıtlamak için R. R. Schmidt'in, Almanya'da, Augsburg'un kuzeybatısında gün ışığına çıkardığı iki paleolitik mağaradan yola çıkıyordu. R.R. Schmidt 1908 yılında Geniş Ofnet (Fransızca Large Ofnet) diye bilinen mağarada, mezolitik devre ait mezarlarda "öropeoid"lere ait bir dizi insan kafatası bulmuştu. İnsanlığın, hiç değilse Avrasya insanlığının primitif tarihi açısından bu bulgular bir devrim niteliğindeydi. Mezarlar, bir yandan üst paleolitik ve diğer yandan Cilalı Taş Devri'ne dayanan arkeolojik bir çerçeve içinde, brakisefal insanlara ait bir kafa grubunu ortaya çıkarmıştı. Bulgu tek bir kafa değildi, birçok kafadan oluşuyordu. O güne kadar Avrupa'da birkaç brakisefal öğeye rastlanmışsa da bu tür bir toplu öbek bulunmamıştı.

Bu brakisefaller kimlerdi? Bu mezarların içinde ne arıyorlardı? Orta ve Batı Avrupa tarafından o zamana kadar tanınmamış bir morfoloji gösteren bu adamlar nereden gelmişlerdi? Bunların vatanı neresiydi? Bu adamların kendileriyle beraber aynı zamanda gömülmüş –ve morfoloji bakımından başka bir tipten olan– diğer

Sergide Hititlerin ayrı bir ağırlığı vardı. Ne de olsa Hititler atalarımızdı. Bugünkü Anadolu'nun ilk ve otokton sakini ve sahibi Hititlerdi. Türklüğün merkezini Altaylar'dan Anadolu-Trakya'ya onlar getirmişti. Türkler 400 çadırlı bir aşiretten değil, on binlerce yıllık Arî, medenî, yüksek bir ırktan geliyorlardı.

insanlara karşı etkin bir rol oynadıkları şüphe götürmezdi. Acaba bu rol neydi?

Eugene Pittard 1924 yılında yazdığı *Irklar ve Tarih* adlı eserinde Ofnet'te ortaya çıkarılan bu brakisefallerden söz ederken, o mezarlara gömülmüş insanların yüzde kırkını oluşturan brakisefalleri Asya'dan akın etmiş beşer yığınlarının öncüleri olarak değerlendirmişti. Bu insanlar toplumsal devrimlerin en büyüğünü Avrupa'ya getirmişlerdi; bu itibarıyla dünya tarihi açısından önemi büyük olan bir ırkın özünü oluşturuyordu. Bu ırka antropoloji dilinde Homo Alpinus deniyordu.

Bu istilacı kavimler gelmeseydi, Avrupa kıtası, yalnız iklimi ve faunası itibarıyla zamanla dönüşüme uğrayan, ancak insan dokusu açısından değişmeyen aynı genel simayı, paleolitikten önceki devirlere özgü yapısını koruyarak sürgit devam edecekti. Eğer Çin Seddi gibi yüksek bir duvar Avrupa'yı dünyanın diğer bölgelerinden ayırsaydı, Avrupalılar hâlâ avcılıkla geçinen bir kabile hayatı yaşıyor olacaklardı. Avrupalı gezgin kâşiflerin Avustralya'yı, Malezya'yı ve Amerika'nın bazı topraklarını keşfettikleri zaman karşılaştıkları manzara ne ise bu Avrupa için de söz konusu olacaktı.

Eugene Pittard'a göre, mezolitik devrin sonlarına doğru Avrupa öteye beriye dağılmış insan öbeklerinden oluşuyordu. Bu insanlar

1937 İkinci Türk Tarih Kongresi fahri reisliğine Eugene Pittard getirilmişti.
Pittard sunduğu tebliğde 1924'te yayımladığı *Irklar ve Tarih* adlı kitaptaki tezlerini
Türkiye'de o günden beri yapılmakta olan arkeolojik ve antropolojik verilerle pekiştirmişti.

mağaralarda ve korunaklı yerlerde, derme çatma kulübelerde oturuyor, avcılıkla ve özellikle geyik avcılığıyla, deniz kıyısında oturanlar kıyılara özgü kabuklu hayvan avıyla uğraşıyorlardı. Bu insanlar tarımı bilmiyorlardı; avcılıkla ve toplayıcılıkla yaşamlarını sürdürüyorlardı. Ancak, Avrupa'nın çevresi aşılmaz surlarla örülü değildi. Bu evrede Asya sürekli değişime uğruyor; yeni yaşam tarzları her yöne yayılma olanağı buluyordu. Eğer Asya'da gündelik yaşam derin dönüşümlere uğramasaydı, Avrupa'nın söz konusu ilkelliği sürgit devam edecekti. Birtakım insanların, ilk önce ufak gruplar daha sonra kesif göçmen kafileleri halinde Avrupa'ya gelmeleriyle uygarlık Avrupa'ya da yayılmıştı.

Eugene Pittard'ın Avrasyacı tezleri Avrupa'nın özellikle Cihan Harbi ertesi geçirdiği çöküntüyle yakından ilgiliydi. O güne kadar antropoloji Avrupa dışı insan topluluklarının ilkelliklerini Darwinist bir açıdan açıklıyordu. Antropolojinin doğuş nedeni özünde sömürgecilikle bağlantılıydı. Avrupa dışı ilkel insan topluluklarını inceliyorlardı. Oysa Eugene Pittard, tezleriyle antropolojinin içini dışına çeviriyor, ırkçı tezlere karşı bir tez geliştiriyordu. Bunu yaparken de tezini antropolojik "bilimsel" bulgulara dayandırıyordu. Öte yandan Eugene Pittard'ın tezleri Almanya'da geliştirilen "Arî ırk" safsatasını da sorguluyordu. Irkların saflığı değil, karışımı uygarlığı yükseltiyordu.

İki Yapraklı Bir Defter

Eugene Pittard "Mezolitik devir sonundaki Avrasya âlemini iki yapraklı bir defter halinde göz önüne getirebiliriz" diyordu. Bu defterin Avrupa yaprağı üzerinde göçebeler ve özellikle avcılar vardı; bunlar ne hayvan beslemeyi biliyor, ne de çiftçilikten anlıyorlardı. Paleolitik uygarlıkları idrak etmiş bütün insanlar gibi ufak gruplar halinde yaşıyorlardı. Avrupa'nın bu mezolitik halkının yoğun bir tarzda bir arada bulunması söz konusu değildi; iktisadi yaşam koşulları buna engeldi. O günlerde avcılıkla yaşayan ve bu nedenle her gün yer değiştirmek zorunda kalan insan toplulukları da bu prehistorik yaşam tarzının birer yansımasıydı.

Defterin öbür yaprağı bambaşka bir manzara arz ediyordu. Bu coğrafyada yoğun ve toplu olarak görülen insanlar, toprağı ekiyorlar, hayvanları ehlileştirip meralara götürüyorlardı. Yabanî bitkiler arasından yenilebilecek, yemiş veren ve buğday, arpa, darı gibi ilanihaye üretilebilen olanları ayırmış; domuzu, öküzü, keçiyi, koyunu ve özellikle atı ehlileştirmişlerdi. Kıtlık tehlikesine karşı tahıl ambarları oluşturarak önlem almış, böylece sürekli çoğalmışlardı. Zamanla bugünkü yaşam tarzını inşa sürecine giriyorlardı.

Birbirinden bu derece ayrı olan bu iki beşer grubu, biri diğerinden habersiz bir biçimde ne kadar zaman yaşamıştı? Bu henüz bilinmiyordu. Sonraları bu iki grup nasıl tanışmıştı? Şüphesiz önce Asyalılar Batı'ya geçmiş, uygarlığı getirmişlerdi. Bu uzak tarihi, hiç olmazsa yeni uygarlık şeklinin Avrupa'ya girdiği zamana en yakın olan devrin tarihini yazabilmek için ne yapmalıydı? Eugene Pittard, bunun için iki şeyin gereğine inanıyordu. İlki, ehlileşmiş hayvanların ve ekilmiş tahılın kaynağını bulmak; diğeri bu olağanüstü dönüşüme öncülük eden beşer ırkını ortaya çıkarmaktı.

İşte bu aşamada Anadolu devreye giriyordu. Bundan dört bin yıl ve belki iki ya da üç bin yıl önce, yani ilk neolitiklerin Avrupa'ya geldikleri farz edilebilen tarihten pek uzak olmayan bir devirde, Etiler'in çoban ve çiftçi hayatı incelenirse burada bir dizi ipucu yakalanabilirdi. Anadolu'da Atatürk'ün girişimiyle başlatılan arkeolojik çalışmalar buna ışık tutuyordu. Anadolu'da neolitiklerin bakayası bulunmaya başlanmıştı. Hans-Henning von der Osten Alişar kazısında bu bulgulara ulaşmıştı. Bu neolitiklerin de selefleri bulunmalıydı. Adıyaman dolaylarında küçük bir vadide meydana çıkarılan "aurignacien" karakterinde çakmaktaşından mamul alet ve edevattan Anadolu'nun da paleolitik devirde meskûn bir coğrafya olduğu sonucu çıkıyordu. Bu toprakla-

rın paleolitik yaşamı hakkında bilgiler çok sınırlı ise de, yakında bu alanda da önemli gelişmeler izlenecekti. Von der Osten, Adıyaman harabelerinin bulunduğu 1928 yılında bizzat bir dizi çakmaktaşı toplamış ve bunları Chicago Doğu Enstitüsü'ne göndermişti. 1934 yılında da Londra'da toplanan Uluslararası Tarihöncesi ve Öntarih Bilimler Kongresi'nde bu bilgileri uluslararası camia ile paylaşmıştı. 1931 yılında Kurt Bittel, Ankara gaz fabrikasının batısındaki bir taşocağında çakmaktaşından yapılma birtakım alet ve edevat bulmuştu. Bilimin bulguları sayesinde yakın bir gelecekte Eti devrinden önceki zamanlarda Anadolu'da yaşamış en eski uygarlıkların dökümü elde edilecekti.

Böylece Anadolu'nun neolitik devirlerde ya da kesin olarak bundan önceki çağlarda yaşamış uygarlıklarının ve en azından paleolitiğin en eski uygarlık evrelerine ulaşıldığı ortaya çıkıyordu. Öteden beri hep aynı topraklarda yaşamış insan öbekleri Anadolulularn cetleri, saptanması güç bir tarihte ve belki de mezolitik devrin sonlarında, kendi oturdukları yerlerde ya da buralara en yakın yörelerde tahılı keşfetmişler ve hayvanları ehlileştirmişlerdi. Şüphesiz bu insanlar tahılı ve ehlileştirilmiş hayvanları Batı'ya götürmeden önce uzun süre bunlardan bizzat kendileri yararlanmışlardı. Bu bulgular zamanla Avrupa'ya ulaşmıştı.

Peki bu insanlar kimdi? Bunlar hangi ırka mensuptu? Bu soru iki şekilde yanıtlanabilirdi. İlki, prehistorya ve ilerleyen tarihlere ait iskeletleri; diğeri bugün aynı yörelerde oturan insanları inceleme yoluyla. Geçmişin iskeletleriyle bugünün canlıları arasında yaratılış bakımından bir benzerlik var mıydı? Çözüm burada yatıyordu.

O gün için Anadolu'da prehistorik devre ait iskeletler henüz antropologların eline geçmemişse de bazı Eti iskeletleri mevcuttu. Bu iskeletler Şevket Aziz Kansu tarafından incelenmişti. İskeletlerin morfoloji açısından ortak bir paydaları vardı: Brakisefal insanlara aitlerdi. Bu kafatası biçimi üzerine neden ısrarla durduğunu açıklamak için Eugene Pittard şu soruyu soruyordu: Bugün Anadolu'da ve ona civar coğrafyalardan başlayarak Hazar Denizi'nin doğusuna ve Orta Asya'ya yakın alanlarda yerleşik insanların morfolojik açıdan ortak vasıfları neydi?

Yanıt bu geniş topraklarda yaşayan insanların çoğunluğunun brakisefal kafatasına sahip oluşlarıydı. Etiler'in kafatası itibarıyla bunlara benzemesi bir rastlantı değildi. Marguerite Dellenbach tarafından 1937 Tarih Kongresi'ne sunulan harita bunu gösteriyordu. Bu durum, muhitin antropolojik niteliği gereğiydi. Anadolu'da

Atatürk sağlığı elvermese de 1937 Kongresi'nin oturumlarını izlemişti. Dünyada altı gün süren bir bilimsel kongrede baştan sona hazır bulunan tek devlet başkanı belki de Atatürk'tü. Atatürk, Eugene Pittard'ı hastalığının ilerlediği aşamalarda da kabul etmiş ve onunla bilimsel tartışmalara girmişti.

1930'lu yıllarda yaşayan brakisefalleri, cetleri Asya'nın geniş topraklarında oturan insanlar olarak farz ve tasavvur etmek mümkündü. Bu kavimler artık başka başka isimler taşımaktaydılar: Türkistan'da adları Türkmen'di; İran'da Pers'ti; Anadolu'da Türk'tü. Bunların ırk açısından aynı menşeden çıktıkları, hepsinin aynı esasa mensup olduğu pek güzel tasavvur edilebilirdi. Geçmişte Orta ve Batı Asya'nın bir kısmında –Eugene Pittard "daha ileriye gitmek istemediğimiz için bu hudut içinde kalıyoruz" diyordu– ırk bakımından türdeş bir insan grubu yaşamıştı; bunların başka morfolojik vasıflarının yanı sıra belirgin bir özellikleri daha vardı; o da brakisefal olmalarıydı.

İşte bu insanların bir kısmı ilk önce neolitik çağı takip eden devirde, daha sonra öntarih devrinde, Proto-Etilerin cetleri olmuşlardı. Bulgulardan ortaya çıktığı kadarıyla bu Proto-Etiler daha o zamanlar büyük bir uygarlığa sahiplerdi. Bunlar yalnız, tahılı keşfedip ekmemişler, hayvanları ehlileştirip yetiştirmekle kalmamışlar; altın, gümüş, bakır gibi madenleri de yaşamlarının bir parçası yapmışlardı. Dünya tarihi açısından son derece önemli olan bir bulgu da demirdi. Demiri de bu insanlar bulmuştu.

Etilerin cetleri olan, Anadolu'nun bu eski brakisefalleri, neden sonuç ilişkisi sonucu, Türklerin de cetleri telakki olunabilirdi.

Türk Tarih Kurumu
Başkanı

Hasan Cemil

Düşündüklerimize pek uygundur; Hemen işe başlanılmasını dilerim

K. Atatürk
24/5/1937

Tarihin seyri ilerledikçe, Anadolu'nun bu brakisefalleri değişik isimler almıştı; bunlar zaman zaman farklı diller konuşmuşlardı. Dört bin yıl önceki zamana ait Eti tabletlerinde büyük küçük birtakım kralların ve devletlerin adlarına rastlanıyordu. O zaman Anadolu kıtasının sakinleri dağınık halde birtakım "millet"lerden oluşuyordu. Fakat bu milletleri ortaya koyanların aynı ırkın insanları olmaları büyük bir olasılıktı. Bazı devirlerde bu milletler birbirinden ayrılmış gözüküyordu; ve ayrı ırka mensup insanlar gibiydiler. Kimi zaman ise bunlar güçlü bir hükümdarın taç ve tahtı etrafında toplanıyorlardı. O zaman da aynı milletten olduklarını varsayılıyordu. Eugene Pittard'a göre neolitiklerle 1930'lar arasında, en son tahlile göre, Selçuklular ve Osmanlılar vardı; bugün bunların adı Türk'tü.

Eugene Pittard, yazarken temkini elden bırakmıyorsa da konferanslarında daha serbestçe görüş belirtiyordu. Nitekim 1938 yılındaki ziyaretinde, Ankara Halkevi konferans salonunda Tarih, Dil ve Coğrafya Fakültesi müdavimlerine verdiği konferansta bu brakisefal ırkın Türkler olduğunu açıkça belirtme gereği duymuştu.[11]

Sonuç: Antropolojik Irk Kavramı

Eugene Pittard'ın "ırk" kavramı yukarıdaki satırlardan da anlaşılabileceği gibi "etnik" değildi; "antropolojik" bir içeriğe sahipti. Anadolu'da yaşayan tüm insanlar, –Kürt olsun, Ermeni olsun, Rum olsun– aynı ırkın mensuplarıydı. Bu insanlar farklı din

ve dile mensup olabilirlerdi. Ama ırkları aynıydı. Göçler sonucu Anadolu'ya yerleşmişlerdi. Ortak vasılları brakisefal olmalarıydı. Tıpkı 1924'te oluşturulan anayasal vatandaşlık anlayışı gibi Eugene Pittard bunların hepsine Türk diyordu. Atatürk öncülüğünde Türk Tarih Tezi, hiç olmazsa kuramsal düzeyde, bu varsayımı pedagojik amaçlarla "kesin" bir yargıya dönüştürmüştü.

Eugene Pittard tutanaklarda yirmi sayfayı bulan tebliğinde "total" bir görüş ortaya koyuyordu. Brakisefalleri tasniflere ayırmaktan yana değildi. Oysa aynı kongrede Pittard'dan farklı bir görüş sunan, daha doğrusu brakisefallere alt bir kategori oluşturan, yine dünya çapında bir antropolog olan Henri Victor Vallois idi. Kongreye "Garbi Asya'nın ırklar tarihi" başlıklı bir tebliğle katılan Henri Victor Vallois Anadolu'ya özgü bir "Anadolu Irkı"ndan söz etmişti.[12]

Henri Victor Vallois'nın Anadolu'da yaşayanları "Alpin" ırkının dışında değerlendirmesi oturum başkanı Afet Hanım'ı infiale sevk etmişti. Afet Hanım'a göre Türk insanı Homo Alpinus'tu. Konuşmacının sözünü tamamlaması üzerine şu eleştiride bulunmuştu:

> Bu çok kıymetli etütlerinden dolayı profesöre teşekkür ederim. Ancak şunu işaret etmek isterim ki, memleketimizin etrafını çevreleyen kısımların ırkından bahsederlerken buna yalnız Anadolu ırkı denmesini münasip görüyorlar. Bence belki, Sümer heykellerine istinat ederek bu sözü söylediler ve onların büyük kulaklı olduklarından bahsettiler. Halbuki heykeller bize tamamen ırk tipi vermezler. Onun için bilhassa şu noktaya işaret ediyorum: Asıl Alpin tipi biziz, Anadolu ırkı diye Avrupa tipinden ayrı bir şey gösterilemez.[13]

Afet Hanım bu sözleri sarf ederken 29 yaşındaydı ve iki yıllık bir lisans öğreniminden sonra doktorasına başlamak üzereydi. Henri Victor Vallois (1889-1981) ise Atatürk'e hayranlık duyan dünyanın sayılı paleontologlarındandı. 20. yüzyılın başlarında Marcellin Boule ile birlikte La Chapelle aux Saintes'te Neandertal alandaki bulgularıyla ünlenmişti. O sırada Paris Beşeri Paleontoloji Enstitüsü'nün müdürüydü. *Revue d'Anthropologie* adlı prestijli antropoloji dergisini çıkarıyordu. Bir süre sonra Fransa'nın ünlü antropoloji müzesi Musee de l'Homme'un başına geçecekti.

Notlar

1. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin gelişimiyle ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bunlardan birkaçını burada hatırlatalım: *Türkiye'de Sosyal Bilimlerin Gelişmesi ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sempozyumu - Bildiriler*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını, 24-26 Nisan 1996; Aziz Süslü, *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinin 50 Yıllık Tarihi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını, 1986; *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 66. Kuruluş Yıldönümü Anı Kitabı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını, 2003; *Anadolu'nun 60 Yıllık Bilim ve Kültür Köprüsü Ankara Üniversitesi – Tarihçe*, Ankara: Ankara, Ankara Üniversitesi Yayını, 2006; *Cumhuriyetin Üniversitesi*, hazırlayan: Atila Cangır, metin: Dr. Cengiz Aslantepe, Ankara: Ankara Üniversitesi Kültür ve Sanat Yayınları, 2008; Aytül Kasapoğlu, *60 Yıllık Gelenek – DTCF'de Uygulamalı Sosyoloji (Berkes-Boran-Çağatay-Güler-Nirun)*, Ankara: Ümit Ofset, 1999; Hasan Münüsoğlu, "Türkiye'de Antropolojinin Kurulma ve Kurumsallaşma Sorunları Tarihsel bir Yaklaşım – DTCF Örneği," Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.
2. Büşra Ersanlı, *İktidar ve Tarih – Türkiye'de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, 4. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011, s. 140-141, 151, 174.
3. Ruşen Eşref Ünaydın, *Atatürk Tarih ve Dil Kurumları – Hâtıralar – VII. Türk Dil Kurultayında söylenmiştir*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını, 1954, s. 51.
4. Bilâl Şimşir, *Atatürk Dönemi – İncelemeler*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2006. Dokuzuncu bölüm: Atatürk'ün Kitap Sevgisi, s. 251-262.
5. T.C. Maarif Vekâleti, *Birinci Türk Tarih Kongresi – Maarif Vekâleti ve Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından tertip edilmiştir – Konferanslar-Müzakere Zabıtları*, yy., ty., s. 5-13. [Maarif Vekili Esat Beyefendinin Açma Nutku]
6. Afet, "Tarihten evvel ve tarih fecrinde – Dünyanın yaşları – Orta Asya'nın topografyası – Dünya üzerinde insanların yayılması ve yerleşmesi – Irk meselesi – Orta Asya'nın otokton halkı kimdir?" *Birinci Türk Tarih Kongresi – Konferanslar-Müzakere Zabıtları*, yy. ty., s. 19-41.
7. Rene Gerin, *Les Hommes avant l'histoire*, Paris: Gauthier-Villars et Cie, 1930.
8. Jönev (Geneve) Üniversitesi profesörlerinden Öjen Pitar (Eugene Pittard)ın konreye iştirak eden ecnebî âlimler adına söylediği nutkun Türkçe tercümesi," *İkinci Türk Tarih Kongresi – İstanbul 20-12 Eylül 1937 – Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler*, İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1943, s. 4-8.
9. Eugene Pittard, "Aliocution de M. Eugene Pittard, Professeur à l'Universite de Geneve, au nom des savants etrangers," *La Turquie Kemaliste*, Numero special

consacre au IIe Congres d'histoire turque et à l'Exposition d'histoire 20 26 Eylul 1937 organises par la Societe d'histoire turque, no: 21-22, Aralık 1937, s. 23-24.

10. Eugene Pittard, "Neolitik devirde Küçük Asya ile Avrupa arasında antropolojik münasebetler," *İkinci Türk Tarih Kongresi – İstanbul: 20-12 Eylül 1937 – Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler*, İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1943, s. 65-84.

11. *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*, Ankara: Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, 1938, s. 6.

12. Henri V. Vallois, "Garbi Asya'nın Irklar Tarihi," *İkinci Türk Tarih Kongresi – İstanbul 20-12 Eylül 1937 – Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler*, İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1943, s. 456-483.

13. *İkinci Türk Tarih Kongresi – İstanbul 20-12 Eylül 1937 – Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler*, İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1943, s. 483.

T Ü R K
ANTROPOLOJI ENSTITÜSÜ
T A R I H Ç E S I

(Historique de l'institut turc d'anthropologie)

ŞEVKET AZİZ KANSU

Beynelmilel XVIII inci Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi için hazırlanmıştır

1 9 4 0
İSTANBUL
MAARİF MATBAASI

Tarihçe 18. Uluslararası Antropoloji ve Tarihöncesi Arkeoloji Kongresi için hazırlanmıştı.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYIMLARI

Ankara Üniversitesinin
İlk öğrenim yılını açış nutku
(1946 - 1947)

ŞEVKET AZİZ KANSU

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA
1 9 4 6

Şevket Aziz Kansu Ankara Üniversitesi'nin kurucu rektörü olacaktı.

Atatürk Prof. Pittard'ın *Irklar ve Tarih* (Les races et l'histoire) kitabı ile ilgilenmiş ve Türk ırkının ilmî bakımdan incelenmesini istemişti. Bu işte o zaman tarihle uğraşan herkes birer amatör olarak bir şeyler öğreniyordu. Fakat Atatürk'e bu ilmin bir mümessilinin bizde de olduğunu haber verdiler. İşte bu genç antropoloji uzmanı, İstanbul Tıp Fakültesi antropoloji müderris muavini Dr. Şevket Aziz Kansu idi.

Afet İnan

Prof. Dr. Afet İnan, "Türkiye'de Antropoloji," *Antropoloji*, sayı 4, 1967-1968, s. xı.

Dolikosefalden Brakisefale Türk Irkı

Şevket Aziz Kansu ve Antropolojinin Evrimi

19. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı'da tarih bilimi "ilkçağ"a ait tarih bilgilerini Kuran'dan alıyordu. "Ezmine-i Evveliyye"de yani ilkçağlarda "Hilkat-ı Âdem Aleyh-i-selâm, Tufan-ı Nuh, İntişâr-ı Evlâd-ı Nuh"[1] gibi insanlığın temellerini yaratılışa ve Nuh'un gemisine dayandıran konularla donatan Osmanlı tarihçiliği 1908 ertesi Batı'nın, özellikle Fransız tarihçiliğinin etkisi altına girmişti. "Mekteb-i idadiyye tarih-i umumi ve Mekteb-i Mülkiye-i Şahane coğrafya muallimi" Kaymakam Ali Tevfik tarihçiliği "mukaddes" ve "temeddün" olmak üzere ikiye ayırmıştı; ya da bugünkü deyişle "kutsal" ve "evrimci" başlıkları altına toplamıştı.

II. Meşrutiyet 19. yüzyıl Avrupası'nın temel düsturu ilerleme, ya da "terakki"yle birlikte "temeddün"e ortam hazırlamıştı. Ama yine de ilkçağlar tarihçiliği "tarih-i mukaddes"le başlıyordu. Cumhuriyet'e kadar ders kitaplarında Hilkat ve Tufan insanlık tarihinin başlangıcı idi. Bu kitaplarda Kitabı Mukaddes'e gönderme yapılıyor, "Cenâb-ı Allah dünyayı yoktan yarattı. Arz ve sema yaratılıp arza bereket verildi ve sema, güneş ve ay ve yıldızlar ile donatıldı. Bundan sonra dünyada bulunan mahlûkat ve en nihayet insan, yani Hazret-i Âdem Aleyh-is-selâm yaratıldı" deniyordu. Antropolojik bulguların ön plana çıkışına değin Türkiye'de ilkçağ tarihi bu satırlarla ele alınıyordu.[2]

"Mukaddes" ve "temeddün" üzerine kurulu iki farklı tarih anlayışı Cumhuriyet'le birlikte köklü bir dönüşüme uğradı. 1920'li yıllarda Türkiye'de tarihçiliğe çağ atlatacak kitap Atatürk'ün *Nutuk*'ta gönderme yaptığı, sosyalist tarihçi Herbert George Wells'in (1866-1946) 1919'da yayımlanan *The Outline of History - The Whole Story of Man* başlığıyla *Being a Plain History of Life and Mankind* alt başlığını taşıyan eseriydi.

H. G. Wells'in kitabının ilkçağları tamamen antropolojik ve arkeolojik verilere dayanıyordu. Bu *magnum opus* Atatürk'ün di-

H. G.Wells ılımlı bir sosyalistti. Sosyalist Fabian Derneği'nde etkindi. İngiliz İşçi Partisi saflarında politikaya atılmıştı. Wells aynı zamanda Jules Verne ve Hugo Gernsback'le birlikte bilimkurgunun en önde gelen kişisiydi. Fotoğrafta H. G.Wells Lenin'le birlikte.

Atatürk, *Nutuk*'ta gönderme yaptığı Herbert George Wells'in *The Outline of History* adlı eserini 1927-28 yıllarında beş cilt olarak Türkçeye çevirtmişti.

rektifiyle yabancı dil bilen geniş bir bilim çevresi tarafından *Cihan Tarihi'nin Umumî Hatları* başlığıyla Türkçeye kazandırıldı; kimi sayfaları renkli, beş cilt olarak 1927-1928 yıllarında parti parti yayımlandı.[3] Atatürk'ün öncülüğünde hazırlanan ve Afet Hanım tarafından 1932 yılında Birinci Tarih Kongresi'nde okunan Darwinist "lâ-dinî" tebliğ büyük ölçüde işte bu kitap ile Rene Gerin'in *Les hommes avant l'histoire* ve Lucien Febvre'in *La terre et la revolution humain* adlı eserinden esinlenilerek hazırlanmıştı.

Türk Tarih Tezi ile tarih anlayışında köklü bir dönüşüm yaşanmış, tarih anlayışı "laik" bir eksene oturtulmuştu. Bu girişim doğal olarak antropolojiyi gündeme getirmişti. Türkiye'de laik düşüncenin gelişiminde Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin ve Türk Tarih Kurumu'nun arkeolojik çalışmalarının ve kongrelerinin ayrı bir yeri oldu.

H. G. Wells'in *Cihan Tarihi'nin Umumî Hatları* başlığıyla Türkçeye kazandırılmış eseri, Atatürk'ün öncülüğünde hazırlanan ve Afet Hanım tarafından 1932 yılında Birinci Tarih Kongresi'nde okunan Darwinist "lâ-dinî" tebliğin esin kaynağıydı.

1932 Kongresi ve Şevket Aziz Kansu

1932 Kongresi'nde yurtdışında antropoloji eğitimi görmüş olan Şevket Aziz Kansu Atatürk'ün dikkatini çekmişti. *Antropoloji* dergisinin Şevket Aziz Kansu'nun 65. doğum yıldönümü nedeniyle yayımlanan özel sayısında, "Türkiye'de Antropoloji" başlıklı makalesinde Prof. Dr. Afet İnan "Bildiğime göre bu ilmin bizde akademik bakımdan önem kazanması ve kuruluşu Dr. Ş. Aziz Kansu'nun adına bağlıdır" diyordu. Ve şu satırları ekliyordu:

> Türk Tarih Kurumu'nun kuruluş günlerinde idi. Atatürk, Prof. Pittard'ın *Les races et l'histoire* kitabı ile ilgilenmiş ve Türk ırkının ilmî bakımdan incelenmesini istemişti. Bu işte o zaman tarihle uğraşan herkes birer amatör olarak bir şeyler öğreniyordu. Fakat Atatürk'e bu ilmin bir mümessilinin bizde de olduğunu haber verdiler. İşte bu genç antropolog, İstanbul Tıp Fakültesi antropoloji müderris muavini Dr. Şevket Aziz Kansu idi.[4]

Şevket Aziz Kansu 1903 Edirne doğumluydu. İstanbul Tıp Fakültesi'ni 1923 yılında bitirdikten sonra Gülhane Tıp Fakültesi'nde staj yapmıştı. İki yıllık zorunlu hizmet olarak Ankara'nın Bâlâ ilçesinde hükümet tabibi olarak çalıştıktan sonra 1926 yılında Darülfünun Tıp Fakültesi'ne iç hastalıkları kliniğine asistan olarak tayin edilmişti. Cumhuriyet rejiminin Avrupa için açtığı ilk sınavı kazanmış, Paris'e tıp ve antropoloji ihtisası için gönderilmişti. 1927-29 yıllarında Sorbonne Üniversitesi Yüksek Etüdler Okulu Broca Antropoloji Laboratuvarı'nda Georges Ferdinand Papillault'nun yanında çalışmış, hazırladığı bir tezle devam ettiği antropoloji okulundan diploma almıştı.

Türkiye'ye dönüşünde birinci sınıf iç hastalıkları uzmanı oldu. Ancak kısa bir süre sonra Tıp Fakültesi'nde açılan bir sınavla antropoloji doçentliğine atandı. Ankara'da 1932'de toplanan Birinci Türk Tarih Kongresi'nin ardından Atatürk tarafından Türk Tarih Tetkik Cemiyeti üyeliğine seçildi. 1933 Üniversite Reformu'ndan sonra kadrosu İstanbul Fen Fakültesi'ne nakledildi. Bu arada, çok genç yaşta, otuz bir yaşında profesör oldu. 1935 yılında Atatürk'ün isteği üzerine kuruluş aşamasındaki Ankara Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi'ne antropoloji profesörü olarak atandı. 1944 yılında ordinaryüs profesörlüğe yükseltildi ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi adını almış fakültenin 1942-44 yıllarında dekanlığını yaptı. 1946 yılında Ankara Üniversitesi'nin ilk rektörü seçildi. 1962-1973 tarihleri arasında Türk Tarih Kurumu başkanlığı yaptı.

Antropoloji ve Uluslararası Kimlik

Şevket Aziz Kansu'nun Fransa'da sunduğu tez ünlü antropolog Pierre Paul Broca'nın kafatası açı hesaplarından yola çıkıyordu. Elli Yeni-Kaledonyalı (neo-caledoniens) ve değişik yöreden 50 Afrikalı kafatasını inceleyerek kafataslarının ilkelliği (primitivite) üzerine bir tez yazmıştı. Şevket Aziz Kansu dolikosefalliği insanoğlunun çene yapısıyla ya da çiğneme aygıtıyla bağlantılandırıyordu. Afrika zencilerine oranla Yeni-Kaledonyalıların çene yapılarının en ve boy açısından daha geniş olduğunu kaydediyor, ancak zencilerin çenelerin öne çıkık olması nedeniyle çiğneme gücünde bir kayıp olmadığını kanıtlıyordu. Son söz olarak, her iki ırk grubunun da ilkelliğin ya da primitifliğin niteliklerini aynı oranda taşıdığı sonucuna varıyordu. Bir anlamda dolikosefalliğin ilkel insanlara özgü olduğu görüşünü pekiştirmeye yönelik tez "Neo-Kaledonyalılar ve Afrikalı Zenciler Üzerine Morfolojik Ça-

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Galatasaray'da ve Darülfünun'da sosyoloji öğreten Max Bonnafous, Necmettin Sadık'la [Sadak] birlikte Durkheim sosyolojisini sürdürmüştü. Max Bonnafous ileriki yıllarda Fransa'da bakan olacak bir sosyalistti.

lışma" başlığı altında *Revue anthropologique*'ın 1929 yılı Nisan-Haziran sayısında yayımlandı.[5] Bu makale kısa sürede antropoloji literatürüne girdi; yayımlanışından altmış yıl sonra bile antropoloji bültenlerinde yerini korudu.[6]

Tezin yayımlanmasından bir yıl sonra bu kez yine Paris'te yayımlanan *L'Anthropologie* adlı dergi Şevket Aziz Kansu'nun Anadolu'da bir höyükte bulunan kafataslarının morfolojisi üzerine *Türk Antropoloji Mecmuası*'ndaki bir makalesini tanıtıyordu.[7] Keza, aynı dergi Şevket Aziz Kansu'nun Alişar'da bulunan on yeni Eti (Hitit) kafatasıyla ilgili *Türk Antropoloji Mecmuası*'ndaki bir başka makalesini 1935 yılında okurlarına duyuruyordu.[8] Sınırlı sayıda bir örneklem olsa da bu makaleden Hititlerin brakisefal oldukları çıkarsanıyordu. *L'Anthropologie* dergisi aynı yıl Şevket Aziz Kansu'nun "Anadolu Kraniyolojisi" (Craniologie de l'Anatolie) başlıklı bir makalesine de yer verdi.[9] Bu yazı-

sında Şevket Aziz Kansu Anadolu kraniyolojisi üzerine fikir yürütmek için gerekli bulguların her geçen gün daha da zenginleştiğini, başında bulunduğu Antropoloji Enstitüsü'nün ülkenin değişik yörelerinden getirilenlerle önemli bir koleksiyon oluşturduğunu kaydediyor, yazısını 375 yetişkin insan kafatası üzerine hazırlandığını belirtiyordu. Anadolu kraniyolojisinin Alpin kraniyolojisine özgü brakisefallerden oluştuğunu vurgulayan yazar, Alacahöyük'te elde edilen Hitit ve Proto-Hitit dönemlerine özgü iskeletlerin Anadolu ırkı üzerinde artık kesin verilere varılmasını sağladığını söylüyordu. Son dönemde yapılan kazılar sonucu bulunan brakisefal unsurlar sayesinde Anadolu topraklarının paleoetnolojisi böylece açıklığa kavuşturuluyordu. Arkeoloji ve antropoloji dünyası bu konuda kesin bir sonuca varmıştı.

Şevket Aziz Kansu'nun uluslararası dergilerdeki yazıları sayesinde Türklerin ağırlıklı olarak brakisefal kafa yapısına sahip "ileri" bir ırka mensup oldukları kanısı en azından antropoloji dünyasında yer etti. Birkaç yıl sonra Afet Hanım'ın 64.000 kişi üzerinde yaptığı "En Büyük Antropolojik Tetkik"i bu konuda her türlü tereddüdü giderecek nitelikte bir çalışma olacaktı. Bundan böyle "Türkler"e atfedilen "sarı ırk" ve "mongoloid" söylemi Batı literatüründen silindi. Antropolojik veriler ışığında, en azından fizyolojik açıdan Anadolu insanı da Avrupalılar gibi "ileri" ırklara mensuptu.

Paradigma Değişikliği

Ankara'da ilk adıyla Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi'nin kuruluşu Türkiye'de sosyal ve beşeri bilim alanında köklü dönüşümlere ortam sağlayacak bir girişimdi. Atatürk, 30'lu yıllardaki ilgi alanlarının bilimsel bir tabana oturtulması için bu tür bir fakültenin kuruluşunu gerekli görmüştü. Fakültenin kurgusunda bilfiil tarih ve dil konusunda dönemin öncelikleri gözetilmişti.

Kıta Avrupası'nda sosyoloji *fin de siecle* diye bilinen dönemin, yani 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başı Avrupası'nın en rağbet gören bilim alanıydı. Auguste Comte başta olmak üzere Fransız sosyologları daha 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Genç Osmanlılar'ı ve Jön Türkler'i etkilemişlerdi. Sosyoloji II. Meşrutiyet başlarından itibaren özellikle Selanik'te İttihatçıların öbekleştiği bir evrede güç kazanmış, Diyarbakır temsilcisi olarak İttihat ve Terakki kongresine gelen Ziya Gökalp "ilm-i ictimaî"nin önemini orada idrak etmişti. Özellikle *Yeni Felsefe Mecmuası* çevresinden Durkheim sosyolojisini öğrenmiş ve sonraki yazıların-

Ankara'da Maarif Vekâleti'nin yayımladığı ilk çevirilerden biri Durkheim'ın *De la division du travail social* (Toplumsal İş Bölümü) adlı ünlü eseriydi. *İçtimai Taksim-i Amel* başlığıyla A. Midhat [Medya] tarafından Türkçeye kazandırılmıştı.

da büyük ölçüde Durkheim'ın *Toplumsal İş Bölümü* adlı kitabını Türkiye'ye uyarlamıştı. "Mekanik dayanışma" ve "organik dayanışma" Durkheim'dan aktarılan kurgulardı. Bu kitap o denli önemliydi ki, Cumhuriyet kurulduğu 1923 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi Durkheim'ın bu eserini Türkçeye çevirtmişti.

Durkheim 1917'de öldü. Türkiye Fransa ile savaş halinde olduğu halde İttihatçıların yarı resmî yayın organı *Yeni Mecmua* Durkheim'a özel bir yer ayırdı. Ancak, Durkheim'ın insanlığın geleceğine umutla bakan söylemi Cihan Harbi'yle birlikte büyük yara aldı. Cihan Harbi ertesi, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de Durkheim determinizmi terk edildi. Bu dönüşüm Gökalp'in harp sonrası yazdıklarında gözlenebiliyordu. Ziya Gökalp 1924 yılında ölmüş, onunla birlikte sosyoloji de geri plana çekilmeye başlamıştı. Müritlerinden Necmettin Sadık [Sadak] ile Gala-

Mufassal Hukuk-ı Siyasiyye Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaset Divanı kararıyla yayımlanan ve III. Cumhuriyet siyasal yapısını gündeme getiren bir eserdi. Eugene Pierre'in bu kitabını Siirt Mebusu İsmail Müştak [Mayakon] Türkçeye çevirmişti.

Leon Duguit'nin 930 sayfalık *Hukuk-ı Esasiyye* (Traite de Droit constitutionnel) kitabı Toulon Üniversitesi hukuk doktorlarından Menemenlizade Edhem tarafından iki cilt olarak Türkçeye çevrilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti tarafından yayımlanmıştı.

tasaray ve Darülfünun'da sosyoloji öğreten Max Bonnafous her ne kadar onun çizgisini sürdürme girişiminde bulunmuşlarsa da, Bergson'un iradeci görüşleri Durkheim'ın determinizmini ikinci plana itmişti. Ne de olsa "Millî Mücadele" iradenin gücünü ortaya koymuştu. Bu yıllarda Mustafa Şekip Tunç Bergsonist görüşleriyle düşünce dünyasında bir ölçüde Ziya Gökalp'in yerini aldı.

Ziya Gökalp o denli gözden düşmüştü ki, 1937'de İkinci Türk Tarih Kongresi için açılan tarih sergisinde "Atatürk İnkılâbı" başlıklı panoların birinde "büyük Türk inkılâbından evvel, zaman zaman yapılmasına teşebbüs edilen ıslahatın ne kadar yarım, ne kadar iğreti, ne kadar taklit, ne kadar köksüz ve şuursuz olduğu en sade ve katî vesikalarla göz önüne konuyor, ıslahatçı saydığımız Namık Kemal'in ve Ziya Gökalp'in şimdiki telâkkilerimizle birer şeriatçı softa gibi konuşmuş ve fikir yürütmüş olduklarını görüyoruz" deniyordu.[10]

Durkheim sosyolojisinin kan kaybı ve Ziya Gökalp ile müritlerinin gözden düşmeleri, Fransız III. Cumhuriyet'ine gönülden bağlı olan İkinci Meşrutiyet "Aydınlanmacı" anlayışının 30'lu yıl-

larda terk edilişine vesile oldu. Gündemde Avrupa'nın "kriz"i vardı. Sosyoloji Avrupa'nın sorunlarına çözüm getirememişti. 20'li yıllarda Avrupa'nın içine düştüğü girdabın etkisiyle Türkiye'de de gücünü yitirmişti. 1929 Dünya Buhranı buna tuz biber ekti.

Oysa Ankara, Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte Fransız III. Cumhuriyeti'ne dört elle sarılmıştı. Eugene Pierre, Charles Seignobos, Charles Gide, Emile Durkheim, Leon Duguit III. Cumhuriyet'ten Cumhuriyet Türkiyesi'ne uzanan köprülerdi. Bu kişilerin eserleri, Türkiye'de Cumhuriyet'in inşasında yol gösterici olmuştu. Siyasette Eugene Pierre, sosyolojide Emile Durkheim, tarihte Charles Seignobos, iktisatta Charles Gide, hukukta Leon Duguit Meşrutiyet ve ilk dönem Cumhuriyet aydınlarının ana referanslarını oluşturmuşlardı. Bu yazarların temel eserleri Türkçeye çevrilmişti. Türkiye'de ilk defa sosyal ve beşeri bilimlerde çeviri bu denli önemli işlev görüyordu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında gündeme gelen devrimler bu tür bir düşünce birikimi üzerine inşa edilecekti.

Charles Seignobos'un birçok eseri daha II. Meşrutiyet yıllarında Ali Reşad tarafından Türkçeye kazandırılmıştı.[11] Ankara'da Maarif Vekâleti'nin yayımladığı ilk çevirilerden biri Durkheim'ın *De la division du travail social* (Toplumsal İş Bölümü) adlı ünlü eseriydi. *İçtimai Taksim-i Amel*[12] başlığıyla A. Midhat [Medya] tarafından Türkçeye kazandırılmıştı. III. Cumhuriyet'in siyasî yapısı ve hukuk düzeni Cumhuriyet'in ilk yıllarında iki önemli kitapta Ankara'ya ulaşmıştı. Yazarlar ünlü Fransız pozitivist hukukçu Leon Duguit ve Fransa Ulusal Meclisi genel sekreteri Eugene Pierre'di. Leon Duguit'nin 437+493, toplam 930 sayfalık *Hukuk-ı Esasiyye*[13] (Traite de Droit constitutionnel) kitabı Toulon Üniversitesi hukuk doktorlarından Menemenlizade Edhem tarafından iki cilt olarak Türkçeye çevrilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti tarafından yayımlanmıştı. Duguit'nin pozitivist hukuk anlayışı Türkiye'de uzun yıllar gündemde kalacaktı. *Mufassal Hukuk-ı Siyasiyye* Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaset Divanı kararıyla yayımlanan ve III. Cumhuriyet siyasal yapısını gündeme getiren bir diğer eserdi. Fransa Meclis-i Mebusan Kâtib-i Umumisi Eugene Pierre tarafından ortaya konan bu eser iki cilt olarak yayımlandı. Kitabı Türkçeye kazandıran Osmanlı Meclis-i Ayan'ı Kâtib-i Umumisi ve Cumhuriyet döneminde Siirt Mebusu olacak İsmail Müştak [Mayakon] idi.[14]

Atatürk'ün Çankaya'daki kitaplığında Fransızcası bulunan ve Kıta Avrupası'nın en önemli iktisadî düşünce kitabı olan Charles

اقتصادی مذهبلر تاریخی

ایکنجی جلد

۱۹۲۷

Kıta Avrupası'nın en önemli iktisadî düşünce kitabı olan Charles Gide ve Charles Rist'in ortak yazdıkları *Histoire des doctrines economiques depuis les physiocrates jusqu' à nos jours*, Cumhuriyet'in ilk yıllarında *Fizyogratlardan Günümüze İktisadî Mezhebler Tarihi* başlığıyla ilk cilt olarak çıkmıştı.

Gide ve Charles Rist'in ortak yazdıkları *Histoire des doctrines economiques depuis les physiocrates jusqu' à nos jours*, yine Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkçeye kazandırılmıştı. *Fizyogratlardan Günümüze İktisadî Mezhebler Tarihi* başlığıyla ilk cildi Ahmed Muammer ve Şükrü Kaya, ikinci cildi tek başına Şükrü Kaya tarafından tercüme edilmişti.[15] Charles Gide'in ayrıca *Cours d'economie politique* adlı eseri *İlm-i İktisad Dersleri* başlığıyla dört cilt olarak Hasan Hâmid, Hasan Tahsin (Aynî) ve Mustafa Zühtü tarafından 1914-1919 yılları arasında Türkçeye çevrilmişti.[16] Atatürk'ün Afet Hanım'la birlikte kaleme aldığı *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*[17] adlı kitabın solidarizm ya da dayanışmacılıkla ilgili bölümlerinde neredeyse satır satır Charles Gide ve Charles Rist'ten esinlenilmişti. Yine aynı çalışmanın siyasal kurumsal yapı ile ilgili birçok konusu *Mufassal Hukuk-ı Siyasiyye*'ye gönderme yapıyordu. Cumhuriyet Halk

Fırkası özellikle laiklik konusunda III. Cumhuriyet'in ünlü siyasal örgütü Radikal Parti ile büyük ölçüde benzeşiyordu.[18] Aydınlanma fikri genel olarak devrimlerin ve özellikle hukuk reformlarının gerisinde yatıyordu.

20'li yılların hukuk reformlarıyla taçlanan "Aydınlanmacı" zihniyeti 30'lu yıllarda yok oldu. Alternatif bir Aydınlanma gündeme geldi. Bu süreçte sosyolojinin yerini antropoloji aldı. Kültür anlayışında köklü dönüşümlere gidildi. Yeni bir tarih, yeni bir dil kurgusu önem kazandı. Türk Tarih Tetkik Cemiyeti, Türk Dil Tetkik Cemiyeti ve Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi kuruldu. Yeni bir kültür *gestalt*'ına yönelimde üç eksende altı kişi [profesör] Atatürk'ün çevresinde yer aldı. Bunlar tarih alanında Yusuf Akçura ve Şemsettin Günaltay, dil alanında Sadri Maksudi Arsal ve Hasan Reşit Tankut, antropoloji alanında ise Şevket Aziz Kansu ve Afet İnan'dı. Yola antropoloji ile çıkıldı; tarih onu izledi; dil ise dönüşümün son kertesi oldu. Tüm bu süreçte Şevket Aziz Kansu ayrı bir konumdaydı. Zira antropoloji tüm dönüşüm sürecini peşinden sürükledi. Antropoloji alanında gerek Şevket Aziz Kansu'nun, gerek Afet İnan'ın önemli roller üstlendiği görüldü. Bunun somut kanıtı Türkiye'de ilk defa uluslararası bir bilimsel kongrenin antropoloji ve prehistorya-protohistorya alanında düzenlenmesiydi.

Prehistorya ve Protohistorya

Antropoloji ve prehistorya-protohistorya iki dünya savaşı arası dönemde dünyada da ayrı bir ivme kazanmıştı. Uluslararası kongre sıklığı bunu kanıtlıyordu. Otuzlu yıllarda Uluslararası Antropoloji ve Tarihöncesi Arkeoloji Kongresi'ne iki uluslararası kongre daha eklendi. İlki Tarihöncesi (Prehistorik) ve Öntarih (Protohistorik) Bilimler Kongresi, diğeri Antropoloji ve Etnoloji Bilimleri Kongresi idi. Bunlardan ilkinin birinci kongresi 1 Ağustos 1932'de İngiltere'de, Londra'da, ikincisi ise 2 Ağustos 1936'da Norveç'te Oslo'da toplandı. Uluslararası Antropoloji ve Etnoloji Bilimleri Kongresi'nin ilki ise yine Londra'da 30 Ağustos 1934'te gerçekleşti. İkinci kongresini ise 1 Ağustos 1938'de Danimarka'da Kopenhag'da yaptı. Antropoloji, prehistorya ve protohistorya alanlarını kuşatan üç eksendeki uluslararası kongreleri 30'lu yıllarda Türkiye antropologları (ve de dilcileri) yakından izlediler. Kongrelere katıldılar, tebliğ sundular.

Yukarıda sayılan üç kongre dizisinden en eskisi Uluslararası Antropoloji ve Tarihöncesi Arkeoloji Kongresi'ydi. Daha Osman-

lı döneminde Türkiye'den bu kongreye ilgi uyanmış, 1-13 Ağustos 1893'te Moskova'da toplanan 11. Kongre'ye Osmanlı "murahhası" olarak İstanbul Arkeoloji Müzesi kurucularından, daha sonra Cumhuriyet döneminde İstanbul milletvekilliği yapacak Halil Edhem Eldem katılmıştı. 21-29 Eylül 1930'da Portekiz'de, Coimbra, Porto ve Lizbon'da toplanan 15. Uluslararası Antropoloji ve Tarihöncesi Arkeoloji Kongresi'nde Türkiye adına murahhas olarak Şevket Aziz Kansu iki tebliğ sunmuştu. Bu tebliğlerden ilki Hititlerin kraniyolojik incelemesine giriş niteliğinde "Anadolu'da Bir Höyük'te Bulunan Kafataslarının Morfolojisi Üzerine", diğeri ise "Cani Kafalarının Kılıf Kaidesi Zaviyeleri Açısından İncelenmesi" başlığını taşıyordu.

16. Uluslararası Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi'ne Türkiye'den katılım olup olmadığını bilmiyoruz. 1 Eylül 1937 günü Bükreş'te toplanan 17. Uluslararası Antropoloji ve Tarihöncesi Arkeoloji Kongresi'nde Türkiye, Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı Profesör Afet Hanım başkanlığında üç kişilik bir heyet tarafından temsil edilmişti. Eskişehir Milletvekili Profesör Yusuf Ziya Özer ve Maraş Milletvekili Profesör Hasan Reşit Tankut diğer heyet üyeleriydi.

Şevket Aziz Kansu ve "Türk Irkı"

Şevket Aziz Kansu Atatürk'ün dikkatini Birinci Türk Tarih Kongresi'nde çekmişti. Kongrenin en ilginç konuşmasını Şevket Aziz Kansu yapmıştı. Tebliğ sunuşu aynı zamanda bir gösteriye dönüşmüştü. Tebliğ "Türklerin Antropolojisi" başlığını taşıyordu.[19] Şevket Aziz Kansu, İstanbul'da, Tıp Fakültesi'ndeki antropoloji laboratuvarında yaptığı incelemeler sonucu Türk ırkına ait kraniyolojik ve antropolojik saptamalarını açıklarken iki yöntem izliyordu. İlki kurukafalar, diğeri ise canlı insanlar üzerine yaptığı incelemelerdi. Kraniyolojide kafa ilminin bazı belirli kuturları vardı. Bu kuturlar hayatın fiziko-şimik etmenlere bağlı organik evrimindeki belirleyicilerin ifadesi olarak biyolojik, ırksal [rasik] bir değer ifade ediyordu. Retzius'tan beri kafa karinesi kafatası ölçümleri sonucu dünya üzerindeki beşer ırklarının tasnifine yarıyordu. Morfolojik karakterleri açıklayacak bu tür ölçümler o günün antropoloji biliminin temel verileriydi. İnsanın, hemcinsleri ve tüm canlılar arasındaki konumunu belirleyen bu kuturların ve oranların antropoloji için büyük bir değeri vardı. Bu karakterler etkin bir grubun morfolojik değeri hakkında fikir veriyordu.

H. G.Wells'in kitabından: "Rodezya adamı iki muhtelif vaziyette: Rodezya adamı otururken ve ayakta gösteren iki muhayyel resim. Bu adamın yalnız alt çene kemiği eksik olmak üzere kafatası ile birçok kemikleri 1921 yazında Cenubî Amerika'da Broken Hill'de bulunmuştur."

Şevket Aziz Kansu bu genel değerlendirmenin ardından Yeni Kaledonyalı, Afrika zencisi, Neolitik adam, Fransız ve Türk insanının kafaları üzerinde yaptığı incelemeleri özetliyor, karine değerlerinde Fransızlarla Türklerin kafa karinelerinin çok yakın, hatta kimi ölçümlerde aynı olduğunu iddia ediyordu. Bunlar salt kendi bulguları değil, aynı zamanda Fransa'da yanında çalıştığı hocası Profesör Papillault'un incelemeleri sonucu varılan sonuçlardı. Şevket Aziz Kansu görüşünü şu satırlarla ifade ediyordu:

> İşte efendiler, enfüsî [sübjektif] hiçbir tesirin altında kalmayarak sırf müspet ilmin metotlarıyla yapılmış olan bu ilk tetkiklerimin neticesi bize gösteriyor ki bu tip insan, bu ırkî ve kavmî tip (Türk) mütekâmil kraniyolojik karakterleri haiz bir tiptir. (...) Bizim hakkımızda bugüne kadar yapılmış olan antropolojik ve etnografik tetkikata istinat etmeden bazen garazlı bir duygu ile bize verilmiş olan gayrı mütekâmil, yarım inkişaf etmiş gibi tabirleri bir Türk müdekkiki sıfatıyla bütün samimiyetimle ve bütün cesaretimle redde mezunum. *(Sürekli alkışlar).*

بیوك مایمونلر، یاری انسانلر واِلك انسانلر

Cihan Tarihi'nin Umumî Hatları'nın antropolojik bölümlerinden biri: Büyük Maymunlar, Yarı İnsanlar ve İlk İnsanlar. 1. İnsanın menşe'i – 2. İnsana benzer mahlûkların ilk izleri – 3. Heidelberg İnsanı – 4. Piltdown Yarı İnsanı.

Batı'da, kimi antropolojik çevrelerde Türk insanı az gelişmiş [gayrı mütekâmil], ya da yarı gelişmiş [yarım inkişaf etmiş] olarak niteleniyordu. Şevket Aziz Kansu'nun infiali buradan kaynaklanıyordu. Yaptığı ölçümler Türk insanının gelişmişlik açısından Fransız insanından farklı olmadığını kanıtlıyordu. Ardından Türk insan tipini daha da ayrıntılı bir biçimde tarif ediyordu. Kongrede Doktor Reşit Galip "Alp adamı" (Homo Alpinus) tipini tanımlamıştı: Alp adamı brakisefal, ince burunlu, orta ya da ortadan uzun boylu, buğday renkli ya da kumral, dağlı adam denen tipti. Bunu geniş kitlelerin anlayabileceği şekilde ifade etmek Şevket Aziz Kansu'ya düşüyordu.

Şevket Aziz Kansu kongreye somut kanıtlarla gelmişti. Kürsüye, davetlilerin görebileceği şekilde dört kurukafa koyuyor ve

bunları karşılaştırıyordu. Bunlardan ilki bir yıl önce Viyana Doğa Bilimleri Müzesi'nden Türk Antropoloji Enstitüsü'ne hediye olarak gönderilen altı kafanın bir tanesiydi. Viyana'dan gelen kurukafalar Orta Avrupa insanına aitti. Gösterdiği diğer üç kurukafa ise Maarif ve Dahiliye vekâletlerinin katkılarıyla Tıp Fakültesi Antropoloji laboratuvarında incelenmek üzere Anadolu'nun "metruk" yani terk edilmiş mezarlarından çıkarılmıştı. İlki Aksaray vilayetinden gönderilmişti. İkincisi Alaşehir kaymakamının hediyesiydi. Sonuncusu ise Ankara'da yol inşaatı sırasında bulunan ve Etnografya Müzesi'ne intikal eden kurukafaydı. Antropoloji laboratuvarında mevcut iki bine yakın kurukafa arasından herhangi bir seçim yapmaksızın alınan bu dört örnek Alpli denilen beşer zümresini simgeliyordu. Şevket Aziz Kansu kurukafaları göstererek izleyicilere şöyle sesleniyordu: "Ve ben değil, bu kafalar kendileri size nereye ve kime ait olduklarını söyleyeceklerdir. (*Alkışlar*)."

Şevket Aziz Kansu 1929 yılında ilk antropolojik tetkiklerine başladığı zaman 25 "Türk kadını" ve 25 "Türk erkeği" kafası üzerinde çalışmıştı. Beher insan üzerinde 54 kutur ölçmüş, bu 54 kuturdan aldığı sonuçlar 10.600'a ulaşmıştı. Bunları tasnif etmiş, ortalamalarını alnuş, ilk incelemelerinin sonuçlarını *Türk Antropoloji Mecmuası*'nda peyderpey yayımlamaya başlamıştı.[20] Bu ölçüleri daha sonra Fransızların kafa ölçüleriyle karşılaştırmış, "halis Alp adamı" Fransızlarla Türk insanının kafa yapılarının aynı olduğunu görmüştü.

Türk İnsanının Özellikleri

Şevket Aziz Kansu'ya göre Türk insanında bulunan özellikler şunlardı: Ortalamanın üzerinde bir boy (167,59 cm), brakisefal bir kafa, ince uzun (leptosop) bir burun, ortalama denilen bir ebatta kulaklar. Türklerde "Mongol gözü" yoktu. Sayılan bu özellikler, "Avrupaî denilen Alp adamının tipi"nin aynısıydı. Arada hiçbir fark yoktu. Türk insanı böylece önce fizik antropoloji bağlamında Avrupa camiasına dahil oluyordu. Şevket Aziz Kansu'nun tebliğinin bir sonraki sorunu ise "Avrupaî tip" denilen bu tipin nereden gelmiş olabileceği idi. Türk mü Avrupa'dan neşet etmişti; yoksa Avrupa mı "Türk"ten doğmuştu. Bunun yanıtını geciktirmeden veriyordu: "Tereddütsüz cevabını derhal verelim ki brakisefal Avrupa bize bağlıdır. *(Alkışlar)*" Sürekli alkışlarla kesilen konuşmanın son perdesi başta Atatürk olmak üzere izleyici kitle-

nin heyecanını doruğa çıkarmaya yetmişti. Sıra Türk ailesini sözle değil özde, somut verilerle kanıtlamaya gelmişti. Şevket Aziz Kansu perdenin ardından çağırdığı kanlı canlı "Türk ailesi"ni bilfiil dinleyicilere sunuyordu. Şevket Aziz Kansu, "mini mini yavrularıyla bir genç kadın ve genç erkeği tesadüfen" sokakta bulmuş ve kongreye getirmişti. Bundan sonrasını tebliğden izleyelim:

> Ankara'nın biraz şimalinde [kuzeyinde] Bağlum köyünden Apdullah'ı, kadınını ve küçük yavrusunu takdim ediyorum. İşte ince ve uzun burunlu brakisefal ve antropoloji kitaplarında bu karakterle tavsif edilen [nitelenen] halis dağlı adam, Alp adamı. Türk adamı *(Alkışlar)*. Apdullah, koyu olmayan gözlere, buğdaydan daha açık renkli kumral bıyıklara ve beyaz bir tene sahiptir. Fakat işte yavruları, saçları altın renkli olan bu yavru Türk ırkına mensuptur. *(Alkışlar)*. İşte Alp adamı, Orta Asya'dan gelmiş olan adam, bizim ecdadımıza bağlı olan adam *(Alkışlar)*.
>
> Efendiler; asırlardan beri mütefekkirlerimizin [düşünürlerimizin], ilim namına Garb'a [Batı'ya] körü körüne bağlanmış olan araştırıcılarımızın ve münevverlerimizin ihmal ettiği, fakat ihmal etmesine rağmen istikbale sessiz, fakat büyük ümit veren adımlarla ilerleyen Türk ırkını ve Türk neslini idame ettiren Türk yavrusuna bakınız; asırlık ihmallere rağmen hâlâ bereketli olarak ve bereket taşıyarak fışkıran uyanıklığı, kabiliyetleri katiyen mahvolmayan, fakat ona karşı ihtimama, dikkate, alakaya bugünkü münevverlerimizin mecbur olduğu, mecbur olduğumuz Anadolu Türk köylüsüne bakınız *(Alkışlar)*.

Konuşmayı pür dikkat izleyenler arasında Atatürk de bulunuyordu. Şevket Aziz Kansu konuşmasını bitirirken Atatürk'e dönüyor, heyecanının doruk noktasında ve ses tonunun son perdesinde ona hitap ederek şunları söylüyordu:

> Şimdi, kahraman irade ve büyük adam; sana hitap ediyorum:
>
> Bu mütekâmil [ileri] uzviyet tipi asırlarca mühmel [ihmal edilmiş] bir halde bırakılmıştı. Sen bu uzviyet ve ırk tipini yaşamak iradesiyle yıkanacağı bir denize, manevî bir denize götürecek muazzam yolları hazırladın ve hazırlıyorsun. Bu uzviyetin asırlarca hapsedilmiş tahtelşuur [bilinç altı] ve ihtiyaçlarına belki hâlâ muazzam ehemmiyet ve vüsâtini idrakten aciz olduğumuz kanalları açtın.
>
> Kahraman, asil ve büyük idare, büyük adam: Seni Türk ilmi, Türk mütefekkiri namına şuurla ve samimiyetle selâmlıyorum *(Sürekli alkışlar)*.

Şevket Aziz Kansu'nun heyecanı döneme özgü bir söylem biçimiydi. Atatürk, karizmatik bir kimlik kazanıyor ve 1932'den itibaren kendisine "şef" olarak hitap edilmeye başlanıyordu. Atatürk, bundan böyle günlük siyasetle uğraşmayacaktı. İç siyaset İnönü'ye, ordu Fevzi Çakmak'a emanet edilmişti. Diploması gereği dış ülke temsilcilerini kabul ediyor, iç gezilere çıkarak devleti temsil ediyordu. Nitekim Atatürk'ün toplu eserlerine bakıldığında 30'lu yıllarda çok az demeç verdiği görülecektir. Tüm uğraşını tarih ve dil tezlerine odaklayacak, zamanını her iki tezin gelişimine hasredecekti. Bu evrede yurtdışından sürekli kitap ısmarladığı gözlemlenecekti. Bu kitaplar tarih ağırlıklıydı; aralarında dil ile ilgili olanlar da vardı.

Irk Temelli Tarih Anlayışı

Birinci Türk Tarih Kongresi ulusal nitelikte bir kongreydi. Maarif Vekâleti'nin öğretmenlerine yeni bir tarih anlayışı aşılamaya yönelikti. Bu nedenle katılımcıların çoğu orta ve lise tarih öğretmenleriydi. Beş yıl sonra toplanan İkinci Türk Tarihi Kongresi (20-25 Eylül 1937) ise daha bir uluslararası nitelik taşıyordu. Artık 1933 Üniversite Reformu'yla Türkiye'de akademik tarihçiler meydana çıkmaya başlamış, İstanbul Üniversitesi bünyesindeki Edebiyat Fakültesi yanı sıra Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi açılmıştı. Gerek İstanbul, gerekse Ankara Almanya'dan gelen ünlü bilim insanlarıyla takviye edilmişti. Bu nedenle kongrede tebliğ verenler bundan böyle profesyonel kişilerdi. Keza yurtdışından gelenler hayli hayli bu birikime sahiptiler.

İkinci Türk Tarih Kongresi de ilkine benzer bir şekilde arkeoloji, dil bilimi ve antropoloji alanlarına yöneldi. Uygarlıkların tarihöncesi ve öntarih geçmişi ağırlığını korudu. Artık Türk Tarih Tezi bu kongreyle genel bir kabul görüyor, ırk teması araçsallaştırılarak Türklerin Avrupalılardan farklı olmadığı savı ön plana çıkartılıyordu. Yeryüzünün en eski uygarlığını oluşturan brakisefal Türk ırkı, göçler yoluyla Mısır, Anadolu, Yunan dahil Ege uygarlıklarının temellerini atmıştı. Bu nedenle Avrupalıların övünç kaynağı olan ırkın temelinde artık Türk ırkı vardı.

Irk temelli tarih anlayışı Kıta Avrupası'nda o tarihlerde epey yaygındı. Milliyetçilik ayyuka çıkmıştı. Irk bağlamında hemen her ülke tarihçisi diğerlerinden üstün olduğu savını ortaya atıyordu. Doğu ve Güneydoğu Avrupa başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesi ufukta görünen savaş tehdidi altında ırkçılığa ve öjeniğe sı-

Cihan Tarihi'nin Umumî Hatları'nından bir sayfa: İnsanların zuhurundan evvel dünyada yaşamış olan hayvanlar. Mezozoik devrin tebeşir zamanına aid üç dinozor, kendi muhitleri içinde. Solda Teriseratop, sağdaki Hadrosaurus, öndeki İguanodon.

ğınıyordu. Bunun vahim sonuçları fazla gecikmeyecek, Almanya İkinci Dünya Savaşı'nı başlatacaktı. Türkiye'de inşa edilen tarih anlayışının gelişmiş Batı ülkelerindeki ırk eksenli tarihçilikten farkı yok değildi. Türkiye hâlâ "mazlum" ülke konumundaydı. O günlerde Türklere de atfedilen "sarı ırk" anlayışın bir uzantısıydı. Türkiye, Sevr ile tarihten silinmek istenmiş, ama Anadolu halkı buna izin vermemişti. Lozan'la uluslararası alanda bir konum elde edilmişse de, Türkiye Avrupa'da birçok kesimce geri, hatta "barbar" bir ülke olarak görülüyordu. Millî Mücadele'yi sonuçlandırmak Batı'da Türkler konusunda tortulaşmış önyargıları gidermeye yetmemişti. Tek Parti döneminde bu imgenin silinmesi için çok çaba harcandı. Her türlü propagandist yayın organıyla Batı'ya uygar bir görünüm sunulmaya çalışıldı. *Nutuk* kısa sürede İngilizce, Fransızca ve Almancaya çevrildi. Türk devrimi 1935'te Fransızca

olarak *Histoire de la Republique Turque*,[21] Almanca olarak *Geschichte der turkischen Republic*,[22] başlıklarıyla kuşekâğıda basılarak Batı ülkelerinde dağıtıldı. Fransızca, İngilizce, Almanca dillerinde makaleler içeren *La Turquie Kemaliste* dış ülkelere yönelik düzenli bir süreli yayın oldu. Atatürk'ün kimi söylevleri Fransızca ve İngilizce olarak yayımlandı. Birçok temel reform girişimleri Batı dillerinde küçük kitapçıklar olarak basıldı ve dağıtıma girdi.

Özetlemek gerekirse 20'li yıllarda anayasal bir vatandaşlık anlayışıyla inşa edilen Türk kimliği antropolojik bir inşa sürecinde doğmuş olsa da, 30'lu yılların kültüralizmi etkisinde kaldı. Bu süreçte Avrupa'da demokrasilerinin çözüüüşü ve otoriter/totaliter rejim türünün yıldızının parlamasının da payı vardı. Türkiye özellikle İtalya'daki gelişmeleri yakından izliyordu. Nitekim 1931 yılında Türk Ocakları'ndan Halkevleri'ne geçerken İtalya'daki *Dopolavoro*, yani boş zaman değerlendirme dernekleri örnek alındı. Bu yıllarda Harp Okulu Marşı "Yıldırımlar yaratan bir ırkın ahfadıyız" diye başlıyordu. Keza, Onuncu Yıl Marşı'nda "*Türküz, bütün başlardan üstün olan başlarız; tarihten önce vardık, tarihten sonra varız*" dizelerini içeriyordu. Geçmişe yönelik uygarlık inşa süreci Cumhuriyet görselliğine de yansıyordu. Atatürk, Türk türeyiş destanı Ergenekon'a gönderme yapıyordu. Kedisine atfedilen unvanlar arasında Türklerin Ergenekon'dan çıkışında yol gösteren kurdun adı, Bozkurt bulunuyordu. Kurgulanan geçmişte Kök Türklerin bayrağında kurt bir semboldü. Türklerin hakanlarının kurt soyundan geldiği yaygın bir inanışa dönüştürüldü. Hakanlar ve komutanlar bu tür bir sembolizme anılmaya başlandı. Doğan çocuklara Kurt, Kurtbay, Bozkurt, Asena, Börteçine gibi isimler verildi. Pullarda bozkurt figürleri yer aldı. Osmanlı Bankası'nın çıkardığı ve 1931 yılında Merkez Bankası'na devredilen Cumhuriyet'in birinci tertip kâğıt paralarının 5 ve 10 liralıklarının bir yüzüne kurt resmi konuldu. Ankara Garı'nın girişinde iki büyük bozkurt amblemi yer aldı. Millî Türk Talebe Birliği'nin amblemi bozkurt oldu. Üniversite öğrencilerinin şapkaları üzerine bozkurt amblemi yerleştirildi. Ulus Meydanı'ndaki Atatürk heykelinin kaidesinin dört bir yanı bozkurt başı rölyeflerle süslendi. İzcilik yaygınlaştırılırken ilkokullardaki izci kollarına "yavrukurt" dendi.

Kraniyometrik ve Osteometrik Ölçüler

Eugene Pittard'ın fahri başkanlığında toplanan 1937 İkinci Türk Tarih Kongresi'nde Şevket Aziz Kansu, tezlerini bir ileri aşa-

maya ulaştıracak, tarihöncesi ve öntarih bulguları ile ileriki yüzyıllar arasında bağ kurma çabasına girişecekti. Bu kongrede Şevket Aziz Kansu iki tebliğ sundu. Bunlardan ilki "Ankara ve civarının prehistoryasında yeni buluşlar" başlığını taşıyordu.[23] Tebliğin ağırlık noktası arkeoloji idi. Gâvurkale'de bulunan paleolitik ve Çubuksuyu graviyerlerinde ortaya çıkarılan alt paleolitik endüstrilerle Etiyokuşu Bakır çağı prehistorik istasyonuna odaklanmıştı. İkinci tebliğ ise "Selçuk Türkleri hakkında antropolojik ilk bir tetkik ve neticeleri" idi.[24] Bu tebliğ uzun bir tarihsel girişten sonra Selçuk Türklerinin antropoloji açısından getirilerine değiniyordu. Bu amaçla Ankara'da Selçuklulara ait Yediler Mezarlığı'ndan 1935 yılında ortaya çıkarılan Selçuk Türklerine ait üçü kadın, yedisi erkek toplam on iskelet değerlendiriliyordu. Kraniyometrik ve osteometrik ölçüler aracılığıyla hesaplanan karineler ve orantılar sonucu bu on Selçuk iskeletinin antropolojik genel karakterleri ortaya konuyordu. Makalede iskeletlerin kafa, kol ve bacak kemikleri sırayla incelenmişti.

Oğuz kütlelerinin güneybatıya göçleri sonucu oluşan Selçuk devleti, kısa sürede Doğu Türk ilinden Marmara ve Akdeniz kıyılarına, Kafkas dağlarından Büyük Hint denizine kadar muazzam bir Müslüman-Türk İmparatorluğu oluşturmuştu. Anadolu tarihini yakından ilgilendiren Oğuz Selçuk göçü, Türk tarihinin ve hatta geniş bir açıdan Asya-Avrupa tarihinin oluşum sürecini belirlemişti. Şevket Aziz Kansu Oğuz Selçuklularının fizik karakterleri konusunda şu sonuçlara varıyordu: Selçuklar brakisefal [yuvarlak kafalı], ince uzun burunlu, kafa damı yüksek, orta boylu insanlardı. Bu insanlar fizik karakterleriyle beyaz ırkın Alpli denilen zümresine mensuptular. Orta Asya'dan kaynaklanan Alpliler ise, Şevket Aziz Kansu'ya göre Proto-Türklerdi. Anadolu'ya gelen Oğuz-Selçuk Türkleri kendilerinden önce ve prehistorik çağlarda Orta Asya'dan Batı'ya göç etmiş olan Proto-Türklerin göç yollarını izlemişlerdi. Oğuz-Selçuk Türkleri Anadolu'yu istila etmekle, iddia edildiği gibi, Anadolu'nun ırkî simasını değiştirmemişlerdi. Zira Selçuk Türkleri Anadolu'ya geldikleri zaman bu topraklarda yaşayan insanların Doğu Anadolu'dan Ege kıyılarına kadar büyük bir çoğunluğu Alpli idi. Anadolu Proto-Türk olan beşer unsurları tarafından öntarihten (proto-histuvar) beri iskân edilmişti.

Bu tebliğin geri planında "fütuhat" sorunsalı yatıyordu. Selçukluların Azerbaycan ve Anadolu'ya gelişi, Gaznevîlerin Hint istilası gibi askerî ve geçici bir nitelikte değildi. Selçuklular için geldikleri yörenin ırkî simasını topyekûn değiştirdiklerini söylemek ola-

naksızdı. Anadolu'ya ulaştıkları vakit neolitik tarihöncesi (prehistuvar) ve öntarihten (proto-histuvar) beri Anadolu'da büyük bir ekseriyetle yaşamakta olan kendi ırkdaşlarını bulmuşlardı. Yurtları olan Orta Asya'dan, neolitik tarihöncesinden beri Batı'ya doğru göçen ve göç izleri artık iyice bilinen brakisefal Proto-Türk unsurların, yani Alpinlerin göç yolu, ileriki evrelerde göç eden Oğuz-Selçuk Türklerininkinin aynısıydı. Arkeolojik, antropolojik ve dilbilimsel deliller bunu gösteriyordu.

Nitekim Alfred Cort Haddon'un *The Wanderings of Peoples* (Cambridge University Press, 1927) adlı eserinde yer alan haritalarda da Proto-Türk Alplilerin göç yolları ile Oğuz-Selçuk-Osmanlı Türkleri tarafından izlenen yolun aynı olduğu görülüyordu. O halde Selçuk ve Osmanlı Türkleri, neolitik dönemden beri brakisefal unsurların büyük bir çoğunluğunca iskân edilmiş olan Önasya ve özellikle Anadolu'da, Orta Asya uygarlığının en son temsilcileriydi. Böylece Anadolu ezelden ebede Türk'tü. Anadolu'yu istila eden Oğuzlar aslında kendi ırklarının yaşadığı topraklara gelmişlerdi. Batılıların Anadolu'dan sürmek istedikleri Türkler bu toprakların gerçek sahipleriydi. Yapılan tüm arkeolojik kazılar bunu kanıtlıyordu. Kumtepe'de neolitik tarihöncesiyle Alacahöyük ve Alişar'da öntarihle ilgili bulgular Anadolu'nun ırk tarihi hakkında somut sonuçlar doğuruyordu.

Böylece Anadolu'da uzak çağlardan bugüne kadar daima ve çoğunlukla Orta Asya Proto-Türkleri'yle bağlantılı brakisefal kafalı beşer unsurlarının egemenliği söz konusuydu. Nitekim Türk Tarih Kurumu'nun yayımladığı *Belleten*'in ilk sayısında yer alan "Alacahöyük'te bulunan iskeletlerin antropolojik tetkiki" başlıklı yazısında Şevket Aziz Kansu tezini ayrıntılarıyla ele almış ve şu sonuca varmıştı: "Etüdünü yaptığımız bu iskelet bakiyeleri Türk topraklarının ırk tarihini vücuda getirmek için istifade edilecek kıymetli malzemenin bir parçasını teşkil etmektedir. Bu kemikler çok büyük bir ihtimalle Alacahöyük'te (Proto-Eti) ve (Eti) periyoduna aittirler. Bu iskeletlerin kafaları vazıh olarak [açık bir şekilde] Braki-Kafadır."[25]

İkinci Türk Tarih Kongresi'nden bir yıl sonra Şevket Aziz Kansu, *Antropoloji Dersleri I – Beşer paleontolojisi ve prehistorya malûmatı* başlıklı Türkiye'deki ilk antropoloji ders kitabını yayımladı.[26] Kurgusu ve içeriği açısından dünya standartlarında olan kitap, antropolojinin tarifi ve programı ile başlıyor, beşer paleontolojisi ve prehistorya ilkelerini gözden geçiriyor, antropoloji tarihi ve beşer etnolojisini içeriyordu. Son kısmında ise

kuşekâğıda basılmış geniş bir görsel bölüm yer alıyordu. Antropoloji tekniğine ait laboratuvar derslerinin ayrı bir ciltte ele alınacağını kaydeden kitap Şevket Aziz Kansu'nun İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde ve sonra Ankara Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi'nde verdiği dersler sonucu ortaya çıkmıştı.

İlk Uluslararası Kongre

Türkiye'nin antropoloji alanında kat ettiği yol dünya bilim çevrelerince takdirle karşılanmış ve 1937 yılında Bükreş'te toplanan 17. Uluslararası Antropoloji ve Tarihöncesi Arkeoloji Kongresi'nde bir sonraki kongrenin Türkiye'de yapılmasına karar verilmişti. Daha doğrusu bu tür bir dilekte bulunulmuş, Ankara'nın da onayıyla Türk delegasyonu kongreyi örgütlemeyi kabul etmişti. Uluslararası Antropoloji ve Tarihöncesi Arkeoloji kongreleri Uluslararası Antropoloji Enstitüsü adına yapılıyordu. Türkiye'de toplanacak 18. kongreyi bizzat Maarif Vekâleti üstlenmişti. Bu amaçla 1939 bütçesine 70.000 lira ödenek konulmuştu.

Kongrenin hazırlıklarına Mart 1938'de başlandı. Maarif vekilinin başkanlığı altında bir komite kuruldu. Komite içinde ayrıca yedi kişilik bir genel sekreterlik bürosu oluşturuldu. Türk Tarih Kurumu Genel Sekreteri Prof. Muzaffer Göker ve Dil ve Tarih-Coğrafya profesörlerinden ve Türk Tarih Kurumu üyesi Dr. Şevket Aziz Kansu genel sekreterliği üstlendiler. İkinci Türk Tarih Kongresi fahri başkanı, Uluslararası Antropoloji Enstitüsü Başkanı ve Cenevre Üniversitesi Antropoloji Enstitüsü Direktörü Profesör Eugene Pittard'dı. Genel sekreterlik bürosuyla sürekli temasta kalarak kongrenin organizasyonda önemli bir rol oynadı. Kongreye katılabilmek için ya Uluslararası Antropoloji Enstitüsü üyesi olmak, ya da bir defaya mahsus olmak üzere 80 Fransız frangı ya da 2,5 Türk lirası aidat ödemek gerekiyordu.

Beş ana seksiyondan oluşacak kongre 18 Eylül 1939 Pazartesi günü İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda açılacak ve 25 Eylül'e kadar sürecekti. Kongrenin seksiyonları sırasıyla a) Morfolojik ve fonksiyonel antropoloji – Kan grupları; b) Beşeri paleontoloji - Prehistorik arkeoloji; c) Veraset – Öjenik – İstifâ; d) Psiko-sosyoloji – Cinaî antropoloji ve e) Etnografya – Folklor – Lengüistik – Dinler tarihi idi. Kongrenin son toplantısı Ankara'da yapılacak ve ardından Alacahöyük ve Boğazköy ören yerleri ziyaret edilecekti.

Kongreye katılım için 74'u Türk, 135'i yabancı, toplam 209 müracaat oldu. Kongre nedeniyle kongre genel sekreterlik bürosu

ve Türk Tarih Kurumu kitaplar yayımladı. *Türk Antropoloji Mecmuası* 19-22 sayılarını özel sayı olarak kongreye hasretti. Kongre için Şevket Aziz Kansu, Türk Antropoloji Enstitüsü'nün tarihçesini hazırladı.[27] Yayımlanması planlanan diğer dört eser, *Anadolu Düğünleri*, *Türk Tarih Kurumu Etiyokuşu Hafriyatı Raporu*, *Türk Tarih Kurumu Pazarlı Hafriyatı Raporu* ve *Alacahöyük Maddî Kültür Albümü* idi. Katılımcılara dağıtılmak üzere ayrıca Türkiye'ye ait fotoğraflardan oluşan albümler, önemli şehirlerin rehberleri, bir tarafında Atatürk'ün portresi bulunan plaklar ve üzerinde Alacahöyük'te çıkarılmış altın sürahinin kabartması bulunan rozetler hazırlandı.

Kongre öncesi katılımcılardan 31'i yerli olmak üzere 104 kişi tebliğlerinin özetini gönderdi. Ayrıca 66 katılımcının tebliğlerinin tamamı hazırlık komitesine ulaştı. Bu tebliğlerin yabancı dilde olanları Türkçeye, Türkçe olanları ise Fransızcaya çevrildi. Yabancı dilde olanlar On Sekizinci Beynelmilel Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi yayını olarak yine 1939 yılında kitap haline getirildi.[28] Türkçe olanlar ise *Türk Antropoloji Mecmuası*'nın 19-22 (Eylül 1939) sayısında yayımlandı. 348 sayfalık bu sayı derginin son sayısını oluşturacaktı.[29] Kongre hazırlıkları Eylül 1939 başına kadar sürdü. 1 Eylül'de İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Avrupa'dan gelmesi beklenen birçok katılımcı askere alındı. Ulaşım yollarının kapanması üzerine diğerleri de kongreye katılım olanağı bulamadı. Uluslararası Antropoloji Enstitüsü'nün onayıyla kongre tarih belirlenmeksizin ertelendi.[30]

Türk Tarih Tezi'nin Arka Planı

Savaşta Türkiye tarafsız kalmıştı. Ama yine de geniş bir nüfusu, resmen olmasa bile, seferber etmişti. Atatürk'ün ölümü üzerine İnönü cumhurbaşkanı olmuş, bu arada Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi görkemli binasına kavuşmuştu. 1943 yılında gerçekleştirilen Üçüncü Tarih Kongresi, fizik antropolojinin son gövde gösterisine sahne olacaktı. Bu kongreyle ilk iki kongrenin antropoloji-arkeoloji çizgisinden yavaş yavaş uzaklaşılıyor, arkeoloji-tarih çizgisine doğru yol kat ediliyordu. Ama üç önemli tebliğ fizik antropolojinin bulgularına son noktaları koyacaktı. Bunlar Antropoloji Doçenti Dr. Muzaffer Süleyman Şenyürek'in "En eski Anadolu halkının kraniyolojik tetkiki", Antropoloji Enstitüsü asistanı Dr. Nermin Aygen'in "Türklerin antropolojik tarihleri bakımından kan grupları hakkında" ve Prof. Dr. Şevket Aziz

Kansu'nun "İnsan ve medeniyet tekâmül tarihinde Anadolu'nun yeri" başlıklı tebliğleriydi. Şevket Aziz Kansu, o sırada Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin dekanıydı. Kısa bir süre sonra kurulmakta olan ve rektörlüğünü üstleneceği Ankara Üniversitesi adına kongrenin açış konuşmalarından birini yapacaktı.

1943 Üçüncü Türk Tarih Kongresi sırasında Şevket Aziz Kansu fakültenin en saygın kimliğiydi. Nitekim Ankara Üniversitesi kurulurken rektör olarak atanacaktı. O güne kadar birçok uluslararası kongrede Türkiye'yi temsil etmiş, çalışmaları uluslararası antropoloji dergilerinde yer almıştı. Türkiye'de onun sayesinde antropoloji bilimi doğmuştu ve Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesinin ana uğraşlarından biri olmuştu. Türk Tarih Tezi'nin arka planında Eugene Pittard'ın kavramsal kurgusu varsa da, bunun somut verilerle kanıtlanması büyük ölçüde Şevket Aziz Kansu'ya düşmüştü. Bu bağlamda Afet Hanım'ın antropolojik tez monografisi önemliydi; ancak Afet Hanım derin bir antropoloji bilgisine sahip değildi. Kendisini hiçbir zaman antropolog olarak görmedi. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde bir antropoloji ekolü oluşmuşsa bu Şevket Aziz Kansu sayesinde gerçekleşmişti. Nitekim, yapılamayan 1939 Uluslararası Antropoloji ve Tarihöncesi Arkeoloji Kongresi'ne Türkiye'den tebliğ hazırlayanların hemen hepsi Şevket Aziz Kansu'nun öğrencileriydi.

Eugene Pittard ile Şevket Aziz Kansu, Türk Tarih Tezi'nin inşasında yoğun bir işbirliği içinde olmuşlardı. Bu sayede Türkiye'deki antropoloji çalışmaları uluslararası camiada önemli bir konum elde etmişti. Türk Tarih Tezi Batı'da yankı uyandırmıştı. İkinci Türk Tarih Kongresi sırasında ve ertesinde kimi çevrelerce yoğun eleştiriye tutuldu. Bu eleştirilere cevap vermek ise 1941 yılında Türk Tarih Kurumu'nun başkanlığına getirilecek olan Ord. Prof. Şemsettin Günaltay'a düşecekti.[31]

Üçüncü Türk Tarih Kongresi'nde Şevket Aziz Kansu'nun tebliği "İnsan ve medeniyet tekâmül tarihinde Anadolu'nun yeri" başlığını taşıyordu. Burada ana tez, kaba bir ifadeyle Anadolu sekenesinin Orta Asya göçü öncesi dolikosefal iken göç sonrası brakisefale dönüşmesiydi. Bir diğer değişle Orta Asya'dan göç eden ve oradan Avrupa'ya uzanan "Türkler" uygarlığı taşımışlardı. Bu belirttiğimiz husus tabii bu denli kaba fırça darbeleriyle ortaya konmuyordu. Şevket Aziz Kansu çok daha akademik bir üslupla bu görüşleri dile getiriyordu. 1943 Kongresi'nde İkinci Dünya Savaşı nedeniyle Eugene Pittard Türkiye'ye gelememişti. Ama onun yokluğunu Şevket Aziz Kansu dolduruyordu. Ko-

H. G. Wells, Thomas Huxley'in öğrencisiydi. Huxley (1825-1895) Darwin'in evrim kuramını savunmasıyla ünlüydü. İngiliz eğitim sisteminin seküler bir çizgide bilimsel tabana oturtulmasında Huxley önemli bir rol oynadı.

nuşmasının girizgâhında Eugene Pittard'ın 1937 İkinci Türk Tarih Kongresi'nde sunduğu "Neolitik Devirde Küçük Asya ile Avrupa Arasında Antropolojik Münasebetler" başlıklı tebliğe geniş yer veriyordu. Bu tebliğinde Eugene Pittard Avrupa uygarlığının yoktan var olmadığını, neolitik uygarlığın Avrupa topraklarına dışarıdan taşındığını söylüyordu. Bunu kanıtlamak için de İsviçre'deki göller bölgesinden edinilen bulgulara gönderme yapıyordu. Bu göllerin çamur tabakaları arasında bulunan buğday ve meyve "ihtiyatları", daha doğrusu ileride tüketmek üzere oluşturulan birikimler, yemek artıkları ve bilumum barınak alet ve edevatı gibi neolitik verilerden hareket ederek gündelik hayat kurgulanmıştı. Gerek tahıl, gerekse ehil hayvanlar kendiliğinden Avrupa'da neolitik yaşamı oluşturmamıştı. Ne çobanlar, ne de öküz, koyun, keçi, domuz, köpek türü hayvanlar yoktan var olmuştu. Bunlar "ağır bir muhaceret yoluyla", yani göç ederek Karadeniz'in kuzeyinden ve Küçük Asya, yani Anadolu üzerinden Avrupa'ya ulaşmıştı. Keza Küçük Asya'dan ehlileştirilen hayvanların Kafkasya ve bütün Rusya boyunca kendi başlarına yürüyüp geldikleri ya da Marmara denizini aştıkları söylenemezdi. Birtakım insan grupları nesiller boyu sürmüş ufak yürüyüşlerle ve yöreden yöreye geçmek suretiyle, kimi zaman hızlı bir "muhaceret"le bu tahılları ve hayvanları Avrupa topraklarına getirmişlerdi.

Bu "muhacir" aynı zamanda "mucit" insanların mensup oldukları ırkı ortaya çıkarmak gerekiyordu. Hayvan sürülerini yönetenler ve tahılı getirenler o zaman Avrupa kıtasında bulunan sekene değildi. Bunlar "yabancı"lardı. Peki bu yabancılar nereden geliyorlardı? Bunlar brakisefal insanlarla meskûn yöreler-

den, yani Ön Asya'ya en yakın topraklardan gelmişlerdi. İsa'dan iki bin yıl önce Etilerde bu özellikler görülüyordu. Anadolu'nun bugünkü halkının çoğunluğunda da bunlar sürgit devam ediyordu. Bu tür bir "muhakeme" ya da usa vurma yönteminden elde edilecek sonuç şuydu: Neolitik uygarlık denilen toplumsal devrimi, "sosyal inkılâbı" getirenler, bugün Anadolu'da yaşayan insanların cetleriydi. Bugünkü bilgilerimiz bizi bu sonuca götürüyordu. Eugene Pittard'ın bu açıklaması şu satırla son buluyordu: "Ön Asya'nın bugünkü Avrupa'nın anası olmuş olduğunu kabul lâzım gelir."

Bakır Çağı ve Eti Sekenesi

Şevket Aziz Kansu uzun uzun sırasıyla a) Pleistosen zaman ve insanın menşe ve evrimi bakımından Anadolu b) Holosen zaman medeniyetleri bakımından Anadolu ve c) Pleistosen ve Holosen zamanda Anadolu halkının antropolojisini irdeledikten sonra Antropoloji Doçenti Dr. M. S. Şenyürek'in *Belleten*'de çıkan "Anadolu Bakır çağı ve Eti Sekenesinin Kraniyolojik Tetkiki" başlıklı makalesine gönderme yapıyordu. Şenyürek'e göre Anadolu'nun kalkolitik ve Bakır çağı sekenesinin çoğunluğu dolikosefal ve mezosefaldı. Bakır çağı esas sekene itibariyle kalkolitiğin bir devamı gibi görünüyordu. Yani bu iki devir arasında Anadolu'nun ırkî bünyesinde bir değişiklik yoktu. Bu devirde brakisefaller nadirdi; ve bir olasılık "müstevli"lere, yani oraya göç edenlere aitti. Bu inceleme Anadolu'nun eski sekenesinin dolikosefal olduğunu ve brakisefallerin sonradan geldiğini ortaya koyuyordu. Yukarıda Eugene Pittard'ın bulgularında görüldüğü gibi, Avrupa'da da yapılan incelemelerden dolikosefallerin bu topraklarda brakisefallerden önce yaşadıkları çıkarsanıyordu. Böylece Anadolu'nun kalkolitikten önce gelen devirleri sekenelerinin dolikosefal olmuş olması olasılığı yüksekti. Öte yandan elde bulunan veriler MÖ 2000 yılı dolayında Anadolu'ya yeni bir akının gerçekleştiğini gösteriyordu. Bu akınla Alpin ırktan olan Etiler Anadolu'ya gelmişlerdi. Kraniyolojik delilller "müstevli" Etilerin yerli halkı imha etmediklerini, bilakis onlarla kaynaştıklarını ve onları temsile çalıştıklarını telkin ediyordu. Kalkolitik ve Bakır devirlerinde bulunan birkaç kafa da Alpin tipindeydi. Fakat Etiler yeni ve daha büyük bir Alpin akınını temsil etmekteydiler.

Şevket Aziz Kansu buradan "Proto-Türk Anadolu Halkı"na varıyordu. Brakisefal kafa Alpli ya da Alpli-Dinarik ırk tipine gi-

ren bugünkü Anadolu Türklerinin müjdecileri, ilk habercileri Anadolu'nun Kalkolitik, Bakır ve Eti çağlarında ortaya çıkmıştı. Bunlara Şevket Aziz Kansu Proto-Türkler diyordu. Elde bulunan osteolojik vesikalar Kalkolitik ve Bakır çağında, braki-kafa, meso-kafa ve doliko-kafa tipi sekenesinin sırasıyla % 12,5, % 35,4 ve % 52,1 oranlarında olduğunu gösteriyordu. Bu durum öntarihin başlangıcında Anadolu'da braki-kafa halkın doliko-kafa halkla karıştığını gösteriyordu. Çünkü meso-kafah karışım sonucu oluşan oranın % 35,4 kadar yüksek olması bunu kanıtlıyordu. Demir çağı Anadolu sekenesi olan Etilerde ise brakisefal oranı % 50'nin üzerindeydi. Bu devirden sonra Anadolu'ya yapılan akınlar Alplilerin egemenliğini sürekli güçlendirmişti. Selçukların ilk antropolojik incelemelerinde görüldüğü gibi en son Oğuz Selçuk akını da bu istilanın bir halkasıydı.

Sonuç

Cumhuriyet Türkiyesi'nde gündeme gelen antropoloji, bugün biyolojik antropoloji diye de tanımlanan "fizik antropoloji"ydi. İki dünya savaşı arası Kıta Avrupası'nda fizik antropoloji hâkim konumdaydı. Fizik antropolojinin tıp bilimiyle yakın bağı vardı. Antropolojinin Türkiye'de sosyal bilimlere göre görece daha bir Batı ile kaynaşmış olan tıp âleminin öncülüğünde yol kat etmesi doğaldı. Atatürk ve yakın çevresi Batı'da Türklerle ilgili önyargıların üstesinden antropoloji aracılığıyla gelinebileceğine inanıyordu. Ayrıca, antropoloji "lâ-dinî" idi. Türkiye'de hilafet kaldırılmıştı. Laik bir bilim anlayışı antropoloji sayesinde yer edebilirdi. Bu nedenle 20'li ve 30'lu yıllarda Türkiye'nin Avrupa'da ses getiren "bilimsel" uğraşı antropoloji oldu. Avrupa sosyal ve beşeri bilim dünyasında adı dahi geçmezken Türkiye antropoloji sayesinde saygın bir konum elde etti. Batı'da yayımlanan antropoloji dergileri tarandığında bu açık seçik görülüyordu. Türk bilim insanları bu alanda kongrelere katıldılar. Keza uluslararası düzeyde ün salmış antropologlar Türkiye'de çalıştılar, tarih kongrelerine katıldılar, Türkiye'deki araştırmaları övgüyle gündeme getirdiler. Bunlar arasında dünya çapında antropologlar vardı.

Türkiye'de antropoloji biliminin kurucusu Şevket Aziz Kansu idi. Fizik antropoloji dalında çalışmalarla ülke dışında sesini duyuran ilk bilim insanlarımızdan biri oldu. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin de kurulmasına büyük ölçüde antropolojik bulgular önayak oldu. Öte yandan antropolojik çalışmalar Türkiye'de Dar-

winist çözümlemelere ortam hazırladı; tarihin "evrimci" bir çizgiye oturmasına neden oldu. Antropoloji sayesinde tarih "lâ-dinî" bir nitelik kazandı; tarihöncesi (prehistoire) ve öntarih (protohistoire) "mukaddes"in dışına taşındı. Bu dönemlere özgü "kutsal" tarih anlayışı bilimsel bir tabana oturtuldu.

Antropolojik kaygılar Türkiye'de arkeolojiyi de tetikledi. Arkeolojik kazılar önem kazandı; yabancı arkeologların etkin olduğu arkeoloji bundan böyle Türk Tarih Kurumu'nun da uğraş alanına girdi. Türk Tarih Kongreleri ve Türk Tarih Kurumu'nun yayın organı *Belleten*'den izlenebileceği gibi arkeoloji ve antropoloji birçok bilim insanının ortak alanı oldu. Son olarak antropoloji beraberinde coğrafyayı da getirdi. Türkiye'de tarihçiliğin geçmişi uzun yıllar coğrafyadan kopuktu. Antropolojinin "göç" sorunsalı coğrafyanın önemini akademik çevrelere kabul ettirdi. Jeolojik yapılanma coğrafya bilgisini de gerekli kılıyordu. Nitekim fakülte kurulurken adındaki Tarih ve Dil sözcüklerine Coğrafya da eklendi.

Antropolojik bulgulara dayanan Türk Tarih Tezi kimi kez abartılı boyutlar taşısa da, yapılan iki dünya savaşı arasında Batı'daki antropolojik birikimin Türkiye'ye uyarlanmasıydı. Antropoloji dünyasının saygın bilim insanlarının bulgularından yola çıkılarak kurgulanmıştı. Antropolojik verilere dayanan Türk Tarih Tezi bir anlamda bağımsızlık savaşının ve ardından gelen Batı'yla ilgili düş kırıklığının kültürel sonucuydu. Alternatif Aydınlanma anlayışı Türk Tarih Tezi'ni ortaya çıkarmıştı. Kurgulanan tarih anlayışı yeni bir kimlik inşa sürecinin önemli yapıtaşlarından biri oldu. Batı'nın emperyal düşüncesi Osmanlı sekenesini uygarlıktan yoksun, fütuhattan başka bir kaygısı olmayan, yağmacı bir toplum olarak algılıyor; bu nedenle Anadolu'dan dışlanması gereken bir topluluk olarak görüyordu. Türk Tarih Tezi Ankara'nın Anadolu'ya tutunma, bu topraklarda yaşayan insanların geçmişine gönderme yaparak uygar kimliğini kanıtlama ve çağdaşlığa açılım özlemini ifade ediyordu.

Notlar

1. Ali Tevfik, *Fezleke-i Tarih-i Umumi*, cild-i evvel, İstanbul: Karabet Matbaası, 1309.
2. Mehmed Murad, *Muhtasar Tarih-i Umumî*, tab'-ı râbi', Dersaadet, 1327, s. 6-7.
3. H[erbert]. G[eorge]. Wells, *Cihan Tarihinin Umumî Hatları* – Maarif Vekâleti'nin emir ve tensibi ile müderris ve muallimlerden müteşekkil bir heyet tarafından Türkçeye nakledilmiştir, beş cilt, İstanbul: Devlet Matbaası, 1927-1928.
4. Afet İnan, "Türkiye'de Antropoloji," *Antropoloji*, 4. Sayı, (1967-1968), s. xı-xıı.
5. Chevket Aziz, "Etude morphologique des crânes neo-caledoniens et des negres africains", 1929, Paris, *Revue anthropologique*, Nisan-Haziran, s. 116-146.
6. *Bulletins et Memoires de la* Societe d' *Anthropologie* de *Paris*, cilt 7, XIe serie, 1965, s. 419-440. "Etude morphologique des crânes de Neo-Caledoniens et de Negres africains", *Revue Anthropologique*, 1929, s. 117-146.
7. *L'Anthropologie* (Paris) c. XLI, s. 622: Chevket Aziz, Sur la morphologie des crânes trouves dans un Hüyük (tell) d'Anatolie, *Revue turque d'anthropoloie*, 6e anne, no 10, Eylül 1930, s. 3-17 ve 25-30.
8. *LAnthropologie* (Paris, 1935, cilt 45, s. 447-448: Aziz (Ch.), "Deuxieme contribution a l'etude craniologique des Etis (Hittites)", *Revue turque d'anthropologie*, no. 15-16, 1934, s. 105-109.
9. Dr. Chevket Aziz Kansu, "Craniologie de l'Anatolie", *L'Anthropologie* (Paris), cilt 45, 1935, s. 105-107.
10. "Ayın Kültür hareketleri – Tarih Sergisi," *Yücel Kültür Mecmuası*, cilt VI, sayı 32, 1937, İlk Teşrin Sayısı, s. 77-78.
11. Zafer Toprak, "Ali Reşad, Pozitivizm ve Fransız Devrimi," *Tarih ve Toplum*, sayı 68, Ağustos 1989, s. 54-56.
12. Emile Durkheim, *İctimaî Taksim-i Amel*, mütercimi: A. [Elif] Midhat, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Maarif Vekâleti Neşriyatı aded: 4, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1339 [1923].
13. Leon Duguit, *Hukuk-ı Esasiyye* – Birinci cilt: Kaide-i hukukiye – Devlet meselesi, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1339; İkinci cilt: Devlet - Nazariye-i umumiyye, mütercimi: Menemenlizade Edhem, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1340.
14. Eugene Pierre [Fransa meclis-i Mebusan Kâtib-i Umumîsi], *Mufassal Hukuk-ı Siyasiyye*, mütercimi: Mülga Meclis-i Ayan Kâtib-i Umumîsi İsmail Müştak] Birinci cilt, İstanbul: Millî Matbaa, 1927; ikinci cilt, İstanbul: Millî Matbaa, 1927; İkinci cildin zeyli: Ankara: T.B.M.M. Matbaası, 1932.
15. Charles Gide & Charles Rist, *Histoire des doctrines economiques depuis les physiocrates jusqu'à nos jours*, 3. Baskı, Paris Recueil Sirey, 1920. *Fizyogratlardan Günümüze İktisadî Mezhebler Tarihi*, birinci cilt, tercüme edenler: Ahmed Muam-

mer ve Şukrü Kaya, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1340; ikinci cilt, tercume eden: Şükrü Kaya, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1927.

16. Charles Gide, *İlm-i İktisad Dersleri*, 4 cilt. Mütercimleri: Hasan Hâmid, Hasan Tahsin (Aynî) ve Mustafa Zühtü, İstanbul: Kanaat Matbaası, 1330-1335. Atatürk'ün kitaplığında bu dört cildin ilk cildi yer alıyordu.

17. A. Âfetinan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1969.

18. Zafer Toprak, "Radikal Sosyalist 'Enternasyonal' ve Cumhuriyet Halk Fırkası 1927 Kongresi," *Toplumsal Tarih*, sayı 106, Ekim 2002, s. 42-49.

19. Şevket Aziz, "Türklerin Antropolojisi," T.C. Maarif Vekâleti, *Birinci Türk Tarih Kongresi – Konferanslar-Müzakere Zabıtları*, yy. ty., s. 271-278.

20. *Türk Antropoloji Mecmuası*, sayı 11,12, 1931-1932.

21. *Histoire de la Republique Turque – Redige par la Societe pour l'etude de l'histoire turque*, İstanbul: Devlet Basımevi, 1935.

22. *Geschichte der türkischen Republlc – Verfasst von der Gesellschaft zur Erforschung der türkischen Geschichte*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1935.

23. Şevket Aziz Kansu, "Ankara ve civarının prehistoryasında yeni buluşlar," *İkinci Türk Tarih Kongresi – İstanbul 20-25 Eylül 1937 - Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler*, İstanbul: Kenan Matbaası, 1943, s. 35-48.

24. Şevket Aziz Kansu, "Selçuk Türkleri hakkında antropolojik ilk bir tetkik ve neticeleri," *İkinci Türk Tarih Kongresi – İstanbul 20-25 Eylül 1937 - Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler*, İstanbul: Kenan Matbaası, 1943, s. 440- 456.

25. Şevket Aziz Kansu, "Alacahöyük'te bulunan iskeletlerin antropolojik tetkiki," *Belleten*, cilt 1, sayı 1, İkinci Kânun 1937, s. 180-191.

26. Şevket Aziz Kansu, *Antropoloji Dersleri I – Beşer paleontolojisi ve prehistorya malûmatı*, İstanbul: Devlet Basımevi, 1938.

27. Şevket Aziz Kansu, *Türk Antropoloji Enstitüsü Tarihçesi (Historique de l'institut turc d'anthropologie)*, İstanbul: Maarif Matbaası, 1940. [Beynelmilel XVIII inci Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi için hazırlanmıştır.]

28. *XVIII inci Beynelmilel Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi İstanbul – Ankara 18-25 Eylül 1939 – Tebliğler Kitabı I*, Türkçe kısmı [Metnin dışında 19 levha vardır] Ankara: 1939.

29. *Türk Antropoloji Mecmuası* – Türk Antropoloji ve Etnoloji Enstitüsü tarafından yılda bir neşrolunur – Fizik Antropoloji – Etnoloji, Prehistorya, Folklor, Eugenik (Türkiye Antropoloji Araştırma Merkezi – Ankara), Direktör: Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu [Bu sayı Beynelmilel XVIII inci Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi için hazırlanmıştır] 1. İnci Yıl – Sayı 19-22 Eylül 1939, İstanbul: Maarif Matbaası, 1939.

30. "18 inci Beynelmilel Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi," *Belleten – Türk Tarih Kurumu*, cilt 3, sayı 11-12, Temmuz – Birinci Teşrin 1939, s. 464.

31. Şemsettin Günaltay & Hasan Reşit Tankut, "Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Gerekli Bazı İzahlar," *Türk Dil Kurumu – Türk Dili Belleten*, sayı 29-30, Haziran 1938, s. 1-67.

Dr. Muzaffer Süleyman Şenyürek'e göre Anadolu'da Dolikosefalden Brakisefale Geçiş

Bu etüt Hisarlık, Babaköy, Kusura, Ahlatlıbel, Alişar, Alacahöyük, Arslantepe, Tilkitepe ve Dündartepe'de bulunan kafaların tetkikinden çıkmıştır. (...) Anadolu'nun muhtelif bölgelerinden gelen bu kafalar bize eski Anadolu sekenelerinin antropolojik durumu hakkında bir fikir vermeye kâfidir. (...)

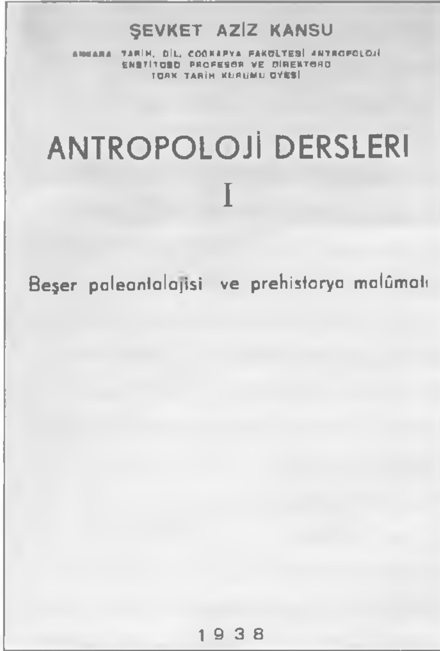
Anadolu'nun kalkolitik ve bakır çağı sekenesinin ekseriyeti dolichokephal ve mesokephaldir. Bakır çağı, esas sekene itibariyle, kalkolitikin bir temadisi gibi görülmektedir. Yani bu iki devir arasında Anadolu'nun ırkî bünyesinde bir değişiklik görülmemektedir. Bu devirlerde brachykephaller nadirdir ve ihtimal müstevlilere aittir. Bakır devrinde bu brachykephalleri Anadolu'ya getiren küçük bir akının yapıldığı görülmektedir. Fakat görünüşe göre bu akın Anadolu'nun ırkî bünyesine Eti akını kadar tesir etmemiştir. Bu tetkik Anadolu'nun en eski sekenesinin dolichokephal olduğunu ve brachykephallerin sonradan geldiğini göstermektedir.

Avrupa'da yapılan tetkiklerden dolichokephallerin brachykephallere takaddüm ettiklerini biliyoruz. Böylece, Anadolu'nun kalkolitikten evvel gelen devirlerinin sekenelerinin de dolichokephal olmuş olması muhtemeldir. Fakat bundan Anadolu'da kolkolitikten evvel gelen devirlerde hiç brachykephal bulunmadığı manası çıkarılmamalıdır. Nitekim, Kumtepe'de bulunan ve neolitik olduğu söylenen bir kafa brachykephaldir (Prof. Şevket Aziz Kansu, 1937). Bu ifadeden maksadım daha eski sekenelerin ekseriyetinin dolichokephal olması lâzım geldiğidir.

Elimizdeki vesaik milattan evvel 2000 senesi civarında Anadolu'ya yeni bir akın yapıldığını göstermektedir. Bu akın Alpin ırkından olan Etiler tarafından yapılmıştır. Mamafih kraniyolojik deliller müstevli Etilerin yerli halkı imha etmediklerini, bilâkis onlarla kaynaştıklarını ve onları temsile çalıştıklarını telkin etmektedir.

Kalkolitik ve bakır devirlerinde bulunan birkaç brachykephal kafa da Alpin tipindendir. Fakat Etiler yeni ve daha büyük bir Alpin akınını temsil etmektedirler. Etiler devrinde, tetkik edilen istasyonlarda, brachykephallerin adedi artmıştır. Mesela Alişar'da bakır çağında brachykephaller mevcut olmadığı halde, Eti devrinde burada brachykephalleri görüyoruz. Elimizde kâfi delil mevcut olmamakla beraber, Alişar'da görünen vaziyetten, Tunç ve Eti devirleri sekenelerinin ayni gruba mensup olmaları mümkün görülmektedir.

Muzaffer Süleyman Şenyürek, "Anadolu Bakır Çağı ve Eti Sekenesinin Kraniyolojik Tetkikler," *Belleten*, cilt 5, sayı 19, Temmuz 1941, s. 227.

ŞEVKET AZİZ KANSU

ANKARA TARİH, DİL, COĞRAFYA FAKÜLTESİ ANTROPOLOJİ ENSTİTÜSÜ PROFESÖR VE DİREKTÖRÜ
TÜRK TARİH KURUMU ÜYESİ

ANTROPOLOJİ DERSLERİ

I

Beşer paleontolojisi ve prehistorya malûmatı

1938

Şevket Aziz Kansu'nun *Antropoloji Dersleri I* akademik açıdan zengin bir ders kitabıydı. Özenle hazırlanmış bu kitabın sonunda kuşekâğıda basılmış 135 sayfalık bir fotoğraf albümü yer alıyordu.

TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARINDAN
XIII. SERİ — No. 1[1]

DÜNYA TARİHİ

İNSANLIĞIN KAYNAKLARI
ve
İLK MEDENİYETLER

I. Cilt

Dr. ŞEVKET AZİZ KANSU

Ankara Üniversitesi Rektörü, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Antropoloji ve Etnoloji Enstitüsü Ordinaryüs Profesörü, T. T. K. Üyesi

Metin dışında 1 levha ve 54 resim vardır

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ ANKARA

Şevket Aziz Kansu'nun kaleme aldığı *İnsanlığın Kaynakları ve İlk Medeniyetler* Türk Tarih Kurumu'nun Dünya Tarihi dizisinde yayımlanmıştı. 38 ciltten oluşması tasarlanan devasa projenin ilk kitabı buydu.

Cumhuriyet'le birlikte sayısayarlık okuryazarlık kadar önem kazandı.
Ankara, bilimi de sayılara dökmekten yanaydı.
Fizik antropoloji sayısallaşma için en uygun bilim alanıydı.
Antropometrik ve sosyometrik çalışmalar sayı üzerine kuruluyordu.
Ölçüm, her türlü antropolojik çalışmanın temelini oluşturuyordu.
Irk sorununun çözümü de ölçüm gerektiriyordu.

Antropolojik Veriler Işığında

Anadolu'nun Entelektüel Coğrafyası

Cumhuriyet'in en önemli dönüşümlerinden biri sayısallaşmaktı. Sayılar Cumhuriyet'le birlikte başka bir önem kazanmıştı. Aydınlanma felsefesi pozitivizmi tetiklemişti. Akılcılık ölçümle yakından bağlantılıydı. Aklın egemen olduğu ortamda her şey ölçülebilirdi. Cumhuriyet rasyonalizmi sayıları yüceltmiş ve geleceğe sayılarla bakılabileceğini öngörmüştü. İstatistik devletin icat ettiği bir uğraş alanıydı. İçeriğini ise sayılar oluşturuyordu. Sayı saymasını bilmeyen, sayılarla aşina olmayan bir topluluğun gelecek umudu olamazdı. Osmanlı hesap kitap bilmediği için çökmüştü. Parasına çekidüzen verememesinin nedeni sayılar konusunda "ümmi" oluşuydu. Oysa okuryazarlık kadar sayısayarlık da önemliydi. Her ne kadar Abdülhamid döneminde sayılar gündeme gelmiş, istatistik Osmanlı'da sınanmaya başlanmışsa da, o günün deyimiyle "ihsaiyyat" göstermelik bir uğraş olmanın ötesine geçememişti. Devlet dairelerinde bir masa başına oturtulan, "a'mâl-i erbaa"nın ya da dört işlemin ötesine geçmeyen, orta mektep matematiği bilgisine sahip kişilerle istatistik yürütülemezdi. Nitekim Şehremaneti'nin bu konuda en kapsamlı çaba gösteren kuruluşlardan biri olmasına karşın yayımladığı istatistik çalışmaları affolunamaz hatalarla doluydu.

Özellikle nüfus istatistikleri yüksek risk faktörü taşıyan verilerdi. Osmanlı'nın sürekli dış tehdit altında kaldığı, çözülmeye yüz tuttuğu yıllarda sayılar Babıâli'nin korkulu rüyasıydı. "Anâsır-ı gayrımüslime"yle ilgili sayısal veriler birçok kez "düvel-i muazzama" tarafından ıslahat gerekçesiyle önüne konuluyordu. Ermeni sorunuyla ilgili günümüze kadar uzanan kargaşa siyasî kaygılarla tarafların sayısal manipülasyonlara girişmesinden kaynaklanıyordu. Hem Sevr hem de Lozan'da sayılar tartışmaların odak noktasını oluşturdu. Birçok teze sayısal gerekçelerle arka çıkıldı. Bu badirelerden sonra Cumhuriyet sayıların bir ulus-devlet inşasında ne denli güçlü etmenler olduğunu gör-

muş, bundan böyle sayıları bilimsel kıstaslar ışığında derlemeye karar vermişti.

Cumhuriyet yönetimi istatistik sorununa bilinçli bir biçimde eğilmiş, 25 Nisan 1926 gün ve 3517 sayılı kararname ile "Merkezî İstatistik Dairesi" kurulması için bir talimatname çıkarmıştı. Bu kararnameyle Başvekâlet'te, başvekile bağlı ve onun atayacağı bir müdürün yönetiminde bağımsız bir istatistik birimi kuruluyordu. Yine bu kararnameye göre "umumi tahrir-i nüfus" ya da genel nüfus sayımı Dahiliye Vekâleti ile ilgili bakanlık ve dairelerce ortaklaşa bu birimin inisiyatifiyle gerçekleştirilecekti. Kararnamenin ardından Belçikalı istatistik uzmanı Camille Jacquart[1] Ankara'ya davet edilmiş ve İstatistik Genel Müdürlüğü görevine atanmıştı. 25 Haziran 1927 gün ve 1153 sayılı yasayla İstatistik Genel Müdürlüğü'nün çalışma olanakları daha da genişletildi.[2]

Cumhuriyet, bilimi de sayılara dökmekten yanaydı. Bu bağlamda fizik antropoloji sayısallaşma için en uygun alandı. Antropometrik ve sosyometrik çalışmalar sayı üzerine kuruluyordu. Ölçüm, her türlü antropolojik çalışmanın temelini oluşturuyordu. Irk sorununun çözümü de ölçüm gerektiriyordu.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında fizik antropolojinin gündeme getirdiği ırk sorunsalı etnik bir tabana oturmuyordu. Zira Cumhuriyet kendisini nüfus bağlamında da türdeş görüyordu. En azından söylemde türdeşlik ön planda yer alıyordu. Nitekim 1937-38 yıllarında gerçekleştirilen "en büyük anket" etnik ırkla bağlantılı herhangi bir bilgi içermiyordu. Etnik etmen, Şevket Aziz Kansu'nun çalışmalarında da yoktu. Etnisite kültürel bir öğe, edinilen bir birikimdi. Kültürel antropolojinin alanıydı. Oysa, fizik antropolojinin bulguları tarihin çok daha derinliklerine uzanıyor, "etnisite" türü edinimleri aşıyordu. Fizik antropolojinin doğası sayısaldı; bu bilim alanında nitelikten çok nicelik önemliydi. Şevket Aziz Kansu'nun tüm çalışmaları sayılardan yola çıkıyordu. Ölçüm olmaksızın fizik antropolojide sonuca varmak olanaksızdı. Bu nedenle Cumhuriyet'in rasyonalitesi en etkin bir biçimde fizik antropolojiyle sınanabilirdi. İşte bu varsayımdan yola çıkan Şevket Aziz Kansu dönemin en ilginç araştırmalarından birini ortaya koyacaktı.

Şevket Aziz Kansu'nun hareket noktası Afet Hanım için devletin gerçekleştirdiği "en büyük anket"ti. Bir yanda bu anketin sonuçları, öte yandan Anadolu'da "Türk mütefekkirlerin coğrafi yayılışı" duruyordu. Bu iki veri arasında ilişki ilginç sonuçlar verebilirdi. İşte sayısallaşmanın hangi noktalara çekilebileceği bu araştırmada ortaya çıkıyordu. Sayılar artık "fetişleştirilmiş"ti.

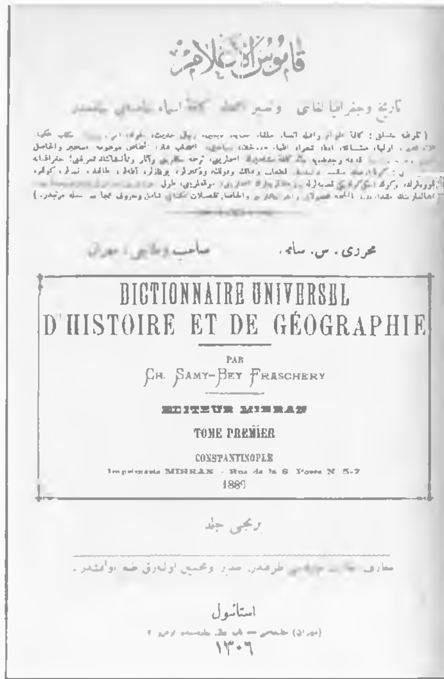

Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi 9 Ocak 1936 Perşembe günü Atatürk'ün öncülüğünde, meclis başkanı, başbakan, bakanlar, kordiplomatik, misafir Afganistan Dışişleri bakanı ve elçisi, profesör, öğretmen ve öğrencilerin katılımıyla Türkocağı binası diye bilinen ve o günlerde Halkevi olarak kullanılan binanın konferans salonunda devlet töreniyle açılmıştı. İlk açılış dersini Afet Hanım vermişti. Fakülte dört yıl Efkaf Apartmanı'nın Gençlik Parkı'na bakan kısmındaki dairelerde eğitimi sürdürdükten sonra 4 Kasım 1940'da inşa edilen görkemli binasına taşınmıştı.

Hatta anlamsızlaştırılacak noktalara kadar çekilebiliyordu. Ama bilimin sınırı yoktu. Sayılarla her şey kanıtlanabilirdi.

Şevket Aziz Kansu'ya göre, Misak-ı Millî'den devralınan coğrafya Türklerle meskûndu ve bu kitle ağırlıklı olarak brakisefaldi. Bu araştırma o günün bilim anlayışının "sayısallaşma"ya ne denli önem verdiğini gösteriyordu. "En büyük anket"in sayısal nitelik taşımasının yanı sıra, bu anketten üretilen araştırmalar da sayısallık taşıyordu. Şevket Aziz Kansu brakisefallerle entelektüel kimlik arasında bir bağ kuruyor ve "mesele"yi şu şekilde ortaya koyuyordu: Anadolu'da belirli bir dönemde, örneği Osmanlı devrinde okumuş yazmış, kendi sahasında düşünen, yazan, eser bırakan bireylerin yetiştikleri bölgeler arasında bir fark var mıydı? Böyle bölgeler mevcut olduğu takdirde bu bölgelerin entelektüel yetiştirme oranları neydi? Bu bölgesel farklar kafa yapılarıyla ya da kafa indisleriyle bağlantılı olabilir miydi? Fizik antropoloji yöntemiyle yapılan bu tür bir araştırmanın toplumbilim açısından önemi olabilir miydi?

Her şeyden önce "antropometrik" ve "sosyometrik" bu tür bir çalışmanın girdileri elde edilmeliydi. İzlenen yöntem şuy-

قاموس الاعلام

محرری . ش. سامی

DICTIONNAIRE UNIVERSEL
D'HISTOIRE ET DE GÉOGRAPHIE

PAR
CH. SAMY-BEY FRASCHERY

EDITEUR MIHRAN

TOME PREMIER

CONSTANTINOPLE
Imprimerie MIHRAN - Rue de la [illegible] N. 5-7
1889

برنجی جلد

استانبول

۱۳۰۶

Şevket Aziz Kansu Osmanlı devrinde yetişen düşünce adamlarının doğdukları yerleri bir bir fişlemişti. Bu dökümü elde etmek için başvurduğu kaynaklardan biri Şemsettin Sami'nin *Kamusü'l-Âlâm*'ıydı.

du: Anadolu'nun entelektüel coğrafyasını tespit edebilmek için ilk önce belirli bir tarihsel dönem seçilmeliydi. Bu amaçla Şevket Aziz Kansu Osmanlı devrini ele alıyordu. Bu dönemden amaca uygun verileri sağlayabiliyordu. Osmanlı devrinde yetişen düşünce adamlarının doğdukları yerler birer birer fişlenmeliydi. Bu dökümü elde etmek için başvurduğu kaynak Bursalı Mehmet Tahir Bey'in *Osmanlı Müellifleri* adlı eseriydi. Şevket Aziz Kansu, ayrıca Şemsettin Sami'nin *Kamusü'l-Âlâm*'ını, Charles Texier'nin Ali Suat tarafından Türkçeye çevrilen *Küçük Asya* adlı eserini, Nafi Atuf Kansu'nun *Türkiye Maarif Tarihi*'ni bu çalışmaya dahil ediyordu. *Kamusü'l-Âlâm* ve *Küçük Asya*'dan aydın yetiştiren bölgelerin, kentlerin nüfusları, medrese, türbe, cami, sanat, ticaret hayatı hakkında bilgi elde ediyordu.

Mehmet Tahir Bey'in kitabında "Osmanlıların zuhurundan zamanımıza kadar gelen ve mesleklerinde eser yazan Türk meşâyih [şeyhler], ulemâ'[bilginler], şuarâ [şairler], ve üdebâ'[yazarlar], müverrihin [tarihçiler], etıbbâ [hekimler], riyâziyyûn [matematik

bilginleri] ve coğrâfiyyûnun [coğrafyacılar] muhtasar tercüme-i halleri" ile eserlerine dair yeterince bilgi vardı. Bu eserden Cumhuriyet sınırları dahilinde doğmuş 908 şahsın fişleri çıkartılmış ve doğum yerleri alfabe sırasına göre sınıflandırılmıştı. Böylece Amasya vilayetinden Yozgat vilayetine kadar 53 vilayette doğan entelektüeller taranmış oluyordu. Bu fişler, hâl tercümeleri yazılan şahısların, şeyh, âlim, edip, tarihçi, tabip, matematikçi ya da coğrafyacı olmalarına göre ayrıca tasnif edilmişti. Bunun ardından fişler doğum yerleri esas olmak üzere mesleklere göre sıralanmış ve sonuç olarak belirli bir yörede doğan şeyh, şair, edip, tarihçi, tabip, matematikçi ve coğrafyacı entelektüellerin sayıları elde edilmişti. Bu ilk tasnif yapıldıktan sonra asıl sorun Türkiye sınırları dahilinde entelektüel yetiştiren bölgelerin mevcut olup olmadığını anlamak ve şayet entelektüel yetiştiren bölgeler Anadolu'da mevcut ise bu bölgeleri karşılaştırmak ve oranları ortaya koymaktı. Buna girişmek için araştırmanın ikinci aşamasına geçmek gerekiyordu.

Bu ikinci aşamada Anadolu'nun vilayet nüfusları ile her vilayete ait entelektüeller orantılandırılacak ve bunlar ortak bir payda olarak yüz bin üzerinden ifade edilecekti. Örnek vermek gerekirse Amasya vilayetinin nüfusu 115.191 ise ve 50 entelektüeli varsa bu yüzde olarak 50/115.191, yüz binde olarak ise 50/115.191x1000 olacaktı. Böylece 43.4 sayısına ulaşılacaktı. Ardından vilayetler için ulaşılan yüz bindeler sıraya dizilecekti.

Anadolu vilayetlerinin nüfusları için başvurulan kaynak İstatistik Umum Müdürlüğü'nün 1927 yılında yaptığı ilk nüfus sayımının sonuçlarıydı. Kansu'nun bu sayımı göz önüne almasının gerekçesi şuydu: Buradan çıkan rakamlar, Osmanlı'nın son döneminin nüfus bilgilerini bizlere en doğru şekilde veren istatistikti. Çünkü bu nüfus sayımından önce Osmanlı devrine ait gerçeğe yakın bir nüfus istatistiği yoktu. Değişik kaynaklardaki nüfus verilerinin güvenilirliği çok azdı.

Şevket Aziz Kansu'nun aradığı matematiksel mutlak sayılar değil, "temayül"ler ve "ifade"lerdi. Nitekim varmak istediği eğilimlere ulaşması zor olmamıştı. Bu aşamada yapılacak iş, entelektüel yetiştiren her bir yörenin nüfusunu bulmak ve sonra da bu nüfusa oranla sabit bir değeri her bir yöre için esas kabul ederek o yörenin entelektüel yetiştirme oranını ortaya çıkarmaktı. Böylece 100.000 gibi sabit bir nüfus içinde, her bir vilayetin (nüfus bilindiğine göre) entelektüel yetiştirme oranlarına ulaşılmış oluyordu. Bu hesap sonucu elde edilen "nisbî değerler cetveli"nde şu sayılar yer almıştı:

Vilayet	Entelektüel	Yüz binde	Nüfus
Amasya	50	43.4	115.191
İstanbul	201	24.9	806.863
Edirne	34	22.5	150.889
Bursa	80	20.0	399.943
Siirt	16	15.7	101.529
Konya	60	11.9	504.125
Aydın	23	10.8	211.750
Tokat	28	10.6	262.622
Çanakkale	18	9.8	183.491
Diyarbakır	19	9.7	194.183
Bitlis	8	8.8	90.919
Manisa	31	8.5	372.558
Kayseri	19	7.5	250.490
İzmir	38	7.1	531.579
Sivas	23	6.9	329.741
Kastamonu	23	6.8	335.601
Erzurum	18	6.6	270.925
Bolu	13	5.9	217.597
Burdur	5	5.9	83.876
Eskişehir	9	5.8	154.195
Gaziantep	12	5.6	213.499
Afyon	14	5.4	258.743
Kütahya	14	4.6	303.641
Elazığ	9	4.2	213.531
Niğde	7	4.2	166.576
Gümüşhane	5	4.1	121.797
Sinop	7	4.1	270.624
Isparta	6	4.1	144.804
Van	3	3.9	75.437
Tekirdağ	5	3.7	132.122
Maraş	7	3.7	184.958
Trabzon	11	3.7	293.055
Erzincan	4	3.7	270.925
Ankara	15	3.7	404.581
Balıkesir	13	3.1	418.915
Antalya	6	2.9	206.270
Muğla	5	2.8	174.687

Kırklareli	3	2.7	108.486
Mersin	3	2.4	120.511
Denizli	7	2.4	243.812
İzmit	7	2.3	299.093
Mardin	4	2.1	183.317
Çorum	5	2.0	247.602
Kars	4	1.7	205.098
Malatya	5	1.6	305.785
Çankırı	2	1.3	156.588
Şebinkarahisar	1	0.92	108.529
Adana	2	0.87	227.735
Kırşehir	1	0.78	127.067
Samsun	2	0.76	260.868
Rize	1	0.60	171.667
Urfa	1	0.47	207.487
Yozgat	1	0.47	208.628
		Toplam [53]	908

Bu noktadan itibaren bir dizi sonuca varmak mümkündü. Anadolu'da her bir vilayetin 100.000 nüfusa isabet eden entelektüel yetiştirme oranı tabloda açıkça görülüyordu. Böylece Osmanlı tarihinin seyrinde Anadolu'da entelektüel yetiştiren vilayetleri oranlarına göre sıralamak artık mümkündü. 100.000 nüfusta 43.4 entelektüel yetiştiren Amasya vilayeti başı çekiyordu. Son sırada ise 0.48 oranla Yozgat vilayeti yer alıyordu. İzlenen bu yöntemle Anadolu'nun entelektüel yetiştiren merkezlerinin varlığı kendiliğinden ortaya çıkıyordu.

Şevket Aziz Kansu bir adım daha öteye giderek bu bölgelerin beşerî, antropolojik bir faktörle de ilgisini sorguluyordu. Bu amaçla kartografik yöntem uyguluyor ve 1937 yılında, "Ebedî Şef Atatürk'ün emriyle" yapılan 1937 Türkiye Antropometri Anketi'ni kullanıyordu. Fireler ya da hatalı fişler çıktıktan sonra geriye kalan 59.728 kadın ve erkek hakkında antropometrik veri sağlayan bu anket İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından ayrıntılı bir şekilde yayımlanmıştı.[3] 1937 Türkiye Antropometri Anketi Anadolu'da on bölgede gerçekleştirilmişti. Haritada işte bu on bölge ile üzerine konulmuş olan entelektüel bölgelerinin "intibaklar"ı görülüyordu. Ankette dokuzuncu ve onuncu bölgeler Doğu Anadolu'da yer alıyordu. Şevket Aziz Kansu bu iki bölgeyi birleştirmişti. Antropometri yöreleri bundan böyle dokuz bölgeye indirgeniyordu.

HARTA (MAP) I

1937 Türkiye Antropometri Anketi Anadolu'da on bölgede gerçekleştirilmişti.
Ankette dokuzuncu ve onuncu bölgeler Doğu Anadolu'da yer alıyordu.
Şevket Aziz Kansu bu iki bölgeyi birleştirmişti.

HARTA (MAP) II

Nüfus kesafeti bolgeleriyle Tefekkür bölgeleri arasında takribi bir ayıyı gösteren harta.

This map is drawn to see if there is a relation between the densitey of population and the intellectual regions.

Antropolojik karakterleri gösteren haritada, Anadolu'da entelektüel yetiştiren en bereketli mıntıkanın antropolojik karakteriyle en az entelektüel yetiştiren bölgenin antropolojik karakteri arasında bariz bir fark gözleniyordu. Entelektüel düzeyi en yüksek olan Kuzey-Batı Anadolu'nun kafa karinesi 86,29 gibi yüksek bir brakisefal ve 100.000 nüfusta 88,54 gibi bir entelektüel yetiştirme oranına sahipti. Buna karşın Güney Anadolu bölgesi 79,29 gibi brakisefal sınırında mezatikafa bir baş karinesi ve 100.000 nüfusta 18,84 gibi görece düşük bir entelektüel yetiştirme oranı gösteriyordu.

Ve 100.000 nüfusa düşen entelektüel	Entelektüel Birikim Sıralaması Bölgeler	Boy	Baş Karinesi
1- 88.54	7 (Amasya, Sinop, Bolu, Kocaeli, İstanbul)	164.94	86.29
2- 68.90	9+10 (Tokat, Sivas, Trabzon, Erzurum, Siirt, Diyarbakır, Malatya, Elazığ, Van)	165.10	82.17
3- 31.87	6 (Ankara, Yozgat, Kayseri, Konya, Çankırı, Niğde, Kırşehir)	164.97	85.41
4- 28.90	1 (Trakya – Edirne)	164.88	82.93
5- 23.10	4 (Ege – İzmir, Denizli)	165.43	83.95
6- 22.80	5 (Kütahya, Eskişehir, Isparta, Antalya)	164.99	84.53
7- 21.90	3 (Çanakkale, Balıkesir)	164.83	82.61
8- 20.00	2 (Bilecik, Bursa)	164.67	83.07
9- 18.84	8 (Adana, Maraş, Gaziantep, Urfa, Mardin)	164.98	79.78

Böylece bir yandan antropolojik, diğer yandan entelektüel belgeler haritalarının üst üste konmalarından ilginç sonuçlar elde edilmiş oluyordu. Antropometrik anketin esas aldığı on mıntıkada yaşayan Türklerin boylarını, baş karinelerini, yüz ve burun karineleriyle, cilt, saç ve göz renklerini tespit eden istatistik sonuçları ele alınarak bu morfolojik karakterlerle entelektüel yetiştiren bölgelerin arasındaki ilişki ortaya konuluyordu. Varılan sonuç şu şekilde özetleniyordu.

a) Yedinci antropolojik bölge, yani içinde Amasya, Sinop, Bolu, Kocaeli ve İstanbul'u barındıran coğrafya en yoğun entelektüel yetiştiren birinci bölge oluyordu. Bu bölgede 100.000 nüfusa isabet eden entelektüel oranı 88.54 idi. Bu yöredeki insanların baş karineleri ise 86.29 gibi çok büyük bir oranda yuvarlak, yani brakisefaldi.

b) İkinci sırada dokuzuncu ve onuncu antropolojik bölge geliyordu. Doğuya tekabül eden bu bölgeleri Şevket Aziz Kansu birleştirerek dokuzuncu antropolojik bölge yapmıştı. Bu bölgede entelektüel yetiştirme oram 100.000 nüfusta 68.90'dı. Kafa karinesi

ise 82.17'ydi. Bu coğrafya, Tokat, Sivas, Trabzon, Erzurum, Van, Siirt, Diyarbakır, Malatya, Elazığ gibi vilayetleri içeriyordu.

c) Üçüncü sırada altıncı antropolojik bölge geliyordu: Ankara, Yozgat, Kayseri, Konya, Çankırı, Niğde, Kırşehir vilayetlerinden oluşan yörede 100.000 nüfusta entelektüel oranı 31.87, kafa karinesi ise 85.41 idi.

d) Dördüncü sıra antropolojik anketin birinci bölgesi olan Trakya'ya aitti. Burada esas vilayet Edirne idi. 100.000 nüfusta oran 28.90, baş karinesi ise 82.93 idi.

e) İzmir, Denizli vilayetlerini içeren Ege dördüncü antropolojik bölgeydi ve 100.000 nüfusta oranla baş karinesi sırasıyla 23.10 ve 83.95 idi.

f) Kütahya, Eskişehir, Isparta, Antalya vilayetlerini alan beşinci antropolojik bölgenin 100.000'de entelektüel oranı 22.80, kafa karinesi ise 84.53 idi.

g) Çanakkale, Balıkesir vilayetlerini üçüncü antropolojik bölgeydi. Bu yörede 100.000'de oran 21.90'dı, kafa karinesi ise 82.61 idi.

h) İkinci antropolojik bölge olan Bilecik, Bursa vilayetlerinde 100.000'de oran 20.00, kafa karinesi ise 83.07 idi.

i) Son sırada Adana, Maraş, Gaziantep, Urfa, Mardin vilayetlerinden oluşan sekizinci antropolojik bölge yer alıyordu. Bu bölgede entelektüel oranı 100.000'de 18.84, kafa karinesi ise Anadolu'da en düşük ortalama olan 79.78 idi.

Makalede salt kafa karineleri yoktu. Ayrıca bölgelere göre boy uzunluğu ile yüz, burun endeksleri; açık, orta, koyu olmak üzere cilt rengi, yine aynı kıstaslara göre göz rengi ve saç rengi de yer alıyordu. Şevket Aziz Kansu bu verilerden şu sonuçları çıkarıyordu.

Oranları gösteren tablolarla antropolojik karakterleri gösteren harita Anadolu'da entelektüel yetiştiren en bereketli mıntıkanın antropolojik karakteriyle en az entelektüel yetiştiren bölgenin antropolojik karakteri arasında bariz bir fark gözleniyordu. Entelektüel düzeyi en yüksek olan Kuzey-Batı Anadolu'nun kafa karinesi 86,29 gibi yüksek bir brakisefali ve 100.000 nüfusta 88,54 gibi bir entelektüel yetiştirme oranı karşısında, Güney Anadolu bölgesi 79,29 gibi brakisefal sınırında mezatikafa bir baş karinesi ve 100.000 nüfusta 18,84 gibi görece düşük bir entelektüel yetiştirme oranı gösteriyordu. Birinci entelektüel bölgesi tipik Alplilerle (Homo Alpinus) meskûn gözüküyordu. Yedinci entelektüel bölgesi ise güneylilerin etkisine maruzdu ve brakisefa-

Millî Şef, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin önemini her fırsatta vurguluyordu. Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'le zaman zaman fakülteyi ziyaret ediyor, çalışmaları izliyordu. Fotoğrafta Şevket Aziz Kansu, Hasan Âli Yücel ve İsmet İnönü.

liye yaklaşan değerlere sahipti. Şevket Aziz Kansu daha fazlasını ifade etmekten kaçınıyor ve "Bu netice araştırmalarımızdan çıkan bir vakıadır. Ben bu vakayı burada tespit ile iktifa ediyorum" diyordu. Ama yine bir dipnot atmadan edemiyordu: "Mütefekkir nispeti çok olan ilk iki bölgenin baş karinesi ortalaması 84,23, son iki bölgenin baş karinesi ortalaması ise 81,42'dir." Halkın anlayacağı dile çevirirse "deha"lar büyük bir olasılıkla brakisefaldi ve Anadolu'nun kuzeybatısında ve doğusunda yerleşikti. "Gerzek"ler ise güneyde meskûndu.

Ancak Şevket Aziz Kansu bu tespitleri yaptıktan sonra, antropolojik veriler kadar tarihi, sosyolojik ve kültürel esaslara da bakmanın gerektiğine dikkat çekiyordu. Osmanlı Anadolusu temel olarak Selçuklu Anadolusu'na dayanıyordu. Fuat Köprülü *Türk Edebiyatı Tarihi*, *Milli Tetebbular Mecmuası* ve nihayet 1935 yılında Fransızca olarak yayımladığı *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kaynakları* adlı eserlerinde ve araştırmalarında, Osmanlı devletinin dayanağı olan Anadolu Selçuklularının siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel yapılarını ayrıntılarıyla ele alıyor ve 12. yüzyılda Anadolu Türk toplumunun işbölümü ve ekonomik gelişim bakımından Erken ortaçağın en ileri toplumlarından biri olduğunu kaydediyordu. Selçuklular devrinde Anadolu'nun kültür bakımından da yüksek bir düzeye eriştiğini, çocuklara yazma ve okuma öğreten camilere bağlı sıbyan mekteplerinden başka, her tarafta medreselerin de kurulduğu-

Ankara Üniversitesi

DİL VE TARİH-COĞRAFYA

Fakültesi Dergisi

Sayı: I - 1942, Sonteşrin - İlkkânun

TÜRK TARİH KURUMU MATBAASI - ANKARA

Şevket Aziz Kansu Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi'nin kurucuları arasında yer alıyordu. Yazıişleri ve yönetim kurulu üyesiydi. O tarihte derginin diğer yayın kurulu üyeleri Cemal Alagöz, Bekir Sıtkı Baykal, Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav, Olivier Lacombe, Benno Landsberger ve Melâhat Özgü'ydü.

nu belirtiyor, özellikle Moğol istilasından sonra doğudan gelen birçok âlim, şair ve sûfînin Anadolu'ya yerleştiğini ve bunun da Anadolu'da zihinsel faaliyetleri güçlendirdiğini söylüyordu. Tüm bu veriler Selçuk medreselerine layık oldukları şöhreti kazandırmıştı. Şevket Aziz Kansu'nun Köprülü'ye gönderme yapmasının temel nedeni bu tür araştırmalarda fizik antropolojinin kalıtsal faktörleri kadar toplumsal ve ekonomik faktörlere de yer verme gereği duymasıydı.

Ancak, yine de şu soru sorulabiliyordu. Niçin Anadolu'nun belirli bir bölgesi daha çok entelektüel yetiştiriyor da, diğer bazı bölgelerinden daha az entelektüel çıkıyordu? Şevket Aziz Kan-

su "mesolojik" diye nitelediği tarihsel, toplumsal ve ekonomik faktörlerin yanı sıra, biyolojik ve antropolojik faktörlerin de göz önünde bulundurulması gerektiğini söylüyordu. Ayrıca doğu vilayetlerinin kültür coğrafyası açısından ikinciliği alması dikkate değerdi. Osmanlı devrinde bu yörelerde de hayli yoğun bir fikir hayatı vardı. "Aklî ulûm"un ve felsefenin bu yörelerde rağbette olduğu, 18. yüzyılın ilk yarısında ünlü bir Türk bilgini olan Kâtip Çelebi'nin *Keşfü'z-zünun*'unda açıkça ortaya konuyordu.

Şevket Aziz Kansu, makalesinin son kısmında *Büyük İnsanlar*'ın (Les grands hommes) yazarı Wilhelm Ostwald'a gönderme yapıyor ve "tefekkür uzun bir medeniyetin son ve en yüksek mahsullerinden birisidir" diyordu. Osmanlı tarihinde Anadolu'da temellerini Selçuklu İmparatorluğu'na dayanan bir tefekkür, bir düşünce hayatı vardı. Araştırına, Şevket Aziz Kansu'ya göre, entelektüel yetiştiren bölgelerin antropolojik bünye bakımından da incelemeye değer olduğunu göstermişti. Osmanlı devrinde Anadolu'nun en yoğun entelektüel yetiştiren bölgelerinin Anadolu Selçuklularının etkisine maruz kalan yöreler olduğu da dikkatten kaçmıyordu. Ve makale şu satırlarla son buluyordu:

"Ben bu araştırmada meselenin belki de yalnız bir cihetini aydınlatmağa çalışmış olabilirim. Şüphesiz Anadolu'da mütefekkir yetiştiren bölgelerin coğrafî ve tarihî bünyeleri iktisadî ve ictimaî bünyeleri üzerinde olduğu kadar canlı bir uzviyet olmak itibariyle mütefekkirlerin jenealojileri yani verasetleri üzerine de etraflı tetkiklerde bulunmak lâzım gelir."[4]

Notlar

1. Camille Jacquart (1867-1931) Belçika İçişleri Bakanlığı Genel İstatistik Dairesi'nde memurluktan genel müdürlüğe kadar değişik görevlerde bulunmuş bir hukuk doktoruydu. 1926'da Türkiye'ye gelmeden önce yirmi yıl Belçika hükümeti Sağlık ve İçişleri bakanlıklarına bağlı İstatistik Dairesi'nde genel müdürlük yaptı. İstatistiğin Belçika'da etkin bir konuma gelmesinde önemli rol oynadı. Üç kez Belçika'da genel sayımı yönetti. Nüfusbilim ve diğer istatistiklerinin geliştirilmesine ve yayımlanmasına önayak oldu. Üniversitede istatistik okuttu. 1926-1929 arası Türkiye'de İstatistik Umum Müdürlüğü görevinde bulundu. Bu görevin ardından yurduna döndükten sonra İçişleri ve Sağlık Bakanlığı Genel Sekreterliği görevini üstlendi (1929-1931). *Devlet İstatistik Enstitüsünde 50 Yıl (1926-1976)*, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1976, s. 34; Osman Nuri, "Merkezi İstatistik Müdür-i Umumisi Mösyö Camille Jacquart'ın tercüme-i hali," *Şehremaneti Mecmuası*, sene 3, sayı 34, Haziran 1927, s. 598-599.
2. Kanunun uzun bir adı vardı: "İstatistik Tanzimi Hususunda Memurin ve Müstahdemin-i Hükümet ile İdare-i Hususiyye ve Mahalliyye ve Belediyeler Mensubini Eşhas ve Bilumum Cemiyetler ve Şirketler ve Müesseselere Terettüp Eden Vezaif Hakkında Kanun".
3. İstatistik Umum Müdürlüğü: *1937 Türkiye Antropometri Anketi*, İstanbul: Hüsnütabiat Basımevi, 1940. 165 sayfa, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Neşriyatı: 151.
4. Şevket Aziz Kansu, "Anadolu'da Türk mütefekkirlerinin coğrafî yayılışı üzerine bir araştırma," – "A Research on the geographical distribution of Turkish intellectuals in Anatolia," *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, sayı 1, 1942, Sonteşrin-İlkkânun, s. 21-34.

Dergimiz - Hasan Âli Yücel

Şevket Aziz Kansu Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi'nin kurucuları arasında yer alıyordu. Yazı işleri ve yönetim kurulu üyesiydi. O tarihte derginin diğer yayın kurulu üyeleri Cemal Alagöz, Bekir Sıtkı Baykal, Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav, Olivier Lacombe, Benno Landsberger ve Melâhat Özgü'ydü. Savaş ortamında çıkan derginin ilk sayısı Kasım-Aralık 1942 tarihini taşıyordu. Bu ilk sayı Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'in kısa bir girişi yer alıyordu. Ayrıca Şevket Aziz Kansu derginin "çizgi"sini açıklayan bir önsöz yazmıştı. Dönemin bilim anlayışını yansıtan bu önsöz anlamlıydı.

Giriş yazısı:

Bilimin, hareket ve hayat için olduğunu doğru bulmamanın en güç olduğu bir savaş devrinde yaşıyoruz. Yalnız hatırdan çıkarmamalıdır ki, hayat ve hareketin öz kaynağı insan dimağıdır. Şu halde, fert ve millet olarak, kafası en çok işleyenler, en çok hareketli ve hayatta en çok haklı olanlardır.

Yüksek bilim müesseselerini bu yolda çalışır halde görmek, Cumhuriyet maarifinin değişmez ilkesidir. Kuruluşunun sekizinci senesine girerken, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültemizin, kendi bilim çevremize ve dış bilim dünyasına, bildiklerini söylemek için, yayıma başladığı dergiyi anlatmak istediğim ana fikrin canlı bir tanığı olarak takdirle karşılarım.

8 Eylül 1942 Maarif Vekili – Hasan Âli Yücel

Şevket Aziz Kansu ve Millî Bilim

Fakültemiz kendi adını taşıyan dergisinin ilk sayısını aydınlara sunuyor. Bu dergi Fakülte içindeki ve dışındaki bilim ve düşünce adamlarımızın ortak eseri olacak ve böylece devam edecektir.

Biz insanlık çabalarımızı, yaşadığımız topraklar üzerinde birleştirerek bu çabalardan zengin değerler dolu bir vatan yaratmağa savaşan çalışmayı kutluyoruz.

Atatürk "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir" demiştir. Ve bu söz Fakültemizin alnındaki kayaya oyulmuştur.

Gerçekten, bilim gizemsel formüllerle elde edilen ve dar çerçeveler içine sokulan cansız inançlar ve pratikler toplamı değildir.

Millî bilim, millî bilim ve teknoloji laboratuarları, üniversiteler, müzeler, evvelâ millî topraklar üzerinde bir taraftan tine diğer taraftan tabiata

hâkim olmak ve böylelikle millî bunyenin gelişmesinde önemli ödevlerini başarmak zorundadırlar.

Bilim de bir çaba eseridir. Millî bilim, millî kültür ve değerlerin yaratılmasında en büyük etmenlerden biridir. Memleketin imarı, memleketin tabiat hazinelerinin, insanlık erkesi ve olanaklarının, tarihinin, dilinin incelenmesi memlekete bir kök salma ve yurtçu bilim ereğiyle beraber yürür.

Hayat olayı görünüşlerinin, insan ve insan cemiyetleri dediğimiz kategorisi her şeyden önce bu hayat olayını olanaklaştıran şartların esiridir.

Bu yuvarlak üzerinde hayvanlıktan sıyrılıp da tarihten önceki devirlerden itibaren insan olarak topluluklar vücuda getiren ve böylece yaşamağa alışan insan bugüne kadarki tarihinde bu hayat etmenlerinin esiri olmaktan hiçbir zaman kurtulamamıştır ve kurtulacağını da bize kim iddia edebilir?

O halde tarihî bir varlık ve birlik olarak var olduğunu tespit ettiğimiz ve gerçekten kendine ait bulduğumuz Türk ulusu yaşadığı vatanda hayat şartlarının kendi varlığına ait bulunduğunu bilerek kendi varlığının hayat zorlarını, ihtiyaçlarını müdafaa etmiştir ve edecektir.

Son büyük kurtuluş savaşımız Türk milletinin ulusal değerlerini Türk milletinden kapmağa ve koparmağa çalışanlara tarih boyunca yaşayan Türk ırk ve ulusunun bu ulusal değerlere ne derin ve kuvvetli bir surette el attığını, kendisine mal ettiğini göstermiş değil midir?

Dünyadaki bütün ulusal varlıklar kendi millî düzeyleri üzerinde tutunmağa çalışırlarken ve bu bir hayat ve cemiyet gerçekliği olarak göz önünde dururken, hayata bu derin bağlanış, ve bilhassa sosyal ve ulusal hayatın var olmasına sebep olan etmenleri, ulusal varlık dediğimiz bir toplulukta, ulusal birlik adına muhafaza için gösterilen bu kutsal dayanış ve savaş, dünyanın dünkü ve bugünkü tarihinde Türk ulusunun hayat erkesini ve hayat sevgisini gösteren ne büyük ve ne canlı bir anıttır.

Millî Şefimiz İsmet İnönü "Millî dil ve millî tarih bir millî varlık ve hatta bir millî müdafaa meselesidir" demekle Türk aydınlarına bu canlı gerçeği anlatmıştır.

İşte bu sade ve fakat derin gerçekler yolumuzu aydınlatan ışıklar olacak.

Şevket Aziz Kansu - 1942

İnsanlığın Kaynakları ve İlk Medeniyetler'in Önsözü

İnsanlığın Kaynakları ve İlk Medeniyetler adını taşıyan bu kitap, Türk Tarih Kurumu'nun yayımlamağa başladığı Dünya Tarihi serisinin ilk cildini teşkil ediyor. Bu kitapta insanlığın kaynakları, uzun geçmişi ve insanlığın ilk medeniyetleri hakkında bugünkü bilgilerimize göre, –ki eski insan-

lık ve kaynakları hakkındaki bilgilerimiz gün geçtikçe genişlemekte ve yeni yeni belgeler kazanmaktayız– Türk aydınlarına, ihtisasa kaçmadan genel malûmat vermek istedim.

Bu eser iki cilt olacaktır. Birinci ciltte, tarihin yaratıcısı olan insanın doğduğu dünyanın kaynağı evren hakkında, insanın yurdu olan dünyamızın gelişim tarihi hakkında, insanın bağlı bulunduğu canlılar ailesinin, yani primatların karakterleri hakkında, evrim olayından dolayı bugünkü dünyamızda, artık örneklerine rastlamadığımız fosil insanların karakterleri hakkında genel bilgiler verilmiştir. Medeniyet, insana özel bir olay ve gerçektir. Medeniyet, insanın organik ve ruhî evrimine bağlı genel bir evcilleşme ve içtimaileşme vetiresidir. Prehistorik antropoloji ve arkeoloji araştırmalarının etnolojik ve etnografik araştırma ve incelemelerle karşılaştırılması insan ruhunu ve medeniyetinin evrimi ve özelliği üzerine kuvvetli ışıklar serpmektedir.

İşte bu kitabın birinci cildinin son bölümünde insan medeniyetinin ilk tezahürleri olan Eskitaş medeniyetlerinin genel bir tablosunu çizdim.

İnsanlığın Kaynakları ve İlk Medeniyetler'in ikinci cildinde Ortataş (Mezolitik) ve Yenitaş (Neolitik) medeniyetleriyle protohistorya, yani Madenler çağı medeniyetlerini (Bakır, Tunç, Demir) gözden geçireceğiz.

Bu kitapta dokunduğum bütün konularda ve bilhassa memleketimizde Eskitaş (Paleolitik), Ortataş (Mezolitik) ve Yenitaş (Neolitik) medeniyetleriyle, Protohistorik medeniyetlere dair yapılan memleket araştırmalarını belirtmeğe önem verdim.

Türk bilginlerinin çalışmalarını ve görüşlerini değerlendirmeyi ilmî ve verimli bir ödev saydım.

Birinci cildin bibliyografyası bu hususta okuyuculara bir fikir verecektir.

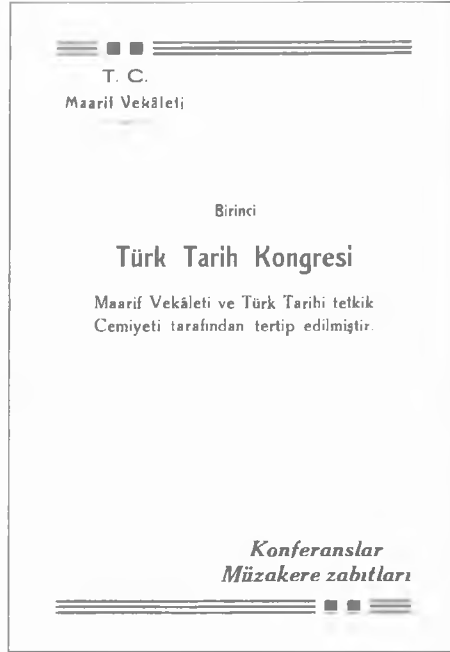
Türk Tarih Kurumu'nun Dünya Tarihi serisinin bu birinci kitabı Türk aydınlarına ve memleket gençlerine, insanlığın ve tarihin ilk kademeleri hakkında toplayıcı bir fikir verebilir ve onları yeni araştırmalara ve görüşlere doğru yöneltirse vazifemi yapmış olacağım ve kendimi bahtiyar sayacağım.

Ankara, Aralık 1946.

Şevket Aziz Kansu, *İnsanlığın Kaynakları ve İlk Medeniyetler*, 1.cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1946, s. xxı-xxıı.

Fransız Devrimi üzerine Türkiye'de yayımlanan en kapsamlı telif eser Ali Reşad'ın 1915 yılında basılan 919 sayfalık *Mufassal Musavver Fransız İhtilâl-i Kebiri* başlıklı eseriydi.

Birinci Tarih Kongresi'nde Ali Reşad'ın tarih kitaplarını ve tarihsel yöntemini Yusuf Akçura sert bir biçimde eleştirecekti. Gerekçesi ise tarih kitaplarının aşırı Avrupa merkezli oluşuydu.

Cumhuriyet'in tarih anlayışı Türk Tarih Tetkik Cemiyeti ile birlikte yeni bir evreye giriyordu. Bir yönüyle geçmişi sil baştan kurgulamaya yönelik girişimler güç kazanırken, Avrupa odaklı, Aydınlanmacı ancak Avrupa merkezli II. Meşrutiyet tarihçiliğinin sorgulanmasına girişiliyordu. 19. yüzyılın Sosyal Darwinist olduğu iddia edilen pozitivist tarih anlayışıyla araya mesafe konuluyor, 20. yüzyıla özgü disiplinlerarası bir "sentez" tarihçiliğine doğru yol alınıyordu.

Ali Reşad'dan Yusuf Akçura'ya

Sosyal Darwinist Tarih ve Türk Tarih Tezi

Uzun yıllardır sosyal bilimciler arasında Cumhuriyet'in Tek Parti dönemi kesintisiz bir süreç, bir bütün olarak görüldü. 1930'lu yılların farklılığı zaman zaman gündeme getirilmişse de arka planındaki gerekçeleri ve bunların bilim dünyası üzerindeki etkileri yeterince vurgulanmadı. Oysa Türkiye'de, 1930'lu yılların başında sosyal ve beşeri bilimlerde, bu arada tarih anlayışında ve tarih yazıcılığında bir kesinti yaşandı. Bu fay hattının oluşumunda Atatürk'ün önemli bir rolü oldu. 20'li yıllarda gerçekleştirilen kurumsal yapılanmanın ve yasal düzenlemelerin ardından yeni bir yurttaş kimliği inşası Cumhuriyet için kaçınılmaz olmuştu. Öte yandan 1929 Dünya Buhranı ile birlikte ülkelerin dışa kapanışı, Türkiye'nin de dış dünyayla, bu arada Avrupa ile olan ilişkilerini gözden geçirmesine neden olacaktı.

Cumhuriyet'in tarih anlayışı Türk Tarih Tetkik Cemiyeti ile birlikte yeni bir evreye giriyordu. Bir yönüyle geçmişi sil baştan kurgulamaya yönelik girişimler güç kazanırken Avrupa odaklı, Aydınlanmacı, ancak Avrupa merkezli II. Meşrutiyet tarihçiliğinin sorgulanmasına girişiliyordu. Sosyal Darwinist olarak nitelenen 19. yüzyılın pozitivist tarih anlayışıyla araya mesafe konuluyor, 20. yüzyıla özgü disiplinlerarası bir "sentez" tarihçiliğine doğru yol alınıyordu. 30'lu yıllarda müze, kütüphane, bilimsel kurumlar, özgün metinler, arşivler, kısaca geçmişin birikimini geniş bir alana yayan tarih anlayışının altyapısına yönelik çabalar yoğunlaştı. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ile birlikte "medeniyet" öğesinin ötesinde "kültür" eksenini ön plana çıkaran bir tarih anlayışı hâkim kılındı. Bu aynı zamanda paradoksal bir yapıyı da doğurdu. Bir yandan kültürel tarihle "yeni insan"ın ya da yurttaşın kimliğini yaratma kaygısıyla hareket edilirken, öte yandan tarihe çağdaş, "bilimsel" bir görünüm verilmesi ve "total" bir tarih anlayışının benimsenmesi isteniyordu.

Türkiye tarihçiliği bundan böyle klasik "Aydınlanma" anlayışına özgü "medeniyet"e karşı gizil bir cephede saf tutuyordu. Her ne kadar arkeoloji ile tarihe derinlik kazandırılıyorsa da bulgular, hiç olmazsa bir süre, "Türk Tarih Tezi"ni doğrulatmaya yönelik veri olarak değerlendirilecekti. Ancak, romantik kaygılar o güne kadar yabancıların alanı olan arkeolojiyi Türkiye'nin kendi kadroları, üniversite mensupları için akademik uğraşa dönüştürecek, birçok kazı bilfiil Türk arkeologlarınca yürütülecekti. Türk Tarih Tezi ile Türkiye'de arkeoloji bilimi yeni bir ivme kazanıyordu.

Batı Uygarlığı ve Alternatifler

Cumhuriyet'in inşa sürecinde örnek aldığı Batı uygarlığı 1930'lu yıllarda karanlık bir döneme giriyordu. Batı demokrasisi ve kapitalizm önce Sovyetler Birliği tarafından sorgulanır olmuştu. Ardından 1922'de Mussolini iktidara geliyor ve korporatif, otoriter, bir süre sonra totaliter bir düzenin inşasına girişiyordu. Batı'da demokrasiyi simgeleyen ülkeler, bu arada Fransa ve İngiltere, Cihan Harbi'nden galip çıkmalarına rağmen bir türlü bellerini doğrultamıyorlardı. İtilaf Devletleri savaşı kazanmış olsalar da finansmanında ABD'ye borçlanmış ve umutlarını Almanya'dan alacakları savaş tazminatına bağlamışlardı. Oysa Almanya Versailles Barış Antlaşması'yla çökertilmiş, savaş tazminatı altında inim inim inler duruma sokulmuştu. Bu durumun anlamsızlığını gören ünlü iktisatçı Keynes, İngiliz delegasyonundan istifa ederek "çok satan" kitaplar arasında yerini alacak *Barışın Ekonomik Sonuçları* adlı eserini yazacaktı. Bu kitabı Fethi Okyar, Malta'da sürgündeyken Türkçeye çevirecekti.[1] Hiperenflasyon bir süre sonra Almanya'da orta sınıfı silip süpürecek, Alman halkı Versailles'da kendisine yapıldığını düşündüğü haksızlığı irredantist bir politikayla gidermeye çalışacaktı. Bu durum 1933'te Hitler'e iktidarın yolunu açacaktı. Türkiye de savaştan mağlup çıkan ülkeler arasındaydı. Bazı çevrelerde bir aralık Wilson ilkeleri ve Amerikan mandası ilgi uyandırmışsa da, Türkiye'de Millî Mücadele'yi yürütecek kadro dış ülkelere umut bağlamadan bağımsızlığa yönelecekti.

Ulus-devlet yapısı doruk noktasına Cihan Harbi ertesi ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın On Dört Maddesi ile varmıştı. 19. yüzyıl hegemonya anlayışını sorgulayan bu belge ulusal self determinasyon ya da ulusun kendi kaderini belirleme anlayışını ön plana çıkarıyordu. Yeryüzündeki her ulusal kimlik kendi geleceğini belirleyecek, belirli bir coğrafyada, bir toprak parçası üzerin-

Versailles Antlaşması'yla Almanya'ya ödeyemeyeceği bir savaş tazminatı getirilmişti. Bu durumun anlamsızlığını gören ünlü iktisatçı Keynes, İngiliz delegasyonundan istifa ederek *Barışın Ekonomik Sonuçları* adlı eserini yazacaktı.

de yaşama hakkına sahip olacaktı. Bu ilke bir anlamda sömürgeciliğin de sona erdirilmesi anlamına geliyordu. Paris Barış Konferansı sırasında galip ülkeler mağlupların kaderini belirlerken sayısız küçük ulus ve sömürge nefesini tutmuş, kendileri hakkında verilecek kararı beklemişti. Bir başka deyişle On Dört Madde sömürgeciliğe yansız, açık fikirlilikle çözüm bulmayı öneriyordu. Wilson prensiplerine büyük umutla bakan ülkelerin belli başlıları Mısır, Hindistan, Çin ve Kore idi. 1919 baharında, Wilson'ın sözleri bu dört ülkede siyasal başkaldırılara neden olmuştu. 1919 Mısır Devrimi, Hindistan'da Rowlatt Satyagraha, Çin'de 4 Mayıs Hareketi, Kore'de 1 Mart Ayaklanması aslında o günkü uluslararası düzeni sorgulayan Wilson prensiplerine bel bağlamıştı. Bu ülkelerde doğmakta olan milliyetçi hareketler Wilson'ın dilini içselleştirmiş ve kendi yerel kültürleri ve politikalarıyla harmanlayarak uluslararası arenaya bir eylem olarak yansıtmışlardı. Woodrow Wilson'ın bu anlayışı devletlerarası sistemin etik ve yasal normu olarak sunulmuştu. Ancak, ABD başkanının tüm iyi niyetine karşın, Wilson prensipleri uygulamada büyük güçlüklerle karşılaştı. Sömürgeci ülkeler yan çiziyordu. Wilson'ın vaatlerinin hızla irtifa yitirmesi düş kırıklıklarına neden oldu ve bu sömürge ya da yarı sömürge ülkelerde revizyonist ideoloji ve hareketlere ortam sağladı. Mao Zedong, Ho Chi Minh ve Jawaharlal Nehru gibi Üçüncü Dünya'nın ilerideki liderlerinin çizgileri büyük ölçüde

Wilson'ın On Dört Madde'sindeki vaatlerinin hızla irtifa yitirmesi düş kırıklıklarına neden oldu, ve bu sömürge ya da yarı sömürge ülkelerde revizyonist ideoloji ve hareketlere ortam sağladı. Mao Zedong, Ho Chi Minh ve Jawaharlal Nehru gibi Üçüncü Dünya'nın ilerideki liderlerinin çizgileri büyük ölçüde Wilson prensiplerinin neden olduğu hüsranla açıklanabilirdi.

Wilson prensiplerinin neden olduğu hüsranla açıklanabilirdi. Paris Barış Antlaşmalarının ve Wilson'ın uluslararası alandaki etkisi Avrupa'nın savaş alanlarının çok ötelerine uzanmıştı.[2] Yeni bir dünya kuruluyordu ve bu dünyada Türkiye de yerini alacaktı.

Sevr'den Lozan'a

Lozan, ABD senatosunda onaylanmamıştı. Türkiye ile arasına mesafe koyan Amerika bir süre sonra kendi kabuğuna çekilecek, Wilson prensiplerinden doğan Milletler Cemiyeti'ne bile girmeyecekti. Türkiye'nin demokrasi konusunda örnek alabileceği tek ülke İngiltere idi. Oysa Millî Mücadele'de Yunanistan'ın arkasında İngiltere vardı. Lozan'da halledilemeyen Musul sorunu İngiltere'ye karşı olumsuz tavrın daha bir süre devamını gerektiriyordu. Türkiye'de zaman zaman "demokrasi"den söz ediliyorsa da, "halkçılık" ilkesi ve siyasî yapının kurgulanışı gereği "siyasî demokrasi" gündemde yoktu. Çoğulcu bir yapının önü "imtiyazsız, sınıfsız kaynaşmış bir kitleyiz" anlayışıyla kesilmişti. İki kez çok parti deneyimine girişilecek, ancak her ikisi de hüsranla sonuçlanacaktı. Öte yandan Atatürk, şahsen köylü bir toplumda demokrasinin anlamlı olamayacağı kanısındaydı. Milleti temsil edecek olan seçmenlerin, köyün dışına adımını atmamış kişilerin sağduyulu bir biçimde oy kullanabileceklerine inanmıyordu. Şeyh, şıh, ağa, seyit, mürit etkisiyle oy kullanacak yerel güçler Ankara'ya üstün gelebilecekti. Bu nedenle her ne kadar 13 Eylül 1920'de Meclis'e verdiği takrirde "rey-i âm"dan, genel seçimden

söz etmişse de, bu tek dereceli seçim anlamına gelmiyordu. Nitekim, 1927 Kurultayı'nda gündemde olmasına karşın tek dereceli seçim için İkinci Dünya Savaşı'nın ertesini beklemek gerekecekti.

Öte yandan, halkı yanına alarak temel reformları gerçekleştirmesi de olanaksızdı. Dünya ekonomisi giderek daralıyordu, Cumhuriyet'in ilk yıllarında büyük umutlarla kalkınmaya bel bağlayan Cumhuriyet rejimi kısa bir süre sonra düş kırıklığına uğrayacaktı. Lozan'da beş yıl daha sürmesi öngörülen eski gümrük tarifeleri 20'li yıllarda ülkeyi korumacı dış ticaret politikasından yoksun bırakmıştı. "Kambiyo buhranı" yirmili yıllar boyunca gündemde kaldı. Bu arada kredi kurumları ve sigortacılık alanında olanaklar ölçüsünde "millî" bir politika güdülmek istendi. Türkiye'nin birçok yöresinde ticaret odaları açılarak ülkenin ekonomik açıdan soluklanması hedeflendi. Devlet Sanayi ve Maadin Bankası, Türkiye İş Bankası, Anadolu Sigorta, Millî Reasürans gibi finans kurumlarıyla kredi ve sigorta darboğazı aşılmaya çalışıldı. Ancak 20'li yılların ikinci yarısında iklim koşulları ve iç piyasayı genişletecek bir kredi politikasının bulunmaması nedeniyle ülke bir türlü beklenen toparlanmayı gösteremiyordu. Tüm bu aç-

Ulus-devlet yapısı doruk noktasına Cihan Harbi ertesi ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın On Dört Maddesi ile varılacaktı. Bu belge ulusun kendi kaderini belirleme hakkını ön plana çıkarıyordu.

mazlarla mücadele edilirken 1929 Buhranı bastırmış, dünyada talep daralmış ve ticaret hadleri Türkiye'nin tarım ürünlerinin aleyhine dönmüştü. Birçok ülke içine kapanırken Türkiye'nin farklı bir seçeneği yoktu. 1930 yılında, 1980'li yıllara kadar Türkiye ekonomisine damgasını vuracak olan Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu çıkarılacak, bir anlamda 30'lu yıllarda resesyonist politikalar uygulanacaktı. Bu arada Merkez Bankası kurularak Osmanlı Bankası devre dışı bırakıldı. Anadolu Sigorta ve Millî Reasürans'la yabancı sigorta şirketlerinin alanı daraltıldı. Demiryolları ve kent hizmeti veren diğer yabancı şirketlerin millileştirilmesine gidildi. O güne kadar nizamnameyle yönetilen Cumhuriyet Halk Fırkası'na 1931 yılında alelacele bir program hazırlandı ve 1933 yılında oklarla ifade edilecek altı ilke, 1937'de Anayasa'ya kondu.

Romantik Tarih

Romantik resmî tarih tezi Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti / Türk Tarih Kurumu çevrelerinde ve ortaöğrenimde kullanılan tek tip tarih kitaplarında yer almışsa da, yükseköğretim ve yayın dünyasında etkisi sınırlı oldu. Hatta eleştirilere uğradı. Ankara-İstanbul ikileminde direnebildiği kadar Türk Tarih Tezi'nden uzak kalmayı deneyen İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Köprülü'nün şahsında Türk Tarih Tezi'ni daha geniş bir eksene oturtmayı deniyordu. Zeki Velidi Togan, kesin tavrını koymuş ve yurtdışına çıkmıştı. Osmanlı tarihinin yörüngesini Batı'dan Doğu'ya kaydıran bu açılım iç dinamikleri öne çekiyor ve "ulusal" tarihe yeni bir veçhe kazandırıyordu.

Türk Tarih Tetkik Cemiyeti/Kurumu çevresinde oluşan "resmî" sayılabilecek tarih öngörülerinden farklı olarak, Köprülü'nün başlattığı tarih açılımı İstanbul'da güçlendi. Aslında Köprülü de uzun yıllar "millî tarih" ders kitapları yazmıştı; hatta kongrelerde "resmî" görüşe yakın tavır almıştı. 1923'te çok değerli bir *Türkiye Tarihi* yayımlamıştı.[3] Sonraları özeleştiride bulunacak, bu dönemi "romantizm" olarak yorumlayacaktı. 1930'lu yıllarda ideolojik yelpazenin daralmasına karşın geçmişin yorumunda farklı yöntemlerin ele alınabilmesi, öte yandan Türk Tarih Kurumu'nun idarî ve malî açıdan görece özerk bir araştırma birimine dönüşmesi, tarihçiliğin ve bu arada arkeolojinin, diğer disiplinlere oranla önemli bir atılım gerçekleştirmesine neden oldu. Nitekim Türk Tarih Kurumu yayın organı, *Belleten*, resmî Türk Tarih

Türk Tarih Tezi'nden uzak kalmayı tercih eden İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Köprülü'nün şahsında Türk Tarih Tezi'ni daha geniş bir eksene oturtmayı deniyordu.

Tezi'nden arınmış bir biçimde, 1937 başında yayımlanmaya başlanmış, *Tarih-i Osmanî* ve *Türk Tarih Encümeni* mecmualarının başlattıkları çizgiyi bir üst evreye taşımıştı.

Pozitivist Tarihçi Ali Reşad

Türk Tarih Kurumu'nun 30'lu yıllarda geliştirdiği Türk Tarih Tezi, aslında yirmi yıldır Ali Reşad'ın sürdürdüğü Fransızcadan aktarılan Aydınlanmacı, ancak TTK'ya göre "Sosyal Darwinist" tarih anlayışını sorguluyordu.

Türkiye'nin siyasal yaşamında Fransız düşüncesinin ayrı bir konumu vardı. Birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de Jön Türk devriminin ve Cumhuriyet kuruculuğunun geri planında Fransız Devrimi'nin fikirleri yer aldı. Özgürlük, eşitlik, kardeşlik ilkeleriyle 19. yüzyılda tüm dünyaya mal olan Fransız Devrimi bir anlamda devrimlerin anasıydı. 20. yüzyıl Türkiyesi'nde yaşanan gelişmeler bu yörüngenin dışında düşünülemezdi. Yarım yüzyıl içinde Fransa ile ilgili çok geniş bir eski Türkçe yazın oluşmuştu. Fransız Devrimi, ardından Napoleon[4] Osmanlı aydınının ilgi odağıydı. Napoleon üzerine birçok kitap yayımlanmış, hatta Napoleon'un aşk öykülerine yer verilmişti. Fransız Devrimi Meşrutiyet nesillerinin ve Cumhuriyet nesillerinin ana esin kaynağı oldu. Meşrutiyet öğrencisinin defterlerinin kabı Fransız Devrimi'nin ana um-

deleri "hürriyet, musavat, uhuvvet"le süslüydü. Meşrutiyet bozuk paralarının üstünde olduğu gibi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin armasında da "hürriyet, musavat, uhuvvet" sözcükleri yer aldı. II. Meşrutiyet'in adı "İlan-ı Hürriyet"ti. İttihat ve Terakki Cemiyeti "nigâhbân-ı hürriyet" ya da hürriyetin bekçisiydi. 1908 yılında dünyaya gelenler doğum tarihlerini "hürriyette doğdum" diye belirtir oldular. Cumhuriyet'i hazırlayan kadro işte böyle bir siyasal gelenekten geliyordu.

Atatürk'ün Fransız Devrimi'ne olan tutkusu, 1914 ertesi yeni bir dünya kurulurken her geçen gün arttı. Gazi, Fransız Devrimi'nin yıldönümünde, Büyük Taarruz öncesi 14 Temmuzu 1922'de "Mücadele-i milliyyemiz Fransız ihtilâl-i kebiri gibi istihsâl-i hakk içindir" diyecekti.[5] Atatürk, tüm eğitimi boyunca Kıta Avrupası, özellikle Fransa kaynaklı eserler okumuş, tarihi büyük ölçüde Fransız yazarlardan öğrenmişti. Bunlar arasında Charles Seignobos'un eserleri ön planda yer alıyordu. Seignobos'u Türkçeye kazandıran ise Ali Reşad'dı.

Meşrutiyet yıllarında geleneksel Osmanlı tarihçiliğinden ulusal tarihçiliğe geçişte dört tarihçi ön plana çıkıyordu. Bunlar, Ali Reşad, Diran Kelekyan, Ahmet Refik (Altınay) ve Fuat Köprülü idi. Pozitivist tarihyazıcılığının Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk temsilcisi Ali Reşad'dı. Charles Seignobos'u, Ernest Lavisse'i, Alfred Rambaud'yu hatmetmiş, eserlerini Türkçeye çevirmişti. Fransız tarihçiliğini bu denli yakından izleyen bir tarihçinin pozitivist tarih anlayışını benimsemesi, o doğrultuda eserler vermesi doğaldı.

Ali Reşad çalışkan bir yazardı. Batı'yı yakından izlemiş, Fransız tarihinin ve tarihçiliğinin izdüşümünü Türkiye'ye yansıtmış bir müderristi. Tüm dünyayı Fransa yörüngesine oturtan bir Osmanlı aydınıydı. 1877'de bugün Bulgaristan topraklarında bulunan Lofça'da doğmuş, İstanbul İdadîsi'ni bitirdikten sonra Mülkiye'ye girmişti. 1897'de mezuniyeti ertesi Maarif Nezareti Muhasebe Kalemi kâtipliğine tayini çıkmıştı. Meşrutiyet'e kadar bu görevin yanı sıra Eğrikapı Merkez Rüşdiyesi, Darülmuallimin-i İbtidaiyye, Vefa, Kabataş idadîleriyle Galatasaray sultanîsinde tarih muallimliği yapmıştı. Meşrutiyet'le birlikte Mercan İdadîsi müdürlüğüne, ardından İstanbul Leyli İdadîsi müdürlüğüne atanmıştı. 31 Ekim 1909'da İstanbul Vilayeti Maarif Müdürü olmuştu. 1912'de Darülmuallimin-i Aliye müdürü, bir yıl sonra Maarif Nezareti Meclis-i Maarif azası ve Cihan Harbi ile birlikte Darülfünun Edebiyat Fakültesi Kurun-ı Vusta ve Kurun-ı Cedide, bugünkü dille ortaçağ ve yeniçağ tarih müderrisliğine getirilmiş-

san Hakları Beyannamesi, o günkü adıyla "Beyanname-i Hukuk-ı Beşer" bu ders kitabında ayrıntılarıyla yorumlanıyordu.

İdadî ve sultanî mekteplerinin son sınıflarına yönelik, diğer bir deyişle lise son sınıfları için düzenlenmiş bu kitapta yer alan Fransa ve Fransız Devrimi, bir önceki sınıflar için de geçerliydi. Ali Reşad'ın sultani mektepleri "fünun" ve edebiyat şubeleri on birinci sınıfı için hazırladığı 18. yüzyıl ağırlıklı *Kurun-ı Cedid Tarihi*'nin (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1333) önemli bir bölümünde de Fransız Devrimi işleniyordu. 647 sayfalık kitabın 389 sayfası Avrupa'ya ayrılmıştı; bunun 137 sayfası Fransız Devrimi'ni kapsıyordu. İnsan Hakları Beyannamesi bu ders kitabında da, bu kez on yedi maddesi şerhlenmiş şekliyle yer alıyordu. Cihan Harbi yıllarında, insanlığı ateş ve barutun bürüdüğü bir evrede Osmanlı öğrencileri İnsan Hakları Beyannamesi'nin on yedi maddesinden sorumlu tutuluyorlardı.

Ali Reşad'ın Fransa ve Fransız Devrimi'ne tutkusu ilk kitabı *Dreyfus Meselesi ve Esbâb-ı Hafiyyesi* (İstanbul: A. Asaduryan Matbaası, 1315) ile başlamıştı. Bu kitapta ilk kez "anti-semitizm" "museviyyet düşmanlığı" adı altında eleştirilmişti. Alfred Dreyfus, avukatı Mösyö Labori ve ünlü yazar Victor Hugo, Ali Reşad ve kitabın diğer yazarı İsmail Hakkı'ya gönderdikleri kart ve mektuplarda "hakikat ve adalete hizmet maksadiyle" yayımladıkları kitap nedeniyle her ikisini de kutlamışlardı. Victor Hugo'nun mektubu ünlü deyişiyle son bulmuştu: "Hakikat ilerlemektedir. Hiçbir şey onu tevkif edemez." (La vérité est en marche et rien ne l'arrêtera.)

Ali Reşad, ders kitaplarında Fransız Devrimi'ni ayrıntılı bir şekilde ele almanın yanı sıra devrim üzerine iki eser vermişti. İlki Fransız *İhtilâl-i Kebiri* (İstanbul: Artin Asaduryan Matbaası, 1327) adı ile yayımlanmıştı. Bu kitap 184 sayfa tutmuştu. İkincisi ise bu güne kadar Fransız Devrimi üzerine Türkiye'de yayımlanan en kapsamlı kitaptı. 919 sayfalık *Mufassal Musavver Fransız İhtilâl-i Kebiri* (Dersaadet: Kanaat Matbaası, 1331) başlıklı kitap 1915 yılında basılmıştı. Bu kitapta 1914 tarihli Diran Kelekyan çevirisinden bir yıl sonra, İnsan Hakları Beyannamesi'nin "Beyanname-i Hukuk-ı Âdem ve Ehl-i Vatan" adı altında tam metin yeni bir çevirisi yer almıştı.

Ali Reşad, II. Meşrutiyet'e damgası vuran, Cumhuriyet'e açılan yolu aydınlatan, Cumhuriyet fikirlerini besleyen, Türk Devrimi'nin ortamını tarih bağlamında hazırlayan yazarlardan biriydi. Türk Devrimi ile Fransız Devrimi'nin köprüleri onun saye-

دریفوس مسئله سی
و
اسباب خفیه سی

محررلری

علی رشاد　　　　اسماعیل حقی

استانبول

۱۳۱۵

Ali Reşad'ın Fransa ve Fransız Devrimi'ne tutkusu ilk kitabı *Dreyfus Meselesi* ve *Esbâb-ı Hafiyyesi* ile başlamıştı. Bu kitapta ilk kez "anti-semitizm" "museviyyet düşmanlığı" adı altında eleştirilmişti.

sinde atılmıştı. Pozitivist tarih anlayışı onunla bu topraklarda yer etmişti. Ali Reşad'ın eserlerinin büyük çoğunluğu Seignobos'tan esinlenmişti. Ve belki de bugün "intihal" diye niteleyebileceğimiz türdendi. Ancak, Türkiye'de tarihçilik bu çevirilerle dünya tarihiyle eklemlenebilmiş, bu eserler sayesinde içbükey bir tarih anlayışı dışbükey bir boyut kazanmıştı.

"Sosyal Darwinist" Tarih

30'lu yıllarla birlikte gündeme gelen alternatif "Aydınlanma" arayışlarında en sert eleştiriler Ali Reşad'a yöneldi. 1932 yılında Birinci Tarih Kongresi'nde Ali Reşad'ın tarih kitaplarını ve tarihsel yöntemini Yusuf Akçura sert bir biçimde eleştirecekti. Gerekçesi ise tarih kitaplarının aşırı Avrupa merkezli oluşuydu. Kitaplar bir tür Sosyal Darwinizm içeriyordu. Fransa merkezli bir tarih anlayışı son kertede sömürgecilik ve emperyalizmi göz ardı

Ali Reşad'ın eserlerinde Avrupa tarihi ve özellikle Fransa tarihinin tuttuğu geniş yer, Cumhuriyet'i kuran kadroların nasıl bir tarih formasyonundan geçtiklerini göstermesi açısından önemliydi. Hazırladığı ders kitaplarında Fransız Devrimi ana ekseni oluşturuyordu.

ediyordu. 1930'lu yıllarda tarih ders kitapları sil baştan ele alınacak, zaman ekseninde çok daha gerilere gidecek, Avrupa tarihine sınırlı ölçüde yer verilecekti. Hatta 1931 baskısında dört ciltlik tarih ders kitaplarının çağdaş dönemi kapsayan üçüncü cildinin ilk baskısı Avrupa tarihine tek bir satır ayırmayacaktı. Daha sonraki yıllardaki baskılarda bu açık giderilecek ve Avrupa tekrar kapsanacaktı.

Cumhuriyet Türkiyesi'nin tarih anlayışında 1929 ile 1931 arası bir geçiş evresiydi. Bu bir anlamda 30'lu yıllarda gerçekleştirilecek "kültür devrimi"nin başlangıcıydı. Bir yandan dilde ve tarihte köklü dönüşümlere gidilirken öte yandan "putlar" kırılıyordu. Bu süreç aslında *Resimli Ay*'da Nazım Hikmet'le başlamıştı. Ancak, kısa sürede Kemalizm de aynı üslubu benimseyecek, Namık Kemal, Tevfik Fikret, Ziya Gökalp 30'lu yıllarda, Atatürk'ün ölümü ertesine kadar çok sert eleştirilere tabi tutulacaktı. "Türk büyükleri" ancak 1939 ertesi geçmişteki saygınlıklarını kazanacaklardı.[6]

30'lu yılların kültür devrimi Mustafa Kemal'in eseriydi. Köklü dönüşümlerde Atatürk'ün önemli bir rolü vardı. Türk Ocakları'nın kapatılması, Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin kuruluşu ve ders kitaplarının yeniden yazımı bu tarihlere rastlıyordu. Ali Reşad'ın temsil ettiği liberal ulusçuluğu savunan, ancak önemli ölçüde Avrupa merkezli "Aydınlanmacı" tarih anlayı-

şı bir kenara bırakılıyor, tarih binlerce yıl geriye, "tarihöncesi"ne çekiliyordu. "İslam ve İslam medeniyetleri" dışlanarak Orta Asya kökenli "Türk tarihi" öne çıkarılıyordu. Bu karşıtlığı Maarif Vekâleti'nin Ali Reşad'a 1929 tarihinde lise III. sınıfları için hazırlattığı *Umumî Tarih* kitabıyla, yine Maarif Vekâleti'nin 1931 yılında ilk baskısı 25.000 olan liseler için dört ciltlik tarih kitapları arasındaki farkta bariz bir biçimde görmek mümkündü.

Ali Reşad'ın 1929 tarihli lise 3. sınıflar için *Umumî Tarih* kitabı "Asr-ı hâzırı ihzar eden amiller" yani çağdaş dünyayı hazırlayan unsurlar adını taşıyordu. Daha ilk sayfalardaki resimlere bakmak bile konunun içeriğini anlamaya yetiyordu. Ders kitabında yer alan resimler "Monteskiyö (Montesquieu)", "Volter (Voltaire)", "Didero (Diderot)" ve "Jan Jak Russo (Jean-Jacques Rousseau)"ya aitti. Bu dört filozofun her biri kitapta eserleri başta olmak üzere ayrıntılı bir biçimde ele alınıyordu. Keza "iktisatçılar" alt başlığıyla "Kene (François Quesnay)", "Gurne" (Vincent de Gournay) ve onun düsturu "Laissez faire, laissez passer", Türkçesiyle "herkes imalâtta ve icra-yı ticarette serbest bırakılmalıdır", "Turgo (Anne-Robert-Jacques Turgot)" ve son olarak "Edimburg Darülfünunu Felsefe Muallimi Adam İsmit" (Adam Smith) ve ünlü eseri *Wealth of Nations* (Milletlerin Zenginliği) kitabın ilk bölümünde yer alıyordu.

Kitabın ikinci konusu "Yeni Demokratik Devletler"di. Burada "Şimalî Amerika'da İngiliz müstemlekelerinin isyanı" başlığı altında ABD'nin kuruluş öyküsü veriliyordu. Yedi sayfalık bu bölümün son kısımlarında 1787 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile birlikte "Vaşington"un (Washington) resmi yer alıyordu. "Yeni Demokratik Devletler"in bir sonraki konusu ise "Fransız Büyük İhtilâli" idi. Bu konuya 41 sayfa ayrılmıştı. "Mari Antuvanet ve çocukları", "On Altıncı Lui", "Turgo" "Neker", "Etajeneronun küşat merasimi", "Kamil Demulen," "Bastilin zaptı", "Mirabo", "Robespiyer", "Danton", "Napolyon" ve "Napolyon"un mezarı bu bölümde yer alan resimlerdi. Kitabın üçüncü bölümü "On dokuzuncu Asır Bidayetinde Türkler"di. 48 sayfalık Fransız Devrimi'nden sonra bu bölüm 18 sayfaydı. Yani Osmanlı devletine ayrılan sayfa sayısı Devrim Fransası'nınkinin üçte biri oranındaydı. Bir sonraki bölüm tekrar Avrupa tarihiydi. "Viyana Kongresi ve kongreden sonra Avrupa" 30 sayfa idi. Altıncı bölüm "Restorasyon Devrinde Fransa ve İngiltere", yedinci bölüm "On Dokuzuncu Asrın Birinci Nısfında Sınaî İnkılâp", sekizinci bölüm "1830 İhtilâli – İngiltere", dokuzuncu bölüm "Fransa'da ve Başka Memleketlerde 1848

İhtilâlleri," onuncu bölüm "Fransa'da İkinci Cumhuriyet ve İkinci İmparatorluk", on birinci bölüm "1848'den Sonra Milliyet Fikrinin Tezahürleri – İtalyan İttihadı, Alman İttihadı", on ikinci bölüm "Fransa-Almanya Harbi" idi. Ancak on ikinci bölümde, o da kısmen, Türkiye tarihine dönülüyordu. Bu bölümün başlığı "Kırını Seferi" idi. Kitabın yarısını geçtikten sonra on üçüncü bölüm olarak "Tanzimat Devri"ne yer veriliyordu. Beş sayfalık Tanzimat'ın ardından tekrar Avrupa'ya dönülüyordu. On dördüncü bölüm "19. Asrın İkinci Nısfında Rusya", on beşinci bölüm "Avusturya ve Macaristan İmparatorluğu", on altıncı bölüm "Almanya İmparatorluğu", on yedinci bölüm "Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet", on sekizinci bölüm "İngiltere", on dokuzuncu bölüm "İspanya-İsviçre", yirminci bölüm "19 uncu Asrın İkinci Nısfında Avrupa'nın Sanayi, Ticaret ve Fikir Sahasında Terakkiyatı", yirmi birinci bölüm "Avrupa'dan Başka Kıtalarda Avrupalılar" konularını işliyordu. Osmanlı İmparatorluğu'na yirmi ikinci bölümde tekrar dönülüyor ve "Tanzimat'tan sonra Osmanlı İmparatorluğu" konusuna 22 sayfa ayrılıyordu. Yirmi ikinci bölümde "Umumî Harp" adı altında 1914-1918'e yer verilmişti. Ancak, bu savaş bahsinde "Umumî harbe iştirakimiz" alt başlığı altında bir sayfa ayrılmıştı. On bir sayfalık Cihan Harbi'nde Osmanlı İmparatorluğu'nun payına bir sayfa düşmüştü. Sanki Osmanlı devleti Cihan Harbi'nde yoktu. Yirmi dördüncü konu olarak "Türkiye Cumhuriyeti" işleniyordu. Bu konuya da 15 sayfa ayrılıyordu. Pedagojik açıdan Türkiye Cumhuriyeti ile kitabın sona ermesi beklenirken kitabın son sayfaları yirmi beşinci konu olarak "Avrupa'da Yeni Devletler ve Yeni Teşkilât, İçtimaî ve İktisadî Tahavvüller" konusuna ayrılıyordu.

Kısaca kitap sanki Fransa eğitim sistemi için hazırlanmıştı. Ali Reşad Üçüncü Cumhuriyet Fransası'nın tarih kitaplarını kimi kez satır satır Türkçeye çeviriyor ve ders kitaplarını hazırlıyordu. Bu nedenle ders kitapları Türkiye'den çok Fransa'daki gelişmelere yer verir olmuştu. Sayısal olarak, 1929 yılında lise son sınıfı öğrencilerinin 310 sayfalık tarih ders kitabında Türklere ayrılan sayfa sayısı 56 idi. Bir diğer deyişle kitabın yüzde 82'si Avrupa ve kısmen dünya tarihine ayrılmış, yüzde 18'i Türkiye konusunu işlemişti. Böylece Meşrutiyet yıllarından beri gündemde olan eğitime yönelik tarih kitapları büyük ölçüde III. Cumhuriyet Fransası'ndan esinlenmişti. Özellikle Seignobos ve Langrois'nın görüşleri doğrultusunda "Aydınlanmacı" ve Avrupa merkezli bir "çağdaş tarih" anlayışı ders kitaplarında hâkim bir konum elde etmişti.

Türk Tarih Kurumu'nun 30'lu yıllarda geliştirdiği Türk Tarih Tezi, aslında yirmi yıldır Ali Reşad'ın sürdürdüğü Fransızcadan aktarılan Aydınlanmacı, ancak TTK'ya göre "Sosyal Darwinist" tarih anlayışını sorguluyordu.

Yusuf Akçura ve 1932 Kongresi

Tarih-i Osmanî Encümeni Cumhuriyet yıllarında Türk Ocakları çatısı altında Gazi'nin himayesinde Türk Tarihi Tetkik Encümeni'ne dönüşmüş ve *Türk Tarihine Methal* başlığı altında, "millî tarih" açısından o güne kadar incelenmeyen birçok önemli ve "kadim" devir saptanmıştı. Bunun yanı sıra yazılacak büyük Türk tarihine esas teşkil edecek notlar fasiküller halinde "Türk Tarihinin Ana Hatları" unvanıyla bilim çevrelerinin incelemesine sunulmuştu. Türk'ün uygarlık tarihindeki büyük rolü ve diğer ırklar için "ana ve mürebbi ırk" görevi üstlenmesi, "milliyet" fikirlerinin derinleşmesi ve gelişmesi hedeflenmişti.[7]

Türk Tarih Tetkik Cemiyeti –ki kısa bir süre sonra Türk Tarih Kurumu adını alacaktı– Atatürk'ün bizzat yönlendirdiği bir kuruluştu. Atatürk, yeni bir tarih anlayışını ancak ortak çalışmalarla, günün ihtiyaçlarını karşılayacak bir üslupla gerçekleştirebileceğine inanıyordu. Nitekim kısa bir sürede cemiyet ilk kongresini toplamış ve bu kongre Türkiye'de tarihçilikte bir fay hattı oluş-

turacak köklü dönüşümlere neden olmuştu. Kongrenin ana yönelimi o güne kadar Tanzimat sonrası giderek güç kazanan ve II. Meşrutiyet'le birlikte tüm eğitim sistemini kuşatan "Aydınlanmacı" tarih anlayışını sorgulamak, bu tarih anlayışının Avrupa'nın üstün uygarlık anlayışını telkin eden bir bakış açısına sahip olduğunu kanıtlamaktı. Nitekim konuşmaların büyük çoğunluğunda bu tür bir eleştirel yaklaşım hâkimdi.

Birinci Türk Tarih Kongresi'nde ilk söz alanlardan biri Türk Tarih Tetkik Cemiyeti Başkanı Yusuf Akçura idi. Konuşması Avrupa merkezli tarih anlayışına "reddiye" niteliğindeydi. Akçura'ya göre, Ali Reşad ve "tarih-i umumî" yazan diğer tarihçiler, Fransız tarih kitaplarını küçük değişikliklerle aynen Türkçeye çevirmişlerdi. Bu yazarlar Batı'da üretilmiş tarih kitaplarında vurgulanan olayları, bunların akış silsilesini ve bu silsileden hedeflenen amaçları yeterince incelemeden, üzerlerinde bir süre düşünmeyi pek de gerekli görmeden kendi eserlerine aktarmışlardı. Bunun sonucu olarak, okullarımızda düne kadar resmî ders kitapları olan bu kitaplarda Fransız tarihçilerinin belirli amaçlar güderek kurguladıkları tarih egemen olmuştu. Daha açık bir ifadeyle, Türk okullarında düne kadar Avrupa'nın ve bilhassa Fransa'nın dünya görüşü okutulmuş ve telkin edilmişti.[8] Bu eleştirileri yaparken Ali Reşad'ı hırpalamak istemediğini, amacının düne kadar okullarımızda egemen olan ve yetiştirilen nesilleri millî amaçlardan uzaklaştırabilecek nitelikteki tarih eğitim tarzını anlatmak ve Türk Tarih Tetkik Cemiyeti bünyesinde gösterilen çabanın önemini ve gereğini vurgulamak olduğunu kaydediyordu.[9] Ardından bir karşılaştırmaya gidiyor, Osmanlı'nın son ve Cumhuriyet'in ilk döneminde Batı taklitçisi bir tarih benimsenirken başka ülkelerde tarihin nasıl okutulduğunu ele alıyordu. Bunu yaparken de tarihin soyut bir bilim olmadığını, tarihin yaşam için olduğunu belirtiyordu: Tarih ulusların varlıklarını korumak ve güçlerini geliştirmek için vazgeçilmez bir unsurdu. Ünlü Fransız tarihçisi Lavisse'e gönderme yaparak, Alman okullarında öğrencinin vatanperverlik hissini güçlendirecek tarzda okutulan tarihi örnek gösteriyordu. Lavisse, Fransa ilk ve ortaokullarında da benzer bir biçimde tarih okutulması gereğini vurguluyordu. Fransız Millî Eğitim Bakanlığı Lavisse'in bu görüşlerini kabul etmiş ve tarih programları ona göre düzenlenmişti. Nitekim bu yeni tedrisat programı sayesinde Fransız gençlerinde vatanperverlik hissi uyandırılmış ve Birinci Dünya Savaşı'nda Fransa'nın zaferinde bu hislerin önemli bir rolü olmuştu. Yusuf Akçura bu programla ilgili olarak şu hususu da eklemeyi unutmu-

yordu: "Fransa'nın orta ve ilk mekteplerinde okutulan tarih tamamen objektif değildir. Bir gayeyi temin için okutulmuştur. Ve nihayet bu gayenin teminine de muvaffakiyet hasıl olmuştur."[10]

Yusuf Akçura'ya göre, Avrupa'nın bu "ilmî" metodunu benimsemeyen bir millet varsa o da yakın bir zamana kadar Türklerdi. Türkler amacı ve ana hattını seçemeden Fransız kitaplarını aynen tercüme ederek liselerinde ve ortaokullarında okutuyorlardı. Bu hatalı tavra son verip Avrupalıların tarih eğitiminde kullandıkları doğru usulün tümüyle uygulanmasına "Büyük Hocamızın", yani Atatürk'ün irşadı sayesinde geçilebilecekti. Türklerin dünyaya bakışı, bundan böyle Avrupa gözlükleriyle olmayacaktı. Gözlükler kırılarak çıplak gözle gerçek ve ülkenin çıkarı görülmeye çalışılacaktı. Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin yayımladığı ders kitaplarının ayrıntılarında hatalar olabilirdi; ancak kitapların hedeflediği amaç ve o amaca bizi götürecek ana hat doğruydu. Cemiyet, bu eseriyle, ilk evrelerinden itibaren kendi ulusunu, kendi ırkını yörünge olarak almıştı. Ve bütün beşerî olaylara o yörüngeden bakıyordu. Nitekim, Yusuf Akçura'ya göre "bugün Avrupalılar da böyle yapıyorlar"dı.[11]

Yusuf Akçura, benimsenen yeni tarih anlayışını ırk eksenine oturturken ırk sorununa değinmekten de kaçınmıyordu. Irk kuramları sömürgeci ülkeler, emperyalist devletler tarafından icat edilmişti. Arî ırkın diğer ırklara üstünlüğünün çığırtkanlığını yapan Comte de Gobineau idi. Irk kuramı taraftarları Arî ırktan olmayanları aşağı görüyor ve Tanrı tarafından Arî ırka mensup olanlara hizmet etmek için yaratıldıkları fikrini yayıyor ve telkin ediyorlardı. Arî ırka mensup olanlar dışladıklarına insanlık haklarını tanımıyorlardı; zira onları insanla hayvan arasında bir mahlûk addediyorlardı. Bu böyle olunca, bu yarım insanlar Arî ırka mensup olanlar yani "gerçek insanlar" tarafından istihdam edilecek, istismar olunacaktı. Bu da doğal, adeta fıtrat gereği görülecekti. Ve konuşmasını bitirirken şu sözlere yer veriyordu: "Avrupalıların tahakküm gayesini istihdaf ederek [hedefleyerek] ortaya attıkları ırk nazariyesinin ilmî bir kıymeti yoktur. Biz, Avrupa müstemlekeleri haline getirilen memleketlerin ahalisine müstemlekeci milletler nazarından bakacak değiliz; biz bütün dünyada yaşayan insanları, Avrupalılar gibi ve onlar derecesinde hukuku haiz adam evlâtları telakki ediyoruz. Avrupalıları doyurmak ve semirtmek için halk olunmuş bir nevi hayvan sürüleri gibi değil *(Şiddetli alkışlar)*. Buna binaendir ki Avrupalı müelliflerin süsleyip bezeyerek medeniyet naşirliği ve insaniyet hâdimliği

Irk kuramları sömürgeci ülkeler, emperyalist devletler tarafından icat edilmişti. Arî ırkın diğer ırklara üstünlüğünün çığırtkanlığını yapan Comte de Gobineau idi. Yusuf Akçura, benimsenen yeni tarih anlayışını alternatif bir ırk eksenine oturtmaktan yanaydı.

gibi göstermek istedikleri fiil ve hareketlerinin de hakikî mahiyetini görmeye ve göstermeye çalışıyoruz."

Ve Yusuf Akçura şu uyarıda bulunuyordu: "Hasılı Hanımlar, Beyler, bizim tarihte yapmak istediğimiz şey umumî tarihe Avrupalılar tarafından sokulan kıymetleri tetkik ve tenkit ederek bunlara yeni baştan kıymet biçmektir. Arkadaşlar, görüyorsunuz ki, davamız büyüktür. Lakin, şimdiye kadar ortaya attığı büyük davaların hepsini kazanan Emsalsiz Rehberimizin irşatları sayesinde bu davayı da kazanacağımıza bir an tereddüt etmiyoruz" *(Şiddetli ve sürekli alkışlar).*[12]

Dört Ciltlik Tarih Kitabı

İşte Atatürk'ü kültür sorunlarına yönlendiren ve Türk tarihini yeni baştan yazmaya sevk eden saik buydu. Yukarıda 1929 tarihli Maarif Vekâleti ders kitabında yer alan Avrupa ve dünya tarihi bilgilerinden tek bir satır bile 1931'de yayımlanacak ders kitaplarında görülmeyecekti. 1931 baskısı tarih kitaplarında artık çağdaş Av-

rupa yer almıyordu. Çağdaş Avrupa sömürgeciydi ve Cumhuriyet öğrencisinin bundan öğreneceği bir husus yoktu. Bu konuları işleyecek olan dört ciltlik *Tarih* ders kitaplarının üçüncüsünün 1931 baskısı *Tarih III – Yeni ve Yakın Zamanlarda Osmanlı-Türk Tarihi* Osmanlı devletinin kuruluşuyla başlıyor "Sevr Muahedesi ve Osmanlı Devletinin son parçalanması" ile son buluyordu.[13]

Bu denli bir "reddiye"nin aşırı kaçtığı kısa sürede anlaşılacaktı. Bu cildin ikinci baskısında kitabın alt başlığındaki "Osmanlı-Türk Tarihi" kısmı siliniyor, "Yeni ve Yakın Zamanlar"a dönüştürülüyordu. Böylece Avrupa tarihi tekrar kapsanıyordu.[14] Ancak çağdaş Avrupa'ya verilen ağırlık hiçbir zaman 1929 ölçüsünde olmayacaktı. 1931 travması 1930'lu yılların romantik tarih açılımının başlangıcını oluşturuyordu.

Avrupa merkezli "Aydınlanmacı" tarih anlayışından ayrılış ve alternatif "Aydınlanma" arayışı dört ciltlik tarih kitaplarının her birinde ve her baskısında yer alan önsözde, o zamanki deyişle "mukaddime"de öz bir biçimde ifade ediliyordu. Bu önsöze göre, o güne kadar "Türk tarihi" ülkede en az incelenmiş konulardan biriydi. Mutaassıp tarihçiler bin yıldan fazla süren "İslamlık-Hıristiyanlık" davalarının doğurduğu husumet duygusuyla, bu davalarda yüzyıllarca İslam'ın öncülüğünü yapan Türklerin tarihini kan ve ateş maceralarından ibaret göstermeye çalışmışlardı. Türk ve İslam tarihçileri de Türklüğü ve Türk uygarlığını İslamiyet ve İslam uygarlığıyla kaynaştırmışlardı; İslam öncesi binlerce yıla ait dönemleri unutturmayı "ümmetçilik" siyasetinin gereği ve din gayreti vecibesi bilmişlerdi. Yakın zamanlarda ise Osmanlı devletine dahil bütün unsurlardan tek bir ulus yaratmak hayalini güden Osmanlıcılık akımı da, Türk adının anılmamasını, hatta yazılmış olduğu sayfalardan kazınıp silinmesini ilke edinmişti. Bütün bu olumsuzluklar, doğal olarak okul programlarına da yansımış ve Türklüğün çadır, aşiret, at, silah ve savaşla eşanlamlı tutulması ananesi okul kitaplarına kadar girmişti. Böylece Türk tarihi inkâr edilmiş ve unutturulmuştu. Yeni kurulmakta olan Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin aslî görevi işte bu boşluğu doldurmak ve Türk tarihinin gerçeklerinin ders kitaplarında yer almasını sağlamaktı. Bu arada, tarih yazımında son zamanlarda arkeolojinin son derece önemli bir rolü vardı. Anadolu, Mısır, Mezopotamya, Orta Asya, Kuzey Hindistan, Kuzey Çin ve Güney Sibirya'daki arkeolojik bulgular Türk tarihine yepyeni bir yön kazandırmaktaydı. Ancak bu alanlarda Türkiye'nin daha uzun bir yol kat etmesi gerekiyordu.

Dört ciltlik ders kitabın omurgasını oluşturacak olan bir çalışma daha Türk Tarih Tetkik Cemiyeti kurulmadan başlatılmıştı.[15] Türk Ocağı bünyesinde yer alan Türk Tarihi Tetkik Heyeti üyelerinden "Tarih ve Medenî Bilgiler Muallimi" Afet Hanım ile Riyaseti Cumhur Umumî Kâtibi Mehmet Tevfik, Çanakkale Mebusu Samih Rifat, İstanbul Mebusu ve Ankara Hukuk Mektebi profesörlerinden Yusuf Akçura, Aydın Mebusu Dr. Reşit Galip, Bolu Mebusu Hasan Cemil, Ankara Hukuk Mektebi profesörlerinden Sadri Maksudi, Sivas Mebusu Şemsettin (Günaltay), İzmir Mebusu Vasıf ve İstanbul Hukuk Fakültesi profesörlerinden Yusuf Ziya beyler tarafından *Türk Tarihinin Ana Hatları* başlıklı birçok fasikülden oluşan eser ortaya konmuştu. Bu eserin "Türk Tarihine Umumî Methal" ve "Orta Asya'da Türk Tarihine Methal" kısımları, Fransız tarihçilerinden Leon Cahun'un 1873 tarihli, "Fransa'da Arî Dillere Takaddüm Etmiş Olan Lehçenin Turanî Menşeî" başlıklı bir yazısı da sonuna eklenerek, yine *Türk Tarihinin Ana Hatları* başlığıyla 30.000 adet basılmış, başta tarih öğretmenleri olmak üzere geniş bir kesime dağıtılmıştı. Kitabın ilk satırı "Türklerin anayurdu Asya'dadır" idi. Yine bu kitabın ilk sayfalarında şu satırlar yer alıyordu: "Tarih devirlerinden binlerce yıl evvel Türk anayurdunda, şimdi yerleri çöller, kumsallar, bozkırlar, bataklıklar, sığı göller tutmuş engin içdenizler vardı. İlk medeniyetlerin gür filizleri bu denizlerin kıyılarında ve bunlara dökülen derin ırmakların şirin ve feyizli vadilerinde fışkırmıştır."

Türk Tarihinin Ana Hatları ve 1931'de yayımına geçilen dört ciltlik *Tarih* kitaplarının ardından Atatürk'ün direktifleriyle alelacele 2 Temmuz 1932'de Birinci Türk Tarih Kongresi toplanacaktı. Bu kurultayda Türkiye artık Batı'dan uzak, Asya kökenli "Aydınlanması"nı inşa sürecine giriyordu. Bu süreç tarihi çok daha geniş bir eksene oturtmaya, dilbilimden coğrafyaya, antropolojiden arkeolojiye farklı disiplinleri de kapsayacak bir "total tarih" anlayışını benimsemeye yol açıyordu.

Türk Tarih Tetkik Cemiyeti yukarıda belirtildiği gibi Atatürk'ün bir projesiydi. Meşrutiyet yıllarından beri Türk tarihi diye nitelenebilecek yeni bir literatür oluşmaktaydı. Atatürk bunu yakından izliyordu. Son vakanüvis ve Millî Mücadele'ye de katılmış olan Abdurrahman Şeref'in *Tarih-i Devlet-i Osmaniyye* ile bu değişimin ilk öğelerini görmek mümkündü.[16] Necip Asım'ın *Türk Tarihi*[17], *Orhon Abideleri*,[18] Mehmed Asım'la birlikte yazdığı *Osmanlı Tarihi*,[19] keza Rıza Nur'un *Türk Tarihi*,[20] Rıza Nur'un Çağataycadan naklettiği Ebülgazi Bahadır Han'ın, *Türk*

BEŞER TARİHİNE METHAL

Diğer devirler, daha fazla süratle biribirini takip etmiştir.

Yontma taş devrini, ~~Şarklılar~~ milâttan 12,000 sene evvel atlıyabildikleri halde, Avrupalılar bu tarihten 5,000 sene sonraya kadar bu devri yaşamağa devam etmişlerdir; yani Avrupada milâttan ancak 7,000 sene evvel bu devirden çıkılabilmıştır.

Tunç devri ~~en eski medenî~~ ülkelerde, Sumerde milâttan 6 : 7,000 sene evvel, Mısırda ~~ise~~ ~~bundan sonra~~ başlamıştır. ~~Bu kıtalarda~~ demir devri iptidalarında yazı icat edilmiş ve tarih devri açılmıştır. Avrupada yazı bilinmeksizin, dört muayyen devir geçirilmiştir.

Atatürk, tarihte Türk öğesini her fırsatta ön plana çıkarmaktan yanaydı. Bu nedenle hazırlanan tarih kitaplarında bilfiil düzeltilere gidiyordu. "Şarklılar" yerine "Orta Asya'da Türkler", "en eski medenî ülkeler" yerine "Türklerde ve Türklerin medeniyet kurduğu ülkelerde", "Bu kıtalarda" yerine "Türklerde" sözcüklerini koyuyordu.

Seceresi[21], Ziya Gökalp'in *Türk Medeniyeti Tarihi*,[22] Joseph de Guignes'in altı ciltlik *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Târih-i Umûmiyyesi*[23] Atatürk'ün kitaplığındaki Türk öğesini ön plana çıkaran tarih kitaplarıydı.

Ruşen Eşref anılarında Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin kuruluş hazırlıklarından söz ederken Türkiye'de oluşmuş üç tarih kuramından söz ediyordu. Bunlardan ilki "Tarih-i Osmanî" kuramıydı. Oğuz Han neslinden Kayı Han aşireti ve Ertuğrul Gazi ile Anadolu'ya yerleşim süreci milleti oluşturmuştu. Bu kurama en parlak övgü Namık Kemal'den gelmişti. İkincisi ise İkinci Meşrutiyet yıllarında Ziya Gökalp'in "pergeli epey daha gerilere açıp" daireyi Turan sisleri ile Ergenekon, Börteçene, Alangoya efsanelerine uzanacak kadar genişleten Türkçülük kuramıydı. Millî varlığı Alangoya, Maral efsanelerine, Bozkurtlara, "totem"lere, "mit"lere, "kaos"a, "nebüloz"a bağlayan bir anlayış ve anlatış, "mistik ve metafizik" bir görüştü. Üçüncüsü ise, Atatürk'ün Türk Tarih Cemiyeti ile birlikte gündeme getirdiği açılımdı. Ruşen Eşref'e göre "fizik ve realist bir seziş ve araştırma"yı içeren bu arayış, tarih bilimini büyük tabiat olaylarına, kitlesel akınların ve yeryüzünde iz bırakmış göç yolların keşfine, jeolojiye, antropolojiye, kraniyolojiye, kronolojiye, filolojiye ve dilbilime uygun gelen araştırmalara dayandırma girişimiydi. Hazırlık çalışmalarında başvurulan ve Atatürk'ün kitaplığında yer alan yayınlar, dünyada 20. yüzyılın başından itibaren çığır açmış, Henri Berr'in

Cumhuriyet, Lucien Febvre, Marc Bloch, Fernand Braudel gibi tarihçilerin çığır açan Annales ekolüne de temel oluşturan Henri Berr'in "uygarlığın evrimi" dizisinden esinlenerek yeni bir tarih anlayışını gündeme getiriyordu.

yönettiği kitap dizisi *L'evolution de l'humanite* idi. Türk Tarih Cemiyeti'nin kuruluş evresinde çalışan Vasıf Çınar, Reşit Galip, Yusuf Ziya, Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura, Hikmet Bayur, Hasan Cemil Çambel, Afet İnan ve Tevfik Akbıyık gibi isimlerin yer aldığı bir kurucu heyet, *L'evolution de l'humanite* serisinden yola çıkarak Atatürk'ün yönetiminde Türkiye için yepyeni bir tarih kurgulama çabası içindeydi. Artık Cumhuriyet Türkiyesi'nde tarih anlayışı geçmişin siyasal-diplomatik dar çerçevesine sıkışmış tarih görüşlerini terk ediyor, Fransa'da Lucien Febvre, Marc Bloch, Fernand Braudel gibi tarihçilerin çığır açan Annales ekolüne de temel oluşturan Henri Berr'in "uygarlığın evrimi" dizisinden esinlenen yeni bir tarih anlayışını gündeme getiriyorlardı.

Sonuç

Atatürk'ün, büyük olasılıkla Afet Hanım aracılığıyla keşfettiği *L'evolution de l'humanite* dizisinden önce dünya tarihiyle ilgisi büyük ölçüde Fransız III. Cumhuriyet'in klasik tarihçileriyle sınırlıydı. Bunun tek istisnası H. G. Wells'in dünya tarihiydi.[24] Wells'in kitabı insanlığın kökenini uhrevî bir şekilde Âdem-Havva'ya bağlayan tarih anlayışını köklü bir değişime uğratıyor, "fezada dünya, zaman itibarıyla dünya" "ilk canlı mahlûklar" "tabii ıstıfa ve nev'lerin istihalesi" gibi konulara girerek o güne kadar tarihçiliğimizde tartışılmamış konuları içeriyordu. Nitekim Atatürk'ün de işaretlediği bir paragrafta artık tarihçiliğin jeologların, paleontologların, embriyologların, her kesimden doğa bilimcilerinin, ruh-

bilimcilerinin, etnologların, arkeologların, filologların ve tarih uzmanlarının ortak çalışmalarıyla şekilleneceğini kaydediliyordu. Geçen yüzyılın tarihi "sırf kitabî" bir tarihti. Bütüncül tarihe şüpheli belgeler ilave etmenin ötesine geçmiyordu. Atatürk'ün tarihöncesine ilgisi büyük ölçüde H. G. Wells'in kitabından ve o sıralarda giderek güç kazanan fizik antropoloji ve tarihöncesi ya da prehistorya çalışmalarından kaynaklanacaktı. Irk sorunsalı özellikle Kıta Avrupası'nda iki dünya savaşı arası bilim dünyasına damgasını vurmuştu. Gobineau'nun tezleri giderek yaygın bir konum elde etmiş, Türkler de bundan nasibini almıştı.

Birinci Türk Tarih Kongresi'nde Türk Tarih Tetkik Cemiyeti umumî kâtibi Dr. Reşit Galip, konuşmasında Avrupa karşıtı görüşlerini yine ırk sonunu ışığında değerlendiriyordu. 20. yüzyılın başına kadar değişik ırk tasniflerini gözden geçirmiş ve bunların hemen hepsinde Türk ırkının Moğol camiasına ve sarı derililer arasına sokulduğunu görmüştü. Bu inat ve ısrar sürgit devam ediyordu. Nitekim kongrenin toplandığı 1931 yılında yayımlanan Dr. Rene Verneau'nun *L'Homme, races et coutumes* adlı eserinde Türk ırkı sarı ya da mongolik ırklar gurubuna alınmaya devam ediyordu. Kitapta bu grubun vasıfları şu şekilde saptanıyordu: "Bazen yeşil zeytin rengine kadar varan sarı renk, genellikle ortadan aşağı boy, siyah, kalın, dik ve sert saçlar, pek az ve seyrek sakal... Elmacık kemikleri çehreye bir dörtgen şekli verecek surette hem öne, hem yana pek çıkıntılı, göz kapakları arasındaki açıklık pek dar, gözler küçük ve çekik, burun zencilerde olduğu kadar ölçüsüz surette yassı olmamakla beraber hafif bir çıkıntı halinde ve genişliğine nispetle kısa..."[25] İşte Batı bilim dünyasında Türk tanımı bu şekilde oluşuyordu.

Irk konusunda Türklerin dört elle sarıldıkları bilim dalı fizik antropoloji olacaktı. Türkler için yapılan sarı ırk tanımı ancak fizik antropolojinin bulgularıyla alt edilebilirdi. Bu nedenle fizik antropoloji iki dünya savaşı arası Türkiye'de en gelişkin bilim dalı olacaktı. Tüm otuzlu yıllar dil ve tarih kongreleri fizik antropolojinin verileri üzerine odaklanacaktı. Cumhuriyet, o sırada Avrupa'da birçok ülkede gündeme gelmiş olan, kendi "yeni insan"ını yapılandırma sürecine girmişti. Bunun en başta gelen yöntemi ise yeni bir kimlik oluşturmaktı. Tarih anlayışı ile yola çıkılacak, Türk Tarih Tetkik Cemiyeti ile yepyeni bir geçmiş inşa edilecekti. Ancak, bu noktada paradoksal bir gelişme de yaşanacaktı. Rejimin giderek içine kapanmasına karşın bu on yıl aynı zamanda tarihçiliğimizde disiplinlerarası bir dönemi başlatacaktı.

Notlar

1. John Maynard Keynes, *Versay sulhunun neta'ic-i iktisadiyyesi*, Ankara: Matbuat ve İstihbarat Matbaası, 1338. (Ali Fethi Okyar'ın çevirisi) 152 sayfa.
2. Erez Manela, *The Wilsonian Moment: Self-Determination and the International Origins of Anticolonial Nationalism*, Oxford University Press, 2007.
3. Köprülüzade Mehmed Fuad, *Türkiye Tarihi – Medhal – Türk Âlemi*, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1923.
4. Örneğin Napoleon'la ilgili birkaç kitabı kaydedelim: Ebüzzıya Tevfik, *Napolyon*, İstanbul: Matbaa-i Ebüzziya, 1299; Napoleon Bonaparte'dan Ahmed Refik, *Napolyon'un Asâr-ı Müntahabesi*, İstanbul: A. Asaduryan Şirket-i Mürettibiyesi Matbaası, 1318; Mahmud Nacim, *Napolyon Bonapart*, İstanbul: Kadınlar Dünyası Matbaası, ty.; *Napolyon Bonapart'ın Menfa Yadigârı yahud Saint-Hellen adasındaki Metrukat-ı Kalemiyyesinden*, İstanbul: Uhuvvet Matbaası, 1327; *Napolyon* (İbrahim Alaeddin), İstanbul: Akşam Matbaası, 1927.
5. "Fransız ıyd-i millîsi münasebetiyle başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın irad ettiği nutk-ı mühim, *Tevhid-i Efkâr*, 19 Temmuz 1922. Gazi bu konuşmasında "Fransız ihtilâl-i kebir ordularının sırr-ı zaferini bilenler aynı heyecan ile çarpan kalplerden mürekkep millî ordumuzun nelere kadir olabileceğini kolaylıkla tahmin edebilirler" diyecekti.
6. Behçet Kemal Çağlar'a göre, Tevfik Fikret, "bizim millet ve memleket rüyalarımızı zaman zaman yarım yamalak görmüş ve çok iyi sayıklamış bir adam"dı. Hiçbir zaman bir imanın tam adamı olabilmiş değildi. O'nun fazileti, ucuz bir fazilet-ti. Biraz karışık görünen bir hadiseye hiç karışmamak, biraz çamurlu görünen bir yola hiç düşmemek, burnunu koku gelmeden günlerce evvel tıkamak, günlerce evvel 'öf' demeye başlamak, bir kocakarı titizliğinden başka bir şey değildi." Çağlar, Tevfik Fikret'in halka acıyışını, kendini ondan bir şey, bir parça sayarak değil, fazla yükletilmiş bir mandaya acımak gibi olduğunu söylüyordu. Behçet Kemal Çağlar, "Tevfik Fikret Hakkında Düşüncemiz," *Yücel*, yıl 5, cilt 10, sayı 57, s. 107.
7. "Türk Tarihini Tetkik Encümeni," *Türk Yurdu*, 21. yıl, Mart 1931, sayı 39, cilt 6/26, s. 64.
8. T.C. Maarif Vekâleti, *Birinci Türk Tarih Kongresi – Maarif Vekâleti ve Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından tertip edilmiştir – Konferanslar-Müzakere Zabıtları*, yy., ty., s. 598.

   Yusuf Akçura o günkü dille eleştirilerini şöyle sıralıyordu: "... Ali Reşat Bey ve diğer tarih-i umumî telif eden meslektaşlarımız, Fransız tarih-i umumî kitaplarını pek cüz'î tadillerle aynen tercüme etmişlerdir. Onların zikrettikleri vakıâları, o vakıâların teselsül tarzını ve bu teselsülden istihdaf ettikleri gayeleri iyice ten-

kit süzgeçinden geçirip üzerinde bir müddet düşünmeye pek de lüzum görmemişlerdir. Bunun neticesi olarak mekteplerimizin düne kadar resmî ders kitapları olan bu kitaplarda Fransız tarihçilerinin muayyen gayelerine göre yapılan inşaî tarih hâkim ve nafiz bulunmaktadır. Daha açık bir ifade ile, Türk mekteplerinde düne kadar, dikkatsizlik eseri olarak, Avrupa'nın ve bilhassa Fransa'nın dünyaya nazarı tedris ve telkin olunmuştur."

9. T.C. Maarif Vekâleti, *Birinci Türk Tarih Kongresi – Maarif Vekâleti ve Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından tertip edilmiştir – Konferanslar-Müzakere Zabıtları*, yy., ty., s. 602.
"Maksadım, hayatının son günlerine kadar mekteplerimiz ve kitaplarımız için sabır ve gayretle çalışan faziletli meslektaşımı, merhum Ali Reşat Beyi hırpalamak değildir; maksadım, düne kadar mekteplerimizde hâkim olan ve yetiştirmekte olduğumuz nesilleri millî gayelerden uzaklaştırabilecek mahiyette bulunan tarihin tedrisi tarzını anlatmak için misal göstermek ve bugün umumî tarihte yaptığımız yeni mesainin ehemmiyet ve lüzumunu tebarüz ettirmektir."
10. T.C. Maarif Vekâleti, *Birinci Türk Tarih Kongresi – Maarif Vekâleti ve Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından tertip edilmiştir – Konferanslar-Müzakere Zabıtları*, yy., ty., s. 605-606.
11. T.C. Maarif Vekâleti, *Birinci Türk Tarih Kongresi – Maarif Vekâleti ve Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından tertip edilmiştir – Konferanslar-Müzakere Zabıtları*, yy., ty., s. 606.
12. T.C. Maarif Vekâleti, *Birinci Türk Tarih Kongresi – Maarif Vekâleti ve Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından tertip edilmiştir – Konferanslar-Müzakere Zabıtları*, yy., ty., s. 606-607.
13. *Tarih III Yeni ve Yakın Zamanlarda Osmanlı-Türk Tarihi*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1931.
14. *Tarih III Yeni ve Yakın Zamanlar*, ikinci baskı, İstanbul: Devlet Matbaası, 1933.
15. Afet İnan anılarında şu bilgiyi veriyor: "2 Temmuz 1923'de ilk kongresini Ankara Halkevi'nde yapan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti üyeleri, bir yıl süreyle, hemen daimi olarak Atatürk'ün yakın ilgisiyle ve bazen onunla beraber Ankara, İstanbul, Yalova'da çalışmışlardır. *Türk Tarihinin Ana Hatları* adlı kitap ile orta ve liseler için basılan tarih kitapları bu çalışmalar arasındadır." *Prof. Dr. Afet İnan*, yayına hazırlayan Arı İnan, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005, s. 119-120.
16. Abdurrahman Şeref, *Tarih-i Devlet-i Osmaniyye*, 2 cilt, İstanbul: Karabet Matbaası, 1315-1318.
17. Necip Asım, *Türk Tarihi*, 1. Cilt, nâşiri: Hasan Ferit, İstanbul, 1916.
18. Necip Asım, *Orhon Âbideleri*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1340.
19. Necip Asım, Mehmed Arif, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul: Matbaa-i Orhaniyye, 1335.
20. Rıza Nur, *Türk Tarihi*, 12 cilt, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1924-1926.
21. Ebülgazi Bahadır Han, *Türk Şeceresi – Şecere-i Türki*, Çağataycadan nakleden Dr. Rıza Nur, İstanbul: yayınlayan Maarif Vekâleti – Matbaa-i âmire, 1925.

22. Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, İstanbul: Maarif Vekâleti – Matbaa-i Amire, 1341.
23. Joseph de Guignes, *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Târih-i Umûmiyyesi*, 6 cilt, Mütercimi: Hüseyin Cahid, İstanbul: Tanin Matbaası, 1923.
24. Herbert George Wells, *Cihan Tarihinin Umumî Hatları*, 5 cilt, İstanbul: Maarif Vekâleti, 1927-1928. "Bu kitabın binlerce jeolojistlerin, paleontolojistlerin, ambriyolojistlerin ve her sınıftan tabiiyat alimlerinin, ruhiyatçıların, etnolojistlerin, arkeolojistlerin, filolojistlerin ve tarih mütehassıslarının son yüz sene zarfında keşf ettikleri şe'niyet saha-i rüyetinin revan bir ifadesinden fazla bir şey olduğunu iddia etmek abes olur. Bir asır evvelki tarih sırf kitabî bir tarihti. Kitabi müverrih bu gün, oldukça kerhen, kabul ediyor ki, kendi mevkii vasi heyet-i umumiyyeye şüpheli vesikalar ilave etmekten ibarettir, s. vııı.
25. Dr. R. Verneau, *L'Homme, races et coutumes*, Paris: Librairie Larousse, 1931, s. 206.

Türklük tarihi O büyük başa minnettardır.

O Türkiye için bir tarih yaptı. Türklük için ise tarih yazdı. Bu tarih yazmasında O'nun yazıcısı ve beraberce okuyanı oldum. Tarihte talebesi idim. Beraber okuduğumuz kitaplar sayısızdır. Bu çalışma 1929'da başladı. Türk Tarih Kurumu bu çalışmalar neticesinde doğdu. Kurum ilk kongresini (1931) O'nun yakın alâkası ve takibi altında başardı. Türk Tarih Tezi ilk olarak bu kongrede ortaya atıldı ve münakaşa edildi. Memleketin bütün tarih muallimleri, tarih âlimleri, bunda hazır bulundular. Mekteplerin dört ciltlik tarihi bunun sonunda meydana geldi.

Türk Tarihinin Anahatları'nı ve Türklerin medeniyete hizmetlerini tetkik etmek ve yazmak vazifesi Tarih Kurumu'nun başlıca işi olarak Atatürk tarafından verildi.

Hafriyat işleri O'nun teşvik ve himayesiyle başarılıyordu. Hasta yatağında dahi, Türk Tarih Kurumu'nun işleriyle alâkadar olmaktan zevk duyardı. Bir gün Trakya höyüklerinde son çıkan eserlerden bahsetmiştim; o kadar alâkadar oldu ki, "o çıkan eserlerden bana getir göreyim" diye arzu gösterdi. Birkaç parça eşyayı müzeden alarak Saray'a getirdim. Bay Fethi Okyar'la görüşüyordu. Eşyaları istedi, hepsini birer birer gördü. "Devam ediniz, memleketimizin kültür tarihi zenginliğini daha çok bulacaksınız" diyordu. Onun son gördüğü kitap da "Belleten" oldu.

15 Birinciteşrin [Ekim] 1938 Cumartesi akşamı idi. Saat 7 ile 8 arası beni çağırttı. "Bu akşam kendimi daha iyi hissediyorum. Ankara'ya yakında gidebileceğimi ümit ediyorum" diyordu. Çok sevinmiştim. Yine Tarih Kurumu'nun faaliyetinden malûmat almak istedi. Doktorların tavsiyesine göre kendisini çok yormamak istiyordum. Kısaca istediği malûmatı verdim. Bu meyanda *Belleten*'in yeni çıkan nüshasını da söylemiştim. "Onu getir görmek isterim" dediler. *Belleten*'in 5/6 sayılı nüshasını eline alarak yazılarına bir göz gezdirdi ve memnuniyetini beyan etti. İstirahat etmesi için kendisini yalnız bıraktım.

Böylece Atatürk'ün son gördüğü kitap *Belleten* oldu.

Âfet (Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı), "Atatürk ve Tarih Tezi," *Belleten*, cilt 3, sayı 10, 1 Nisan 1939, s. 243-244.

Şemsettin Günaltay'ın *Mufassal Türk Tarihi* adlı 1922-1924 yılları arasında yayımlanan beş ciltlik *magnum opus*'u, II. Meşrutiyet'ten beri biriken İslamî öğeleri de içeren "millî tarih" anlayışına son noktayı koyuyordu.

Rıza Nur'un da on iki ciltlik *Resimli ve Haritalı Türk Tarihi* 1924-1926 arası yayımlanmıştı. Şemsettin Günaltay'ın *Türk Tarihi*'ne oranla daha "popüler" bir üsluba sahipti.

Hem Fuat Köprülü hem de Günaltay, İttihatçı gelenekten geliyordu. İlki edebiyat tarihi, diğeri dinler tarihi konusunda yetkin kişilerdi. Fuat Köprülü de, Şemsettin Günaltay gibi, Ziya Gökalp'in müridiydi. Her ikisi de Millî Mücadele'de Gazi'nin yanında yer almıştı. Ancak Türk Tarih Tezi ile yolları ayrıldı. Köprülü Türkçü romantik bir çizgiden giderek daha eleştirel, evrensel bir tarihe yönelirken, Şemsettin Günaltay "mütedeyyin" bir tarih anlayışından uzaklaşarak pagan Türk Tarih Tezi'nin baş temsilcisi olmuştu.

“Mukaddes”ten “Temeddün”e Kültür Devrimi

Şemsettin Günaltay ve Türk Tarih Tezi Eleştirilerine Cevap

Osmanlı'nın dinsel perspektif üzerine kurulu ilkçağ tarih anlayışı, II. Meşrutiyet yıllarında terk edilmeye başlanmıştı. Bu dönemde “mukaddes” tarihe özgü bilgilere din dersi kitaplarında yer verilmişse de Âdem ve Havva'nın yaratılışı, Nuh peygamber ve Tufan öyküsü Cumhuriyet yıllarına kadar kimi tarih kitaplarında zaman zaman yer almıştı. Bunun tipik örneklerinden biri Mehmed Murad'ın *Muhtasar Tarih-i Umumî* adlı kitabıydı. 1911'de yayımlanan bu kitapta “Kurun-ı Evvelî” adı altında “tarih-i mukaddes” ayrıntılarıyla anlatılıyordu.[1]

Cumhuriyet Türkiyesi'nde “mukaddes”, tarih kitaplarından tümüyle çıkmıştı. Kutsal Kitap kökenli tarih anlayışı Batı'da 19. yüzyılla birlikte bırakılmıştı. Türkiye'de bu anlayış gecikmiş bir şekilde gündeme geliyordu. Öte yandan Cihan Harbi ertesi esen antiklerikal rüzgâr Türkiye'yi de etkilemişti. Kapitalizmin yükseldiği, demokrasinin gelişmişliğin bir göstergesi olduğu bir evrede tüm dünyayı kasıp kavuran Cihan Harbi, dinî duyguların yıpranmasına neden olmuştu. Dadaizmde olduğu gibi geçmişin değerleri sorgulanmaya başlanmış, din de bundan nasibini almıştı. Bunun somut örnekleri Sovyetler Birliği ve İspanya idi. İspanya İç Savaşı bir boyutuyla Katolik Kilisesi'ne karşı direnişi simgeliyordu. Cumhuriyet Türkiyesi'nde hilafetin kaldırılışı ertesi laiklik ılımlı bir çizgide gelişti. Tarih kitaplarında da bu evrim gözlendi. 1910'lu yıllarda Meşrutiyet dönemi tarih ders kitaplarında “Hazret-i Peygamber zî-şân efendimiz”,[2] 1920'li yıllarda “Hazreti Muhammed” olmuş,[3] 1930'larda yaşanan kırılma noktası ertesi sadece “Muhammed”e dönüşmüştü. 1926 yılında Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti yayını olarak Darülfünun Edebiyat Medresesi müdür ve muallimlerinden oluşan bir heyet tarafından Türkçeye çevrilen, Ernest Lavisse ve Alfred Rambaud'nun editörlüğünde yazılan *Tarih-i Umumi – Dördüncü Asırdan Zamanımıza Kadar* başlıklı adlı ünlü tarih kitabında bile İslam tarihi bölümü çevrilirken “Hazret-i

Muhammed"in ardına parantezle İslam'da peygamberin adı anılırken kullanılan ve "ona selam olsun" anlamına gelen "aleyh-isselâm" koyma gereği duyulmuştu.[4]

Millet ve Din Birliği

"Din birliği" bir ulusun oluşumunda ne denli etkin bir etmendi? Laiklik anlayışının giderek yükseldiği bir evrede bu soruya verilen cevap olumsuzdu. Atatürk, Afet Hanım'a yurtbilgisi kitaplarının hazırlanışı sırasında yazdırdıkları bu bağlamda anlamlıydı. Ancak, Afet Hanım bu satırlara yıllar sonra *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları* aldı kitabında yer vermişse de, hazırladığı ders kitaplarına koymadı.[5] Ya da Atatürk koyulmasını uygun görmedi.

Milletin oluşumunda dini etkin bir etmen olarak görenler vardı. Ancak, Atatürk çizdiği "Türk Milleti tablosu"nda bunun aksini görüyordu. Müslümanlık Araplara özgüydü. Türk milleti Müslümanlığı kabul etmeden önce de vardı. "Türkler Arapların dinini kabul etmeden evvel de büyük bir millet idi." "Arap dini"ni benimsedikten sonra, bu din, Arapların, Acemlerin, Mısırlıların ve diğerlerinin Türklerle birleşerek bir millet oluşturmalarına yol açmamıştı. Tersine, Türk milletinin "millî rabıtaları"nı gevşetmiş, millî hislerini, millî heyecanını uyuşturmuştu. Bu çok doğaldı. "Muhammed'in kurduğu din"in amacı, bütün milliyetlerin üzerinde bir Arap milliyeti siyaseti gütmekti. Bu "Arap fikri", ümmet sözcüğüyle ifade olunmuştu. "Muhammed'in dini"ni kabul eden, kendini unutmaya, Allah sözcüğünün her yerde yükseltilmesine hayatını hasretmeğe mecburdu. Bunun ötesinde, Allah'a kendi millî diliyle değil, Allah'ın Arap kavmine gönderdiği Arapça kitapla ibadet edecek, Arapça öğrenmedikçe, Allah'ın ne dediğini bilmeyecekti. Bu durum karşısında Türk milleti asırlarca, ne yaptığından, ne yapacağından bihaber, adeta tek bir sözcüğünün anlamını çıkarmaksızın Kuran'ı ezberlemekten beyni sulanmış hafızlara dönecekti. Başına geçmiş olan haris serdar, ateş ve azapla müthiş bir belirsizliğe dönüşen dini, cahil hocalar aracılığıyla hırs ve siyasetlerine alet edecekti. Atatürk'ün burada gönderme yaptığı geçmişin İslam-Türk yöneticileri, özellikle Osmanlı padişahlarıydı. Bu serdarlar fütuhata girişmiş, bir yandan Arapları, öte yandan din adına Allah sözcüğünü yükselterek Avrupa'da Hıristiyan milletleri imparatorluğun yönetimi altına sokmuşlardı. Fakat, bu Hıristiyan milletlerin dinlerine ve milliyetlerine ilişmeyi düşün-

memişlerdi. Ne onları "ümmet" yapmışlardı, ne de onlarla birleşerek güçlü bir "millet" oluşturmuşlardı. Mısır'da, "belirsiz bir adamı" alt ederek bir "palaspare"yi, yırtık pırtık bir giysiyi hilafet alameti ve imtiyazı olarak altın sandıklara koymuş ve böylece kendilerini halife ilan etmişlerdi. Kâh doğuya, kâh batıya saldırarak, Türk milletini, topraklarını, menfaatlerini benliğini unutturarak, "Allah'a mütevekkil kılacak" derin bir gaflet ve yorgunluk beşiğinde uyutmuşlardı.

Atatürk'e göre bu böyle devam edemezdi. Millî duyguyu boğan, fanî dünyaya değer verdirmeyen, sefalet, zaruret ve felaketle karşılaşılınca, gerçek saadete öldükten sonra ahrette kavuşulacağını vaat eden dinî akideyi, bu acı hakikati Türk milleti er geç görmüştü. Gerçek dünyanın acısını tadanlar, bu feci manzara karşısında kalanlar, kendilerinden önce ölenlerin ahretteki saadetlerini düşünerek ya da bir an evvel ölüm niyaz ederek ahret hayatına kavuşmayı telkin eden din hissinin Türk milletinin vicdanındaki çadırını derhal yıkmışlardı. Dinin çağrısına uyan davetliler ise Türk düşmanlarıyla meskûn Arap çöllerinde yok olup gitmişlerdi.

Nihayet Türk'ün genel vicdanı yüzlerce asırlık kudret ve cesaretiyle, büyük bir heyecanla kendine gelmişti. Türk'ün millî hissi, artık ocağında ateşlenmişti. Artık Türk, cenneti değil, eski gerçek büyük Türk cetlerinin kutsal mirasını, son Türk topraklarının savunma ve korunmasını düşünüyordu. "İşte dinin Türk milliyetinde bıraktığı hatıra" bundan ibaretti. Bundan böyle, Atatürk'e göre, Türk milleti, dinî hisle değil millî hisle, aynı zamanda insanî hisle hareket edecekti. Vicdanlarında, millî hissin yanında insanî hissin şerefli yerini korumakla iftihar edecekti. Çünkü Türk milleti artık bağımsızdı; ancak, birlikte yürüdüğü uygar ülkelerle karşılıklı insanî ve medenî ilişkileri gözeterek kendini geliştirebilirdi. Bu gerekliydi. Yine bilinmeliydi ki, Türk milleti, her uygar millet gibi, geçmişin tüm devirlerinde, keşifleriyle, icatlarıyla uygarlık âlemine hizmet etmiş insanların, milletlerin değerini takdir edecek, onların anılarını hürmetle koruyacaktı. Türk milleti "insanlık âleminin samimî bir ailesi"ydi.

Atatürk'ün bu satırları Afet Hanım'ın Vatandaşlık Bilgisi kitaplarında yer almasa da hemen hemen tüm ders kitaplarında İslam tarihi artık dinden arındırılmış bir biçimde okutuluyordu. 1935 yılı lise bitirme Olgunluk sınavlarında İslam'la ilgili sorular tümüyle "lâ-dinî" idi. Hatta "anti-klerikal" bir boyut taşıyordu. Maarif Vekâleti'nin orta ve lise bitirme sınavlarına girecek gençler için hazırlanan soru kitabında şu soru yer alıyordu:

Soru 32 - İslamlıkta Halifeliğin hakiki mahiyeti nedir? Halifelik nasıl ve ne vakit kişisel bir saltanat haline getirilmiştir? Bu sıfatı taşıyan son adama gelinceye kadar [Adam sözcüğüyle kastedilen son halife Abdülmecid Efendi olsa gerek- ZT] nerelerde bu unvanda hükümdarlar görüiür? Osman Oğullarının Halifelik sıfatı Türk ulusuna, İslam âlemine ne zararlar vermiştir? Yabancı devletler bu sıfatı ne vakitler kendi maksatlarına alet etmişlerdir?[6]

Diğer sorular da benzer bir nitelik taşıyor, "kutsallık" gündem dışına itiliyordu. "Mukaddes"ten "temeddün"e geçerken Türkiye'de tarihçiliğin vardığı evre soru kitabında başka sorularda da görülebiliyordu:

Soru 6 - "Türk'ün anayurdu neresidir? Türk kütleleri nerelerde yerleşmişler ve nereleri esaslı özyurt edinmişlerdir? Biz bu özyurtlardan hangisindeyiz?

Ortaasya ikliminin değişmesi, Türk ırkı ve kültürü üzerinde ne gibi tesirler yapmıştır? Bu hâdise tarihin yürüyüşünde:

1. Türk ırkı ve anayurdu
2. Asya, Avrupa, Afrika ve Dolikosefal insanlar üzerinde yaptığı tesirlerle beşer tarihinde ne gibi istikametler yaratmıştır?[7]

Cumhuriyet ve Ulusal Tarihçilik

Türk Tarih Tezi kuşkusuz 1930'lu yıllarda dış dünyada da yankı uyandırmıştı. Antropologlar ve tarihçiler bu konuda farklı yorumlarda bulunmuş, kimisi savunmuş, kimisi eleştirmişti. Ama Türkiye'de pek fazla itiraz görmedi; daha doğrusu ardında Atatürk gibi bir karizmanın bulunduğu bir tarih anlayışını eleştirmek o günler için pek kolay değildi. Bu nedenle sessiz kalınmış, kiminin de aklı yatmıştı. Dönemin en "mütedeyyin" tarihçileri arasında bile Türk Tarih Tezi'ni benimseyenler vardı. Bunların başında Şemsettin Günaltay geliyordu. Fuat Köprülü ise İslam öncesine uzanmaya gerek görmemişti.

Fuat Köprülü Meşrutiyet yıllarından itibaren "millî tarih" yazmıştı. Ama asıl uğraş alanı edebiyat tarihiydi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ilk ve ortaokullarda "millî tarih" onun kaleminden çıkmıştı. Dönemin en "akademik" tarihçisi Darülfünun müderrisi Şemsettin Günaltay'dı. Meşrutiyet yıllarının seçkin bir aydınıydı. Tarih alanında gücünü 1922-1924 yılları arasında ilk dört cildi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, beşincisi ise Türkiye Cum-

ملی تاریخ

ایلک مکتبلرده تدریسی اوقونمق اوزره صوک پروغرامه گوره یازلمش و تورکیه جمهوریتی معارف وکالتنجه قبول ایدلمشدر

اورته‌نجی صنف — برنجی قسم

کافهٔ حقوقی محفوظدر

صاحب و ناشری:

قناعت کتبخانه‌سی صاحبی الیاس

قناعت کتبخانه‌سی

باب عالی جاده‌سنده نومرو : ۱۳۲

۱۳٤۰ — ۱۹۲٤

Fuat Köprülü, 20'li yıllarda edebiyatın ötesinde Türk tarihiyle yakından ilgilenmiş, Cumhuriyet'in pedagojik kaygıları yüksek ilk ve ortaokul ders kitaplarının yazımını üstlenmişti. Nitekim 1923 yılında *Türkiye Tarihi* adlı eserini yayımlanmıştı. İlkokullar için Maarif Vekâleti'nin *Millî Tarih* kitapları onun kaleminden çıkmıştı.

huriyeti Maarif Vekâleti adına yayımlanan *Türk Tarihi* ile kanıtlamıştı.[8] Bu beş ciltlik *magnum opus*, II. Meşrutiyet'ten beri biriken Islamî öğeleri de içeren "millî tarih" anlayışına son noktayı koyuyordu. Her ne kadar o tarihlerde Rıza Nur'un da yine Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti tarafından on iki ciltlik *Resimli ve Haritalı Türk Tarihi*[9] yayımlanmışsa da onun "tarih"i, Şemsettin Günaltay'ınkine oranla daha "popüler" bir üsluba sahipti. Aynı boyutlarda olmasa da Fuat Köprülü'nün 1923'te yayımladığı *Türkiye Tarihi – Medhal – Türk Alemi* tarih yanı sıra edebiyatı da içeren özgün bir çalışmaydı.[10] Her üç eser de Cumıhuriyet'in kuruluş evresinde tarihe ne denli önem verdiğinin kanıtıydı. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarındaki bu çalışmaların ardından bir sonraki durak

Türk Tarih Kurumu Başkanı Şemsettin Günaltay 1943 Üçüncü Türk Tarih Kongresi'nin açılışında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü başta olmak üzere devlet ricalinin huzurunda yaptığı açış konuşmasında, "brakisefal Türkler"in tarihteki yerini anlatmıştı.

Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin daha önceki yazılarda sözü edilen dört ciltlik tarihi olacaktı. Ancak, Meşrutiyet'le başlayan "İslamî Millî Tarih" ile Cumhuriyet'in "lâ-dinî millî tarihi"ni ayıran antropolojik bilgilerdi. Yukarıda sözü edilen üç tarih kitabı da Türk tarihini ele alırken "tarihöncesi"ne gitme gereği duymamıştı. Şemsettin Günaltay kitabının giriş kısmında şu satırlara yer veriyordu:

> Türkler, tarihin nüfuz edebildiği en uzak zamanlarda, dünyanın en eski milletleri olan Çinliler'le İranlılar'ın kendileriyle münasebette bulundukları muazzam ve kadim bir millettir. Bu millet muhtelif asırlarda, muhtelif muhitlerde siyasî veya etnolojik isimlerle tarih sahnesine çıkmış bir silsile-i mefâhir [iftihar edilecek silsile] yaşamışlardır. Türklerin tekâmül-i tarihiyyesini unutarak millî tarihimizde ancak Mahan hicretine kadar bir kıdem vermek, Kayı Oğullarım Türk kitle-i azimesinden ayrı göstermek, şayân-ı hayret bir gaflettir. Maatteessüf bu gaflet yalnız Osmanlı Türkleri'ne münhasır kalmamıştır. Selçukîler, Gaznevîler, Harizmîler, Tolunîler, Ahşidîler... de kendilerini ana kitleden ayrı tutmuş, tarihlerini Selçuk'dan, Sevüktekin'den, Tolun'dan, Tuğuç'tan başlatmışlardır. Aynı bir kavmin muhtelif boyları arasında derin bir boşluk açan bu hâl, millet fikrinin inkişafına kuvvetli bir hâil [engel] olmuştur.

Şemsettin Günaltay Türk tarihini ele alırken kısmen İslam öncesine uzanmış, geniş bir coğrafyayı "aynı bir kavmin muhtelif boyları" olarak görerek, Türk tarihine derinlik kazandırmıştı. Bu görüş 19. yüzyılda başlayan "Türkoloji" çalışmalarının bir uzantısı sayılabilirdi. Ancak Türk tarihi 30'lu yıllarda daha da gerilere gitmiş, "tarih"i aşarak "tarihöncesi"ni ve "öntarih"i kapsamıştı. Bunu da antropoloji ve arkeoloji sayesinde gerçekleştirmişti.

Şemsettin Günaltay ve Tarihçilik

Şemsettin Günaltay, Lozan Üniversitesi Doğa Bilimleri, eski dille Tabiiyyat bölümünden mezun olmuştu. Yurda dönünce çeşitli liselerde müdürlük yapmış, bu sırada tanıştığı Ziya Gökalp'in etkisinde kalarak Türk tarihine merak salmıştı. 1914'te Darülfünun'daki ıslahat çalışmaları sırasında Edebiyat Fakültesi Türk tarihi ve İslam kavimleri tarihi müderrisi oldu. Süleymaniye Medresesi'nde Dinler Tarihi ve İslam Felsefesi okuttu. 1915'te İttihat ve Terakki mensubu olarak Osmanlı Meclis-i Mebusanı Ertuğrul Sancağı (Bursa) Bilecik mebusu seçildi. Bu tarihte otuz iki yaşındaydı. Meclis dağılana kadar bu görevde kaldı. Darülfünun'da "millî dava"yı kuvvetle savunan ve gençlere yol gösteren hocalardan biri oldu.

Ankara'da millî hükümet kurulduktan sonra, İstanbul'da Belediye Meclisi'nde üyelik ve başkan vekilliği yaptı. Bu arada, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde görev aldı. 1924 yılında İlahiyat Fakültesi'nin kuruluşuyla bu fakültenin başına getirildi. 2.(ara seçim), 3., 4., 5., 6. ve 7. dönem Sivas, 9. dönem Erzurum milletvekilliği yapan Şemsettin Günaltay, 1949'da Hasan Saka'nın istifası üzerine 18. Cumhuriyet hükümetini kurdu. CHP İstanbul il başkanı ve 27 Mayıs ertesi Kurucu Meclis üyesi de olan Günaltay, 1961'de İstanbul senatörü seçildi; ancak göreve başlayamadan öldü. Bu arada uzun bir süre, 1941'den ölümüne değin Türk Tarih Kurumu'nun başkanlığını yaptı.

Şemsettin Günaltay II. Meşrutiyet yıllarında dinî mecmualardaki neşriyatı ile reformist bir İslamcı olarak tanınmıştı. Batı'da gördüğü eğitimin de etkisiyle mutaassıp bir kimliğe sahip değildi. *Zulmetten Nura*, *Hurafattan Hakikata*, *Maziden Atiye* adlı eserleri bu zihniyetin ürünleriydi. Birçok İttihatçı gibi İslamiyet'in "terakki"ye mani olmadığını savunuyordu. Nitekim 1932'de toplanan Birinci Türk Tarih Kongresi'nde "İslam medeniyetinde Türklerin mevkii" başlıklı bir tebliğ sunmuş, "Türk zekâ

ve irfanı"nın İslam uygarlığında ne derece "âmil" olduğunu ortaya koymuştu. Ona göre, "Eğer Türkler İslâm camiasına girmemiş olsalardı, İslâm medeniyeti vücut bulmaz, o derece inkişaf etmez, o derece geniş iklimlere dağılmazdı."

Şöyle devam ediyordu Şemsettin Günaltay: "Türkler neticesinde görüyoruz ki Ebu Müslim ihtilâlinin iktidar mevkiine getirdiği Toharistan, Horasan, Maveraünnehir Türkleri İslâm heyeti içtimaiyesi üzerinde nâfiz [derin] bir rol oynamaya başladıkları andan itibaren fen, sanat, hukuk, dinî telâkki sahalarının her birinde feyizli bir hareket başlamış, neticede İslâm medeniyeti denilen büyük medeniyet vücut bulmuştur. Emevîler devri nihayetine kadar İslâm câmiasını kaplayan fikrî durgunluğun, Türklerin hâkim bir vaziyette bu camiaya girmelerini müteakip feyizli bir harekete inkılap etmesi sebepsiz değildir. Bu hareketi yapan Türkler irfan, medeniyet, dimağî teşekkül itibariyle câmiayı teşkil eden diğer unsurların fevkinde bulunuyordu."

Şemsettin Günaltay bir yandan Meclis'te mebus iken diğer yandan İstanbul Üniversitesi'nde ve Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi'nde Türk tarihi hakkında dersler verdi. 1937'de Dolmabahçe Sarayı'nda, uluslararası nitelikteki İkinci Türk Tarih Kongresi'nde "İslâm dünyasının inhitatı sebebi Selçuk istilâsı mıdır?" konulu bir tebliğ sundu. Bu tebliğde Batı'da ve Arap dünyasında kimi çevrelerde hâkim olan bir görüşü, 9. ve 10. yüzyıllarda İslam dünyası en parlak devrini yaşarken Selçuk Türklerinin Ön-Asya'yı istila etmelerinin İslam dünyasının genel çöküşüne [umumî inhitatına] neden olduğu yolunda ileri sürülen yanlış kanıyı, sert bir dille eleştiriyor, tarihsel olayların bunun tam tersini gösterdiğini ileri sürüyordu. Selçuk Türklerinin Ortadoğu'ya gelmeleri sonucu bu bölgedeki anarşik devir son bulmuş, kurulan geniş imparatorluk dahilinde güven ve asayiş teessüs etmiş, halkı ezen haksızlıklar, zulümler ortadan kalkmış ve bu hal, ticaretin gelişmesine yol açtığı gibi, Doğu ile Batı arasındaki eski ipek ticareti yolunu yeniden etkinleştirmişti. Tüm din ve mezheplere karşı tarafsız ve hoşgörülü hareket eden Türkler mezhep kavgalarına da son vererek inanç ve vicdan özgürlüğünün Türkistan'dan Akdeniz'e kadar uzanan geniş sahada hükümran olmasını sağlamışlardı.

İslam ve Türk tarihi üzerine uzman bir şahsiyet olan Şemsettin Günaltay'ın genellikle unutulan yönü aynı zamanda 30'lu yıllarda Türk Tarih Tezi'nin en hararetli savunuru olmasıydı. Şemsettin Günaltay, tarih ve tarihöncesini düşünce dünyasında ayırmış ve bunların farklı devirler olduğuna ve birbirleriyle çelişmeden anla-

şılabileceğine kendisini inandırmıştı. 1920'li yıllarda *İslâm Tarihi*, *Tarih-i Edyân*, *İslâm'da Tarih ve Müverrihler*, Darü'l-hilâfe medreseleri başta olmak üzere medrese eğitiminde kullanılan *Mümtehâb Kıraat*, *İslâm Dini Tarihi*'ni yazmışken 1930'lu yıllarda tarih anlayışını daha gerilere çekmiş, Orta Asya'ya ve Anadolu öntarihine yönelmişti. Müslümanlığın çıktığı ve yayıldığı dönemlerde Orta Asya'nın genel durumu, Mezopotamya, Sümerler, Akatlar, Gutiler, Amurular, Kassitler, Asurlular, Mitanniler, İkinci Babil İmparatorluğu, İbraniler gibi konulara ağırlık vermişti. Açıkçası antropoloji ve arkeoloji onu da sarmalamıştı.

Türk Tarih Tezi'nin Savunusu

Şemsettin Günaltay Türk Tarih Tezi'ni savunan iki kalıcı çalışma yapmıştı. Daha doğrusu Türk Tarih Tezi'ne yöneltilen eleştirileri göğüslemeye yönelik iki uzun makale kaleme aldı. Aslında her iki çalışma aşağı yukarı ufak değişiklikler gösterse de aynı içeriğe sahipti. İlki ayrı baskı olarak da yayımlanan[11] bir *Belleten* makalesiydi.[12] İkincisi ise Türk Tarih Tezi ile Güneş-Dil Teorisi nin bütünlüğünü de gösteren ve Hasan Reşit Tankut'la işbölümüne giderek yayımladığı *Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Gerekli Bazı İzahlar* adlı kitabıydı.[13] Bu son kitap dil ve tarihin antropolojiyle bağlantılarını somut bir biçimde ortaya koyuyordu.

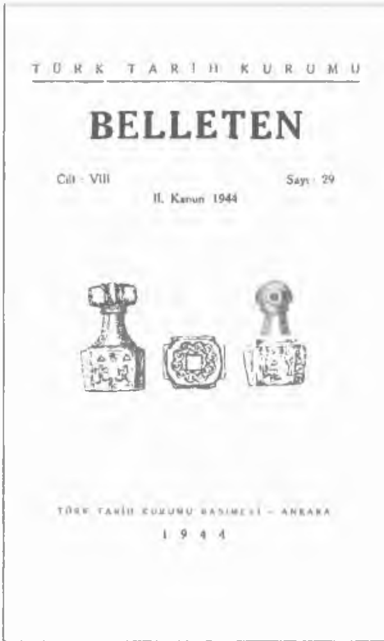
Türk Tarih Tezi'ni Batılı kaynaklara dayandırarak savunan yukarıda adı geçen makalelerin içeriği, tezle ilgili o güne kadar gündeme getirilmiş eleştirilere bir cevap niteliği taşıyordu. Şemsettin Günaltay eleştirileri beş başlık altında toplamıştı:

1) Türk Tarih Tezi'ni çürütmeye yönelik ilk eleştiri Orta Asya kuraklığıyla ilgiliydi: Ellsworth Huntington'ın kuraklığı gündeme getiren varsayımı ancak milattan sonra için geçerli olabilirdi; eski tarihler için böyle bir kuraklık söz konusu olamazdı.

2) Orta Asya'nın tarihöncesi devirlerde iskân edilmiş olduğu kesin değildi. Bu nedenle Türkistan'ın eski bir kültür merkezi ve Türklerin anayurdu olduğu savı gerçeklerle bağdaşmıyordu ve bu nedenle göç söyleminin de temeli yoktu.

3) Brakisefal ırkm anayurdunun Orta Asya sayılması ve ırk göstergesi olarak kafatası şeklinin esas alınması "keyfi" bir durumdu. Zira Türk olmayan Alzaslılar, Bavyeralılar brakisefal oldukları halde Türk camiası içinde yer alan Türkmenler dolikosefaldi.

4) Türklerin anayurdu Moğolistan'dı. Moğollarla ırkdaş olan Türkler, batıya, yani Türkistan'a, ancak milattan sonra yedinci

Türk Tarih Kurumu'nun *Belleten*'i ilk yıllar antropoloji-arkeoloji-tarih üçgeninde kaldı. Türkiye'de sosyal bilimlerin gelişiminin ilk evresinde Türkiye'de tarih ve diğer sosyal bilimlere çağ atlatacak güçte bir içeriğe sahip oldu. Ne yazık ki bu dergi 40'lı yıllardaki disiplinlerarası çoğulcu niteliklerini ileriki yıllarda koruyamadı.

yüzyılda gelmişlerdi. Türklerin ortaya çıkışı, ancak milattan bir iki yüzyıl önceye, yani Hiyongnulara ve Siyenpilere uzanıyordu.

5) Sümerlerin ve diğer Ön Asya kavimlerinin Türklükle bir ilişkileri olamazdı; Mısır'ın Ön ve Orta Asyalılar tarafından istilası tezi de temelden yoksundu.

Şemsettin Günaltay, bu beş eleştiriyi teker teker ele alıyor ve geniş ölçüde Batı ve İslam kaynaklarından örnekler vererek çürütme girişiminde bulunuyordu. Tarihsel yöntembilim açısından son derece titiz olan bu "savunma" o günün tarihsel birikimiyle uyum içersindeydi ve "bilimsellik" kıstaslarına göre yabana atılacak nitelikte değildi.

İlk olarak Orta Asya kuraklığına değinen Günaltay, bunun Huntington'dan çok daha önce bilim dünyasında bilinen bir gerçek olduğunu söylüyordu. Buzul Çağı'ndan sonra Orta Asya, Arabistan ve Sahra tedricen kuruyarak çölleşmişti; bunun dünya tarihinin dördüncü devrinde başladığı öteden beri coğrafyacılar tarafından savunulan bir keyfiyetti. Şemsettin Günaltay Fransızca, Almanca, İngilizce bir dizi kaynağa dayanarak kuraklık sorununu, teknotik

ya da jeolojik, paleontolojik, morfolojik, hidrografik, glasiyolojik ve klimatolojik olmak üzere altı başlık altında ele alıyordu.

Şemsettin Günaltay, Türkistan'ın en eski kültür merkezi ve Türklerin anayurdu olduğu savını ise, Aşkabat dolaylarında Anu'da bir Amerikan kurumu adına arkeolog Raphael Pumpelly'nin otuz küsur yıl önce yaptığı kazılara dayandırıyordu. Bu kazılarda Asya tarihi hakkında o güne kadarki bilgileri kökünden sarsacak sonuçlar elde edilmişti; Orta Asya'nın güçlü bir neolitik ve kalkolitik kültür alanı olduğu ortaya konulmuştu. O tarihlerde antropologlar ve arkeologlar arasında neolitik ve kalkolitik devirler konusunda Orta Asya'nın rakibi Ön Asya idi. Pumpelly'nin Anu ve Aurel Stein'in Lopnor'da yaptıkları kazılar, İç Asya'nın neolitik ve kalkolitik kültür açısından Ön Asya'dan daha eski olduğunu gösteriyordu. Buğday ve arpa gibi tahılların menşeleri Orta Asya'ydı. Anu kazılarından anlaşıldığı kadarıyla bu yörede tahıl ekimi milattan en aşağı 8000 yıl önceye gidiyordu. Oysa Elâm ve Sümer'deki tahıl ekim bilgileri MÖ 4000'lere tarihleniyordu. Öte yandan Anu'da 6000 yıl öncesine ait olarak bulunan uzun boynuzlu hayvanlara Elâm ve Sümer'de ancak 4000-3000 arası rastlanıyordu. Bütün bu veriler Anu kültürünün Ön Asya'nın Elâm ve Sümer kültüründen daha eski olduğunu gösteriyordu.

Öte yandan Mezopotamya'da, Akat ile Elâm'ın toprakları sürekli taşkınlar sonucu uzun yıllar bataklık olarak kalmıştı. Irmakların akışını ilk kez düzene sokan halk bu yörenin otokton insanları değildi; Türkistan'dan gelmiş ve daha önce Orta Asya'da uygarlık kurmuş ve gelişkin bir mühendislik öğrenmiş olan göçmenlerdi. Orta Asya'da baş gösteren kuraklık, bu topraklarda yaşayanları temel besin maddelerini temin etmek için ekip biçmeye, yapay olarak sulama yöntemleri geliştirmeye, kanallar açmaya, setler kurmaya sevk etmişti. Batıya göç edenler bu bilgilerini de beraberlerinde getirmiş, Elâm ve Sümer uygarlıklarının doğmasına neden olmuşlardı.

Şemsettin Günaltay tüm bu tezlerini Batı'nın son derece saygın tarihçilerine ve antropologlarına gönderme yaparak savunuyordu. Bunlar arasında Gordon Childe, Marcellin Boule, Georges Contenau, Alexandre Moret gibi kendi dönemlerinde ünlenmiş bilim insanları bulunuyordu. Doğu literatürüne hâkim oluşu sayesinde Batı'da Türkler üzerine oluşan varsayımları çürütebiliyor, Doğu kaynakları konusunda birikimi sayesinde Joseph de Guignes gibi Hun, Türk, Moğol, Tatar toplulukları üzerine uzmanlaşmış bir bilim insanının yanılgılarını ortaya koyabiliyordu.

Gordon Childe ve Saint Martin

Şemsettin Günaltay'ın iki önemli referansı Gordon Childe ve Saint Martin'di. Ünlü arkeolog Gordon Childe, Ön Asya'nın ilk devirlerine ait neolitik ve eneolitik uygarlıkları incelerken gözlemlediği gelişmelerin ardında akraba olan "Asyaî" göçmenlerin olduğunu belirtiyordu. Ön Asya'da, boyalı beyazımsı çömlekler, armut biçiminde taş tokmakların bulunması, madenin tanınması, tuğla inşaatı, tahıl ekimi, ve koyun, inek, öküz gibi çatal tırnaklı hayvanların ehlileştirilmiş olması Gordon Childe'ı Anu uygarlığına yönlendiriyordu. Kısaca Gordon Childe bütün Ön Asya uygarlıklarının, hatta Mısır'daki Gerze kültürünün Orta Asya'ya bağlanabileceğini söylüyordu. Keza son zamanlarda Ön ve Orta Asya'da arkeolojik incelemelerde bulunan Ernst Herzfeld, eneolitik kültür kaynağının Orta Asya olduğunu ve buradan dört tarafa yayıldığını belirtiyordu.

Peki bu ilk neolitik kültürün geliştiği yörelerin en eski ve otokton halkı kimlerden oluşuyordu ve hangi ırka mensuptu? Şemsettin Günaltay, bu soruyu cevaplamak için eski Yunan tarihçilerine uzanıyordu. Bu yazarlar İskitya dedikleri alanlardan Hazar denizinin doğu ve güneyinden itibaren doğuya doğru uzanan kısmı, Asya İskitleri ya da Mesaget adını verdikleri bir kavimle meskûn gösteriyorlardı. İran'da Ahamaniş devletinin kuruluşundan önceki yüzyıllardan beri bu yöreyi işgal ettiklerine göre Mesagetler bu mıntıkaların otokton halkıydı. Herodotos'tan anlaşıldığına göre Yunanlılarla Romalıların Mesaget adını verdikleri kavme, eski İranlılar Saka diyorlardı. Kserkes'in (Xerxe) ordusunda bulunmuş olan Sakalar, giyim kuşamları ve özellikle süvarilikteki maharetleriyle İranlılardan farklı bir konumdaydılar. *Şehname*'de genel bir tanımlama ile Turanlılar denilen gruba giren Sakaların eski zamanlardan beri İran'ın doğu mıntıkasına hâkim oldukları Mazdeizm'in kutsal kitabı *Zend*'den de anlaşılmaktaydı. Mazdeistlerin bu kutsal kitabında Turan hanlarından Ercasp'ın Hazar denizinin etrafındaki ülkelere hâkim olduğu vurgulanıyordu. Nitekim bu yöreyle ilgili eski belgeleri özenle inceleyen Saint Martin de benzer sonuçlara varmıştı.[14]

Makalesinde Saint Martin'in görüşlerine geniş yer veren Şemsettin Günaltay, Saka isminin Türk diline ait bir sözcük olduğunu, vaktiyle bu ismi taşıyan Türklerden Sibirya içlerine ve güneydoğuya göç etmek zorunda kalan ve bugün Ruslar tarafından Yakut adıyla anılan boyların aralarında kendilerini hâlâ Saka ismiyle anmaları da eski Sakaların Türklüklerini doğruluyordu. Keza Horasanlılara da değinen yazar, Türk ile Horasanlı arasındaki farkın,

aynı kavimden çadırda oturanlarla kentli, dağlı ile ovalı arasındaki fark kadar olduğunu vurguluyor, Orta Asya'nın en eski bir kültür merkezi ve buranın en eski, otokton halkının değişik zaman ve yerlerde farklı adlarla anılan Türkler olduğunu, Bakteriyan (Bakteriane), Sugdyan (Sogdiane), Toharistan ve Horasan'ın eski devirlerden beri Türklerle meskûn bulunduğunu kaydediyordu.

Brakisefal Irkın Anayurdu

Bir sonraki alt bölüm "Brakisefal ırkın anayurdu Orta Asya'dır" başlığını taşıyordu. Türk Tarih Kurumu'nun Asya ve Avrupa'da eneolitik uygarlığı kuranların brakisefaller ve bunların anayurtlarının da Orta Asya olduğu doğrultusunda tezin kuru bir iddia olmadığını, bu konuda uluslararası yetkin bilim adamlarının bu teze destek verdiğini söyleyen Şemsettin Günaltay, görüşlerini büyük ölçüde Marcellin Boule'un bulgularına dayandırıyordu. Boule bir Fransız paleontologtu ve Homo neanderthalensis üzerine yaptığı çalışmalarla ünlenmişti. Marcellin Boule'a göre Avrupa'ya ilk neolitik kültürü sokanlar Homo Alpinus ve Arya adlarıyla anılan Orta Asyalı brakisefallerdi. Brakisefal ırkın anayurdu Orta Asya'ydı. Bu ırk dünyaya buradan yayılmıştı.

Brakisefallerin göçleri, Buzul Çağı'nın sonlarından itibaren eski yurtlarından step hayvanlarıyla birlikte gerçekleşmişti. Tunç devrinde Batı Avrupa'da yuvarlak kafalı, buğday tenli insanların birdenbire çoğaldıkları görülmüştü. Sarışın şimal insanı (Homo Nordicus) ile buğday renkli Akdeniz insanı (Homo Mediterraneen) arasına kama gibi sokulmuş olan Alp insanı (Homo Alpinus) Fransa Bretanyası'nda bir sivri uç ile Atlas Okyanusu'na dayanıyordu. Doğuyu doğru alanı gittikçe genişliyor ve brakisefal Türklerin de anayurdu olan Orta Asya'ya varıyordu. Hatta denilebilirdi ki, kronoloji açısından bütün eneolitik (bakır, tunç, demir) çağları süresince devam etmiş olan Palafit kültürünü Avrupa'ya sokanlar bu Orta Asyalı göçmenlerdi. Palafit unsurun bulunduğu göllerin dibinden çıkarılan iskeletler brakisefaldi. Brakisefaller Orta Asya'dan yola çıkarak Kafkaslar'ın maden cevherli yörelerine gelmiş, izleyen yüzyıllarda buradan Afganistan'a, İndus boylarına, İran platosuna, ardından Elâm ve Mezopotamya'ya, Anadolu ve Ege yöresine, Suriye ve Filistin üzerinden Mısır'a ulaşmışlardı.

Eleştiriye konu olan bir diğer husus Türklerle Moğolların ilişkileriydi. Türk Tarih Tezi'ni eleştirenler, Türklerin menşeini

III. TÜRK TARİH KONGRESİ

TÜRK TARİH KURUMU SERGİSİ

VE

KURUMUN ÇALIŞMALARI HAKKINDA

BİR HULÂSA

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA

1 9 4 3

III. Türk Tarih Kongresi Türk Tarih Kurumu Sergisi – "Bu sergi, Türk Tarih Kurumu'nun çalışmalarından bazı örnekler göstermek amaciyle kurulmuştur. Türk tarihini araştırmak ve bu araştırmalarla elde ettiği sonuçları yaymak maksadını güden Türk Tarih Kurumu, bir yandan yurdumuzun muhtelif köşelerinde hafriyatlar yaparak, memleketin en eski devirlerden son devirlere kadar olan tarihinde karanlık kalmış noktaları aydınlatmak ve Türklerin ana yurdu olan Orta Asya ile Anadolu'nun kültür münasebetlerini meydana çıkarmak isterken, diğer taraftan yakın tarihimizin ana kaynaklarını sistemli bir şekilde bastırmak, atalar yadigârı tarihî anıtlarımızın planlarını, fotoğraflarını almak, tarihimizin en değerli belgeleri olan kitabeleri tespit etmek ve bunları bütün dünyaya tanıtmak, arşivimizde henüz el sürülmemiş vesikaları araştırıp daha yakın tarihimizi aydınlatacak belgeleri bulup neşretmek ve en nihayet bütün bunlardan istifade ederek büyük Türk tarihini meydana getirmek emelindedir."

Tarih Sergisinin kapısı ve şeref köşesi - Üçüncü Türk Tarih Kongresi nedeniyle Türk Tarih Kurumu'nun on üç yıllık çalışmalarının niteliğini belirten bir sergi düzenlendi. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin müze salonunda yer alan sergide kurumun kazılarından çıkan eserler yer aldı. Kongreden sonra bir ay açık kalan sergi, okullar ve halk tarafından ziyaret edildi.

Moğolistan'da gösteriyor ve Türkleri Moğollarla birlikte sarı ırktan sayıyorlardı. Hatta Türkleri Moğol addediyorlardı. Bu görüşü paylaşanların gönderme yaptıkları temel eser Fransa'da College Royal profesörlerinden Joseph de Guignes'in 1756-1758 tarihleri arasında yayımlanan *Histoire des Huns, des Turcs, des Mogols et autres Tartares* adlı eseriydi. Joseph de Guignes'in kaynağı Farsça yazılmış kitaplar ve bunların başında gelen *Camiü't-tevârih* idi. İran'da hüküm süren Cengiz oğullarından Gazan Han devrinde İslam dünyasında Türk tarihi üzerine yazılan ilk eser olan bu kitap, siyasal bir maksatla kaleme aldırılmıştı. *Camiü't-tevârih*'te yapılmış tahrifatın nedenlerini ayrıntılarıyla anlatan Şemsettin Günaltay, bu eserin ve benzerlerinin etkisiyle Joseph de Guignes ve diğer bazı Batılı yazarların yanılgıya düştüklerini söylüyor, Türklerin yurtlarının Moğolistan olduğunu, batıya yani Türkistan ve Maveraünnehir yöresine ileri tarihlerde, yani milattan sonra yedinci asırda geldiklerini iddia edecek kadar gerçek dışı bilgilere yer verdiklerini belirtiyordu. Oysa *Camiü't-tevârih*'te ayrı bir kısım oluşturan *Oğuzname*'de ve *Oğuzname*'nin Uygurca metinlerinde eski Türklerin menşeinin Türkistan olduğu görülecekti. Türkler tıpkı batıda İran'a olduğu gibi doğuda da Moğolistan'a fatih sıfatıyla ve sonradan girmişlerdi.

Türkler ve Sümerler

Eserde savunulan bir başka konu başta Sümerler olmak üzere Ön Asya'nın Azyanik denilen kavimleri ile Etilerin Orta Asya'dan geldikleri teziydi. Milattan dört bin yıl önce Fırat-Dicle arasındaki sahanın güney mıntıkasında büyük bir uygarlık yaratan, yazıyı Ön Asya'ya ve bütün dünyaya yayan Sümerler Mezopotamya'nın otokton halkı değildi. Şemsettin Günaltay, Türklerle Sümerler arasında bağlantı kurmak için birçok dış kaynağa başvuruyordu. Heykel ve kabartmalarda, Sümerler, orta boylu, tıknaz bedenli, geniş alınlı, dolgun çehreli, büyük burunlu, büyük ve çekik gözlü, kısa ve geniş boyunlu brakisefal insanlardı. Kafaları çıkıntılı olup düz bir enseyle bağlantılıydı. Burunları da Türkler gibi iri, çıkıntılıydı. Bu tür vasıflar o günlerde de Anadolu'nun her yöresinde görülüyordu.

Dillerinin iltisakî (agglutinome) olması da Sümerlerle Türklerin ilintilendirilmesine neden oluyordu. Sümerlerle Türkler arasındaki bağı çürütmek üzere bazı yazarlar Sümerlerin dolikosefal oldukları yolunda iddialar ortaya atmışlardı. Oysa Marcellin Boule, Georges Contenau, Alexandre Moret gibi ünlü Ön Asya tarih ve arkeologları defaatle Sümerlerin brakisefal olduklarını kaydediyorlardı. Nitekim Sümerlerden kalmış heykel ve kabartmalarda başlar genellikle geniş ve çıkıntılı yani brakisefal olarak görülmekteydi.

Diğer bir kanıt Sümerlerin konakeş denilen kalın dokumalı yün elbiseleriydi. Bu giysiler Orta Asya gibi soğuk bir iklimden gelmelerine kanıt teşkil etmekteydi. Elbisenin sağ kol ve sağ omuz açık kalmak üzere sırta alınması da eski Türk ananesine uygun düşüyordu. Sümerlerin tolgaları, türbanları Türklerinkinin aynısıydı. Mabetlerinin kat kat ve kuleli olması, taş bulunmayan Mezopotamya'da inşa edilen yerleşim yerlerinde inşaat taşları taklit edilerek Plan-Convexe tuğla kullanılışı bu insanların yüksek ve dağlık mıntıkalardan geldiklerini gösteriyordu. Ön Asya'da Sümerlerde görülen ileri madencilik tekniği de ilk vatanlarının Altay mıntıkası gibi bol maden yatakları olan bir coğrafya olduğuna kanıttı. Zira, Kalde gibi maden bulunmayan bir mıntıkada madencilik sanatının doğması ve gelişmesi düşünülemezdi.

Şemsettin Günaltay, Ön Asya'nın Sümerlerle çağdaş ve onları izleyen Elâmlar, Subariler, Gutiler, Önetiler, Kassitler, Etiler, Hurriler, Mitanniler gibi Batılı yazarların Azyanik ya da Yafetit adı altında topladıkları diğer kavimler hakkında da kanıtlar sunuyor ve onların da Orta Asya kökenli olduklarını ileri sürüyordu. Gündeme getirdiği son husus tarihöncesi devirlerde yal-

nız Mezopotamya'nın değil, Mısır'ın da Türklerin ilk cetleri tarafından istila edilmiş olduğuydu. Türk Tarih Tezi'nin bu boyutu kuru bir iddia değildi; son dönemlerin bulguları bunu kanıtlıyordu. Mısır'da Abydos, Negade, Ebû Sirülmülk, Gerze ve Harage gibi mezarlıklarda yapılan kazılar, milattan önce beşinci binde Mısır'ın geniş kafalı, yani brakisefal insanlar tarafından istila edilerek burada ikinci eneolotik uygarlığın kurulduğunu ortaya koymuştu. İstilacılar, "fatih" bir ırka mensuptu; madenleri biliyor, gelişmiş silahlar kullanıyorlardı. Bu sayede Mısır'ın otokton halkına üstün gelmişlerdi. Fatihler, Nil vadisini aldıktan sonra otokton halka altın, bakır ve tunç kullanmayı, taştan ve tuğladan mesken yapmayı öğretmiş, uygarlık sembolü olan yazıyı Nil kıyılarına sokmuşlardı. Böylece Mısır, klan rejiminden merkezileşmiş bir hükümete dönüşmüştü.

Şemsettin Günaltay, her iki yazısını da bitirirken, Türk Tarih Tezi'nin bir "fantezi" değil, en son kazıların ve Doğu tarihi hakkında eski belgelerin bilimsel yöntemlerle incelenmesi sonucu oluşan bilimsel bir gerçek olduğunu "kat'î surette" ortaya koyduğunu kaydediyordu. 1932 yılında gündeme gelen varsayımlar, böylece o günün, tarih, antropoloji ve arkeoloji alanındaki bilimsel bulgularıyla kanıtlanmış oluyordu. Böylece Türk Tarih Tezi antropolojinin bir kurgusu olmasına karşın giderek tarihçilerce de benimseniyordu. Şemsettin Günaltay bu eserlerinden birkaç yıl sonra, 1941'de Türk Tarih Kurumu'nun başına geçecek ve başvekil olduğu dönem dahil, uzun bir süre, 1961'de ölümüne kadar bu görevde kalacaktı.

Fuat Köprülü ve Antropoloji

Türk Tarih Tezi daha Birinci Türk Tarih Kongresi'nden itibaren tarihçiler arasında bir ikileme neden olmuştu. Ankara'nın "kültür devrimi" daha başından beri Cumhuriyet'e mesafeli yaklaşan Darülfünun ortamında soğuk karşılanmıştı. Nitekim bunun faturasını İstanbul 1933 Üniversite Reformu'yla ödeyecekti. Birinci Tarih Kongresi'nde Afet Hanım'ın ünlü "Tarihten evvel ve tarih fecrinde" başlıklı açış konuşmasının ardından söz alan Darülfünun Türk Edebiyatı Tarihi Müderrisi Fuat Köprülü Orta Asya'ya ait tarihöncesi, arkeoloji ve antropoloji incelemelerinin henüz yeni başladığını, Avrupa'da bu bilimlerin, hele Orta Asya'ya ait incelemelerin daha emekleme aşamasında, "henüz çocuk denecek bir halde" bulunduğunu, bilhassa Orta Asya

1943 Türk Tarih Kongresi sergisinde kazılara ve arkeolojik araştırmalara ayrı bir önem verilmişti. Tarih Kurumu ülkede ilk kez sürekli ve sistematik kazı yapan bir kuruluş olarak belirdi. Daha önceleri İstanbul müzeleri adına bazı kazılar yapılmışsa da bunlar hiçbir zaman süreklilik göstermemişti.

için bu incelemelerin çok iptidai bir düzeyde olduğunu söylüyordu: "Yirminci asır zarfında muhtelif ilim cemiyetlerinin, muhtelif devletlerin Şarkî Türkistan'a gönderdikleri ilmî heyetlerin meydana çıkardığı eserleri büyük kısmı henüz tetkik edilmiş değildir" diyordu. Keza Türk adının devlet ismi olarak ilk kez tarih belgeleri üzerinde "cümlemizin malumu olduğu üzere" milattan sonra görüldüğünü, Çinlilerin bunu"Tukyü" tarzında kaydettiklerini belirtiyordu.

Fuat Köprülü, Türk Tarih Tezi'nin gerisindeki antropolojik verilere mesafeli duruyordu. Ancak Batı'da Türklere atfedilen kimi vasıfları eleştirmekten geri kalmıyor, bu tür durumlarda antropolojiye başvurmanın dışında bir seçenek olmadığını kabul ediyordu. Köprülü konuşmasını şu sözlerle sürdürüyordu:

> Hakikaten benim şimdiye kadar görebildiğim birçok tarihî ve edebî vesikalar, Türk ırkının, bazı antropoloji kitaplarında yazıldığı veçhile bir çirkinlik numunesi değil, bilâkis güzellik timsali olduğunu sarahaten anlatmaktadır. Antropoloji kitaplarının hattâ en son neşredilenlerinde Türk oldukları inkâr edilemeyen meselâ Anadolu, Rumeli Türklerinin Mongol veya Mongoloid denen ırka mensup olmadığı görülüyor.[15]

Fuat Köprülü, aslında Cumhuriyet'in ilk yıllarında edebiyat tarihi yanı sıra tarihe de yönelmiş,[16] hatta ilkokullar için Maarif Vekâleti'nin *Millî Tarih* kitaplarını yazmıştı.[17] Yukarıda belirtilen *Türkiye Tarihi* 1923 yılında yayımlanmıştı. Ayrıca aynı tarihlerde yine ilkokullar için *Cumhuriyet Çocuklarına Yeni Millî Kıraat* ders kitaplarını kaleme almıştı. Bu kitaplarda Türk devrimi genç dimağlara şu satırlarla aktarılıyordu:[18]

> Yakın zamanlara kadar Türkler padişahların esiri idiler. Süslü azimetli saraylarda oturan, gece, gündüz keyif eden, saraylarında binlerce uşak besleyen bu padişahlar, kendilerini memleketin sahibi sanırlardı. Onların düşüncesine göre millet çalışıp kazandığını padişahlara yedirmekle memur esirlerdi.
>
> Yeryüzündeki başka milletler bu esirlikten çoktan beri kurtulmuşlardı. Türkler de yavaş yavaş uyandılar. Başka milletlerin gittikleri yolda yürüyerek yükselmekten başka bir çare olmadığını gördüler. Padişahların uzun yıllardan beri milletin kanını emdiklerini, memleketi baştan başa harabeye, yangın yerine çevirdiklerini anladılar. Zavallı, mazlum Anadolu halkı aç, çıplak, sefil yaşarken, padişahlar saraylarında eğlenceden başka bir şey düşünmüyorlardı.
>
> Bundan on iki sene evvel büyük bir harbe girişerek yenilmiştik. Düşmanlar dört taraftan üstümüze çullanarak Türkleri ortadan kaldırmak istediler. Gazi Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere bütün millet zulme, haksızlığa karşı isyan etti. Son Osmanlı padişahı olan alçak, düşmanlarla birleşti; milleti mahvetmeğe çalıştı.
>
> Türk milleti bu kurtuluş harbini zaferle bitirdi; düşmanlarını ezdi. Fakat en büyük düşman içimizde idi: Türkün padişahlıktan daha büyük bir düşmanı yoktu. Millet 29 Teşrin-i evvel 923 tarihinde birkaç yüz yıllık düşmanını da ortadan kaldırdı. Cumhuriyeti ilan etti.
>
> Türkün esirlikten kurtularak kendi topraklarında hâkim, efendi olduğunu ilan eden bu tarih, bizim en büyük millî bayramımızdır.

Fuat Köprülü, 20'li yıllarda edebiyatın ötesinde Türk tarihiyle yakından ilgilenmiş, Cumhuriyet'in pedagojik kaygıları yüksek olan ilk ve ortaokul ders kitaplarının yazımını üstlenmişti. Ancak 30'lu yıllarda antropoloji kökenli Türk Tarih Tezi ile yollarını ayırmış, Türk Tarih Kurumu ile arasına mesafe koymuştu. Bu ayrılık uzun yıllar sürecekti. Nitekim 1935 yılında Paris'te yayımlanan *Les Origines de L'Empire ottoman* adlı kitabı, 1941'de basım kararı alınmasına rağmen Türk Tarih Kurumu tarafından ancak 1959'da yayımlanabilmişti.

Fuat Köprülü Osmanlı İmparatorluğu'na Cumhuriyet'in ilk yıllarında sert eleştiriler yöneltmişse de görüşlerini zamanla daha hoşgörülü bir çizgiye çekmişti. Atatürk de Fuat Köprülü'nün ilmî şahsiyetinin bilincindeydi. 1924'te Türkiyât Enstitüsü'nü kuran Fuat Köprülü'nün birikimini her zaman takdirle karşılamış, 1935 yılında onun Kars mebusu olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girmesini sağlamıştı. Köprülü, Ankara'ya geldikten sonra Atatürk'ün isteği üzerine, Mülkiye'de kurumlar tarihi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde ise Ortaçağ Türk Tarihi derslerini verdi. Büyük ilgiyle karşılanan derslerini, 1941 yılına değin düzenli bir biçimde sürdürdü ve değerli tarihçiler yetiştirdi. Bunlar arasında Akdes Nimet Kurat, Osman Turan, Mehmet Altay Köymen, Neşet Çağatay ve Halil İnalcık, Mustafa Akdağ gibi

Fuat Köprülü Cihan Harbi yıllarında giderek kristalleşen Türk milliyetçiliği doğrultusunda okul kitapları yazmakla görevlendirilmişti. Bunlar ilk aşamada "ahlâk ve medeni musahabeler"i içeriyordu. Yeni doğan çocuklara verilen dönemin ünlü özel ismi "Turan" ders kitaplarının da kapağında yer alıyordu.

seçkin şahsiyetler yer aldı. Ayrıca 1940'ta Abdülhak Adnan Adıvar başkanlığında telif ve tercüme yoluyla yayımlanmaya başlanan *İslâm Ansiklopedisi*'nin de yazarlarından biriydi; bu ansiklopedi için yetmiş bir madde kaleme aldı.

İttihatçı Gelenek ve Yol Ayrımı

Hem Köprülü hem de Günaltay İttihatçı gelenekten geliyordu. İlki edebiyat tarihi, diğeri dinler tarihi konusunda yetkin tarihçilerdi. Fuat Köprülü de, Şemsettin Günaltay gibi, Ziya Gökalp'in müridiydi. Her ikisi de Millî Mücadele'de Gazi'nin yanında yer almıştı. Ancak Türk Tarih Tezi bu iki ünlü tarihçiyi yol ayrımına sokmuştu. Her ikisi de 30'lu yıllarda paradoksal bir çizgiye girmişti.

Fuat Köprülü Ziya Gökalp'in desteğiyle 1913'ten itibaren Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nde Türk Edebiyatı Tarihi dersleri vermeye başlamıştı. Fransız sosyal psikoloğu ve tarih felsefecisi Gustave le Bon'dan yararlanarak yazdığı ve tarih araştırmalarında yöntem konusunu ele aldığı *Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl* (1913) başlıklı öncü çalışması, sonraki yıllarda hem edebiyat tarihi alanında ve hem de diğer tarih alanlarında temel başvuru kaynaklarından biri haline geldi.

Cihan Harbi yıllarında ilkokullarda "devre-i evvelî", "devre-i mutavassıta" ve "devre-i ûlâ"da okutulacak olan *Turan'ın Kitabı – Ahlakî ve Medenî Musahabeler* adlı ders kitapları onun kaleminden çıkacaktı.[19] Keza yine aynı yıllarda "ibtidaiyye"den "sultanî"lere kadar değişik düzeylerde, Maarif Nezareti'nin *Millî Kıraat* kitapların yazarı da Köprülü idi.[20] Nihayet Cumhuriyet ile birlikte ilk, orta, lise *Yeni Millî Kıraat* ve *Cumhuriyet Çocuklarına Yeni Millî Kıraat* kitaplarını Köprülü hazırlamıştı.[21] Ama bütün bu Cumhuriyetçi pedagojik çalışmalarının yanı sıra *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (1919), *Türk Edebiyatı Tarihi* (1920-1921), *Türkiye Tarihi* (1923), *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülâhazalar* (1931), *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar* (1934), *Les origines de l'Empire ottoman* (Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu) ve *İslâm Medeniyeti Tarihi* (1940) onun akademik kimliğini de kanıtlamasına vesile olmuştu.

Diğer bir deyişle Fuat Köprülü Türkçü romantik bir çizgiden giderek daha eleştirel, evrensel bir tarihe yönelirken, Şemsettin Günaltay "mütedeyyin" bir tarih anlayışından yola çıkıp pagan Türk Tarih Tezi'nin baş temsilcisi olmuştu. Bu ikilem aslında kıs-

men coğrafyadan kaynaklanıyordu. Ankara ve İstanbul zihniyet olarak Millî Mücadele ertesi kurulmakta olan Cumhuriyet karşısında farklı tavır almıştı. İstanbul yüzyıllardır Osmanlı payitahtıydı. Ankara ise kurulmakta olan ulus-devletin başkentiydi. İstiklal Mahkemeleri'nin hedefinde birçok kez hilafet ve saltanatın merkezi İstanbul vardı. İstanbul'a güven o denli azalmıştı ki, 30'lu yıllarda devlet yönetiminin iki önemli ocağı Harbiye ve Mülkiye Ankara'ya alınmıştı. Hatta bir aralık İstanbul Esham ve Tahvilat Borsası bile Ankara'ya taşınmıştı.

Köprülü Türk Tarih Tezi konusunda zaman zaman imalı eleştirilerde bulunmuşsa da pek fazla ileri gitmedi. Kendisi de Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e geçiş evresinde "kuru sıkı" tarihçilik yapmıştı. Ancak, Atatürk'ün ölümünden sonra ve özellikle çok partili döneme geçişle geçmişe dönük eleştirilerde bulunmaktan da sakınmadı. İnönü'nün cumhurbaşkanlığı ile Türk Tarih Tezi giderek gündemden düşmeye başladı. 1940 yılında yayımladığı ve önsözünü yazdığı W. Barthold'un *İslâm Medeniyet Tarihi*'nde, Fuat Köprülü kendisinin de dahil olduğu bir zamanların romantik tarih yazıcılığını eleştiriyordu. "Millî tarih" görüşünün romantik evresini Türk milliyetçiliği de doğal olarak yaşamıştı. Avrupa tarihçiliğinin Türkler hakkında bilimsel temele dayanmayan haksız ve olumsuz eleştirileri karşısında Türk tarihçiliğinin tepkisi ister itemez aşırı ve abartılı olacaktı. Ve öyle de olmuştu. Bilimsel gelişmenin temel ilkesi "eleştiri", akılcı çalışma yöntemiydi. Nitekim Türkiye'de de, dünyanın her yerinde olduğu gibi, yarım yüzyılı aşkın bir dönem sürmekte olan "romantik tarih" dönemi ergeç kapanacaktı. Ancak, yine her yerde olduğu gibi, Türkiye'de de bu "romantik" açılımın yararları olmuştu; bu sayede "millî tarih" incelemelerine genel bir ilgi uyandırılmıştı. Bu çaba "umumî tarih" içinde Türkleri rolünün araştırılmasına neden olacak "psikolojik" bir hamle yaratmıştı. Otuz yıl önce, insanı umutsuzluğa ve atalete sevk edecek maddî ve manevî bin türlü engele karşı "millî tarih" araştırmalarına sevk eden, tarih alanında çabaya azmettiren biricik etmen Fuat Köprülü için de bu "psikolojik hamle"ydi. Ancak yine de Köprülü, ilk günden beri, araştırmalarında, eleştirel tarihin bilimsel ve nesnel yöntemlerinden ayrılmamaya özen göstermişti. Batı tarihçilerinin Türkler hakkında "indî ve menfî" hükümlerini nesnel yöntemlerle eleştirmeye çalışmıştı. Akılcılıktan ayrılmamak konusunda kesin azmine rağmen, geçmiş yazılarında zaman zaman romantizmin etkisinde kaldığını saklamayan Köprülü, her şeye rağmen, sürek-

Fuat Köprülü Cihan Harbi yıllarında okullar için *Millî Kıraat* kitaplarını da kaleme almıştı. Bunlar "medhal", "birinci sene", "ikinci sene", "üçüncü sene", "dördüncü sene" ve "beşinci sene" olmak üzere altı kitaptan oluşuyordu. Dördüncü sınıf kitabı Balkan mezaliminin adından "intikam hikâyeleri" içeriyordu.

li çalışarak elde ettiği olumlu sonuçlar sayesinde, Türklerin Ortazaman tarihindeki rolleri hakkında var olan yanlış görüşlerden bir haylisini değiştirmeyi başardığını kaydediyordu. Batı bilim dünyasında artık, Fuat Köprülü'nün ortaya koyduğu sonuçlar kabul görüyordu.

Fuat Köprülü, dünyanın ateş çemberine dönüştüğü bir dönemde iyimserliğini yitirmiyordu. 1940 yılında yazdığı bu önsözünde bilim ve insanlığın doğru yolda gittiği inancından ödün vermiyor, otuz yıl önce olduğu gibi o günlerin savaş ortamında "insaniyetçi Türk nasyonalizmi"nin heyecanını kalbinde ve kafasında taşıdığını kaydediyordu. Ancak, tarihsel gerçeği ararken, her şeyden önce bilimsel gerçeğe hizmet etmeyi görev biliyordu. Türk milletinin dünya tarihinde oynadığı rol o günün bilim anlayışıyla nesnel olarak ortaya koyulduğu oranda bilim dünyasında kabul görecek-

ti. Bu ayrıca Türk milletine büyük bir hizmet olacaktı. Tarihsel gerçek, Türk milletinin çıkarlarına ters düşemezdi.

Antropoloji ve Türk Dil Devrimi

Bu kitapta giriş niteliğinde kuramsal gelişmelere ayırdığımız ilk yazımızda Avrupa'daki karmaşık yapısına karşılık Kuzey Amerika'da, ABD'de ve Kanada'da, 20. yüzyılın ilk yarısında antropolojinin analitik bir tasnife uğradığını belirtmiştik. Antropoloji giderek dört ana alana genişledi. Bunlardan ilki geçmişte "fizik antropoloji" diye adlandırılan, günümüzde artık "biyolojik antropoloji" diye bilinen bilim dalıydı. İkinci alt dal arkeoloji ya da "prehistorik arkeoloji"ydi. Bir üçüncü alt unsur 20. yüzyılda giderek hâkim konuma gelecek kültürel antropoloji oldu. Kuzey Amerika'da antropolojinin en geniş alt birimini kültürel boyut belirledi. Dördüncü alt bilim dalı, antropolojik dilbilim ise farklı dillerin geçmişine yönelerek antropolojiyle ilişkilerini irdelemeye koyuldu.

1930'lar Türkiyesi antropolojinin bu dört alt bilimden üçüne odaklandı. Bunlar fizik antropoloji, arkeoloji ve antropolojik dilbilimdi. Fizik antropoloji ve arkeoloji Türk Tarih Kurumu'nda işlenirken, antropolojik dilbilim Türk Dil Kurumu'nun payına düştü. Atatürk'ün üzerinde ısrarla durduğu Güneş-Dil Kuramı antropolojiyle eklemlenmiş bir alandı. Türkiye'de o tarihlerde ele alınmayan kültürel antropoloji ise Cumhuriyet'in toplum mühendisliği anlayışına ters düşüyordu. Anadolu Osmanlı'dan bir mozaik devralmıştı. Coğrafyası gereği farklı unsurlar kimi zaman temas kurmaksızın barış içinde yüzyıllarca yaşamıştı. Bir yandan ulaşım ve haberleşme olanaklarının olmayışı ve Anadolu'nun bütünselleşememesi, öte yandan imparatorluk yönetiminin bu tür bir "bütünleşme" kaygısı duymaması Anadolu'da bu mozaiğin sürgit devam etmesine neden olmuştu. Ancak 1912-1922 arası yaşanan uzun Cihan Harbi'nden sonra Osmanlı devleti tarih olmuş, ulus-devlet çözüm olarak görülmüştü. Wilson'ın On Dört Maddesi de bunu öngörmüştü.

Kısaca kültürel antropoloji ulus-devlet inşa sürecine ters düşüyordu. Buna rağmen Millî Mücadele yıllarında Sıhhıye Vekili Rıza Nur'un girişimiyle Anadolu'nun kültürel antropoloji bilgilerini içeren *Sıhhî ve İctimaî Coğrafya* kitaplarının yayımına başlanmıştı. Bu kitaplar Anadolu aşiretleriyle ilgili çok değerli antropolojik ve etnolojik bilgileri içeriyordu. Ancak kültürel antropo-

13 Kasım 1940 – "Reisicümhur, çalışma halinde bulunan Fakültenin muhtelif Enstitü ve dersanelerini ayrı ayrı ziyaret etmişler, profesör ve doçentlerin derslerini dinlemişler ve seminerlerde meşgul bulunan talebelerin çalışmalariyle yakından ilgilenip faaliyetlerini tetkik buyurmuşlardır."

lojiye açılım kısa sürdü. Şeyh Sait İsyanı ile birlikte kültürel farklılıkların üstü örtülme gereği duyuldu. Hatta o güne kadar çıkmış olan *Sıhhî ve İctimaî Coğrafya* kitapları kütüphanelerden toplattırıldı. Özetlemek gerekirse kültürel farklılıklar kurulmakta olan üniter bir devlet için "risk" içeriyordu. Türdeş bir toplum anlayışı kültürel antropoloji ile bağdaşmıyordu. Kültürel farklılıklar her türlü dış müdahaleye ortam hazırlıyordu. Şeyh Sait İsyanı sırasında İngilizlerin Kürtleri ayaklandırmak için her türlü çabayı gösterdikleri konusunda Şeyh Sait'e esir düşen Genç valisi İsmail Hakkı, Ankara tarafından defaatle uyarılmıştı. İsyan bastırıldıktan sonra ihmali olduğu gerekçesiyle İsmail Hakkı idama mahkûm olmuş, ancak bir yıl sonra çıkarılan genel afla serbest kalmıştı.

Antropolojinin son alt birimi antropolojik dilbilim neredeyse Cumhuriyet'le yaşıttı. *Türk Antropoloji Mecmuası*, tarihöncesi ve öntarihe yöneldiği ölçüde dil sorununu da gündeme taşımıştı. Özellikle İtalyan filolog, biyolog ve fizyoloji uzmanı Doktor Pietro Tullio'nun alfabe harfleri, söz kökleri ve "fonem"ler üzerine yaptığı araştırmalar bu dergide Türkçe ve Fransızca olarak yer aldı. Professör Tullio İtalyanca, Almanca ve İngilizce yazdıklarını Antropoloji Enstitüsü'ne göndermiş, bu yazıların bir kısmı Türkçe ve Fransızca olarak dergide yayımlanmıştı. Yazılar "dil birliğinin ona-

matopik esaslarını belirliyordu. Profesör Tullio'ya göre ne kadar "fonem" varsa o kadar alfabe harfi olabilirdi. Bütün fonemler doğa seslerinden çıkmıştı. Alfabe harfleri havadaki ses akselerinin (schallreflexe) "trase"leriydi, ve doğada dil birliğini gösteriyordu. Doğa bilimleri ile filolojinin yakın bağını kuran Profesör Tullio'ya göre dilbilgisi antropolojinin bir şubesiydi. Filologların "beşeri malumatları" doğa bilgisi yöntemleri dışında kuru laftan ibaretti. "Medeniyet tarihinde bir güvercinin alfabe harflerini gagasıyla yazdığını görmek kadar derin ve felsefî bir hâdise yoktu." Bu görüşler 30'lu yılların ortalarında Atatürk'ün öncüiüğünde Güneş-Dil Teorisi'nde özümlenecekti. Ankara Üniversitesi'nin nüvesini oluşturacak fakülte kurulurken filolojinin bu denli rağbet görmesi ve fakültenin adına "dil"in eklenmesi bu anlayışın sonucuydu.

Kısaca Türk Tarih ve Dil tezleri bir bütündü. Nitekim yukarıda sözü edilen *Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Gerekli Bazı İzahlar*'ı Şemsettin Günaltay, Hasan Reşit Tankut'la birlikte kaleme almıştı. Önsözde bu böyle ifade ediliyordu. Türk Dil ve Tarih tezleri, 1936'da Üçüncü Türk Dil Kurultayı'nda, 1937'de Bükreş'te toplanan Uluslararası Antropoloji ve Tarihöncesi Arkeoloji Kongresi'nin lengüistik oturumunda ve yine 1937'de İkinci Türk Tarih Kongresi'nde yerli ve yabancı antropolog, tarihçi ve dilbilimcilere sunulmuştu. "Türk bilgisinin bu en yeni ve dünya ölçüsünde önemli buluş ve görüşleri" ile ilgili kanıtların derli toplu olarak bir araya getirilmesi amacıyla kardeş Türk Tarih ve Dil kurumları Lengüistik-Etimoloji Kolbaşısı Profesör Hasan Reşit Tankut ve Türk Tarihi Kurumu üyelerinden Profesör Şemsettin Günaltay'ı görevlendirmişti. Her iki kurumun işbirliğiyle ortaya konan adı geçen kitap "Kemalist Türkiye'de yeni doğan fikir hareketi"ni simgeliyordu.

30'lu yılların "kültür devrimi"nin eksenini Türk Tarih ve Türk Dil tezleri oluşturuyordu. Kitap yayımlandığında bunlardan ilki yedi, ikincisi ise henüz üç yıllık bir geçmişe sahipti. Buradan da anlaşıldığı gibi Türk Dil Tezi olarak Güneş-Dil Teorisi kastediliyordu. 1932 Birinci Türk Tarih Kongresi'nde ortaya atılmış olan tarih tezi Afet Hanım'ın konferanslarıyla Cenevre'de yabancılara sunulmuşsa da, gerek tarih gerek dil tezleri uluslararası camiaya ilk kez Bükreş'te toplanan Uluslararası Antropoloji ve Tarihöncesi Arkeoloji Kongresi'nde tanıtılmıştı. Bu kongrede tarih tezi üzerine Afet Hanım, dil tezi üzerine ise Hasan Reşit Tankut birer tebliğ vermiş ve bilim dünyasının dikkatini çekmişlerdi. 1937 Türk Tarih Kongresi'nde ise, bu dikkat ve ilgi birdenbi-

"Millî Şef localarından III. Türk Tarih Kongresini tâkip ediyorlar."
"Kongre, 15 ikinciteşrin 1943 günü saat 10'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin büyük konferans salonunda Millî Şef Reisicumhur İsmet İnönü'nün yüksek huzurlarıyle, Büyük Milet Meclisi Reisi, Başvekil, Vekiller, C.H.Partisi Genel Sekreteri ve bine yakın davetlinin iştirakiyle Türk Tarih Kurumu Başkanı Profesör Şemsettin Günaltay tarafından açıldı."

re genişlemişti. Kongre ve kongre nedeniyle açılan tarih sergisi kongreye katılan kırkın üzerinde Batılı bilim adamının büyük beğenisini kazanmakla kalmamış, katılımcıların ülkelerine döndüklerinde gözlemlerini değişik kaynaklarda dile getirmelerine vesile olmuştu.

Şemsettin Günaltay ve İstanbul

Şemsettin Günaltay'ın Türk Tarih Tezi üzerine yazdıkları onun şöhretine şöhret katmıştı. Bu arada tarih anlayışı nedeniyle ortaya çıkan Ankara-İstanbul ikiliği daha da bir derinlik kazanmıştı. Bu fark Şemsettin Günaltay'ın *Belleten*'de yayımlanan makalesinin giriş kısmında bariz bir şekilde gözleniyordu. Metin İstanbul'a karşı bir salvo ile başlıyor, Türk Tarih Tezi'ne mesafeli duran Fuat Köprülü'yü hedefliyordu. Fuat Köprülü ile Şemsettin Günaltay'ın arasındaki fay hattı 40'lı yıllarda daha da derinleşecek, giderek muhalefete geçen Fuat Köprülü "Dörtlü Takrir"e imza koyarak Demokrat Parti'nin kurucuları arasında yer alacaktı. Türk Tarih Kurumu Başkanlığı ile yıldızı parlayan Şemsettin Günaltay ise Hasan Saka'nın ardından siyasetin en üst kademesine, başvekilliğe yükselecekti. O sırada aynı zamanda Türk Tarih Kurumu başkanıydı. Şemsettin Günaltay'ın makalesine dönersek bu metnin ilk paragrafları şöyleydi:

15 Kasım 1943 Üçüncü Türk Tarih Kongresi - "İstiklâl Marşı ile Bay Şemsettin Günaltay'ın tarih çalışmalarının mahiyeti ve tarih tezinin önemi hakkındaki heyecanlı hitabelerinden sonra., kongre başkanlığına seçilen sayın Maarif Vekili Bay Hasan-Âli Yücel, Tarih Kurumu'nun nasıl bir ihtiyaçtan doğmuş olduğunu ve yeni tarih çalışmalarının maarif yönünden sağladığı faydaları izah eden güzel bir nutuk söylediler."

Yedi sene evvel Türk Tarih Tezi ortaya atıldığı zaman, tarihçi geçinen mahdut bilgili bazı zatlar dudak bükmeğe, yabancı telâkkilere göre yazılmış eserlerden toplanılan derme çatma bilgilere istinaden ulu orta tenkitler yürütmeğe başlamışlardı. Tarih Tezi hakkında konferanslar vermek üzere Ankara'dan İstanbul'a gittiğim vakit, bazı simalar müstesna olmak üzere, böyle bir muhitle karşılaşmıştım. Büyük Türk inkılabının her hatvesinde bu mahiyetteki insanların acı tenkitlerini duymuş, fakat bir müddet sonra başarılan işin şaşaası karşısında afallamış olduklarının daima şahidi olmuş bulunduğumuzdan, Tarih Tezi hakkında bilgiye istinat etmeyen itikatların da sahiplerini utandırmakla neticeleneceğini biliyorduk.

Esasen; eğer cehalet özür sayılırsa; bu gibi zavallıları mazur görmek, hakşinaslık icaplarındandı. Çünkü İmparatorluk devrinde yabancıların tegalübü [baskısı] altında inleyen ve bütün hakları paymâl

olan [telef olan] Türk'ün tarihine ancak altı yüz senelik bir kıdem verilmiş [ömür tanınmış], İmparatorluğun hakikî müessisleri olan Selçuk Türkleri unutturularak şerefli görülen her şey, imparatorluk camiasının Türk olmayan unsurlarına isnat edilmişti. Bu suretle altı yüz senelik tarihte de Türk'e pek az bir şeref hissesi bırakılmıştı.

Gerçi Meşrutiyet devrinin son senelerinde bazı Türk çocukları millî varlığı ve millî tarihi meydana çıkarmak için çalışmağa başlamışlardı. Fakat Mütareke'nin kara günlerinde kara ruhlara ve yabancı kuvvetlere dayanarak iş başına gelen beyinsiz ve milliyetsiz simalar ilk iş olarak bu masum faaliyeti boğmuş, bu sahada çalışanlar, vazifelerinden uzaklaştırılmışlardı. Böyle bir muhit içinde çok dar bir bilgiye malik insanların karşısında yepyeni bir ufuk açılınca, şaşırmaları, bilir bilmez söylenmeleri, hatta saçmalamaları pek tabii değil midir? Şu halde bunlara kızmak değil, acımak, kamaşan gözlerini yavaş yavaş bu yeni ufuktan taşan şualara alıştırmak lâzımdır. Birinci Tarih Kongresi bu vazifeyi parlak bir surette ifa etti.

Bu satırlar 1932 Birinci Tarih Kongresi ile 1933 Üniversite Reformu arasındaki ilişkiyi net bir şekilde ortaya koyuyordu. Ancak, makalenin yayımlanma tarihi 1938 idi. 1933 tasfiyesinin ötesinde hâlâ İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesindeki tarihçiler topun ağzındaydı.

"Brakisefal" Türkler ve Tarihçilik

Fizik antropoloji, belirtildiği gibi, iki dünya savaşı arası Avrupa bilim dünyasında da önemli bir yer işgal etti. 1932, 1937 ve 1943'te toplanan Türk Tarih Kurumu'nun ilk üç kongresinde, antropolojik veriler ile "ırk" sorunsalı gündemini korudu. Ancak, üçüncü kongrede salt tarihe daha geniş yer verilmeye başlanmıştı. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ilk tarihçilerini yetiştirmişti. Bunlar 1943 Kongresi'nde ilk tebliğlerini veriyorlardı. Üçüncü Kongre'nin açılışında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü başta olmak üzere devlet ricalinin huzurunda yaptığı açış konuşmasında, Türk Tarih Kurumu Başkanı Şemsettin Günaltay "brakisefal" Türklerin tarihteki yerini şu satırlarla ifade ediyordu:

Türkler, geriye doğru gidildikçe mazisi derinleşen, yayılan, çok eski bir ırktır. Onun zaman ve mekânlara sığmayan heybetli tarihi, en eski kavimlerin hemen hepsini kucaklamaktadır. Denilebilir ki, Asya tarihi, baştan başa kahramanlıklarla dolu Türk tarihidir. Türk ta-

rihi olmaksızın Avrupa ve Afrika tarihlerinin seyrini takip etmek imkânsızdır. Geçmişin karanlık devirlerinden beri; asır asır, zaman olmuş ki eski dünyanın dört bucağında ancak Türk akıncılarının nal sesleri çınlamış, Huvang-hu kıyılarında, Sint ve Gaıų boylarında, Fırat ve Tuna sahillerinde, Kızılırmak ve Sakarya kenarlarında, Nil deltasında yalnız Türk'ün hâkim sesi duyulmuş, bütün bu ülkelerde, zaman zaman, yer yer Türk kültürünün büyük âbideleri kurulmuştur. Fakat, bizde düne kadar tarihimizin bu önemi kavranmış değildi. Mazimiz ihmal ediliyor, tarihimize altı yüz senelik bir yaş verilmek veya biraz daha ileri gidilerek Selçuklulara kadar çıkılmak yeter görüiüyordu. Ama kökümüz, şanlar ve zaferlerle dolu engin tarihimiz bilinmiyor veya benimsenmiyordu.

Halbuki Türk tarihi önsüz geçmişten, sonsuz geleceğe doğru, bazen coşarak taşan, bazen dinerek inen; fakat durmadan akan bir varlıktır. Osmanlı tarihi, Selçuk tarihi bir hep değil, bu varlık zincirinin halkaları, büyük Türk tarihinin, öğündüren başarılarla dolu, şanlı fakat muayyen safhalarıdır.

Irkımızın büyüklüğünü aydınlatan tarihimiz, bir bütün olarak alınmadıkça, millî enerji kaynağımızın payansızlığı kavranılmış, gerçek benliğimiz bulunmuş olmaz. Nasıl ki düne kadar böyle olmuştu.

Şimşek dehasıyla görüş ufkumuzu örten kara bulutları parçalayan Büyük Ata, her noksanımız gibi bunu da sezdi. Türk Tarih Kurumu'nu yaratırken geniş bir program çizdi. Türk çocuklarına bu ufkun gerisinde gizlenen sonsuz ve engin tarihini, müstakil ve üstün bir millet olarak yaşamak için daima muhtaç olacağı heyecan ve enerji kaynağım belirtti.

İlmi metotlarla çalışmak suretiyle, fakat zekâları çemberleyen fikir kapitülasyonlarından sıyrılarak, dimağları uyuşturan yabancı prejüjeleri [önyargıları] parçalayarak bu feyizli gür kaynağı meydana çıkarmayı Türk çocuklarına kutsal bir amaç olarak gösterdi.

Yolumuz işlenmemiş ve sarptı. Asırların yığdığı prejüjelerin [önyargıların] tesirleri altında Türk'e hasbî [nedeni olmaksızın] düşman olan ve Türk tarihinin şan ve şerefle dolu sahifelerini karalamaktan zevk alan bir kısım müelliflerin saçtıkları çamurlar yolumuzu örtmekte, açtıkları çukurlar her adımda aşılmaz engeller halinde önümüzde belirmektedir.

Bunlar, Türk beşiğinden ve ırkından başlamak üzere, kasten yaptıkları tahriflerle millî tarihimize büsbütün başka bir sima vermiş, Türk'e ait şerefleri, başarıları, başkalarına mal etmiş, milattan iki üç bin sene önce Hazar ötesinden gelerek Yakın Şark'ta insanlığın ilk medeniyet meşalesini yakan, Türkler gibi kafaları brakisefal, dilleri iltisakî kavimlerin gerçek milliyetlerini bir türlü itiraf etmek istememişlerdir.

Sonuç

30'lu yılların "kültür devimi"nin en temel özelliği bilimi din dışı bir eksene oturtmasıydı. Hukuk alanında 1920'li yıllarda gündeme gelen laik anlayış, 30'lu yıllarda bilim alanında da kendini göstermişti. Tarihçilik bu dönemde Darwinist bir çizgiyi izlemiş, insanlığın evrimi Türk kimliğinin oluşturulmasıyla özdeşleştirilmişti. Daha 1932 yılında, Birinci Türk Tarih Kongresi'nde Şevket Aziz Kansu, "dünyada insanın bir tekâmül mahsulü olduğu"nu ve bu "tekâmül silsilesinin hayvanlardan insana kadar geldiği"ni vurguluyordu.[22]

Darwinist Türk Tarih Tezi eğitimin tüm evrelerinde tarih kitaplarına egemen oldu. Daha doğrusu ülkede tek tip tarih kitaplarında yer aldı. 1938 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından yazılmış olan tarih kitapları esas tutularak ilkokul beşinci sınıflar için Kültür Bakanlığı'nca tüm ülkede okutulmak üzere hazırlanan tarih kitabında, "İnsanların ilerleyişi" başlıklı giriş bölümünde, dünyanın ve üzerindeki bitki, hayvan ve insanların yavaş yavaş da olsa sürekli değiştiği, aradan uzun zamanlar geçince büsbütün başka biçimlere girdiği, karaların, denizlerin de bu değişime ayak uydurduğu, bitkilerin, hayvanların da yerine yavaş yavaş yeni cinslerin geçtiği ve "insanımsı maymunlar"dan sonra da insanların ortaya çıktığı kaydediliyordu.

30'lu yıllarda antropolojik dilbilim ile fizik antropoloji iç içe geçmiş iki bilim dalı olarak gelişti. Atatürk'ün her ikisine de yönelmesi doğaldı. Bir ulusu inşa ederken tarih kadar dil birliği de aynı öneme sahipti. *Türk Antropoloji Mecmuası* 30'lu yıllardaki sayılarında dil sorununa geniş yer verdi. Hatta dil birliği konusu ayrı baskı olarak da yayımlandı. Kısaca, 30'lu yıllarda Türk Tarih Tezi ile Türk Dil Tezi atbaşı gitmişti. Her ikisi de birbirini destekliyor ve antropolojiden güç alıyordu. Bu nedenle tarih kongrelerinde dil sorunu da kapsanıyor, buna karşılık *Türk Dili Belleten*'i antropolojik bulgulara yer veriyordu. Antropoloji, tarih ve dil üçgeni İkinci Dünya Savaşı ertesine kadar sürgit devanı etti. Antropoloji biliminin birikimi bunu gerektiriyordu. Dil sorunsalı Türk Dil Kurumu'nun yayımladığı kendi *Belleten*'inde yoğunlaştı. *Türk Dil Kurumu Belleten*'i tarih *Belleten*'inden de önce çıktı, üç dizi olarak 1950 yılına kadar yayımlandı. Türk Tarih Kurumu'nun *Belleten*'i ise uzun yıllar antropoloji-arkeoloji-tarih üçgenini sürdürdü.

Aynı durum ilk sayısı 1942 Kasım-Aralık aylarında çıkan ve *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* adı-

nı taşıyan fakülte dergisinde de gözlendi. Dergi 1946 yılında kurulacak Ankara Üniversitesi'nin de habercisiydi; daha 1942 yılında Ankara Üniversitesi başlığını taşıyordu. *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*'nin 1950 yılına kadar ilk sekiz yılı tarandığında Türkiye'de sosyal bilimlere ne denli önemli katkıda bulunduğu görülecektir. Çok geniş bir bilim ve fikir yelpazesinin yer aldığı yazar kadrosu, 40'lı yılların ikinci yarısındaki tasfiyeler sonucu seçkin bilim insanlarını yitirmesine rağmen Türkiye'de sosyal bilimlere yeni bir soluk getirdi. Kısaca, Türkiye'de sosyal bilimlerin gelişiminde *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* ayrı bir konum elde etti. Keza Türk Tarih Kurumu'nun çıkardığı *Belleten* de aynı dönemde Türkiye'de tarih ve diğer sosyal bilimlere çağ atlatacak güçte bir içeriğe sahip oldu. Ne yazık ki her iki dergi de 40'lı yıllardaki disiplinlerarası çoğulcu niteliklerini ileriki yıllarda koruyamadı.

Her iki derginin 40'lı yıllarda bu denli önemli bir atılım içersinde olması ancak 1930'lu yıllarda yaşanan "kültür devrimi" ile açıklanabilirdi. Türkiye'nin sosyal bilimlerde 1930'lu yıllarda gerçekleştirdiği "kültür devrimi" İstanbul'dan çok Ankara'da meyvelerini vermişti. Gazi'nin, kimi kez aşırılıklar içeren fizik antropoloji kökenli tezleri, Türkiye'de çağdaş sosyal bilimlerin temellerinin atılmasına da vesile olmuştu.

Birçok toplumsal dönüşüm benzer romantik özlemlerin ardından ortaya çıkmıştı. Sosyal bilimlerin doğuş evresi olan 19. yüzyıl romantizmin ta kendisini bağrında yaşatıyordu. Bu süreçte hatalar sevaplara oranla arka planda yer alıyordu. Tüm kültür devrimleri benzer kaderi paylaşmıştı. Ama, son kertede durağan yapılar çözülmüş, bir tür kuantum dönüşümü sağlanmıştı. Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ve ardından Hasan Âli Yücel'in "klasikler"i Cumhuriyet'in inşa sürecinde aydınlanmanın yapıtaşlarını oluşturdu. Türkiye 20. yüzyılı kültürel bağlamda 30'lu ve 40'lı yıllarda Ankara'da yakaladı. Bu süreç Atatürk'ün kültür adamı olarak yadsınamaz öncülüğünde gerçekleşti.

Notlar

1. Mehmed Murad, *Muhtasar Tarih-i Umumî*, tab'-ı rabi, Dersaadet: Tefeyyüz Kitabhanesi, 1327.
2. Mehmed Murad, *Muhtasar Tarih-i Umumî*, tab'-ı rabi, Dersaadet: Tefeyyüz Kitabhanesi, 1327, s. 159.
3. Ali Reşat, *Umumî Tarih* – Son müfredat programlarına muvafık olarak yeniden yazılmıştır, ikinci cilt, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1929, s. 22.
4. Ernest Lavisse ve Alfred Rambaud, *Tarih-i Umumi – Dördüncü Asırdan Zamanımıza Kadar*, birinci cilt – Evveliyat 395-1095, [Ernest Lavisse ve Alfred Rambaud'nun editörlüğünde bir heyet tarafından yazılan ve Darülfünun Edebiyat Medresesi müdür ve muallimlerinden oluşan bir heyet tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir], İstanbul: Matbaa-i Amire, 1926, s. 483.
5. A. Afetinan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1969, s. 364-370.
6. Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti, *Lise ve Ortamektepler için Tarih Soruları*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1935, s. 214.
7. Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti, *Lise ve Ortamektepler için Tarih Soruları*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1935, s. 207-208.
8. M. Şemseddin, *Mufassal Türk Tarihi*, beş cilt, İstanbul: Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti [beşinci cilt], Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti Neşriyatı, 1339-1340.
9. Rıza Nur, *Türk tarihi – Resimli Haritalı*, on iki cilt, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1342/1924-1926.
10. Köprülüzade Mehmed Fuad, *Türkiye Tarihi – Medhal – Türk Alemi*, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1923.
11. Şemsettin Günaltay, *Türk Tarih Tezi Hakkındaki İntikatların Mahiyeti ve Tezin Kat'i Zaferi* (ayrıbasım), İstanbul: Devlet Basımevi, 1938, s. 337-365.
12. Şemsettin Günaltay, "Türk Tarih Tezi Hakkındaki İntikatların Mahiyeti ve Tezin Kat'i Zaferi", *Belleten*, cilt 2, sayı 7-8, Temmuz-I.Teşrin 1938, s. 337-365.
13. Şemsettin Günaltay & H. Reşit Tankut, *Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Gerekli Bazı İzahlar*, İstanbul: Devlet Basımevi, 1938.
14. Literatürü taramamıza rağmen Saint Martin adında bir bilim adamına rastlayamadık. Şemsettin Günaltay Saint Martin Üniversitesi'ni kastediyor olabilir.
15. *Birinci Türk Tarih Kongresi – Konferanslar-Müzakere Zabıtları*, yy. ty., s. 47.
16. Köprülüzade Mehmed Fuad, *Türkiye Tarihi – Medhal – Türk Alemi*, İstanbul: Kanaat Kütübhanesi, 1923.
17. Köprülüzade Mehmed Fuad, *Millî Tarih*, üçüncü sınıf –birinci kısım, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1340-1924 ve Köprülüzade Mehmed Fuad, *Millî Tarih*, ye-

ıııi tab', Tab'ı ve naşiri: Kanaat Kütüphanesi, 1928 [ilk mekteplerin beşinci sınıfına mahsustur].

18. Köprülüzade Mehmed Fuat, *Cumhuriyet Çocuklarına Yeni Millî Kıraat*, Üçüncü Sınıf, 7. Tab'ı, İstanbul: Kanaat Kitabhanesi, Türk Matbaası, 1926, s. 3-4.

19. Köprülüzade Mehmed Fuad, *Turan'ın Kitabı – Ahlakî ve Medenî Musahabeler*, - Devre-i mutavassıta – birinci [sene], İstanbul: Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, 1333; Köprülüzade Mehmed Fuad, *Turan'ın Kitabı – Ahlakî ve Medenî Musahabeler*, Başlangıç; Köprülüzade Mehmed Fuad, *Turan'ın Kitabı – Ahlakî ve Medenî Musahabeler*, Devre-i evveli – İkinci sene; Köprülüzade Mehmed Fuad, *Turan'ın Kitabı – Ahlâkî ve Medenî Musahabeler*, 1 kısım – ilk mekteb devre-i ûlâ – İkinci sene, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, 1332.

20. Köprülüzade Mehmed Fuad, *Millî Kıraat*, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, 1332. [Bilumum mekâtib-i sultaniyye ve ibtidaiyyede tedris edilmek üzre Maarif Nezareti tarafından birinci olarak kabul edilmiştir.] *Millî Kıraat*, Devre-i evveli – Medhal; *Millî Kıraat*, Devre-i evveli – Birinci Sene; *Millî Kıraat*, Devre-i evveli – İkinci Sene; *Millî Kıraat*, Devre-i evveli – Üçüncü Sene; *Millî Kıraat*, Devre-i evveli – Dördüncü Sene; Millî Kıraat, Devre-i evveli – Beşinci Sene.

21. Köprülüzade Mehmed Fuad, *Yeni Millî Kıraat*, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, 1923; Köprülüzade Mehmed Fuad, *Yeni Millî Kıraat*, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, 1925. [Altıncı kısım – dördüncü tab'ı; - Mekâtib-i ibtidaiyyenin son ve sultanilerin ilk sınıfında tedris edilmek üzre Maarif Vekaleti tarafından kabul edilmiştir.] Köprülüzade Mehmed Fuad, *Cumhuriyet Çocuklarına Yeni Millî Kıraat*, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1926. [Birinci sınıf – Yeni tab'ı]; Köprülüzade Mehmed Fuad, *Cumhuriyet Çocuklarına Yeni Millî Kıraat*, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, Türk Matbaası, 1926. [Üçüncü sınıf – birinci tab'ı]; Köprülüzade Mehmed Fuad, *Yeni Millî Kıraat – 2. kısım*, İstanbul: Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1339. 5. Baskı, 6. baskı: 1340/1924; 7. Baskı: 1341/1925; Köprülüzade Mehmed Fuad, *Yeni Millî Kıraat – 3. kısım*, İstanbul: Kanaat Matbaası, 1337. 5.baskı: 1924, 7.baskı: 1926; Köprülüzade Mehmed Fuad, *Cumhuriyet Çocuklarına Yeni Millî Kıraat*, Üçüncü Sınıf, 7. Tab'ı, İstanbul: Kanaat Kitabhanesi, Türk Matbaası, 1926.

22. *Birinci Türk Tarih Kongresi – Konferanslar-Müzakere Zabıtları*, yy. ty., s. 48.

Atatürk, Millet ve Din Birliği Atatürk'ün Afet Hanım'a Yazdırdığı "Medenî Bilgiler" Notları

Din birliğinin de bir millet teşkilinde müessir olduğunu söyleyenler vardır. Fakat biz, bizim gözümüz önündeki Türk milleti tablosunda bunun aksini görmekteyiz.

Türkler Araplar'ın dinini kabul etmeden evvel de büyük bir millet idi. Arap dinini kabul ettikten sonra, bu din, ne Araplar'ın, ne aynı dinde bulunan Acemlerin, ve ne de Mısırlıların, ve sairenin Türklerle birleşip bir millet teşkil etmelerine hiçbir tesir etmedi. Bilakis, Türk milletinin millî rabıtalarını gevşetti; millî hislerini, millî heyecanını uyuşturdu. Bu pek tabii idi. Çünkü Muhammed'in kurduğu dinin gayesi, bütün milliyetlerin fevkinde şamil bir Arap milliyeti siyasetine müncer oluyordu. Bu Arap fikri, ümmet kelimesi ile ifade olundu. Muhammed'in dinini kabul edenler, kendilerini unutmağa, hayatlarını Allah kelimesinin, her yerde yükseltilmesine hasretmeğe mecburdular. Bununla beraber, Allah'a kendi millî lisanında değil, Allah'ın Arap kavmine, gönderdiği Arapça kitapla ibadet ve münacatta bulunacaktı. Arapça öğrenmedikçe, Allah'ın ne dediğini bilmeyecekti. Bu vaziyet karşısında Türk milleti birçok asırlar, ne yaptığını, ne yapacağını bilmeksizin, adeta, bir kelimesinin manasını bilmediği halde Kuran'ı ezberlemekten beyni sulanmış hafızlara döndüler. Başlarına geçebilmiş olan haris serdarlar, Türk milletince karışık, cahil hocalar ağzıyla, ateş ve azap ile müthiş bir muamma halinde kalan dini, hırs ve siyasetlerine alet ittihaz ettiler. Bir taraftan Araplar'ı zorla emirleri altına aldılar, bir taraftan Avrupa'da, Allah kelimesinin îlâsı parolası altında Hıristiyan milletlerin idareleri altına geçirdiler, fakat onların dinlerine ve milliyetlerine ilişmeği düşünmediler. Ne onları ümmet yaptılar ne onlarla birleşerek bir kuvvetli millet yaptılar. Mısır'da, belirsiz bir adamı halifedir diye yok ettiler, hırkasıdır diye bir palaspareyi, hilafet alameti ve imtiyazı olarak altın sandıklara koydular, halife oldular. Gâh Şark'a gâh Garb'a veya her tarafa birden saldıra saldıra Türk milletini topraklarını, menfaatlerini, benliğini unutturacak, Allah'a mütevekkil kılacak derin bir gaflet ve yorgunluk beşiğinde uyuttular. Millî duyguyu boğan, fanî dünyaya kıymet verdirmeyen, sefaletler, zaruretler, felaketler hissolunmaya başlayınca asıl hakiki saadeti öldükten sonra ahrette kavuşacağını vaat ve temin eden dinî akide ve dinî his, millet uyandığı zaman onun şu acı hakikati görmesine mani olamadı. Bu feci manzara karşısında kalanlar, kendilerinden evvel ölenlerin, ahretteki saadetlerini düşünerek veya bir an evvel ölüm niyaz ederek ahret hayatına kavuşmak telkin eden din hissi, dünyanın acısı duyulan tokatıyla, derhal Türk milletinin vicdanındaki çadırını yıktı; davetlileri, Türk düşmanları olan Arap çöllerine gitti. Türk vicdan-ı umumîsi der-

hal yüzlerce asırlık kudret ve güşayişiyle, büyük heyecanlarla çarpıyordu. Ne oldu? Türk'ün millî hissi, artık ocağında ateşlenmişti. Artık Türk, cenneti değil, eski hakiki büyük Türk cedlerinin mukaddes miraslarının, son Türk ellerinin müdafaa ve muhafazasını düşünüyordu. İşte dinin Türk milliyetinde bıraktığı hatıra.

Türk Milleti, millî hissi, dini hisle değil, fakat insanî hisle yan yana düşünmekten zevk alır. Vicdanında, millî hissin yanında, insanî hissin şerefli yerini daima muhafaza etmekle müftehirdir. Çünkü, Türk milleti bilir ki bugün medeniyetin, şahrahında müstakil ve fakat, kendilerine muvazi yürüdüğü umum medenî milletlerle mütekabil insanî ve medeni münasebet, elbette inkişafımızda devam için lazımdır. Ve yine malumdur ki, Türk milleti, her medeni millet gibi, mazinin bütün devirlerinde keşifleriyle, ihtiralarıyla medeniyet alemine hizmet etmiş insanların, milletlerin kıymetini takdir ve hatıralarını hürmetle muhafaza eder. Türk milleti, insaniyet aleminin, samimî bir ailesidir.

A. Afetinan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1969, s. 364-370.

II. Meşrutiyet Yıllarında "Mukaddes Tarih" Örneği: Mehmed Murad'ın *Muhtasar Tarih-i Umumî*'si

Hilkat ve Tufan – Kitâb-ı Mukaddes-i İlâhiyye diyor ki Allah dünyayı yoktan yarattı. Arz ve semalar edilip arza bereket verildi ve sema, güneş ve ay ve yıldızlar ile donatıldı. Bundan sonra dünyada bulunan mahlukât ve en nihayet insan –yani Hazret-i Âdem Aleyh-is-selâm– yaratıldı.

Zî-ruh olan mahlukâtın kaffesi için birer arkadaş yaratıldığı halde ibtida Hazret-i Âdem yalnız bırakılmıştı. Fakat bir müddet sonra Cenâb-ı Hakk Hazret-i Âdem için arkadaş olmak üzere Hazret-i Havvayı yaratmıştır.

Hazret-i Âdem ile Hazret-i Havva ibtida cennette ikamet ederler idi. Lakin cennette iken iblise uyup Hakk-tealâ hazretlerinin emrini unutmuş, Hazret-i Cebrail vasıtasıyle cennetten ihraç olunmuşlardır.

Dünyada mevcud insanların kaffesi Hazret-i Âdem zürriyetidir. Hazret-i Âdem'in oğlu Kabil bir münazaa arasında biraderi Habil'i kati eylemiştir.

Bunun için Kabil zürriyeti dahi bir takım felâketlere uğramışlar.

Hazret-i Âdem'den sonra nübüvvet oğlu Hazret-i Sit'e, ondan sonra Hazret-i İdris-e, ondan sonra dahi Hazret-i Nuh'a tevcih olunmuştur.

Hazret-i Nuh zamanında Tufan vaki' olmuştur.

İnsanlar Cenâb-ı Allah'ın emirlerine bakmayıp dinsizliğe sapmışlar, te'dib ve terbiyeye müstahak olmuşlar.

Bunun için Hakk-ı tealâ dahi tufan beliyyesini gönderip cümlesini mahvetmiştir.

Tufandan yalnız Hazret-i Nuh Aleyh-is-selâm ile tebaasından tahminen yetmiş kişi kurtulmuştur. Çünkü Hazret-i Nuh Cenâb-ı Hakk'ın emriyle bir gemi inşa ederek tufan esnasında gemiye iltica etmişti.

Ecnâs-ı Elsine – Hazret-i Nuh Aleyh-is-selâm'ın Ham, Sam, Yafes isminde üç mahdumu var idi. Tufandan dolayı boş kalmış olan yeryüzünü tekrar imar ve iskân eden bunların zürriyeti sayılırlar.

Türkler, İranlılar, Yunanlılar, Romalılar ve alelumum Avrupalılar Yafes bin Nuh zürriyetidir.

Araplar, Asurîler, Keldanîler, Fenikeliler, Yahudiler, Mısırlılar Sam bin Nuh'dan, zenciler dahi Ham bin Nuh'dan bilinir.

Tufan belliyesinin dehşeti bir hayli zaman insanlar tarafından unutulmamış, hakk yolunda hareket etmelerini mucib olmuştur. Fakat mürur-ı zaman ile cemiyete yine evâmir-i ilahiyyeye itaatsizlik girmiştir.

Hatta dünyada bulunan hükümdarlardan bazıları Allahlık davasiyle her nev'i isyanlara başlamışlardır. Meselâ Babil tarafında hükümet etmekte bulunan Nemrud Cenab-ı Hâlik'e karşı isyan etmiş ve güya dünyaya bir daha tufan gönderildiği halde halas olmak için gayet mürtefi' (semaya kadar) bir kale inşa etmeye kıyam eylemiştir. Cenâb-ı Allah kaleyi inşa eden amelenin lisanlarını tebdil ettiğinden cümlesi darmadağın olmuşlardır. Kale dahi bir saika isabetiyle yıkılmıştır. Dünyada lisanlar bundan çoğalmıştır.

Bu vak'a tarihlerde "tefrika-i Babil" namıyla maruftur.

[Tarih kitabı bu satırların ardından "Hazret-i İbrahim ve zürriyeti", "Hazret-i Lut", "Beni İsrail", "Hazret-i Yusuf", "Hazret-i Musa", "Hazret-i Davud", "Hazret-i Süleyman"a yer veriyor, ve "tarih-i mukaddes"ten ayrılarak ikinci "bâb"da Asya kıt'ası başlığı altında "Türkler, Çinliler, Hindular"a geçiyordu.]

Mehmed Murad, *Muhtasar Tarih-i Umumî*, tab'-ı rabi, Dersaadet: Tefeyyüz Kitabhanesi, 1327, s. 6-18.

Fuat Köprülü ve İlkokul İçin "Millî Tarih"

Fuat Köprülü, 20'li yıllarda edebiyatın ötesinde Türk tarihiyle yakından ilgilenmiş, Cumhuriyet'in pedagojik kaygıları doğrultusunda ilk ve ortaokul ders kitaplarının yazımını üstlenmişti. Nitekim 1923 yılında *Türkiye Tarihi* adlı eserini yayımlanmıştı. İlkokullar için Maarif Vekâleti'nin *Millî Tarih* kitapları onun kaleminden çıkmıştı. Bunlardan 1924 baskısı üçüncü sınıf kitabı şu satırlarla başlıyordu:

"Çocuklar!

Bugün hepimiz memleketimizde efendi olarak yaşıyor, çalışıyoruz; Cuma günü gezmeye çıktığımız zaman her tarafta ay yıldızlı kırmızı bayrağımızı görüyoruz; çünkü burası hür ve müstakil 'Türkiye Cumhuriyeti' topraklarıdır. Sizler de Cumhuriyetimizin mini mini yavrularısınız. Memleketimizde okuyup çalışarak, şimdiye kadar bilmediğiniz şeyleri de yavaş yavaş öğreneceksiniz. Mesela bu sene 'tarih' okuyacaksızın, yüzlerce yıllardan beri milletimizin başından neler gelip geçtiğini anlayacaksınız."

Tarihimiz: Memleketimiz, eskiden beri şimdiki gibi değildi. Daima değişe değişe bu hale geldi. Mesela on altı on yedi sene evvel Türkiye'de 'cumhuriyet' idaresi yoktu; padişahlık idaresi, istibdat idaresi vardı.

Siz istibdat idaresinin ne demek olduğunu iyice anlayamazsınız: İsmine 'padişah' denen bir zalim, bütün milleti kendi keyfine göre kasıp kavuruyor, adeta hayvan sürüsü gibi idare ediyordu. Kimsenin malı, canı, ırzı emin değildi; padişah istediğinin malını elinden alıp başkasına veriyor, istediğini öldürüyordu. Bir taraftan padişah, bir taraftan onun zalim memurları el birliğiyle zavallı halkın canını yakıyorlardı. 'Hak' kelimesini ağza almak, hakkını istemek kimsenin haddi değildi; kimse düşündüğünü söyleyemez, yazamazdı; üç beş kişinin bir araya toplanması bile kabil değildi. Bilseniz o günler ne kara günlerdi! Bütün millet kan ağlıyordu...

İşte, geçmiş zamanları, milletlerin iyi veya fena günlerini, ne iken ne olduklarını bize bildiren 'tarih'tir. Her Türk mutlaka kendi millî tarihini öğrenmeli, ondan ibret almalıdır.

Tarihten ibret: Çünkü tarih masal değildir. Bize dünyada neler gelip geçtiğini, bazı milletlerin neden yükseldiğini, bazılarının da neden geri kaldığını öğretir. Bunları can kulağıyla dinlemeli, öğrenmelidir. Tarih yalnız insanlar için değil milletler için de en büyük bir ibret dersidir.

Bazı milletlerin tarihinde çok büyük felâket günleri de olur. Lakin, o millet olur olmaz felaketlerden yılıp korkmazsa, yaptığı yanlışlıkları anlayıp düzeltirse, kendine güvenip var gücüyle çalışırsa, az zamanda kendini toplar. Düşmanlardan öcünü alır. O kara günlerin acısını çabuk siler.

Köprülüzade Mehmed Fuad, *Millî Tarih, Üçüncü sınıf – Birinci kısım,* [İlk mekteplerde tedris olunmak üzere son programlara göre yazılmış ve Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti'nce kabul edilmiştir], İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1340-1924, s. 3-5.

Fuat Köprülü ve Romantik "Millî Tarih" Eleştirisi

Millî tarih telâkkisinin *romantik* devrini, *Türk nasyonalizmi* de tabiatiyle görmüştür; Avrupa tarihçiliğinin Türkler hakkında hiçbir ilmi esasa dayanmayan çok haksız menfi telâkkileri karşısında, bizim romantik tarihçiliğimizin aksül'ameli de ister istemez çok müfrit ve mübalâgalı alacaktı ve hakikaten öyle de oldu. Bütün ilmî terâkkilerin esası olan *tenkid fikri*'nin inkişafı ve *rasyonel* çalışma usûllerinin yerleşmesi, dünyanın her yerinde olduğu gibi, bizde de, "yarım asırdan fazla bir zamandan beri fasılalarla devam eden" bu *Romantik Tarih* devrini kapatacaktır; fakat, yine her yerde olduğu gibi, bizde de bu romantik telâkkıy, *Millî Tarih* tetkiklerine karşı umûmî bir alâka uyandırmak ve *Umûmî Tarih* içinde Türklerin rolünü araştırmağa sevk etmek itibariyle, psikolojik bir hamle yaratmıştır. Beni, otuz sene evvel, millî tarih araştırmalarına sevk eden ve –insanı ümitsizliğe ve atâlete düşürecek– maddî ve mânevî bin türlü mânialara karşı bu yoldan ayırmayan biricik âmilin de, bu psikolojik hamle olduğunu îtiraf etmeliyim. Ancak, hemen ilâve etmeliyim ki, daha ilk günden başlıyarak, bu araştırmalarımda, tarih tedkiklerinin *ilmî* ve *objektif* usûllerinden ayrılmamaya ve Garp tarihçilerinin Türkler hakkında indî ve menfî hükümlerini sırf *objektif* usûlle tenkide çalıştım. *Rasyonalizm*'den ayrılmamak husûsundaki kat'î azmime rağmen, eski yazılarımda zaman zaman bu romantizm'in tesirleri bulunduğunu saklayamam. Fakat, her şeye rağmen, otuz senelik mütemadî bir çalışma esnasında elde edebildiğim *müsbet neticeler* sayesinde, Türklerin Ortazaman tarihindeki rolleri hakkında mevcut yanlış fikirlerden bir haylisini değiştirmeye muvaffak olduğumu ve birçok Garp âlimlerinin artık o neticeleri kabul ettiklerini, büyük bir memnuniyetle söylemekten kendimi alamıyorum.

Ben *ilim*'e, ve insanlığın *iyi*'ye, *doğru*'ya gittiğine inananlardanım; bundan otuz sene evvel olduğu gibi, bugün de *insaniyetçi* Türk nasyonalizminin heyecanını kalbimde ve kafamda taşıyorum. Lâkin, tarihî realite'yi ararken, her şeyden evvel ilmî bir hakıykatin hizmetkârı olduğumu unutamam. Daimâ tekrar ettiğim gibi, Türk milletinin cihan tarihi'ndeki büyük rolünü bugünkü ilim zihniyetiyle *objektif* olarak ortaya koyabildiğimiz zaman, dünya ilim âleminin bunu kolaylıkla kabûl edeceği ne kadar muhakkak ise, bunun Türk milletine en büyük bir hizmet olacağı da o derece kat'îdir. Esasen *tarihî hakıykat* de, Türk milletinin hakıykî menfaatine mugayir olamaz." İstanbul – 2 Mart, 1940.

Fuat Köprülü, "Başlangıç," içinde: W. Barthold, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Üçüncü basım, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, 1973. s. xxııı-xxıv. Birinci basım: İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1940.

مبادئ علوم طبیعیه

تاریخ طبیعی

و

تطبیقاتی

١٣٢٨

1912 yılında yayımlanan *Mebâdi-i Ulum-ı Tabiiyyeden Tarih-i Tabiiyye ve Tatbikatı* başlıklı eserde yeryüzü devirlerini sayıyor, "tabakât-ı arziyye" ya da yeryüzünün beş devire ayrıldığı belirtiliyordu.

معارف عمومیه نظارتی

دماغ و ملکات عقلیه

١٣٣٣—١٣٣٥

Dimağ ve Melekât-ı Akliyyenin Fizyolociya ve Hıfzı's-sıhhası adlı eser Broca ile Topinard'ın beyin ölçümlerini ele alıyor, ilk kez "antropolociya"ya yer veriyordu.

Kadınlar, fününun [bilimin] çıkardığı netaice istinaden verdiği karara mutavaattan [boyun eğme] başka çare bulamazlar. Dimağları vezn olmuş [tartılmış], daha hafif gelmiş. Bundan kuvve-i akliyece dûn [aşağı] mertebede bulunduklarını kabul etmelidirler ve kadınlar daha mütemeddin [medeni] bir kavme mensub oldukları zaman erkeklere nisbeten derecelerinin vahşilerden pek aşağı olduğunu da çar u naçar [çaresiz] tasdik etmelidirler.

Avanzade Mehmed Süleyman

***Kıyafetname*, 1916**

Osmanlı Proto-Antropolojisi ve Toplumsal Cinsiyet Irkçılığı

Türkiye'de antropoloji başlatanlar Batı'da olduğu gibi hekimlerdi. Hekimlerin antropolojiye ilgi duymaları doğaldı. Bilgi tasnifinde antropoloji başlangıçta biyolojinin bir alt kategorisi olarak görüldü. Türkiye'de bu çok yakın zamana kadar böyleydi. 1957, 1962 ve 1964 yıllarında Maarif Vekâleti tarafından yayımlanan üç ciltlik *Türkiye Bibliyografyası 1939-1948* başlıklı eserde, "antropoloji" ve "Türklerin antropolojisi" sosyal bilimler başlığı altına koyulmamıştı. Matematik, fizik, kimya, biyoloji o tarihteki tasnife göre nazari bilimlerdi. Biyoloji başlığı altında "prehistorya", "jeoloji devirleri", "antropoloji", "etnografi", "Türklerin antropolojisi", "İnsan cinsinin çeşitliliği", "ırk", "tekâmül", "veraset", "hayatın menşei" gibi alanlar sayılıyordu.[1] Yine *Türkiye Bibliyografyası*'nın tasnifine göre sosyoloji ve antropoloji farklı dünyalara aitti. Sosyoloji *Türkiye Bibliyografyası*'nda, "sosyal ilimler" başlığı altında yer alıyordu.[2] Antropoloji ise bir "müspet ilim"di.

Türkiye'de antropoloji uzun yıllar "kemik" bilgisi anlamına geldi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatı olarak *Liseler İçin Kabul Olunan Antropoloji Levhalarına Mahsus İzahnameler* adlı bir broşür yayımlanmıştı. Bu broşür liselerde biyoloji derslerinde kullanılan insan iskeletiyle ilgili kemik bilgilerini içeren bir listeydi.[3]

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Türkiye'ye ilk antropolojik bilgileri getiren de bir hekimdi. Abdullah Cevdet 1913 yılında Maarif-i Umumiyye Nezareti Talim ve Terbiye Kütüphanesi'nce yayımlanan *Dimağ ve Melekât-ı Akliyyenin Fizyolociya ve Hıfzı's-sıhhası* adlı eserinde ilk kez "antropolociya"ya yer veriyordu.[4] Eser, Broca ile Topinard'ın beyin ölçümlerini ele alıyor ve onların "antropolociya laboratuvarı"dan söz ediyordu. Birkaç yıl sonra, 1916'da yayımlanan Avanzade Mehmed Süleyman'ın *Ulum-ı Hafiyyeden Musavver ve Mükemmel Kıyafetname*[5] ad-

lı eseri antropolojiye yer veren ikinci kitap oldu. Her iki kitapta ırk teorileri gündeme geliyor, kafa ölçüsü, beynin ağırlığı, zekâ ile beynin ilişkisi değerlendiriliyordu. *Kıyafetname*'nin bir diğer özelliği kafa ölçüleri ile Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın sorunu arasında bir ilişki kurmasıydı. Kitapta bir yandan, siyah ve sarı ırk, zenciler, Eskimolar, Çinliler, Avustralya yerlileri kafa ağırlıklarıyla Batılıların gerisinde yer alıyor, diğer yandan aynı ölçümler kanıt olarak gösterilerek kadının erkekten daha aşağı bir mahlûk olduğuna "kanıt" getiriliyordu. Bu bir tür toplumsal cinsiyet ırkçılığıydı.

Bu tarihlerde fizik antropolojinin varsayımlarından biri baş büyüklüğü ile zekâ arasında bir ilişkinin olduğuydu. Diğer bir varsayım kafasını kullanan, kafa işi yapan insanın kafasının giderek büyüdüğüydü. Sürekli "aklî" çalışmak başın büyümesine neden oluyordu. Diğer bir deyişle "cevher-i dimağî", yani beyin okkaya vuruluyor, "akıl başta" dendiğinde koca kafa olmak belirleyicilik kazanıyordu.

Satı Bey ve "Edvâr-ı Arziyye"

Osmanlı'da "mukaddes" tarihten farklı bir geçmiş biyoloji ve jeoloji kitaplarıyla başladı. Bu tür anlayışın öncülerinden biri ileride Arap milliyetçiliğinin babası olarak ünlenecek M. Satı (el-Husrî) Bey'di. Mülkiye mezunu Satı Bey Darüşşafaka ve Darülmuallimin müdürlüğü yapmış dönemin aydın kimliklerinden biriydi. 1912 yılında yayımlanan *Mebâdi-i Ulum-ı Tabiiyyeden Tarih-i Tabiiyye ve Tatbikatı*[6] başlıklı eserinde "edvâr-ı arziyye", bugünkü deyişle yeryüzü devirlerini sayıyor, "tabakât-ı arziyyenin tarih-i teşekkülü"nü beş devire ayırıyordu. Bunlar "devr-i ibtidaî", "devr-i evvel", "devr-i sânî", "devr-i sâlis" ve "devr-i râbi' " idi. Kısaca bir ilk devrin ardından dört devir sayıyordu. Bu Batı bilim dünyasında yapılan sıralamaydı. İlk devirde "müteazzıvat" yana organizma yoktu. Birinci devirde bugününkünden çok farklı "hayvanat" ve "nebatat" vardı. Bugünküne benzer organizmalar ancak üçüncü devirde ortaya çıkmaya başlamıştı. Dördüncü devirde ise artık günümüzdeki hayvanlar ve bitkiler görülüyordu. Bu beş devirden ilkine "devr-i gayr-ı hayatî", diğer dördüne ise sırasıyla "devr-i hayvanat-ı atika", "devr-i hayvanat-ı mutavassıta", "devr-i hayvanat-ı cedide" ve "devr-i hâzır" adını veriyordu. Aynı şekilde yeryüzünün jeolojik evrelerine de sırasıyla "arazi-i ibtidaiyye" ya da "arazi-i ati-

Osmanlı'da "mukaddes"ten farklı bir geçmiş anlayışını
biyoloji ve jeoloji bilgisi başlattı.
Bu tür anlayışın öncülerinden biri ileride Arap
milliyetçiliğinin babası olarak ünlenecek
M. Satı (el-Husrî) Bey'di.

ka", "arazi-i evveliyye," arazi-i sâniye", "arazi-i sâlise" ve "arazi-i "râbi'a" diyordu.

Satı Bey ile birlikte biyoloji ve jeolojide çağdaş normlar benimseniyor, ana hatlarıyla bilimsel bir anlayış Osmanlı İmparatorluğu'na girmiş oluyordu. Burada en önemli devir "dördüncü devir"di. Zira insanoğlu dördüncü devirde "zuhur" ediyordu. Nitekim Satı Bey "mukaddes" tarih anlayışını bir kenara bırakıyor ve "nev'-i beşer dahi bu sırada intişar ve terakki ve temeddün etmiştir" diyordu. Bu İkinci Meşrutiyet yılları için bile son derece radikal bir çıkıştı. Bir yandan felsefe kitaplarında Lamarck ve Darwin okutulurken öte yandan jeoloji ve biyolojide milyonlarca yıl öncelere gidiliyordu. Böylece kutsal kitaplardaki beş, altı bin yıllık geçmiş terk ediliyor, "kürre-i arz"ın büyük değişiklikler geçirerek evrildiği belirtiliyor, hücreden yola çıkılarak insanoğluna varılıyordu. Osmanlı proto-antropolojisi böyle bir birikimin üzerine inşa edilecekti.

Abdullah Cevdet ve "Antropolociya"

Abdullah Cevdet kafa büyüklüğü ve ağırlığıyla zekâ arasındaki ilişkiyi kanıtlamak için birçok örnek sunuyordu. Bu durum, salt eğitim aşamasındaki öğrenciler için değil, yetişkinler için de geçerliydi. İlkokullarda, en çalışkan, zeki çocuklar, baş ve vücut itibarıyla kendi sınıflarındaki "cahil ve tembel" öğrencilere oranla daha büyük kafalı idiler. Öğretmenler bunu saptamıştı. Keza büyük şehirlerde yaşayan çocuklar, köylü ve kasabalı çocuklara oranla hem daha zekiydiler, hem de kafaları daha büyüktü. Kafa büyüklüğünün yanı sıra alın genişliği de zekânın göstergesiydi. Nitekim şehir çocuklarının alınları da diğerlerine göre daha genişti.

Bir başka örnek Paris okullarından veriliyordu. Tabip bir öğretmene göre, sınavlarda başarılı olmuş, zeki ve çalışkan öğrencileri tembel olanlardan ayırt etmek için başlarının büyüklüğüne bakmak yeterliydi. Bu sınava bile gerek duyurmayacak bir husustu. Paris'te Valle de Grace askerî hastanesinde doktorlar benzer bir araştırmaya girişmiş, profesörler, cerrahlar, öğrenciler, hizmetçiler ve hastaların başlarının çevresini ölçmüşlerdi. Sonuç yine beklenen doğrultudaydı. Profesörlerin, cerrahların ve öğrencilerin başları, hizmetçilerin ve askerlerinkinden daha büyük çıkmıştı. Keza, kolaylıkla yazıp okuyabilecek düzeyde "talim ve terbiye" görmüş askerlerin bundan mahrum kalmış olanlara oranla daha büyük kafalı oldukları doktorlarca teyit edilmişti. Aynı doktorlar Paris'in Cherche-Midi Hapishanesi'ndeki asker mahkûmlardan "ilim ve terbiye" görmemiş olanlarının baş büyüklüğünün fazla olmadığını tespit etmişlerdi.

Abdullah Cevdet antropolojinin bu "bulgu"sunu Charles Darwin'le destekliyordu. Charles Darwin, güya, şunları söylemişti: "Tahsile pek geç başlayan bir zat bilirim, bu gayur adam boş geçen gençlik zamanlarının ziyanını telâfi için tahsil ve tetebbu'a pek büyük bir gayret ve ikdânı ile [gayret ve sebatla] girişmişti. Birkaç sene sonra muhit-i re'sinin [baş çevresinin] birkaç santimetre arttığını gördüm."

1888 yılında Londra "Antropolociya" Cemiyeti şu iki sorunu görüşmüştü:

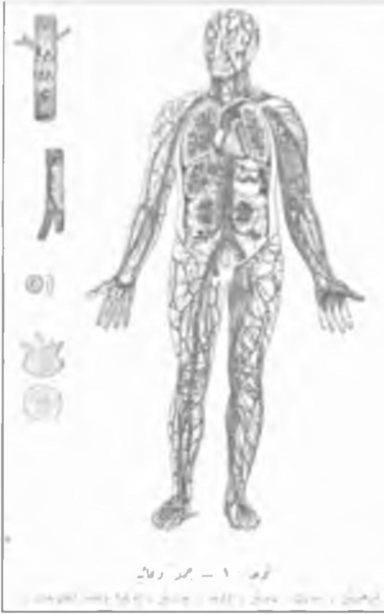
1. Çocukların ve gençlerin baş büyüklüklerinin terbiyeye yatkınlıkları açısından etkisi neydi? Diğer bir deyişle baş büyüklüğü çocukların daha kolay terbiye görmelerini sağlıyor muydu?

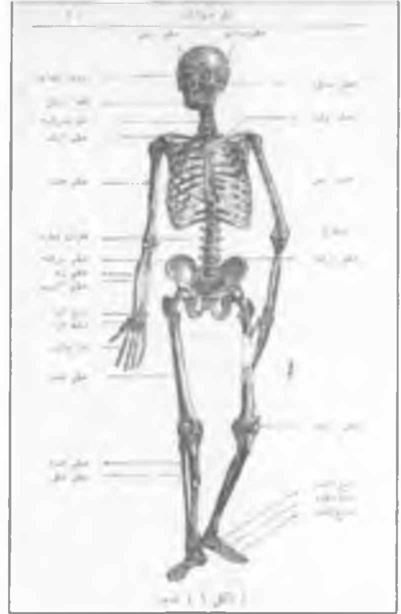
2. Zihnin çalışması, çabalaması, gayreti başın büyümesine neden oluyor muydu?

آنتروپولوژی
- ۲ -
استانبول
۱۳۴۱

Cumhuriyet'in ilk yıllarında liselerde biyoloji derslerinde kullanılan insan iskeletiyle ilgili kemik bilgilerini içeren *Liseler İçin Kabul Olunan Antropoloji Levhalarına Mahsus İzahnameler* adlı bir broşür yayımlanmıştı.

Bu iki husus Cambridge Üniversitesi'nde yapılan bir araştırma raporunun derneğe ulaşması üzerine gündeme gelmişti. Doktor Van, 1075 öğrencinin baş ölçümlerini alnuş, yaşlarını ve derslerdeki başarılarını da katarak bir istatistik düzenlemişti. Sonuç olarak zekâ derecelerine göre öğrencileri üç "mertebe"ye ayırmıştı. Bunlar sınavlarda büyük başarı gösterenler, orta derecede başarıya ulaşanlar ve başarısız olanlardı. Birinci "mertebe"deki öğrencilerin Cambridge'e girdikleri, yani kabaca 19 yaşında bulundukları zaman başlarının çevresinin 50 santimetre olduğu görülmüştü. Bu üçüncü "mertebe"deki öğrencilerinkinden daha genişti. Üçüncü "mertebe"deki başarısız öğrencilerin, Cambridge'deki eğitimleri süresince, yani 25 yaşına vardıklarında kafa çevreleri ortalama yüzde 3 oranında artmıştı. Bunlar arasında kafaları yüzde 6 büyüyen bile vardı. Ama yine de bu üçüncü "mertebe"deki öğrencilerin mezuniyet evresinde başları birinci "mertebe"dekiler

Satı Bey ile birlikte biyoloji ve jeolojide çağdaş normlar benimseniyor, ana hatlarıyla bilimsel bir anlayış Osmanlı İmparatorluğu'na girmiş oluyordu. Burada en önemli devir "dördüncü devir"di. Zira insanoğlu dördüncü devirde "zuhur" ediyordu. Nitekim Satı Bey "mukaddes" tarih anlayışını bir kenara bırakıyor ve "nev'-i beşer dahi bu sırada intişar ve terakki ve temeddün etmiştir" diyordu.

düzeyine ulaşmamış oluyordu. Bu da şunu gösteriyordu ki, "ilim ve terbiye"den mahrum insan kafasının büyümesi 20 yaşına geldiğinde durduğu halde, "tahsil ve tetebbu"da bulunan gençlerin başları ileri yaşlarda da gelişimini sürdürüyordu. Nitekim Cambridge Üniversitesi öğrencilerinde bu oran yüzde 3 ile 6 arasında idi. Abdullah Cevdet bu sonuçlara kendi gözlemleriyle de ulaşıyordu: Okullarda zeki öğrenciler genellikle "büyük kafalı" olanlardı. Benzer sonuçlara Fransa'da da varılmıştı. Kafasını kullanan, zihnini sürekli çalıştıran insanın baş çevresi büyümesini sürdürüyordu. Tüm hayatını "tahsil ve tetebbu"ya hasreden insanlarda bu açıkça görülüyordu.

Antropoloji kafa büyüklüğünün yanı sıra bir başka kıstasla da ilgileniyordu. O da beynin ağırlığı ya da o günkü deyişle "vezn-i dimağ"dı. Ya da beynin hacmiydi. Beyni tartarak da kafa büyüklüğündeki sonuçlara varılıyordu. Doktor Broca ve Doktor Topinard'ın "antropolociya" laboratuvarında birçok beynin ağırlığı ölçülmüştü. Bu bulgular daha önce "fizyolociya" âlimlerinden Wagner'in tarttığı 964 beynin ağırlığıyla karşılaştırılmıştı. Bu arada birçok ünlü şahsiyetin beyin ağırlığı da karşılaştırmalarda de-

ğerlendirilmişti. Varılan sonuç şuydu: Ağırlığı 850 gramdan aşağı olan beyne sahip insan her türlü akıl yürütmekten mahrum sayılabilirdi. Budala çocukların ve Alp dağlarında yaşayan ve Krepen denilen ahmakların, mikrosefal Azteklerin, "raşitizm" hastalığına tutulmuş çocukların beyinleri pek az gelişmişti. Yirmi beş yıl önce Londra'da ölen genç bir Buşman'ın beyni 870 gram gelmişti. Bu miktar mutlak surette "ebleh" olmayan kimselerde rastlanan beyin ağırlığının en alt düzeyiydi. Goril denilen ve bütün maymunların en cüsselisi ve insana en çok benzeyen hayvanın beyin ağırlığı 530 gramdı.

Bu noktadan itibaren Abdullah Cevdet, ırk antropolojisine geçiyordu. Her şeyden önce ırkları "âlî ırk" ile "sâfil ırk" şeklinde ayırıyordu. "Sâfil ırk" aşağı ırk demekti. Bu iki ırkın grubunun beyin ağırlıkları farklıydı. Mesela zencilerde ortalama beyin ağırlığı 1230 ila 1300 gramdı. Avrupalıların beyin ağırlığının ortalaması ise 1340 ila 1420 gramdı. Antropolojinin kurucusu sayılan Paul Broca'ya göre beyaz ırkın beyin ağırlığı ortalaması "vahşiler"inkinden yüzde 10 oranında fazlaydı. Birçok ünlü şahsiyetin beyin ağırlığı beyaz ırkın ortalamasının epey üzerindeydi. Ünlü doğa bilimcisi Cuvier'nin beyni 1820 gram geliyordu. Şair Schiller'inki 1785 gramdı. Dante'ninki 1556 gram gelmişti. Bunların da üzerlerinde olanlar vardı. Cromwell'in beyni 2231, Lord Byron'ınki 2288 gramdı. Bütün bunlar "pek zeki adamların umumen dimağları pek ziyade neşv ü nema bulmuştur [gelişmiştir]" sonucunu veriyordu. John Davis tüm bu verileri ırklar bağlamında tasnif etmişti. Sıralamasında başta İngilizler geliyordu. 21 İngiliz, 25 Çinli, 5 Eskimo, 9 zenci ve 17 Avustralyalı yerlinin beyin ağırlıkları şu sırayı takip ediyordu: İngiliz 1425 gram, Eskimo 1396 gram, Çinli 1375 gram, zenci 1323 gram ve Avustralyalı yerli 1197 gram.

Abdullah Cevdet, zekâyı ölçerken salt beynin ağırlığıyla yetinmenin doğru olmayacağı kanısındaydı. Beyin ağırlığının yanı sıra insanın boyu, kilosu, beden şekli de önem kazanıyordu. "Antropolociya" âlimleri, ortalamadan bir santimetre uzun bedenin 5 gram beyne eşit olduğunu kaydediyorlardı. Bu nedenle uzun boylu insanlarda her bir santim için beyin ağırlığından 5 gram düşmek gerekiyordu. Doktor Paul Broca tarafından ölümü ertesi beyni ölçülen Yovakim adındaki gayet cüsseli adamın beyni 1735 gram gelmişti. Boyu 2.10 metre olan bu kişinin zekâsı "pek az"dı. Memeli hayvanlar arasında beden büyüklüğüne göre beyin ağırlığı en yüksek olan insandı. Balina, fil, yunusların beyinleri insan

beyninden daha ağırdı. Ancak, bu bedenlerinin iriliğinden kaynaklanıyordu.

Son olarak Abdullah Cevdet, beyin ağırlığını zekânın gelişimi ile kesin bir orantıya vurmanın doğru olmayacağını söylüyor, ancak önemli bir kıstas olarak ele alınabileceğini vurguluyordu. Nitekim kitabında bu konudaki bölüm Manouvrier'nin bir gözlemiyle sonlanıyordu: "Zekâ ile az çok mümtaz 100 kişi içinde 78 kişinin vezn-i dimağları [beyin ağırlıkları] mutavassıtü'z-zekâ [orta zekâlı] adamların vezn-i dimağlarının fevkindedir [üzerindedir]. Tetkikatımızı ilerletecek olursak bu yüzde 78 adedi, yüzde 85'e baliğ olabilir [ulaşır]."

Kadınların Beyinleri

Antropoloji ırklar arasında beyin farklarını incelediği gibi cinsiyetler arasındaki farkı da ele almıştı. Bu konu Meşrutiyet Türkiyesi için ayrı bir önem arz ediyordu. Zira 1908 ile birlikte Türkiye'de feminizm yol kat etmiş ve "müsavât-ı tamme" düsturuyla kadın-erkek eşitliği vurgulanmıştı. Bu eşitlik anlayışı birçok çevrede infial uyandırmıştı. Dine gönderme yapan gerekçeler başta olmak üzere muhafazakâr çevrelerde bu husus sürekli sorgulanıyordu. Kadın-erkek eşitliği söz konusu olamazdı. Bu eşitsizliğe "bilimsel" kanıt nihayet antropolojinin "bulgu"larıyla elde edilmiş oluyordu. Avanzade Mehmed Süleyman, *Ulum-ı Hafiyyeden Musavver ve Mükemmel Kıyafetname*'de kadın konusuna üç bölüm ayırmıştı: Bunlar "kadın", "kadında dimağ", "mukayese-i zükur ve nisvan [kadın ve erkek mukayesesi]" idi. Kitapta kadının ikinci sınıf bir "mahlûk" olduğu antropolojinin verileriyle "kanıtlanıyordu."

"Kadın" başlıklı bölümün ilk cümlesi şöyleydi: "Kim ne derse desin erkek erkek ve kadın kadın olarak yaratılmıştır. Bu sebeple aralarında tabiaten bir fark vardır." Ancak her iki cins birbirine muhtaçtı. Erkek ile kadın bir araya gelir ve bu birleşmeden doğan çocuklarla aile ortaya çıkardı. Ve bütün insanlık ya da "hey'et-i ictimaiyye-i beşeriye" bu ailelerden oluşurdu. Ailenin bireylerinin ayrı ayrı görevleri vardı. Ailenin en mühim "uzvu" erkekti. Yaratılış itibarıyla erkek metindi. Her türlü güç koşullara, zor işlere katlanabildiği, bunlara tahammül edebildiği için erkeğin "ailenin haricinde" çalışması gerekiyordu. Ailede doğurgan olan ve aileye hayat veren ise kadındı. Onun görevi doğurmak, beslemek ve böylece nesli korumak ve sürdür-

Avanzade Mehmed Süleyman'ın *Ulum-ı Hafiyyeden Musavver ve Mükemmel Kıyafetname* adlı eserinde ırk teorileri gündeme geliyor, kafa ölçüsü, beyin ağırlığı, zekâ ile beynin ilişkisi değerlendiriliyordu.

mekti. Bunun yanı sıra yemek pişirmek, çamaşır yıkamak, elbise dikmek gibi ev ekonomisine, "umur-ı beytiyye"ye ait görevleri vardı. Kadın "aile dahilinde" çalışmaya mecburdu. Çünkü bedeni, "teşkilât-ı bedeniyyesi" başka türlü çalışmasına el vermiyordu. Nazikti, nahifti, kırılgandı. Erkek gibi dış dünyanın elem ve musibetlerine tahammül gücü yoktu. O da erkek gibi "aile harici"nde çalışırsa düzen bozulurdu; insanlığın geleceği tehdit altına girerdi. Erkek dışarıda çalışır, kadın da erkeği takip ederek hariçte çalışmaya başlarsa ev işlerini kim görecekti? Evladı kim yetiştirecekti?

Avanzade Mehmed Süleyman'a göre, Batı toplumlarının bazılarında kadınların da erkekler gibi her türlü hukuka sahip olmaları gerektiği görüşü yaygındı. Oysa ailenin iki önemli uzvu olan erkek ile kadının, diğer bir deyişle "zevc" ve "zevce"nin evin dışında çalışması söz konusu olduğunda bundan doğacak mahsurlar birçok eserde güzel bir şekilde ifade edilmişti. Bunları tekrarlamanın gereği yoktu. Bu tür bir uygulama "fena bir âdet" olarak kabul edilmeliydi. Bir kadın "hanesinde, ailesi dahilinde" bulunmalıydı. "Kadının hanesi haricinde bir vazifesi yok"tu.

Oysa bu gerçeğe ters düşen ciltlerle kitap yazılıyordu. Bu kitaplara göre kadın da erkek gibi olmalıydı;"erkek ne türlü hukuka malik ise kadın da onlara malik olmalı"ydı; "aralarında 'müsavât-ı tamme' bulunmalı"ydı. Bu görüşleri kabul etmek olanaksızdı. Öncelikle şunu belirtmek gerekirdi ki, "hukuk başka, vazife başka"ydı. Bir kadın erkek gibi medenî hukuka sahip olabilirdi. Fakat bu hukuka sahip olması onun aile görevlerinden, "vezâif-i aile"den uzak durmasını gerektirmezdi. Avrupa kadınlarıyla bizim kadınlarımız arasında hiçbir fark bulunmadığı zannında olan önyargılı, yüzeysel fikirlere, "efkâr-ı sehife"ye sahip kişilere denecek bir söz yoktu. Bu derece basit bir şeyi anlamamak dikbaşlılıktı; inat, direnmeden başka bir şey olamazdı. Bizim kadınlarımız "evvel emirde" Müslüman kadınlardı. Örtünme gereği, "mesturiyet" onların erkekler gibi gezip çalışmalarına engeldi. Bunu görmemek İslamiyetin ulvî faziletlerini, "fezâil-i ulviyye-yi İslamiyye"yi anlamamak demekti.

Musavver ve Mükemmel Kıyafetname kadın konusundaki görüşlerini böylece ifade ettikten sonra, işi "bilimsel"liğe vuruyordu. Bu alanda da başvurduğu "bilim" dalı antropolojiydi. Bu bölüme şu satırlarla başlıyordu: "Evvel emirde dimağ nokta-i nazarından erkeklerle kadınlar arasında her halde bir fark bulunduğu muhakkaktır." Bunu kanıtlamak için "fizyolociya-i dimağ" yani beyin fizyolojisine müracaat edilmeliydi. Hayatta olan bir insanın kafatasının şeklini, büyüklüğünü inceleyerek onun beyni hakkında önemli bilgiler elde etmek mümkündü. Başın büyüklüğünü basit bir şekilde belirlemek için başa giyilen ve başın adeta bir kalıbını oluşturan takkenin hacmi yeterliydi. Ancak başın çevresini doğru bir biçimde tespit edebilmek için "antropolociya" uzmanlarının birçok aleti vardı. Bu aletlerin bazıları fesçilerin, şapkacıların fes ve şapka kalıplarına benziyordu. Pantograf gibi olanları da vardı: Başın gayet düzgün resmini çizmeye yarıyordu. Bu aletlere "sefalometri" deniyordu.

Bu arada bu amaçla kullanılmak üzere gayet sade bir alet icat edilmişti; iki santimetre genişliğinde altmış santimetre uzunluğunda kurşun bir şerit bu işi görüyordu. Baş ölçülmek istendiğinde söz konusu şerit, başın çevresine güzelce dolanıyordu. Kurşunun elastikiyeti yok denecek düzeydeydi. Bir kere ölçü alındıktan sonra şerit yavaşça düz bir satıh üstünde hazırlanan beyaz kâğıt üzerine konuluyor ve böylece başın çevresinin ölçüsü öğrenilmiş oluyordu. Başın hacmine oranla çevresi işte bu alet ile ya da yukarıda belirtilen takke aracılığıyla sapta-

Birçok ünlü şahsiyetin beyin ağırlığı
beyaz ırkın ortalamasının epey üzerindeydi.
Dante'ninki 1556 gram gelmişti.

nırdı. Böylece alınan ölçüler karşılaştırılarak şu sonuçlara varılıyordu: Avrupa'da ve buradan yeni kıtalara göç etmiş insanların yaşadıkları yörelerde, "âlî" ya da yüksek ırkların, "urûk-ı aliyye"lerin başları, siyah ve sarı ırkların, "urûk-ı siyahî ve urûk-ı asfer"i oluşturan aşağı nesillerin, bir başka deyişle alt nesillerinkilere, "ensâl-i sâfile"ninkilere oranla daha büyüktü. Kentleşme de kafayı büyütüyordu. Gelişme sürecindeki şehirlerin halkı arasındaki ırkların ve bireylerinin baş büyüklüğü, bilimin ve sanayinin, daha doğrusu gördükleri talim ve terbiyenin derecesiyle orantılı bir biçimde artıyordu. Mesela Fransa'da Basse Breton'ların başları Doğu ve Kuzey Fransa'da yaşayan halkınkine oranla daha küçüktü.

Baş büyüklüğündeki bu değişim bazı aile tarihlerinde bile gözlemlenebilirdi. Rastlantılar ya da gayret ve çaba sonucu fakirlikten zenginliğe, "hâl-i fakirâneden hâl-i tevângerliğe" geçen bir amele ailesinde, çocuklar talim ve terbiye gördükleri takdirde daha büyük kafalara sahip oluyorlardı. Okudukları, zekâları

Ünlü doğa bilimcisi Cuvier'nin beyni 1820 gram geliyordu. Dehasının beyninin ortalama beyinden 250-300 gram fazla olmasından kaynaklandığı söyleniyordu.

arttığı oranda çocuklar dede ve ecdatlarından daha büyük kafalı oluyorlardı.

Kadınlar için de benzer bir muhakeme yürütmek mümkündü. Erkek ve kadın başları arasında büyüklük farkı, onların eğitimiyle, "talim ve terbiye"siyle orantılı olarak değişiyordu. Bu farkın temelinde erkeklerin kafalarını çalıştırmaları yatıyordu. Kızlar ve genel olarak kadınlar için bu söz konusu olamazdı. Son zamanlara kadar kadınlar süsle ilgili sınırlı bilgiyle yetinmişlerdi. Genç kızların talim ve terbiyesi için kurulan özel liselerin gelişmesi ve yine onlara özgü yüksekokulların açılması genç kızların beyinlerini erkeklerinki kadar geliştirmelerine vesile olabilirdi. Petersburg'da 1872'de açılan ve 1887 tarihine kadar devam eden kadınlara mahsus tıbbiyeye giden öğrencilerin bu süre zarfında kafalarının bu tür bir eğitim görmeyen ya da aklını çalıştırmayanlara oranla büyüdüğü okulun hocaları tarafından ispatlanmıştı.

Kafa büyüklüğüyle zekâ arasındaki ilişkiye odaklanan Doktor Dolone, zihinsel faaliyetin kafa büyüklüğünü etkilediği savı-

nı test etmek için şapkacılara başvurmuş ve onların defterlerinde kayıtlı olan sürekli müşterilerin baş ölçülerini almıştı. Vardığı sonuç şu idi: Zekâsını, aklını kullanan, diğer bir deyişle kafa işi gören müşterilerin kafaları yine defterlerde kayıtlı amele ve dülgerlerin kafalarından daha büyüktü. Amele ve duvarcıların başları zamanla pek az gelişmiş, büyümüştü. Böylece en büyük başlı olanlar beyinlerini en fazla kullananlardı. "Âlimler, erbâb-ı kalem, ulum-ı akliye eshâbı" baş büyüklüğünde ilk sırayı işgal ediyorlardı. Parisli hizmetçiler ile köylülerin kafalarının büyüklüğü bu ilk belirtilenlere oranla çok azdı. Hizmetçiler ve köylüler kafalarını kullanmıyor, el işi görüyorlardı. Böylece, beynin ve kafanın da diğer organlar gibi çalıştırıldıkça geliştiği, büyüdüğü kanıtlanıyordu. Bu "gerçek" okullarda da gözlemlenebiliyordu. Zeki ve çalışkan öğrencilerin kafaları aynı yaşta ve beden yapısında olan tembel öğrencilerden daha büyüktü. Keza, büyük şehirlerde yaşayan çocuklar, köylü ve kasabalı çocuklara oranla daha zeki ve daha büyük kafalı oluyorlardı. Özellikle alınları daha genişti.

"Kadınlarda Dimağ"

Musavver ve Mükemmel Kıyafetname "Kadınlarda Dimağ" başlığı altında ayrı bir bölüm açmıştı. Birçok bilim adamı kadın konusunda müspet düşünmediği için eserlerinde kadın aleyhine tavır almıştı. Beşeri mahlûk olarak kadınların yaratılış itibarıyla erkeklerin gerisinde bulunduklarını söylüyor ve bunu dimağlarının, beyinlerinin "hafif" olmasına yoruyorlardı. Bazı "erbâb-ı fen" yani bilim adamları, kadınları ya da onların diliyle "benât-ı Havvâ"yı, çare bulunmaz bir yeteneksizliğe mahkûm görüyorlardı. Bu bilim insanları kendi eşlerini ve kız kardeşlerini akıl ve zekâca "hayvan mertebesi"nde addetmeseler de onların akılların ve zekâlarının asla olgunluk düzeyine varamayacağını, çocuk düzeyinde kalacağını savunuyorlardı. Lakin, daha "insaniyetkârâne" düşüncelere sahip olan bilim çevreleri bu "aciz mahlukât"a çözüm getirme çabası içersindeydi. Bu kişilere göre kadınlar "tahsil ve tetebbu"ya zaman ayırarak ve çağdaş bilimlere merak salarak zekâ güçlerini geliştirebilecek ve beyinlerini büyütüp erkeklerinkinin düzeyine çıkarabileceklerdi.

Dönemin literatüründe sürekli Cuvier ve Byron'ın beyin ağırlıklarından söz ediliyordu. Onların beyinleri örnek gösteriliyor, bu iki şahsın dehasının beyinlerinin ağırlığının ortalama beyin-

den 250-300 gram fazla olmasından kaynaklandığı söyleniyordu. Uzmanlığın, becerinin zekâyla bağlantılı olduğu, akıl gücünün, yani zekâ ve dehanın beyinle ölçüldüğü "bilimsel" verilerle kanıtlanmıştı. Beynin kitle ve ağırlığı bilim dünyasınca zekânın temel göstergesiydi. Ancak, bu konuda daha ayrıntılı "bilgi"lere ancak insanların ölümünden sonra, beyinleri çıkarılarak ulaşılabiliyordu. Hayattaki insanların beyinlerinin ölçülerine ulaşılabilseydi, okullardaki öğrencilerin zekâlarını belirlemek işten bile değildi. Bu durum "hafif başlı" kadınlar için de geçerliydi.

Bu arada, ilginç bir paradoksla karşılaşılıyordu. *Musavver ve Mükemmel Kıyafetname*'ye göre "bilimsel incelemeler" sonucu insan ırkları arasında bilgi düzeyi arttıkça, uygarlık geliştikçe, kadınların beyni gelişeceği yerde geriliyordu. Metinde açıkça "kadınların dimağı tekâmül edeceği yerde tedenni etmiştir" deniyor ve bu konu okurlara şu şekilde aktarılıyordu: Kadın beyninin gerilemesi tarihsel bir süreçti. Örneğin Amerika yerlileri ele alındığında, Kızılderili bir Amerikalı erkeğin kafa yapısı ve beyni eşininkiyle hemen hemen aynıydı. Yapılan araştırmalara göre erkek ve kadın beyinleri arasındaki fark 81 santimetreküptü. Oysa Avrupa'da, mesela Parisli karı kocada bu fark 222 santimetreküpü buluyordu. Bu iki uç nokta arasında Polinezyalılar, zenciler, Çinliler yer alıyordu. Amerikan yerlilerinde kadın ve erkek daha "eşit" konumdaydı. Uygarlık bu eşitliği bozmuş, kadın-erkek farkı, en azından beyin hacimleri açısından artmıştı. Bütün bu araştırmalar şu sonuca götürüyordu: "Bir kavim, medeniyette ilerledikçe dimağı da tekâmül eder. Yani gerek hacmen ve gerek sıkleten büyür. Lakin kadınların dimağı erkeklerinki gibi neşv ü nema bulamadığından bir kavim temeddün ettikçe [geliştikçe] erkekleriyle kadınları arasında dimağın sıklet ve hacmince olan fark tezâyüd eder"di. Bugünkü dille, toplum uygarlaştıkça beyin de evrim geçiriyordu. Beynin hacmi ve ağırlığı artıyordu. Lakin kadınların beyni erkeklerinki gibi gelişme olanağı bulamadığı için toplum ilerledikçe erkeklerle kadınlar arasında beyin ağırlık ve hacim farkı giderek artıyordu. Uygar toplumlarda erkekler zihinsel faaliyetlerle daha fazla ilgilendikleri için akılları gelişiyor, beyinleri büyüyor, oysa kadınlar rahatlarına düşkün oldukları ve her türlü aklî faaliyetten uzak durdukları için beyinleri durağan kalıyordu. Osmanlıca metne göre kadınlar "tenperverliklere ülfet [rahata düşkünlüğe alışkın] ve iştigalât-ı akliyyeden mübaâdet [aklî uğraşlardan uzak durma] eyledikleri" için beyinleri de küçük kalmıştı. Açıkça bilimin vardığı sonuca

Lord Byron'ın beyni 2288 gramdı. Abdullah Cevdet "Pek zeki adamların umumen dimağları pek ziyade neşv ü nema bulmuştur [gelişmiştir]" diyordu.

kadınların boyun eğmekten başka yapacakları şey yoktu. Kadın beyni tartılmış, daha hafif gelmişti. Bu nedenle akılları daha düşük düzeydeydi. Ve toplum ilerledikçe erkeklere oranla ilkel kavimlerden daha aşağı konuma düştüklerini kabul etmek durumundaydılar. Bu gerçeği, ileri toplumların kadınlarına kabul ettirmek güçtü.

Ancak bireyin zekâsının beyninin ağırlık ve hacmiyle orantılandırılmasının bilim dünyasının her kesimince kabul edilmiş bir kuram olmadığı bu kitapta da kaydediliyordu. Yukarıda Abdullah Cevdet'in kitabındaki kanıtlar bir kez daha gündeme geliyordu. Evet, Cuvier ve Lord Byron'un beyinleri pek ağırdı. Ama fil denilen hayvanla balinanın da beyinleri büyüktü. Önemli olan beynin diğer organlara ve bedenin bütün ağırlığına orantılanmasıydı. Filin beyni hayvanın toplam ağırlığının ancak beş yüzde biriydi. Balinada bu oran üç binde birdi. Beyinleri pek ağır olan bu iri cüsseli iki hayvan zekâsı en "şerefli" bir mahlûk olan insanla karşılaştırılamazdı bile. Çünkü insanın beyni bedeninin kırkta biriydi.

Eğer bu kıstas kadınların beyinlerini ölçmek için kullanılırsa, diğer bir deyişle beyinleri bedenlerine orantılanırsa, kadınlar için farklı bir sonuca varılabilirdi. Kadının bedeni erkeğinden farklıysa, narin ve hafifse, bu koşullarda beyninin ağırlığı ile vücudun genel ağırlığı arasındaki orana başvurulmalıydı. Böylece kadınların zekâca erkeklerden daha aşağı mertebede bulunmadıkları ortaya çıkacaktı. Kadın-erkek eşitliğini savunanların görüşleri bu doğrultudaydı.

Kafa ve beden orantılanarak zekâ ölçümü her ne kadar bazı çevreleri ikna eder gibi görünmüşse de "kadınların muhasımları" bu tür bir değerlendirmeyi yeterli görmemişlerdi. Kadınların geriliği tarihsel kayıtlarda da barizdi. Geçmiş uygarlıkların, Yunan ve Roma medeniyetlerinin sanatkârları kadın-erkek eşitsizliğini ve kadınların akıl gücü ve beyin açısından erkeklerden daha düşük konumda olduklarını belgelemişlerdi. Yunan ve Roma heykelleri incelendiğinde bu apaçık bir şekilde ortaya çıkıyordu. Erkek heykellerin alınları gayet açık ve geniş yapılırken kadınlarınki küçük ve ensiz oluyordu. Phidias'ın Jüpiter heykeli ile Praxiteles'in Venüs'ü arasında baş büyüklüğü ve alın genişliği açılarından büyük fark vardı. Geçmişin insanında günün bilimsel bulguları öngörülmüş gibiydi. Beynin cephe kısmı aklın merkeziydi. Erkek alınlarının kadınlarınkinden geniş ve büyük oluşu zekânın da bir göstergesi olarak ele alınıyordu. Böylece erkeklerin fıtraten fikir gücüne sahip, bilimsel uğraşa daha heveskâr oldukları, kadınların ise "ihtisasât-ı şedideye ve heyecana" daha yetenekli bulundukları ortaya çıkıyordu. Kadınların hislerine baş eğdikleri ve doğal eğilimlerine ters düşen bir şeyi en güçlü aklî delillerle ve mantıkî muhakemeyle bile güç kabul ettikleri bilinen bir durumdu. Fakat yalnız beyinleri daha küçük olduğu bahanesiyle diğer nedenler incelenmeksizin kadınların mertebesinin erkeklerden her halükârda aşağı olduğu kati hükmünü çıkarmak son kertede insafsızlıktı.

Beynin aklî görevleri ne suretle ifa ettiği son derece karmaşık bir süreçti. Bilim insanları arasında Müller beyin ile zekâ arasındaki ilişkiyi beynin hacmi ve ağırlığıyla açıklamaktan yana değildi. Cuvier ve Byron'ın beyinlerinden daha ağır beyinleri olup da tek bir zekâ belirtisi göstermeyen sayısız insan vardı. Bunun aksi de varittı. Beyinleri 820, 830 gram gibi çok düşük ağırlıkta olup, en ahmak ve akılca en düşük düzeyde bulunmaları gerekirken, yaşamlarında birçok "asâr-ı zekâ ve irfan" ortaya koyan insanlar da vardı.

Beyin ağırlığı ortalamanın epey üzerinde olan ünlü şahsiyetler vardı. Bunların başında Cromwell geliyordu. Beyni 2231 gramdı.

Son kertede *Musavver ve Mükemmel Kıyafetname* nihayet uzlaştırıcı bir sonuca doğru yol alıyordu. Bilimsel araştırmanın el atmadığı temel bir nokta vardı. Beynin ağırlığına ve niceliğine karşılık, niteliği ve oluşum tarzı tüm bu söylenenlerde göz ardı edilmişti. Kadınların beyni erkeklerinkinden daha hafif olmakla beraber daha "nazik" oluşu ve benzeri nitelikleriyle yüksek fikirler üretmeye müsait olabilirdi. Ayrıca beynin akıl gücü merkezini teşkil eden kısmının geniş olmamasıyla kadınlar bir izansızlığa mahkûm ediliyorlardı. Oysa bu noksan beynin dokusuyla bile giderilebilirdi. Çözüm aklın gücünü, derecesini, yeteneğini beynin ağırlık ve hacmiyle ölçmektense, ortaya koyduğu eserlerden çıkarsamak yoluna gitmekten geçiyordu.

Bölüm son olarak Amerika'yı örnek göstererek, kadınların gönlünü alıyordu. Amerika'da kız ve erkek karma eğitimin yapıldığı okullarda kızların erkeklerden daha düşük bir beceri göstermedikleri görülmüş, kızlar zekâ konusunda erkekler kadar başarılı olmuşlardı. Hatta kadınların lehine bir durum ortaya çıkmıştı. Kızlar, "tetkikat ve tetebbuat-ı fenniyyeyi" erkeklerden daha ötelere götürmüşler, onlardan daha fazla "melekât-ı akliyye ve asâr-ı irfan" ortaya koymuşlardı. Zira erkekler genç yaşta ticarete atı-

lıyor, kafalarını bilim ve fenle iştigal ettirmiyorlardı. Amerika'yı ziyaret etmiş ve aileler üzerinde inceleme yapmış bir araştırmacı, Amerikan kadınlarının bilim eğitiminde, genellikle kocalarına oranla daha üstün konumda olduklarını ileri sürüyordu. Çünkü kocaları okulu bitirdikten sonra salt ticaretle meşgul oluyorlardı. Oysa kadınlar, sürekli bilimsel birikimlerini, "muktesebât-ı ilmiyye"lerini geliştirmeye, bir anlamda eğitimlerini sürdürmeye vakit buluyorlardı. Sonuç olarak Amerika deneyimi, kadınların sanıldığının aksine akıl gücü ve gelişimi açısından erkeklerden geri kalmadıklarını ortaya koyuyordu.

Ancak, "Kadınlarda Dimağ" bölümünü bitirirken *Musavver ve Mükemmel Kıyafetname* şunları söylemeden de edemiyordu: Her şeye rağmen eski zamanlardan beri, her türlü toplumsal ortamda erkeğin kadın üzerinde üstünlüğü ve önceliği bulunduğu kuramına dayanan genel kanı kısa sürede giderilemeyecekti.

Sonuç

Fizik antropoloji sayısal bir "bilim" alanıydı. Ölçü üzerine kurulmuştu. Bu 19. yüzyılın pozitivist anlayışına da uygun düşüyordu. Sayılar arasında mutlak bir ilişki vardı; yanılma payı son derece düşüktü. Bu nedenle nitelikten çok nicelik önemliydi. İnsan zekâsı da sayılarla ifade edilebilirdi. Okkaya vurulan zekâ anlayışı antropolojinin temel uğraşlarından biri oldu. Antropoloji uzun yıllar bir tür "müspet" ilim olarak algılandı. Toplumsal ve kültürel öğelerden uzak duracak ve bu nedenle sosyolojiyle yıldızı barışmayacaktı. Bu çelişik durum bir süre sonra antropolojinin kendi bünyesinde bir ayrışmanın doğmasına neden oldu. Kültürel ve sosyal antropoloji, antropoloji bilimini nicelikten niteliğe doğru çekecek, sosyal ve beşeri bilimler çatısı altında yer almasını sağlayacaktı. Fizik antropoloji ise biyolojinin bağrında kendine yeni bir alan bulacak, adını biyolojik antropolojiye dönüştürecekti. Bu arada biyolojik antropoloji zamanla ırksal ve toplumsal cinsiyet ayırımcılığı tortularından kendini arındıracaktı.

Türkiye'de de bu kitapta yer alan diğer yazılardan da çıkarılabileceği gibi antropoloji, hekimlerin alanı olarak doğmuştu. Abdullah Cevdet bir hekimdi. Keza Şevket Aziz Kansu bir hekim olarak antropoloji eğitimine gönderilmişti. Türkiye Antropoloji Tetkik Merkezi, Darülfünun çatısı altında Tıp Fakültesi'nde kurulmuştu. Ancak 30'lu yıllarda tarihle yakın bağ kurarak sosyal ve beşeri bilimler camiasına dahil olmuştu. Cumhuriyet Türkiyesi'nde fizik

antropolojinin önem kazanmasının bir diğer nedeni okuryazarlığın yanı sıra sayısayarlığın rasyonelliğin bir boyutu olarak görülmesiydi. Nitekim Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki en önemli girişimlerden biri İstatistik Müdüriyet-i Umumiyyesi'nin kurulmasıydı. Antropoloji İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sayısal bir uğraş olarak varlığını sürdürdü. Savaş sonrası ırk sorunu başka bir veçhe kazanıyor, antropolojinin gizil ayrımcılığı içinde kayboluyordu.

Notlar

1. Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü, *Türkiye Bibliyografyası 1939-1948*, cilt 2, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1962.
2. Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü, *Türkiye Bibliyografyası 1939-1948*, cilt 1, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1957.
3. Doktor Mustafa Hakkı [Tıp Fakültesi emraz-ı cildiyye başasistanı], *Liseler İçin Kabul Olunan Antropoloji Levhalarına Mahsus İzahnameler -2*, Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatı, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1941.
4. Abdullah Cevdet, *Dimağ ve Melekât-ı Akliyyenin Fizyolociya ve Hıfzı's-sıhhası*, İstanbul: Maarif-i Umumiyye Nezareti Talim ve Terbiye Kütüphanesi – Matbaa-i Amire, 1335-1333.
5. Avanzade Mehmed Süleyman, *Ulum-ı Hafiyyeden Musavver ve Mükemmel Kıyafetname*, İstanbul: Tefeyyüz Kitabhanesi, 1332.
6. M. Satı' (Darülmuallimin Müdürü), *Mebâdi-i Ulum-ı Tabiiyyeden Tarih-i Tabiiyye ve Tatbikatı*, Dersaadet: Kitaphane-i İslam ve Askerî, 1328, s. 164-171.

Ulum-ı Hafiyyeden Musavver ve Mükemmel Kıyafetname'ye göre değişik ırklarda kafa büyüklüğü

İngiltere hükemâsından Darwin hikâye eder ki: "Tahsil ve talime pek geç başlayan bir adam bilirim. Bu gayur genç telâfi-i mâfat [kaybedileni telafi] etmek için talime pek mukaddemâne girişti. Birkaç sene sonra muhit-i re'sinin birkaç santimetre tezâyüd ettiğini gördüm."

Sıkleti 750 gramdan aşağı olan dimağ-ı beşer, her türlü tecelliyât-ı akliyye mazhariyetine na-kâbil görünür. Budala çocukların ve Alp dağlarında mütemekkin ve "Kreten" denilen ahmakların, mikrosefallerin, raşitizm [kemik hastalığı] hastalığına müptela çocukların dimağları pek az mütenemmüv bulunur.

Beş on sene evvel Londra'da vefat eden genç bir Boşiman'ın dimağı 870 gram gelmiştir. Bu miktar, suret-i mutlakada deli olmayan efradda tesadüf edilen evzân-ı dimağiyyenin hadd-ı asgarîsidir.

Goril denilen maymunlarda sıklet-i dimağ takriben 530 gramdır. Bir vahşinin, hatta biraz zeki olan bir vahşinin sıklet-i dimağı 1200 grama karîb [yakın] bazen de bu mikdarı mütecaviz olur [aşar].

Urûk-ı aliyye-i beşerin [insanlığın yüksek ırklarının] dimağları, urûk-ı sâfilenin [alt ırkların] dimağlarından ağırdır. Mesela: Zencilerde vezn-i dimaği vasatî 1230-1300 gram olduğu halde Avrupalıların vezn-i vasatî-i dimağileri 1340-1420 gramdır. Irk-ı ebyâzın [beyaz ırkın] vezn-i dimağisi, vahşilerinkinden 100'de 10 nisbetinde fazladır. Meşâhirden [meşhurlardan] birkaç zatın mikdar-ı vezn-i dimağileri, mikdar-ı vasatiyi pek çok tecavüz etmiştir.

En meşhur zevâtın vezn-i dimağileri bil-mukayese dimağın iki kiloya yakın gelebildiği anlaşılmıştır. Vezn-i dimağ, eşhasın boyu, kuvvet-i adelâtı, siklet ve şekl-i bedeni ile de nisbetdârdır. (s. 106-107)

1926'da ilk kadın avukat Ağaoğlu Süreyya'nın *Mantık* ders kitabı yayımlandı. Bu aynı zamanda Türkiye'de "iktisad-ı beytiyye" ya da ev ekonomisi dışında bir kadın tarafından yayımlanan ilk ders kitabıydı.

1926'da yayımlanan Galatasaray Lisesi "muallim"i Hasan Âli Yücel'in "Liselerin ikinci devre son sınıflarına mahsus" *Mantık* kitabı Tek Parti döneminde uzun yıllar ders kitabı olarak tüm Türkiye'de okutuldu.

Gördük ki, hayat zincirinin son halkası insandır. Bu zincire nazaran insanın sair memeli hayvanlar gibi, basit bir sınıfa ait cetlerden geldiği kanaatine varılır. ... [I]nsanın ve büyük maymunların müşterek bir cetleri vardır. Bu cet dahi, daha basit şekilleri haiz bir nesilden, ilk memeli hayvan cinslerinin birinden ayrılıyor. Bu memeli hayvan da bir nevi yerde sürünen hayvandan ve nihayet bu da balıklardan geliyor. Bunların hepsi de ilk hayat şekli olan iptidai hücreye dayanıyor. Hülâsa insanlar, sularda kaynaşıp çırpınan bır mevcuttan, çok yavaş yürüyen bir tekâmülle, bugünkü şekle geldiler.

***Ortamektep için Tarih I*,**
İstanbul: Devlet Matbaası, 1933.

Antropolojiden Biyolojiye

Erken Cumhuriyet'in Doğa Bilimleri

Antropoloji bilgisi 30'lu yıllarda Türkiye'de bilim dünyasını yönlendiren ana eksen oldu. Arkeolojik çalışmalarla antropolojik bilgi birikimi el ele ilerledi. Birçok arkeolojik kazıda antropologlar kendi tezlerine uygun bulgularla karşılaşmışlardı. Antropolojinin bu denli önem kazandığı bir evrede tarih ders kitapları kadar diğer ortaöğrenim alanları da bu tarihsel derinlikten etkilendi. Ortaöğrenimde biyolojiden jeolojiye, hatta mantık kitaplarına kadar birçok ders kitabı evrim kuramına ayrıntılı bir biçimde yer verdi. Eğitimde ilk kez evrim kuramı bu denli vurgulanıyordu.

Evrim kuramı II. Meşrutiyet yıllarında Osmanlı sınırlarını aşmıştı. Ancak evrim felsefenin alanıydı. Her ne kadar Manastır'da "tarih-i tabii" ya da doğa tarihi adlı bir ders askerî idadîde okutulmuşsa da, Lamarck, Darwin ve Haeckel Osmanlı yazarlarınca materyalist düşünce bağlamında ele alınıyordu.[1] Bu dönemin tarih kitaplarında hâlâ "mukaddes" sayılan yaratılış efsanesine yer veriliyordu, ya da ilkçağ tarihi tarihöncesine gidilmeksizin okutuluyordu. Evrim sorununu gündeme getirecek tarihöncesi ve öntarih bilgisi ancak 30'lu yıllarda verilmeye başlanacaktı.

Mantık ve "Hayatiyyat"

Antropoloji 30'lu yıllarda jeoloji ve biyolojiyi tetiklemişti. 30'lu yıllarda bir anlamda her iki bilim alanı yeniden keşfedilmişti. Bundan böyle gerek jeoloji, gerekse biyoloji ders kitapları evrim kuramı üzerine inşa edilecekti. Bu arada, Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri yayımlanmakta olan mantık kitapları çağdaş bilimlerin tasnifine girişiyor ve "hayatiyyat"a yani biyolojiye geniş yer ayırıyordu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, 1926'da yayımlanan iki mantık ders kitabında bunu gözlemlemek mümkündü. Bunlardan ilki Ahmet Ağaoğlu'nun kızı, "Ankara Erkek Lisesi Felsefe ve İctimaiyyat Muallimi", Türkiye'nin ilk kadın avukatı Ağaoğ-

Nicolas Frederic Cuvier'ye göre tüm canlılar aynı anda yaratılmıştı. Bunların yapıları yeryüzünde hayatın başladığı andan itibaren aynen sürgit devam ediyordu. Biyolojide bu kuramın adı "nev'in bekası" ya da "türün kalıcılığı"ydı.

lu Süreyya'nın kaleme aldığı *Mantık* kitabıydı. Bu aynı zamanda Türkiye tarihinde, daha önce "iktisad-ı beytiyye"ye ya da ev ekonomisine yönelik kitaplar dışında bir kadın tarafından yayımlanan ilk ders kitabıydı.[2]

"Hayatiyyatta kanunlar ve nazariyeler" başlıklı bölümde kitap, biyoloji sonucu yaşamla ilgili önemli kuramların gündeme geldiğini kaydediyor, özellikle iki kuramı vurguluyordu. Bunlardan ilki Nicolas Frederic Cuvier'ye aitti ve bu kuram türlerin ayrı ayrı yaratıldıklarını ileri sürüyordu. Kuramın o günkü adı Fransızcası "fiscisme" olan "beka-yı nev' nazariyesi" idi. Diğeri ise Fransız doğa bilimcisi Jean-Baptiste Lamarck (1744-1829) ve Charles Darwin'in savundukları "transformisme" ve "evolutionisme" kuramlarıydı. Bunların ilkinin Osmanlıcası "istihale nazariyesi", diğerininki "tekâmül nazariyesi" idi. Lamarck ve izleyicilerine göre hayvan muhitine intibak için mücadele ederdi. Muhit dönüşüme uğrarsa hayvan da yeni koşullara intibaka çalışırdı. İhtiyacı belirleyen muhitti. Ve ihtiyaç canlının organını dönüştürür ya da yaratırdı. Bu nedenle türler arasında değişimin nedeni "muhite intibak", yani ortama uyum sağlama meselesiydi. Bu kuram "Lamarckizm" adını aldı.

Darwinizm'e göre ise hayatta çeşitlenme ve dönüşüm (tenevvü' ve tahavvül) hayat mücadelesiyle ve doğal seleksiyonla (tabii ıstıfa) gerçekleşiyordu. Her tür hızlı bir biçimde çoğalmaya eğilimliydi. Ancak mekân ve besin maddeleri sınırlıydı. Bu nedenle bir "mücadele" başlıyordu: Zayıf olanlar mücadeleyi kaybediyor; güçlü olanlar kazanıyordu. Doğa güzideleri, güçlüleri seçiyor ve bir "seleksiyon" oluşuyordu. Bu arada her unsurda oluşan dönüşümler verasetle yeni nesillere geçiyordu. Böylece canlılarda farklılaşma ve değişim "mücadele-i hayat"ın ve "tabii ıstıfa"nın, ya da hayat kavgasının ve doğal ayıklanmanın sonucu gerçekleşiyordu.

Aynı yıl yayımlanan ikinci kitap Galatasaray Lisesi "muallim"i Hasan Âli Yücel'in "Liselerin ikinci devre son sınıflarına mahsus" *Mantık* kitabıydı.[3] Bu kitap Tek Parti döneminde tek kitap kullanımına geçildiğinde uzun yıllar ders kitabı olarak tüm Türkiye'de okutuldu. Daha önce yayımlanan mantık kitaplarına oranla çok daha ayrıntılı olan Hasan Âli Yücel'in kitabının 1935[4] ve 1938[5] yıllarında ufak değişikliklerle yeni baskıları yapıldı. Kitap mantığı "surî mantık" ve "tatbikî mantık" diye ikiye ayırıyordu. "Tatbikî mantık" bölümünde bilimlerin evrimine geniş yer veriyor, "usul" adı altında yöntem sorunlarını ele alıyordu. "Riyaziyat", kimyayı da içerecek şekilde "fizikî ilimler", "hayatî ilimler", "psikoloji", "tarih" ve "sosyoloji" ilk kez bir ders kitabında bu denli çağdaş bilgilerle donatılıyordu.

"Hayati ilimlerde usul" kitabın en geniş bölümlerinden birini oluşturuyordu. Çıkış noktası "ulûm-ı tabiiyye, Fransızcasıyla "sciences naturelles"di. Bu bilimler somutla uğraşıyordu. Alt dalları yeryüzü ile onun değişik safhalarını kapsayan "arziyyat" (jeoloji), madenleri inceleyen "madeniyyat" (mineraloji) ve nihayet canlı varlıkları araştıran "hayatiyyat" (biyoloji) idi. Bu ayrımı yaptıktan sonra eser biyolojiye yani "hayatî ilimler"e odaklanıyordu. Hayatiyyat sözcüğü bir süre sonra bırakılacak, onun yerine biyoloji kullanılacaktı.

Bir sonraki aşama biyolojinin "umumî biyoloji ve "hususî biyoloji" olarak ayrımıydı. Canlının genel niteliklerini inceleyen "umumî biyoloji", bazı canlı türlerine özgü niteliklere eğilen "hususî biyoloji" idi. "Umumî biyoloji" kapsamında "teşrih"te (anatomie) organların yapıları, "fizyoloji"de ise işlevleri inceleniyordu. Ayrıca rüşeymin (embriyonun) geçirdiği hayatî değişiklikleri konu alan "rüşeymiyyat" (embryologie), bitki ve hayvan silsilelerinde organ değişikliğini araştıran "mukayeseli teşrih" (ana-

tomie comparé) veya "şekliyyat" (morphologie), bitki ve hayvan silsilesinde işlev değişikliklerini araştıran "mukayeseli fizyolojinin (physiologie compare) yanı sıra mikropları inceleyen mikrobiyoloji ile organlara arız olan hastalıklara yönelen "maraziyyat" (pathologie), gariplikler ya da "acîbe"lere (monstre) bakan "garabiyyat (teratologie) genel biyolojinin alt şubelerini oluşturuyordu. Hususî biyolojinin iki ana ekseni vardı. Bitkilerin cinslerini "nebâtât" (botanique), hayvanların vasıf ve cinslerini ise "hayvanât" (zoologie) inceliyordu. Ayrıca bunlara ek olarak canlıların geçmişine müstehâsât (paleontologie), bitki türlerininkine "nebatî müstehâsât" (paleobotanique), hayvanlarınkine "hayvanî müstehâsât" (paleozoologique) bakıyordu. Bir de bugünkü canlıların yeryüzünde yerleşimlerini inceleyen "hayatî coğrafya" (geographie biologique) vardı.

Bu değişik "şube"lerin tarihsel geçmişleri ise bir sonraki alt bölümde ele alınıyordu. Bugünkü biyolojinin çatısının üç büyük bilim insanı tarafından kurulduğu belirtiliyordu. Bunlar Lamarck, Claude Bernard ve Louis Pasteur idi. Bu kişilerin bulguları ele alınırken Lavoisier'ye de gönderme yapılıyordu. "Hayatiyyatın tarihine bir nazar" bölümünün adı 1938'de "Biyolojinin Tesssüsü" olacak ve yukarıda zikredilen biyolojinin tüm alt birimlerinin oluşumuna ayrılacaktı. Bu arada doğal seleksiyon ve türlerin kökeni üzerine incelemelerde bulunan Darwin gündeme gelecek ve Darwinizm'in başarısı sayesinde Lamarckizm'in ivme kazandığı kaydedilecekti.

Hasan Âli "Hayatî İlimlerde Nazariyeler" başlığını taşıyan bölümde önce biyolojinin felsefî yönüne değiniyordu. "Mekanizm", "animizm" ve "vitalizm" üzerine verdiği bilgiler bu kuramsal soruna başlangıç niteliğindeydi. Ardından "nev'in bekası", "istihâliyye","ıstıfa nazariyesi" ve "hayat için mücadele" alt bölümlerini işliyordu. "Nev'in bekası" semavî dinlerin telkin ettiği bir görüşü gündeme getiriyordu. Canlılar birçok türe ayrılıyordu. Bu kurama göre canlı türlerin birbirleriyle ilişkisi yoktu; her biri bağımsızdı ve tüm canlılar aynı anda yaratılmıştı. Bu alanda önde gelen düşünür Nicolas Frederic Cuvier idi. Ona göre cinsler değişemezdi. Her cinse mensup olan varlıkların yapıları, yeryüzünde hayatın başladığı andan itibaren aynen sürgit devam ediyordu. Biyolojide bu kuramın adı "nev'in bekası" ya da "türün kalıcılığı"ydı. Ünlü doğa bilimcisi Comte de Buffon ile bir geçiş evresi başladı. Buffon'a göre bugün artık kalıcı olan türler geçmişte dönüşüme uğramış olabilirdi. Bununla birlikte yekdiğerine

Ünlü doğa bilimcisi Comte de Buffon'a göre bugün artık kalıcı olan türler geçmişte dönüşüme uğramış olabilirdi. Bununla birlikte yekdiğerine yakın olan cinsler ancak arızî nedenlerle dönüşmüşlerdi; esasta ortak bir geçmişleri, diğer bir deyişle türdeşlikleri vardı.

yakın olan cinsler ancak arızî nedenlerle dönüşmüşlerdi; esasta ortak bir geçmişleri, diğer bir deyişle türdeşlikleri vardı.

Buffon'un, "nev'in bekası"na eğilimli, müphem sayılacak görüşleri Lamarck tarafından eleştirilecekti.[6] Lamarck, türler arasında ara konumda olan ve vasıfları belirgin olmayan "şüpheli nev"lerin ya da "şüpheli türler"in varlığını görerek "nev'in bekası" kuramını sorgulamaya koyulmuştu. Bundan ilham alarak canlıların evrimine yönelmişti. Canlıların tedricen değiştiğini ve bazı etkenlerin müdahalesiyle uyumlu bir biçimde geliştiklerini kabul ediyordu. Bu etmenler, çevre, itiyat ve ihtiyaç gibi şeylerdi. Lamarck'a göre iklim, mesken, besin gibi unsurları içeren muhit ya da çevre, canlıda başlıca dönüşümlerin nedenlerinden biriydi. Muhit, organlarda dönüşüme neden oluyor, onları ya kendisine uyumlu kılıyor ya da bu organların büsbütün yok olmasına yol açıyordu. Canlıda dönüşümün en büyük etmeni yaşam gücüydü

Lamarck canlıların tedricen değiştiğini ve bazı etkenlerin müdahalesiyle uyumlu bir biçimde geliştiğini kabul ediyordu. Bu etmenler, çevre, itiyat ve ihtiyaç gibi şeylerdi.

ki bu da ihtiyaç ve itiyada göre ortaya çıkıyordu. Zira, ihtiyaç organı belirliyordu; itiyat ise onun sürmesini sağlıyordu. Bir canlı, bulunduğu ortamda farklı durumlarla karşılaşırsa ve bu durumların gerektirdiği ihtiyaçları tatmin için yeni faaliyetlere geçerse organında her halükârda bir dönüşüm oluşurdu. "Muhite intibak" o canlı için bir gereklilikti. Zürafaların boyunlarının uzaması besinlerinin yüksekte bulunmasından, kaz ve ördek gibi hayvanların ayaklarının perdeli olması, gerektiğinde suda hareket edebilmelerinden kaynaklanıyordu.

Lamarck'ın görüşleri böylece iki noktaya odaklanıyordu. Bunlardan ilki organların faaliyetleri oranında geliştikleriydi. Bir organ çevrenin etkisi ve ihtiyaçların sevkiyle atıl kalır ve faaliyetten düşerse dumura uğrar, zaafa duçar olurdu. İkinci nokta ise çevre etkisiyle organların bünye ve görevleri hususunda edindikleri ya da kaybettikleri şeylerin nesilden nesle intikal etmesiydi. Canlıların tedricen bazı ilkel ve basit örneklerden yola çık-

tıklarını ileri süren bu kurama biyolojide Osmanlıca "istihâliyye nazariyesi", Fransızca "transformisme", Türkçe ise "evrim kuramı" deniyordu. Lamarck'ın yasasını tek bir cümleyle ifade etmek mümkündü: O da "vazife uzvu yapar" ya da "görev organı oluşturur"du. Hayatta, Lamarck'a göre görev ve şekilden başka göz önünde bulundurulacak bir çizgi yoktu. Yani Lamarck'a göre ayrı ayrı morfoloji ve fizyolojiden söz edilemezdi; biyoloji her şeyi ifade ediyordu. Lamarck bu kuramını 1809 tarihinde yayımladığı *Felsefe-i Hayvanat* (Philosophie zoologique) başlıklı eserinde ayrıntılarıyla ifade etmişti. Hasan Âli, bütün bu "muazzam ve insan dehası namına bir ilim abidesi kıymetini haiz olan keşiflerin sahibi"nin kendi devrinde anlaşılamadığına dikkat çekiyor ve uzun süre unutulduktan sonra Darwin'le birlikte Lamarckizm'in tekrar gündeme geldiğini söylüyordu.

Lamarck'ın "evrim" kuramı İngiltere'de Darwin'in dehası ve derin incelemeleriyle dönüşüme uğramıştı. Darwin'in dedesi Erasmus Darwin[7] de bir doğa bilimciydi ve insanların kolları ve bacakları, balıkların ve kuşların kanatları arasındaki yakınlığı görmüş ve evrim fikrini açıkça benimsemişti. Charles Darwin

Darwin'in dedesi Erasmus Darwin de bir doğa bilimciydi ve insanların kolları ve bacakları, balıkların ve kuşların kanatları arasındaki yakınlığı görmüş ve evrim fikrini açıkça benimsemişti.

Hasan Âli Yücel'in *Mantık* kitabını Darwin'in bir resmi süslüyordu. Yücel'e göre doğa bilimde yepyeni bir ufuk açan "Darwin tekâmül nazariyesi sebebiyle çok şiddetli hücumlara maruz kalmıştı."

de Lamarck'ın görüşlerine katılıyordu. Ancak onun açıklamadığı noktayı, evrimin oluşumunu izaha çalışıyordu. "Nev'ilerin Menşei" ya da *Türlerin Kaynağı* adlı eserinde ehil hayvanların belirli bir çaba ve tedricen ehil olmayan hayvan türlerinden hasıl olduğunu savunuyordu. İşte ehil olmayan bir türden, terbiye ve diğer değişik neden ve etkilerle başka başka türlerin oluşumuna, türlerdeki bu dönüşüme biyolojide Osmanlıca "ıstıfa", Fransızca "selection", Türkçe "seçme", "ayıklanma" ya da aynen Fransızca terim kullanılmasıyla "seleksiyon" deniyordu.

Seleksiyon ya da ayıklanma bir doğa yasasıydı. Doğa, kendi varlıklarını sürdüremeyenlere acımıyordu. Zayıfların akıbeti ölümdü. Ancak bu tedricen yani azar azar, uzun bir sürede gerçekleşiyordu. Asırlar sürüyor ve uzun zaman sonucu gerçekleşen "ayıklanma"yla bizlerin dikkatini çekecek düzeye geliyordu. Bu nedenle türlerin "ayıklanması"nı kolayca kavrayabiliyorduk. Sonuç olarak, gerek besin maddeleri, gerekse diğer ihtiyaçlar nedeniyle uzviyetler, ya da canlılar arasında amansız bir mücadele var-

Spencer, Darwin'in ortaya koyduğu hayat mücadelesi kanununa "en kuvvetli ve layığın bekası" ya da "en güçlü ve hak edenin varlığını sürdürmesi" adını veriyordu. Bu da "doğal seleksiyon"dan başka bir şey değildi.

dı. Buna "hayat için mücadele" deniyordu. Doğa canlılar için geniş ve serbest bir savaş alanıydı. Her uzviyet kendine göre silahlarla donanmış bir muharip ya da savaşçıydı. Hedefi yaşamak ve bu genel savaşa katılarak zafere ulaşmaktı. Daı win'in ortaya koyduğu hayat mücadelesi kanununa Spencer "en kuvvetli ve layığın bekası" ya da "en güçlü ve hak edenin varlığını sürdürmesi" adını veriyordu. Bu da "doğal seleksiyon"dan başka bir şey değildi.

Hasan Âli'nin *Mantık* kitabının 1930'lu yıllardaki baskılarında "Biyolojinin Mevzu'u ve Taksimi" bölümünü Darwin'in bir resmi süslüyordu. Fotoğrafın altında şu satırlar yer alıyordu: "Charles Robert Darwin (1809-1882) – Babası şair ve doktordu. Edimbourg ve Cambridge üniversitelerinde tahsilini yaptıktan sonra beş sene kadar seyahatta bulundu ve bu esnada Cenub Amerikasını bir tabiiyat âlimi gözüyle ziyaret etti. 1853'te bu seyahatinin notlarını neşretti. Keşif ve nazariyeleri muhtelif münasebetlerle zikredilmiş olan Darwin'in ilim âleminde yaptığı inkılâp, bilhassa sun'î nevilerin teşkili usulleri tabiiyat mensuplarına yep-

yeni bir tetkik ufku açmıştır. Darwin tekâmül nazariyesi sebebiyle çok şiddetli hücumlara maruz kalmıştır. Hattâ Paris ilim Akademisi'ne namzetliği, Fransa'da uzun yazışmaları ve münakaşaları mucip olmuştur."

Liseler için Jeoloji

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Hasan Âli Yücel'in *Mantık* ders kitabı evrim kuramına açılım sağlayan eserdi. Otuzlu yıllarda ise jeoloji ve biyoloji ile birlikte müfredatta Darwin çok daha kalıcı bir yer elde etti. H. G. Wells'in 1927-28 yıllarında Atatürk tarafından çevirttirilen *Cihan Tarihinin Umumî Hatları*[8] Hasan Âli'nin *Mantık* kitabının çok ötelerine gitmişti. Bu beş ciltlik eserde tarih kitaplarının o güne kadar görmediği bir ağırlıkta Darwin'e yer verilmiş, Darwinizm değişik boyutlarıyla tartışılmıştı. Wells'in kitabından esinlenerek 1931'de yayımlanan dört ciltlik *Tarih* kitapları ve 1932 Birinci Türk Tarih Kongresi Darwinist bir tarih anlayışını gündeme taşıyordu. 30'lu yıllarda evrim kuramı artık ders kitaplarının ayrılmaz bir parçasıydı. Kısa bir süre sonra jeoloji ve biyoloji kitapları da evrim kuramı doğrultusunda hazırlanacaktı.

Jeoloji ders kitabı[9] fizik, kimya, mineraloji ve biyoloji bilgileriyle yakından ilgiliydi. Özellikle biyoloji, jeolojinin bir kolu olan paleontoloji (eski varlıkbilim) için, mineraloji ise yine jeolojinin diğer bir kolu olan petrografi ya da taşbilim için gerekliydi. Genel jeoloji yerin yapılışını, dış ve iç güçlerin yeryüzü üzerindeki etkilerini, özel jeoloji ise yerin güneş küresinden ayrılmasından bugüne kadar geçirdiği değişiklikleri inceliyordu. Yeryüzünün özellikle tarihten söz eden bu kısmına tarihsel jeoloji ya da stratigrafi adı veriliyordu. Jeolojik zamanlar beş döneme ayrılıyordu. Bunlar "İlk Zaman (arkeozoik), Birinci Zaman (paleozoik), İkinci Zaman (mezozoik), Üçüncü Zaman (neozoik) ve Dördüncü Zaman (antropozoik)" olarak sınıflandırılmıştı. Paleozoik evrede yerkabuğunun gerçek tortul tabakaları oluşuyordu. Bunlar arasında değişik hayvan ve bitki fosillerine rastlanıyordu. Paleozoik hayvanlar omurgasızlar ve omurgalılar diye ikiye ayrılıyordu. Mezozoik evrede omurgasızlar ve yumuşakçalar yanı sıra balıklar, kurbağagiller, iguanodon, brontozor, triseratops, seratozor, plesiyozor, pterodaktilüs gibi hayvanlara rastlanıyordu. Üçüncü zaman, yani neozoik evrede memeliler önem kazanıyordu. Bu döneme ait değişik sınıflardan 3500 tür bulunması nedeniyle bu evreye memeliler zamanı da deniliyordu. Antropozoik, dördüncü za-

LİSE KİTAPLARI

JEOLOJİ

MAARİF MATBAASI, İSTANBUL, 1939

30'lu yıllarda artık Darwinist evrim kuramı ders kitaplarının ayrılmaz bir parçasıydı. *Jeoloji* ders kitabı bunlardan biriydi. Kitaba göre, buğday ve arpa gibi tahıllar Doğu Akdeniz'den kaynaklanıyordu. Türklerin bunları Avrupa'ya götürdüğü ve Avrupa'nın henüz tarımı bilmeyen neolitik insanına çiftçiliği öğrettiği "muhakkak"tı.

manda kara ve denizler hemen hemen bugünkü kesin şekillerini almıştı. Dördüncü zamanın hayvanları da bugünküler gibiydi. Birçok hayvan mevsim değişikliği nedeniyle bu evrede göçmüştü. Orta Avrupa'nın kısmen sıcak bölgelerinde yaşamaya alışmış olan fil, aslan, sırtlan ve hipopotamlar kuzeyden buzulların ilerlemesi üzerine güneye doğru çekilmişlerdi. Bugün kutup bölgelerinde yaşayan geyik türleri, dördüncü zamanın buzulları ile Orta Avrupa'ya kadar inmiş ancak daha sonra buzulların çekilmesiyle tekrar kuzeye dönmüşlerdi. İşte insanoğlu da bu evrede yeryüzünde görülmüştü. Dördüncü zamanın ilk evrelerine özgü mağaralarda alet, silah ve süs eşyalarının yanı sıra insan iskeletlerine rastlanmıştı. İnsanı inceleyen dördüncü zamanın bu kısmına tarihten evvelki zaman anlamında prehistuvar (prehistoire) adı veriliyordu. Prehistuvar ya da tarihöncesi iki devire ayrılıyordu:

Triseratops *(Triceratops)*. — Boyu 8 metredir. Üç boynuzlu başı arkaya doğru kemik bir lâvha halinde devam eder. Bu da diğerleri gibi otyiyicidir (Şek. 109).

Şek. 108 — Diplodokus.

Seratosor *(Ceratosaurus)*. — Etyiyenlerdendir. Kuyruk ve arka ayakları uzun ve kuvvetli, ön ayakları ise çok küçüktür. Büyük ağzının içinde 66 sivri diş vardır.

Şek. 109 — Triseratops.

Jeoloji kitabı mesozoik (ikinci zaman) dönemi "omurgasızlar" ve "omurgalılar" diye ayırıyordu. Omurgalılardan söz ederken İguanodon, Brontosor, Diplodoküs, Triseratops ve Seratozor'un özelliklerine değiniyordu.

Bunlar Yontma Taş devri ya da paleolitik ile Cilalı Taş devri veya neolitik devirdi.

Paleolitik devrin başında Neandertal insanı yaşamıştı. Bu insan dolikosefal, kısa boylu (1.55 metre) tıknaz ve güçlüydü. Göz çukurlarının üst kenarları fazla kalın ve öne doğru çıkıntılı, burnu geniş, alnı dar ve arkaya doğru çekikti. Neandertal insanın soyu bir süre sonra yok olmuştu. Paleolitiğin sonuna doğru Kromanyon (Cro-Magnon) adı verilen diğer bir insan türüne ait iskeletler bulundu. Uzun boylu (1.65-1.80 metre), dolikosefal, düz ve geniş alınlı, uzun ve dar burunlu, elmacık kemikleriyle alt çenesi öne doğru çıkıntılı bu insanın kolları uzun ve ince, vücudu güçlü ve dikti. Neolitik devirde de yaşamaya devam eden Kromanyon insanının fiziksel özellikleri bugünkü insana benziyordu. Paleolitik insan mağarada yaşıyor ve yabani hayvan avlayarak besleniyordu. Av ve değişik ihtiyaçları için çakmaktaşından birtakım alet ve silah yapmıştı. Çakmaktaşlarının kaba bir şekilde yontulmasıyla ortaya çıkan bu aletlerden belli başlıları yumruktaşı, bıçak, testere, ok ucu ve balta idi. Fransa'da birkaç mağarada toplu olarak 3.000 kadar rengeyiği ve 10.000 kadar at iskeletinin bulunması, paleolitik insanın bu hayvanlarla beslendiğini gösteriyordu. Paleolitik insan ateşi keşfetmişti; ancak topraktan çanak, çöm-

lek yapmasını, ekip biçmesini, dokumacılığı, hayvan ehlileştirmeyi ve madenleri eritmeyi bilmiyordu.

Neolitik devrin başlangıcında buzulların gerilemiş bulunması, iklimin yumuşadığına kanıttı. Bunun sonucu olarak paleolitik buzullarla Orta Avrupa'ya gelen soğuk bölge hayvanları tekrar kuzeye çekilmiş, yerlerini bugünkü hayvan türlerine bırakmışlardı. Kromanyon insanının yanı sıra diğer insan ırkları da neolitik devirde ortaya çıkmıştı. Bu sonuncuların Akdeniz ve özellikle Orta Asya'dan geldikleri anlaşılıyordu. Yapılan birçok inceleme sonucu Orta Asya'dan gelen bu insanların Türkler olduğu ve Avrupa'ya yayılarak oraların ilkel yaşam koşullarını değiştirdikleri anlaşılmıştı. Jeoloji kitabına göre, buğday ve arpa gibi tahıllar Doğu Akdeniz'den kaynaklanıyordu. Türklerin bunları Avrupa'ya götürdüğü ve Avrupa'nın henüz tarımı bilmeyen neolitik insanına çiftçiliği öğrettiği "muhakkak"tı.

Neolitik insan paleolitik evre insanına oranla daha zekiydi. Çakmaktaşından yaptığı aletler (balta, bıçak, ok ucu vs) özenilerek yontulmuş ve cilalanmıştı. Tarımı öğrenen bu insan, köpek, öküz, keçi, koyun gibi hayvanları ehlileştirmiş, öte yandan keten liflerinden kaba kumaşlar dokumuştu. Daha sonraları kil çamurundan çanak ve çömlek de üretmişti. Paleolitikte şiddetli soğuklar nedeniyle mağaralarda yaşayan ilk insanlar soğukların çekilmesi üzerine mağaraları terk ederek göller üzerinde yaptıkları evlere yerleşmişler ve evlerini kıyıya bağlayan asma köprüleri geceleri kaldırmak suretiyle yabani hayvanlardan kendilerini korumuşlardı. Giderek yetenekleri artan insan, Cilalı Taş Devri sonunda doğanın madenlerinden faydalanmayı düşünmüş, ilk önce bakırı bulmuş ve daha sonra bu madeni kalay ile karıştırarak tuncu ve nihayet demiri keşfetmişti. Demirle birlikte tarihöncesi son buluyordu. Bundan böyle toplumların evrimini incelemek tarihin alanına giriyordu.

Biyoloji Kitapları

Biyoloji kitapları 30'lu yılların ikinci yarısında sil baştan ele alındı ve o yıllarda sadeleştirilen dile özgü yeni sözcüklerle yayımlanmaya başladı. Liselerin birinci ve ikinci sınıflarında okutulan biyoloji kitapları Kültür Bakanlığı'nca yeniden yazdırılmış ve Türk Dil Kurumu tarafından kabul edilen Türkçe terimlerle basılmıştı. Tüm bu kitaplar özenilerek hazırlanmıştı. Bez ciltte, renkli sayfalarıyla kuşekâğıda basılan bu ders kitapları gör-

Biyoloji kitapları 30'lu yılların ikinci yarısında sil baştan ele alındı ve o yıllarda sadeleştirilen dile özgü yeni sözcüklerle yayımlanmaya başladı. Liselerin birinci ve ikinci sınıflarında okutulan biyoloji kitapları Kültür Bakanlığı'nca yeniden yazdırılmış ve Türk Dil Kurumu tarafından kabul edilen Türkçe terimlerle basılmıştı. Tüm bu kitaplar özenilerek hazırlanmıştı. Bez ciltte, renkli sayfalarıyla kuşekâğıda basılan bu ders kitapları görsel açıdan eğitim tarihimizin en nitelikli kitapları oldu.

sel açıdan eğitim tarihimizin en nitelikli kitapları oldu. Lise birinci sınıflar için hazırlanan *Biyoloji I* kitabı Kültür Bakanlığı Yayın Direktörlüğü'nün 12 Ağustos 1937 günlü kararıyla 15.000 adet basıldı.[10] Yine aynı direktörlüğün lise ikiler için hazırlattığı *Biyoloji II* ise 23 Mayıs 1938 tarihli kararla 12.000 adet yayımlandı.[11] Bunlar tek tip kitaplardı ve tüm Türkiye'de okutuluyordu.

Biyoloji I'in ilk konusu hücre idi: "Hücrenin ve hücrenin hayat tezahürleri" ilk bölümü oluşturuyordu: "Bütün canlı mahlûklar hücrelerden yapılmıştır" ile başlayan dersler "hücre çoğalması ve büyüme"nin ardından "tek hücreli canlı mahlûklar"a yer veriyordu. İkinci bölüm "Yumurtanın ilkahı (döllenmesi) ve uzviyetin teşekkülü"; üçüncü bölüm "Yüksek nebatların yapısı ve hayat tezahürleri"; dördüncü bölüm ise "İnsan vücudunun yapısı ve çalışması"na ayrılmıştı. Dokuz bölümden oluşan *Biyoloji II* ise, "Sularda hayat"la başlıyor, ışık, sıcaklık, toprak, su gibi doğal etmenlerin canlılar üzerindeki etkilerini ele alıyordu. Ardından yeryüzünde "hayat bölgeleri"ni işliyor; bitkilerle hayvanları sınıflandırıyor; bitki ve hayvanlarda çoğalma olayları ve kalıtım"ı kapsıyor ve nihayet "Türlerin değişmeleri ve tekâmül teorileri"ne yer

veriyordu. Kitabın genel yapısından ayrı sayılabilecek dokuzuncu ve son bölümün başlığı ise "Türk ırkı antropolojisi" idi.

Çoğalma ve kalıtım konularında, bütün canlıların kendilerine benzeyen ve kendi vasıflarından bir kısmına sahip olan yeni canlılar meydana getirdikleri ifade ediliyordu. Bitkilerle hayvanların tasnifi konusunda da, türlerin birbirine benzeyen "fert"lerin, bireysel türlerin koleksiyonu olduğu vurgulanıyordu. Geçmişte türlerin hiçbir değişikliğe maruz kalmadıkları "türlerin sabitliği teorisi"yle her türün ayrıca yaratıldığı kabul ediliyordu. Bu evrede gerek bitkiler, gerekse hayvanlar, Carl Linnaeus tarafından yapay bir yöntemle sistemleştirilmişti. İleriki yıllarda "türlerin sabitliği teorisi" yerini "katastrof teorisi"ne bırakmıştı. Yerin tabakaları arasında bulunan fosillerin, her bir tabakanın oluşumu sırasında ayrı ayrı bitki ve hayvanların yaşadığını göstermesi üzerine, yeni oluşan her tabaka dizisinden önce bir "kıyamet" koptuğu ileri sürülüyor ve yeniden birtakım türlerin yaratıldığı anlayışına varılıyordu. Georges Cuvier tarafından savunulan bu teorinin hâkim olduğu sıralarda, her ne kadar türlerin birbirinden hasıl ol-

Geçmişte türlerin hiçbir değişikliğe maruz kalmadığı, "türlerin sabitliği teorisi"yle her türün ayrıca yaratıldığı kabul ediliyordu. Bu evrede gerek bitkiler, gerekse hayvanlar, Linnaeus tarafından yapay bir yöntemle sistemleştirilmişti.

dukları hakkında görüşler ileri süren Lamarck ve Etienne Geoffroy Saint-Hilaire gibi bilim insanları çıkmışsa da bu kişilerin görüşlerini kimse umursamamıştı. Ancak, uzun gözlemler ve incelemelerden sonra 1859'da *Türlerin Orijini*, bugünkü dille *Türlerin Kökeni* adlı eseri yazan İngiliz doğa bilimcisi Charles Darwin türlerin değişebildiklerini ve birbirinden hasıl olduklarını tüm dünyaya anlatma olanağı bulmuştu. Gerçekten türler içinde diğerlerinden farklı alt türlere hemen her zaman rastlanmaktaydı. Böyle belirli farklarla ayrışan alt türler, tür içinde bir "varyete", bir farklılık ortaya koyuyordu. Yalnız bu farklı alt türler arasında yapılan çapraz karşılaştırmalarla tür içinde belirli bir vasfa göre bir "ırk" ortaya çıkıyordu.

Bu arada insan ırkları gibi doğal bir şekilde meydana gelmiş ırkların yanı sıra, yapay olarak da ırklar oluşturulabilirdi. Mesela atlarda koşu ya da yük taşıma yeteneği dikkate alınarak koşu ve yük taşıma becerileri fazla at türleri, bu arada İngiliz atları gibi, ya da erkek eşek ile kısrağın eşleştirilmesinden doğan katanalar gibi ırklar yaratılmıştı. Süs için kullanılan bahçe bitkilerinde, doğal türlerden farklı olarak çiçeklerin katmerli, yapraklarının ince uzun ya da geniş olması sağlanıyor, böylece bu bitkilerin asıllarından daha değişik türlerinin oluşturulabileceği kanıtlanıyordu.

"Tekamül teorileri"

Türlerin değiştiğini ve birbirinden hasıl olduğunu bildiren kuramlara "tekâmül teorileri", evrim kuramları deniyordu. Bu kuramlara göre canlı, basitten karmaşığa doğru doğada sürekli bir evrim geçiriyordu. Evrim kuramları, karşılaştırmalı anatomi, embriyoloji, biyocoğrafya ve paleontoloji ilimlerine dayanıyordu. *Biyoloji II*, tüm hayvan serilerinin organ yapılarının gelişiminin basitten karmaşığa doğru olduğunu ve bunun bir beden yapısı evrimini gösterdiğini kaydediyordu. Her canlıda kendi yaşam koşullarına ve ortamına uygun bir değişimin oluştuğu anlaşılıyordu. Balinalarda "üye"lerin yüzgeçlere, kuşlarda ön "üye"lerin kanatlara dönüşmesi bu tür örneklerdi. Ekoloji bahsinde kara ve suda yaşama uyum sağlayan canlılarda beden anatomisinin dönüşümü açıklanmıştı. Beslenme, korunma ve çoğalmada canlılar arasındaki bağlantılar araştırılırken, değişik türlerin yaşam koşullarına uymak için nasıl değişmek zorunda kaldıkları belirtilmişti. Canlılarda, "cücük" safhalarını ve gelişimini inceleyen embriyoloji, evrim hakkında çok güçlü örnekler vermekteydi. Değişik hayvan

Georges Cuvier tarafından savunulan "katastrof teorisi"nin hâkim olduğu sıralarda, her ne kadar türlerin birbirinden hasıl olduğunu ileri süren Lamarck ve Etienne Geoffroy Saint-Hilaire gibi bilim insanları çıkmışsa da bu kişilerin görüşlerini kimse umursamamıştı.

türleri, döllenmiş yumurtadan itibaren cücük safhaları süresince, başka hayvanların kimi vasıflarını gösteriyor, bu hayvanların evrim zincirinde hangi halkadan doğduklarını açığa vuruyordu. Balinalarda, kıl, diş ve arka "üye"ler bulunmadığı halde, bunları cücük evresinde gözlemlemek mümkündü. Buna göre bu balinaların dişli ve dört ayaklı memeliler arasında değerlendirilmesi gerekiyordu. Çünkü bu halde iken zamanla su yaşamına uyum sağlamışlardı. Bunun gibi, akciğeriyle soluyarak doğan Alp semenderleri, cücük yaşamları sırasında solungaçlıydılar. Omurgalı hayvanların solunum ve sinir sistemlerinin cücük safhaları, hepsinde de solungaç yarıklarının bulunduğunu ve aynı yolda sinir sistemlerinin meydana geldiğini gösteriyordu. Bu da bütün omurgalıların bir kökten geldiklerinin kanıtıydı.

Hayvanların cücük safhalarına birevolut (ontojeni) deniyordu. Birevolutun türlerin değişerek takip ettikleri farklı evrim şekilleri serisi (soyolut = filojeni) ile paralel olduğu kanısı oluşmuştu. *Biyoloji II* doğadaki türleri anlatırken yeryüzünde bütün canlıların bir biyocoğrafyasını yapmıştı. Biyocoğrafya bilgileri ile de türlerin birbirinden doğdukları ortadaydı.

Evrim kuramlarına paleontoloji, yani fosiller biliminin verdiği deliller de pek çoktu. Yeryüzünde yaşamış bütün canlıların fosillerine ulaşılamamıştı. Bununla birlikte paleontoloji birinci zamanda yaşamış ve yok olup gitmiş trilobitlerle ikinci zamanda yaşamış ve yine bu zamanın sonunda ortadan kalkmış olan amonitlerin, bu zamanlar içinde, nasıl birbirinden doğduklarını ve birçok türler meydana getirdiklerini gösteriyordu. Aynı şe-

Biyoloji II'nin en son bölümü "Türk ırkı antropolojisi" idi. Ondan bir önceki konu "Türlerin değişmesi ve tekâmül teorileri" idi. Bu bölümde "Lamarkçılık", "Darvencilik", "Degşinserlik (mutasyonizm)" ele alınıyordu ve "büyük tabiğiyatçılar"ın resimlerine yer veriliyordu.

kilde ikinci zamanın son tabaka serisinde bulunan arkeopteriks fosili kuşların sürüngenlerden, atın da beş parmaklı bir türden geldiğini ortaya koyuyordu. Atın ataları serisinde parmaklarının nasıl zamanla azaldığı pek açık olarak kanıtlanmıştı. Bunların dışında paleontoloji, meydana çıkardığı fosillerle yeryüzünde bitki ve hayvanların basitten karmaşığa doğru bir seyir izlediğini ve bu nedenle bunlar arasında bir evrim bağlantısı olacağını açıklamıştı.

Fosillerin en alt tabakalarında rastlananlar, "tal" bitkileriydi. Daha sonra yaprakçıklı yosunlar ve daha yüksek çiçeksizler gelişmişti. Bunun ardından da çıplak tohumların ve en sonda kapalı tohumluların ortaya çıktığı saptanmıştı. Hayvanlara gelince; ilk tabakalarda bitkimsi hayvanlar, yumuşakçalar, eklembacaklılar ve balıklar görülüyordu. Kurbağalar ve sürüngenler daha sonra doğmuştu. Kuşlarla memeliler daha geç ortaya çıkmış ve özellikle üçüncü zamanda gelişmişlerdi. En son olarak dördüncü za-

manın başlangıcında insan "zuhur" etmişti. İnsana ait olduklarından kuşku duyulmayan avadanlıklar, resimler ve meskenler ancak dördüncü zaman "yerey"lerinde ya da topraklarında bulunmaktaydı. Maden devrinden önceki zamanlara ait fosiller sayesinde "inimsi"lere ulaşılmıştı. İnsanların da dahil olduğu "inimsi" diye nitelenen canlı grubu kalıntıları sayesinde bugünkü insanın geçmişine ışık tutuluyordu. Buna göre insanlarla, "inimsi"lerin, ki bunlara maymun, şempanze, orangutan ve benzeri canlılar dahildi, bir kökten geldikleri akla geliyordu. Ancak bugünkü ilim ve tekniği ile insan, "soyolut"u yani şeceresi bakımından bağlandığı kökü unutturacak bir hamle ile bütün canlılar dünyasına hâkim olmuştu.

Biyoloji II, türlerin değişimi hakkında verdiği bu bilgilerin ardından türlerde değişimin nedenlerini anlatan kuramlara geçiyordu. İlk ele aldığı kuram "Lamarkçılık"tı. Lamarck, ilk kez türlerin değişim nedenlerini açıklayan kişiydi. Lamarck'a göre bütün canlı türleri, içinde yaşadıkları ortamın sıcaklık, ışık, nem, iklim ve beslenme koşulları gibi dış etmenler altında değişime uğruyordu. Genel olarak "ortama uymak" diye tanımlanan bu kurama göre, herhangi bir canlının yaşama tarzı organlarından birinin görece fazla gelişimini gerektiriyorsa, bu organ zorunlu olarak değişime uğruyordu. Buna karşılık yaşayış tarzı bir organı gereksiz kılıyorsa bu organ görevini yapamaz ya da önemsiz bir şekilde iş görmeye alışırdı; bu durumda "işsizlik"le dejenere olur, şekli, boyu, muhtelif kısımları arasındaki uygun ilişki ağı, rengi ve benzeri nitelikleri değişime uğrardı. Lamarck bu değişimlerin kalıtımla nesilden nesle geçtiğini ve ortamın şartları değişinceye kadar, bütün sonraki döllerde göründüğünü söylüyordu. Kullanılmadığı için körelen herhangi bir organda bu durum, nesilden nesle, bu organın kaybolmasına kadar sürüyordu. Ancak, bu dönüşüm çok uzun bir sürede gerçekleşiyordu. Lamarck'ın, henüz türlerin değişiminin kanıtlarının ortaya koyulmadığı bir sırada, ortaya attığı "ortama uymak" kuramının o günkü taraftarları, türlerde değişimin, iklim, sıcaklık ve ışık gibi ortamın ve beslenme tarzının etkisi altında oluştuğunu gözlem ve deneylerle kabul ediyorlardı.

"Darvencilik"

Biyoloji II'ye göre türlerde değişimi gündeme getiren ikinci kuram "Darvencilik"ti. Charles Darwin (1809-1882), canlı-

larda evrimin delillerini embriyoloji ve paleontoloji aracılığıyla ortaya koyuyordu. Bu evrimin nedeni olarak özel bir etkeni vurguluyordu. Bu etken "hayat mücadelesi", dolayısıyla "tabii seleksiyon"du. Darwin, kuramını İngiliz iktisatçısı Thomas Robert Malthus'un bir kuramına dayandırıyordu. İnsan geometrik bir hızla çoğalırken, geçimi için gerekli besin maddeleri aritmetik olarak artıyordu. Malthus'un bu "kanun"u tüm canlılara uygulanacak olursa birkaç nesil sonra kendi yörelerindeki besin maddelerinin, canlıların tümünü beslemeye yetmeyeceği görülecekti. Bunun sonucu olarak, aralarında besin maddelerini paylaşmak için ciddi bir mücadele başlayacaktı. Mücadele edenler içinde, herhangi bir nedenle, diğerlerinden daha zayıf olanlar, besin maddelerini sağlamakta güçsüz kalacak ve nihayet düşmanlarına, parazitlere ve iklim şartlarına yenik düşerek yok olup gideceklerdi. Ancak, daha dirençli ve hayat mücadelesi için daha donanımlı olanlar yaşamlarını sürdüreceklerdi. Böylece yaşamda doğal bir seleksiyon oluşacak, rekabete iyi hazırlanmış olan üstün gelecekti.

Dölden döle bu doğal seleksiyonun süreceğini söyleyen Darwin, hayat mücadelesini kazanan canlıları, bulundukları yerde ortama uyanlar, düşmanlarından kaçabilenler, besin maddeleri yeter derecede bol olan başka yerlere göçenler, beslenme tarzını değiştirenler, bu arada tırmanma ve yüzme yeteneği kazananlar, diye izah ediyordu. Buna karşılık Darwin, hayat mücadelesinde zayıf düşenlerin başka yerlere göç edebileceklerini ve yeni yerlerinde evrilerek ilk şekillerinden farklı yeni şekiller alacaklarını kabul ediyordu. Darwin, bu görüşünü güçlendirmek için 1418 yılında Porto-Santo adasına yavrularıyla birlikte bırakılan bir dişi ada tavşanından türeyen nesilleri örnek göstermekteydi. Adada kendilerini avlayan düşmanları olmadığından tavşanlar zamanla ve nesilden nesle o kadar çoğalmışlardı ki adada oturan insanlar tavşanlardan kurtulmak için başka yere göç etmek zorunda kalmışlardı. 1850'de adaya giden Darwin, bu tavşanları Avrupa'dakilerden esaslı şekilde farklı bulmuştu.

Darwin bu ve buna benzer daha birçok örneklerle türlerde değişimini doğal seleksiyonla açıklıyordu. Ancak, Darwin'in kuramını salt doğal seleksiyona bağlaması birçok doğa bilimci tarafından eleştirilmişti. Kimi değişimler doğadaki gelişmelerle yakından ilgiliydi. Karanlık mağaralarda ve büyük derinliklerde yaşayan hayvanların gözlerinin kısmen ya da tamamen kaybolması, bazı kurbağa türlerinde yaşadıkları yerde su kalmayınca solun-

gaçlar yerine akciğerlerin meydana çıkması Darwin'in tezine karşı ileri sürülen örneklerdi. Ancak, Darwin de yaşamının son günlerinde türlerin değişmesinde yalnız doğal seleksiyonun değil, iklim ve organları kullanma oram gibi Lamarck'ın gündeme getirdiği bazı faktörlerin de etkili olduğunu kabul ediyordu. Bu arada, başlarında August Weismann'ın (1834-1914) bulunduğu Yeni Darwinciler, Darwin'in ilk fikirlerine sadık kalmış ve kalıtım bahsinde türlerin değişmesinin ancak "eşeyli plâsman"ın değişmesiyle mümkün olabileceğini, "eşeyli plâsman"ın değişmesinin tek nedeninin de doğal seleksiyon olduğunu ileri sürmüşlerdi.

Biyoloji II'nin gündemine aldığı üçüncü evrim kuramı "mutasyonizm" ya da o günkü öz Türkçe karşılığıyla "degşinserlik"ti. Öteden beri görünüşte bir neden olmadığı halde bazı türlerin birdenbire değiştikleri bilinmekteydi. Köpeklerde, öküzlerde ve farelerde bu tarzda yeni türler meydana çıkıyordu. Amerika'nın boynuzsuz öküzleri bunlar arasındaydı. Hollandalı bir botanik bilimci Hugo Marie de Vries son yıllarda bitkilerde de birdenbi-

Biyoloji II'de yer alan bir diğer botanikçi Hugo Marie de Vries (1848-1935) idi. Bitkilerde de birdenbire yeni türlerin ortaya çıktığını gözlemleyince türlerin değişmeleri hakkında mutasyon kuramını ortaya atmıştı.

Biyoloji II kitabının dört büyük doğa bilimcisi tanıtılırken August Weismann'a da yer veriliyordu. Weismann, Darwin'den sonra 19. yüzyılın en önemli evrim kuramcısı olarak bilindi. Farelerle yaptığı deneyle Lamarck'ın evrim görüşünü çökerterek sonradan kazanılmış karakterlerin kalıtsal olmadığını ispatlamıştı.

re yeni türlerin ortaya çıktığını gözlemlemiş ve böylece mutasyon ya da "degişinim" kuramı ortaya çıkmıştı. De Vries, *Oenothera Lamarckiana* bitkisinin tohumlarından, asıl bitkiden ayrılan vasıflara sahip, dört yeni tür elde etmişti. Bunların yeni vasıfları döllerinde de görülmüştü. Mısırda, gelişim halindeyken, sapın kesilmesi ya da burkulması ile "çifteşeyli" çiçekler hasıl oluyordu. Oysa, normal mısırda çiçekler bir "eşeyli"ydi. Bu "çifteşeyli" çiçeklerin tohumlarından yine çifteşeyli çiçekli mısırlar meydana geliyordu. Bu gözlemler hem Lamarck'ın ve hem de Darwin'in kuramlarına ters düşüyordu. Mutasyon kuramında türlerin değişiminde Lamarkçılığın düşündüğü ortam etmenlerinin hiçbir etkisi olmadığı ya da türlerin ancak uzun bir sürede değişebileceklerinin kabul edilemeyeceği noktasına varıyordu. Yine mutasyon kuramına göre, aynı zamanda yeni türlerin eskilerle bir arada pekâlâ geçindikleri ve barındıkları gözlenebildiği için Darwin'in doğal seleksiyon kuramı da sorgulanabiliyordu.

Bununla birlikte yeni türlerin hemen teşekkülleri sırasında ortamın etkisi bütün mutasyon yandaşlarınca teslim ediliyordu. Örnek Alp semenderleriydi. Alpler'in kurak kesimlerinde, bu semenderlerden, doğar doğmaz akciğerleriyle soluyan yavrular hasıl olduğu halde, nemli ortamda yetiştirilen aynı semenderlerin yumurtladıkları ve yumurtalarından çıkan yavrularda solungaçların bulunduğu görülüyordu. Semenderler tekrar Alpler'e götürüldükleri takdirde de vasıflarını korumaktaydılar. Mutasyon taraftarları da bu birdenbire değişimin döllenmiş yumurta hücresinde yerleşecek vasıflardan ileri geldiğini söylüyorlardı.

Biyoloji II'de "Türlerin Değişmeleri ve Tekâmül Teorileri" bölümü şu satırlarla son buluyordu: "Buraya kadar verilen izahlara göre tekâmül teorilerinden hiçbirisi kat'i değildir. O halde muhakkak olan türlerin değişmeleri ve yeni türler meydana getirmeleridir. Bu olayı her üç teoriyi bir arada düşünerek kabul etmek doğru olur."

Tek Parti Klasiği

Biyoloji II'nin dokuzuncu ve son bölümü bir "Tek Parti klasiği" ile son buluyordu. Bölümün başlığı "Türk Irkı Antropolojisi" idi ve daha önceki bölümlerle pek bir ilişkisi yoktu. Bu bölüm, o günkü adıyla Tarih, Dil ve Coğrafya Fakültesi Antropoloji Profesörü Şevket Aziz Kansu'nun *Craniologie de l'Anatolie* başlığıyla yayımladığı broşürle Birinci Türk Tarih Kongresi zabıtlarındaki tezlerden esinlenilerek yazılmıştı. Bu bilgi bölüm başlığına dipnot olarak konmuştu.

Biyoloji II, Türk ırkı antropolojisi konusunda şu bilgileri veriyordu: Son zamanlarda yapılan antropoloji incelemeleri Türk ırkının vasıflarını ortaya koymuştu. Bu incelemelere göre Türkler buğday ya da beyaz tenli; ince, uzun burunlu, orta büyüklükte kulaklara sahip, siyah, ela, bazen de mavi gözlü; orta ve ortanın üstü boylu insanlardı. Ancak antropolojik verilerde o tarihlerde temel kıstas kafatası şekliydi. Kafatasının ırkların evriminde büyük bir önemli vardı. *Biyoloji II*, klasik tanım doğrultusunda, önden arkaya doğru uzun olan kafataslarına dolikosefal, yuvarlak olanlara brakisefal ve ikisinin ortası bir şekil gösterenlere de mezosefal dendiğini hatırlatıyordu. Kafataslarm bu tasnifi kafatası karinesi ile belirleniyordu. Kafatası karinesi, kafatasının en büyük yan genişliğinin, 100 ile çarpımının en büyük ön arka genişliğine oranından bulunuyordu. Karineleri 77,7'ye kadar olan kafatasları dolikosefal; 77,7'den 79,9'a kadar olanlar mezosefal ve 79,9 üzeri olanlar ise brakisefaldi.

O sıralarda henüz Afet Hanım'ın İsviçre'de yaptığı antropoloji tezinin sonuçları ortada yoktu. Bu nedenle *Biyoloji II*'de Şevket Aziz Kansu'nun verileri kullanılıyordu. Ders kitabına Türkiye ölçeğinde kafa karinesiyle son nokta konuyordu. Ancak 375 gibi sınırlı bir örneklem sonucu olsa da, Şevket Aziz Kansu'nun hesapladığı kafatası karinesi Afet Hanım'ın 64.000 örneklemindekilere benzer bir sonuç vermişti.

Türklerin kafatası şekli brakisefaldi. 375 kafatası karinesinin verdiği ortalama rakam 84,07 idi. *Biyoloji II*, yukarıda sayı-

lan vasıfların ardından şu satırlara yer veriyordu: "Bu vasıflarla en mükemmel bir yükselme derecesi gösteren ırkımız, Avrupa'nın Alp ırkı vasıflarını haizdir. Esas itibariyle Alp ırkı Avrupa'ya Orta Asya'dan geçmiştir."

Brakisefal kafa en gelişkin, o günkü terimle "en mütekâmil" insan kafatasıydı. Atatürk daha 1932 yılında, Ağustos'un 19'unu 20'ye bağlayan gece Yalova'da Şevket Aziz Kansu'ya kendi ölçümünü yaptırmıştı.[12] Ama bu ölçüm hiçbir zaman bilinmedi. 1937'de ise geniş bir anketle ülkede 64.000 kişinin ölçümü alınmıştı. Afet Hanım'ın İsviçre'de doktorası bu ölçümler sonucu yazılabilmişti. Biyoloji derslerinde de deneysel olarak öğrencilerin ölçümleri yapılıyordu. Nitekim *Biyoloji II* kitabı bu tür ölçümleri öngörmüştü.

Kitapta işlenen her konu sonunda bir pratik çalışına yer alıyordu. "Türk Irkı Antropolojisi" bölümündeki pratik çalışmada her okulda öğrencilerin kafatası karineleri ölçülecek ve öğrenci toplamına göre kafataslarının yüzde oranları saptanacaktı. Aynı zamanda bunların ortalaması bulunacaktı.Neyse ki bu tarihlerde okullarda yapılan ölçümlerde çoğunluk brakisefal çıkmıştı. Hatta kız öğrencilerde brakisefal kafa ölçüleri oranı erkek öğrencilerden daha yüksekti.[13] Tabii bunun ne denli sakıncalı bir pratik çalışma olduğunu ders kitabının yazarları görmüyorlardı. Kitapta brakisefallerin "en mütekâmil" insanlar olduğu bilgisi veriliyordu. Pratik çalışma sonucu sınıfta kafatası ölçüleri dolikosefal ya da mezosefal çıkan öğrencilerin ölçüm sonucu ne duruma düşürüldüklerini Talim Terbiye düşünememişti. Oysa, 1933 yılında yayımlanan *Ortamektep Tarih I* kitabında paradoksal olarak şu uyarı yer almıştı: "Bununla beraber ırklar arasında bugün görülen farkların tarih bakımından ehemmiyeti pek azdır. Bu fark ırkları ayırmak için kuvvetli bir esas olduğu halde, ictimaî hiçbir kıymeti yoktur. Irkların üstünlük ve geriliğini göstermez."[14]

Cumhuriyet yıllarında antropoloji dar bir alana sıkışmıştı. Etnolojik bilgiden ırak bir antropoloji anlayışı vardı. Fizik antropoloji kültürel edinimle mesafeliydi; tarihin derinliklerinde, kemik yapılarıyla uğraşıyordu. Bu nedenle, Tek Parti döneminde ırk sorunu, hiç olmazsa bilim dünyasında etnik temele dayanmıyordu. İnsanlar Türk, Kürt, Laz, Çerkez gibi etnik ayırıma uğramıyor, brakisefal, mezosefal ve dolikosefal türü fizikî tasnif görüyorlardı. Brakisefal bir Kürt ya da Laz, dolikosefal bir Türk'e oranla daha "mütekâmil"di. Ancak, biyoloji kitaplarında bu tür bir tasnif gündeme gelmişse de, tarih kitaplarında ırk konusunda yine de

bir uyarıda bulunmak gereği duyulmuştu. Yukarıda belirtildiği gibi, kafatası ölçüleri ırkları ayırmak için güçlü bir etmen olmasına karşın toplumsal bağlamda bir değer ifade etmiyordu; bu tür bir tasnif ırkların üstünlük ya da geriliğini göstermiyordu. Son kertede Erken Cumhuriyet'in "ırk sorunu" "defansif"ti. İçe değil, dışa dönüktü. Batı'daki önyargılara, kalıtımsal mitlere karşı direnişi simgeliyordu. Türkler de Avrupalılar gibi "uygar" bir "ırk"tan geliyorlardı.

Notlar

1. Subhi Edhem [İdadi-i Askerî sabık tarih-i tabii muallimi], *Darvinizm*, Manastır: Beynelmilel Ticaret Matbaası, 1327; Edward Hartmann, *Darvinizm – Darvin Mesleğinin İhtiva Ettiği Hakikatler ve Hatalar*, çeviren: Memduh Süleyman, İstanbul: Teceddüd-i İlmî ve Felsefi Kütüphanesi, aded 10, 1329; Ernst Haeckel, *Vahdet-i Mevcud – Bir Tabiat Âliminin Dini*, çevirenler: Baha Tevfik ve Ahmed Nebil, İstanbul: Teceddüd-i İlmî ve Felsefî Kütüphanesi, aded 2, ty. Subhi Edhem, *Lamarkizm*, Dersaadet: Ulum-ı Tabiiyyye ve İctimaiyye Kütüphanesi, 1330; Subhi Edhem, *Hayat ve Mevt*, İstanbul: Halk Kütüphanesi, Nefaset Matbaası, ty.; Louis Buchner, *Madde ve Kuvvet*, 3 cilt, mütercimler: Baha Tevfik ve Ahmed Nebil, Dersaadet Kütüphanesi, ty.
2. Ağaoğlu Süreyya [Ankara Erkek Lisesi Felsefe ve İctimaiyyat Muallimi], *Surî ve Tatbikî Mantık*, [Liselerin son sınıfında tedris edilmek üzere Maarif Vekaleti tarafından kabul edilmiştir], İstanbul: Milli Matbaa, 1926.
3. Hasan Âli [İstanbul Galatasaray Liselerinde muallim], *Surî ve Tatbikî Mantık*, (Liselerin ikinci devre son sınıflarına mahsustur) İstanbul: Milli Matbaa, 1926.
4. Hasan Âli, *Lise Kitapları: III. Sınıf – Surî ve Tatbikî Mantık*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1935. (Maarif Vekâleti Millî Talim ve Terbiye Dairesinin 8/3/1934 tarih ve 900 sayılı buyruğile 4000 nüsha basılmıştır.)
5. Hasan Âli, *Lise Kitapları: III. Sınıf – Surî ve Tatbikî Mantık*, İstanbul: Devlet Basımevi, 1938. (Kültür Bakanlığı Yayın Direktörlüğünün 6-1-1938 tarih ve 83/107 numaralı emrile III üncü defa olarak 4000 sayı basılmıştır.)
6. Fransız doğa bilimcisi Jean-Baptiste de Lamarck (1744-1829) Fransa'nın Picardie bölgesindeki bir köyde doğdu. Çocukluğundan beri asker olmayı düşünürken, babasının isteğine üzerine papaz olmak üzere din eğitimi gördü. 1760'da babasının ölümü ertesi orduya yazıldı. Sağlık nedeniyle 1768'de ordudan ayrılmak zorunda kaldı. Paris'te tıp eğitimi görürken bir yandan da botanik alanında incelemeler yaptı. 1778'de Fransa'nın doğal bitki örtüsüne ilişkin çalışmaları yayımlanınca Fransız Bilimler Akademisi'ne seçildi. 1788'de Paris botanik bahçesinde çalışmaya başladı. Beş yıl sonra bu kuruluş ulusal doğa tarihi müzesi adıyla yeniden örgütlendiğinde zooloji bölümünün yöneticiliğine atandı. O tarihten sonra bütün ilgisini zoolojiye yöneltti. Bu bilim dalındaki çalışmalarına elli yaşından sonra başlamasına ve gözlerinin neredeyse körlük derecesinde bozulmuş olmasına karşın böcekler ile solucanlar konusunda en yetkili kişi olarak tanındı. Ömrünün son yıllarına doğru, Charles Darwin'in doğduğu yıl, omurgasız hayvanlar biyolojisinin en önemli yapıtlarından birini, *Philosophie zoologique* adlı ünlü çalışmasını yayımladı.

7. Erasmus Darwin (12 Aralık 1731 - 18 Nisan 1802) Elston Hail, Nottinghamshire'da İngiltere'de doğdu. Avukat Elston'lı Robert Darwin ve Elizabeth Hill'in yedi çocuğundan en küçüğüydü. Edinburgh Üniversitesi'nde tıp okudu. Hekimliğin yanı sıra doğaya büyük ilgi duydu ve doğa filozofu olarak ün yaptı. İngiltere'de tanınmış sanayici ve filozofların bulunduğu Lunar Cemiyeti'nin James Watt'la birlikte kurucuları arasında yer aldı. Darwin-Wedgwood ailesinin bir üyesi olan Erasmus Darwin, Charles Darwin'in de büyükbabasıdır.
8. Herbert George Wells, *Cihan Tarihinin Umumî Hatları*, 5 cilt, İstanbul: Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, 1927-1928.
9. *Lise Kitapları – Jeoloji*, (Maarif Vekilliği Neşriyat Müdüriüğünün 83-5930 sayılı ve 1-VIII-1939 tarihli emriyle birinci defa olarak 5000 sayı basılmıştır), İstanbul: Maarif Matbaası, 1939.
10. *Lise Kitapları – Biyoloji I*, Kültür Bakanlığınca Liselerin birinci sınıfları için yazdırılmıştır, (Kültür Bakanlığı Yayın Direktöriüğünün 82/151 ve 12/8/1937 tarihli emrile 15.000 sayı olarak basılmıştır), İstanbul: Devlet Basımevi, 1937.
11. *Lise Kitapları – Biyoloji II*, Kültür Bakanlığınca Liselerin ikinci sınıfları için yazdırılmış ve Türk Dil Kurumunca kabul edilen Türkçe terimlerle birinci defa olarak bastırılmıştır, (Kültür Bakanlığı Yayın Direktöriüğünün 83/3686 sayılı ve 23-5-1938 tarihli emrile birinci defa olarak 12.000 sayı basılmıştır), İstanbul: Devlet Basımevi, 1938.
12. "Profesör Şevket Aziz Kansu'nun Konuşması," *Türk Dil Kurumu – Türk Dili Belleten – Milli Yas Sayısı*, no 33, İlkkânun 1938, İstanbul: Devlet Basımevi, 1938, s. 17.
13. Nebile Gökçül, "Ankara İsmetpaşa İlkokulu talebelerinden 422 kız ve erkek Türk çocuğu üzerinde antropometrik araştırmalar ve neticeleri" *Türk Antropoloji Mecmuası*, 15. Yıl, sayı 19-22, Eylül 1939, s. 36-46; Naciye Çınar, "Ankara, Devrim ilkokul talebelerinden 433 kız ve erkek çocuk üzerinde antropometrik bir tetkik ve neticeleri," *Türk Antropoloji Mecmuası*, 15. Yıl, sayı 19-22, Eylül 1939, s. 67-77; Melih Kınay, "Ankara, Gedikli Orta Okulu talebelerinden 200 erkek çocuk üzerinde antropometrik bir tetkik ve neticeleri," *Türk Antropoloji Mecmuası*, 15. Yıl, sayı 19-22, Eylül 1939, s. 176-186.
14. *Ortamektep için Tarih I*, (Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından yazılmış olan Tarih kitapları esas tutularak ortamekteplerin birinci sınıfları için hazırlattırılmış ve 5/8/1933 tarih ve 3626 numaralı emirle tab'ettirilmiştir), İstanbul: Devlet Matbaası, 1933, s. 19.

Süreyya Ağaoğlu'nun Mantık Ders Kitabında Lamarckizm ve Darwinizm (1926)

"... Hayatiyyat büyük nazariyelere müncer olur. Bu nazariyeler meyanında en meşhurları olan zi hayat nev'lerin tekâmülüne aid nazariyeleri zikr edebiliriz:

Zi hayat nev'ler hakkında başlıca iki nazariye vardır:

1) Nev'lerin ayrı ayrı halk edildiğini kabul eden beka-yi nev' = fiscisme nazariyesi (Cuvier)

2) Nev'lerin bir istihale ve tekâmül ile birbirlerine merbut olduklarını kabul eden istihale ve tekâmül (transformisme – evolutionisme) nazariyeleri (Lamark, Darvin)

Lamark ve tilmizlerine göre hayvan muhite intibak için cehd eder. Muhit tahavvül ederse hayvan da yeni şeraite intibaka çalışır. İhtiyacı tayin eden muhittir. İhtiyac uzvu tahavvül ettirir veya yaratır. Binaenaleyh nev'ler arasında tahavvülü mucib olan muhite intibak meselesidir. Bu nazariye "Lamarkizm" namını alır. "Darvinizm"e göre ise hayattaki tenevvu' ve tahavvül hayat mücadelesine ve tabii ıstıfaya kabil-i ircadır. Her nev'i fevkalade bir surette teksir etmeğe müsaittir. Fakat mekân ve gıda mahduddur. Bu suretle bir mücadele başlar. Zayıf olanlar mücadelede ölür. Kuvvetli olanlar galip gelir, yaşar. Tabiat güzideleri, kuvvetlileri seçer ve bir ıstıfa olur. Ferdde husule gelen tahavvüller verasetle yeni nesillere geçer. Binaenaleyh canlı mahlûklardaki tebeddül ve tahavvül mücadele-i hayatın ve tabii ıstıfanın neticesidir."

Ağaoğlu Süreyya (Ankara Erkek Lisesi Felsefe ve İctimaiyyat Muallimi), *Surî ve Tatbikî Mantık*, (Liselerin son sınıfında tedris edilmek üzere Maarif Vekaleti tarafından kabul edilmiştir), İstanbul: Milli Matbaa, 1926, s. 135-136.

Hasan Âli Yücel'e göre Lamarck'ın "Beka-yı Nev'" ve Darwin'in "Istıfa" Nazariyeleri (1926)

Hasan Âli (İstanbul Galatasaray Lisesi'nde muallim), *Surî ve Tatbikî Mantık*, (Liselerin ikinci devre son sınıflarına mahsustur) İstanbul: Milli Matbaa, 1926. Lamarck'ın "beka-yı nev'" ve Darwin'in "ıstıfa" nazariyesi kitapta şu satırlarla yer alıyordu: (s. 203-207.)

Fakat beka-yı nev'e çok mütemayil olan Buffon'un bu müphem telâkkisi bilâhare meşhur Fransız tabiiyatçısı Lamark'ın şayan-ı dikkat fikirleriyle

zâfa uğramıştır. Lamark, teşekkül etmiş nev'ler arasıda mütevassıt bir vaziyette bulunan ve evsafı bariz olmayan "şüpheli nev' "lerin mevcudiyetini görerek "beka-yı nev" nazariyesine kail olamamıştı; bundan mülhem olarak canlı vücudlere deymumet ve tekâmül mefhumlarını tatbik ediyordu. Muhtelif hayvan ırklarının mevcudiyetini izah ve aynı zamanda onların uzvî vaziyetlerini tavsif için hayvanatın tedricen değiştiklerini ve bazı müessirlerin müdahalesiyle ahenkdar bir surette inkişaf ettiklerini kabul ediyordu. Bu müessirler; muhit, i'tiyad ve ihtiyaç gibi şeylerdi. Lamark'a nazaran iklim, mesken, gıda gibi anâsırı ihtiva eden muhit, hayvanda tahavvülün başlıca sebeplerinden birdir. Bu müessir, uzviyetlerde ihdas ettiği teşevvüşlerle onları ya kendisine intibaka veya büsbütün ıstıfaya mecbur eder. Canlıda tahavvülün en büyük âmili hayatî kudrettir ki bu da ihtiyaç ile i'tiyada göre tecelli etmektedir. Zira ihtiyaç, uzvu vücude getirir; i'tiyad onu devam ettirir. Bir zi-hayat, bulunduğu muhitte yeni yeni vaziyetlere maruz kalır ve onların ihdas ettikleri ihtiyaçları tatmin için yeni faaliyetlerde bulunacak olursa azasında behemehal bir tahavvül husule gelecektir ki neticede "muhite intıbak" o hayvan için zaruret olacaktır. Zürafaların boyunlarını uzatan âmil, gıdalarının yüksekte bulunması olduğu gibi; kaz ve ördek gibi hayvanların pençelerinin vaziyeti de iktiza ettiği zaman suda yüzmek zaruretinden tahassül etmiştir.

Lamark bu telâkkilerini iki kanunda hülâsa ediyordu:

1 – Uzviyetleri husule getiren muhtelif azâ, faaliyetleri nisbetinde inkişaf eder. Muhitin tesiri ve ihtiyaçların sevkiyle âtıl kalır ve faaliyetten düşerse dumura uğrar, zâfa duçar olur.

2 – Muhitin tesiriyle uzviyetlerin bünye ve vazife hususunda iktisab veya kaybettikleri şeyler nesilden nesle intikal eder.

Enva-yi hayatiyyenin tedrici olarak bazı ibtidaî ve basit enmuzeçlerden neş'et ettiklerini iddia eden bu nazariyeye hayatiyatta "istihaliyye" "transformisme" derler.

Lamark'ın istihale nazariyesi İngiltere'ye geçince Darvin'in dehası ve amik tetkikâtıyla istihaleye uğradı. Bu fikir zaten İngiliz muhit-i ilmiyyesine yabancı değildir. Darvin'in büyük babası Erasmus Darvin insanların kolları ve bacakları, balıkların misbaheleri, kuşların kanatları arasındaki karabeti görmüş ve istihale fikrini pek vazıh bir şekilde benimsemişti. Torunu, Lamark'ın fikrini esas itibariyle kabul ediyordu. Fakat onun izah etmediği noktayı, yani istihalenin mihanikiyyet ve tarz-ı husulünü izaha çalışıyordu. Darvin "Enva'ın menşe'i – L'origine des especes" namındaki muhallid eserinde bütün ehlî hayvanların sınaî ve tedrici bir tesir ile gayr-ı ehlî nev'lerden hasıl olduğunu iddia eder. Misal olarak ehlî güvercinleri müta-

laa etmiştir. Bu hayvanların insanlar tarafından beslenip terbiye edilmesi kadim Mısır'dan başlar, hatta Romalılarda bunların şecereleri tutulur, bilhassa Asya'nın pek çok yerlerinde ziynet hayvanı olarak evlere ve saraylara sokulurdu. İşte Darvin pek kadim zamanlardan beri birçok usullerle yetiştirilen muhtelif güvercin ırklarını elde etti, nerede güvercinle iştigal eden müessese varsa hepsine müracaat ederek bunların üzerinde uzun mütalaalar yaptıktan sonra bütün güvercin nev'lerinin bir nev'den türediği neticesini çıkardı. İşte gayr-ı ehlî bir nev'den, terbiye ve diğer muhtelif sebeb ve tesirlerle başka başka enva'ın husulüne, nev'lerdeki bu tebeddüle hayatiyyatta "ıstıfa – selection" denildi. Istıfa hakkında bir parça malumat verelim:

İnsanların –bilerek veya bilmeyerek– yaptığı ıstıfa, sun'i bir ıstıfadır. Halbuki onu bizzat tabiat da yapar. Fakat tabiatın ıstıfası, sun'i ıstıfa gibi harici eşkâlin tahavvülüne, insanlar için müfid veya güzel olan evsafın inkişafına badi olmaz; belki hayvan için en faideli evsafı seçer. İnsan kendi arzu ve menfaati için hayvanları alır, muhtelif iklimlerde yaşayanlarını bir araya getirir, bunların bariz evsafı üzerine icra-i tesir, zayıflarını kavilerin zararına idame eder. Binaenaleyh insan elinde hayvanlar tabii bir şekilde inkişaf ve ıstıfa edemezler. Hayat mücadelesi burada zâfa duçar olur.

Tabii ıstıfada tabiat, hayvan için müfid ve insanın gözünden kaçacak kadar rakik evsafı intihab eder. Burada bütün uzviyetler mücadeleye sevk olunur. Tabiat, kendi mevcudiyetini idame edemeyeceklere kat'iyyen acımaz. Zayıfların akıbeti ölümdür. Filvaki bu hal tedricen vaki' olur; asırlar sürer ve ancak bu uzun zaman yolu üzerinde ıstıfanın neticesi bizim nazar-ı dikkatimizi celb edecek derecede tebarüz edebilir. Bundan dolayıdır ki nev'lerin istihalelerini kolayca kavrayamayız ve yekdiğeri arasındaki deymumet alâkasını keşifte güçlük çekeriz.

Istıfanın en büyük delilerinden birisi, ehlî hayvanların vahşet haline avdet ettikleri zaman tekessür hususunda gösterdiği mebzuliyettir. Bazı yüksek dağlar ve geniş yaylaları kaplayan bi-nihaye nebatlar, nihayet iki üç nev'e inhisar ediyor. En nadide bir çiçek bakılmada ihmal edilse yabanileşir ve yabanileştikçe velûdiyyeti artar. Yumurtalarını bizzat saklayamayan hayvanların tenasülleri netâicini erkam ile ifade mümkün değildir; o kadar çoktur. Silsile-i hayatiyyenin en mükemmeli olan insan, en az tekessür eden hayvandır diyebiliriz. Hayvanat içinde en ağır tekessür edenlerden biri de fillerdir. Her fil otuzunda tekessüre başlar, yetmiş yaşında durur ve bu zaman zarfında en az altı mahsul verecek olursa altı yüz senede bir çift filden milyonlarca fil çıkacağı kolayca hesab edilebilir.

Bu misallerden çıkan birinci netice, hayvanatta mükemmeliyetle tekessür makûs bir şekildeki münasebetidir. İkinci netice ise; en az tekessür

eden insan ve fillerin bu müdhiş çoğalışlarından intikal ederek diğer hay vanların muhayyir-ül-ukul teaddi düşünüiünce bütün uzviyetlerin nesilleri yaşadığı takdirde arzın kaşrını ve derûnunu dolduran namütenahi enva'-i hayatiyyenin gıdasız kalacakları pek kolay kabil-i tahmindir. Halbuki birçok esbâb bu tevessu'a mani oluyor. Uzviyetler bütün doğurduklarını yaşatamıyorlar. Bir dişinin yumurtladığı beyzalarla onların yaşadığı muhite gelen hayvanattan her birinin rüşeym teşkil etmesi kabil olmadığı gibi sekiz, on yavru doğuran kedi ve köpeklerin bile ancak bunlardan bir kısmını yaşatabildiklerine her zaman tesadüf ederiz. Ölenlere nisbetle yaşayanlar pek cüz'i bir miktardadır.

Bir de Darvin kitabında canlılar arasındaki münasebâta dair pek mühim misaller zikr eder: Çıplak, bir arazinin bir kısmına çam ağaçları dikilse ve diğer kısmı boş kalsa, bir zaman sonra bu iki yerin birbirinden ayrı iki iklim manzarası arz ettiği görülür. Çamların dikilmesi üzerine orada birçok yeni nebatlar husule gelir, orada bulunan hayvanatın hayatında tahavvüller olur, âkilü'l-haşere olan kuşlar, haşeratın tekessürüne mani olurlar. Bu da gösteriyor ki enva'-i hayatiyyenin muhafaza-i mevcudiyyeti yekdiğeriyle alakadardır. Bir kısım haşerat var ki bazı nebatatın ilkahına tavassut eder. Nitekim lâlelerde ilkah arıların vasıtasıyle olmaktadır. Arılar olmazsa lâle nesli münkati' olacaktır. Arıların adedi ise peteklerinin düşmanı olan farelerin adediyle mütenasibdir. Arıların nısfından ziyadesi farelerin şikârıdır. Halbuki farelerin de düşmanları vardır: Kediler!.. Küçük şehirlerde, yahud bal yapmağa itina edilen yerlerde arı petekleri çoktur. Çünkü orada farelerin hasm-ı canı olan kediler mebzuldür. Şu halde lâle, arı, fare, kedi nev'leri arasında sıkı bir münasebet-i hayatiyye vardır. Netice itibariyle gerek gıda gerek sair ihtiyaçlar dolayısıyle gıdalı ile gıdasız kalan uzviyetler arasında bi-aman bir münaza'a var demekdir ki buna "hayat için mücadele – la lutte pour la vie" kanunu derler. Tabiat canlılar için vasi' ve serbest bir muharebe meydanıdır. Her uzviyet kendine göre silahlarla mücehhez bir muharibdir. Yaşamak; bu harb-ı umumîye iştirak etmek ve muzaffer olmaktır. Mağlub olmamak için yegâne şart, zayıf olmamaktır. Darvin'in vaz' ettiği mücadele-i hayat kanununa Spencer "en kavi ve lâyıkın bekası - La persistance du plus apte" namını veriyor ki bu da ıstıfa-i tabiatın bir neticesinden başka bir şey değildir.

Liselerde Okutulan *Biyoloji II* (1938)'de Darwinizm

Darven (1809-1882), canlılarda tekâmülün delillerini ambriyoloji ile paleontolojide bulmuştur. Bu tekâmülün sebebi olarak özel bir faktör kabul eder (hayat mücadelesi dolayısile tabiğiğ seleksiyon).

Darven'in, teorisini bir İngiliz iktisatçısı olan Maltüs'ün [Malthus] şu kanununa istinat ettirmektedir: (Ölçülü bir alanda yaşıyan insanların sayısı, bir geometrik ulam halinde çoğalırken, bu alanda bunların geçimleri için lâzım olan besin maddeleri ancak bir sayal ulam halinde çoğalır). Bu kanun bütün canlılara tatbik edilecek olursa birkaç döl sonra canlıların işgal ettikleri yerlerdeki besin maddeleri, hepsini beslemeğe yetmeyecektir. Bunun neticesi olarak, aralarında besin maddelerini paylaşmak için ciddî bir mücadele başlıyacaktır. Mücadele edenler içinde, herhangi bir sebeple, diğerlerinden daha zayıf olanlar, besin maddelerini tedarik etmeğe güçleri yetmeyenler ve nihayet düşmanlarına, parazitlere ve iklim şartlarına mukavemet edemiyenler inkiraza mahkûm olacaklardır. Fakat daha mukavemetli ve hayat mücadelesi için daha iyi teşkilâtlanmış olanlar yaşamakta devam edeceklerdir.

Binaenaleyh, hayat rekabetine iyi hazırlanmış fertlerde tabiğiğ bir seleksiyon belirecektir. Dölden döle bu tabiğiğ seleksiyonun devam edeceğini söyliyen Darven, hayat mücadelesinde muvaffak olabilecek canlıları; bulundukları yerde hayat mücadelesine uyanlar, düşmanlarından kaçabilenler, besin maddeleri yeter derecede bol olan başka yerlere gidenler, beslenme tarzını değiştirebilenler (tırmanma ve yüzme kabiliyetini kazananlar) diye izah etmiştir. Buna karşılık yine Darven, hayat mücadelesinde zaif olanların başka yerlere göç edebileceklerini ve yeni yerlerinde tekâmül ederek ilk şekillerinden farklı yeni şekiller alacaklarını kabul etmiştir.

Darven, bu fikrini kuvvetlendirmek için 1418'de Mader yanında Porto-Santo adasına yavrularile, beraber bırakılan bir dişi ada tavşanından türeyen dölleri misal göstermektedir. Bu adada kendilerini avlıyan hiçbir düşmanları olmadığından bu tavşanlar zamanla ve dölden döle o kadar çoğalmış ki bu adada oturan insanlar tavşanlardan kurtulmak için başka yere gitmeğe mecbur kalmışlar. 1850'de bu tavşanları tetkika giden Darven, bunları Avrupa tavşanlarından pek farklı bulmuştur. Bu ve buna benzeyen daha birçok misallerle Darven, türlerde değişmeği tabiğiğ seleksiyona bağlamaktadır. Fakat Darvencilik birçok olayları (karanlık mağaralarda ve büyük derinliklerde yaşıyan hayvanların gözlerinin kısmen veya tamamen kaybolması, bazı kurbağalarda yaşadıkları yerde su kalmayınca solungaçlar yerine akciğerlerin meydana çıkması ve saire) düşünmediği için uzun uzadıya tenkit edilmiştir.

Darven de hayatının son günlerinde türlerin değişmesinde yalnız tabiğiğ seleksiyonun değil Lamark faktörlerinin bazılarının da (iklim ve organları kullanma ve kullanmama) amil olduklarını tasdik etmiştir. Fakat başlarında Vaysman bulunan Yeni Darvenciler, Darven'in ilk fikirlerine sadık kalmış ve kalıtım bahsinde anlattığımız gibi türlerin değişme-

sinin ancak eşeyli plasmanın değişmesile mümkün olabileceğini, eşeyli plasmanın değişmesinin bir tek sebebinin de tabiğiğ seleksiyon olduğunu ileri sürmüşlerdir.

(Darven, tabiğiğ vb sözcükler ders kitabında yer aldığı yazım şekliyle korunmuştur- Zafer Toprak)

Fezleke-i Tarih-i Umumî, "mekteb-i idadî"ler için, rüştiyelerin ardından bugünkü orta-lise arası düzeydeki eğitim kurumları birinci sınıfı için derlenmiş ders kitabıydı.

İlk Jön Türkler'den Mehmed Murad'ın altı ciltlik *Tarih-i Umumî* adlı eserinin birinci cildi de ilk zamanlara ayrılmıştı. Kitabında bu dönemle ilgili ilk alt başlıkları "Hilkat" ve "Tufan"dı.

İnsanlar cemaat halinde yaşamaya başladıktan sonra, diğer ictimaî müesseseler gibi din müessesini de vücuda getirmişlerdir.

***Tarih I – Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar* – İstanbul: Devlet Matbaası, 1932, s. 24.**

"Tanrıyı bulan, bunun sırlarını açan ve bugün hâlâ açmağa çalışmakta olan insan zekâsıdır."

Ortamektep için Tarih I

Darwinizm'den Ateizm'e

Türkiye'de Tarih Eğitiminin Evrimi

Türkiye'de eğitim kurumlarında bilimin "uhrevî" alandan "dünyevî" alana geçişinde tarih kitaplarının ayrı bir işlevi oldu. Bu süreç Tanzimat sonrası başlamış ve Cumhuriyet'in ilk on yıllarına kadar sürmüştü. 19. yüzyılda Fransa'daki *grandes ecoles* anlayışıyla Harbiye, Mülkiye, Tıbbiye türü yükseköğretim kurumlarının kurulması Batı eğitim kurumlarındaki kimi ders programlarının da Türkiye'de benimsenmesine neden olacaktı. Ancak, bu geçiş sürecinde eskiyle yeni, geleneksel "uhrevî" ilim anlayışıyla "dünyevî" bilim görüşü bir arada sürdürülmüştü. Ders kitaplarının düzenlenişi de II. Abdülhamid rejiminin sonuna, 1908'e kadar bu doğrultuda gerçekleştirilmişti. İkinci Meşrutiyet yıllarında "uhreviyyet" din derslerine bırakılmış, giderek "seküler" nitelikte ders kitapları hazırlanmıştı. Ancak, bu süreçte, tarihin bir alanı sorun oluşturuyordu. O da günümüzde "ilkçağ" diye nitelenen alandı. Geçmiş ders kitaplarında ilkçağ "kurun-ı evvel" olarak adlandırılıyordu. "Kurun-ı vusta" ortaçağ, kurun-ı âhir" ise yeniçağdı. İleriki yıllarda "asr-ı hazır" diye yakınçağa tekabül edecek bir tasnif daha yapılacaktı.

Tarih-i Mukaddes

"Kurun-ı evvel"in ilk evreleri, yani "ilkçağ"ın başlangıcı, II. Meşrutiyet yıllarına kadar "uhrevî" alana hasredilmişti. İnsanın ortaya çıkışı kutsal kitapların ana temalarından biri oluşu ve bu alanda "bilimsel" alanda bilgilerin ancak 19. yüzyılla birlikte ve özellikle Lamarck ve Darwin'in bulguları doğrultusunda şekillenmesi Osmanlı eğitim sisteminde ilkçağlarla ilgili bilgilerinin uzun bir süre "mukaddes" denilen bir alana hasrolmasına neden olmuştu. Nitekim, 1908'e kadar eski çağlar "mukaddes" ve "temeddün" diye iki ayrı dönemden oluşuyordu. "Tarih-i mukaddes" Tevrat kökenli "bilgi"leri içeriyor, "temeddün" ise Batı tarzı "medeniyetler tarihi"ni kapsıyordu.

Bu süreci en iyi Ali Tevfik'ten izlemek mümkündü. Ali Tevfik, genellikle Mekteb-i Mülkiye ve idadî mektepler için hazırladığı coğrafya kitaplarıyla tanınıyordu. *Memâlik-i Osmaniyye Coğrafyası,*[1] 1900 yılında, *Mufassal Memâlik-i Osmaniyye Coğrafyası*[2] ise 1913 yılında yayımlanmış ders kitaplarıydı. Ancak, bu kitaplardan önce bir de tarih kitabı hazırlamıştı. *Fezleke-i Tarih-i Umumî*, "mekteb-i idadî"ler için, rüştiyelerin ardından bugünkü orta-lise arası düzeydeki eğitim kurumları birinci sınıfı için derlenmiş ders kitabıydı. Kitabın yayın tarihi 1309'du. Bu tarihi rumî sayarsak miladî takvime göre yayın tarihi 1893'tü. Kısacası 19. yüzyıl kapanırken Osmanlı ortaöğreniminin örnek kitabı sayılabilirdi.[3]

Fezleke-i Tarih-i Umumî, Ali Tevfik'in ders notlarının ilk kısmını oluşturuyordu. Bu nedenle ilk cilt olarak "Tarih-i Kurun-ı Evvelî" alt başlığını taşıyordu. *Fezleke-i Tarih-i Umumî* tarihin türlerini ikiye indirgiyordu: Bunlar yukarıda belirttiğimiz "mukaddes" ve "temeddün"dü. Tarih-i mukaddes ise iki alt bölümden oluşuyordu. Bunlar "tarih-i enbiya" yani "peygamberler tarihi" ve "Siyer-i Nebi" yani Hazret-i Muhammed'in yaşam öyküsüydü. Kurun-ı Evvel, yani ilkçağ tarihine aynı zamanda "tarih-i kadim" de deniyordu. *Fezleke-i Tarih-i Umumî*'de tarih-i kadim, yani eski çağların tarihi Hazret-i Adem'den başlayarak Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar sürüyordu. "Ezmine-i evveliyye" yani "ilk zamanlar" üç alt bölümden oluşuyordu. Bunlar "Hilkat-ı Âdem", yani Âdem peygamberin yaratılışı, "Tufan-ı Nuh" yani Nuh peygamberle birlikte dünyanın tufanda gark oluşu ve son olarak "İntişar-ı Evlâd-ı Nuh", yani Nuh peygamberin oğullarının nesepleri sayesinde dünyanın dört bir yanında insanlığın doğuşuydu.

Ali Tevfik'in kitabında ilkçağlarla ilgili olarak şu satırlar yer alıyordu. "Hilkat-ı Âdem-i Aleyhisselam – Ezmine-i evveliyyeye dair kütüb-i semaviyyeden başka elde bir me'haz olmadığından ezmine-i mezkure tevârihine dair kütüb-i mezkure me'haz olunmuştur." Bugünkü dille Âdem'in yaratılışı – ilkçağlara dair semavî, yani kutsal kitaplardan başka elde bir kaynak olmadığı için, söz konusu zamanlara dair semavî kitaplar kaynak olarak kullanılmıştır. Bu kitapta insanlığın doğuşu şu satırlarla yer alıyordu:

> Evvela Cenâb-ı Hakk Hazret-i Âdem Aleyhisselamı topraktan halk edüb onun vücudundan dahi Hazret-i Havva'yı yaratarak Dâr-ı Naîm'e idhal ve orada maişet-i ebediyye ile yaşamağı tecelli etmiş ve bir ağacın meyvasından ekl etmemeği dahi tenbih eylemiş ise de şecere-i menhiyyeden ekl etmeleri cennetten ihraclarını icab et[tir]mekle ikisini de dünya yüzüne indirdi.

Böylece, Osmanlıca kelimeler anlaşılmasa da, okuyucunun kolaylıkla hatırlayacağı bir dinî bilgiyle insanlık oluşturuluyordu. Bugünkü dile çevirirsek, önce Cenâb-ı Hakk Hazret-i Âdem'i topraktan, onun "vücudu"ndan –biz eğe kemiği diye biliriz– Hazret-i Havva'yı yaratıyordu. Her ikisini de ebediyen yaşamak üzere "Dâr-ı Naîm"e, yani Cennet'e gönderiyordu. Bu arada "bir ağacın meyvasından" yememelerini de tembih ediyordu. Ancak Âdem ile Havva bu "şecere-i menhiyye"den, yani haram ağacın meyvesinden yememezlik edemiyorlardı. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk her ikisini de cezalandırıyor ve dünyaya indiriyordu. Böylece insanlık tarihi başlıyordu. Bu arada Ali Tevfik, tarihçiliğin gereği bir dipnot atmayı da ihmal etmiyordu: Hazret-i Âdem'in Serendip, yani bugünkü Sri Lanka adasına, Hazret-i Havva'nın ise Cidde'ye indiğinin rivayet olunduğunu kaydediyordu.

Hilkat ve Tufan

II. Meşrutiyet yıllarına kadar tarih ders kitaplarında ilk çağın başlangıcı, insanlığın doğuşu hakkında bu bilgiler yer alıyordu. Benzer bilgiler, yüksekokullarda da okutuluyordu. İlk Jön Türkler'den Mehmed Murad'ın altı ciltlik *Tarih-i Umumî* adlı eserinin birinci cildi de ilk zamanlara ayrılmıştı.[4] "Ezmine-i Mütekaddimeden Şark ve Yunanistan'a" başlığını taşıyan bu bölümde aşağı yukarı Ali Tevfik'in görüşleri harfiyen tekrarlanıyordu. "Tarih-i mukaddes" ile başlayan kitap ardından "temeddün"e, yani uygarlık tarihine geçiyordu. Şarkî Asya, Mısırlılar, Akvam-ı Sa-

Fransa'da III. Cumhuriyet'in saygın tarihçisi Charles Seignobos (1854-1942) Türkiye'de II. Meşrutiyet'ten itibaren pozitivist tarihçiliğin ana esin kaynağıydı. Birçok eseri Türkçeye çevrildi. Ali Reşad onun izinden gitti.

miyye, İranlılar, Yunanîler, Atina Cumhuriyeti ve Makedonlar ilk cildin diğer alt başlıklarıydı.

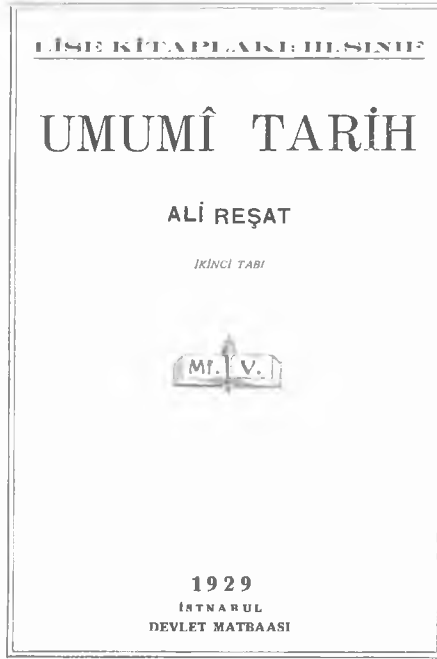
Mizancı Murad'ın da kitabında ilkçağın ilk alt başlıkları "Hilkat" ve "Tufan"a ayrılmıştı. "Hilkat-ı Âlem – Hazret-i Âdem ve Zürriyeti – Tufan – İnsâl-i Beşeriyye" ya da bugünkü dille Âdem'in yaratılışı, Hazret-i Âdem ve zürriyeti, Tufan ve İnsanlığın yayılışı bu bölümlerde yer alıyordu. Mizancı Murad kaynak konusunda aynen Ali Tevfik'in görüşlerini paylaşıyordu: "Hilkat-ı Âlem – Hilkat-ı âlem ve hilkati müteakib olan ezmine-i mütekaddime hakkında malumât almak için kütüb-i mukaddeseden başka me'haz yoktur. (...) Tevrat-ı şerif tarihe müteallik hayli malumât vermiş olub malumât-ı mezkure kütüb-i saire tarafından dahi zikr ve tafsil olunmuştur."

Mizancı Murad'ın kitabı yüksekokullara yönelik oluşu nedeniyle insanlığın yaratılışını daha ayrıntılı bir biçimde ele alıyordu. "İnsâl-i Beşeriyye" yani "insanlığın yayılışı" bölümünü Hazret-i Nuh'a hasrediyordu. Hazret-i Nuh, Hazret-i Âdem'in ardından ikinci "ebü'l-beşer", yani insanlığın ikinci babası olarak gösteriliyordu. Bu arada Hazret-i Nuh'un Ham, Sam, Yafes adlarındaki üç oğlunun dünyayı imar edip iskân eden kavimlerinin ilk halkalarını oluşturdukları belirtiliyordu. Kitapta Kara Afrika'nın oluşumunu da öğrenmiş oluyorduk: Ham bir kabahat işlemişti. "Ham'ın bir kabahati üzerine pederi tarafından hakkında beddua vaki' olduğundan nesli renkçe kara olmuştur" deniyordu. Bugünkü dille, Ham bir kabahati nedeniyle babası Hazret-i Nuh'un bedduasını alıyor ve Ham'ın nesli böylece "renkçe kara" oluyordu.

Kısaca özetlersek "tarih-i mukaddes" ders kitaplarında II. Meşrıtiyet'e, hatta Cumhuriyet'e kadar ilkçağın başlangıcı olarak okutulacaktı. II. Meşrutiyet bu açıdan bir geçiş dönemiydi.

"Mukaddes"ten "Temeddün"e

Türkiye'de II. Meşrutiyet'le birlikte "hürriyet" ilan ediliyor, bu bağlamda tarih anlayışında da bir dönüşüm gözleniyordu: "Pozitivist" tarihçilik kısa sürede benimseniyordu. Bunda Meşrutiyet aydınlarının III. Cumhuriyet Fransası'nın izinden gitme kaygıları yatıyordu. Emile Durkheim sosyolojide yol gösteriyor; Charles Gide iktisadî düşünceyi belirliyor; Charles Seignobos tarihçiliğimizin ana referans noktası oluyordu. 19. yüzyılın romantik "ulusal" tarih anlayışı Seignobos'un eserlerinde bariz bir biçimde ortaya çıkıyordu. 1908'in bir devrim olarak algılanışı Osmanlı top-

LİSE KİTAPLARI: III. SINIF

UMUMÎ TARİH

ALİ REŞAT

İKİNCİ TABI

Mf. V.

1929

İSTANBUL

DEVLET MATBAASI

Cumhuriyet'in tarih kitaplarında artık "mukaddes tarih" yer almıyordu. Tarih artık "temeddün"den yanaydı. Ali Reşad'ın 1928 müfredat programına göre hazırladığı *Umumî Tarih* kitapları bu konuda bunun somut örnekleriydi.

raklarında Fransız Devrimi'ne gönderme yapmayı gerektiriyordu. "Hürriyet, Musavat, Uhuvvet" ya da "Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik" İttihatçıların da şiarı olacaktı.

II. Meşrutiyet yıllarında yazılan tarih ders kitapları büyük ölçüde Fransa'ya ve Fransız Devrimi'ne odaklanacaktı. Türkiye'de ulus-devlet'in inşası ile III. Cumhuriyet'in sosyoloji ve tarih perspektifleri arasında doğrudan bağlar kuruluyordu. Mustafa Kemal'in tarih görüşü de bu kitapların sonucu biçimlenecekti; Fransız Devrimi'ne hayranlığını ileriki yıllarda birçok kez ifade edecekti. II. Meşrutiyet'le başlayan ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında da etkinliğini sürdüren tarih anlayışının en önemli özelliği "pozitivist" bir perspektifle "uhrevî" olanın "dünyevî" olandan ayrılmasıydı. Artık "tarih-i mukaddes" din derslerin alanına giriyordu. İnsanın yaratılışına ilişkin Kutsal Kitap kökenli anlatım zaman zaman tarih kitaplarında yer alsa da[5] çoğu ders kitabı ilkçağa "temeddün" diye nitelediğimiz "uygarlıklar tarihi" ile başlıyordu. Maarif-i Umumiyye Nezareti Telif ve Tercüme Kütüphanesi yayını

لامارقیزم

درسعادت

١٣٣٠

Ulum-ı Tabiiyye ve *İctimaiyye Kütüphanesi* 1911'de Subhi Edhem'in *Darvinizm* kitabını, 1914 yılında ise *Lamarkizm* adlı kitabını yayımlayacaktı.

olan ve sultanî yani liselerin Edebiyat Şubesi onuncu sınıflarında okutulan tarih-i kadim yani ilkçağ tarihi "akvâm-ı kadime" adı altında Batı Asya ve Grek uygarlıklarıyla başlıyordu. İlk konu Mısır ve Mısırlılar", onu izleyenler ise "Keldanistan", "Asurîler", "İbraniler", "Fenikeliler" ve "İranlılar"dı. Henüz Ortadoğu'nun ötesinde, Çin, Hint gibi uygarlıklar kapsanmıyordu. Bu kitap Ali Reşad'ın kaleminden çıkmıştı.[6] Ali Reşad, II. Meşrutiyet'in ilanından 20'li yılların sonlarına kadar hemen hemen eğitim sürecinin her evresi için ders kitapları yazmıştı. Bu kitaplarda büyük ölçüde Fransız pozitivist tarihçi Charles Seignobos'dan esinlenmişti. Ta ki 1930'ların başında Türk Tarih Tezi'nin ortaya çıkışına değin...

Ancak aynı tarihlerde kimi ders programlarında "tarih-i tabii" yani doğa tarihi başlıklı bir ders yer aldı. "Tarih-i tabii" kitaplarında ilk kez Darwin'den de söz edilmeye başlanmıştı. Böylece, en azından Balkanlar'da ve İstanbul'da Darwin artık Osmanlı aydını tarafından bilinir oldu. Bu evrede Darwin'in görüşlerinin yayılmasında iki "kütüphane" yani yayın dizisi başı çekti. Bunlar *Matbaa-i İctihad* ve *Ulum-ı Tabiiyye ve İctimaiyye Kütüphanesi* ile *Teceddüd-i İlmi ve Felsefi Kütüphanesi* idi. Bu son iki kütüphane başlığı *Darvinizm* olan birer kitap yayımlamışlardı. Bunlardan 1911'de basılan ilkinin yazarı Subhi Edhem'di. Mustafa Kemal'in

de okuduğu, yazarının Manastır Askerî İdadîsi'ndeki öğrencilerine ithaf ettiği bu kitap Manastır da Beynelmilel Ticaret Matbaası'nda basılmıştı.[7] Bu yayından iki yıl sonra *Teceddüd-i İlmî ve Felsefî Kütüphanesi*'nin yayımladığı Edward Hartmann'ın *Darvinizm – Darvin Mesleğinin İhtiva Ettiği Hakikatler ve Hatalar* adlı eseriydi. Aslı Almanca olan bu kitabı Fransızcasından Türkçeye Memduh Süleyman çevirmişti.[8] Yine aynı yayınevi tarafından, Darwin'in izinden giden Ernst Haeckel'in bir kitabı yayımlanmıştı. Baha Tevfik ve Ahmed Nebil tarafından *Vahdet-i Mevcud – Bir Tabiat Âliminin Dini* başlığıyla Türkçeye çevrilen eserde Darwin'e ve evrim kuramına geniş yer veriliyordu.[9] İnsanın kökeni konusunda bu kitapta şu satırlar yer alıyordu:

> En adi bir mukayese insan ile maymun arasındaki sıkı münasebeti ve şekil birliğini irae eder. Bu münasebetlerin büyük bir kısmı esasen memeliler arasında da müşterekdir. Günden güne daha ziyade tabiata ve tabiatın bu gibi uzvî cüz'leri arasına nüfuz eden "teşrih" ve

Darwin'in izinden giden Ernst Haeckel'in kitabını Baha Tevfik ve Ahmed Nebil *Vahdet-i Mevcud – Bir Tabiat Âliminin Dini* başlığıyla Türkçeye çevirmişti. Kitap Darwin'e ve evrim kuramına geniş yer veriyordu.

"mukayese-i teşrih" fenleri bize isbat ediyor ki insan ile insana benzeyen hayvanlar [goril, şempanze, orangutan] arasındaki şekil ihtilafı yine bu hayvanlarla sair maymunlar arasındaki ihtilafdan daha ehemmiyetsiz ve daha cüz'idir.[10]

Manastır, Balkan Harbi'nde yitirilmiş, *Ulum-ı Tabiiyye ve İctimaiyye Kütüphanesi* İstanbul'a nakledilmişti. 1911'de *Darvinizm* kitabı basılan Subhi Edhem 1914 yılında yine aynı yayınevinden *Lamarkizm* adlı kitabını yayımlatacaktı.[11] *Kütüphane-i İctihad* ise 1913 yılında Doktor Edhem Necdet'in *Tekâmül Kanunları* başlıklı kitabını basacaktı. Kitap iki ana bölümden oluşuyordu. Bunlar "uzviyetlerde tekâmül kanunları" ve "cemiyetlerde tekâmül kanunları" idi.[12]

Kısaca, II. Meşrutiyet tarih ders kitaplarından "mukaddes" silinmiş, bu arada "doğa tarihi (tarih-i tabii) anlayışıyla insanın evrimine yönelik bilgileri sınırlı oranda içeren kitaplar yayımlanmıştı. Tarih kitapları artık "temeddün"den yanaydı. Ali Reşad'ın 1928 müfredat programına göre hazırladığı *Umumî Tarih* kitapları bu konuda okurlarını geniş bir biçimde aydınlatıyordu.[13] "Orta mektep ve lise birinci devrenin muaddel tarih müfredat programı" ilkçağlar için "Kable'l-tarih, Şark Milletleri, Eski Türkler, Yunanîler ve Makedonyalılar, Romalılar, Şarkî Roma ve İran ve Garp – Ortazamanın mebâdisi"ni öngörüyordu.

"Tarihin başlangıcı" başlıklı "methal" yani giriş bölümünde ilk insanların yerküre üzerinde ne zaman ve nerede ortaya çıktıklarının bilinmediği, yalnız "çok eski zamanlarda yeryüzünde insanların bulunmuş oldukları" belirtildikten sonra, jeoloji âlimlerinin dünyanın değişik tabakalarını birinci, ikinci, üçüncü vs gibi değişik devirler altında sınıflandırdıkları, tahminlere göre insanın dördüncü devrin başlangıcında, yani milattan yüz bin yıl önce var olduğu kaydediliyordu. Kısaca insanlık tarihi beş altı bin yıllık "uhrevî" bir geçmişten uzaklaştırılarak jeolojik devirlere bağlanıyordu. Her ne kadar ortaya çıkışı zaman olarak çok daha eski tarihlere çekiliyorsa da, insanın nasıl var olduğu en azından ders kitaplarında yer almıyordu.

Herbert George Wells ve Eugene Pittard

1930'lu yıllarda Mustafa Kemal'in öncülüğünde gündeme gelecek olan Türk Tarih Tezi'nin tabanı iki önemli kitaba dayanacaktı. Bunlardan ilki ünlü antropolog Eugene Pittard'ın *Irklar ve Tarih* (Les Races et l'histoire) başlıklı kitabıydı.[14] 1920'lerin orta-

larından itibaren Türkiye'de antropoloji bilime ilk adımlar atılıyor, İstanbul Tıp Fakültesi'nde Antropoloji Enstitüsü kuruluyordu. Enstitünün yayın organı *Türk Antropoloji Mecmuası*'nın yazarları arasında yer alan Eugene Pittard, 1910'ların başından itibaren Türkiye'de antropolojik incelemelerde bulunuyordu. *Irklar ve Tarih*'in Fransızcası 1924'te yayımlanacak ve kısa bir süre sonra Mustafa Kemal'in kütüphanesine ulaşacaktı.

Ancak, Atatürk'ün tarih anlayışında Herbert George Wells en az Eugene Pittard kadar etkili olmuştu. 1930'ların Türk tarihçiliğinde Darwinist açılımın asıl öncüsü olan oydu. H. G. Wells kısaltılmış ismiyle bilinen Herbert George Wells döneminde tanınmış bir yazardı. En az tarihçiliği kadar bilimkurgu alanındaki eserleriyle ünlenmişti. Jules Verne ve Hugo Gensback'la birlikte modern çağların bilimkurgu ustasıydı. *Zaman Makinesi*, *Dr. Moreau'nun Adası*, *Görünmez Adam*, *Dünyalar Savaşı*, *Ayda İlk İnsanlar* eserlerinin önde gelenleriydi. Bunların bir kısmı filme de alınmıştı. H. G. Wells'in çoğu bilimkurgu kitabı toplumsal içerikliydi ve ileriye dönük öngörülerde bulunuyordu.

H. G. Wells, alt orta sınıf bir aileden geliyordu. Babası bahçıvan, annesi hizmetçiydi. Babası bir süre beysbol oynayarak ek gelir elde etmişti. Ancak sakatlandıktan sonra, H. G. Wells çok genç yaşta çalışmak zorunda kalmıştı. Yedi yaşında bacağını kıracak ve uzun süre eve hapsolacaktı. Okuma zevki işte o zaman gelişecekti. Gençliğinde Platon'un *Devlet*'ini okumuş, eleştirel mantığı edinmişti. Bugün Londra'da The Imperial College'ın bünyesinde yer alan The Royal College of Science'da biyoloji eğitimi görmüştü. Hocası ünlü Darwinist Thomas Henry Huxley'di. H. G. Wells reformist sosyalist görüşleriyle İngilizlerin entelektüel kulübü Fabian Society'de aktif olacaktı. İngiliz İşçi Partisi'ne katılacak, kadın hareketini ve *suffragette*'leri destekleyecekti. Türkiye'de ise H. G. Wells 1927 yılından itibaren tarihçi olarak tanınacaktı. H. G. Wells her türlü gelenekçiliğe ve ayrımcılığı karşı baş kaldıran bir yazardı. 1930'lu yıllarda Hitler Almanyası kitap yakmaya başladığı zaman hedefteki ilk yazarlardan biri o olacaktı.

H. G. Wells ortalıkta doğru dürüst bir dünya tarihi olmayışından yakınarak 1919 yılında küçük kitapçıklar halinde *The Outline of History* (Tarihin Ana Hatları) adlı dünya tarihini yayımlamaya başladı. Bu kitapçıklar birleştirilerek 1920 yılında hacimli bir kitap halinde basılınca kısa sürede "bestseller" olacak ve İngiltere ve ABD'de iki milyon satacaktı. *The Outline of History* 20. yüzyılda en çok satan ikinci "bestseller" olarak kayıtlara geçecekti.

Atatürk ve H. G. Wells

Bu dünya tarihi kitabından Türkiye'de ilk söz eden Gazi Mustafa Kemal'di. 1925 Fransızca baskısı *Esquisse de l'histoire universelle* bir şekilde Gazi'nin eline geçmişti. Çok etkilenmişti; 1927'de Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ilk kurultayında[15] okuduğu *Nutuk*'ta kitaba ve yazarı H. G. Wells'e iki sayfa ayıracaktı. Gazi, Wells'in savunduğu "dünya devleti" teziyle "hilafet"in yapılanması arasında bir bağ kuruyordu. Türk Dil Kurumu baskısı bugünkü dille *Söylev*'de Atatürk şu satırlara yer veriyordu:

> Baylar, İngiliz tarihçilerinden Wells iki yıl önce bir tarih kitabı yayımladı. Bu kitabın son sayfalarında, "Dünya Tarihinin Gelecek Evresi" başlığı altında birtakım düşünceler vardır. Bunlar birleşik bir dünya devleti *(un gouvernement federal mondial)* kurmak konusu ile ilgili idi. Wells, bu bölümde, birleşik bir dünya devletinin nasıl kurulabileceği ve böyle bir devletin önemli ayırıcı niteliklerinin neler olacağı üzerindeki düşüncelerini ortaya atıyor; adaletin ve tek bir yasanın buyruğu altında dünyamızın alacağı durumu canlandırmaya çalışıyor.[16]

H. G. Wells'in kitabı Gazi'nin o güne kadar okuduklarından çok farklıydı. Batı'yı birçok yönden eleştiriyor, emperyalizme geniş yer ayırıyordu. Ayrıca sosyalizm ve Darwinizm ayrıntılarıyla ele alınıyordu. Ama Gazi için asıl önemli olan kitabın yöntemiydi. İşaretlediği bir paragrafta artık tarihçiliğin jeologların, paleontologların, embriyologların, her kesimden doğa bilimcilerin, ruhbilimcilerin, etnologların, arkeologların, filologların ve tarihçilerin ortak çalışmalarıyla şekilleneceğini belirtiliyordu. Böylece bu kitap yepyeni bir tarih anlayışı geliştiriyor, ayrıca Gazi'nin de duyarlı olduğu "emperyalizm" konusunu işliyordu. Bu nedenle Gazi kitabın bir an önce Türkçeye çevrilmesini buyuracak ve Fransızca nüsha bölümlere göre parçalanarak Fransızca bilen belli başlı müderris ve münevverlere dağıtılacaktı.[17] Kitap kısa sürede, ilk iki cildi 1927'de, diğer üç cildi 1928'de olmak üzere beş cilt olarak yayımlanacaktı.[18] Toplam 39 fasıldan oluşan kitabın öyküsüne Ruşen Eşref Ünaydın, *Atatürk Tarih ve Dil Kurumları – Hâtıralar* adlı kitabında şu satırlarla yer verecekti:

> Wells'in dört beş koca ciltlik tarihi birçok arkadaşa forma forma dağıtılıyor; değil yalnız cilt cilt tercüme etsinler diye; hattâ çabucak fasıl fasıl ayrı ayrı Türkçeye çevirsinler ve tercümeler bir an önce basılsın diye... Üslûpların birbirini tutmamasında bazı eksiklik kalacak

İlkokul Kitapları - Tarih 5. Sınıf - Türk Tarih Kurumu tarafından yazılmış tarih kitapları esas tutularak ilkokulların beşinci sınıfları için Kültür Bakanlığı'nca yazdırılmıştı. Kitapta "insanımsı maymunlardan sonra da insanlar meydana çıkmıştır" deniyordu.

> mı; zararı yok; elverir ki yeni tarih görüşünü ve kavramını Türk aydınına gösterecek bir örneğin bütünü hemen göz önüne konsun... Bunda profesör, bilgin, mütehassıs, Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet Matbaası hepsi birden seferber ediliyor.[19]

Gazi, bundan böyle yeni Cumhuriyet'in tarih anlayışını kökten değiştirmeye kararlıydı. 1929 İktisadî Buhranı da bu kararında etkili olacak, artık Avrupa yörüngeli bir tarih anlayışından kopmanın zamanı geldiğine karar verecekti. Ayrıca laik bir Cumhuriyet'in tarih anlayışı her türlü "uhrevî" unsurlardan arındırılarak ele alınmalıydı. İnsanın türeyişi dinsel anlatının ötesinde bilimsel temellere oturtulmalıydı. Bu süreçte antropoloji ve arkeoloji tarihle bütünleşiyor ve yepyeni bir tarih anlayışı benimseniyordu. İşte bu nedenle önce antropoloji ardından arkeoloji 30'lu yıllarda önem kazandı; yeni bir tarih anlayışına yol açtı.

H. G. Wells ve Eugene Pittard'ın etkileri daha 1932 yılındaki ilk Türk Tarih Kongresi'nde bariz bir biçimde görülecekti. Özellikle Afet Hanım'ın Atatürk'ün sofrasında kurgulanan kongre açış tebliği dünyanın oluşumundan başlıyordu; jeolojik ve antropolojik

öğelere değiniyordu. Bundan böyle Darwin'in evrim kuramı tüm otuzlu yıllar boyunca ders kitaplarında yer alacak, bu arada din ve "Tanrı" konusu da tartışmaya açılacaktı.

Tarih I ve Tarihöncesi

30'lu yılların ders kitaplarının temeli, 1931 yılından itibaren birkaç baskısı yapılan ve Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından yazdırılan dört ciltlik tarih kitaplarıydı. Bu *magnum opus*'un bizi ilgilendiren ilk cildi "Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar"ı kapsıyordu. 1933 yılında ortaokul ve ardından ilkokullara uygun versiyonları da yayımlanacaktı. Otuzlu yıllarda ders kitaplarının kapağında yazarları yer almıyordu. Ancak, İnönü'nün iktidarı döneminde ders kitaplarının yazarlarının da belirtilmesi 30'lu yıllarda perde arkasındaki yazarlar hakkında bizlere ipuçları veriyordu. Örneğin *Orta Okul İçin Tarih I*, kitabının 1940'lı yıllardaki nüshalarının üzerinde yazar olarak Faik Reşit Unat [Yüksek Öğretim Genel Müdürü] yer alıyordu. 1933'te yayımlanan *Ortamektep İçin Tarih I*'in yazarı kitap kapağında belirtilmemişse de, kitap satırı satırına 1940'lı yıllarda basılanlarla aynıydı. Ancak önemli bir fark vardı: O da birazdan ayrıntılarıyla belirteceğimiz gibi 1940'lı yıllarda tarih kitapları artık Darwin'den, evrim kuramından ve "din-dışı" anlayıştan arındırılmış şekilde basılmaya başlanmıştı.

Önce ana kaynağı ele alalım ve kademe kademe ders kitaplarına inelim. Türk Tarih Tetkik Kurumu tarafından 1931'den itibaren basılan dört ciltlik tarih kitapları ilk evrede liseler için tasarlanmıştı. O tarihlerde ortaokullar için yeni tarih tezi doğrultusunda alternatif bir ders kitabı yoktu. Dört cilt *Tarih* ortaokullarda da okutuldu. 1933'ten itibaren ortaokullar için kısaltılmış versiyonları çıkmaya başladı. H. G. Wells'ten esinlenen Darwinist içerik, "Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar" adını taşıyan orta birinci sınıf kitabında somut olarak görülecekti. Anahtar sözcük ise "hayat zinciri' ydi. 1930'lu yıllarda, ilk, orta, lise, tüm ders kitaplarında yer alacak olan "hayat zinciri" evrim kuramının ta kendisiydi.

Hayat Zinciri ve Evrim Kuramı

"Hayat zinciri"nin öyküsünü ana başvurı kitabı *Tarih I*'den izleyelim: *Tarih I*'e göre, 18. yüzyılın kabaca ilk çeyreğine kadar dünyanın beş, altı bin yıl önce yaratıldığı ve insanlığın Basra'ya

BEŞER TARİHİNE GİRİŞ 3

devirde pek küçük mahlûklar halinde memeli hayvanlara da ilk defa tesadüf olunmağa başlandı.

Bugünkü hayvanlara ve nebatlara benzeyenler. — Yeryüzünün haritası az çok bugünkü şeklini almağa başladığı sıralarda iklim sıcaklaştı ve yeni bir hayat devresi başladı. Bu devirde dünyada ilk defa olarak otlaklar ve ot yiyen hayvanlar

Hayat zinciri

görüldü. Bunlar arasında birtakımları sürüler halinde bir arada yaşıyorlar, biribirlerine bakıyorlar, biribirlerini taklit ediyorlar, biribirlerinin seslerinden ve hareketlerinden anlıyorlardı. Yeryüzünde cemiyetle yaşanmağa başlanmıştı. Devir ilerledikçe nebatlar ve hayvanlar bugünkü nesillerine daha çok benzemeğe başladılar, yavaş yavaş çirkin ve kaba nesil-

H. G. Wells'ten esinlenen Darwinist içerik tarih kitaplarında belirgin bir biçimde görüiüyordu. Anahtar sözcük ise "hayat zinciri"ydi. "Hayat zinciri" evrim kuramının ta kendisiydi.

iki günlük yolda, Fırat nehri üzerinde bulunan "cennet"te doğduğu sanılıyordu. Bu kanının kaynağı din kitaplarındaki öykülerdi ve bunlar gerçekmişçesine algılanıyordu. Oysa artık, insan yaşamının altı bin değil, milyonlarca yıllık bir geçmişi olduğu anlaşılmıştı. Bu anlayışın kaynağı, yeryüzündeki kaya tabakaları ile onların arasındaki fosiller, ya da kayalar içinde gömülü kalmış eski dönem bitki ve hayvanlarının taş kesilmiş kalıntıları veya bunların kayalar içinde şekil kalıplarıydı.

Dünya, güneşten koparak oluşmuş, zamanla şeklini, görünümünü değiştirmiş, sürekli evrilerek bugünkü şeklini almıştı. Hayat ise, yeni yeni şekillenen yeryüzünün karalarında, denizlerinde ve havasında oluşmuştu. Tüm bu evrime "hayat zinciri" deniyordu. İlk yaşamın izleri yeryüzünün kabuğunu oluşturan kaya tabakalarında gözleniyordu. Bunlar hayatın kayıtlarını tutan "siciller"di. Bu sicillere göre en eski kayalarda yaşam belirtileri-

BEŞER TARİHİNE GİRİŞ

ler bugünkü tekâmül etmiş memeli hayvanlar halini aldılar. Bu hayvanların başında, sıra ile, maymunlar, kuyruksuz maymunlar ve nihayet insanlar gelir.

HAYAT NASIL BAŞLADI?

Yukarda çizdiğimiz hayat zincirinin başlangıcı ve sonu henüz iyice aydınlanmış değildir. Bu işlerle uğraşan bilginler bunları hergün biraz daha aydınlatmak için durmadan çalışıyorlar. Bu zincirin ilk hayat halkasını sularda bulduk. Hayat, sıcak güneşli, sığ bataklık suda çamur veya kum üzerinde başlamış.

At nes'inin ilk devirleri

Bugünkü güzel ve ince yapılı at uzun bir tekâmül devri geçirerek bu haline gelmiştir

oradan açık sulara, denizlere yayılmıştır. Hayatın ilk başladığı yer, denizlerin sahilleri boyunca ilk teşekkül eden göller ve bataklıklar olabilir.

INSANIN CEDDİ

Hayat zincirinin son halkası insandır. Öteki memeli hayvanlar gibi insanın da daha basit bir hayvan cinsinden çıkmış olması lâzımgelir. İnsanların ve büyük maymunların müşterek bir cetleri vardır. Bu cet dahi, daha basit şekilli bir nesilden, ilk memeli hayvan cinslerinin birinden ayrılır. Bu memeli hayvanda bir nevi yerde sürünen hayvandan ve nihayet bu da balıklar-

Ortamektep İçin Tarih I atın evrimine yer veriyordu: "At neslinin ilk devirleri" resmediliyor, bugünkü "güzel ve ince yapılı at"ın uzun bir evrim sonucu ortaya çıktığı belirtiliyordu.

ne rastlanmıyordu. Bunlar çok sonraları görülmeye başlandı ve küçük hayvan kabukları, deniz otlarının sapları gibi pek basit belirtilerdi. Ardından, bir, iki milyon yıl süren bir evrede denizlerde ilk balıklar ortaya çıktı. Bu evrede kara parçaları henüz yoktu. Hayat zincirinin ilk halkası sularda, sıcak, güneşli, sığ bataklık suda, çamur ya da kum üzerinde başladı. Oradan açık sulara, denizlere yayıldı. Hayatın ince, sulu çamur şeklinde ve "yarı hayat" halinde, doğal koşullar altında başlayarak ve çok yavaş bir şekilde, hayata özgü nitelikleri kazanmış olma olasılığı yüksekti. Ancak şunu kabul etmek gerekirdi; hayat doğanın dışından gelmemişti, doğanın üzerinde bir "âmil"in eseri değildi. Hayat, tıpkı suyun buhar olması, bazı cisimlerin billura dönüşmesi, toprağın ısınması türünden bir doğa olayıydı. Hayat gerekli doğal nedenlerin bireşimiyle "kendiliğinden" oluşmuştu.

Denizlerden bir süre sonra, değişik türde kalın bataklık bitkileri görüldü. Bu bitkilerin çoğu, büyük ağaçlara benzer yosunlar,

ağaç büyüklüğünde otlardı. Bu arada karalar oluştu. Birçok hayvan türü denizden karaya çıkmaya başladı. Bunlar hem kara, hem deniz hayvanlarıydı. Karada bataklıklarda yaşıyorlardı. Bu arada dünyada soğuk ve sıcak olmak üzere birbiri ardınca değişik iklimler oluştu. Yeni bir hayvan silsilesi türedi. Kayalar arasında yaşıyor, yerde sürünüyorlardı. Ayrıca devasa hayvanlar ortaya çıktı. Sık ormanlarda koşuşuyor, zıplıyorlardı. İlk memeli hayvanlar küçük mahlûklar olarak aynı devirde görüldü.

Yeryüzü ve Son Halka İnsan

Bir süre sonra yeryüzünün haritası kabaca bugünküne benzedi. İlk yaşamın başlangıcından bu evreye kadar geçen sürenin 60 ila 600 milyon yıl olduğu tahmin ediliyordu. Bu yeni devrin başlaması ile ilk kez yeryüzünde meralar ve ot yiyen hayvanlar oluştu. Hayvanların bir kısmı sürüler halinde bir arada bulunuyor, birbirleriyle temas kuruyorlardı. Birliktelikler toplumsal yaşamın ilk göstergeleriydi. Zamanla evrim süreci yaşandıkça bitkilerin ve hayvanların bugünküne benzeyenleri arttı. Günümüzün gelişmiş memeli hayvanları oluştu. Nihayet maymunlar görüldü. Bunları kuyruksuz maymunlar ve nihayet insan izledi. Böylece hayat zincirinin son halkasını insan oluşturuyordu. Hayat zincirine göre insan diğer memeli hayvanlar gibi, daha basit bir sınıfa ait cetlerden geliyordu. Büyük maymunlarla insanın ortak cetleri vardı.

Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından yazdırılan dört ciltlik tarih kitapları örnek alınarak 1933 yılından itibaren ortaokul ve ardından ilkokul kitapları çıkarılacaktı. *Ortamektep İçin Tarih I* kitabında, mağara devri insanları renkli olarak basılmıştı.

Teceddüd-i İlmî ve Felsefî Kütüphanesi'nin yayımladığı Edward Hartmann'ın *Darvinizm – Darvin Mesleğinin İhtiva Ettiği Hakikatler ve Hatalar* adlı kitabını Memduh Süleyman Türkçeye çevirmişti.

Bu cet, daha basit biçimlere sahip bir nesilden, ilk memeli hayvan cinslerinin birinden ayrılarak oluşmuştu. Memeli hayvan da bir tür yerde sürünen hayvandan ve nihayet bu da balıklardan türemişti. Bunların hepsi ise ilk yaşam şekli olan ilkel hücreye, "iptidaî hücre"ye dayanıyordu.

Böylece "hayat zinciri" insanla sonuçlanıyordu. İnsanın ceddi olarak nitelen ilk canlı kayalar arasında saklanan koşucu bir mahlûktu. Bu mahlûk kolayca ağaçlara tırmanabiliyor, ayaklarının başparmaklarıyla ikinci parmakları arasında herhangi bir maddeyi tutabiliyordu. İnsan ceddinin dünya yüzünde yaşadığı devir, ilk Memeli Hayvan Devri'ydi. Bu evre 4-40 milyon yıl uzaklıktaydı. Fakat bu mahlûk da, doğal olarak bir cetten iniyordu. Bu cet daha eski bir zamanda, 14-140 milyon yıl uzaklıkta, yerde sürünen ve ağaçlar arasında yaşayan hayvanlar devrine özgüydü.

Bu şecere, insanın anatomisiyle, "teşrih"iyle diğer kemikli hayvanların teşrihi arasındaki karşılaştırmaya dayanıyordu. İnsan,

doğmadan önce, bedeninin geçirdiği "garip" safhalar vardı; bu konuda bilgi edinildiği takdirde evrim kuramının evrelerini göz ardı etmek olanaksızdı. "Rüşeymî hayat" ile "cenin hayatı" devirlerinde insan önce bir balık olacakmış gibi başlıyordu; yerde sürünen hayvanları hatırlatan birtakım şekillerden geçiyordu; basit memeli hayvanların bünyelerini tekrarlıyordu. Hatta bir süre için kuyruğu da vardı. İnsan doğduktan sonra dahi, kişisel gelişiminde insan olarak başlamıyor, insanlığa doğru atılmak için, adeta ilk hayvanların yaptıkları gibi çırpınıp duruyor, acayip sesler çıkarıyordu. Kısaca, insan, sularda kaynaşıp çırpınan bir varlıktan, çok yavaş yürüyen bir evrimle bugünkü konumuna ve şekline gelmişti. İnsanın bugünkü yüksek zekâ, idrak ve kudreti milyonlarca nesil sonucu evrimi sayesindeydi. Artık insan, bugün, doğanın sonsuz büyüklüğüne ve doğa içinde kendi türünün geleceğine gittikçe büyüyen bir özgüven ve bilinçle bakıyordu.

Orta ve İlkokulda Darwinizm

1933 yılından itibaren yayımlanan ortaokul versiyonlarında *Tarih I*'deki bilgiler ana hatlarıyla yer alıyor, pedagojik bir üslupla, daha anlaşılır bir dil kullanılıyordu. Konu başlığı yine "hayat zinciri" idi. Hatta konu bir resimle de ifade ediliyor, sol aşağıdan sağ yukarıya doğru denizde yaşayan "iptidaî hayvanlar", "balıklar", "hem denizde hem karada yaşayan hayvanlar", "yerde sürünen hayvanlar", "kuşlar", "memeliler", ve en üstte "insan" resmediliyordu. Resmin altında "hayat zinciri" ifadesi yer alıyordu. İlkokullarda ise "hayat zinciri" tarih kitaplarının sayfa sayısıyla sınırlıydı. İlkokul beşinci sınıf kitabında insanın oluşumu şu satırlarda ifadesini buluyordu:

> Geçen yıl okunan tarih derslerinde dünyanın ve üzerindeki ot, hayvan ve insanların bir halde kalmadıkları görülmüştü. Bunlar yavaş yavaş değişiyor, aradan uzun zamanlar geçince büsbütün başka biçimlere giriyorlar. Çok, çok uzun zamanlar içinde dünyanın karaları, denizleri değişmiş, eski otlar, hayvanlar yerine yavaş yavaş yeni cinsleri geçmiş, insanımsı maymunlardan sonra da insanlar meydana çıkmıştır. Lâkin değişiklikler bundan sonra büyümüş ve çabuklaşmıştır. Çünkü insan, hayvanlardan farklı olarak, düşünebiliyor; denemeler yapabiliyor; her şeyi karşılaştırarak kendisi için güzel, çirkin, iyi, fena, büyük, küçük, faydalı, zararlı olan şeyleri ayırt edebiliyor; düşünüşüne göre gittikçe daha iyi ve güzel yiyecek, giyecek, yatacak ve barınacak yer elde ediyor.[20]

Otuzlu yıllar Türkiyesi bir anlamda kültür devrimini yaşamıştı. Cumhuriyet yurttaşını oluşturmak için onu geçmişten koparmak, ona yeni değerler kazandırmak gerekiyordu. Bağnaz görüşlerin çözüüşü insanın kendi evrimiyle yakından ilgiliydi. Bu nedenle tarihin başlangıç noktası insanın ta kendisiydi. Otuzlu yıllarda ilk, orta, lise tarih kitapları Darwinist ve evrimci kuranı ışığında insanın soyağacı üzerine bilgilerle başlıyordu. Bu anlayış Atatürk'ün önderliğinde oluşturulan Türk Tarih Tezi sayesinde gerçekleştirilmişti. Gazi'nin ölümü ertesi Darwinist evrime yönelik bilgiler rafa kaldırıldı. Hayat zinciri tarih kitaplarından silindi. Artık insan biyolojik bağlamda "statik" olarak algılanmaya başlanıyordu. Bundan böyle evrim biyolojik olmaktan çıkıyor, kültürel ve toplumsal alana hasrediliyor; insan bedeni dışında maddi yaşam, toplum ve çevreyle bağlantılandırılıyordu.

Yukarıda belirttiğimiz üzere, Faik Reşat Unat'ın 1933 yılında derlediği ortaokul kitabında "hayat zinciri" yer almış, insanın evrim sonucu bugünlere ulaştığı belirtilmişti. Aynı yazarın 1940'lı yılların başında yayımlanan ve yine *Orta Okul İçin Tarih I* başlığını taşıyan kitabı "İnsanlığın ilk zamanları" ile başlıyordu. Ancak, bundan böyle "hayat zinciri" ders kitabından silinmişti. Bu bölümün ilk konusu "insanların geçirdiği devirler"di. Konu ikiye ayrılmıştı: 1) Tarihten önceki zamanlar, 2) Tarih zamanları. Tarihten önceki zamanlarda, kitaba göre, artık insan fiziki bağlamda bugünkünden farksızdı. İnsan korunmak, ihtiyaçlarını elde etmek için kullandığı araçlara göre bir zamanlamaya uğruyordu. Bunlar, Kaba Taş, Yontma Taş, Cilâlı Taş ve Maden [bakır, tunç ve demir] devirleriydi ve insanın uygar yaşam ve sanata doğru yükselirken basıp geçtiği basamaklardı. Her devirde öncekinden daha üstün bir ilerleme vardı. Ancak bu kültürel alana özgüydü; maddi yaşamla bağlantılıydı.

Benzer durum lise kitaplarında da, daha 1939 yılında belirgin bir biçimde gözleniyordu. Atatürk'ün ölümünden birkaç ay sonra yayımlanan Şemsettin Günaltay'ın *Lise Kitapları Tarih I* kitabı insanın evrimine ve "hayat zinciri"ne yer vermeksizin "Prehistorik (Tarihöncesi) Çağ'ın Devirleri" ile başlıyordu. Bu devirler Taş Devri, Paleolitik Devir, Kalkolitik Devir'di.[21] 40'lı yıllarda fizik antropolojinin kaderini Darwin de paylaşacak, fizik antropolojiden kültürel ve toplumsal antropolojiye geçilirken, evrim kuramı da bir kenara bırakılacaktı.

Kırklı yıllarda otuzlara oranla ders kitaplarında gözlenen bir başka değişiklik "ülûhhiyet"le ilgiliydi. Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin

علوم طبیعیه و اجتماعیه کتبخانه‌سی عدد ۲

صبحی ادهم

اعدادی عسکری سابق تاریخ طبیعی معلمی

داروه‌نیزم

مناستر

«بین‌الملل تجارت» مطبعه‌سی

۱۳۲۷

Ulum-ı Tabiiyye ve İctimaiyye Kütüphanesi 1911 tarihinde *Darvenizm* başlığı altında bir kitap yayımlamıştı. Kitabın yazarı Subhi Edhem'di.

Tarih I kitabında "Ülûhiyyet mefhumunu bulan, bu mefhumun sırlarını keşfeden ve bugün dahi keşfetmeye devam eden, insan zekâsıdır" deniyordu. Bir başka deyişle Tanrı insan zekâsının ürünüydü. 1933 baskısı *Ortamektep İçin Tarih I* kitabında bu görüş daha anlaşılır bir üslupla ifade edilecekti: "İlk Düşünceler" ve "Dinde Korku ve Umudun Yeri", "Yıldızlar ve Mevsimler" ve "Uydurma Hikâyeler, Hurafeler, Din Nasıl Doğdu" alt başlıklarını içeren "Düşünmenin Doğuşu" bölümünde "Tanrı'yı bulan, bunun sırlarını açan ve bugün hâlâ açmağa çalışmakta olan insan zekâsıdır" satırları yer alacaktı. Bu bölümde din anlayışının nasıl bir evrim geçirdiği antropolojik veriler ışığında ele alınıyordu.

Dinin doğuş nedenleri ise şu şekilde ifade ediliyordu: Bulaşıcı, salgın hastalıklar insanları birtakım yerlerden ve kimselerden uzaklaşmak gibi duygulara sevk etmişti. Böylece insanlar birbirlerinin korkularını pekiştiriyorlardı. Sonuç olarak aralarında "müşterek mukaddesat ananesi" doğuyordu. Bu düşünceler arasında yasak (haram) ve pis (mekruh) önemli bir yer tutacaktı. Pislen-

mek korkusu, temizlenmek gereği doğuracak, buna birtakım çareler aranmaya başlanacaktı. Temizlenmek, saflaşmak özlemi din adamlarının ortaya çıkışına neden oldu. Bunlar kendi düşüncelerine göre birtakım yasaklar ortaya koyacaklardı. Bu arada insanı tehdit eden güçleri yatıştırmak, onları hoşnut kılmak için özel törenlerle kurbanlar kesme, adaklar verme âdeti doğdu. Din ilerledikçe kutsallaşan şeyler, yasaklar ve yapılan törenler çoğalmaya ve geniş kitlelere ulaşmaya başladı. İlk çobanlarla birlikte, birçok şey insan için anlamlı olmaya başladı. İnsanoğlu, sürüsünü otlattığı yerlerin ötesinde neler olduğunu anlamak merakına yenik düştü. Çobanlar sürülerini gezdirirken gündüzleri güneşin, geceleri ayın ve yıldızların kılavuzluğundan yararlanmaya başlamışlardı. Bir süre sonra insan, yıldızların güneşten ve aydan daha güvenli bir yol gösterici olduğunu anladı. Her şeyde bir benlik düşünen insan, yıldızları da kendilerini koruyan ve gökyüzünden yaptıklarını gözleyen üstün yaradılışlı varlıklar saymaya başladı. Toprağın ekip biçilmesiyle güneşin, ayın ve yıldızların başka başka fakat değişmeyen aralıklarla görünüşlerinden mevsimlere ulaştılar. Bu hareketlerden ve mevsimlerden sayı ve ölçü fikrine varıldı. Bu arada dil zenginleşti. İnsanlar olanı biteni anlatmak yeteneğini kazandılar. Kendilerine, kabilelerine, kutsal bildiklerine, yeryüzüne ve olup bitenlerin nedenlerine ait birtakım masallar söylenmeye başlandı. Böylece kabilede "müşterek anâne" ve düşünce doğdu. Bu durum insanların bazı düşünceleri kendi istedikleri gibi değil, kendilerine anlatılanlar gibi kabul etmelerine yol açtı. Bu arada harman mevsimlerinde bir kısım insanların kurban edilmesi genel âdet oldu. Bu kurbanları kesecek kutsal bir sınıf, ilk rahipler ortaya çıktı. Kurbanın etinden yiyerek yapılan fedakârlıktan hisseleşmek âdet oldu. Böylece kurban kesme âdeti doğmuş oluyordu.

Din inanışı da zamanla bir evrim geçirdi. İlk insanın Tanrı ve din hakkında hiçbir düşünce ve inanışı yoktu. İnsanlar topluluk halinde yaşamaya başladıktan sonra diğer toplumsal kurumlar gibi din fikri de doğmaya başladı. Tanrı birliği düşüncesine yaklaşıldı ve en son doğanın kudreti ve büyüklüğü öğrenildi. Böylece günümüz dinlerine ulaşıldı. Kısaca, din de insanların yaşamını etkileyen etmenlerden birisiydi. Bu nedenle insanlık tarihini öğrenirken din fikrinin nereden geldiğini ve insan toplulukları üzerinde ne gibi etkilerinin olduğunu bilmek gerekiyordu. İnsanların korku ve zaafları, bilimsel bulgularla beyinlerinin "nurlanması" sayesinde gittikçe azaldı. Benliğindeki gücü ve bağlı olduğu toplumun topluluk gücü sayesinde insan doğruyu daha açık görmeye başladı.[22]

Atatürk'ün ölümünden sonra tüm bu kaydettiğimiz bilgileri içeren "Düşünmenin Doğuşu" bölümü ders kitaplarından atıldı. Tarih olaylar manzumesine dönüştürüldü. Ders kitaplarından çıkarılan diğer bir bölüm "ırk"la bağlantılıydı. 30'lu yıllarda okutulan ders kitaplarında fizik antropoloji doğrultusunda ırk tasnifi yapıldıktan sonra öğrenciyi uyaran şu cümle yer alıyordu: "Bununla beraber ırklar arasında bugün görülen farkların tarih bakımından ehemmiyeti pek azdır. Bu fark ırkları ayırmak için kuvvetli bir esas olduğu halde, ictimaî hiçbir kıymeti yoktur. Irkların üstünlük ve geriliğini göstermez."[23] Atatürk döneminde yer alan bu paragraf onun ölümünden sonra, savaş yıllarında yayımlanan ders kitaplarındaki ırk bahsinde artık yoktu. Irk yine fizik antropoloji bağlamında yorumlanacak, ancak "ırk ayrımcılığı" konusunda bu tür bir uyarıya gerek duyulmayacaktı.

Sonuç: Evrimin Sonu

Son yıllarda Türk Tarih Tezi birçok yazar tarafından Orta Asya'dan göçe ve Türklerin dünyaya yayılışına indirgenmiştir. Oysa romantik öğeler içeren bu göç trafiği 30'lu yılların tarih kitaplarının birkaç sayfasına sıkıştırılmıştı. Türk Tarih Tezi kapsayıcılığıyla özünde devrim niteliği taşıyacak bir dönüşüme yol açtı. Tarihin dar kalıplar içinde diplomatik, siyasal yapısını kırdı; onu disiplinlerarası bir yapıya kavuşturdu. Türk Tarih Tezi'nin diğer bir katkısı, tarihi çok daha geniş bir zaman eksenine oturtmasıydı. Bu arada tarihyazımında en geniş bir biçimde dış kaynaklara başvurulur oldu. Eskilerin vakanüvis tarihçiliği ya da Meşrutiyet yıllarının aktarmacı tarihçiliği geride kalıyor, farklı disiplinlerden yararlanılarak sentetik bilgilere yer veriliyordu. 1930'lu yılların Türkiyesi'nde en önemli kongreler 1932 ve 1937 yıllarındaki Birinci ve İkinci Tarih kongreleri oldu. Dört cilt olarak özenle hazırlanan tarih kitapları antropolojik giriş bölümüyle tarihçiliğe yeni bir soluk getirdi. İlk kez tarihöncesi ve öntarihe iniliyor, insanlığın evrimi bilimsel bir tabana oturtuluyor, arkeoloji ile tarihin köprüleri atılıyordu. Aynı titizlik ortaokul kitaplarında da gözlendi. Cildiyle, kâğıdıyla, renkli sayfalarıyla, özenli baskılarıyla 1930'ların ders kitaplarının düzeyine bugün bile ulaşılamadı.

Notlar

1. Ali Tevfik, *Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*: Mekteb-i Mülkiye-i Şahane ve mekteb-i idadiye-i mülki üçüncü seneleri şakirdanına mâhsusdur, İstanbul: Kasbar Matbaası, 1318.
2. Ali Tevfik, *Mufassal Memalik-i Osmaniyye Coğrafyası*, İstanbul: Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, 1329.
3. Ali Tevfik, *Fezleke-i Tarih-i Umumî*, Cild-i Evvel, Tarih-i Kurun-ı Evveli, İstanbul: Karabet Matbaası, 1309. Mekâtib-i idadiyye-i şahane birinci sene şakirdanına mahsusdur. Birinci Cildin Fihristi: Tarih-i Mukaddes, Şarkî Asya, Mısırlılar, Akvam-ı Samiyye, İranlılar, Yunanîler, Atina Cumhuriyeti, Makedonlar.
4. Mehmed Murad, *Tarih-i Umumî*, Birinci cild - *Ezmine-i Mütekaddimeden Şark ve Yunanistan*, Maarif Nezaret-i Celilesinin ruhsatıyla üçüncü def'a olarak tab olunmuştur. İstanbul: Karabet Matbaası, 1307. Kitabın bölümleri: Kable'l-tarih, Şark milletleri, Eski Türkler, Yunanîler ve Makedonyalılar, Romalılar, Şarkî Roma ve İran, Garp – Ortazamanın mebadisi.
5. Mehmed Murad'ın *Muhtasar Tarih-i Umumî*'sının dördüncü baskısı 1911 yılında çıkmıştı. Bu kitapta Kurun-ı Evvelî hâlâ tarih-i mukaddes ile başlıyordu. Hilkat ve Tufan – Ecnas ve Elsine – Hazret-i İbrahim ve Zürriyeti – Hazret-i Yusuf – Beni İsrail – Hazret-i Musa – Hükkam ve Mülûk bu bölümdeki ana temalardı. Mehmed Murad, *Muhtasar Tarih-i Umumî*, tab'-ı rabı', Dersaadet: Kütüphane-i Tefeyyüz, 1327.
6. Ali Reşad [Telif ve Tercüme Dairesi azasından], *Tarih-i Kadim – Akvam-ı Kadime-i Şarkiyye ve Yunanîler*, [Seignobos, Maspero ve Leon Cahun'un asârından tercüme ve iktibas edilmiştir], [Mekâtib-i Sultaniyyenin edebiyat şubesi onuncu sınıfına mahsusdur.] İstanbul: Matbaa-i Amire 1331.
7. Subhi Edhem [İdadi-i Askerî sabık tarih-i tabii muallimi], *Darvinizm*, Manastır: Beynelmilel Ticaret Matbaası, 1327. Dış kapakta yer alan içindekilerle ilgili bilgi: İcmâl-i Tarihi-Menşe'-i Envâ'-Tahavvül Kanunları-Mübarize-i Hayat-Istıfa-Veraset-Tesâlüb-Netice ve Son Söz.
8. Edward Hartmann, *Darvinizm – Darvin Mesleğinin İhtiva Ettiği Hakikatler ve Hatalar*, çeviren: Memduh Süleyman, İstanbul: Teceddüd-i İlmî ve Felsefi Kütüphanesi: aded 10, 1329.
9. Ernst Haeckel, *Vahdet-i Mevcud – Bir Tabiat Âliminin Dini*, çevirenler: Baha Tevfik ve Ahmed Nebil, İstanbul: Teceddüd-i İlmî ve Felsefî Kütüphanesi: aded 2, ty.
10. a.g.e., s. 41.
11. Subhi Edhem, *Lamarkizm*, Dersaadet: Ulum-ı Tabiiyyye ve İctimaiyye Kütüphanesi, 1330. Subhi Edhem'in Meşrutiyet yıllarında çıkmış bir başka kitabı *Hayat ve Mevt* idi: Subhi Edhem, *Hayat ve Mevt*, İstanbul: Halk Kütüphanesi, Nefaset Matbaası, ty.

12. Doktor Edhem Necdet, *Tekâmül Kanunları*, İstanbul: Kütüphane-i İctihad, 1329. Kitapta yer alan bölüm başlıkları şöyleydi: Mukaddime; Tekâmülün tarihçesi; Lamark'ın efkâr-ı tekâmüliyyesi; Darvin'in efkâr-ı tekâmüliyyesi (Darvinizm); Neo-Darvinizm-Istifa nazariyesinin tenkidi; Veraset; Verâset nazariyeleri; Weismann'ın nazariyesi; Verâset-i ecdad kanunu; Evsaf-ı kesbiyyenin intikâli; Verâsetin kimyevi nazariyesi; Neo-Lamarkizm; Tahavvülât-ı aniye nazariyesi; Cemiyetlerde tekâmül kanunları; Spencer'in tekâmül kanunları; Terakki ve tedenni; Cemiyetlerin istihalesi (Greef'in efkâr-ı tekâmüliyesi); Cemiyetlerin kâbiliyet-i tehavüliyesi; Terakkî-i ictimaî.
13. Ali Reşad, *Umumî Tarih*, birinci cilt, Son müfredat programlarına muvafık olarak yeniden yazılmıştır. İstanbul: Türk Neşriyat Yurdu, 1928 [Eski Türkçe] ve Ali Reşad (Sabık Maarif müsteşarı ve Darülfünun müderrislerinden) *Umumî Tarih*, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1929. Orta Mektep ve Lise Birinci devrenin muaddel tarih müfredat proğramı.
14. Eugene Pittard, *Les races et l'histoire: introduction ethnologique à l'histoire*, Paris, 1924.
15. Kurultay'da Gazi Sivas kongresini ilk kurultay olarak ilan eder ve 1927 kurultayı bundan böyle ikinci kurultay olarak tarihe geçer.
16. Atatürk, *Söylev [Nutuk]*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını, 1978, s. 520-521.
17. Wells'in kitabının çevirmenleri: Birinci cilt: Avni Bey, Faik Sabri Bey, Muallim Ahmed Cevad Bey, Babanzade Hüseyin Şükrü Bey, Muallim Ahmed Halid Bey. İkinci cilt: Babanzade Hüseyin Şükrü Bey, Müderris Ahmed Refik Bey, Muallim Ahmed Cevad Bey, Galib Bahtiyar Bey. Üçüncü cilt: Galib Baytiyar Bey, Müderris Ali Reşad Bey, Avni Bey. Dördüncü cilt: Müderris Ali Muzaffer Bey, Muallim Ahmed Cevad Bey, Mehmed Ali Tevfik Bey. Beşinci cilt: Mehmed Ali Tevfik.
18. Herbert George Wells, *Cihan Tarihinin Umumî Hatları*, 5 cilt, İstanbul: Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, 1927-1928.
19. Ruşen Eşref Ünaydın, *Atatürk Tarih ve Dil Kurumları – Hâtıralar* – VII. Türk Dil Kurultayında söylenmiştir, Ankara:Türk Dil Kurumu Yayını, 1954, s. 51.
20. *İlkokul Kitapları - Tarih V. Sınıf* - Türk Tarih Kurumu tarafından yazılmış olan tarih kitapları esas tutularak ilkokulların beşinci sınıfları için Kültür Bakanlığı'nca yazdırılmıştır. İstanbul: Devlet Matbaası, 1938, s. 5.
21. Şemsettin Günaltay, *Lise Kitapları Tarih I*, İstanbul: Maarif Matbaası, 1939. Kitapta yer alan bölümler: Prehistorik Çağın Devirleri - Taş Devri - Paleolitik Devir - Kalkolitik Devir, Eneolitik Devir - Anayurtta En Eski Devletler - Anayurtta Büyük Hun İmparatorluğu - İskit İmparatorluğu - Çin, Hint, Elam ve Mezopotamya, Mısır, Anadolu, Suriye Filistin, İran, Ege Havzası (Aka, Atina, Isparta, Roma).
22. *Ortamektep için Tarih I*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1933, s. 21-23.
23. *Ortamektep için Tarih I*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1933, s. 19.

H. G. Wells, Darwinizm ve Din
Darwinizm mesleğinin dinî ve siyasî fikirler üzerindeki tesirleri

Dünyanın yaratılması, Âdem ve Havva'nın günah işlemesi ve yılanın onları agvâ ve izlâl etmesi hikayesinin Babil zamanından ve belki de hatta Sümerîler zamanından kalma bir hikâye olduğunu ve bu eski efsanenin Yahudiler'in mukaddes kitapları vasıtasıyla Hıristiyanlığa idhal edilmiş olduğunu yukarıda izah etmiştik. Hıristiyanlık kendi mukadderatını bu efsanenin mukadderatıyla birleştirmiştir. Bundan yüz sene evvel Hıristiyan âleminin hey'et-i umumiyyesi kainatın taraf-ı ilahîden sâdır olan bir sözle altı gün zarfında halk edilmiş olduğuna inanmasına mecbur idi, ve buna inanır idi; o zaman cari olan itikâda göre dünyanın hâliki birkaç bin sene evveline ve başpapaz Ussher'in tahminince kablel-tarih 4004 senesine aid ve raci bir vak'a idi. Londra kitapçılarından müteşekkil bir hey'etin 1779 senesinde neşr ettiği bir umumî tarihin müellifleri hilkat âleminin ilk gününün kable'l-milad 4004 senesi Mart'ının yirmi birine mi, yoksa aynı senenin Eylül'ünün yirmi birine mi müsadif olduğunu kemal-i ciddiyetle münakaşa ediyorlar, ve Eylül'ün yirmi biri tarihini kabule daha ziyade mütemayil görünüyorlar idi. Garb dünyasının bütün binası hep bu tarihi nazariyeye ibtinâ' ediyor, ve halbuki bütün âlem tepeleriyle, dağlarıyla, deltalarıyla, denizleriyle bu nazariyenin butlanını bir değil bin delil ile ispat ediyordu. Büyük milletlerin kendi hayatı her ne kadar gayet samimi ve kuvvetli olsa da kum kadar metanet ve salabetten ari esaslara istinad ediyor demektir. Şurasını tesbit etmeliyiz ki, eski Yunan ve Roma eserlerinde hilkat-i âleme daha makul birçok nazariyeler vardır. Yunan hekimi Aristoteles, bu günkü tabakatü'l-arz (jeoloji) âleminin esaslarına vakıf idi. Latin şairi felsefî nazariyelerini bu esaslardan mülhem olarak bina etti. Yukarıda gördüğümüz vechile Leonardo da Vinci (1452-1519) müstehaselerin mevcudiyetini pek medlul surette izah etti. Fransalı Descartes (1596-1650) küre-i arzın evvelce nar-ı Beyza halinde bulunmuş olduğuna dair cür'etkârâne bir nazariye meydana koydu. Ve Danimarkalı Steno (1631-11687) müstehaseleri tasnif ve tabakat-ı arziyyeyi tetkik etmeğe başladı. Fakat ancak on sekizinci asrın sonlarına doğrudur ki, tabakâtü'l-arza olan tetkikat Sümerilerden Tevrat'a geçen kadim hikâyeye karşı olan itimadı sarsacak bir dereceyi bulmuştur. Yukarıda zikri geçen tarih-i umumî ile beraber aynı zamanda büyük Fransız tarih-i tabiîsi alimi Buffon "tabiatın edvârı" namiyle bir eser neşr ediyor, ve hilkat âlemini yetmiş bin yahud yetmiş beş bin sene evveline irca' ediyordu. Müşarünileyh eserini hilkat-ı âlemin devam ettiği altı güne tevafuk etmek üzere altı devreye taksim etmişti. Buffon hilkat-i âlem için tayin edilen altı günden ancak mecazi mananın kasd olunduğunu ve hakikat halde günlerin her birinin uzun bir müddet teşkil ettiğini ileriye sürüyordu.

Yeni tabakatü'l arz ilmi umumiyetle bu nokta-i nazarı kabul ve böylece resmi Hıristiyanlık ile bir uzlaşma akd etti. Bu uzlaşma on dokuzuncu asrın evâsıtına kadar devam etti.

Hutton, Playfair, Sir Charles Lyell, ile Fransalı Lamarck ve Cuvier gibi ulemanın burada ancak isimlerini zikredebiliriz. Garb âlemi, şu iki hayretengiz vak'ayı pek batî olarak idrak etti: Jeoloji âlemi bize ispat ediyor ki, hayatın inkişafı hilkat-ı âlem için tayin edilen altı günde gösterilen tertib ve sıraya göre vaki olmamıştır.

İkinci vakıa ise şudur ki, her hayvan cinsinin ayrı olarak yaratıldığını söyleyen Tevrat'ın ifadesi hilafına olarak insan da dahil olduğu halde bütün zihayatlar birbirinden neş'et ve teş'ib etmiştir. Vehleten anlaşılıyor ki, şu hakikat Hıristiyanlığın istinad ettiği nazariyeyi kamilen çürütmüştür. Madem ki insan, uzun bir hayvan silsilesinden neş'et etmiştir, tabiatiyle ilk ebeveyni yani Âdem ve Havva, cennet bahçesi ve sukut yoktur. Sukut da olmayınca, bidayette bir günah işlendiği ve bu günahın izalesi lâzım geleceği nazariyesine istinad eden tarihi Hıristiyanlık da kâğıttan yapılmış bir şato gibi dağılıyordu.

Herbert George Wells, *Cihan Tarihinin Umumî Hatları*, cilt 4, İstanbul: Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, 1928, s. 162-168.

How Darwinism Affected Religious and Politicial Ideas

... We have already noted that this story of the special creation of the world and of Adam and Eve and the serpent was also an ancient Babylonian story, and probably a stili more ancient Sumerian story, and that the Jewish sacred books were the medium by which this very ancient and primitive heliolithic serpent legend entered Christianity. Wherever official Christianity has gone, it has taken this story with it. It has tied itself up to that story. Until a century and less ago the whole Christianized world felt bound to believe and did believe, that the universe had been specially created in the course of six days by the word of God a few thousand years before according to Bishop Ussher, 4004 B.C. (*The Universal History*, in forty-two volumes, published in 1779 by a group of London booksellers, discusses whether the precise date of the first day of Creation was March 21st or September 21st, 4004 B.C. and inclines to the view that the latter was the more probable season.)

Upon this historical assumption rested the religious fabric of the Western and Westernized civilization, and yet the whole world was lit-

tered, the hills, mountains, deltas, and seas were bursting with evidence of its utter absurdity. The religious life of the leading nations, stili a very intense and sincere religious life was going on in a house of history built upon sand.

There is frequent recognition in classical literature of a sounder cosmogony. Aristotle was aware of the broad principles of modern geology, they shine through the speculations of Lucretius and we have noted also Leonardo da Vinci's (1452-1519) lucid interpretation of fossils. A Frenchman, Descartes (1596-1650), speculated boldly upon the incandescent beginnings of our globe, and a Dane, Steno (1631-87), began the collection of fossils and the description of strata. But it was only as the eighteenth century drew to its close that the systematic study of geology assumed such proportions as to affect the general authority of the Bible version of that ancient Sumerian narrative. Contemporaneously with the *Universal History* quoted above, a great French naturalist, Buffon, was writing upon the *Epochs of Nature* (1778), and boldly extending the age of the world to 70,000 or 75,000 years. He divided his story into six epochs to square with the six plays of the Creation story. These days, it was argued, were figurative days; they were really ages. There was a general disposition to do this on the part of the new science of geology. By that accommodating device, geology contrived to make a peace with orthodox religious teaching that lasted until the middle of the nineteenth century.

We cannot trace here the contributions of such men as Hutton and Playfair and Sir Charles Lyell, and the Frenchmen Lamarck and Cuvier, in unfolding and developing the record of the rocks. It was only slowly that the general intelligence of the Western world was awakened to two disconcerting facts: firstly, that the succession of life in the geological record did not correspond to the acts of the six days of creation; and, secondly, that the record, in harmony with a mass of biological facts, pointed away from the Bible assertion of a separate creation of each species straight towards a genetic relation between all forms of life, in which even man was included! The importance of this last issue to the existing doctrinal system was manifest. If all the animals and man had been evolved in this ascendant manner, then there had been no first parents, no Eden, and no fall. And if there had been no fail, then the entire historical fabric of Christianity, the story of the first sin and the reason for an atonement, upon which the current teaching based Christian emotion and morality, collapsed like a house of cards.

Evrim Kuramı – Hayat Zinciri

Dünya ve Hayat Hakkında Yanlış Fikirler

Bundan 200 sene evveline gelinceye kadar insanlar, Yahudilerin din kitabı olan Tevrat'ın hikâyelerine olduğu gibi inanarak dünyanın ancak 5-6 bin sene önce yaratılmış olduğunu ve insanın cennette yaratıldığını sanıyorlardı.

Artık, yer yuvarlağının kabuğunu teşkil eden kaya tabakaları üzerinde yapılan tetkikler ve bu tetkikler sırasında elde edilen kayalar içinde kalmış eski devirler hayvan ve nebatlarının taş kesilmiş veya bunların taşlar içinde şekli kalmış fosil denilen bakiyelerinden anlaşılmıştır ki hayat 6 bin değil, milyonlarca yıl önce başlamıştır. Gene milyonlarca yıl evvel güneşten kopan ve pek çok şekiller değiştirerek en son bugünkü halini almış olan yer yuvarlağının yaşı ise bundan çok daha eskidir.

Hayat Zinciri

İlk hayat izleri – İlk hayata ait, bugüne kadar, edinebildiğimiz bütün bilgileri "kayalar sicili"nden öğreniyoruz. En eski kayalarda hiçbir hayat eserinin izi yoktur. Daha sonraki devirlere ait kayalarda rastlanılan ilk hayat izleri de küçük hayvan kabukları, deniz otlarının sapları gibi pek basit şeylerdir. (ilk hayatın başlangıcından bugüne kadar 60 milyon sene geçtiği tahmin olunmaktadır.)

İlk balıklar – Yine kayalar sicilinden öğreniyoruz ki daha sonraları denizde yaşayan ilk hayvanlar, balıklar meydana geldi. Bu devirde karada henüz toprak ve hayat yoktu. Bu devrin sonlarına doğru karada birdenbire değişik türde bataklık nebatları görünmeye başladı. Bunların çoğu büyük ağaçlar halinde yosunlar, ağaç büyüklüğünde otlardı.

Hem karada hem denizde yaşayan hayvanlar – Asırlar geçtikçe birçok şekilde hayvanlar denizden karaya çıkmağa başladılar. Bunlar karada bataklık yerlerde yaşayan hem kara, hem deniz hayvanları idi.

Yerde sürünen hayvanlar, kuşlar, ilk memeli hayvanlar – Bundan sonra dünyada birbiri ardınca soğuk ve sıcak olmak üzere iklim değişiklikleri oldu. Bu devirlerde kayalar arasında yaşayan, yerlerde sürünen yeni birtakım hayvanlar türedi. Bunlardan başka garip şekillerde gayet iri birtakım hayvanlar da çoğaldı. Bunlar sık ormanların arasında koşuşurlar ve zıpladıktan sonra ayaklarını açarak yere yavaş yavaş inerlerdi. Artık kuşlar da görülmeğe başlamıştı. Aynı devirde pek küçük mahlûklar halinde memeli hayvanlara da ilk defa tesadüf olunmağa başlandı.

Bugünkü hayvanlara ve nebatlara benzeyenler – Yeryüzünün haritası az çok bugünkü şeklini almağa başladığı sıralarda iklim sıcaklaştı ve yeni bir hayat devresi başladı. Bu devirde dünyada ilk defa olarak otlaklar ve ot yiyen hayvanlar görüldü. Bunlar arasında birtakımları sürüler halinde bir ara-

da yaşıyorlar, birbirlerine bakıyorlar, birbirlerini taklit ediyorlar, birbirlerinin seslerinden ve hareketlerinden anlıyorlardı. Yeryüzünde cemiyetle yaşanmağa başlanmıştı. Devir ilerledikçe nebatlar ve hayvanlar bugünkü nesillerine daha çok benzemeğe başladılar, yavaş yavaş çirkin ve kaba nesiller bugünkü tekâmül etmiş memeli hayvanlar halini aldılar. Bu hayvanların başında, sıra ile maymunlar, kuyruksuz maymunlar ve nihayet insanlar gelir.

İnsanın Ceddi

Hayat zincirinin son halkası insandır. Öteki memeli hayvanları gibi insanın da daha basit bir hayvan cinsinden çıkmış olması lâzımdır. İnsanların ve büyük maymunların müşterek bir cetleri vardır. Bu cet dahi, daha basit şekilli bir nesilden, ilk memeli hayvan cinslerini birinden ayrılır. Bu memeli hayvan da bir nevi yerde sürünen hayvandan ve nihayet bu da balıktan geliyor ve bunların hepsi, geriye doğru gittikçe, ilk hayat şekli olan "iptidaî hücre"ye dayanıyor.

Ortamektep için Tarih I, İstanbul; Devlet Matbaası, 1933, s. 5-6. Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından yazılmış olan Tarih kitapları esas tutularak ortamekteplerin birinci sınıfları için hazırlattırılmış ve 5/8/1933 tarih ve 3626 numaralı emirle tab' ettirilmiştir.

Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'ne Göre Dinin Doğuşu

Dilin lugatçesi çoğaldıkça insanın hikaye ve nakil kabiliyeti de ziyadeleşti. Kendilerine, kabilelerine, mukaddesata, dünyaya ve her şeyin sebeplerine ait bırtakım hikâyeler nakletmeye başladılar. Bu suretle bir kabile zihniyeti ve bir an'ane inkişaf etti. Bu hal, insanları istedikleri gibi serbest bir fikir ve düşünceye malik olabilmek imkânından mahrum ve bazı fikirleri, bazı telkinleri olduğu gibi kabul etmeğe mecbur ediyordu. Görülüyor ki, insanlar bu bahsettiğimiz tarihlerden itibaren şahsiyetlerinden bir kısmını feda etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Beşeriyet bugün dahi hâlâ aynı yolu takip etmektedir.

Ziraat ile beraber insanların fikrine yeni birtakım muhakeme silsileleri hâkim oldu. Hasat mevsimlerinde bir sınıf efradın kurban olarak feda edilmesi lüzumu, umumî telâkki mahiyetini aldı. Bu kurbanları kesecek diğer pak tanınmış bir sınıf meydana çıktı: ilk rahipler sınıfı. Bir de kurban edilen efradın etinden birer parça yemek merasimi yer tuttu. Güya bu suretle fedakârlığın nimetlerinden hepsi hisselenmiş oluyorlardı. Bugün hâlâ bazı dinlerde mevcut olan kurban kesmek âdetlerinin menşei budur.

Bütün bu müşterek âdetler inanışlar insanların aralarında zihnî ve hissî birtakım bağlar kurdu ve insanlarda müşterek düşünce ve müşterek harekete saik oldu. İşte bu hâdiseye biz bugün din namını veriyoruz. İnsanlar bu hâdise karşısında basit ve mantıkî bir telâkki ile temasa gelmiş bulunmuyorlardı; bilâkis, birtakım ruhlara, ilhamlara, emirlere ve nehiylere taallûk eden karma karışık düşüncelerle temasa gelmiş oluyorlardı.

İnsanların hayatına taallûk eden her şeyde olduğu gibi dinî meselelerde de bir tekâmül hâdisesi görünür. İptidaî insanda Allah ve din hakkında hiçbir fikir ve kanaat yoktu. Bu kadar umumî ve şümullü telâkkilere, insanın dimağı ancak yavaş yavaş alıştırıldı. Din fikri, insanlar cemiyet hayatına sarahaten atıldığı nispette genişlemeye başlar, vahdet mefhumuna yaklaşır ve nihayet, tabiatın kudret ve azametiyle daha ziyade anlaşılması kabil, hakikî bir mahiyet alır. Görülüyor ki insanlar cemaat halinde yaşamaya başladıktan sonra, diğer ictimaî müesseseler gibi din müessesini de vücude getirmişlerdir.

Ülûhiyet mefhumunu bulan, bu mefhumun sırlarını keşfeden ve bugün dahi keşfetmeye devam eden, insan zekâsıdır.

Tarih I – Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar – T.T.T. Cemiyeti tarafından yazılmıştır, İstanbul: Devlet Matbaası, 1932, s. 22-24.

TEBLİĞLER KİTABI

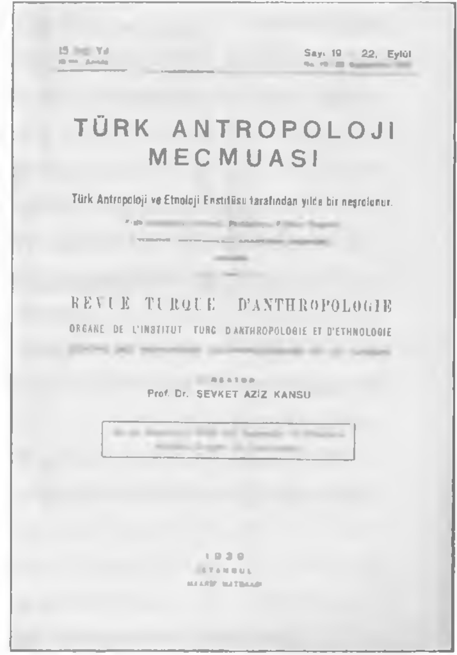
I

Türkçe kısmı

ANKARA

1939

Tebliğler Kitabı 18. Uluslararası Antropoloji ve Tarihöncesi Arkeoloji Kongresi (İstanbul-Ankara, 18-15 Eylül 1939) için yurtdışından gönderilen tebliğler de bulunuyordu.

Sayı 19 22, Eylül

TÜRK ANTROPOLOJI MECMUASI

Türk Antropoloji ve Etnoloji Enstitüsü tarafından yılda bir neşrolunur.

REVUE TURQUE D'ANTHROPOLOGIE

ORGANE DE L'INSTITUT TURC D'ANTHROPOLOGIE ET D'ETHNOLOGIE

Prof. Dr. ŞEVKET AZİZ KANSU

1939

Türk Antropoloji Mecmuası'nın son sayısı Eylül 1939 tarihini taşıyordu. 18. Uluslararası Antropoloji ve Tarihöncesi Kongresi'ne Türkiye'den katılacak olanların tebliğlerini içeriyordu.

1937 yılında Bükreş'te toplanan 17. Uluslararası Antropoloji ve Tarihöncesi Arkeoloji Kongresi'nde bir sonraki kongrenin Türkiye'de gerçekleştirilmesine karar verildi. Türkiye'nin o tarihlerde antropoloji ve tarihöncesi alanlarda saygın bir konum elde ettiğinin bir kanıtı olan bu karar Atatürk'ün bilfiil desteğine mazhar oldu. Ancak 1938'de ölümü ertesi Millî Şef İsmet İnönü kongreyi "yüksek himayeleri"ne aldı.

Türkiye'de İlk Uluslararası Bilimsel Kongre Girişimi

1939 Beynelmilel XVIII. Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi

Antropolojinin geçmişi, daha doğrusu öntarihi Amerika'nın keşfine dayanır. Yenidünya'ya ayak basanların o güne kadar bilinegelen söylem ya geleneklerde sözü edilmeyen, Avrasya'dan farklı bir insan tipiyle ya da "ırk"ıyla karşılaşmaları antropoloji adı verilen bilim alanına da ilk adımların atılmasına neden olmuştu. Pasifik'te keşfedilen diğer toprak parçalarının ve halkların buna eklenmesi, insana yönelik araştırmaları yoğunlaştırmış ve genelinde örgütlü canlılar, bu arada antropoid maymun adamlara odaklanılmıştı. Bütün bunlar, bilim insanlarında yeni düşünce yapılarını tetiklemiş, bu arada yaratılış kuramlarının doğruluğu konusunda şüphelerin artmasına neden olmuştu. Eski dogmalarının engellemeleri, kesin verilerin yokluğu, antropolojinin yan bilim dallarının gelişmemiş olması nedeniyle ancak 17. yüzyılın ortaların itibaren antropolojik yayın denebilecek çalışmalar ortaya çıkmaya başladı.

1655 yılında Peyrere'in *Preadamities* adlı eseri, yasaklamalara ve içerik olarak fazla değer atfedilmemesine rağmen, büyük bir hevesle karşılandı ve geniş bir okuyucu kitlesine ulaştı. 1699'da Edward Tyson'ın klasik eseri, *Comparative Anatomy of Man and Monkey*, Türkçesiyle "İnsan ve Maymun'un Karşılaştırmalı Anatomisi" yayımlandı. 1735'te ise ünlü doğa bilimci Carl Linnaeus'un çağdaş antropolojinin yapı taşı sayılabilecek *Systema Naturae*'sı sayesinde, insan ilk kez canlı varlıklar sıralamasında sokuldu ve diğer primatlarla olan organik ilişkisi yetkin bir biçimde ifadesini buldu. Onu, Lamarck'ın esin kaynağı Buffon izledi. Böylece insan doğa bilimde kesin bir konum elde etti ve böylece antropoloji diğer bilimlerden ayrışarak süreklilik kazandı. Görüldüğü gibi, antropolojinin doğuş süreci fizik antropolojiyle sınırlıydı. Sonraları fizik antropolojinin gelişimine doğrudan katkıda bulunanlarının sayısı hızla arttı. 18. yüzyılın ikinci ve 19. yüzyılın ilk yarısında birçok ünlü doğa bilimci ve anato-

mist bunlara katıldı. Aralarından Daubenton, Camper, Lamarck, Blumenbach, Soemmering, Lacepede, Cuvier, Retzius, Geoffroy Kardeşler, Lawrence, Edwards, Serres, Pritchard, Morton belli başlıları oldu. Gall'in öğretileri, birçok yanlış içerse de, antropolojinin gelişimini bir sonraki evreye taşıdı. Baş, kafatası, beyin farkları üzerine yaptığı araştırmalar kraniyolojik koleksiyonların oluşumunu sağladı. Bu birikim Samuel George Morton'un ünlü eseri *Crania Americana*'nın yayımlanması için ortam oluşturdu. Kuşkusuz antropolojinin 19. yüzyılda gelişmesine monogenesis ve poligenesis taraftarlarının aralarındaki tartışmalar da katkıda bulundu.

Bu dağınık bilgilerin ötesinde antropoloji alanında bilgilerin örgütlü bir düzeye çıkarılması çabaları 19. yüzyılın erken dönemlerine rastladı. Sınırlı sayıda bilim insanı Paris'te bir araya gelerek Societe des observateurs de l'homme (İnsanı Gözlemleme Derneği) çatısı altında çalışmaya başladılar. İşte bu küçük çevre sayesinde antropoloji, –ki daha önce salt felsefi ve anatomik bağlamda bir dizi eserde kullanılmıştı– bugünkü anlamda kullanılmaya başlandı. Ancak bu ilk örgütlenme girişimi uzun süreli olmadı. Çevre pek fazla yol kat etmeksizin iki yıl sonra, 1803'te dağıldı. 1832'de Paris'te Doğa Tarihi Müzesi, Profesör William Edwards'ın etkisiyle, anatomi kürsüsünü İnsan Doğal Tarihi'ne dönüştürdü ve 1839'da Serres, buna antropolojiyi ekledi. Bunlar hatırı sayılır adımlardı; ancak antropolojinin bilim dünyasında önem kazanacak derecede olgunlaşmadığı bir evredeydi. Yeterince geniş koleksiyonlar, insanın geçmişi ve evrimi üzerine maddi birikimler henüz oluşmamıştı. Kamusal akıl büyük ölçüde ortaçağ zihniyetini yansıtıyordu.

1839 ile 1848 arası fizik antropolojiyi de içeren Paris'teki Etnoloji Derneği (Societe d'Ethnologie) fazla ses getirmedi. 1843'te bu kez İngiltere'de bünyesinde Prichard ve Richard Owen gibi şahsiyetleri barındıran Etnoloji Derneği (Ethnological Society) kuruldu. Amacı ilkel ırkları araştırmaktı. Bu çabaları aşan ve fizik antropolojinin atılımını sağlayan Pierre Paul Broca olacaktı. Broca evrim düşüncesinden büyük ölçüde etkilenmişti. Bir keresinde "Adem'in dejenereleşmiş ahfadından olmaktansa maymun adamın evrilmişi olmayı tercih ederim" (*I would rather be a transformed ape than a degenerate son of Adam*) demişti. Bu sözler onu Kilise'yle karşı karşıya getirmişti ve Kilise tarafından, yıkıcı, materyalist olmak ve gençliği yozlaştırmakla suçlanmıştı. Tüm hayatı boyunca Kilise yetkilileriyle arası bir türlü düzelme-

Paul Broca evrim düşüncesinden büyük ölçüde etkilenmişti. Bir keresinde "Âdem'in dejenereleşmiş ahfadından olmaktansa maymun adamın evrilmişi olmayı tercih ederim" demişti.

di. Çok genç yaşta, 1848'de Paris Üniversitesi Tıp Okulu'na anatomi hocası olarak atanmıştı. Aynı zamanda Anatomi Derneği'nin (Societe Anatomique) sekreterliğini üstlenmişti. Yine 1848 yılında, Broca, Charles Darwin'in kuramlarına yakın duran düşünce çevrelerini çatısı altında toplayan bir dernek kurdu.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Paul Broca ve yakın meslektaşlarının çabaları ve bu arada Paris'te 1859'da Antropoloji Derneği'nin kuruluşu (Societe d'anthropologie) antropolojiye yeni bir soluk getirdi. 1862'den itibaren Broca derneğin genel sekreterliğini üstlendi. 1872'de *Revue d'anthropologie* adlı dergiyi çıkarmaya başladı. 1876'da ise Antropoloji Enstitüsü'nü (L'Institut d'anthropologie) kurdu.[1] Bu arada Kilise Fransa'da antropolojinin gelişimini engellemek için her türlü yola başvurdu. 1876'da Antropoloji Enstitüsü'nde antropoloji eğitimine karşı büyük bir kampanya başlattı.

Antropoloji, Broca ve kurduğu Antropoloji Derneği sayesinde yeni bir bilim dalı olarak doğuyordu. O günün Fransası'nda bu doğum sancılı geçti. Derneğin kuruluşu için izin istendiğinde,

Kamu Eğitimi Bakanı, Broca ve saygın çevresinin yaptığı başvuruyu geri çevirmişti. Başvuru nihayet Paris Polis Müdüriyeti'ne yönlendirilmiş, polis müdüriyeti de bu tür bir derneğin kuruluşuna cevaz vermemek için başvuruyu bakanlığa geri göndermişti. Sonunda tıp doktoru ve forensik alanında ün salmış Ambroise Tardieu'nün araya girmesiyle, polis müdüriyetinde bir baş komiser kurucuların devletin ve toplumun refahı için tehdit oluşturmadıklarına ve yirminin altında insanın bir araya gelmesini yasaklayan bir mevzuat olmadığına ikna edilebildi. On sekiz antropoloğa bundan böyle bir dernek çatısı altında toplanmalarının hoş görüleceği bildirildi. Ancak, Broca, kişisel olarak hükümete ve dine karşı herhangi bir görüşün oluşabileceği olası toplantılardan sorumlu tutuldu. Bu arada "kamu yararı" adına derneğin her toplantısı sivil polisler tarafından düzenli bir biçimde izlendi.

Paris Antropoloji Derneği öncü rolü üstlenmişti. Bundan böyle yeni bilim alanı hızla gelişti. Kısa bir süre sonra, 1873'te İngiltere'de, 1869'da Almanya'da ve izleyen yıllarda diğer Avrupa ülkelerinde, benzer dernekler kuruldu. Birçok ünlü tıp mensubu bu derneklerde görev aldılar. Antropoloji bilimsel dergileri çıkmaya başladı. Broca etkin bir antropometri anlayışı geliştirdi. Bu arada gerekli ölçüm aletleri kurgulandı. Broca ayrıntılı bilgileri içeren antropometri yönergeleri hazırladı. Avrupa'nın dört bir yanında ve ABD'de fizik antropoloji için gerekli koleksiyonlar toplanmaya başlandı. 1885'te akademik eğitim ve araştırma alanında istihdam edilecek olanların formasyonu için Paris'te Antropoloji Okulu (Ecole d'anthropologie) kuruldu. Nihayet 1885'te, uzun yıllar fizik antropolojinin temel başvuru kitabı olan Paul Topinard'ın *Elements d'Anthropologie generale*'ı (Genel Antropolojinin Unsurları) çıktı. Bu arada antropolojinin alt dallarını şekillenmeye başlamıştı.

Fizik antropoloji düz bir çizgide evrilmedi. Zaman zaman önemli sorunlarla karşılaştı. Özellikle antropometri alanında farklı görüşler oluştu. 1874'te Hermann von Ihering'in başlattığı ve 1882'de Frankfurt'ta Alman antropologların geliştirdikleri söylem, kimilerine göre antropolojinin gelişimine ket vurdu. Bu farklar, ancak uluslararası komisyonların çalışmaları sonucu giderilebilirdi ve 1906 Monako ve 1912 Cenova kongrelerinde yöntem konusunda bir uzlaşmaya varılabildi. Böylece fizik antropoloji İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürecek altın çağına girmiş oluyordu. Kısa sürede ünlü antropologlar yetişti. Donanımlı ve zengin kemik koleksiyonları içeren birçok laboratuvar doğdu. Tüm bu çabalar birçok akademik dergiye ortam

sağladı. Bunlar arasında *Bulletins et Memoires de la Societe d'Anthropologie de Paris*, *L'Anthropologie*, *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, *Man*, *The Biometrica*, *Archivio per l'Antropologia*, *Giornale per la Morfologia dell'Uomo e dei Primatı*, *Archiv für Anthropologie*, *Zeitschrift für Morphologie und Anthropologie* yer aldı. Ayrıca anatomiye, biyolojiye ya da antropolojinin alt dallarına ait süreli yayınlarda da antropolojik çalışmaların ürünleri yayımlandı. Başta Paris ve Zürih üniversitelerinin antropoloji enstitüleri olmak üzere, birçok müze ve Batı'nın belli başlı üniversitelerinde antropoloji bir bilim dalı olarak okutulmaya başlandı. İşte bu altın çağda Türkiye'de de fizik antropoloji yeşerme olanağı buldu ve uluslararası düzeyde ses getiren bir düzeye ulaştı.[2]

Türkiye'de kongreler

Türkiye'de insanların kongrelerde bir araya gelişi II. Meşrutiyet'le birlikte başlamış sayılabilir. Her ne kadar bu tarihten önce de Osmanlı'da toplantı geleneği varsa da, bunların "kongre" adı altında kurumsal bir kimlik taşıması 1908'in özgürlük ortamında, Cemiyetler Kanunu ile gerçekleşti. Buna tek istisna siyasal nitelikteki "kongre"lerdi. Nitekim Jön Türkler ve İttihat ve Terakki 1908 öncesi de "kongre"ler topladılar. Toplum katmanlarında siyasî olmayan, toplumsal, meslekî ve benzeri içerikli kongreler kamuoyunun, eski tabirle "efkâr-ı umumiyye"nin oluşu-

1885 yılında, uzun yıllar fizik antropolojinin temel başvuru kitabı olan Paul Topinard'ın *Genel Antropolojinin Unsurları* yayımlandı.

muyla yakından bağlantılıydı. Kuşkusuz 1908 ertesi esen "hürriyet" rüzgârı bu tür kongreleri tetikledi. Bu konuda Osmanlı İmparatorluğu'nun dış dünyaya açılan kapısı Selanik öncü işlevi gördü. İlk kadınlar kongresi bu liman kentinde toplandı. Keza Selânik Vilayeti Birinci Muallimler Kongresi öğretmenleri bir araya getirdi. İstanbul'da da başta Türk Ocağı olmak üzere birçok kongre 1908 ertesi toplanır oldu. En ünlüleri ve en ses getirenleri kuşkusuz İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kongreleriydi.

Mütareke döneminin en önemli kongreleri ülkeyi selamete çıkarmaya yönelik yerel Müdafaa-i Hukuk kongreleriydi. Alaşehir Millî Kongresi Yunan işgaline karşı direnişi örgütlemek, işgali protesto etmek, kurulan Redd-i İlhak ve Redd-i İşgal heyetlerini birleştirmek için Batı Anadolu kasabalarından gelen delegelerin katılmasıyla Alaşehir'de toplanmıştı. Erzurum ve Sivas kongreleri Millî Mücadele'nin kilit noktalarıydı. Sivas Kongresi 1927 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ilk kurultayı olarak kabul edildi.

1921 yılından itibaren kongre sayılarında büyük artış gözlendi. Maarif ve Muallimler kongreleri başta olmak üzere Millî Tıp kongreleri, Adana Pamuk kongreleri, Türk Tayyare Cemiyeti Kongresi, Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı kongreleri, Hilal-i Ahmer kongreleri, Nafia Kongresi, Türk Ocakları kurultayları, Sıtma Mücadele Kongresi, Ticaret ve Sanayi Odaları kongreleri, Türk Matbuatı Cemiyeti Kongresi, Spor Kongresi 20'li yıllarda kongre geleneğinin hızlı bir biçimde yerleştiğini gösteriyordu. 1923'te İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi Cumhuriyet'in iktisat politikaları açısından yönlendirici bir toplantıydı. 1927 Cumhuriyet Halk Fırkası kongresi kuşkusuz döneme damgasını vuracak nitelikteydi. Zira *Nutuk* bu kongrede okundu.

1929 Buhranı ertesi Sanayi Kongresi (1930) ve Ziraat Kongresi (1931) 30'lu yılların ithal ikameci politikaları açısından önem arz ediyordu. Bu arada ulusal boyutları aşan kongreler de Türkiye'de yapılmaya başlandı. 1930 Turing Kulüpleri Kongresi ve 1931 Parlamentolar Konferansı İstanbul'da toplandı. 1925 Adana Pamuk Kongresi de kısmen uluslararası bir niteliğe sahipti. Sovyetler Birliği bu kongreyle yakından ilgilendi.

1930'lu yılların en önemli kongreleri Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun düzenledikleriydi. Tarih Kurumu 1932 ve 1937'de olmak üzere iki kongre yaptı. Türk Dil Kurumu kongreleri ise 1932, 1934 ve 1936 yıllarında toplandı. Türk Tarih Kurumu'nun 1937 Kongresi uluslararası nitelikteydi. Birçok ya-

L'ACTIVITE ARCHEOLOGIQUE DE LA SOCIETE D'HISTOIRE TURQUE

par : le Prof. AFET
Vice-presidente de la Société
d'Histoire Turque.

LES FOUILLES FAITES PAR LA SOCIETE D'HISTOIRE TURQUE

Türk Tarih Kurumu 1935'ten itibaren kendi parası ve elemanlarıyla ülkenin dört bir yanında kazılara girişti. 1935-1943 arası sekiz yıllık bir sürede yirmi bir kazı gerçekleştirdi.

bancı bilim insanı bu kongrede bildiri sundu. 30'lu yıllarda yapılan uluslararası bir diğer toplantı Uluslararası Kadınlar Birliği ya da 1935 Türkçesiyle Arsıulusal Kadınlar Birliği'nin 12. Kongresi'ydi.

1937 Türk Tarih Kurumu'nun kongresi uluslararası bir nitelik taşısa da çağırıyı yapan Cumhuriyet Türkiyesi'nin bir kurumuydu. Uluslararası Kadınlar Birliği'nin kongresi ise bilimsel içerikli değildi. Uluslararası bir kuruluşun Türkiye'de düzenleyeceği ilk kongrenin tarihi 1939 idi. Bu kongre Türkiye'nin Batı bilim dünyasına kabulü anlamına geliyordu. Türk bilim insanları daha 19. yüzyıldan beri uluslararası kongrelere katılmışlardı. Cumhuriyet yıllarında da üniversite mensubu birçok araştırmacı bu tür kongreleri izlemişti. Bunlar arasında antropoloji ve tarihöncesi kongrelerinin ayrı bir yeri oldu. Özellikle Şevket Aziz Kansu 20'li yılların sonlarından itibaren bu kongrelerde Türkiye'yi temsil etti.

Uluslararası Antropoloji-Arkeoloji Kongreleri

Türkiye'de ilk uluslararası bilimsel kongre antropoloji ve arkeoloji kongresi olarak öngörülmüştü. Bu 18. Uluslararası Antropo-

Şevket Aziz Kansu Muzaffer Göker ile birlikte 18. Uluslararası Antropoloji ve Tarihöncesi Arkeoloji Kongresi'nin "icra bürosu"nu yürütmekle görevlendirildi.

loji ve Tarihöncesi Arkeoloji Kongresi'ydi. Uluslararası Antropoloji Derneği'nin örgütlediği ve sonuncusu İstanbul'da toplanması beklenen bu kongre dizisi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra devam etmedi. Ancak yapı değiştirerek bugüne kadar uzandı. Tarihöncesi ve Öntarih Bilimleri Uluslararası Birliği (The International Union for Prehistoric and Protohistoric Sciences – IUPPS) bugün Uluslararası Felsefe ve Hümanistik Bilimler Konseyi aracılığıyla tarihöncesi ve öntarih çalışmalarını yürüten UNESCO'ya bağlı bir kuruluş olarak faaliyetini sürdürmektedir.[3] Uluslararası kongreleri ve uluslararası anlamı olan geniş ölçekli kazıları örgütlemek, uluslararası ölçekteki akademik yayınları, konferans ve benzeri akademik ortamları desteklemek, genel olarak tüm ülkelerdeki akademik çevreler arasında işbirliğini ve karşılıklı anlayışı geliştirerek araştırmalara destek vermek bu birliğin kurucu belgesinde yer alan hedefleriydi.

IUPPS'nin kökeni ise neredeyse bir buçuk yüzyıl öncesine gidiyordu. İtalyan Doğa Bilimleri Derneği (Società Italiana di Scienze Naturali) tarafından 1865'te alınan kararla bu derneğin öncülüğünde gerçekleştirilen Uluslararası Paleoetnoloji Kongresi

(Congres paleoethnologique international) ilk toplantısını 1866 yılında yaptı. Bir yıl sonra kongrenin adı Uluslararası Antropoloji ve Tarihöncesi Arkeoloji Kongresi'ne (Congres international d'anthropologie et d'archeologie prehistoriques – CIAAP) dönüştü. 1880'de CIAAP'nin sürekli konseyi kuruldu. 1930 yılında ise Uluslararası Tarihöncesi ve Öntarih Kongresi oluştu (Congres international des Sciences prehistoriques et protohistoriques – CISPP). 1954 yılında sürekli konsey CISPP'yi UNESCO bünyesinde yer alan Uluslararası Felsefe ve Hümanistik Bilimler Konseyi ile aynı çatı altında birleştirdi. Bu süreç CISPP'nin isim değiştirmesini gerektirdi ve özellikle UNESCO fonlarından yararlanabilmesi için CISPP Tarihöncesi ve Öntarih Bilimleri Uluslararası Birliği (The International Union for Prehistoric and Protohistoric Sciences – IUPPS) oldu.

CIAAP'nin sekizinci kongresi Budapeşte'de (1876), onuncusu Paris'te (1889), on dördüncüsü Cenova'da (1912) toplandı. Bu son kongre CIAAP'nin en önemli kongrelerinden biri oldu. 1906 Monako Kongresi'nde belirlenen fizik antropolojinin antropometrik ölçüleri uluslararası normlara bağlandı. Kraniyometrik ve sefalometrik ölçüler ana hatlarıyla saptandı.[4] On yedinci kongre ise Bükreş'te toplandı (1937). 1939 İstanbul-Ankara Kongresi ise dizinin on sekizincisi olacaktı.

1939 İstanbul-Ankara Kongresi

1937 yılında Bükreş'te toplanan 17. Uluslararası Antropoloji ve Tarihöncesi Arkeoloji Kongresi'ne Afet Hanım'ın başkanlığında bir heyet katıldı. Bu kongrede Beynelmilel (Uluslararası) Antropoloji Enstitüsü bir sonraki kongrenin Türkiye'de gerçekleştirilmesine karar verdi. Daha doğrusu kongrede bu karar oybirliğiyle alındı. Türkiye'nin o tarihlerde antropoloji ve tarihöncesi alanlarda saygın bir konum elde ettiğinin bir kanıtı olan bu karar Atatürk'ün bilfiil desteğine mazhar oldu. Ancak 1938'de ölümü ertesi Millî Şef İsmet İnönü'de kongreyi "yüksek himayeleri"ne aldı. Böylece kongre devlet düzeyinde kabul gördü ve Maarif Vekili'nin başkanlığı altında Türk Tarih Kurumu kongre hazırlıklarına dört elle sarıldı. Beynelmilel Antropoloji Enstitüsü'nün daha önceki uluslararası kongrelerinde olduğu gibi, bir "şeref", bir "teşkilat", bir de "ilmî ihzarat" komitesi seçildi. Aynı zamanda kongreyi düzenlemek üzere bir "icra bürosu" oluşturuldu. Ankara, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanı ve Türk Tarih Kurumu

Genel Sekreteri Profesör Muzaffer Göker ile aynı fakültenin antropoloji profesörü ve Antropoloji ve Etnoloji Enstitüsü Direktörü Dr. Şevket Aziz Kansu "icra bürosu"nu yürütmekle görevlendirildiler. Büro, 1938 yılı Mart ayından itibaren sürekli çalıştı.

Daha önceki kongrelerde olduğu gibi öncelik seksiyonların oluşturulmasına verildi. Bükreş toplantısında olduğu gibi beş ana seksiyon kuruldu. Bunlar 1) Morfolojik ve fonksiyonel antropoloji – Kan grupları, 2) Beşerî paleontoloji – Prehistuvar – Arkeoloji, 3) Veraset – Öjenik – Istıfa, 4) Psiko-sosyoloji – Cinaî antropoloji, ve 5) Etnografya – Folklor – Lengüistik - Dinler tarihi idi.

Hazırlık komitesi, kongrenin 18-24 Eylül 1939 tarihinde İstanbul'da toplanmasını ve son genel toplantının Ankara'da yapılmasını karara bağladı. Ardından sirkülerler hazırlandı ve olası katılımı beklenen ülke hükümetlerine, akademilere ve kongre konusuyla ilgili bilim insanlarına gönderildi. Art arda üç sirküler söz konusu idi. Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca ve İtalyanca olarak ilk sirküler, sunuş yaparak kongreye katılmak isteyenlerin belirli bir tarihe kadar tebliğlerini kongre bürosuna göndermelerini bildiren bir iletiyi; Şeref, Teşkilat, İlmî Hazırlık komiteleriyle İcra Bürosu üyelerinin birer listesini; seksiyonları, kongreye katılım koşullarını, tebliğlerin azamî uzunluğunu, kongrede kullanılacak dilleri ve Genel Sekreterliğin adresini bildiren bir uyarıyı içeriyordu. Kongre dili olarak Türkçe, İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca ve İspanyolca belirlenmişti. Sirkülere ayrıca, katılımcıların doldurmaları için bir kabul bülteni sirküleri iliştirilmişti.

İkinci sirküler 1939 yılı Mart ve Nisan aylarında aynı adreslere postalandı. Bu sirküler, ilkindeki hususların yanı sıra, arkeolojik gezilerle demiryolu ve vapur kumpanyaları tarafından sağlanan kolaylıklar hakkında bilgileri içeriyordu. Ayrıca, bir an önce tebliğlerin, değilse başlıklarının gönderilmesi ricası yer alıyordu. Üçüncü sirküler, 1939 yılı yaz aylarında, yalnız geleceklerini bildirenlere gönderildi. 1 Temmuz 1939'a kadar bildirilen tebliğlerin başlıklarını, tebliğ sahiplerinin adlarını; demiryolu ve vapur kumpanyaları tarafından yapılan tenzilat miktarlarını, pasaport, vize ve benzeri kolaylıkları, İstanbul'da otel ve pansiyonların kongre üyelerine yaptığı tenzilat miktarını, oda ve pansiyon fiyatlarını ve kongrenin geçici çalışma programını içeriyordu. Sirkülerde 74'ü Türk, 135'i yabancı toplam 209 kişinin kongreye katılacağı bildirilmişti.

Kongre hazırlıkları kapsamında, katılımcılara dağıtılmak üzere kongre genel sekreterliğince ve Türk Tarih Kurumu'nca yedi

İngilizce kaleme alınan *Alacahöyük* kitapçığı Hâmit Zübeyr Koşay tarafından 18. Uluslararası Antropoloji ve Tarihöncesi Arkeoloji Kongresi için hazırlanmıştı.

eserin basımı kararlaştırılmıştı. Bunlar a) Türk katılımcıların tebliğlerinin Türkçe ve Fransızca çevirisini içeren *Türk Antropoloji Mecmuası*'nın özel sayısı b) *Türkiye'de Antropolojinin Tarihçesi*, c) *Anadolu Düğünleri*, d) *Türk Tarihi Kurumu Etiyokuşu Hafriyatı Raporu*, e) *Türk Tarih Kurumu Pazarlı Hafriyatı Raporu*, f) *Alacahöyük Maddî Kültür Albümü*, g) yabancı katılımcıların da tebliğlerini içeren *Türkçe Tebliğler* kitabı idi.

Kongre genel sekreterliği, katılımcılara dağıtılmak üzere bir hatıra plaketi ile bir rozet yaptırmıştı. Bir tarafında Atatürk'ün "effigie"sini ya da baş resmini, öte tarafında kongrenin adı ve tarihini taşımaktaydı. Rozetin ortasında sembol olarak Alacahöyük kazısında çıkan bir altın vazonun röprodüksiyonu vardı. Bunun dışında, Matbuat Umum Müdürlüğü ve Türk Turing ve Otomobil Kulübü'nün katkılarıyla fotoğraf albümleri ve kent rehberleri hazırlanmıştı.

Katılımcıların geliş gidişleriyle ve İstanbul'da kalacakları yerlerle Cook firması ilgilenecekti. Kongre ertesi Anadolu'da bir in-

celeme gezisi tasarlanmıştı. Toplantıların gündemi ve gezinin güzergâhı şöyleydi: 18-24 Eylül günleri İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda bilimsel toplantılar yapılacaktı. 24 Eylül akşamı Ankara'ya hareket edilecek, 25 Eylül sabahı Ankara'da son "merasim" toplantısı gerçekleştirilecek; aynı gün "Türkiye Cumhuriyet merkezi" ziyaret edilecek, radyo evinde gösteriler ve konser izlenecek ve akşam Ankara'dan yola çıkılacaktı. 26 Eylül sabahı Çerikli'ye varılacak ve buradan otobüs ya da otomobillerle Alacahöyük'e ve mümkünse Pazarlı'ya gidilecekti. Oradan yine otobüs ya da otomobillerle İstanbul'a dönmek üzere Yerköy tren istasyonuna gidilecekti. Bu amaçla Devlet Demiryolları 180 kişilik bir özel tren tahsis etmişti. Trene eklenecek olan vagon restoran için Yataklı Vagonlar şirketiyle anlaşılmıştı.

Ancak 1939 Eylülü'nde başlayan İkinci Dünya Savaşı Avrupa'da ulaşımı sekteye uğrattı. Birçok bilim insanı askere alındı. Ankara da bu koşullarda kongreyi toplamayı anlamsız buldu. Kongre genel sekreterliği kongrenin ertelenmesine karar verdi. Ancak, birçok yayın etkinliğinin o tarihe kadar gerçekleşmiş olması antropoloji tarihi açısından önemli bir birikimin günümüze kalmasına vesile oldu. Yukarıda belirtilen kitaplardan, yanılmıyorsak *Anadolu Düğünleri* dışındaki eserler Türkçe-Fransızca olarak konferans öncesi ya da konferans ertesi yayımlandı.[5] Bunlardan ikisi tebliğleri içeriyordu. Bu nedenle kongre yapılamamışsa da bildirilerin basılı metinleri –bazıları özet olarak– günümüze ulaştı. Bu arada üç önemli kazının kitapları çıktı. Antropoloji Enstitüsü'nün tarihçesini bizzat Şevket Aziz Kansu kaleme aldı.

Kongre Hazırlıklarında Arkeoloji

18. Uluslararası Antropoloji ve Tarihöncesi Arkeoloji Kongresi Türkiye'de antropoloji ile arkeolojinin ne denli iç içe geçmiş bilim dalları olduğunu da kanıtlayacaktı. Antropoloji ağırlığını koysa da tarihöncesi arkeolojik bulgular kongrede hatırı sayılır bir yer işgal ediyordu. Türk Tarih Kurumu'nun kongreyi hazırlamakla yükümlü oluşu, o sıralarda giderek önem kazanan arkeolojik çalışmaların da kongrede boy göstermesine vesile olacaktı.

Türk Tarih Kurumu 30'lu yıllardan itibaren Türkiye'de ilk kez sürekli ve sistematik kazı yapan bir kurum olageldi. Daha önceleri İstanbul müzeleri adına bazı kazılar yapılmış ise de bunlar hiçbir zaman süreklilik arz etmemişti. Türk Tarih Kurumu bu kazı-

lar ve arkeolojik araştırmalarla ülkenin geçmişini aydınlatmayı ve Anadolu'nun Orta Asya, İran, Mezopotamya, Ege havzası ve Doğu Avrupa ile olan kültür ilişkilerini ortaya çıkarmayı amaçladı. Klasik devirlere ait görkemli kent kalıntılarını ortaya çıkarmaktan çok, Anadolu'nun en eski kültürlerine ait bulguları veren höyükler üzerinde çalışmak amaca daha uygun bulundu. Her halükârda Türk Tarih Tezi'nin ulus inşa modeli Batı'da olduğu gibi klasik arkeoloji değil, tarihöncesi ve öntarihe uzanıyordu. Bu nedenle antropoloji önem arz ediyordu.

Türk Tarih Kurumu 1933 yılından itibaren kazıları gündemine aldı. Ancak bütçesi uygun olmadığı için kazılara ancak 1935 yılında başladı. Kurum 1933-1935 arası üç kazıyla ilgilendi. Bunlar 1) Ahlatlıbel kazısı, 2) Karalar kazısı ve 3) Göllüdağ kazısıydı. 1935'ten itibaren kurum kendi parası ve elemanlarıyla kazılara girişti. 1935-1943 arası sekiz yıllık bir sürede yirmi bir kazı gerçekleştirdi.

Ahlatlıbel kazısı Cumhuriyet'ten sonra yapılmış ilk "millî" kazıydı. Orada elde edilmiş tipik eserlerin adları arkeoloji edebiyatına terim olarak geçti. Ayrıca bu yerleşme yeri tek katlı bir Bakır Çağı istasyonu olduğundan Anadolu'nun öntarih arkeolojisi için bir referans noktasıydı. Ahlatlıbel Ankara'nın güneybatısına düşüyor-

Kongre için hazırlanan ve kuşekâğıda basılan İngilizce *Alacahöyük* kitapçığında yer alan bir fotoğraf: Kazıdan çıkarılan Hitit küpünün taşınması.

du. Taşpınar, Hacılar ve Gavurkale'den geçip Haymana'ya giden yol üzerindeydi. Bu öntarih istasyonunu Türk Tarih Kurumu'nun eski genel sekreteri, bir aralık maarif vekili olan Dr. Reşit Galip bulmuştu. Atatürk'ün buyruğu üzerine Maarif Vekilliği Antikiteler ve Müzeler Müdürü Dr. Hâmit Zübeyr Koşay yönetiminde kazılmıştı. Yerleşme yeri bir kaleydi. Güney cephesinde sur vardı. Surun, kalenin ve içinde kalan yapıların duvarları taş ve kerpiçle örülmüştü. Başlıca buluntular çeşitli profil ve biçimde, kulplu, kulpsuz taslar; kulplu ve emzikli testicikler; çömlekler; pişmiş topraktan damga mühürleri; süslü ve düz putlar (idoller); ağırşaklar, kemikten bızlardı. Toprak kapların ve kap parçalarının içi ve dışı kırmızı; içi kırmızı, dışı siyah; içi ve dışı siyah ve alacalı renkli olanları vardı. Dış yüzleri kertikli (incise) çanaklar ve gaga ağızlı testiler ilginç kap örnekleriydi. Duvarların temelleri arasında, küpler içinde sağlam kalabilmiş birçok iskelet bulunmuştu.[6]

Ankara'daki Yalıncak köyü yakınlarındaki Ahlatlıbel arkeolojik kazısı Atatürk'ün emriyle gerçekleştirilmişti. Atatürk 5 Mayıs 1935 günü Milli Eğitim bakanı, Ankara valisi ve uzmanlarla birlikte kazıyı yerinde incelemişti. Bu kazıdan müspet sonuç alınması Türk arkeologlarını cesaretlendirdi. Müzeler Genel Müdürü Dr. Hamit Zübeyr Koşay ve Arkeolog Remzi Oğuz başkanlığındaki heyet, 21 Ağustos 1935 günü Çorum'un Alacahöyük köyünde –bin liralık bir ödenekle– ikinci ve daha büyük bir kazıya başlattı. Ahlatlıbel'de eylül ayının ortalarına doğru, kazının kapatılacağı son gün Büyük Kral mezarında altın taç, altın kılıç kabzası, altın ibrik ve kupalar, saç iğneleri ve daha birçok değerli eşyanın bulunması büyük bir heyecan yarattı. 23 Eylül 1935'te eşyalar Ankara'ya getirilip Atatürk'e gösterildi.

Karalar kazısı, yine Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin önayak olmasıyla 1933'te Remzi Oğuz Arık tarafından gerçekleştirilmişti. Ankara'nın 63 kilometre kuzeybatısında bulunan Karalar köyünde, üç tümülüs kazıldı. MÖ birinci yüzyıla ait tipik Galat mezarlarından Galat Kralı II. Deiotarus'un hazinesi meydana çıkarıldı. Göllüdağ ören yerinde ilk kazı çalışmalarına 1934 yılında Remzi Oğuz Arık tarafından başlandı. Göllüdağ, MÖ 8.-7. yüzyıldan kalma, etrafı dıştan tamamen surla çevrilmiş bir geç-Hitit şehriydi. Saray ve mabet olabilecek yapı ikinci bir surla çevrilerek koruma altına alınmıştı. İki sur arasında da birbirinin simetriği olan yapılar kompleksi bulunuyordu. Ele geçen heykeltıraşlık eserlerinin kısmen işlenmesi ya da işlenmeden bırakılması, şehrin inşasınm tamamlanmadan terk edildiğini gösteriyordu. Kazı çalışmalarına 1968-1969 yılların-

da Burhan Tezcan tarafından devamı edildi. Bu tarihten 1992 yılına kadar kazılara ara verildi. 1992-1996 yılları arasında ise, Niğde Müze Müdürlüğü'nün denetiminde, Alman Arkeoloji Enstitüsü'nden Prof. Dr. Wulf Schirmer'in katılımıyla devamı edildi.

Türk Tarih Kurumu'nun 1933 yılından 1943 Üçüncü Türk Tarih Kongresi'ne kadarki ilk on yıllık evrede gerçekleştirdiği arkeolojik çalışmaların dökümü şöyledir:

1. Ahlatlıbel kazısı (1933'te başladı.)
2. Karalar kazısı (1933'te yapıldı.)
3. Göllüdağ kazısı (1934'te başladı.)
4. Alacahöyük kazısı (1935'te başladı).
5. Trakya höyükleri kazısı (1936'da başladı.)
6. Ankara Kalesi kazısı (1937'de yapıldı.)
7. Çankırıkapı kazısı (1937'de başladı.)
8. Etiyokuşu kazısı (1937'de yapıldı.)
9. Pazarlı kazısı (1937 ve 1938'de yapıldı.)
10. İstanbul Sarayburnu kazısı (1937'de yapıldı.)
11. İzmir, Namazgâh kazısı (İzmir Müzesi'nin başladığı bu kazıyla 1935'ten itibaren Türk Tarih Kurumu ilgilendi ve 1938'den itibaren himayesine aldı.)
12. Karaoğlan kazısı (1937-1941 arası gerçekleştirildi.)
13. Ankara Mabedi kazısı (1938 ve 1939 yıllarında yapıldı.)
14. Bizans mezarı kazısı ve restorasyonu (1939'da yapıldı.)
15. Küçükçekmece civarında Region şehri kazısı (1938-1942 arası gerçekleştirildi.)
16. Hacılar höyüğü kazısı (1940-1942 arası gerçekleştirildi.)
17. Silifke mozaikleri kazısı (1940'da yapıldı.)
18. Samsun'da Dündartepe ve dolaylarındaki höyükler kazısı (1940 ve 1941'de yapıldı.)
19. İstanbul Maltepe kazısı (1941'de yapıldı.)
20. Konya'da Alaeddin tepe kazısı (1941'de yapıldı.)
21. Bitik kazısı (1942'de yapıldı.)
22. Erzurum dolaylarında Karaz höyük sondajı (1942'de yapıldı.)
23. Mudanya mezarı kazısı (1942'de yapıldı.)
24. Hashöyük kontrol kazısı (1943'te yapıldı.)

Bu kazılar dışında Türk Tarih Kurumu bünyesinde arkeolojik araştırmalar da gerçekleştirildi. 1938 yılında Şevket Aziz Kansu'nun başkanlığında bir heyet Ankara, Beyşehir, Kütahya ve Tuzgölü dolaylarında tarihöncesi (prehistorik) araştırmalar yaptı.

Arkeolog Remzi Oğuz Arık'ın başkanlığında bir heyet 1940'da Ankara civarında ve 1941'de Eskişehir, Konya ve Tuzgölü bölgelerinde arkeolojik araştırmalar ve geziler gerçekleştirdi. 1941'de Kılıç Kökten Kars bölgesinde araştırmalara girişti. 1942 yılında Remzi Oğuz Arık başkanlığında bir heyet Hatay bölgesinde Türk Tarih Kurumu'nun bu bölgede yapacağı kazı yerlerini saptadı. 1943 Eylülü'nde İstanbul Müzeleri Müdür Muavini Arif Müfit Mansel'in başkanlığında bir heyet Antalya bölgesinde arkeolojik araştırmalar yaptı. Bu araştırmalar sonucunda raporlar düzenlendi ve bir kısmı yayımlandı. 1943 yılında Üçüncü Türk Tarih Kongresi toplanırken Türk Tarih Kurumu bir sergi açacak ve arkeolojik etkinliklerini geniş bir kesime tanıtacaktı.[7]

Kongre İçin Kazılar

1939 yılı, İstanbul ve Ankara'da gerçekleştirilecek olan 18. Uluslararası Antropoloji ve Tarihöncesi Arkeoloji Kongresi'nin hazırlık çalışmaları doğrultusunda arkeoloji bağlamında üç kazı ön plana çıkarıldı. Bunlar Alacahöyük, Etiyokuşu ve Pazarlı kazılarıydı.

Çorum'un güneyine ve Boğazköy'ün 25 kilometre kuzeyine düşen Alacahöyük, arkeoloji yazınına ünlü Eti kabartmalarıyla girmişti. 1835 yılında W. G. Hamilton orada gördüğü kabartmalı taşları ve o sırada ayakta duran kapı sfenksini bilim dünyasına tanıtmıştı. Ardından 1859'da H. Barth, 1861'de Mordtmann, yine aynı yıl tanınmış sanat tarihçisi G. Perrot, 1869'da Van Lendep, 1881'de W Ramsay ve Wilson, 1893'te Ernest Chantre, art arda höyükte araştırma yapmış, kabartmaları ve sfenksi görmüş ve bu ören yerini dünyaca bilinir kılmışlardı. Bu geziler ve araştırmaların ardından Th. Makridi 1906'da H. Winckler'le, ayrıca 1907'de höyükte sfenksli kapıda kazı yapmıştı. Hititolojinin giderek arkeolojinin bir alt birimine dönüştüğü bu yıllarda Alacahöyük üzerinde duranlar dikkatlerini sfenksli kapıya; bu kapının hemen hizasında bulunan poternle kabartmalı yapıtaşlarına çevirmişler ve Hitit başşehri Boğazköy ile Alacahöyük yapıları ve sanat eserleri arasında bir benzerlik görmüşlerdi.

Türk Tarih Kurumu'nun Alacahöyük'le ilgisi 1935 yılında başladı. 1935 yılı kazısını Maarif Vekilliği Antikiteler ve Müzeler Müdürü Hâmit Zübeyr Koşay ile arkeolog Remzi Oğuz Arık başlattılar. Kazıyı uzun süre Hâmit Zübeyr Koşay yönetmiş, mimarî ödevleri sırayla Abdullah Altar, Süleyman Örnek ve Mahmut Akok; fo-

1835 yılında W. G. Hamilton Alacahöyük'te kapı sfenkslerini bilim dünyasına tanıtmıştı. Kongre için hazırlanan Alacahöyük kitapçığında yer alan bir diğer sfenksli kapı.

toğraf işlerini Schüler ve Baha Bediz, resim işlerini Ömer Üçüncü üstlenmişlerdi. 1935-1943 arası sekiz yıllık sürede yapılan kazılarla höyükte, yukarıdan aşağıya doğru, Frig, Eti, Bakır, Kalkolitik çağlarına ait dört kültür ve on dört de yapı katı saptanmıştı.

Kongre için hazırlanan ikinci arkeoloji kitabı ise Etiyokuşu kazısı üzerineydi. Şevket Aziz Kansu, 5 Nisan 1937'de Çubuk barajına giden şose dolaylarına, Çubuk suyu kenarında yaptığı bir gezi sırasında paleolitik ve Bakır çağı malzemesi veren Etiyokuşu'nu, ayrıca bu yerin iki kilometre güneydoğusuna düşen sırtlarda bir Roma şatosunun ilk izlerini bulmuştu. Ankara'nın beş kilometre kadar kuzeyinde bulunan Etiyokuşu tam Çubuk suyu kenarındaydı. Bünyesi Pleistosen graviye (çakıl ve kum) tabakalarından oluşuyordu. Bitkisel toprakla birlikte iki metre kalınlığa yaklaşan bakır çağının iskân kalıntıları ve toprağı bu graviye kitlesinin üstünü örtüyordu.

1937 yılında Türk Tarih Kurumu, Şevket Aziz Kansu'yu burada bir yaz mevsimi süresince kazı yapmakla görevlendirdi. Kazı

sonucunda satıhtan dört metreye yakın bir derinlikte, ince kum ve çakıl tabakaları içinden paleolitik (Levalloiso-Mousterien) döneme ait çakmaktaşından yapılmış uç, çakı, el baltası ve kazıyıcı şeklinde aletler bulundu. Etiyokuşu'nun ikinci kültür katı Bakır çağına aitti. Paleolitik aletlerin bulunduğu graviye tabakasının büyük bir kısmı kum ocağıyla ikiye bölünmüş olduğundan üzerine örten Bakır çağı katının önemli bir kısmı işe başlandığı zaman tahrip edilmiş durumdaydı. Yola yakın küçük parçaya A, dere kenarında olanına B ve asfaltın doğusunda kalan kısma da C adı verilerek aynı tarihte kazıya başlandı. Bu üç kısımda Bakır çağı devrini karakterize eden içi ve dışı kırmızı ve içi siyah, dışı kırmızı renkli, dışı kırmızı ve alacalı, içi siyah renkli kaplar, idoller, taş ve kemik aletler elde edildi. En ilginç bulgulardan biri iki adet yuvarlak duvarlı ev tipi, graviye içine indirilmiş çöp kuyularıydı. Özellikle çeşitli idoller, kemik düdük örnekleri dikkati çekiyordu.

Etiyokuşu kazısında yalnız Bakır çağı istasyonu ile graviyenin bir kısmının sistematik incelenmesiyle yetinilmedi. Bu arada Etiyokuşu dolaylarında Roma-Bizans devrine ait olan sarayın ya da şatonun da kazısı sürdürüldü. Şatonun temelleri tamamen ortaya çıkarıldı ve bu çağa özgü çanak çömlek parçaları, kapları, madenî eşya, Roma ve Bizans devirleri paraları bulundu.

Anadolu'nun en uzak devirlerini aydınlatması açısından bu kazının önemi çok büyüktü. Etiyokuşu'ndan elde edilen paleoli-

Alacahöyük kazısını başlatan Türk Tarih Kurumu ekibi kazı mekânında

tik malzeme sayısı Anadolu paleolitik evre belgelerinin çekirdeğini oluşturdu. 1884 yılından itibaren 1910 yılına ve on sekiz yıllık bir aranın ardından 1928-1931 dönemine kadar süren ve sayısı beş, altıyı geçmeyen yabancı arkeologların buluşlarından sonra Etiyokuşu'nun keşfi özellikle yerli araştırmacılar için bir okul işlevi gördü.[8]

Kongre için hazırlanan üçüncü kitap Pazarlı kazısı üzerineydi. Pazarlı, Alacahöyük'ün 29 kilometre kuzeydoğusundaydı. Yerleşim yerini Alacahöyük hafriyat heyeti daha 1936 yılında görmüş ve orada küçük ölçüde araştırma yapmıştı. Asıl kazı gene Türk Tarih Kurumu tarafından 1938 yılında yaptırıldı. Kazıyı Hâmit Zübeyr Koşay yönetti; mimarî işleri Mahmut Akok, fotoğrafı Baha Bediz ve Schüler üstlendi.

Pazarlı, kazının ortaya koyduğu buluntulara göre, kalkolitik, Bakır, Eti çağlarında iskân edilmişti. Ancak, esas yerleşim Frig çağındaydı. Sivil, askerî mimarlık kalıntılarıyla, çanak çömleği, pişmiş topraktan kaplamaları, her türlü küçük eşyasıyla Pazarlı, tam bir Frig kentiydi. Frig Çağı üç mimarlık katı bırakmıştı. Alt ve orta mimarlık katı yapıları, yer yer kulelerle takviye edilmiş duvarla çevrili bir alan içindeydi. Üçüncü, yani üst mimarlık katında evler hem kale içinde hem de dışında toplanmıştı. Pazarlı Kazı Heyeti ayrıca kalenin kuzeybatısına düşen yedi metre yüksekliğinde bir tümülüsü de açmıştı.

Sonuç

CIAAP'nin savaş nedeniyle gerçekleştirilemeyen 18. kongresi bu kongre serisinin de sonuncusu oldu. Zaten bu tarihlerde yerini Uluslararası Tarihöncesi ve Öntarih Kongresi'ne (CISPP) bırakmıştı. Bir süre sonra da CISPP, UNESCO bünyesinde yer alarak Tarihöncesi ve Öntarih Bilimleri Uluslararası Birliği'ne (IUPPS) dönüştü.

İstanbul-Ankara kongresi ertelenmiş olmasına rağmen savaş sonrası gerçekleşmedi. Savaş yıllarında antropoloji bilimi farklı yönelimlere uğradı. Fizik antropoloji büyük ölçüde Kıta Avrupası'nın bilimiydi. Savaş sonrası Anglo-Sakson bilim dünyasının hâkim konumu antropolojiyi de etkiledi. Kültürel ve toplumsal antropoloji ön plana geçti. Bu arada genetik bilimindeki gelişmeler fizik antropolojiyi biyolojiye doğru yöneltti. Genlerle birlikte yepyeni bir alan doğdu. Bu arada Afet İnan'ın antropoloji tezinin Türkçesinin yayını 1941 yılında kararlaştırıldığı halde, savaş

nedeniyle bir türlü basılamadı. Gecikmiş olarak 1947'de yayımlandığında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde bile yoğun eleştirilere maruz kaldı. Afet İnan bu eleştirilere cevap verdiyse de, kendisi de tezin artık güncelliğini yitirdiği kanısındaydı. Bu nedenle bir daha bu tez konusuna dönmedi. Antropolojiden tarihe yöneldi.

Ancak, Atatürk'ün girişimiyle yapılan anket dünya tarihinde belki de devlet desteğiyle gerçekleştirilen en kapsamlı fizik antropoloji çalışması oldu.[9] Bu tarihlerde Eugene Pittard'ın da Türkiye ile olan bağları büyük ölçüde koptu. Artık yaşlanmıştı. Ancak Türkiye'de antropoloji çalışmalarının otuz ikinci yıldönümü nedeniyle *Belleten*'de bir makale yayımladı.[10] 90 yaşına basması nedeniyle hazırlanan Armağan'a Şevket Aziz Kansu da katkıda bulundu.[11] Eugene Pittard'ın anısına övgü dolu bir konuşma yaptı.

Notlar

1. Paul Broca hayatının sonuna doğru kaydı hayat şartıyla Fransa Senatosu'na seçildi. Academie française'in üyesiydi. Fransa ve diğer ülkelerde kendisine birçok fahri derece tevdi edildi. Genç yaşta, 56 yaşında 1880'de öldü.
2. Ales Hrdlicka, *Physical Anthropology – Its scope and aims; Its history and present status in the United States*, Philadelphia: The Wistar Institute of Anatomy and Biology, 1919, s. 9-11.
3. Bu kuruluşun amacı İngilizce şu şekilde özetleniyor: *The UISPP is committed to promote prehistoric and protohistoric studies by the organisation of international congresses and of large-scale excavations of international significance; by sponsoring scholarly publications of international scope as well as conferences and other learned meetings; and in general by advancing research by the co-operation and mutual understanding among scholars from all countries.*
4. During the International Congress of Prehistoric Anthropology and Archeology, held at Geneva from the 9th to the 12th September, 1921, an International Commission was appointed in order to determine the unification of anthropological measurements to be made on the living subject. The meetings had thus as their object, that of supplementing the work accomplished during the Congress held at Monaco in 1906, when the unification of craniometric and sephalometric measurements was achieved.
5. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu, *Türk Tarih Kurumu tarafından yapılan Etiyokuşu hafriyatı raporu*, 1937; Remzi Oğuz Arık, *Türk Tarih Kurumu tarafından yapılan Alacahöyük hafriyatı 1937*, Ankara: 1937; Dr. Hâmit Zübeyr Koşay, *Alacahöyük hafriyatı 1936*, Ankara: 1938; Dr. Hâmit Zübeyr Koşay, *Türk Tarih Kurumu tarafından yapılan Pazarlı Hafriyatı*, İstanbul: 1939; Dr. Hâmit Zübeyr Koşay, *Türk Tarih Kurumu tarafından yapılan Pazarlı Hafriyatı raporu*, Ankara: 1941; Dr. Hâmit Zübeyr Koşay, *Les fouilles de Pazarlı*, İstanbul: 1939.
6. Dr. Hamit Zübeyr Koşay, Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâletince yaptırılan Ahlatlıbel hafriyatı, *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, sayı 2, Temmuz 1934, s. 3-101; ve K. Bittel, *Praehistorische Forshung in Kleinasien*, İstanbul: 1934, s. 60, 72,120.
7. *III. Türk Tarih Kongresi – Türk Tarih Kurumu Sergisi ve Kurumun Çalışmaları Hakkında bir Hülâsa*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1943.
8. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu, *Türk Tarih Kurumu tarafından yapılan Etiyokuşu Hafriyat Raporu*, 1937.
9. Remzi Demir, "Afet İnan ve Türk Antropoloji Tarihindeki Yeri", *Bilim ve Ütopya*, Sayı 185, Kasım 2009, s. 41-48.

10. Eugene Pittard, "Trente-deux ans d'Anthropogie et de Prehistoire en Turquie" (*Melanges Pittard)*, 1957, *Belleten XXVII*, no. 105, 1963.

11. Melanges Pittard *offerts au professeur Eugene Pittard par ses collegues et ses amis en l'honneur de son 90e anniversaire, 5 juin 1957*. Brive (Correze), Impr. Chastrusse, 1957.

1939 Beynelmilel XVIII inci Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi İçin Hazırlanan Tebliğler

Türk Antropoloji Mecmuası, 15. Yıl, sayı 19-22, Eylül 1939 içinde yer alanlar:

Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu & Asistan Muine Atasayan – Anadolu'nun ırk tarihi üzerine antropolojik yeni bir tetkik.

Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu et Muine Atasayan – Assistante d'Anthropologie, Nouvelle contribution à l' etude sur l'histoire raciale de l'Anatolie [Resume]

Muine Atasayan [Antropoloji Asistanı] – 200 Türk kafası üzerinde alın, duvar, kafa kemiklerinin neşvünümaları ile kafa karinesi arasındaki rabıtalar hakkında bir not.

Muine Atasayan – Note sur les rapports entre les principales dimensions des os frontals, parietals, occipitals et l'indice crânien.

Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu – Les ossements d'Ahlatlıbel [Ahlatlıtepe insan kemikleri üzerinde tetkikler]

Nebile Gökçül – Ankara İsmetpaşa İlkokulu talebelerinden 422 kız ve erkek Türk çocuğu üzerinde antropometrik araştırmalar ve neticeleri.

Nebile Gökcül – Recherches anthropologiques sur les eleves des deux sexes, d'une ecole primaire d'Ankara [Resume].

Halil Güler – Türk kafası üzerinde kafa, yüz, alın ve alın meyli karineleri arasındaki rabıtalar hakkında bir tetkik ve neticeleri.

Halil Güler – Sur les relations entre les indices crâniens, facials, frontals et fronto-sagittals de 221 crânes turcs.

Naciye Çınar – Ankara, Devrim ilkokul talebelerinden 433 kız ve erkek çocuk üzerinde antropometrik bir tetkik ve neticeleri.

Naciye Çınar – Recherches anthropometriques sur 242 garçons et 201 filles, eleves d'une ecole primaire d'Ankara.

Baki Seven – Türk kafalarında pterion nahiyesinin mukayeseli tetkiki.

Baki Seven – Etude de la region pterique chez 200 cranes turcs [Resume].

Abdullah Bilge – Türklerde kafa dikişlerin morfolojilerile kafanın diğer karakterleri arasındaki rabıtaların tetkiki ve neticeleri.

Abdullah Bilge – 50 Türk kafasındaki dikişlerin morfolojileriyle kafa morfolojileri arasındaki münasebetlere dair.

Abdullah Bilge – Rapports entre les sutures crâniennes et la morphologie du crâne sur 50 crânes turcs.

Kemal Güngör – Denizli havalisinde protohistorya ve historyayı alakadar eden buluşlar hakkında.

Kemal Güngör – Note sur les trouvailles archeologiques faites aux environs de Denizli [aperçu sommaire].

Melih Kınay – Ankara, Gedikli Orta Okulu talebelerinden 200 erkek çocuk üzerinde antropometrik bir tetkik ve neticeleri.

Melih Kınay – De la corissance chez les eleves de sexe masculin d'une ecoles secondaire [Resume].

Kemal Güngör – Denizli mıntıkası Yörükleri üzerinde antropolojik ilk bir tetkik ve neticeleri.

Kemal Güngör – Recherches anthropometriques sur les Yörüks [Resume].

Nermin Aygen – Türk kafalarının zaviye kıymetleri üzerinde bir tetkik.

Nermin Aygen – Etude sur les valeurs angulaires des crânes turcs [Resume].

Muine Atasayan – Kafa karinesiyle ve kafa deliği karinesi kafa lokmaları karineleri kafa lokmalarının satıhları arasındaki korelasyonlara dair bir not.

Muine Atasayan – Note sur la correlation de l'indice crânien avec l'indice du trou occipital, l'indice du condyle occipital et la surface du condyle occipital.

Kılıç Kökten – Samsun ilkokul çocukları üzerinde antropometrik araştırmalar.

Kılıç Kökten – Recherches anthropometriques sur les eleves des ecoles primaires de Samsun [Resume].

Şevket Aziz Kansu & Muine Atasayan – Afyonkarahisar Kusura hafriyatında meydana çıkarılan bakırçağı ve Eti devirlerine ait iskeletler üzerine tetkikler.

Şevket Aziz Kansu & Muine Atasayan – Recherches sur les squelettes de l'âge du cuivre et de l'epoque Hittite, decouverts dans les fouilles de Kusura, aux environs d'Afyon Karahisar.

Kılıç Kökten – Samsun'da Selçuk ve Bizans devrine ait mezarlar üzerinde yapılan kazının kısa raporu.

Kılıç Kökten – Rapport sur les tombes appartenant aux epoques seldjoukide et byzantine decouvertes dans les fouilles faites à Samsun.

Şevket Aziz Kansu – Ankara cıvarında bulunan prehistorik bir vaza (Gagalı küçük testi hakkında).

Şevket Aziz Kansu – Sur un petit vase à 'schnabelkanne' trouve aux environs d'Ankara.

Şevket Aziz Kansu – Anadolu paleolitiğine dair bir not.

Şevket Aziz Kansu – Note relative à l'âge paleolithique en Anatolie.

Prof. Dr. Saim Ali Dilemre – Cevherî Fiil – Türk fiilleri tasrif sistemi ve Hint-Avrupa fiilleri tasrif sistemi ile aralarındaki birlikler.

Prof. Dr. Saim Ali Dilemre – Systeme de conjugaison des verbes turcs etudie dans un sens comparatif avec celui de l'Indo-Europeen, communaute du (Verbum substantivum).

XVIII inci Beynelmilel Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi İstanbul-Ankara, 18-15 Eylül 1939 – Tebliğler Kitabı – I – Türkçe kısmı'nda yer alan tebliğler:

Birinci Kısım. Morfolojik ve Fonksiyonel Antropoloji – Kan Grupları

Dr. Russo (Lyon) – Fas'ın Cenubi Şarkîsinde mütemekkin Firig'lerle elin morfolojisine dair.

Tadeusz Sulimirski (Krakov) – İslavların Mehdi zuhuru hakkında.

Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu (Ankara) &Muine Atasayan (Ankara) – Anadolu'nun ırk tarihi üzerine antropolojik yeni bir tetkik.

Dr. Pietro Scotti (Firenze) – Afrika'daki insan ırklarının tasnifine dair notlar.

Prof. Dr. Akif Şakir Şakar (İstanbul) – Belkemiği inhinalarında antropolojik faktörler ve bunların suieşkâl ile alâkası.

Danilo Vulovitch (Belgrad) – Harp sonrası Yugoslav antropolojisi hakkında hülâsa.

G. L. De Horn (Stockholm) – Şarkî Avrupa'da Gotlar.

Dr. G. Sittoni (La Spezia) – Muhtelif Ligurya ırklarının Akdeniz ırkı şebekesindeki mevkileri.

Nermin Aygen (Ankara) – Türk kafalarında zaviyevî ölçüler bakımından bir etüt.

Baki Seven (Ankara) – Türk kafalarında Pterion nahiyesinin mukayeseli tetkiki.

Abdullah Bilge (Ankara) – Türklerde kafa dikişlerinin morfolojileriyle kafanın diğer karakterleri arasındaki rabıtaların tetkiki ve neticeleri.

Olga C. Necrasov (Yaş) – Gagavuzlar'a dair tetkikata yarıyacak bir yazı.

G. P. Frets (Hollanda) – Kafa karinesi ve 'Spurios'un karşılıklı münasebeti.

Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu (Ankara) – Türkler'de kafatası kaidesinin zaviyeleri hakkında araştırma.

Dr. Sevil Akay (İstanbul) – Burunun kafa ve ırklar üzerinde tesiri.

Dr. Sadi Irmak (İstanbul) – Anadolu Yörüklerinin antropolojisine dair tetkikler.

Kemal Güngör (Ankara) – Yörükler ve antropometrik tetkikler üzerine ilk bir not.

Dr. Necati Kemal (İstanbul) – Beşerî, ailevî, ırkî tiplerin dahilî ifrazat bünyeleri ile münasebetleri.

Alfredo Sacchetti – Antropolojide 'variabilite'nin ölçüsü hakkında.

Prof. J. Bethencourt & Dr. Leopoltdina F. Paulo (Porto) – Yanak kemiği hakkında bazı mülâhazalar.

İkinci Kısım: Beşeri Paleontoloji – Prehistuvar – Arkeoloji

A. Vayson de Pradenne (Paris) – Prehistuvara ait bir usul meselesi.

Claude F. A. Shaeffer (Paris) – Milâttan evvelki iki bin senede Ras Shamra-Fgarit ile Anadolu arasındaki münasebata dair.

Binbaşı Octobon (Nis) – Magdalenien devrinde mobilye sanatı – İzmalar ve hususî işaretler.

Winifred Lamb (Oxford) – Kusura hafriyatı (Afyon Karahisar Vilâyeti).

Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu (Ankara) & Muine Atasayan (Ankara) – Afyon Karahisar civarında Kusura hafriyatında W. Lamb tarafından çıkarılan bakır çağı ve Eti devirlerine ait iskeletler üzerine tetkikler.

V. Scerbakivskyj (Prag) – Anadolu ve Ukrayna arazisi arasında kableltarih münasebetler.

Binbaşı G. Gauvet (Birmandreis) – Kalbeltarihte Orta Asya ve Amerika münasebatı.

M. A. Murray (Cambridge) – Delikli taşlar.

Karine Gustafsdotter de Horn (Stokholm) – Ostrogotların kableltarihine bir hizmet.

Armand Ruhlman (Fas) – Sidi Süleyman Höyüğü (Fas) hakkında ilk not.

Prof. Dr. Süheyl Ünver (İstanbul) – Kableltarih devirde Adipozik kadın idolleri ve dünkü içtimaî bünyede şişman kadınların mevkii ile mukayeselerine dair.

Kemal Güngör (Ankara) – Denizli havalisinde protohistorya ve historyayı alâkadar eden buluşlar hakkında.

Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu (Ankara) – Ankara civarında bulunan prehistorik bir vazo (Gazalı küçük testi) hakkında.

Muine Atasayan (Ankara) – 1938 yılında Gaziantep köylerinden Dölük civarında bulunan paleolitik tipte çakmak taşı âletleri üzerine bir not.

Dr. Arif Müfit Mansel (İstanbul) – Alpullu prehistorik karamikleri.

Marc Jacot-Guillarmod (İsviçre) – İnsanın en eski silâhı.

Dr. Maurice Faure (Nice) – Sinantrop ve Neandertal vasıtası ile Pitekantrop'tan Musteryen'e.

Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu (Ankara) – Anadolu paleolitiğine dair bir not.

Prof. Dimitri Yaranof (Sofya) – Bulgaristan'ın prehistorik kafaları ve bunların Balkan yarımadası paleontolojisi bakımından ehemmiyeti.

Nicolas Dechevoy (Strasbourg) – Preindo – Europeen etnik substrat hakkında.

Nicolas Dechevoy (Strasbourg) – İnsan nevi tekâmülü ve Afrikaî asılları.

Rev. H. Heras, S. J. (Hindistan) – Eti lâhı "Telepinu".

Üçüncü Kısım: Veraset – Öjenik – İstifa

Prof. Dr. İhsan Hilmi Alantar (İstanbul) & Dr. Metine Belger (İstanbul) – Türk çocuklarında mavi leke (Mongol lekesi).

Dr. Mümtaz Turhan – Kretschmer Konstitüsyon tiplerinin muayyen bir Türk münevver kütlesi arasında dağılış nisbeti.

Dr. Mümtaz Turhan (İstanbul) – Yüz ifadelerinin tefsiri hakkında.

Dördüncü Kısım: Psiko-Sosyoloji – Cinaî Antropoloji

Dr. Johannes Hoving (Stokholm) – Muhtelif ırk gruplarının Amerika'nın inkişaf sahasındaki tesirleri.

Paul Olagnier (Paris) – Prehistorik devirlerden itibaren estetik intibaın tekâmülüne dair.

Prof. Dr. W. Peters (İstanbul) – Psikolojinin bugünkü durumu ve antropoloji ile münasebetleri.

Emile Lebon (Nancy) – Büyük insan topluluklarının arz ve tûl derecelerine göre tetkik edilen hareketleri hakkında mülâhazalar.

Prof. Dr. W. Peters (İstanbul) – Türk çocukları üzerinde zekâ tecrübeleri.

Beşinci Kısım: Etnografya – Folklor – Lenguistik – Dinler Tarihi

A. Baschmakoff (Paris) – Milâttan 5000 sene eveline doğru Kuen-Luen sırtlarında Çerkes ve Türk ırkları arasında bir teşriki hayat faraziyesi.

R. Yalgın (Adana) – Türkmen Yörüklerde kadın kıyafetleri ve baş tuvaletleri

W. Eberhard (Ankara) – Çin halk masallarında Uygurlar.

J. Cooper Clark (Londra) – Mendoza kitabındaki Meksika "Glyph" fenerleri

Margaret Hasluck (Atina) – Cenubî Arnavutlukta Tomor dağındaki dağa tapma ayinleri.

Jean Leyder (Brüksel) – Bivaka – "Bondjo" (Belçika ve Fransız Ubangisi) ilâh.

Dr. Pietro Scotti (Firenze) – Belçika Kongosu'nda ufak heykeller ve heykeltıraşlık (Collezione Etnografica, Missioni Salesiano – Torino).

Hüseyin Namık Orkun (Ankara) – Tarih ve Folklor.

Emile L. Lebon (Nancy) – Bugünkü Polinezya hayatındaki örf, idare, âdet ve eski itikatlar "survivance"larının tetkikine yardım.

M. Ragıp Kösemihal (Ankara) – Halk musikisi araştırmalarının musiki tarihine yardımı.

Halil Bedii Yönetken (Ankara) – Türkiye'de müzik folkloru çalışmalarına dair.

Tracy Philipps (Londra) - Hattı üstüvaî Afrika ahalisinden "Niam-Niam" denilen Azandelerin ruhanî dinlerinden bazı görünüşler.

Nicolas Dechevoy (Strasbourg) – "Amhrique" fiili.

Nicolas Dechevoy (Strasbourg) – Amharik'in iptidaî Hind-Avrupaî lisanında Prototip rolü.

Nicolas Dechevoy (Strasbourg) – Amharik'in mahiyeti hakkında varılan netice itibariyle Türkçenin aslı hakkında yeni bir faraziye.

Naci Kum (Kayseri) – Anadolu'nun Nom ve Sürcekleri ile ilgili notlar.

XVIII inci Beynelmilel Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi İstanbul-Ankara, 18-15 Eylül 1939 – Tebliğler Kitabı – I – Ön Söz

1937 senesinde Bükreş'te toplanan 17nci Beynelmilel Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi'nin tensibiyle Türkiye'de toplanması kararlaştırılan 18inci kongreyi, bütün hazırlıkların bitmiş olmasına rağmen, Eylül 1939 başında başlayan Avrupa harbi dolayısıyla talik etmek zarureti hasıl oldu.

Beynelmilel kongrelerde âdet olduğu üzere, biz de kongre azalarının muhtelif seksiyonlarda okumak üzere 1 Ağustos 1939 tarihine kadar Genel Sekreterliğe gönderdikleri tebliğleri bir kitap halinde bastırmağa ve azaya dağıtmağa karar vermiştik.

Bu maksatla basılan ve size takdim edilen kongrenin Tebliğler kitabı, iki ciltten mürekkeptir. Birinci cilt yabancı dilde gelen tebliğlerin Türkçeye tercümeleriyle Türkçe olarak gönderilen metinleri muhtevidir. İkinci ciltte Almanca, Fransızca, İngilizce ve İtalyanca olarak gönderilen tebliğlerin bu dillerdeki metinleri ile Türkçe tebliğlerin yabancı dile tam yahut hulâsa olarak tercümeleri bulunmaktadır.

Kongre çalışmaları için esas ittihaz edilen taksimat kitapta da aynen kabul olunmuş, yani tebliğler, ait oldukları seksiyonlara göre kitapta yer almıştır.

Kongre Genel Sekreterliği

Gazi Mustafa Kemal'in Konya gezisinde Başvekil İsmet İnönü'ye çektiği telgraf:

20 Şubat 1931 Konya- Gazi Mustafa Kemal

Telgraf

Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine,

Son tetkik seyahatlerimde muhtelif yerlerdeki müzeleri, eski sanat ve medeniyet eserlerini de gözden geçirdim.

1. İstanbul'dan başka Bursa, İzmir, Antalya, Adana ve Konya'da mevcut müzeleri gördüm. Bunlarda şimdiye kadar bulunabilen bazı eserler muhafaza olunmakta ve kısmen de ecnebi mütehassısların yardımı

ile tasnif edilmektedir. Ancak, memleketimizin, hemen her tarafında emsalsiz defineler halinde yatmakta olan kadîm medeniyet eserlerinin ilerde tarafımızdan meydana çıkarılarak ilmî bir surette muhafaza ve tasnifleri ve geçen devirlerin sürekli ihmali yüzünden pek harap bir hale gelmiş olan âbidelerin muhafazaları için müze müdürlüklerine ve hafriyat işlerinde kullanılmak üzere arkeoloji mütehassıslarına kat'i lüzum vardır. Bunun için Maarifçe harice tahsile gönderilecek talebeden bir kısmının bu şubeye tahsisi muvafık olacağı fikrindeyim.

2. Konya'da asırlarca devam etmiş ihmaller sebebiyle büyük bir harabî içinde bulunmalarına rağmen sekiz asır evvelki Türk medeniyetinin hakikî mimarî şaheserleri sayılacak kıymette bazı mebânî vardır. Bunlardan bilhassa Karatay Medresesi, Alâeddin Camii, Sahip-Ata medrese, camii ve türbesi, Sırçalı Mescid ve İnce Minareli Cami derhal ve müstacelen tâmire muhtaç bir haldedirler. Bu tâmirin gecikmesi ve âbidelerin kâmilen indirasını mucip olacağından evvelâ asker işgalinde bulunanların tahliyesinin ve kâffesinin mütehassıs zevat nezaretiyle tamirinin temin buyurulmasını rica ederim.

Gazi Mustafa Kemal

Mehmet Önder, "Atatürk ve Müzeler," *Halkevleri Dergisi,* özel sayı, 1, 29 Ekim 1966, s. 13.

Necib Asım – *Pek Eski Türk Yazısı* (1911) - "Bu kitabın münderecatı 'Orhun' vadisinde iktidarlı bir hükümet teşkil eden Şark Türkleri'nin 1300 bu kadar yıl evvel rekz eyledikleri bir abide üzerindeki yazılarının alfabesinden ibarettir."

Avram Galanti – *Türkçede Arabî ve Latin Harfleri ve İmla Meseleleri* (1925) – "Terakki etmememizin başlıca sebepleri zannedildiği gibi Arapça harfler değil, belki şimdiye kadar ibtidaî maarif sisteminin fıkdanı, darülmuallimlerin seviyelerinin düşüklüğüdür."

Carl Brockelmann'ın ve Sadri Maksudi'nin dil konusundaki görüşleri Türkiye'de antropolojik dilbilimin başlangıcı sayılabilirdi. Dilin kültürle, insan biyolojisinin idrak ve dille ilişkileri inceleniyordu. Her ikisinin de çalışmaları antropolojik dilbilimin tarihsel ya da diyakronik boyutunu oluşturuyor, diyalektlerin ve dillerin zaman içinde uğradığı değişiklikleri kapsıyordu. Dilbilimsel farklılıklar, dil aileleri, karşılaştırmalı dilbilim, etimoloji ve filoloji tarihsel antropolojik dilbilimin ilgi alanlarıydı.

Antropolojik Dilbilim, Dil Devrimi ve Sadri Maksudi

19. yüzyılda antropoloji ve etnoloji geçişken iki bilim dalı olarak doğdu. Her iki bilim dalı da insanı daha iyi tanımamıza yardımcı oldu; göreli düşünmeyi öğretti.[1] Yıllar boyu antropoloji ve etnoloji ülkeden ülkeye farklı anlamlara geldi. Kökenine inildiğinde antropoloji iki Yunanca sözcükten, insan anlamına gelen *anthropos* ve söylem ya da bilimin karşılığı olan *logos*'tan oluşuyordu. Bilimsel disiplin bağlamında ilk kullanımı *anthropologium* olarak Latince şekliyle erken 16. yüzyıldaydı. Orta Avrupa yazarları daha sonraları antropolojiyi anatomi ve fizyonomi anlamında kullanmaya başlamışlardı. Nitekim sonraları "fizik" ya da "biyolojik" antropoloji buradan türemişti. 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupa'da teologlar antropoloji sözcüğüyle kendi tanrısal dünyalarında insan-benzeri unsurları tanımladılar. Almanca *Anthropologie* sözcüğü, 18. yüzyılın sonlarına doğru Rus ve Avusturyalı yazarlarca değişik etnik grupların kültürel özellikleri için kullanılagelmişti. Ancak, sözcük zamanla akademik dünyada yer edindi.[2]

18. ve 19. yüzyıl akademik çevreleri "etnoloji"yi kültürel farklılıklar ve dünya halklarının ortak insan gruplarını belirlemek için kullanmaya başladılar. Bu şekliyle İngilizce (Ethnology), Fransızca (ethnologie) ya da Almanca (Ethnologie) günümüze kadar uzanan bir süreçte Avrupa'da ve ABD'de kullanılır oldu. Ancak, İngiltere'de ve İngilizce konuşulan ülkelerde "sosyal antropoloji" daha yaygın bir sözcüğe dönüştü. Kıta Avrupası'nda ise antropoloji uzun bir süre salt "fizik antropoloji" anlamına geldi. Zamanla "etnoloji"nin eşanlamlısı olan "sosyal antropoloji" giderek bu kıtada da yaygın bir bilim alanına dönüştü. ABD'de ise "etnoloji" "kültürel antropoloji" ile birlikte gelişim gösterdi.[3]

Bu arada Almanya ile Orta ve Doğu Avrupa'da *Volkskunde* ile *Völkerkunde* arasında daha derin bir farklılık oluştu. Bu terimlerinin tam anlamıyla İngilizce karşılıkları türetilmedi. Ancak fark

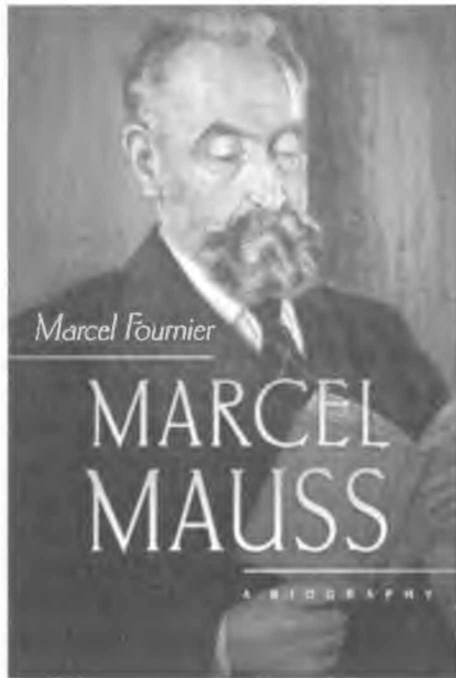
20. yüzyılda antropolojinin omurgasını oluşturan sosyal bilimcilerden biri A. R. Radcliffe-Brown idi. İngiliz antropolojisine Durkheim ağırlıklı Fransız sosyolojisini getirdi. Cape Town'da sosyal antropoloji profesörüyken Afrika Yaşamı Okulu'nu kurdu.

önemliydi. *Volkskunde* genellikle bir ülkenin folklorunu ve yerel gelenek-göreneğini, el sanatlarını içeriyordu. Avrupa'nın bu coğrafyasında ve bir ölçüde İskandinav ülkelerinde *Volkskunde* önemli bir uğraş alanı oldu. *Völkerkunde* ise aynı zamanda Almancada "Ethnologie" olarak bilinen ve daha geniş, karşılaştırmalı sosyal bilim alanı oldu. Terimlerin evriminden görülebileceği gibi, antropoloji ve etnoloji zaman zaman örtüştü ya da ayrıştı. Terimlerin her birinin üzerinde uzlaşılan bir tek ayrım vardı. Kabaca da olsa antropoloji "genel"i, etnoloji ise kültürel bağlamda "özel"i simgeliyordu.

Durkheim'ın etkisi bir kenara bırakılırsa[4] antropolojinin omurgasını 20. yüzyılın ilk yarısında dört antropolog oluşturdu. Bunlar Franz Boas (1858-1942), Bronislaw Malinowski (1884-1942), A. R. Radcliffe-Brown (1881-1955) ve Marcel Mauss (1872-1950) idi.[5] Avrupa'daki antropolojinin karmaşık yapısına karşılık Kuzey Amerika'da, ABD'de ve Kanada'da antropoloji daha bir kristalleşti. Bu coğrafyada antropoloji giderek dört ana eksene ya da alt disipline ayrıştı. Bunlardan ilki geçmişte "fizik antropoloji" diye bilinen, günümüzde artık "biyolojik antropoloji" diye adlandırılan alandı. Biyolojik antropoloji, özellikle geniş bağlamda insanoğlunun bilimi, insan biyolojisinin incelenmesiydi. Geçmişte "fizik antropoloji" insan türleri ile üst evredeki, şempanze ve goril gi-

bi primatlar arasında anatomik karşılaştırmaya ve aynı zamanda çağdaş insanların ataları olarak bilinen *Australopithecus africanus*, *Homo erectus* ve benzerleri arasındaki ilişkiye odaklanmıştı. Ancak genetik alanındaki bulgular sayesinde, ırklar arasındaki anatomik karşılaştırma miadını doldurdu. Zamanla genetiğin yanı sıra nüfusbilim, forensik bilim, paleo-tıp çağdaş biyolojik antropolojiyi daha derin bir bilimsel tabana oturttu.

Kuzey Amerika'daki antropolojinin ikinci bir alt unsuru arkeoloji ya da "prehistorik arkeoloji" oldu. Fosil bulguların anatomik özellikleri biyolojik antropolojinin alanını oluştururken tarihöncesi toplumların bu bulguların bilfiil elde edildiği mekânlarla ilişkilerinden ve ipuçlarından çıkarsanan yapıları arkeolojiyi besledi. Kültürel antropoloji ise Kuzey Amerika'da antropolojinin en geniş alt birimini oluşturdu. Bu bir ölçüde Amerika'ya göç eden çok değişik insan sermayesine yönelme gereğinden kaynaklandı. Kültürel farklılıkları, kültürel evrenselleri, toplumsal yapı çözülmelerini, sembolizmin yorumlarını içerdi. Günümüz dünyasında

Marcel Mauss mitoloji, dilbilim, etnografya, psikoloji, din, hukuk ve ekonomi alanlarını antropolojide maharetle bir araya getirdi. Büyünün ve dinin toplumların örgütlenişindeki etkin konumunu vurguladı.

da kültürel antropoloji, diğer alt birimleriyle örtüşen alanları olsa da, hakim bir konuma geldi.

Antropolojinin dördüncü kolu ise antropolojik dilbilimdi. Antropolojik dilbilim dilin kültürle, insan biyolojisinin idrak ve dille ilişkilerini inceliyordu. Antropolojik dilbilim ile diller aracılığıyla insanı inceleyen dilbilimsel antropoloji büyük ölçüde örtüşüyordu. Antropolojik dilbilim genellikle dört ana eksenden oluşuyordu. Bunlar deskriptif (ya da senkronik) dilbilim; tarihsel (ya da diyakronik) dilbilim, etno-dilbilim (ethnolinguistics) ve sosyo-dilbilim (sociolinguistics) idi. Etno-dilbilim kültür, düşünce ve dilin aralarındaki ilişkileri, sosyo-dilbilim ise dilin toplumsal işlevlerini ve konuşma cemaatleri (speech communities) mensuplarının aralarındaki toplumsal, siyasal ve ekonomik ilişkileri inceliyordu. Deskriptif (senkronik) fonoloji, morfoloji, sentaks, semantik ve dilbilimi kuşatıyordu. Tarihsel (diyakronik) dilbilim diyalektlerin ve dillerin zaman içinde uğradığı değişikliklere eğiliyordu. Dilbilimsel farklılıklar, dil aileleri, karşılaştırmalı dilbilim, etimoloji ve filoloji tarihsel dilbilimin ilgi alanlarını oluşturuyordu.

Dilbilimsel antropoloji ise disiplinlerarası bir nitelik taşıyor, dilin toplumsal yaşam üzerindeki etkilerine odaklanıyordu. Özellikle yok olan dilleri belgelemiş ve son yüz yıl içinde dil yapıları ve kullanımını kapsamıştı. Dilbilimsel antropoloji dillerin iletişimini, biçimlemesini, toplumsal kimlik ve grup mensubiyetinin oluşumunu, geniş ölçekte kültürel inanç ve ideolojilerin yapılanmasını ve nihayet doğal ve toplumsal dünyaların ortak kültürel

Bronisław Malinowski Cihan Harbi yıllarında Trobriand adalarında sürgün hayatı yaşadı. Bu sırada antropoloji metodolojisinde de kilit rol oynayan katılmacı gözlem kuramını oluşturdu.

Türkiye'de dil ve edebiyattaki gelişmeler Gottfried Wilhelm Leibniz'in kültür alanında Alman kimliğini oluşturma sürecini anımsatıyordu.

temsiliyetini araştırıyordu. Antropolojik dilbilimci farklı dillerin geçmişine yönelerek antropoloji ile ilişkilerini önemsedi. Çağdaş dilbilimci "dil"e odaklanırken, antropolojik dilbilimci "diller" ile uğraşır oldu; bir anlamda kültürel antropolojinin göreli, rölativist çizgisini benimsedi.

Türkiye'de bilimsel bağlamda dil çalışmaları ve antropolojik dilbilim Türk Dil Devrimi'yle başladı. 30'lu yılların ortalarında Güneş-Dil Teorisi bir hayal mahsulü olarak nitelense de, dilbilimde önemli bir yöntem anlayışını getirdi. Dilbilim antropolojiyle eklemlendi ve dil, tarih ve antropoloji aynı çatı altında karşılaştırmalı bir biçimde çalışılır oldu. Türk dilinin evrimini antropolojik veriler ışığında anlama çabası yabana atılacak bir uğraş değildi. Ancak, bu çabalar sadeleştirme süreciyle birlikte siyasî arenada sert eleştirilere uğradı ve bayağılaştırıldı. Dil alanındaki gelişmeler otuzlu yılların kültüralizminin önemli bir uzantısını oluşturdu. Her türlü aşırılıklara karşın, bugünün bilim dünyasında kullanılan sözcüklerin büyük bir kısmı bu tarihlerde üretildi. Günlük yaşantıda ise yine bu tarihlerde kurgulanan Türkçe, çağdaş insanımızın sözcük dağarcığım önemli bir oranda genişletti.

Türkçenin Sadeleştirmesi: İlk Evreleri

Ancak, Güneş-Dil Teorisi dili sadeleştirme sürecinin en son halkasını oluşturuyordu. Türkiye'de ulus-devlet inşa evresinde iki önemli "sadeleştirme" dönemi yaşanmıştı. Bunlardan ilki 1910'lu yıllarda Jön Türk döneminde *Genç Kalemler* ve çevresinde oluşan sadeleştirme süreciydi; diğeri ise 1930'lu yıllarda

Atatürk'ün öncülüğünde Türk Dil Tetkik Cemiyeti/Kurumu bünyesinde yaşanan dönüşümdü.

Ulus-devlet inşa süreçlerinde dil etmeni iki farklı çizgi izlemişti. Fransa'da Fransız Devrimi'yle ulus-devletin önemli bir aşamasında gelindiğinde Fransızca konuşan insan oranı yüzde 20'yi geçmiyordu. 19. yüzyılın ilk yarısında bugünkü Fransa sınırları dahilinde insanların yüzde 40'ı Fransızca konuşuyordu. 19. yüzyılın ikinci yarısında Fransız edebiyatının atılımı ve eğitim kurumlarının etkin bir konuma gelişi Fransızcanın ülke çapında benimsenmesine neden oldu. Oysa Alman ulus-devleti inşa edilmeden önce Almanca dil olarak hâkim konumdaydı. Almanca 19. yüzyılın ilk yarısında, 1870'den itibaren Alman birliğini oluşturacak topraklarda konuşulan dildi; Alman dili aslında Alman birliğinin oluşmasında kilit işlev görmüştü.

Türkiye'de bu iki modelin karışımı bir süreç yaşandı. Bir yandan Cumhuriyet Türkiyesi'ne giden ulus-devlet inşa sürecinde Türkçe yaygın bir konuma getirilmeye çalışıldı. Öte yandan Türkçe özellikle Cumhuriyet'le birlikte ulus-devletin kilit taşlarından birini oluşturdu. Milliyetçiliğin temellerini oluşturan Türkçülük öncelikle dil ve edebiyat alanında varlık gösterdi. Filoloji ve edebiyat kimlik oluşturmada başı çekti. Özellikle Jön Türk döneminde Yeni Lisan hareketiyle ulus bilincine doğru önemli adımlar atıldı. Ali Canip, Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp bu alanda öncü işlevi gördüler. Bu, bir anlamda Alman modeline uygun bir çizgiydi. Türkiye'de dil ve edebiyattaki gelişmeler Gottfried Wilhelm Leibniz'in (1646-1716) kültür alanında Alman kimliğini oluşturma sürecini anımsatıyordu.

1908 sonrası Türkiye'de şekillenen iki tür milliyetçilik ya da ulusçulukta dil benzer işlevler görecekti. Biri Selanik, diğeri de İstanbul kökenli her iki milliyetçilikte de dil yönlendirici olacaktı. İstanbul kökenli olan Türkçülük veya milliyetçilik hareketinin taşıyıcıları önemli ölçüde, Hüseyinzade Ali, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu gibi göçmen Türkçülerdi. Bunlara Cumhuriyet'in ilk yıllarında Sadri Maksudi Arsal, Zeki Velidi Togan da katıldılar. Göçmen aydınlar Rusya'daki Panislavizmi, Narodnik hareketini bu ülkenin *gymnasium* diye bilinen ve ortaöğrenime tekabül eden eğitim kurumlarında öğrenmişlerdi. Rusya kökenli aydınların dil dağarcıkları Orta Asya kökenliydi. Selanik kaynaklı gelişme ise 1912'ye kadar Selanik entelijansiyasının özellikle *Bahçe*, *Yeni Lisan* ve *Yeni Felsefe* gibi dergilerde oluşturdukları anlayışın bir sonucuydu. Bu coğrafyada inşa edilen ulusçuluk Fransız modeli-

ne çok daha yakındı. Büyük ölçüde Fransız III. Cumhuriyeti'nden esinleniyordu. Dilin sadeleştirilmesi onların da gündemlerinin ilk maddesiydi. Cumhuriyet inşa edilirken, 20'li yıllarda Selanik kökenli "civic" milliyetçilik güçlü konumdaydı. Bunun temelinde, Fransız Devrimi'nin esintilerinin hâlâ Cumhuriyet'te kabul görmesi yatıyordu.

Osmanlı'nın Batı'ya açılan penceresi Selanik'ti. Kozmopolit yapısı birçok fikir hareketinin yeşermesine neden olmuştu. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kongreleri Meşrutiyet'in ilk yıllarında bu kentte toplandı. Anadolu'nun ve Rumeli'nin dört bir yanından gelen cemiyet temsilcileri bu kenti "kâbe" addetmişlerdi. İttihat ve Terakki mensubu temsilciler arasında Diyarbakır'dan kalkıp gelen Ziya Gökalp de vardı. Gökalp'in düşünce dünyası Selanik'le birlikte köklü bir dönüşüme uğradı. Yeni bir ulus anlayışı tartışılırken dil bağlamında Türkçecilik de bu kentte yeşerdi.

گنج قلملر

Türkiye'de ulus-devlet inşa evresinde iki önemli "sadeleştirme" dönemi yaşamıştı. Bunlardan ilki 1910'lu yıllarda Jön Türk döneminde *Genç Kalemler* ve çevresinde oluşan sadeleştirme süreciydi.

Cumhuriyet'in ilk evrelerinde etkin olan göçmen Türkçülerden biri Zeki Velidi Togan'dı. Petersburg Üniversitesi'nde Zeki Velidi Togan'ın büstü.

Ali Canip, Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp *Genç Kalemler*'de Türkçeyi sadeleştirmek için büyük çaba sarf ederken, Zekeriya Sertel, Fransız modeline yakın bir milliyetçilik anlayışını *Yeni Felsefe Mecmuası*'nda gündeme getiriyordu. Ziya Gökalp, Durkheim bilgisini Selanik'te bulunduğu sırada Zekeriya Sertel'den ve *Yeni Felsefe Mecmuası*'nda yayımlanan çeviri ve makalelerden edindi. Ancak, Selanik kökenli "civic" milliyetçilik II. Meşrutiyet yıllarında kısa ömürlü oldu. Selanik'in Balkan Savaşı'yla yitirilişi, İttihatçı kadroların payitahta taşınmalarıyla sonuçlandı. Bu arada Selanik'in "burjuva" kültüründen yoksun kalışı, İttihatçıların zihinsel yapılarını da farklı bir yörüngeye soktu.

İstanbul'da Rusya esintili milliyetçilik hâkim konumdaydı. Bu milliyetçilik anlayışı Alman modeline daha yakındı ve Rusya'dan göçen Müslüman aydınların etkisinden kaynaklanıyordu. Ulus inşa sürecinde Alman modelinde "kültür" önemli bir rol oynuyordu. Ulus öğeleri tarihin derinliklerinde aranıyordu. Bu kimi kez "ırk" boyutlarına ulaşıyordu. Almanca konuşanlar aynı "ırk"ı temsil ediyordu; Türkçe konuşanların da benzer bir ırka mensup olmaları doğal karşılanıyordu. Selanik'te hâkim olan Fransız modeli milliyetçilik ise daha "civic" bir boyut taşıyordu. Coğrafya ağır-

lıklıydı ve "fıtri" öğelerden uzaktı. Gönül bağı bu tür bir milliyetçilik için yeterliydi. Günümüzde "anayasal vatandaşlık" diye nitelenebilecek bir yapıyı simgeliyordu. Kendini Türk addeden insanların aynı potada eriyebileceği ya da eritilebileceği düşüncesi "civic" milliyetçilik için yeterliydi.

Selanik'in kaybı Osmanlı İmparatorluğu'nda, başta İttihat ve Terakki olmak üzere, aydın zümrenin milliyetçilik anlayışının yörünge değiştirmesine neden olmuştu. Milliyetçilik "mekân"dan "zaman"a doğru kaymıştı; "zaman" ise "inşa edilen bir milliyetçilik"ten uzak, kökleri tarihin derinliklerinde yatan bir olguya dayanıyordu. Bu zamansal boyut Orta Asya'ya kadar uzanıyordu. İstanbul'da Türk Derneği, daha sonra Türk Ocakları ve Türk Yurdu, "liberal" bir milliyetçilik anlayışının zamanla yitirilmesini ve "ırkî" bir milliyetçiliğe doğru yönelişini simgeliyordu. Balkan Harbi'nden sonra milliyetçilik köklü dönüşümler geçirmişti. Savaş travması kitlelere mal olmuş, geniş bir kamuoyu oluşturmuştu. Oysa, Millî Mücadele ve ertesi, din etmeni güçlü olmasına karşın, daha sonra 1921 Anayasası olarak anılacak Teşkilat-ı Esasiyye Kanunu ile birlikte kurgulanan yurttaş kimliği Selanik kökenli düşünce yapısına daha yakındı. Bir diğer deyişle, vatandaş kimliği üzerine kurulu bir milliyetçilikti. Ancak bu kısa süre sonra farklı bir çizgiye girdi. Özellikle Şeyh Sait İsyanı daha dar bir milliyetçiliğin oluşmasına ortamı hazırladı. O tarihe kadar coğrafya ders kitapları Türk, Kürt, Laz, Çerkez gibi unsurlara sayfalarında yer veriyordu. 1925 sonrası bu bıçak gibi kesildi. Artık bundan böyle herkes Türk'tü.

Öte yandan milliyetçiliğin daha "ilkçi", ya da Batı dillerindeki terimle "premordial" bir nitelik kazanmasında özellikle Ankara Hukuk Mektebi önemli bir rol oynadı. Bu mektepte Yusuf Akçura siyasî tarih, Ahmet Ağaoğlu anayasa, Sadri Maksudi Arsal hukuk tarihi okutuyorlardı. İstanbul Hukuk Fakültesi'nin durağan hukuk anlayışına karşı çok daha "köktenci" bir hukuk açılımı bu okulda gündeme gelmişti. Özellikle Atatürk'ün sofrasının müdavimi Yusuf Akçura ve Sadri Maksudi Arsal, 30'lı yıllarda tarih ve dil alanında yaşanacak dönüşümleri önemli ölçüde etkileyeceklerdi. Yusuf Akçura, bilindiği gibi Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin ilk başkanı olacaktı. Türk Tarih Tezi'nin inşasında onun görüşlerinin ayrı bir yeri vardı. Keza dil konusunda Atatürk'ün en güvendiği kişi Sadri Maksudi Arsal'dı. Atatürk tüm yaşamı boyunca tek bir kitaba, giriş niteliğinde bir önsöz yazmıştı. Bu satırlar Sadri Maksudi'nin *Türk Dili İçin* adlı kitabında yer alıyordu. İleriki yıllarda Türk Dil Kurumu Atatürk'ün bu sözlerini şiar edinecekti.

1930'lu yıllarda dil konusundaki gelişmelerin arka planında güçlü bir siyasî misyon vardı. Bir yandan ortak bir dil oluşturarak ulusu bütünleme kaygısı yatıyordu. Öte yandan hemen hemen tüm devrimlerin, o günkü adıyla inkılapların hedefi geçmişle bağı koparmaktı. Her devrimin kendine göre bir meşruiyet sorunu vardı: Bu da geçmişi, tabuları silerek ya da gündem dışına iterek beyaz bir sayfa açmak, yeni rejimi savunmaktı.

Dil Devrimine Doğru

Cumhuriyet'in ilanı ertesi hukuk alanında temel düzenlemelere gidilmiş, sıra kültür öğelerine gelmişti. Ulus-devletin kurumsal yapıları ana hatlarıyla belirmişti. Ancak, yurttaşı inşa etmek ayrı bir uğraştı. Bunun ne denli engebeli bir süreç olduğunu Fransız Devrimi'nde Jakobenler yaşamıştı. Kültür kodları genellikle geniş bir zaman dilimine yayılıyordu. Ancak, köklü dönüşümlere gidilmediği takdirde tüm kazanımlar yitirilebilirdi. Bu tür kaygılarla Tanzimat'tan beri tartışılan alfabe sorunu masaya yatırıldı. Takrir-i Sükûn ertesi yönetim artık daha acun davranabilirdi. Kültür devrimi diye nitelenebilecek bir sürecin ilk halkasını Latin harflerine geçiş oluşturdu. Daha önce, takvim konusunda bir adım atılmıştı. Hicrî ve rumî takvim bırakılarak miladî takvime geçilmişti. Keza "ezanî vakit" diye bilinen günü beş namaz vaktine bölen zaman dilimleri bırakılıyor, yirmi dört saatlik alafranga saat, "zevâlî vakit" benimseniyordu. Ancak, miladî takvim II. Meşrutiyet yıllarında da gündeme gelmiş, Mebusan Meclisi'nde kabul görmesine karşın, Ayan Meclisi'nden geri dönmüştü. Zevalî vakit, demiryolları gibi dakikliği gerektiren kimi alanlarda zaten kullanılıyordu. Bu bağlamda Latin harflerine geçiş, çok daha köklü bir yapı değişikliğini simgeliyordu. Ardından okullarda Arapça, Farsça dersleri kaldırıldı; yerine Fransızca, İngilizce, Almanca dersleri konuldu. Bu süreç bir yönüyle yeni bir kimlik yaratmaya yönelik çabanın bir parçasıydı.

20'li yılların sonlarına yaklaşırken Atatürk siyasetten neredeyse tümüyle çekilerek zamanını büyük ölçüde kültür sorunlarına verdi. Gerek Türk Dil Kurumu, gerek Türk Tarih Kurumu, ardından Ankara'da kurulan ilk adıyla Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi yeni bir toplum anlayışını gündeme getiriyordu. Bu süreçte Türk dili yeniden inşa edilecekti.

30'lu yılların ilk yarısında Türk Dil Tetkik Cemiyeti'nin kuruluşu ve dil alanında yapılan çalışmalar bir laboratuvar ortamı yarat-

Zekeriya Sertel, Fransız modeli milliyetçilik anlayışını *Yeni Felsefe Mecmuası*'nda gündeme getirdi. Ziya Gökalp, Durkheim bilgisini Selanik'te Zekeriya Sertel'den ve *Yeni Felsefe Mecmuası*'nda yayımlanan çeviri ve makalelerden edindi.

mıştı. Bir lügat çalışması on beş yıla yakın sürmüştü. 1930'lu yılların ortalarında bir dizi yayın yapılmış, ama Türk Dil Kurumu'nun hâlâ bir lügati oluşmamıştı. Bir süre sözlük işlevi gören ufak el kitapçıklarıyla yetinilmişti;[6] Türk Dil Kurumu'nun ilk sözlüğü ancak 1945'te çıkacaktı. Bu arada üretilen sözcüklerin topluma mal edilmesi kolay olmuyordu. Bir kısmı tutmuştu; bazıları ise benimsenmemişti. Danıştay, yargıtay dilde yer etti, ama kamutay, bilgitay girişimleri sonuç vermedi. Kuşkusuz yerine koyduğunuz sözcüğün toplumda ne ölçüde kabul gördüğü önemliydi. Örneğin meclis o denli güçlü bir sözcüktür ki, Cumhuriyet Türkiye'sinde onu tasfiye etmek ve yerine kamutayı kullanmak hemen hemen olanaksızdı. "Millet" sözcüğünün yerine "ulus" sözcüğü ihdas edilmiş, *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin adı *Ulus* olmuş, ama o da millet sözcüğünü yerinden edememişti. Ayrıca millet sözcüğünün kendi içinde bir evrimi vardı; Meşrutiyet yılları aydını "Türk milleti" sözcüğünü kullanmamaya özen göstermiştir. Bu sözcük ilk evrede "cemaat" anlamına geliyordu ve gayrimüslimlere özgüydü. "Milel-i gayrimüslime" Müslüman olmayan cemaatler anlamına kullanılıyordu.

"Rönesans Türkçülüğü" ve İlkçi Milliyetçilik

Türkiye'de dil Tanzimat sonrası dönüşüme uğramıştı. Bu yıllar giderek kamuoyunun oluştuğu bir evreydi. Kitlelere dönük yayın organları yazı dilini güçlendirmişti. Bu evrede dilde anlaşılabilirlik ana kaygılardan biriydi. Ancak, ulus kimliğinin oluşmasında edebiyat ve dil alanlarında her ne kadar gerilere gidilebilirse de, kitlelere mal olmuş bir milliyetçilik ancak Balkan Harbi'yle birlikte gündeme geldi. Her ne kadar Tanzimat'tan sonra bir kamuoyu, o günkü terimle bir "efkâr-ı umumiye" başlamışsa da, aslında insanları bugünün moda sözcüğüyle daha "proaktif" kılan şey Balkan Harbi'ydi. Eğer bir Türk milliyetçiliğinden söz edilecekse, onun filoloji ya da dil ve edebiyat bağlamında temelleri Balkan Harbi ile birlikte gerilerde kaldı. Bundan böyle Türk milliyetçiliği kültürel evreyi aşmış, siyasal ve toplumsal bir harekete dönüşmüştü. Balkan Harbi böylece siyasî bağlamda milliyetçilik anlayışının fay hattını oluşturdu. Bir başka deyişle, Türkiye'de ulus-devlet inşa süreci Balkan Harbi'yle başladı, Cihan Harbi'yle devam etti, Millî Mücadele'yle sonuçlandı. 1912'den 1922'ye uzun bir "saga"ydı; on yıllık bir kavgaydı; Türkiye tarihinin en uzun savaşıydı. Balkan Harbi, Cihan Harbi ve Millî Mücadele bir kimliğin oluşmasında bir bütünü oluşturdu. Savaşan kadrolar aynı nesle mensupturlar. Bu "topyekûn" savaş yeni bir ulus kimliği arayışının temellerinin atıldığını dönemdi.

20'li yılların ilk yarısında daha bir "civic" arayış içinde olan milliyetçilik anlayışı 20'lerin ikinci yarısında Türk Ocakları'nın "ilkçi" ancak "Aydınlanmacı" yörüngesine girdi. Bu 30'lu yılların başına kadar sürdü. Kapatıldığı tarihte, Türk Ocakları Cumhuriyet'in kültür alanını kuşatan dernekti. Halk Fırkası'na oranla daha güçlü bir örgütsel yapıya sahipti. Ankara'daki Türk Ocakları merkezinin son derece organik bir yapısı vardı. Ancak, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1927 Kongresi'nde kan uyuşmazlığının ilk belirtileri ortaya çıktı. Hamdullah Suphi Türk Ocakları'nın başındaydı. Türk Ocakları'nın kapatılması özünde "Rönesans Türkçülüğü"nün sona ermesi anlamına geliyordu. *Türk Yurdu* dergisinin içeriğinde bu son derece barizdi. Kendi içine kapalı olmanın ve İslam-Türk kültür öğesinin ötesinde Avrupa'ya açılan bir boyuta sahipti. *Türk Yurdu*'ndaki Türkçülük hayli "Aydınlanmacı" unsurlar taşıyordu. Cihan Harbi yıllarında çıkan, daha sonra 20'lerin ilk yarısında da devam eden, İttihatçıların da desteklediği bir yayın organı olan *Yeni Mecmua* her yönüyle Batı'ya

açılım sağlayan bir dergiydi. 1917'de Fransa ile savaşılırken Durkheim'ın ölümü üzerine *Yeni Mecmua* neredeyse özel sayı sayılabilecek bir nüshayla Durkheim'ı ebediyete yolcu etti.

Aslında "Rönesans Türkçülüğü"nün romantik dönemi Cihan Harbi ile son bulmuştu. Dünya ölçeğindeki bu savaş sonrasında köklü dönüşümler yaşanmıştı. Batı'da 19. yüzyılın romantizmi sona ermiş, kapitalizm ve demokrasi, hatta dinsel inanç çökmüştü. Tanrı'ya inananlar, Cihan Harbi gibi bir insanlık dramını bir türlü izah edemiyorlardı. Savaş inançları da büyük ölçüde köreltmişti. Kimi çevrelerde Tanrı sorgulanmaya başlanmıştı. Türkiye'deki laikliğin sürecinin bir nedeni de o sırada anti-klerikal hareketin tüm dünyada yaygın olmasıydı. Saltanatın ve hilafetin Millî Mücadele'deki tutumunun yanı sıra dünyada din alanında yaşanan travmanın da rolü vardı. Eğer savaş sonrası geçmişe dönüş gündemden tamamen silinecekse din konusunda da köklü bir tavır koymak gerekecekti. Millî Mücadele'yi gerçekleştiren kadroların hilafetin kaldırılması sonucu farklı çizgilerde mevzilenmesi bunun sonucuydu. Terakkiperver Fırka'nın ortaya çıkışı, Gazi'nin ona tavır koyuşu ve birbiri ardı sıra laik reformların gerçekleşmesi, bütün bunlar aslında siyasî bir kavganın uzantılarıydı. 1908 Devrimi'ni gerçekleştiren, Millî Mücadele'yi de götüren asker kadroların yetişmelerine, okudukları kitaplara, düşünce yapılarına bakıldığında, birçoğunun Avrupa'daki gelişmelerin farkında oldukları anlaşılıyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde en geniş coğrafyayı tanıyanlar askerlerdi. Trablusgarp'ta, Galiçya'da, Kafkaslar'da, Arabistan çöllerinde savaşan bu insanlar kan ve barutla yoğrulmuş, kıyıcı bir dünyanın gerçeklerini bilfiil yaşamışlardı.

TBMM ve Aydınlanma

Cumhuriyet öncesi ve sonrası Türkiye Büyük Millet Meclisi yayınları iktidardaki kadroların Batı'yı, Batı Aydınlanması'nı ne denli özümlediklerini gösteriyordu. Batı literatüründen ilk kez akademik düzeyde içeriği zengin, ciddi kitapları Meclis tarafından Türkçeye çevirtilip yayımlanacaktı. Çoğu Fransız Üçüncü Cumhuriyeti'ne mensup yazarlar Türkçeye kazandırılacaktı. Bunlar arasında özellikle Emile Durkheim ve Leon Duguit ayrı bir konuma sahiptiler. Sosyoloji ve hukuk, tarihle birlikte Cumhuriyet Türkiyesi'nin üçlü sacayağını oluşturacaktı. Her ne kadar Charles Seignobos İkinci Meşrutiyet yıllarında çevril-

Durkheim'ın etkisi 60'lara kadar sürdü. 60'larda Marx, 70'lerde ise Weber Türkiye'de ana çizgiyi belirledi. 80'lerde Foucault (yukarıda) ile klasiklerden uzaklaşıldı.

meye başlanmışsa da, yaygın bir okur kitlesine ulaşması ancak Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleşecekti. Bunda Ali Reşad'ın bu yıllarda tarih camiasında etkinliğinin artmasının önemli bir rolü vardı. Emile Durkheim'ın etkisi en azından 60'lı yıllara kadar sürdü. Aydın kesim 60'larda Kari Marx, 70'lerde ise Max Weber ile tanıştı. Sosyoloji klasiklerinin üçlü sacayağı böylece tamamlanmış oluyordu. Ancak, 80'li yıllarda post modern dalga klasikleri gömecek, Foucault ile birlikte akademik çevre yeni ufuklara açılacaktı.

20'li yıllarda Türkiye Batı'ya zihniyet olarak da yönelmişti. Ziya Gökalp'in yaptığı medeniyet-kültür ayrımı artık gündemden düşmüştü. Bunların aslında ayrışamayacağını düşüncesi özellikle Atatürk'te hâkim görüştü. Atatürk bir anlamda Abdullah Cevdet'e daha yakın duruyordu. 1929 Buhranı 20'lerin Türkiyesi'nde izlenen politikaların da yeni baştan değerlendirilmesine vesile olacaktı. Ekonomik bunalım beraberinde siyasal ve kültürel çözümsüzlük getiriyordu. Siyaset alanında Serbest Fırka ile yeni bir

arayışa gidilirken, kültür alanında dil ve tarih ayrı bir önem kazanacaktı. Bu dönüşümde derin entelektüel birikimi olan iki Rusya göçmeninin rolü büyüktü. Bunlar Sadri Maksudi Arsal ve Yusuf Akçura'ydı. Her ikisi de Cumhuriyet'in 30'lu yıllardaki düşünsel yöneliminin arka planında yer alan düşünürlerdi.

Harf, dil ve tarih Türkiye'de kültür devriminin üçlü sacayağı idi. Bu üç hamlede de Atatürk'ün kararlı tavrı önemli rol oynadı. Günümüz Türkiyesi'nde kültürel kimlik bu üç devrim sonucu oluştu. Doğal olarak üç atılımın zaman içinde geçirdiği süreçler farkı oldu. Her şeyden önce Harf Devrimi, çok kısa sürede gerçekleştirilen, bir anlamda anlık sayılabilecek bir olguydu. Türkiye üç ay içinde harflerini değiştirmiş, bundan böyle Latin harfleri zorunlu kılınmıştı. Atatürk'ün karizmatik kimliği karşısında muhalefetin sesi cılız çıkmıştı. Keza, dil ve tarih devrimleri gündeme geldiğinde de kimi çevrelerde muhalefet oluşmuştu. Atatürk'ün ödün vermez tavrı karşısında bu alanlarda da muhalifler susmak zorunda kaldılar. Ancak, kısmen 1938 ertesi ve özellikle 1946 sonrası tavır koyabildiler.

Dil ve tarih dönüşümlerinin ilki dilde başladı. Harf Devrimi için yol açılırken, bir kanunla iki ayrı heyetin kurulmasına karar verilmişti. Bunlardan ilki Talim Terbiye Heyeti, diğeri Dil Heyeti idi. Dil Heyeti'nin görevi yazım ve dil bilgisi kurallarını belirlemekti. Talim Terbiye kısa sürede faaliyete geçirildi. Dil Heyeti ise bir türlü kurulamamıştı. Ancak her yıl bu heyet için bütçede ödenek yer almıştı. Atatürk 1928 yılı başında kararını vermiş ve Latin harfleri sorununun incelenmesi için bir komisyon kurulmasını istemişti. Maarif Vekili Mustafa Necati, bütçedeki ödeneği hatırlayarak kâğıt üstünde var olan Dil Heyeti'ni bu işle görevlendirmişti. Dil Heyeti'nde Atatürk öncelikle kendi belirlediği dört kişinin yer alması istemişti. Bunlar Falih Rıfkı [Atay], Yakıp Kadri [Karaosmanoğlu], Ruşen Eşref [Ünaydın] ve Ahmet Cevat [Emre] idi. Atatürk bu emri verdiği sırada rastlantısal olarak yanında bulunan Hariciye Vekili Tevfik Rüştü [Aras], bakanlığı çalışanlarından İbrahim Karantay'ın da heyete dahil olmasını önermişti. Aslında Harf Devrimi'ne taraftar olanların sayısı o tarihlerde sınırlıydı. Vekil Mustafa Necati'nin de gönlü bu tür bir devrimden yana değildi. Nitekim, şahsi kararıyla Latin harflerinden yana olmayan Mehmed Emin [Erişirgil], İhsan [Sungu] ve Ragıp Hulusi'yi de bu heyete dahil etmişti. Ancak kimi çevrelerden gelen muhalefete rağmen kimse Atatürk'ü karşısına almaya cesaret edemedi; sınırlı bir kesimin desteğiyle Latin harfleri kabul edildi.

Sadri Maksudi, daha Rus Parlamentosu'nda üye iken, ünlü dil bilgini Radloff'la yakın ilişki kurmuş, onun yakın çevresinde bulunmuş, Türk diline tutkuyla bağlanmıştı.

Sadri Maksudi ve Dil Devrimi

İşte bu sıralarda, Harf Devrimi ertesi dil devrimi gündeme gelecekti. Devrimin başını ise Kazanlı bir aydın, Sadri Maksudi (Arsal) çekecekti. Sadri Maksudi, daha Rus Parlamentosu'nda üye iken, ünlü dil bilgini Wilhelm Radloff'la yakın ilişki kurmuş, onun çevresinde bulunmuş, bu arada Türk diline tutkuyla bağlanmıştı. Dilin sadeleştirilmesinden yana olan çevrelerde İslamiyetin kabulünden sonra Arapça kelimelerin Türk dilini istila ettiği görüşü hâkimdi. Sadri Maksudi'nin ana dili Kazan lehçesi de Arapçadan nasibini almış bir Türk lehçesiydi. Öz Kazak lehçesinde "siyah" ve "beyaz" yoktu; "kara" ve "ak" vardı. "Vücut", "beden" sözcükleri bilinmiyordu; "gövde" kullanılıyordu. "Lâzım" yoktu; "gerek" vardı.

Sadri Maksudi, Yusuf Akçura gibi pan-Türkist görüşlere sahipti. Türk birliğine inanıyor ve bütün Türklerin aynı dili konuşmasını, ortak dilin, doğal olarak, Osmanlı Türklerinin dili olmasını diliyordu. Ancak, Osmanlıca da Arapça sözcüklerin istilasına uğramıştı. Bu kaygılarla, melez birer ulus olan Fransızlarla İngiliz-

lerin dışındaki ulusların, Almanların, Rusların, Finlerin, Arapların, hatta İtalyanların dillerini incelemiş ve bu dillerin sürekli sözcük üreterek uygar birer dil ortaya koyduklarını inanmıştı. Sadri Maksudi'ye göre aynı yöntem Türk dili için de izlenmeliydi. Arapça ve Farsça sözcükler atılmalı, öz Türkçe sözcüklerden oluşan uygar bir dil yaratılmalıydı. Yıllardır bunun düşünü kuruyordu.

Sadri Maksudi, 1924'te Sorbonne'da öğretim görevlisi iken Türkiye'ye konferanslar vermek üzere geldiğinde, konuşmalarından birini "Lisanların inkişaf ve tekâmülünde Akademilerin Rolü"ne ayırmıştı. Bu konuşmanın metnini hem *Türk Yurdu*, hem de *İkdam* gazetesi yayımlamıştı. Sadri Maksudi, Türk dilinin yönünü kuzeye çevirmesi gerektiğini söylüyordu. Türk dili uzun bir süre "Arabî ve Farisî kelimeler bataklığında yuvarlandıktan sonra" kendine gelmeliydi. Türk'e, Bilge Han, Kaşgarî ve Has Hacip dilinden ilham almasını öneriyordu. Türk ulusu çağdaş dilini bu kaynaklardan güç alarak inşa edecekti. "Türkçülük" siyasetinin en doğal, en kutsal boyutu şüphesiz dilde Türkçülüktü.

Bu konuşma kimi çevrelerde yankı uyandırmakta gecikmedi, *Vakit* gazetesinin 9 Ekim 1925 günlü sayısında Mehmed Asım ın "Lisanda Türkçülük" başlıklı bir yazısı yer aldı. Sadri Maksudi'nin konuşmasının metnini *Türk Yurdu*'nda okumuş, Türk dilinin bilinçli bir surette "tasfiye"sini sağlamak için bir Akademi'ye ihtiyaç olduğunu görmüştü. Mehmed Asım'a göre, Sadri Muksudi'nin yazısı Türkçülüğü ideal kabul eden Cumhuriyet yönetiminin her uygar ulusta olduğu gibi, Türkiye'de de, bilimsel ve uygar bir dil kurma işine koyulmak için, dil ve tarih uzmanlarından oluşan bilimsel bir heyete, bir Akademi'ye ihtiyacı olduğunu kaydediyordu.

Sadri Maksudi, Türkiye'ye göçüp Ankara Hukuk Mektebi'nde görev aldıktan sonra da dil sorunuyla yakından ilgilendi. Bu arada Dil Heyeti kurulmuş ve Harf Devrimi gerçekleştirilmişti. Heyette yer alan üyeleri Sadri Maksudi Türk Ocakları'ndan tanıyordu. Bu insanlar kendi alanlarında değerliydiler; ama ne dillerin tarihini biliyorlardı, ne de Türk dilinin tarihini. Dilbiliminden, morfolojiden haberleri yoktu. Bu arada Sadri Maksudi dil devrimi üzerine çalışıyor, *Milliyet* gazetesinde yayımlanmak üzere "Lisan ıslahı meselesi" başlığını taşıyacak bir yazı dizisi hazırlıyordu. Yazı dizisi 28 Eylül 1928'den itibaren yayımlandı.

Bu arada Latin harfleri de tartışılmaya açılmıştı. Yeni alfabe Sadri Maksudi için de tartışma götürürdü. Ona göre bu alfabe Türk fonetiğine uygun değildi ve İstanbul Türkçesinin ahengini bozabilecek nitelikteydi. Latin alfabesine uzun zamandır taraf-

tar olan Abdullah Cevdet'in o sırada, Latin harflerinin yetersizliği üzerine bir yazısı yine bu tartışma ortamında yayımlanmış ve yazar Arapça sözcüklerdeki kimi harflerin yeni alfabede karşılıksız kaldığını söylemişti. Gazi, bu eleştiriye dolaylı yoldan yanıt vermiş ve Türkçeye karışmış, ancak atılması zaman sorunu olan yabancı sözcüklerin hatırı için Türk alfabesine harf ilavesine karşı çıkmıştı. Bu görüşünü Gazi şöyle ifade etmişti: "Lisanımıza karışmış ve fakat atılması zaman meselesi olan yabancı kelimelerin hatırı için Türk alfabesine harfler ilâvesini asla münasip görmem." İşte bu satırlar Sadri Maksudi'ye güç vermiş, Gazi'nin yukarıdaki satırları *Milliyet*'te yayımlanmakta olan dizinin altıncı yazısından itibaren, ikinci başlık olarak yer almıştı.

Sadri Maksudi'nin gayretleri zaman zaman Dil Heyeti'ne başkanlık eden Başvekil İsmet Paşa'nın da dikkatini çekmiş ve 1929 yılı başlarında Sadri Maksudi'ye Dil Heyeti üyeliği önermişti. Bu arada Dil Heyeti genişletilmiş, Reşat Nuri, İbrahim Alâeddin Gövsa, Besim Atalay, İsmail Hikmet de bünyede yer almıştı. Sadri Maksudi, her nasılsa, bu heyette görev almaya yanaşmamıştı. Ona göre, heyet alfabe işinde başarı gösterememişti; dil konusunda da sonuca varabilecek bir heyet intibaını uyandırmıyordu. Bu heyetin er geç dağıtılacağını ve yeni bir yapılanmaya gidileceğini umuyordu. *Milliyet*'te yayımlanan yazıları ses getirmiş, bunları bir an önce kitap halinde yayımlamayı amaçlamıştı. Bünyesinde yer aldığı Türk Ocakları da bu çalışmayı basmayı üstlenmişti.

2. IX. 1930

Gazi Hazretleri bu yüksek vecizeleri kendi elleri ile bu kitap için yazmışlardır.

2. IX. 1930

Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması millî hissin inkişafında başlıca müessirdir. Türk dili, dillerin en zenginlerindendir; yeter ki bu dil, şuurla işlensin.

Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır.

Gazi M. Kemal

Sadri Maksudi'nin yazı dizisini izleyenler arasında Gazi de vardı ve bunlardan etkilemişti. Nitekim, Falih Rıfkı da *Çankaya* adlı eserinde bunu dolaylı bir biçimde ima etmişti. Türkçenin bağımsız bir bilim ve edebiyat dili olabileceği kanısı, "Türkçülük gururu ile göğsü durmadan kabarıp inen" Atatürk'e büyük şevk vermişti. Dil sadeleştirmesi üzerine yazanlar öz ve ileri bir Türkçe zenginliği üzerine Gazi'nin o denli merakını uyandırmışlardı ki bir dil devrimi denemeye değerdi.[7] Yazı dizisi sona erdikten sonra, 1928 yılında Gazi, Sadri Maksudi'yi Çankaya sofrasına davet etmeye başladı; kendisine büyük iltifatta bulundu.

Yörünge Kitap: Türk Dili İçin

Sadri Maksudi, bundan cesaret almıştı ve makalelerden kitaba dönüştürdüğü ve *Türk Dili İçin* adını verdiği kitabının basımı bitmek üzereyken Riyaset-i Cumhur Umumî Kâtibi Tevfik Bey'e Gazi'ye iletilmek üzere bir mektup yazmıştı.[8] Bu mektuba Türk dilinin tarihini aydınlatan, dil reformu için önemini açıklayan 450 sayfalık kitabının kimi bölümlerinden alınmış özetleri eklemiş ve Gazi'den kitabı için "vecizevî üslûpla" yazılmış birkaç satır istemişti. Bu vecize kitabın başına ve kapağına konacaktı. Gazi yanıtında bir değil, birkaç vecize, bir çeşit önsöz göndermişti. Metin şöyleydi:

> Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması millî hissin inkişafında başlıca müessirdir. Türk dili, dillerin en zenginlerindendir; yeter ki bu dil, şuurla işlensin. Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır – Gazi M. Kemal.

Gazi tüm yaşamı boyunca bir tek kitaba önsöz sayılabilecek bir vecizeler dizisi yazmıştı; o da bu kitabın başındaydı. Kitabın ilk sayfalarında kuşekâğıt üzerine karşılıklı olarak Atatürk'ün orijinal elyazısı klişesi ve matbu metin şeklinde yer alan bu kısa metin 2 Eylül 1930 tarihini taşıyordu. Sadri Maksudi'nin kitabında Atatürk'ün herhangi bir özdeyişi alınıp kitabın başına konulmamıştı. Atatürk bu metni bizzat bu kitap için kaleme almıştı. Nitekim metnin altında *"Gazi Hazretleri bu yüksek vecizeleri kendi elleri ile bu kitap için yazmışlardır"* notu yer alıyordu. İleriki yıllarda bu satırlar dile odaklanan çalışmalarda, Dil Kurumu ve başka yayın kurumlarının bastıkları eserlerde kaynak göste-

rilmeksizin Atatürk'ün özdeyişi olarak kullanıldı.[9] Sadri Maksudi Arsal'ın kızı Adile Ayda, babasının yaşamöyküsünü anlattığı *Sadri Maksudi Arsal* başlıklı eserde bu önsözün gelişigüzel kullanılışını eleştirecekti.[10] Gazi'nin ileriki yıllarda dil alanında gerçekleştirdiklerini anlayabilmek için başvurulması gereken temel yapıt işte Sadri Maksudi Arsal'ın *Türk Dili İçin* başlıklı bu kitabıydı. Otuzlu yıllardaki dil devrimini tetikleyen başyapıt bu kitaptı.

İlginçtir, Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti neşriyatı olarak Milli Seri sayı 1 olarak çıkan bu kitap Eylül 1930 sonunda yayımlandı. Geniş bir yankı uyandırdı. *Hâkimiyet-i Milliye*, *Vakit* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde tanıtım yazıları çıktı. Bugüne değin Türk dili üzerine yazılmış en değerli eserler arasında yer alan bu kitap bir daha basılmadı. Yıllar sonra Agâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri* adlı kitabında Sadri Maksudi'nin eserinin Atatürk'ün beğenisini kazandığını ve 30'lu yıllarda yabancı sözcüklere karşılık bulma girişiminin hızlanmasına neden olduğunu kaydedecekti.[11]

Kitapta, Gazi'nin kısa "önsöz"ünü, dönemin en ünlü şarkiyatçılarından ve dilbilimcilerinden Breslau Üniversitesi Profesörü Carl Brockelmann'ın uzun önsözü izliyordu. Carl Brockelmann (1868-1956) çağının en ünlü Semitik diller uzmanı ve şarkiyatçısıydı. Eski Türk lehçelerine dair son derece değerli makaleleri ve eserleri vardı. Almanya'da Rostock'ta doğmuş, Breslau, Berlin ve 1903'ten itibaren Königsberg üniversitelerinde akademik yaşamını sürdürmüş, geniş bir ilgi alanı olan, tükenmez enerjiye ve inanılmayacak ölçüde kuvvetli belleğe sahip bir bilim insanıydı. Alman akademisinin örnek tipiydi. Şarkiyatçılığı dört alana uzanıyordu. Bu alanlar Süryani, Arap ve Türkiye çalışmalarıyla Semitik dillerdi. Kısaltılmış şekliyle GAL diye bilinen *Geschichte der arabischen Litteratur* (Arap Edebiyatı Tarihi) adlı eserin ilk baskıları 1898'de Weimar ve 1902'de Berlin'de yapılmıştı. Bio-bibliyografik yazınla bütünleştirilmiş ve yazma kataloglarından alınmış bilgi repertuvarıydı. İlk iki cilde 1937-1942 yıllarında üç cilt daha eklendi ve 1943-1949 yıllarında ilk iki cildin güncellenmiş baskıları çıktı. Daha sonra tüm ciltler Leiden'de Brill tarafından beş cilt olarak yayımlandı ve bugüne kadar Brockelmann'ın *GAL*'ı aşılamadı. Türk dili üzerine yazdığı *Mitteltürkischer Wortschatz nach Mahmûd al-Kasgaris Divan Lugat'at-Türk* ise klasikler arasında yerini almakta gecikmedi. Brockelmann ayrıca *Syrische Grammatik mit Litteratur, Chrestomathie und Glossar* (1899), *Semitische Sprachwissenschaft* (1906), *Grundriss*

Sadri Maksudi

Ankara Hukuk mektebi Hukuk tarihi ve Türk Hukuku tarihi profesörü.

Türk Dili için

Türk dilindeki sözleri toplama, dizme, Türk dilini ayırtlama, türkce köklerden bilgi sözleri yaratma işi üzerinde düşünceler.

Öze Türk tengrisi
Türk ıduk yeri
Subı ança temis:
Türk budun yok
bolmazun, teyin,
budun bolçun...
(Orhun yazıları)

Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti neşriyatından

Millî seri, sayı: 1

Atatürk tüm yaşamı boyunca bir tek kitaba önsöz sayılabilecek bir vecizeler dizisi yazmıştı; o da Sadri Maksudi'nin *Türk Dili İçin* adlı kitabının başında yer almıştı.

der vergleichenden Grammatik der semitischen Sprachen. 2 cilt (1908-1913), *Lexicon syriacum* (1928), *Arabische Grammatik* (1941) ve *Abessinsche Studien* (1950) adlı eserleri yayımladı. Brockelmann 1956 yılında Doğu Almanya'da Halle/Saale'de öldü.[12] Carl Brockelmann'ın eserleri Türkiye'de de iyi biliniyordu. *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi* Neşet Çağatay'ın çevirisiyle Türkçe'ye kazandırılmıştı.[13]

Bu denli seçkin bir dilbilimci ve şarkiyatçının Sadri Maksudi'nin kitabına önsöz yazması son derece önemli bir ayrıcalıktı. *Türk Dili İçin* üç önemli şahsiyeti bir araya getiriyordu: Dilbilim alanında dünyanın en seçkin bilim insanlarından Carl Brockelmann, İslam öncesi Türk tarihi ve hukuku alanında dönemin en seçkin siması ve dil reformu gerekçelerini Türkiye'ye taşıyan Sadri Maksudi ve dil reformunu gerçekleştirecek Gazi Mustafa Kemal.

Carl Brockelmann ve Türk Dili

Brockelmann'ın *Türk Dili İçin* yazdığı sekiz sayfa tutan önsöz ulus kimliği ile dil arasındaki bağı kuruyordu. Dil, Brockelmann'a göre, bir ulusun özelliklerinin sadık aynasıydı. Ulus, ulusal benliğini, ulusal saygınlığını bilinçli bir şekilde idrak etmedikçe, siyasal ya da manevi açıdan kendisinden üstün olan yabancı ulusların kültürel etkisine ve bu kültürlerin aktarıcısı olan yabancı sözcüklerinin istilasına engel olmak gerektiğini kavrayamazdı. Alman ulusu tarihte iki kez Fransız kültürünün üstünlüğü önünde baş eğmek zorunda kalmıştı. İlk önce ortaçağda, toplumsal yaşamı ve uygarlık anlayışını şövalye sınıfının belirlediği evrede bu dış etkiyle karşılaşılmıştı. Fransız etkisi, kadınlara karşı nezaket usullerinde, aşk şiirlerinde gündeme geliyordu. Bu feodal dönemde Almanya'nın toplumsal yaşam diline bol miktarda Fransızca kelime girmişti. İkinci kez ise, Otuz Yıl Savaşları'ndan sonra, Fransızların Almanlara siyasal bağlamda üstünlük kurması sonucunda Alman dili "yabancılaşma" sürecine maruz kalmıştı. İlk devirde, Fransa'dan gelen kültür akımının etkisi Alman ulusunun ancak üst tabakalarında görülmüştü. Oysa, ikinci devirde Fransız etkisi toplumun hemen tüm tabakalarında hissedilmişti. Eskiden, ancak prenslerin saraylarında, şövalye şehirlerinde etkin olan Fransız kültür ve medeniyeti ikinci devirde kentler aracılığıyla bütün Almanya'da hüküm sürmeye başlamıştı. İlk dalganın etkisi şövalye çağının sona ermesiyle giderilebilmişti; oysa ikinci akımın sonucu ve etkileriyle mücadele uzun süren bilinçli bir çaba gerektirecekti.

Almanya'da yabancı bir kültürün etkisine maruz kalmanın ulusal şeref ve saygınlığa karşı bir hal, bir düşkünlük olduğu hissedildiğinde durum değişmişti. Alman ulusu, benliğini tarihin derinliklerinde aramaya koyulmuştu. Ataların mirası olan dilin paklığını, Almancanın saflığını yeniden kurgulamak isteği ve eğilimi doğmuştu. 17. yüzyılın dil dernekleri bu alanda büyük çaba sarf etmişti. Bu yüzyıllar boyu sürgit devam etmiş, 20. yüzyılda dahi dil dernekleri kutsal bir amaç saydıkları Alman dilinin saflığını, paklığını ve arılığını koruma çabasını sürdürmüşlerdi. Hatta bu dernekler belki gereğinin ötesine gitmişlerdi. Bununla beraber, derneklerin Alman halkına yaptıkları büyük hizmetleri ve vardıkları olumlu sonuçları hiç kimse inkâr edemezdi. Kuşkusuz çok eski devirlerde halk diline girmiş, yabancı olduğu büsbütün unutulmuş sözcükler yerine, mutlaka yeni sözcük üretmek doğru bir

yol olmasa da, bir şey muhakkaktı: Ulus dilinde kolaylıkla muadillerini bulmak ya da yaratmak mümkün olduğu halde, yabancı sözcükleri kullanmaya sevk eden en büyük amil, sözcük aramak, terim yaratmak konusunda tembellik ve dilin saflığı sorununa karşı kayıtsızlıktı.

Brockelmann'a göre, Türklerde de dilin gelişimi Alman dilinin evrimine benzer bir görünüm arz ediyordu. Türkler Orta Asya'da yaşadıkları zaman Doğu'daki Çin ve Batı'daki İran uygarlıklarının etkisine maruz kalmışlardı. Bu iki ulusun da Türklerin diline etkisi görülmüştü. Bir yandan Hanların kibir ve öğünme eğilimi, diğer yandan komşu yabancı ulusların yönetim biçimlerine özenme gereği Türkleri Çince, Acemce unvanlar taşımaya, yabancı dillerden alman devlet yönetimine ve memuriyetlere dair deyimleri kullanmaya sevk etmişti. Ancak ulusal bilinç sahibi Türk kabileleri, küçük bir kısmı dışında, dışarıdan gelen bu unvan ve yönetim tabirlerini benimsemedi. Bu tür terimler Türk boylarının dillerinde yabancı kaldı. Türk dilinin sağlam yapısını, biçim zenginliğini, ahengini bozmadı. Ama ne zaman ki, Batı'ya göçler sonucu ileri uygarlıklarla temasa geçtiler, işte o zaman iş başka şekil aldı. Göçebe ve basit yaşama alışmış Türklerin ruhu üzerinde bu uygarlıkların etkisi büyük oldu. Arap bilim ve fenlerinin çekiciliği, İran fesahat ve belagat yöntemlerinin, edebiyatının etkisi karşısında dayanamadı. Selçuk, Timur ve Osmanlı hanedanı devirlerinde saray mahfilinde Türk âlimleri, Türk edip ve şairleri Arap ve Acem âlim ve yazarlarıyla temasa geçtiler ve Arap ve Acem dilinde birçok alanda onlarla rekabet etmeye başladılar. Türkler bu

Carl Brockelmann (1868-1956) çağının en ünlü Semitik diller uzmanı ve şarkiyatçısıydı. Eski Türk lehçelerine dair son derece değerli makaleleri ve eserleri vardı.

başarıdan gurur duysalar, iftihar etseler de, bu başarı, bu "harsî çiçek açma", Türk halkının kendi ruhunda mevcut olan değerlerin, yeteneklerin gelişimi pahasına, ulusal kültür ve medeniyet kaynaklarının kuruması pahasına kazanılmış oluyordu.

Osmanlı devrinin erken dönem tarihçileri ve şairleri büyük babalarından kalma dilin temizliğini, saflığını, arılığını saklamaya bir dereceye kadar çalışmışlarsa da, ileriki yıllarda Osmanlı aydınları Arapçada kullanılan ıstılahları, Fars edebiyatındaki sahte yaldızlı, parlak sözcükleri, iğreti terkipler ve düzme tabirleri Türkçe yazılarında ve hatta gündelik yaşam lisanında kullanmayı zarafet alameti, temeyyüz emaresi olarak gördüler. Türkçe sözler yerine bunları kullanmayı daha kolay buldular. Böylece iki yüzyıl sonra Âşıkpaşazade dili aydın Türkler için yabancı bir dil oluvermişti. Türk'ün taşrada, köylerde saklanan eski, güçlü ve canlı ulusal diline kentliler burun kıvırıyor, bu dili "kaba dil" olarak görüyorlardı. Bundan kaçınmak mümkün değildi. Zira, bu gelişme bütün İslam âlemini, İslam uluslarını birbirine bağlayan yabancı kavimlerin istila ve etkisine rağmen baki kalan iman ve din birliğinin sonucuydu.

19. yüzyılla birlikte yeni bir dalga söz konusuydu. Doğu uygarlığı güç yitirmiş, Batı uygarlığının etkisi altına girmeye başlamıştı. Özellikle Türklerde Fransız kültürü, Fransızların yaşam değerleri etkin oluyordu. Bunun sonucunda zaten öteden beri Arap ve Fars sözcüklerinin boyunduruğu altında bulunan Türk dili bu sefer Fransız kültürü ve dilinin kuşatması altındaydı. Böylece Türk dilinin özgünlüğü, benliği, bağımsızlığı büsbütün yeni bir tehlikeye maruz kalacaktı. 19. yüzyılın sonlarına doğru yabancı dillerin Osmanlı diline etkisi, yabancı sözcüklerin Türk dilini istilası, geçmişte yabancı dillerin Alman dili üzerindeki etkisinden, Alman dilinin yabancılaşmasından daha derindi. Bu nedenle "milletperver" Türklerin dillerini ayıklama ve Türkçeleştirme amacını güden çabaları, daha köklü ve daha çabuk sonuç verir oldu ve beklenmedik ölçüde başarılı oldu. Yabancı dillerin etkisinden ve bu dillerden çıkarsanan düzme nefaset anlayışından kurtulmuş yeni Türk diline uygun yeni bir edebiyat yaratmak gerekiyordu. Türk ulusunun görevi kendi benliğine uygun bir kültür inşa etmekti; bu ise siyasal bağımsızlıkla elde edilebilecekti. Ancak, yüzyıllarca sürgit devam etmiş olan yabancı kültür etkilerinden bir hamlede kurtulmak olanaksızdı; bunun ayrıca sakıncaları da olabilirdi. Yetenekli, amaca müdrik, bilinçli öncülerin rehberliği gerekiyordu. Nitekim Mehmed Emin (Yurdakul), Ziya Gökalp beyler bu amaç için çaba

sarf etmiş ve başarı göstermişlerdi. Bu alanda gerçekleştirilecek dönüşümler için zemin oluşturmuşlardı. Bugün, onların başladıkları bu işi halkın ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak özenle sürdürmek gerekliydi.

Türkiye gibi "demokratik" bir devlette, aydın küçük bir zümrenin kendi dilini, ifade şekillerini, bütün halka kabul ettirmek iddiasında bulunması düşünülemezdi. Luther, *Kitabı Mukaddes*'ı Almancaya çevirdiği zaman sözcükleri halkın yaşayan dilinden almaya, halkın dilinden yazı dili yaratmaya nasıl çalıştıysa, yeni Türkiye'de yeni bir yazı dili yaratmak için, Anadolu'da halk dilinde, halk lehçelerinde kullanılan söz ve ifade usullerini incelemek ve saptamak gerekiyordu. Anadolu lehçelerinde mevcut olan söz hazinesini toplamakla da yetinilmemeliydi. Anadolu halkının şiirlerini, türlü ananelerini, kısaca, halkın bütün kültürel ürünlerini toplamalı ve yazıya aktarmalıydı. Bunlardan tüm ulus bireylerinin yararlanmasını sağlamak gerekiyordu.

Tüm bu hazineler toplanıp yayımlandığı zaman öz Türk dilinin değerini bilen zevk sahibi yazarlar, pek çok güzel sözcükler, deyimler, pek çok edebi ifade usulleri ortaya çıkaracaktı. Edebiyat aracılığıyla bu sözcükler, bu ifade tarzları, toplumun diline karışacak, yazı dilinde de kullanılır olacaktı. Bununla da yetinmemeliydi: Anadolu lehçelerinde unutulmuş sözcükler yerine eski Türk lehçelerinden alınmış sözleri yazı dilinde kullanmak yoluyla, bunları yeniden yaşatmak gerekiyordu. Bu yazı dilinin zenginleşmesi ve bağımsızlığı açısından çok yararlıydı; çok önemliydi.

Brockelmann'a göre burada görev Gazi Mustafa Kemal'e düşüyordu. Gazi, ulusunun uygar Avrupa ulusları arasına girmesini kolaylaştırmak için Latin harflerini kabul etmeyi zorunlu görmüştü. Bunu kendine özgü azim gücü ve enerjisiyle hayata geçirmişti. Şimdi Türk dilini yeni harflere uygun bir surette geliştirmenin yolu bulunmalıydı. Brockelmann önsözünü bitirirken, Sadri Maksudi'nin çalışmasına da değiniyor, derin bir inceleme sonucu ortaya çıkan kitabın Türk dilinin gelişim tarihini ve bugünkü durumunu geniş bir açıdan "tahlil ve tetkik" ettiğini söylüyordu. Sadri Maksudi, Türk dilinin ıslahı ve gelecekte Türk'e edebî dil yaratma yolları hakkında dikkate şayan fikirler ileri sürüyor, göz önünde bulundurulması gereken önlemler teklif ediyordu. Brockelmann'ın önsözü şu satırlarla son buluyordu: "Yeni Türkiye'de müellifin fikir ve dileklerinin müsait bir zemin bularak müsmir olacağını ümit ediyoruz." Brockelmann'ın *Türk*

Luther, *Kitabı Mukaddes*'i Almancaya çevirdiği zaman sözcükleri halkın yaşayan dilinden almış, halkın dilinden yazı dili yaratmaya çalışmıştı.

Dili İçin adlı kitaba yazdığı bu önsöz elli yıl boyunca, 1980'lerin başına kadar Türk Dil Kurumu'nun çizgisini belirledi. Türk Dil Kurumu'nun yeni bir dil kurgulama çabalarının ana hatları bu önsözde ifadesini bulmuştu.

Öz Türkçe Yazı Dili

Türk Dili İçin'in konusu ve amacı Osmanlı devrinden kalma yazı dilini düzeltmek, yabancı sözcükleri ayıklamak ve öz Türkçe söz kökenlerinden yola çıkarak "edebî ve ilmî" bir dil yaratmanın gereğini kanıtlamaktı. Bunun için önce gelişmiş ülkelere bakmak gerekiyordu. Büyük milletler kendi dillerindeki söz hazinesi yardımıyla uygar dillere sahip olmuşlardı. Bu ülkeler dillerini arıtmak için birçok önleme başvurmuşlardı. Oysa, Türk'ün bilim ve yazı dili Arap ve Acem dillerinin boyunduruğu altındaydı. Osmanlı devrinden kalma yazı dilinin "milletçi ve demokratik" Türkiye'nin dili olarak kalması düşünülemezdi. Kitabın son bölümü Türk dilini yabancı sözlerden ayıklamak, arıtmak, öz Türkçe sözlerden bir yazı dili yaratmak için alınması gereken önlemlere ayrılmıştı.

Kitap yazılırken henüz Dil Heyeti kurulmamıştı. O nedenle kitapta Türkiye'de bir dil akademisi kurulması gereği ve dil aka-

demilerinin görev ve hizmetleri uzun boylu ele alınıyordu. Dil Heyeti'nin kurulması, Sadri Maksudi için, Türkiye'de kültürel yükselişin, toplumsal dönüşümün tarihinde en önemli kırılma noktalarından biriydi; "İnkılapçı Cumhuriyet Hükümeti"nin, Türk'ün ulusal kültürünü, manevi gelişimini güçlendirecekti. Dil Heyeti ile birlikte "dil ıslahı" için sağlam ve doğru bir adım atılmıştı.

Türk dünyasının şairleri, yazarları, tarihçileri, eğitmenleri, kısaca aydınları uygarlığın bugünkü beklentilerini karşılayacak bir "medenî dil" yaratmak gerektiğini artık kavramışlardı. Türk dilini toparlama, düzeltme yolunda Türk âleminde hummalı bir çaba gözleniyordu. Son yıllarda Taşkent, Buhara, Kazan, Bakü ve Akmesçit'te dilbilimciler Türk lehçelerini inceliyor, Türk yazı kurallarını saptıyor ve Türkçe bilim terimlerini oluşturma yolunda gayret sarf ediyorlardı. Ancak, tüm bu çabalar dağınık bir biçimde yürütülüyor, yerel hareketler olarak kalıyordu: "Türk ırkının medenî ve harsî inkişafı tarihinde bir devir başlangıcı teşkil edecek mahiyeti haiz olmaktan uzak idiler." Türk dilini düzeltme girişiminin ciddi bir yol alması ve bu alanda yapılanların, alınan önlemlerin tüm Türk ülkelerine yayılması, özellikle başarıyla sonuçlanması için bu kutsal çabanın başında bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin bulunması gerekliydi. Dil ıslahı yolunda yapılan işleri Türk ırkının bütün boy ve kabilelerine kabul ettirebilmek için bu işin başında Türkleri siyasal kulluk tehlikesinden kurtaran, Türklerin egemenliğini gerçekleştiren, bütün ırk efradının derin bir hürmet, sınırsız bir itimat beslediği Gazi gibi büyük bir dâhinin, ulu bir rehberin bulunması şarttı. Latin harflerini kabul etmekle Türk ırkı için yazı sorunu çözüm bulmuştu. Şimdi dil ıslahı alanında bir diğer safhaya geçmek gerekiyordu. Dil ıslahı işi günün en mühim sorunuydu ve bütün Türkleri ilgilendiriyordu.[14]

Sonuç

Gazi, bu değerli eserin tümünü okumuş muydu, bunu bilmek olanaksız. Ama Sadri Maksudi'nin *Milliyet* gazetesinde çıkan yazı dizisini izleme ve keza Sadri Maksudi'nin bir tür önsöz isteği için kendisine gönderdiği birtakım alıntıları okumuş olma ihtimali yüksekti. Öte yandan 1928'den itibaren Çankaya sofrasının mutat kişisi oluşu nedeniyle Sadri Maksudi'nin fikirlerinden her aşamada yararlanması doğaldı. O sofrada entelektüel derinliği en fazla olan kişi büyük olasılıkla Sadri Maksudi idi. *Türk Dili İçin*'de yer alan fikirlerin 30'lu yıllarda Türk dil devrimi evre-

sinin değişik aşamalarında gündeme geldiği şüphe götürmez bir gerçekti.

Brockelmann'ın ve Sadri Maksudi'nin dil konusundaki görüşleri makalenin başında gündeme getirdiğimiz antropolojik dilbilimin alanına giriyordu. Dilin kültürle, insan biyolojisinin idrak ve dille ilişkileri gündemdeydi. Her ikisinin de çalışmaları antropolojik dilbilimin tarihsel ya da diyakronik boyutunu oluşturuyor, diyalektlerin ve dillerin zaman içinde uğradığı değişiklikleri kapsıyordu. Dilbilimsel farklılıklar, dil aileleri, karşılaştırmalı dilbilim, etimoloji ve filoloji tarihsel antropolojik dilbilimin ilgi alanlarıydı.

Notlar

1. Robert Deliege, *Une histoire de l'anthropologie – Ecoles, Auteurs, Theories*, Paris: Editions du Seuil, 2006, s. 9-10.
2. Alan Barnard, *History and Theory in Anthropology*, Cambridge University Press, 2000, s. 1-4.
3. Thomas C. Patterson, *A Social History of Anthropology in the United States*, Oxford-New York, 2001.
4. Philippe Laburthe-Tolra & Jean-Pierre Warnier, *Ethnologie Anthropologie*, Paris: Quadrige/PUF, 1993, s. 32-34.
5. Thomas Hylland Eriksen & Finn Sivert Nielsen, *A History of Anthropology*, Londra: Pluto Press, 2001, s. 36-53.
6. *Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu*, İstanbul: T.D.A.K.– Devlet Basımevi, 1935; *Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu*, İstanbul: T.D.K.- Devlet Basımevi, 1935; *Türkçe Terimler Cep Kılavuzu – Astronomi, Biyoloji, Botanik, Coğrafya, Fizik, Jeoloji, Kimya, Matematik, Zooloji*, İstanbul: Maarif Matbaası, 1941.
7. Falih Rıfkı Atay, *Çankaya – Atatürk'ün doğumundan ölümüne kadar*, İstanbul: Bateş A.Ş., 1980, s. 466-480.
8. Mektupta şu satırlar yer alıyordu: Adile Ayda, *Sadri Maksudi Arsal*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1991, s. 183.
   "Muhterem Tevfik Bey,
   Zatiâlinize, Gazi Hazretlerine arz edilmek üzere, yakında çıkacak dil ıslahı, hakkındaki kitabımın türlü fasıllarından alınmış hülâsaları gönderiyorum.
   Gazi Hazretlerinden, bu fikirlerden hangisini tasvip ederlerse, o fikri kendilerine mahsus vecizevî üslûpla ifade etmelerini rica ediyorum. Ben bu vecizeyi kitabımın başına ve kapağına koymak istiyorum.
   Bu eserim öz Türk dilinin tarihini tenvire, dil ıslahı işinin ehemmiyetini izaha hasredilmiş 450 sahifelik büyük bir kitaptır.
   Samimî muhabbet ve hürmetlerimle, Sadri Maksudi."
9. Örnek olarak İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü tarafından çıkarılmış olan, bu üniversitenin Türk Dili Tarihi Doçenti Dr. Caferoğlu Ahmet'in *Uygur Sözlüğü*'nü gösterebiliriz. (3 kitap, İstanbul: Burhaneddin Basımevi, 1937.) Bu kitabın ilk sayfasında "Türk Dilini ve Tarihini özleştiren Ulu Gazi'ye derin saygılarımla sunuşumdur" satırları yer alıyor, bir sonraki sayfada da Atatürk'ün *Türk Dili İçin* yazmış olduğu satırlara kaynak gösterilmeksizin yer veriliyordu.
10. Adile Ayda, *Sadri Maksudi Arsal*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1991, s. 185. "Eski Dil Kurumu gibi, yeni Dil Kurumu da, Atatürk'ün yukarıdaki vecizelerini, kaynak göstermeden, kullanıp durmaktadır."

11. Agâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, üçüncü baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını, 1972, s. 408.
12. "Brockelmann's *Geschichte* revisited", içinde Cari Brockelmann, *Geschichte der arabischen Litteratur*, Leiden, 1996, cilt. 1, s. v-xvii.
13. C. Brockelmann, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, çev: Neşet Çağatay, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2002.
14. Sadri Maksudi [Ankara Hukuk Mektebi Hukuk Tarihi ve Türk Hukuku Tarihi profesörü], *Türk Dili İçin – Türk dilindeki sözleri toplama, dizme, Türk dilini ayırtlama, Türkçe köklerden bilgi sözleri yaratma işi üzerinde düşünceler*, Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti neşriyatı – Milli seri, sayı: 1, s. 3-10.

Agâh Sırrı Levend ve *Türk Dili İçin*

1930'da Prof. Sadri Maksudî Arsal'ın *Türk Dili İçin* adlı bir eseri çıktı. Yazar bu eserinin başında, "dili değiştirme" sorunu ile "dili düzeltme" işinin ayrı olduğunu söylüyor, vaktiyle Arap ve Fars dillerinin etkisi altında kalmanın "dili değiştirme" işi olduğunu kaydederek, "dili düzeltme" işinden neyi belirtmek istediğini şu cümlelerle açıklıyordu:

"Bir milletin halk dilinde, halk edebiyatında kullanılmakta olup fakat türlü sebepler neticesinde münevverler lisanında istimali metrûk olan sözleri toplamak, dizmek, bu sözlere edebî ve ilmî eserlerde yer vermek, bu sözlerden dilin sarf ve nahiv kaidelerine uygun bir surette yeni edebî ve ilmî ıstılahlar yaratmak, bu ıstılahları yabancı milletlerin dillerinden alınmış sözler yerine koymak."

Bu satırlar "dilde sadeleşme" konusunda o zamanki genel eğilimi gösterir. Atatürk eseri beğenmiş ve hakkındaki düşüncelerini küçük bir yazı ile bildirmiştir. Yazı şu cümlelerle bitmektedir: "Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır."

Atatürk'ün bu beğenisi, yabancı kelimelere karşılık bulmak işinin hızlanmasının nedeni oldu.

Agâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, üçüncü baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını, 1972, s. 408.

Dil Devrimi ve Larousse'un Çevirisi Öyküsü

Falih Rıfkı Atay 1928'de Alfabe Komisyonu'nun Dil Komisyonu'na dönüştürülmesinden sonraki gelişmeleri şöyle anlatır:

Dil meselesi ilk önce Başvekil İsmet Paşa'nın bir parolası ile doğmuştur. İsmet Paşa:

– Larousse'un bir Türkçesini yapınız diyordu.

Başvekilin iddiası sade idi: İki ciltlik Larousse lûgatinin kelimeleri Türkçede karşılanmalıdır.

Eski Fransızca-Türkçe lügatlerdeki karşılıklardan haylisi kelime değil, tariflerdir. O kadar zengin sandığımız Osmanlıca, Batı ilim ve kültür dilleri arasında değildi. Batı dilleri ile tam bir karşılaştırma tecrübesi geçirmemişti.

Larousse tercümesine başlanınca, Osmanlıcanın fakirliği hemen meydana çıktı. Birçok kelimeye ihtiyaç vardı. Bunlar ya eski metinlerde bulunacak, yahut yeniden yapılacaktı. Kelime arayışlarında ve yapışlarında

Arapçaya bağlı kalmak kimsenin hatırına gelmediği için 'yeni'yi Türkçede arıyorduk. Komisyon üyelerinin bir kısmı Türkçe kelimeleri toplamak vazifesini üzerlerine aldılar.

Larousse tercümesi pek yavaş yürümekte idi. Komisyon üç dört yıl içinde bir alfabe kitabı ile yeni imlâyı öğretmek için bir küçük gramer, bir de imlâ lügatinden başka eser vermemiştir.

Atatürk Türkçülerin bu münasebetle öz dil zenginlikleri hakkındaki iddialarıyla bulunan yeni kelimelerle ilgileniyordu. H. G. Wells'in tarihi de onu Türkçülerin tarih anlayışına ısındırmıştı.

Türklerin bize öğrettiklerinden başka türlü bir tarihi olduğu ve Türkçenin bağımsız bir ilim ve edebiyat dili olabileceği kanısı, Türklük gururu ile göğsü durmadan kabarıp inen Atatürk'e büyük bir şevk verdi. Biraz zorlama da olsa, Türkler onulmaz aşağılık duygusundan, yani bir medeniyet tarihleri ve bir ilim ve edebiyat dilleri olmadığı tevekkülünden kurtulmalı, hattâ bu aşağılık duygusunu, medeniyete ve ilme hizmet eden başlıca milletlerden olmak üstünlüğü duygusu ile değiştirmeli idiler. Böyle bir duygu değiştirmede Arapça kadar zengin ve sağlam temelli bir dilleri olduğuna inanmaları da şart idi.

Falih Rıfkı Atay, *Çankaya – Atatürk'ün doğumundan ölümüne kadar*, İstanbul: Bateş A.Ş., 1980, s. 468.

Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Mevkii

Dr. Hâmit Koşay

Maarif Vekilliği Müzeler Direktörü, Türk Tarih Kurumu Üyesi

Umumiyetle Türkçenin dünya dilleri arasındaki mevkiini şu şekilde telhis ederler [özetlerler]: "Türkçe Ural Altay dil ailesinin Altay şubesine mensuptur. Altay dillerini Türkçe, Mongol, Mançu-Tunguz dilleri teşkil etmektedir. Japoncanın bu zümreye mensubiyeti henüz ispat edilememiştir. Geniş manada alınan Türkçe üçe ayrılır: Birçok lehçe ve şiveleriyle asıl Türkçe, Çuvaşça ve Yakutça. İkinci derecede akraba dilleri Ural koluna mensup Fin-Uygur dilleri teşkil etmektedir. Türkçenin en eski toplu dil yadigârları milattan sonra sekizinci asırdan kalan Orhon abideleri, dokuzuncu ve onuncu asırlardan kalan Uygur vesikaları, on birinci asırdan kalan Divanı Lûgatü't-Türk, Kutadgubilik v.s. gibi eserlerdir.

Bunlardan başka Çince eserlerde milattan evvele ait olması icap eden münferit sözler ile milat sırasında eski Bulgar Türkçesinden Macarcaya geçen kültür sözleri mevcuttur."

Bu netice ebedî Şef Atatürk'ü tatmin etmiyordu. Araştırıcı dimağı Türk

ırkının tarihten önceki çağlarda dünya sahnesindeki mevkiini soruyordu. O Türk tarihinin insanlık tarihi kadar eski olduğuna, Türklerin beşer kültürüne eskiden de yüksek hizmetler ifa ettiğine inanıyor ve ispat için vesikalar arıyordu.

Atatürk devrine yetişme saadetine ulaşan bizler de bu görüşün esas itibariyle doğruluğuna kani bulunuyoruz.

Türkler şüphesiz tarihten önce de cihan vekayiine faal bir şekilde iştirak etmişler, hayvan yetiştirmeyi, ziraatı ve maden işlemeyi çok erken öğrenerek ilk medeniyetlerin yaratıcıları arasında yer tutmuşlar ve bu medeniyetlerin nakili olmuşlardır. Umumî arkeolojide atlı halklara ayrılan fasıl birinci derecede Türklere hastır.

Dünya kültürüne en çok hizmet eden Sümerlilerin dilindeki Türkçe ile müşterek sözler ve Elam dilindeki Türkçe unsurlar çok erken Orta Asya'dan cenuba doğru kuvvetli akınların bulunduğunu göstermektedir. Hindu-Germenlerle Türkler arasındaki münasebetin zannolunduğundan çok daha sıkı olduğunu mukayeseli lisaniyat bize ispat etmekte ve Hindu-Germenlerin ana yurdunun Türklerle Fin-Uygurların garbında arayanlara hak verdirmektedir. Türk ırkının dünya tarihindeki med ve cezirleri sırasında ulaştığı sahaları tarihî vesaikten sarfınazar dağınık dil yadigârlarından sayılan yer adları ve aile adları ile de tespit mümkündür. Karpatların hemen bütün geçitlerinde; Romanya ve Macar ovasındaki birçok nehir ve şehir adlarında; Rus, Romen asilzadelerinin ve Kazak beylerinin adları arasında bunların yüzlercesini göstermek mümkündür. Türk lisaniyatının diğer dil ilmi şubelerinin yardımcısı olarak alınması bir zarurettir. Burada umumî kültür tarihi için Türkçenin gayrı kabili ihmal bir unsur olduğunu göstermek gayesiyle muayyen mevzulara göre bazı mukayeseler yapmayı faydalı buluyor ve ondan gerekli neticeleri çıkarmayı değerli karilere bırakıyorum.

Dr. Hâmit Koşay, "Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Mevkii," *Belleten*, cilt 3, sayı 10, 1 Nisan 1939, s. 363-365.

Atatürk ve Belleten Sözcüğünün Bulunuşu

Belleten Atatürk'ün Tarih Kurumu'na yadigâr bıraktığı kutsal bir addır. Atatürk bu ismi nasıl buldu?

...

Kuruma ait bazı işleri Asbaşkan Bayan Âfet'e arz etmek için 1936 yılı ikinci teşrininin [Kasım ayının] sonlarında bir gün Çankaya'ya gitmiştim. Beni iç avludaki büyük havuza bakan resim salonunda kabul ettiler. Salonun ortasında ve küçük bir masanın etrafında bu işleri konuşuyorduk.

Bunlar arasında Tarih Kurumu tarafından neşredilmesine karar verilen mecmuaya bir ad bulmak meselesi de vardı. Biz çalışırken Atatürk salonu teşrif ettiler ve bizden görüştüğümüz meseleler hakkında izahat istediler. Bayan Âfet mühim gördükleri noktalara dair izahat verdikten sonra çıkarılacak bültene bir ad bulmak icap ettiğini, şimdi bunu düşünmekte olduğumuzu söylediler.

Atatürk, "bülten" ne demektir? diye sordular. Bayan Âfet bu kelimenin manasını izah edecekleri sırada: "İçeri geliniz, bunu orada konuşalım" buyurdular. Hep beraber çalışma odalarına gittik. Burada bizi büyük çalışma masasında karşılarına oturttular ve mevcut lügat kitaplarını getirmesi için kütüphane memuruna emir verdiler. Evvelâ Fransızca Larousse'a bakıldı. Burada kelimenin İtalyanca *Bulletino* kelimesinden geldiği yazılıyor ve delâlet ettiği manalar izah ediliyordu. Bundan sonra sırasıyla ve daha büyük lügat kitaplarına, Fransız, Lâtin dillerinin etimolojik lügatlerine bakıldı. Bunlardan alınan malûmatta kelime Lâtince *Bulla* sözüne götürülüyor, bu kelimenin de Lâtinceye Etrüskçeden geçmiş olması ihtimali ileri sürülüyordu.

Atatürk bu araştırmalardan sonra Pekarski'nin Yakut dili lügatini istediler. (...) Nihayet Yakut lügatinde bu kelimeye çok benzeyen *Belieten* kelimesi bulundu. Bu kelimenin manası aşağı yukarı Lâtincedeki kelimeye benziyordu. Mesele az çok tenevvür etmişti [aydınlanmıştı]. Atatürk bu kelimeyi Türkçedeki mana ve fonetik bakımından benzerleriyle mukayeseye başladılar. Bu kelimeler *Bel*, *Belge*, *Belli*, *Belletmek* kelimeleri idi. Nihayet mana ve fonetik bakımından *Bulletin* sözüne pek yakın olan *Belleten* kelimesi bulundu.

Uluğ İğdemir (Türk Tarih Kurumu Başsekreteri), "Atatürk ve Belleten," *Belleten*, cilt 3, sayı 10, 1 Nisan 1939, s. 355-356.

Sadri Maksudi'ye Göre Gazi Mustafa Kemal ve Dil Islahı

Cumhuriyet devrinde dil ıslahı işi Gazi Hazretlerinin fikir ve irşadı ile, Lâtin harflerini esas tutarak Türk diline uygun bir alfabe yaratmak için bir heyet kurulması ile başlar.

Bu devirdeki bütün inkılâp ve teceddüt eserleri gibi dil ıslahı fikrinin de hayatta varlanmak safhasına girmesi Gazi Hazretlerinin azim ve iradeleri neticesi oldu. Gazi Hazretleri dil heyetine hitaben söylenmiş şifahî irşatları ve yazılmış emirleri ile dil ıslahının gaye ve istikametini gösterdiler: Dil ıslahının gayesi, dili yabancı diller boyunduruğundan kurtarmaktır.

Gazi Hazretleri bu kitabın başında yazılı yüksek vecizeleri ile dil ıslahı hakkındakı fikırlerini hayrete şayan bir vuzuh ve kuvvetle ifade etmişlerdi.

Büyük müceddidin dil ıslahının bütün gaye ve esaslarını mu'ciz bir surette ifade ve hulâsa eden bu sözleri dil ıslahı işinde bütün Türk münevverlerine rehberlik edecek düsturlardır. Bu tarihî sözler dilimizin şuurla işlenmesinde ve yabancı diller boyunduruğundan kurtulmasında birinci ve en müessir amil olacaktır.

Dil ıslahı milletin yaşamasını, medenîleşmesini, harsının yükselmesini temine matuf bir tedbirdir. Türkün siyasî varlığını kurtaran, medenî inkişafı için yeni yollar açan Gazi'nin dil ıslahını da düşüneceği tabii idi. Dil ıslahı büyük ve aynı zamanda tahakkuk ettirilmesi ağır bir iştir. Bu büyük iş ancak bir dâhinin, ifade edilmez derecede büyük tarihî hizmetleri sayesinde bütün milletin hudutsuz hürmet ve itimadını kazanmış olan büyük bir rehberin, yapılmasını millet için hayırlı bulduğu mühim inkılâbî ıslahları millete kabul ettirmek için lazım olan otoriteye malik bir müceddidin, hulasa Gazi'nin irade ve azmi sayesinde başarılabilecek bir iş idi. Büyük Gazi'nin ıslahçı ruhunun dil sahasında dahi tecelli etmesi Türk dilini yaşatma gayesinin kutsiyetini anlayan bütün münevverleri sevindirmiştir. Emin olabiliriz ki büyük Gazi devrinden kalacak eser ve abidelerden biri işlenmiş öz Türkçe bir ilim ve medeniyet dili olacaktır.

Sadri Maksudi, *Türk Dili İçin*, Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti Neşriyatı, s. 479-481.

Sayı: 23-24-25 26 İlkteşrin 1937

TÜRK DİLİ

Türkçe-Fransızca

BELLETEN

BEŞİNCİ TÜRK DİL BAYRAMI

27-9-1937

K. Atatürk

Atatürk düzenli bir şekilde kullanan dil bayramlarının beşincisinde Türk Dil Kurumu genel sekreterine başarı dileklerinde bulunmuştu. Bu *Türk Dili Belleten*'inın kapağından verilmişti.

TÜRK DİL KURUMU

TÜRK DİLİ

Türkçe-Fransızca

BELLETEN

Bulletin publie par la Societe Linguistique Turque

Sayı: 29 - 30 Haziran - Juin 1938

1938

İSTANBUL

DEVLET BASIMEVİ

İkinci Türk Tarih Kongresi başkanlık divanı kürsüsünün üzerini süsleyen ve Alacahöyük kazılarında bulunmuş olan ışınlı güneş kursu *Türk Dili Belleten*'inin amblemi olacaktı.

Atatürk Türkçülerin öz dil zenginlikleri hakkındaki iddialarıyla, bulunan yeni kelimelerle ilgileniyordu. H. G. Wells'in tarihi de onu Türkçülerin tarih anlayışına ısındırmıştı. Türkçenin bağımsız bir ilim ve edebiyat dili olabileceği kanısı, Türklük gururu ile göğsü durmadan kabarıp inen Atatürk'e büyük bir şevk verdi. Biraz zorlama da olsa, Türkler bir ilim ve edebiyat dilleri olmadığı tevekkülünden kurtulmalı, hatta bu aşağılık duygusunu, medeniyete ve ilme hizmet eden başlıca milletlerden olmak üstünlüğü duygusu ile değiştirmeli idiler.

Falih Rıfkı Atay – Çankaya, 1968.

Tarih, Antropolojik Dilbilim ve Güneş-Dil Teorisi

İsmet İnönü, Şubat 1937'de *The Financial Times* gazetesinin Türkiye nüshasına Atatürk'ün dil ve tarih tutkusu üzerine şunları yazmıştı:

Kültür işleri, Atatürk'ün başlıca zevki ve meşgalesidir. Tarih tetebbuları için umumiyetle ve Türk tarihi için hususî olarak sarf ettiği emekler dikkate değer. Had devrinde, her gün on saatten aşağı olmayan ve senelerce süren bir gayret az değildir. Bu çalışmanın âlimler ve mütehassıslarla geçen etüd günlerinde zaman ve saat, tahdit mefhumunu kaybeder. Kumandanlık zamanından kalma bir meleke ile ve bünyesinin müstesna kudreti ile, uzun müddet uykusuz ve istirahatsız olarak fasılasız çalışabilir. Birçok kere onu, kitapları ve yazıları içinde, yirmi dört ve daha fazla saat fasılasız çalışma içinde bulmuşumdur.

Onun tarih çalışmalarının kültürel neticeleri pek mühim olmuştur. Mekteplerin tarih kitapları, kendi nezareti altında yeniden yazılmış, "Asar-ı atika" kazıları her vasıta ile teşvik edilmiş, tarih sahnesinde bulunan yeni hakikatler millete bildirilmiş ve enternasyonal âlemin tetkikine arz edilmiştir.

İtiyadı veçhile tarih çalışmaları için millî bir cemiyet kuruldu ve bu cemiyet, büyük kurultaylarda eserlerini ve kanaatlerini teşhir ve izah etmeye başladı. Bu mesainin millî ve medenî neticeleri mühim olmuştur. Türk milleti, en eski bir insaniyet varlığı ve en eski bir medeniyet cemiyeti olduğunu anlayarak hem itimad-ı nefsi, hem medeniyet aşkı artmıştır. Kuvveti ile beraber, fikrinin yeni hakikatlere açılması, onda hakikat sevgisini de arttırmıştır.

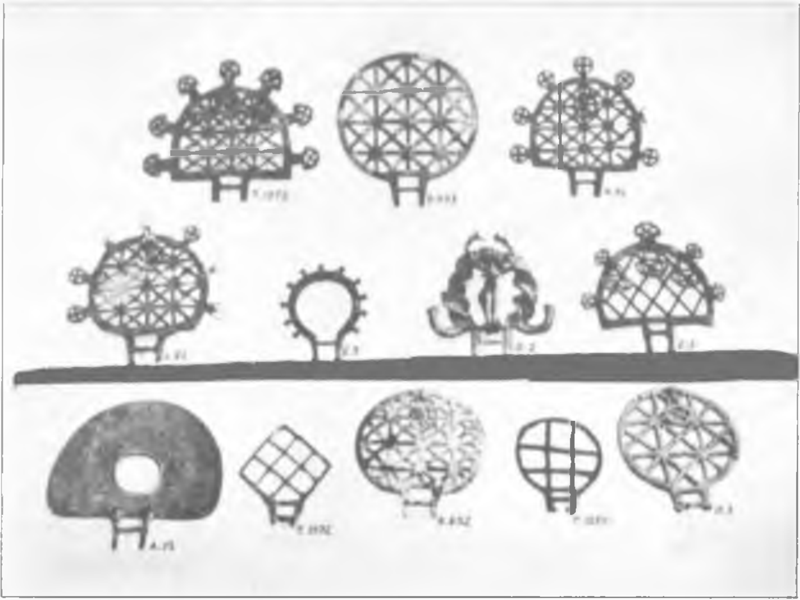
Bu memleket, toprağının bir köşesinde, Bizans'tan veya Roma'dan yeni bir eser bulacaklar diye korkardı. Şimdi toprak altından yeni eserler çıkarmaya kendisi çalışıyor. Son Alacahöyük kazıları, Tarih Cemiyeti'nin teşebbüsüdür. Neticeler şimdiden dünyanın dikkatini celb etmiştir. Ayasofya'nın Bizans eserleri için müze haline ko-

> mlması bilmem ki, tefsire muhtaç mıdır? Atatürk'ün geniş ve yüksek fikrini, toleransını hakikat arayıcılığını, ve memleketin ictimaî ve ilmî bünyesinde vücuda getirdiği hayırlı istihalenin derin izlerini, hiçbir şey bu sade misal kadar belirtemez.
>
> Şimdi Türk dili üzerinde çalışıyor. Türk dilinde selâhiyet ve hakimiyetle çalışmak için mutlak olarak filolojide derin olmaktan başlamıştır. Senelerden beri süren çalışmalar aynı ictimaî ve münakaşalı usullerle...
>
> Cemiyet teşekkül etti. Kurultaylar yapılıyor... Eserler büyük toplantılarda teşhir ediliyor. Bu toplantılara enternasyonal büyük âlimler dâvet ediliyor. 1936 yazın büyük kongresi Dolmabahçe sarayında toplandı. Bin kişiyi geçen âzası içinde İngiliz, Fransız, İtalyan, Sovyet, Avusturya, Polonya, Alman, Macar, Grek, Bulgar âlimleri de bulunuyordu. Bütün bu gayretler Atatürk'ün ideali olan millet yapısını vücude getirmek için ne zor çalışan bir mimar olduğunu gösterir.[2]

İnönü'nün bu sözlerinden de anlaşılacağı gibi Atatürk'ün 30'lu yıllardaki temel uğraşı kültürdü. Ulus inşa sürecinde kültürün kilit işlev göreceğine inanmış ve bu amaçla tarih ve dil üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırmıştı. 30'lu yıllarda ülke yönetimini İsmet İnönü omuzlamıştı. Düzenli bir biçimde Çankaya'ya çıkıyor ve icraatı konusunda Atatürk'ü bilgilendiriyordu. Atatürk ise ona güveniyordu. Cumhuriyet Halk Partisi de bu işbölümünü gözetiyor, Atatürk'e karizmatik bir kimlik vererek, onu günlük siyasetin üzerinde ve ötesinde, onun şahsında Türkiye'yi dış dünyaya tanıtıyordu. Atatürk'ün karizmatik kimliği dünya ölçeğinde de kendini kanıtlamıştı. Nitekim *Columbia Ansiklopedisi* Hitler, Mussolini ve Lenin'e oranla Atatürk'e daha geniş bir yer ayırmıştı.

Alacahöyük ve Güneş Kursu

İkinci Türk Tarih Kongresi başkanlık divanı kürsüsünün üzerini süsleyen ve Alacahöyük kazılarında bulunmuş olan ışınlı güneş kursu Şubat 1938 tarihli 27-28. sayısıyla birlikte Türkçe ve Fransızca yayımlanan *Türk Dili Belleten*'inin amblemi olacaktı. Türk Dil Kurumu kardeş Türk Tarih Kurumu'na başvurmuş ve bu amblemi kullanma izni almıştı. Bu arada ayrıca *Türk Dili Belleten*'i için Türk Dil Kurumu Asbaşkanı "Bayan Afet"ten de bu kursların önemini vurgulayan bir yazı istenmişti. Afet Hanım'a göre Türk Dil Kurumu için güneş kursu amblemi dinlerin ve dillerin ana kaynağını gösteriyordu. Güneş Kursu[3] başlığını taşıyan yazısının

Afet Hanım'a göre 1935 yılında başlayan Alacahöyük kazısı, insanlığın kültür tarihine yeni bulgular getirmişti. Bunlar içinde Güneş-Dil Teorisi'ni doğrulayan güneş kursları, insanoğlunun maden işlemedeki becerisinin ince ve değerli örnekleriydi.

ilk satırında Afet Hanını 1935 yılında, Türk Dil Kurumu'nda bir "güneş" doğduğunu söylüyor, bu güneşin bilimin kuramsal zaferi olduğunu vurguluyordu. Güneş-Dil Teorisi ile dil ufku aydınlanmıştı ve büyük adımlarla ilerliyordu. Bu "keşif" bilimin ve mantığın zaferiydi. Kuramın dayanak noktası tarihti. Güneş-Dil Teorisi "En Büyük Türk kafası"ndan ışınlanırken, Türk Tarih Kurumu, binlerce yılın derinliklerinden bu kurama belge sağlıyordu.

Afet Hanım'a göre 1935 yılında başlayan Alacahöyük kazısı, insanlığın kültür tarihine yeni bulgular getirmişti. Bunlar içinde Güneş-Dil Teorisi'ni doğrulayan güneş kursları, insanoğlunun maden işlemedeki becerisinin ince ve değerli örnekleriydi. Afet Hanım, yazısında tarih, din ve dil arasındaki ilişkiyi vurguluyor, toplumsal yaşamda bireyler arasında bağı kuran birçok siyasal ve ekonomik kurum olduğunu, bu kurumların yere, zamana ve insanların yeteneğine göre farklılık arz ettiğini söylüyordu. Tarihin her evresinde insanlar için toplumsal yaşam esastı ve bu yaşam tarzı kanunlarla düzene sokuluyordu. Her devirde değişik din inanışları, insanların topluluk halinde yaşamaları için gerekli olmuştu. Bu noktada, Afet İnan laik, hatta ateist görüşlerini gündeme getiriyor ve toplumsal yaşamın dinsel fikirleri doğurduğu-

nı söylüyordu. Bu tür görüşler o tarihlerdeki ders kitaplarında da hâkimdi. İnsanlık tarihinde, günümüzden düne doğru giden dinsel yaşamı incelemek, insanlığın geçirdiği devrelerdeki yapısını da anlamaya yarayacaktı. O güne kadar bulunan belgelere göre, en eski din izleri neolitik devir ile başlıyordu. Bu tür izler büyük bir gerçeği ortaya koyuyordu. Yapılan araştırmalar sonucu, Cilalı Taş devrinin ilk din izleri güneşten alınan ilhamla doğmuştu. Güneş toplumsal yaşamda en gerekli bir kurumu, dili yaratmıştı. Dil, toplumsal yaşamın bir gereğiydi. Din dahi ona uymuştu. Ve her ikisinin ilk kaynağı, Afet Hanım'ın deyişiyle "menşe"i, güneşin kudretiydi.

Afet Hanım'ın bu konuda ana kaynağı Carl Christian Clemen'ın *Dünya Dinleri: Nitelikleri, Tarihleri*[4] adlı eseriydi. Carl Christian Clemen'a göre neolitik devir insanı din inanışını güneş sembolünde temsil etmişti. Ay kültü ise güneş kültünden sonra gelişmişti. Güneş küitünün sembolleri Türkiye topraklarında da çok gelişmişti. Etiler devrinde en büyük ilah Güneş'i temsil eden "Teşup"tu. İşte Alacahöyük'te bulunan ve Bakır devrine ait olduğu saptanan güneş kursları dahi, Proto-Etiler'deki güneş ibadetini gösteren örneklerdi. Buradaki mezarlardan çıkan güneş kurslarının her biri ayrı ayrı görünümdeydi. Bu kursların geometrik şekilleri arasında kutsal olan hayvanlar da yer alıyordu.

1937 tarihindeki Alacahöyük kazısı sırasında bir mezardan sıra ile dizilmiş beş adet güneş kursu çıkmıştı. Bunlardan biri ışınlarla bezenmişti. Türk Dil Kurumu'nun *Belleten*'i için kullanılacak olan işte bu ışınlı güneş kursuydu. Bu amblem yukarıda belirtildiği gibi İkinci Türk Tarih Kongresi'nde kürsü başını süslemişti; bundan böyle Türk Dil Kurumu araştırma dergisi *Belleten*'in ve bir süre sonra da Türk Tarih Kurumu'nun *Belleten*'inin kapağını süsleyecekti. 30'lu yılların ortalarında Atatürk'ün öncülüğünde geliştirilen Güneş-Dil Teorisi'nin kaynağı Alacahöyük kazısıydı. Güneş-Dil Teorisi arkeoloji, antropoloji ve dilbilimin kesişim noktasında geliştirilecekti.

Dilbilim ve Etimoloji Çalışmaları

Türk Dil Kurumu'nda Türk lehçelerinin kelime, ses, ek elemanları üzerine araştırmalarla Türk dili ile başka yeryüzü dilleri ve dil grupları arasında fonetik, semantik, morfoloji ve etimoloji açısından karşılaştırmalar yapılıyordu. Bu çalışmalar Türk dilciliğini bir teori çatısı altında kurgulamayı gerektirmişti. Bu teorinin

odağında doğal olarak Türk dilleri vardı. Hint-Avrupa, Şamito-Semitik, Fino-Uygur denilen dil gruplarına ait kültür kelimeleri de bu teorinin ışığında ele alınıyor ve Türk kökenli oldukları savunuluyordu.

Güneş-Dil Teorisi adını alan bu tez aslında Türk Tarih Tezi ile uyum içersindeydi. Tarih tezinin neolitik uygarlığın Orta Asya'dan doğup oradan göçlerle yeryüzüne yayılışını gösteren esasları dilbilim alanına da genişletiliyordu. Güneş-Dil Teorisi, ilk neolitik uygarlık devrinin ana toteminin güneş olduğunu ve bu uygarlığın sahipleri olan Proto-Türklerin ses dilinin bu ana toteme ilk verilen isimle kurgulandığını ileri sürüyordu. Güneş kültünün eskiliğine ve ay kültünden daha önce insanlığa egemen bulunduğuna ait olan deliller her geçen gün biraz daha artıyordu. Sovyet bilginlerinin bulguları, insanlığın çiftçilik devrinden daha önce, çobanlık ve avcılık devirlerinde bile güneş kültüne sığındıklarını gösteriyordu. Amerika yerlilerinin çok eskiden kalmış bütün ayin ve ananeleri bu coğrafyalarda da güneş toteminin eskiliğini ve egemenliğini ortaya koyuyordu.

Güneş-Dil Teorisi, ses dilinin ana kaynağını güneş toteminde topladıktan sonra, ilkin bu totemi ifadeye yarayan ilk net sesi aramış ve bunu "ağ" şeklinde ifade edilen bir fonemde bulmuştu. Bu ses, uzunca ve kapantılı bir vokal (ünlü) sesti ve kapantısını gösteren "ğ" yarım konsonu (ünsüz) bunun anlamını üzerine alıyordu. İnsan ses aygıtının evrimiyle, vokal sesi "a"dan "ı" ve "u"ya ve bunlardan da "e, i, ü, ö, o" seslerine değişmişti. Ana konson denilebilen "ğ"ye gelince, bu da hep aynı ana anlamı koruyarak "y" ve "v"ye ve bunlardan da "g, k, h" ve "b, m, p, f" konsonlarına değişmiş ve daha sonra "n, t, d, s, ş, c, ç, z, j" ve nihayet "l, r" konsonları doğmuştu.

Konsonların anlamları Türk dilindeki ek ve takıların rollerini açıklamaya yaradığı gibi, bu kelimelerin neden dolayı şu ya da bu anlama geldiğini de gösteriyordu. Güneş-Dil yöntemiyle yapılan analizler, yeryüzü kültür dillerini oluşturan dil gruplarına uygulandığı zaman, aynı ya da birbirine yakın anlamda başka başka dillere mal edilmiş sözcüklerin hep bir ya da pek yakın yapıda olduğunu ortaya koyuyordu. Ve böylece dillerin kökeni için "ana ve ilkel Proto-Türk dili" ile bağlantı kuruluyordu.

Güneş-Dil Teorisi ilkin küçük broşürler ve gazetelerde deneme olarak yayımlanan analiz örnekleriyle ortaya konuldu. Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi'nin açılışıyla Türkoloji kürsüsü programının esasını oluşturdu. Bu konuda öğretim üyelerinin ders kitapları

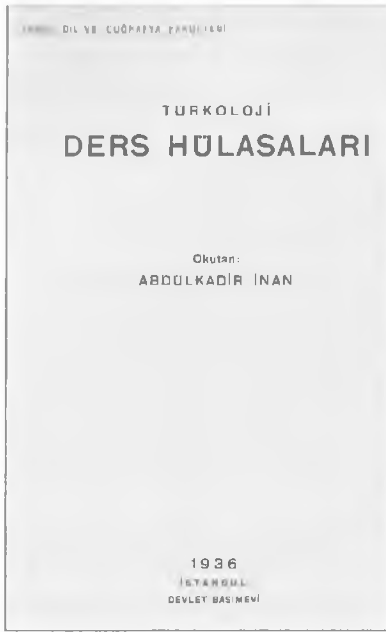
basıldı. 1936'da toplanan Üçüncü Türk Dil Kurultayı'na sunulan tezlerin hemen hepsi bu teoriye dayandırıldı ve Kurultay'da bulunan yerli ve yabancı bilim insanlarına tanıtıldı. Teori, Bükreş'te toplanan 17. Uluslararası Antropoloji ve Tarihöncesi Arkeoloji Kongresi'yle İkinci Türk Tarih Kongresi'nde de boy gösterdi.[5]

Hasan Reşit Tankut ve Dilbilim

Türk Dil Devrimi'yle birlikte antropolojik dilbilimin sözcülüğünü Hasan Reşit Tankut[6] üstlenecekti. Hasan Reşit Tankut, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde profesör olarak 1940 yılına kadar çalışmasına karşın bu fakültenin tarihçesinde aforoza uğramış bir bilim adamıydı. Son yıllarda Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin gelişimi üzerine değerli çalışmalar yayımlandı. Ama bunların hiçbirinde Hasan Reşit Tankut'a yer verilmedi. Oysa 1930'lu yıllarda Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin, o günlerdeki adıyla, Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi'nin "dil" ekseni Hasan Reşit Tankut tarafından temsil ediliyordu.[7] 30'lu yılların ikinci yarısında Güneş-Dil Teorisi'nin iki teorisyeni vardı. Bunlardan biri Hasan Reşit Tankut, diğeri Abdülkadir İnan idi. *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri – Türk Dil Bilgisine Giriş*[8] ve *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler*[9] Hasan Reşit Tankut'un 1936 yılında Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi'nden yayımlanmış kitaplarıydı. Bu iki kitap Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi'nin ilk yayınları arasında yer alıyordu. Yine aynı fakültenin kuruluş yılında yayımlanmış diğer iki kitabı Abdülkadir İnan'ın *Türkoloji Ders Hülasaları*[10] ve *Güneş-Dil Üzerine Ders Notları*[11] idi. Prof. Hasan Reşit Tankut'un bizce en önemli çalışması Ord. Prof. Şemsettin Günaltay'la birlikte hazırladığı ve Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan *Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Gerekli Bazı İzahlar*'dı.

Dil ve Tarih tezleri 1937'de İstanbul'da toplanan İkinci Türk Tarih Kurumu Kongresi'nde ilgiyle izlenmiş ve bu tezlerle Türk bilim âlemi atağa kalkmıştı. Kırkın üzerinde yabancı bilim adamının önünde, bu kez bir sergiyle desteklenen bir sunuş yapılmıştı. Bu girişim yabancı bilim adamlarını etkilemiş, birçokları duydukları derin ilgiyi sözle ya da yazıyla ifade etmişlerdi.

Almanya ve Prusya Kültür Bakanlığı'nın resmi yayın organının Kasım 1937 sayısında Doktor Helmuth Scheel'in "Türkiye'de Tarih ve Dil Hareketleri" başlıklı bir yazısı çıkmıştı. Dr. Scheel ayrıca 21 Şubat 1938 günü Berlin Üniversitesi'nde benzer bir ko-

Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi'nin kuruluş evresinde Güneş-Dil Teorisi üzerine Abdülkadir İnan'ın değerli çalışmaları vardı. Bunlar Türkoloji ders notları olarak okutuluyordu.

nuşma yapmıştı. Dr. Scheel gerek yazısında, gerek konferansında Türk Tarih Tezi ve Güneş-Dil Teorisi'ne ciddiyetle eğilmek gerektiğini vurgulamıştı. Keza, Profesör R. Hartmann'ın *Orient Nachrichten*'de, Profesör Oswald Menghin'in ise *Wiener prehistorische Zeitschrift*'te Türk Tarih Kongresi ve kongredeki Türk sergisi hakkında birer yazısı yayımlanmıştı. Bilim dünyasının bu ünlü şahsiyetlerinin yanı sıra diğer katılımcıların ve yabancı basın temsilcilerinin de Batı basınında her iki tezin önemini ifade eden yazıları yer almıştı.

Hasan Reşit Tankut ve Şemsettin Günaltay, ortak kaleme aldıkları metinde bu gelişmelerin önemini vurguluyor ve şu satırlara yer veriyorlardı: "Yeni Türkiye ve onun her sahadaki ileri hareketi, Millî Şef ve Devlet Reisi başta olmak üzere bütün Türk varlığıyla benimsendiği ve arkalandığı için, "Türk Jenisi"nin malı olan bu yeni fikir hareketi beklediği intişar sahasını çok yakın bir zamanda kaplayacak ve lâyık olduğu kıymet derecesine, elbette ki, yükselecektir."

Ancak, bu her iki tez hakkında çok şey yazılmışsa da, bilgi yumağı giderek karmaşık bir nitelik kazanmıştı. *Türk Dili Belleten*'inde yer alan bu ortak çalışma 1932-1938 arası Türk bilim dün-

yasının ana eksenini öz bir biçimde ifade ediyordu. Önce Türk Tarih Tezi ele alınıyor, ardından Güneş-Dil Teorisi irdeleniyordu.

1938 yılında artık Türk Tarih ve Dil tezleri olgunlaşmıştı. Her iki tez Üçüncü Türk Dil Kurultayı'nda, Bükreş'teki Uluslararası Tarihöncesi Arkeoloji ve Antropoloji Kongresi'nin dilbilim oturumunda ve İkinci Türk Tarih Kongresi'nde yerli ve yabancı tarih ve dil bilginlerinin incelemelerine sunulmuştu. Türk Tarih ve Dil kurumları Türk bilim dünyasının bu "en yeni ve dünya ölçüsünde önemli buluş ve görüşler"ini açıklamak ve ileri sürülen kanıtları derli toplu olarak bir araya getirmek amacıyla, her iki kurumun ellerinde bulunan kanıtları bir metin haline getirme görevini Türk Dil Kurumu Lengüistik-Etimoloji Kolbaşısı Profesör Hasan Reşit Tankut ile Türk Tarih Kurumu'ndan Profesör Şemsettin Günaltay'a vermişti. Ortak yazarlı eserin başlığı *Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Gerekli Bazı İzahlar*"dı.[12] Kitap dil ve tarih olmak üzere iki bölümden oluşuyordu. Tahmin edilebileceği gibi tarih bölümünün yazarı, kitapta açıkça belirtilmese de Şemsettin Günaltay'dı. Dil tezini ise Hasan Reşit Tankut kaleme almış-

DİL ve TARİH
TEZLERİMİZ ÜZERİNE GEREKLİ
BAZI İZAHLAR

YAZANLAR
Ord. Prof. ŞEMSETTİN GÜNALTAY
Prof. H. REŞİT TANKUT

1938
İSTANBUL
DEVLET BASIMEVİ

Türk Tarih Tezi ile Güneş-Dil Teorisi'nin savunusu görevi Türk Tarih Kurumu'ndan Profesör Şemsettin Günaltay ile Dil Kurumu Lengüistik-Etimoloji Kolbaşısı Profesör Hasan Reşit Tankut'a verilmişti.

tı. Önsöz sayılabilecek "Arsuulusal alanda dil ve tarih tezlerimiz" adlı bölüme göre, "Kemalist Türkiye" kendi bilim alanı genişletiyordu. Doğmakta olan bu fikir hareketi üzerinden çok az bir süre geçmişti. Ancak, bu kısa süreye rağmen Batı âleminde "sevindirici" akisler doğurmuştu. Bu fikir hareketinin mihverini Türk Tarih ve Türk Dil tezleri oluşturuyordu. Bunlardan ilki yedi, ikincisi ise üç yıllık bir geçmişe sahipti. Türk Tarihi Tezi 1932 Tarih Kongresi'nde ortaya atılmış, Afet Hanım Cenevre'de iken dış dünyaya tanıtılmıştı. Keza Tarih Tezi peşinden sürüklediği Dil Tezi ile birlikte Bükreş'te Uluslararası Antropoloji ve Tarihöncesi Arkeoloji Kongresi'nde bu kez çok daha geniş bir bilim çevresi önünde görücüye çıkmıştı. Tarih tezini heyet başkanı Afet Hanım, dil tezini ise Profesör Hasan Reşit Tankut sunmuştu.

Tarih Tezi'nin Savunusu

Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Gerekli Bazı İzahlar'a göre, dilin evrimiyle ilgili tarihsel süreçte aydınlatılması gereken beş husus ya da kendi deyişleriyle "mesele" vardı. Türk Tarih Tezi kanıtlanmadan Güneş-Dil Teorisi yol alamazdı. Bu beş "mesele"ye getirilecek çözüm Türk Tarih Tezi'nin aşamalı bir biçimde aydınlığa çıkacaktı. Her "mesele" bir sonraki "aşama" için gerekli tabanı oluşturuyordu. "Meseleler" sırasıyla şunlardı: "Türk Tarih Tezi'nin kabul ettiği Orta Asya'nın kuruması meselesi", "Orta Asya'nın prehistorik devirde meskûn olması ve göçler meselesi"; "Brakisefal ırkın yurdu meselesi; Türklerin anayurdu meselesi, ve "Sümerlilerin ve Ön Asya kavimlerinin Türklükle münasebetleri meselesi."

Orta Asya'da kuraklık sorunu hakkında Huntington'ın kuramı kimi tarihçiler tarafından eleştiriliyor ve kuraklığın ancak milattan sonra ortaya çıkan şartlar için savunulabileceği, önceki devirler için böyle bir kuraklığın söz konusu olmayacağı ileri sürüiüyordu. Orta Asya'nın kuraklığı üzerine birçok eser vardı ve kabul görmüş bir tezdi. Orta Asya'nın giderek kuruması Huntington'dan çok daha önce bilim dünyasınca bilinen bir durumdu. Buzul Çağı'nda kuzey kürenin yarısı önemli ölçüde büyük buz örtüsüyle kaplıydı. Bu örtünün dış kenarlarıyla Ekvator çizgisi arasında bulunan kısımları son derece nemli bir iklime sahipti. Buzul evresinin ardından Orta Asya, Arabistan, Büyük Sahra bölgeleri zamanla kuruyarak çölleşmişti. Bu durumun yerkürenin dördüncü devrinde başladığı öteden beri coğrafyacıların savunduğu bir ger-

Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi'nin "dil" ekseni Hasan Reşit Tankut tarafından temsil ediliyordu. *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler* iki ayrı kitap olarak 1936 yılında Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi'nce yayımlandı.

çekti. James Croll'un 1897'de dördüncü kez yayımlanan *Climate and Time* (İklim ve Zaman) başlıklı eserinde kuraklık tezi güçlü bir şekilde ileri sürülmüştü. Bu nedenle Orta Asya kuraklığının Huntington'ın iddia ettiği bir varsayım gibi gösterilmesi bilimsellikten uzak bir tavırdı.

Coğrafyacılara göre ekvatordan kutuplara kadar yağmurlar bölgelere az çok belirli ve düzenli bir şekilde düşüyordu. Bazı mıntıkalarda yağmur ancak yılın belirli bir mevsiminde görüiüyordu. Diğerlerinde ise kurak mevsimle yağmurlu mevsimin birbirini izlemesi yeterince kesin değildi. Buralara kış aylarında olduğu gibi yaz aylarında da yağmur yağıyordu. Ama yine de iki devir arasında düzenli bir dalgalanma olduğu görülmüştü. Buna karşılık bazı yerler, kurak mıntıka diye nitelendirilecek ölçüde yağmur görmüyordu.

Afrika'nın batı platosundan Çin platosuna kadar kuzeybatıya uzanan bir daire kavisi şeklindeki alanlar, yani Sahra'nın büyük bir kısmı ile Mısır ve Arabistan çölleri, İran yaylası, Orta Asya bu kurak alanı oluşturuyordu. Bu yörelerde kuraklığın tarihöncesi dönemlerde başladığı düşünülüyordu. İç Asya'nın kuruması sorunu etrafında doğa bilimleri açısından altı farklı kanıt vardı. Bunların ilki tektonik ya da jeolojik delillerdi. Doğu ve Batı Tür-

kistan havzaları, kısmen de Moğolistan jeoloji açısından çökmüş tektonik havzalardı. Himalaya ya da Tanrı dağları gibi dağ çemberleri ile çevrilmiş bulunan eski ve yeni devirlere ait bu havzaların pek yakın jeoloik devirlerde, yani dördüncü zamanda çözüldüğünü gösteren izlere rastlanıyordu. Altın ve Üstün dağlarının Tarım havzasına bakan yamaçlarında dördüncü zamana, buzullar çağına ait tabakalar, "dislocation"lara, yani kırılma ve yarılmalara tabiydi. Buralarda yeni volkan sahaları (filenler) buzul devri tabakalarını yarıp geçmekteydi. Birçok sıcak su kaynağının bulunması da buna kanıttı. Buna karşılık Himalaya sıradağlarının ve Tibet yüksek yaylasının pek yeni devirlerde yükselmesi sorunu vardı. Hint jeologları Buzul devrinde Tibet yaylasının bugünkü irtifasından çok daha aşağı bir seviyede bulunduğu kanısındaydılar. Dördüncü zamanın Holosen devrine ait memeli hayvan fosillerinin Himalaya dağları ile Trans-Himalaya dağları arasında 5000 metrede bulunmaları bu görüşü desteklemekteydi.

Böylece İç Asya'nın kenar dağlarının yükselerek Tarım havzasının ve diğer havzaların çukurlaşması olayı pek yeni olduğu gibi, henüz durmuş da değildi. Himalaya, Karakurum, Hindikuş, Tarım

Hasan Reşit Tankut, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde profesör olarak 1940 yılına kadar çalışmasına karşın bu fakültenin tarihçesinde aforoza uğramış bir bilim adamıydı. Fakülte tarihçelerinde adı anılmadı.

1936 Üçüncü Türk Dil Kurultayında
Ebedî Şef Atatürk
Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri İ. N. Dilmen e bir tezi okurken

ve Fergane havzaları gibi bölgelerde depremler şiddetli ve çok sıktı. Buzullar devrinde ve daha sonraları Himalaya sıradağlarının yükselmesi, denizin, nemli havzasının gittikçe çanaklaşan İç Asya'ya girmesine yavaş yavaş engel olmuştu.

Öte yandan paleontolojik delillere göre, Lop, Aral ve Hazar gibi içdeniz ve göllerin, Buzul devri ve bu devir sonrası sınırları bugünkünden daha genişti. Dördüncü zaman fosillerinden oldukları kesin bir biçimde saptanmış olan salyangoz kabuğu benzeri kalıntıların o deniz ve göllerin bugünkü kıyılarından pek uzak yerlerde ve bugünkünden daha yüksek bir seviyede bulundukları görülmekteydi. Örnek vermek gerekirse, Tarım havzasında killi topraklar içinde tatlı sularda yaşayan dördüncü zamana ait salyangoz fosilleri bulunmuştu. Bu veriler ışığında geçmişte Aral denizinin Hazar deniziyle birleştiği, belki de Balkay gölüne kadar Batı Türkistan'ın bir kısmının sürekli su tabakası altında bulunduğu ve Tarım havzasının pek geniş sahaları kaplamak üzere bataklıkları içerdiği sonucuna varılıyordu.

Morfolojik veriler üçüncü delil türünü oluşturuyordu. Bugün içinden pek az su geçen ya da yataklarında hemen hemen su bulunmayan İç Asya vadilerinin şekillerine bakılacak olursa, bu ölçekte vadilerin açılabilmesi için bugün taşıdıkları su miktarının

kesinlikle yeterli olmayacağı görülüyordu. Bu durum, bugün pek az su bulunan büyük vadilerin açılmalarının daha nemli bir devirde, buzullar devrinde gerçekleştiğini göstermekteydi. Ayrıca bugün Lop gölü gibi küçülmüş göllerin etrafında değişik yükseklerde göl taraçalarına rastlanmaktaydı. Bu şekiller, göllerin eski kıyı ve seviyelerini gösteren en belirgin kanıtlardı.

Akarsu ve göl ya da içdeniz şeklinde durgun sular hidrografik delilleri ortaya koyuyordu. Bu şekiller İç Asya'nın su miktarının azalıp su seviyelerinin sürekli inmesi sonucunda göllerin çevrelerini daraltmalarından ve kıyılarda bıraktıkları çökellerden anlaşılmaktaydı. Geçmişte, aktıkları vadilere ya da yataklarına bıraktıkları çakıl, kum, kil gibi maddelerle göllere döküldükleri anlaşılan ırmakların, birçok yerde bugün hedeflerine varamadıkları görülmekteydi. Zaten bu durum aşağı yukarı yarım yüzyıldan beri göl seviyesinin değişimiyle ortaya çıkıyordu.

Bir başka delil kümesi "glasiyolojik"ti. Gerek Tanrı dağlarının, gerek İç Asya'yı güneyden çeviren dağların üzerinde bulunan buzulların aşağı uçlarının bugünkü alt seviyelerinden 400-500 metre daha alt bir düzeye inmiş oldukları bıraktıkları moren depolarından anlaşılıyordu. Böylece, buzullar ve bu devri izleyen devirde yüksek dağlar üzerinde, daha çok su depo edilmişti. İç Asya'yı

1936 Üçüncü Türk Dil Kurultayında
Ebedî Şef Atatürk
Teneffüs salonunda yerli ve yabancı dilcilerle birlikte

akarsular şeklinde besleyen bu su kuleleri yavaş yavaş eriyerek yöreye daha az su göndermeye başlamıştı.

Son olarak klimatolojik deliller gündeme geliyordu. Bugün İç Asya'nın buharlaşmanın yağışlara oranla daha fazla olduğu bazı yerlerinde görülüyordu. Özellikle Batı Türkistan diye nitelenen kısımlarında izlenen yağış ve buharlaşma ölçümleri ki Batı Türkistan'da 1850 yılından beri gerçekleştiriliyordu, ve göl seviyesinin değişim ölçüleri, kısa ve uzun süreli birçok iniş çıkış göstermesine rağmen, genelinde bu bölgelerin giderek kuraklaştığını gösteriyordu.

Böylece göç kurgusu için gerekli kuraklık tezi ana hatlarıyla kanıtlanmış oluyordu. Makale, tüm bu bulgulara varabilmek için o günlerde pek yaygın olmayan Fransızca, Almanca ve İngilizceden oluşan zengin bir kaynakçaya gönderme yapıyordu. O yıllarda Türkiye'de dış literatüre bu denli açılan başka bir bilim alanı yoktu. Türk Tarih Tezi'ni kanıtlamak amacıyla o günün uluslararası kıstaslarıyla bilimsel sayılabilecek bir yöntem izleniyordu. Türk Tarih Tezi, son kertede bir tezdi; farklı disiplinleri bir araya getiriyordu. Günümüzdeki birçok tezden daha bilimsel yöntemlerle işlenmişti. En azından o günkü bilimsel birikimi ortak bir havuzda topluyordu. İlk "mesele"nin çözümünde kullanılan tektonik, jeolojik, paleontolojik, morfolojik, hidrografik, glasiyolojik ve klimatolojik veri yumağı bile bugünkü tarihçiliğimiz ötesinde, daha derin yöntemlerin söz konusu olduğunu kanıtlıyordu.

İkinci mesele "Orta Asya'nın prehistorik devirde meskûn olması ve göçler meselesi" idi. Prehistorik devirde Orta Asya'nın meskûn bir kültür merkezi olduğunu eleştirenler, Türkistan'ın eski bir kültür kaynağı ve Türklerin anayurdu olamayacağını ve böylece "göçler meselesi"nin de hayal mahsulü olduğunu söylüyorlardı. Türk Tarih Tezi'ne göre ise Türkistan en eski kültür merkezi ve Türklerin anayurduydu. Türklerin anayurdu olarak kabul edilen Türkistan mıntıkasında Anau'da bir Amerikan kurumu adına arkeolog Raphael Pumpelly tarafından otuz küsur yıl önce yapılan kazı, Asya tarihi hakkında o zamana kadar edinilmiş bilgiyi temelinden sarsacak sonuçları gün yüzüne çıkarmıştı. Bunlar *Exploration in Turkestan* başlıklı eserde açıklanmıştı. Güney Sibirya'da ve Lop Nor gölü mıntıkasında yapılan araştırmalar, kazılarda ele geçen avadanlıklar, tarihöncesi devirlerde Orta Asya'nın neolitik ve kalkolitik kültür alanı olduğunu ortaya koymuştu. Gerçi Orta Asya'da paleolitik bulgulara henüz yeteri ölçüde ulaşılmamıştı. Ancak, o güne kadar İç Asya'da esas-

Ebedî Şef Atatürk'ün başkanlığı altında
Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulunun 4. 1. 1933 toplantısı

lı ve geniş çaplı araştırma ve kazı yapılmadığı da bir gerçekti. Sven Hedin ve Aurel Stein'in yaptıkları araştırmalar ise, yüzeysel bir keşif niteliğinden öteye geçmemişti. Bu nedenle bu kadar yetersiz bir incelemeye dayanarak İran yaylasının paleolitik kültür açısından Türkistan'dan eski olduğunu iddia etmek bilim açısından tutarsız bir davranıştı. Kuzey İran'ın doğu kesiminde yapılan sondaj gibi dar bir araştırmaya dayanılarak kesin hüküm verilemezdi. Bir olasılık, milattan 1500 yıl önce bu bozkırlarda uygarlığın önemli ölçüde çökmesi, doğudan ve kuzeyden akıp gelen kavimlerin yerli halkı ve kültürlerini silip süpürmüş olmasıydı. Arkeolojik açıdan buzul devrinde İran yaylasının meskûn olduğu düşünülmüyordu. Jeolojik durum böyle bir varsayımı dışlıyordu. Anadolu kazılarında paleolitik devre ait gibi görünen bazı buluntuların, Türk Tarih Tezi'ne ters düştüğü söylenemezdi. Çünkü Orta Asya'nın paleolitik devirleri hakkında hüküm verebilmek için buralarda hiç olmazsa, Avrupa'da ya da Mezopotamya'da yapıldığı kadar kazı ve araştırma gerçekleştirilmeliydi. Nitekim Pumpelly'nin Anau'da ve Aural Stein'in Lop Nor'da yaptıkları kazılar, Güney Sibirya kurganlarında bulunan eşyalar, İç Asya'nın neolitik ve kalkolitik kültür itibarıyla Ön Asya'ya oranla daha erken evrelere tarihlenmesine neden olmuştu.

Alman Devlet Arkeoloji Enstitüsü, düzenlediği olağanüstü bir toplantıda Türk Tarih Kurumu Başkanı ve Bolu Mebusu Hasan Cemil Çambel'i oybirliğiyle enstitünün aslî üyeliğine seçmişti.

Alpin Irkın Yurdu Anadolu

Yazarlara göre, Türk Tarih Tezi'nin açtığı küresel, o günkü deyimle "âlemsarar" geniş ufuk, Türk Dil Tezi'ni de küreselleştirmişti. Türk dilbilgisi geçmişini tarihöncesine kadar vardırabiliyorsa bu Türk Tarih biliminin menşeine ulaşmasıyla, geçmişi fethetmesiyle mümkün olmuştu. Buna karşılık, Türk Dil Tezi'nin odakladığı "büyük ışık", tarih biliminde karanlık kalmış uzak ve derin köşeleri aydınlatmaya başlamıştı. Eğer Türk tarih bilimi ilk insanı tanıma konusunda başarı gösterebiliyorsa bu, Türk Dil biliminin sözcük fosillerini anlamlı kılması sayesinde gerçekleşmişti. Çünkü "Türk Jenisi" Atatürk'ün "şaşmaz eseri" Güneş-Dil Teorisi, ilk insanın ilk ses parçasını ve ilk anlamlı sözünü bulup meydana çıkarmıştı.

Ruh ve fikir parçası olan sözcük, çıktığı gövdenin manevî konusundan birer zerre taşır ve kurduğu yapıda sahiplerinin fiziksel niteliği herhangi bir değişime uğramadan yaşardı. Söz bir aynaydı; içinde onu söyleyenin heyeti görülürdü. Dil ve tarih bilimleri, tıpkı söz ile insan gibi, iki ayrı varlık oldukları halde, daima bir çalışır ve beraber yaşarlardı. Böyle olduğu içindir ki *anthropos*, yani insanla ilgili bilimlerin topuna birden antropoloji denmişti. Türk Tarih Tezi ve Güneş-Dil Teorisi ikiz kardeşti. Böylece

birlikte Türk antropolojisini inşa ediyorlardı. Nitekim, tüm bu gelişimi başlatan Atatürk'ün Türk insanına her yönüyle eğilmesi ve değer vermesi geniş anlamıyla antropolojinin sembolik bir ifadesi idi. Bu bağdaşıklığın, uyumluluğun anlamını Hasan Reşit Tankut Alpin ırkta sınıyordu. Tarih, Alpin ırkı ve onun yaşamını ortaya koyuyordu. Somatoloji şubesi, bunun fiziksel niteliğini saptıyordu. Coğrafya yaşadıkları yerleri hudutlandırıyordu. Arkeoloji tarattıkları kültürü bulup çıkarıyordu. Dil bilimi ise, bütün bunların sözle ifade edilmesini sağlıyordu.

Bir fosil olan Alp sözcüğü bizleri birçok bağlamda yönlendiriyordu. O günkü dillerde yaşayan bu fosilin ancak akisleri ve izleriydi. Avrupa'nın göbeğinde toplu olarak ve kimi yörelerde serpinti halinde yaşayan bu izlerin bir tablosu çıkarılıp Türkçedeki eşleriyle karşılaştırılır ve gerisingeriye tarihöncesine doğru çevrilip orada yeniden kurgulanırsa, ya da Hasan Reşit'in deyimiyle "rekonstitüe" edilirse, Alp sözcüğünün ne denli küresel bir nitelik kazandığı görülürdü. Nitekim, Alp birçok dilde, sırasıyla dağ kümesi, ada, dağ, (dağ adamı, parlak ve granit kütlesiyle örtülmüş demir dağ); yüksek dağlarda yayla ve mer'a; cesaret, kahramanlık, yiğitleri tanımlayan isim; beyaz, ışık, parlak (tebeşir dağı, beyaz memleket, beyaz toprak, beyaz kum, kuğu kuşu, yaldızdağ,

1936 Üçüncü Türk Dil kurultayı başlangıcında Türk Tarih Kurumu'nun verdiği çaydan sonra
Ebedî Şef Atatürk
Ecnebi dil bilginleriyle görüşürken

1936 Üçüncü Türk Dil Kurultayında
Ebedî Şef Atatürk
Teneffüs sırasında büyük şair Abdülhak Hamit'le görüşürken

beyaz su, beyaz balık); hayal, peri (güzel kızlara ve kahraman erkeklere mahsus isimler); cin, fena ruh; kâbus (mahir, sanatkâr, cadı, hortlak, ateş alevinin görünüşü, gulyabani, şerir ruh, albastı) anlamlarına geliyordu. Bu anlamların hepsinde bir bolluk, çokluk, keskinlik ve aşırılık gösteren bir şiddet vardı.[13]

Güneş-Dil Teorisi'nin Kaynakları

Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Gerekli Bazı İzahlar Türk Dil Tezi'nin ana eksenini Güneş-Dil Teorisi'nin oluşturduğunu yazıyordu. Güneş-Dil Teorisi, sözün ve dilin doğuşunu güneşin etkisinde arayan ve söz gelişimini oluşturan etmenler ile dilin evrimindeki düzeni tarihöncesinde ve ilk insan psikolojisinde inceleyen bir sistemdi. Teorinin tarihi çok yeni olsa da bu konuda bilimsel incelemeler çok eski bir dilin varlığına dayandığını gösteriyordu. Bu bilimsel incelemeler üç evreye dikkat çekiyordu. Evrelerden ilki "Türk dil haznelerini toplama devri"ydi. Karşılaştırma yapmaksızın toplamadan ibaret olan bu süreç yıllarca sürmüştü. Böylece ortaya konan malzemenin analitik olarak incelenmesi, Türk diller grubunun kendisine özgü eski ve köklü bir kaynağa sahip olduğu görüşünü destekliyordu. Bu görüş Güneş-Dil Teorisi'nin "rüşeym"iydi. İkinci evre "Dil yapısını an-

layış devri"ydi. İncelemeler çoğaldıkça Türk dil yapısının niteliği, Türkçede mevcut söz ve eklerdeki düzen ve semantik delilleri kavranmaya başlandı. Teori bu evrede "rüşeym" halinden çıkmış, kendini sezdirmeye, hatta göstermeye başlamıştı. Üçüncü evre ise "komparatif sezgiler devri"ydi. Bu evrede Türkçe diğer dillerle karşılaştırılıyordu. Türk dil gruplarının başka diller ve dil gruplarıyla doğrudan doğruya ve çok yakından bir ilişkisi olduğu seziliyor, ancak bunun derecesi, niteliği ve nedeni kesin olarak saptanamıyordu. Zira elde bir yöntem yoktu. Nihayet dilin ve dillerin kökeni üzerinde durmak, işi baştan kavramak gerektiği kanaatine varılmıştı. Ve elde mevcut bütün bilgilerin yeniden bu buluşlara ve sezişlere göre sentezi sonucu Güneş-Dil Teorisi ortaya çıkıyordu.

Kuramıyla "Türk Dil Ekolü"nün temeli olan Güneş-Dil Teorisi dağınık ve yöntemsiz çalışmalara son vermiş, seziş ve buluşları antropoloji sahasına çekerek sistemleştirmişti. Türk "jenisi"nin, yaratıcılığının ürünü olan Güneş-Dil Teorisi'ni "büyük şef Atatürk"ün dehası aydınlatmıştı. "Türk şeref ve istiklâlinin kurtarıcısı olduğu kadar Türk ilminin yapıcısı olan Büyük Şef", Türk Dil Ekolü'nün kuruluşunu adım adım izlemişti. O nedenle Güneş-Dil Teorisi'nde Kemalist Türkiye'nin yarattığı toplumda ve edindiği zihniyette belirgin bir biçimde var olan berraklık gözleniyordu. Güneş-Dil Teorisi'yle Türk dili ilk hamlede "İslâmistik" kaydından kurtuluyor, diğer bağımsız diller arasında saygın bir konum elde ediyordu.

Bu teoriyi, ilk önce Türkçenin tarihsel ve tarihöncesi geçmişini yeniden canlandırmak üzere uygulayan Türk dilciliği, çalışmalar ilerledikçe, Hint-Avrupa ve Semitik dillerle Türk dili arasındaki bağlantıların da bu teori ile daha sarih ve daha kati bir şekilde aydınlandığını görmüştü. İşte bu çalışma aşamalarındadır ki Türk Tarih Tezi'nin neolitik ve kalkolitik uygarlığın ilk önce Orta Asya'da ortaya çıktığı ve sonra göçle ve değişik kollarla dünyaya yayıldığı görüşü Güneş-Dil Teorisi'ni doğrulayan önemli bir kanıt oldu. Ve bu aşamadan sonra Türk Tarih Tezi ve Türk Dil Tezi omuz omza yürümeye başladı. Türk Tarih Tezi'ne göre "yüksek kültürün ilk beşiği Türk anayurtları"ydı ve bu kültürü kuran ve bütün dünyaya yayanlar da Türklerdi. Türk Dil Tezi'ne göre ise "bu millet yarattığı kültür eserlerinin adını ve bu eserlere bağlı fikir sistemlerini Asya'dan sonra Avrupa'ya, Amerika'ya ve bütün dünyaya birlikte götürmüş ve içlerine girdiği uluslara da yaymıştı." Bu nedenle Türkçe insanlık tarihi içinde incelenmeliydi.

Bu bilimsel yoldu. Türk dilini, Türk Dil Tezi genişliğinde olmasa da, Hint-Avrupa ve başka gruplar ile birleştirerek bir ana grup halinde inceleyen bilim insanları vardı. Henry Sweet'in Aryo-Altaik grubu, H. Holger Pedersen'in Nostratik grubu, Heinrich L. Koppelmann'ın Önasyatik grubu bu esasa dayanıyordu. Türk Dil Tezi tarih ile tarihöncesi arasında bir sınır tanımıyordu. Dil, sürüp giden bir akın olduğu için onun tarihöncesine bakmak ve orada ilk insanın yaşamıyla ilgilenmek gerekirdi. Dilin oluşum yasaları buradan başlıyordu ve tarih aşamasında sonraki gelişmeler ve yerel yapılanmalar buna dayanıyordu.

Türk Dil Tezi monojenist bir anlayışla kurgulanmamıştı. İlk insandan Türk, ilk dilden de Türkçe kastedilmiyordu. Gerek Türk Tarih Tezi, gerek Türk Dil Tezi Orta Asyalı brakisefal Türklerin sadece ilk neolitik uygarlığı yaratan ve göçlerle o uygarlığı dünyaya yayan insanlar olduğunu savunuyordu. Neolitik medeniyetin ilk önce Orta Asya'da ortaya çıktığı dünya bilim çevrelerinde öteden beri ileri sürülen bir savdı. Nitekim bu görüşleri en gelişmiş şekliyle Eugene Pittard gündeme getirmişti.

R. R. Schmidt, Ofnet'te mezolitik bir alanda yaptığı araştırmalar sırasında birtakım kesik kafaların gömülü olduğu mezarları bulunca, o anda insanlığın ya da hiç değilse Avrasya insanlığının primitif tarihinin en heyecanlı sorunlarından biriyle karşılaşmıştı. Avrupa'nın bu coğrafyasında çıkan mezarlar bir yandan üst paleolitik ve diğer yandan Cilalı Taş devirlerine dayanan arkeolojik bir kapsam içinde, brakisefal insanlara ait bir kafa grubunu antropologların gözleri önüne seriyordu. Söz konusu tek bir kafa değildi. Böyle olsa tartışma götürürdü. Oysa birçok kafadan oluşan bir buluntuydu. Bu brakisefaller kimlerdi? Bu mezarlarda ne arıyorlardı? Orta ve Batı Avrupa için o güne kadar bilinmeyen bir morfoloji gösteren bu buluntular nereden gelmişti? Bunların vatanı neresiydi?

Bu brakisefal kafataslarına sahip adamların, birlikte gömüldükleri morfolojik açıdan başka bir tipi oluşturan diğer insanlarla bağlantıları ne olabilirdi? Brakisefallerin diğer insanlara karşı önemli bir rol oynadıkları şüphe götürmezdi. Ancak, bu rol neydi? Eugene Pittard, *Irklar ve Tarih* adlı eserinde Ofnet'te meydana çıkarılan brakisefallerden söz ederken, o mezarlarda gömülü insanların yüzde kırkını oluşturan bu brakisefallerin Asya'dan gelmiş beşer yığınının bir "alemdar"ı, ya da öncüsü olduklarını kaydetmişti. Bu insanlar, toplumsal devrimlerin en büyüğünü getirmiş olmaları açısından dünya tarihinde önemi büyük olan bir

ırktı. Bilim dilinde bunlara Homo Alpinus adı verilmişti. Bu istilacı kavimler Avrupa'ya gelmeselerdi, bu kıtada insan manzaraları açısından paleolitikten önceki devirlere özgü yapı sürgit devam edecekti. Eğer Çin Seddi tarzında yüksek bir duvar Avrupa'yı dünyanın diğer kısımlarından ayırmış olsaydı, Avrupa hâlâ avcılık düzeyinde kalmış bir beşeri sermayeye sahip olacaktı. Okyanuslara açılan ilk gemicilerin Avusturalya'da, Malenezya'da ya da Amerika'da karşılaştıkları insan manzaraları Avrupa için de geçerli olacaktı. Ancak, Avrupa'nın çevresi aşılmaz sularla çevrili değildi. Avrupa dışındaki uygarlıklar sürekli değişime uğruyor, bu uygarlıkların getirdikleri yeni yaşam tarzları her yöne yayılıyordu. Mezolitik devrin sonlarına doğru Avrupa'da öteye beriye dağılmış insan grupları mağaralarda ve korunaklı yerlerde, bir kısmı kulübelerde yaşamaktaydılar. İçlerinden bazıları avcılıkla ve özellikle geyik avcılığıyla, deniz kıyısında yerleşenler ise kıyılara özgü kabuklu hayvan avıyla uğraşıyorlardı. Bu insanlar tarımdan bihaberdiler. Onlar için en büyük olay, köpeği ehlileştirmek olmuştu. Eğer Asya'da, gündelik yaşam köklü dönüşümlere uğramasaydı Avrupa'nın yukarıda açıklanan hayat tarzı ilanihaye sürüp gidecekti. Oysa, insanlar, önce ufak gruplar –ki Ofnet'te böyle olmuş olması ihlimali büyüktü– daha sonra daha yoğun göç-

1936 Üçüncü Türk Dil Kurultayında
Ebedî Şef Atatürk ve Millî Şef İnönü
Tezleri dinlerlerken

1936 Üçüncü Türk Dil Kurultayında
Ebedî Şef Atatürk ve Millî Şef İnönü
Bir teneffüs sırasında görüşürlerken

men kafileleri halinde Avrupa'ya göç etmiş, bu kıtaya kendi uygarlıklarını getirmişlerdi.

Eugene Pittard, mezolitik devrin sonlarında Avrasya'yı iki yapraklı bir deftere benzetiyordu. Bu defterin Avrupa yaprağı üzerinde göçebeler ve özellikle avcılar vardı; bunlar ne hayvan beslemeyi, ne de toprağı ekmeyi biliyorlardı. Paleolitik evrede yaşamış tüm insanlar gibi, ataerkil sisteme tabi ve ufak gruplar halinde yaşıyorlardı. Avrupa'nın bu mezolitik halkının belirli bir yoğunlukta bulunması olanaksızdı. İktisadi hayat şartları buna mani idi. Tıpkı günümüzde avcılıkla yaşayan ve bu nedenle her gün yer değiştirmek zorunda olan insanlar gibi tarihöncesinin bu insanları da mekân değiştiriyorlardı. Defterin diğer yaprağı Asya'ya özgüydü. Burada yoğun ve toplu olarak yaşayan insanlar toprağı ekiyor, hayvanları ehlileştiriyorlardı. Avcılık çok tali bir uğraştı. Yabani bitkiler arasından yenilebilecek, meyve veren ve buğday, arpa, darı gibi gözleri önünde ilanihaye üretilmesi mümkün olanları ayırmışlar, domuzu, öküzü, keçiyi, koyunu ve özellikle atı ehlileştirmişlerdi. Bu hayvanları bir yandan koruyor, diğer yandan üreyip çoğalmaları için ortam oluşturuyorlardı. Böylece güvenilir bir yaşam tarzına ulaşmışlardı. Kıtlık tehlikesine karşı tahıl depolayarak önlem alıyorlar, böylece nüfus olarak da çoğalıyorlardı.

Kendi aralarında topluluklar oluşturuyorlardı ve bugünküne benzer bir yaşam tarzı ortaya çıkıyordu. Bu derece farklı yaşam tarzı olan bu iki beşer grubu, ne kadar süre birbirlerinden habersiz yaşamıştı? Henüz bunu belirlemek olanaksızdı. Grupların "tanışması" Asyalıların Batılı komşularının ülkelerine geçmeleriyle mümkün olacaktı.[14]

Proto-Türk Dili

Türk Dil Kurumu'nun *Türk Dili Belleten*'i Güneş-Dil Teorisi'ne geniş yer ayırdı. Hasan Reşit Tankut bu alanda öncü işlevi görmüş, derginin hemen her sayısına katkıda bulunmuştu. Türk Dil Kurumu etimoloji çalışmalarına ayrı bir önem vermişti. Dilbilim ve etimoloji alanındaki çalışmaları, Güneş-Dil Teorisi yöntemlerinin incelenmesi, bu yönteme göre dil etütleri ve karşılaştırmalar derginin ana eksenini oluşturmuştu. Hasan Reşit Tankut, etimoloji çalışmalarının başlangıç aşamasında yazdığı önsözde, yapılan incelemelerin "Eur-Asie" ve Yakın Asya dillerine öncülük etmiş eski bir Türk dilinin varlığını ortaya koyduğunu söylüyordu. Bu dile Proto-Türk adını veriyordu. Proto-Türk dilinin vatanı Orta Asya idi. İlk kültürü yaratan Orta Asyalı halk, ilk kültür dilini de işlemişti. Oradan kopup dört tarafa ve beş kıtaya yayılan göçlerden bazıları bu kültür dilini bütün hazinesiyle beraber götürmüştü. Onların dili Proto-Türk grubunu oluşturuyordu. Bazı kavimler birçok kültür sözcüklerini ödünç almış, onları gittikleri yerde sonuna kadar korumuşlardı. Bunların dili Proto-Türk'ten etkilenmiş "non-Turque" (Türk olmayan) dillerdi.

Her devrin neolojizmi eski sözcüklerden yeni anlamlar çıkarır ve böylece sözcükler ilk anlamından koparak farklı bir ifade gücü kazanırdı. İncelemeler en çağdaş sözcüğün mutlaka eski bir sözcüğün yeni anlamdaki dönüşümüne göre şekil değiştirmesi üzerineydi. Hasan Reşit Tankut örnek olarak Grekçedeki "elektron" sözcüğünü veriyor, bunun Türkçe "yaltırık" sözcüğünün deformasyonu olduğunu iddia ediyordu. *Belleten*, bu tür birçok örneği içeriyordu. Spor, atlet, botanik, agriculture, Anadolu, Efes, Fırat bunlardan bazılarıydı.[15]

Sonuç

Türk Dili ve Tarih tezleri, 1936 Üçüncü Türk Dil Kurultayı'nda, Bükreş'te 1937'de toplanan 17. Uluslararası Arkeoloji ve Tarihön-

cesi Arkeoloji Kongresi'nin dilbilim seksiyonunda[16] ve 1937 İkinci Türk Tarih Kongresi'nde yerli ile yabancı tarih ve dil bilginlerinin incelemelerine sunulmuştu. Bugünkü bilgilerimiz doğrultusunda bilimsellikleri tartışıladursun, bu tezler on yıl gibi kısa bir sürede antropoloji ve tarihöncesi arkeoloji bilim dünyasında Anadolu halkı ve Türklerle ilgili önyargıların kırılmasını sağladı. Türklerin kökeninin sarı ırka mensup olduğuna yönelik genel kanı çürütüldü ve bilim çevrelerinin geniş bir kesimi bu tezlerin anlamlı olduğu kanısına vardı. Türk Tarih ve Dil tezleri sayesinde Anadolu insanı "sınıf atladı" ve Avrupa insanıyla aynı kefeye konulmaya başlandı. Yoksa dönemin antropoloji ve tarihöncesi arkeoloji alanında en saygın kongresi olan ve iki yılda bir yapılan Uluslararası Prehistorik Arkeoloji ve Antropoloji Kongresi'nin on yedincisinde, büyük bir coşku ve bilim adamlarının oybirliğiyle bir sonraki kongrenin 1939 yılında Türkiye'de yapılmasına karar verilmezdi.[17] Keza Türk Tarih Kurumu'nun arkeoloji çalışmaları dünya ölçeğinde ses getirmiş, kurum uluslararası düzeyde saygın bir konum elde etmişti. Uluslararası alanda en güçlü arkeoloji kurumlarından biri olan Alman Devlet Arkeoloji Enstitüsü, Alman arkeoloğu ve sanat tarihçisi [Johann Joachim] Winckelmann günü şerefine düzenlediği olağanüstü bir toplantıda Türk Tarih Kurumu Başkanı ve Bolu Mebusu Hasan Cemil Çambel'i oybirliği ile enstitünün aslî üyeliğine seçmişti.[18]

Notlar

1. Falih Rıfkı Atay, *Çankaya – Atatürk'ün doğumundan ölümüne kadar*, İstanbul: Bateş A.Ş., 1980, s. 466-480..
2. Prof. Dr. Herbert Melzig (der.), *İnönü diyor ki – Nutuk Hitabe Beyanat Hasbihaller*, İstanbul: Ülkü Basımevi, 1944, s. 88-89.
3. Âfet, "Güneş Kursu," *Türk Dil Kurumu – Türk Dili Belleten*, no: 27-28, Şubat 1938, İstanbul: Devlet Basımevi, 1938 s. 1-3.
4. Cari Christian Clemen, *Les religions du monde: leur nature, leur histoire*, Paris: Payot, 1930.
5. "Türk Dil Kurumu'nun Kuruluşundan Beri Çalışmaları Hakkında Rapor," *Türk Dil Kurumu – Türk Dili Belleten* no: 31-32, İlkteşrin 1938, İstanbul: Devlet Basımevi, 1938, s. 47-48.
6. Hasan Reşit Tankut (doğum: 1891 Elbistan-ölüm: 1980), Şam İdadisini ve Mülkiye Mektebi'ni 1913 yılında bitirdikten sonra, maiyet memurluğu, kaymakamlık, mülkiye müfettişliği gibi görevlerde bulundu. Kurtuluş Savaşı'na katıldı. IV. Dönem Muş ile V., VI., VII ve VIII. Dönem Kahramanmaraş milletvekili olarak görev yaptı. TBMM üyeliğini 1960 yılına kadar sürdürdü. Türk Dil Kurumu kurucuları arasında yer aldı, 1935-1950 arasında kurumda ikinci başkanlık yaptı, Etimolojik ve Lingüistik Filoloji Kolları Başkanı ve Genel Sekreteri olarak çalıştı. 1936-1940 yılları arasında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak görev yaptı. Eserleri: *Güneş-Dil Teorisi'ne Göre Dil Tetkikleri-Türk Dil Bilgisine Giriş* (1936), *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler* (1936), *Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Gerekli Bazı İzahlar* (1938), *Türk Dil Kurumu Genel Yazmanı Hasan Reşit Tankut'un Türk Dili Üzerine Söylevleri, Demeçleri ve Yazıları* (1949), *Köylerimiz Dün Nasıldı? Bugün Nasıldır? Yarın Nasıl Olacaktır?* (1939), *Maraş Yollarında* (1944), *Zazalar Üzerinden Sosyolojik Tetkikler* (1937).
7. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin adına dil sözcüğünün eklenmesini Afet İnan anılarında şu satırlarla ifade ediyordu:
   "Fakültenin adına dil kısmının eklenmesi ise, yine bu hazırlık safhalarının ikinci merhalesindedir. Dil meselesinde Atatürk'ün gayesi iki cepheli idi.
   1. Evvelâ Türk ve Türkiye tarihine kaynaklık edecek bütün eski dillerin öğretimi ve tetkik merkezleri Fakülte'de kurulmalı ve bu maksatla yabancı uzmanlar kendi memleketimizde, Türk talebelerini bu çeşit kollarda yetiştirmeli idi. Bunun için Orta Asya Türk tarihi ile ilgili Çinceden başlayarak, Sinoloji, Hindoloji, Sümeroloji, Hititoloji, Hungarolojiden gayrı klâsik dillerden Lâtince, Yunanca, Arapça ve Farsça kürsüleri, fakülte kuruluş programında yer almış bulunuyordu. En eski diller-

den Sümercenin Türkçe ile akrabalığı umumiyetle bu dili bilenler tarafından kabul edildiğine göre, bizde de bu sahada incelemeler yapılması gerekiyordu. Aynı zamanda, bu eski dillerin incelenmesi ile Türk tarihi kaynaklarından, bizzat Türklerin faydalanması sağlanacak ve bu dillerin eski ve yeni Türkçe ile mukayeseleri ilmî metotlarla tespit edilme imkânı olacaktı. Bu esaslara göre kurulacak kürsülerde, bir taraftan filolojik öğretim yapılırken, diğer taraftan da asıl tarihimizin ana kaynaklarını bu günkü dilimize salâhiyetle çevirebilecek gençlerin yetişmesi lâzımdı. Tarihin araştırma metotlarını tetkik ederken sentez yapabilmesi için, filolojik belgelerin asıl mütehassısları tarafından hazırlanması lâzımdı. Çünkü bu binlerce yılın ötesinde evvelâ yazıları tamamen unutulmuş ve yeniden okunabilmiş (çivi yazısı) ve bazıları da henüz okunamamış (Eti hiyeroglifleri) yazı sistemlerini öğrenmek ve sonra da bunlarla yapılan, yine tamamen ölü diller olan Sümer, Akat, Hitit metinlerini tarihe yardımcı malzeme olarak Türk filologların tetkik etmesi ve ortaya koymaları icap ediyordu.
Atatürk, bu meselelere bilhassa çok önem verdiği için, fakülte kuruluş programında bütün bu dillerin ayrı ayrı yeri olmuştur. Böylelikle bütün bu kolların enstitüleri profesörlerden talebesine kadar kurulmalı, kütüphaneleri olmalı ve Ankara Fakültesi bu bakımdan "humanitaire" bir zihniyetin hâkim olacağı bir ilim merkezi haline gelmeli idi. Çünkü 20. asrın hümanist cereyanının, ana kaynaklarının bunlardan çıkacağı muhakkaktı. Bu, bir taraftan dünya medeniyetine hizmet, diğer taraftan, Türk tarihinin karanlıklarına ışık vermek olacaktı.
2. Dil bakımından, Atatürk'ün ikinci hedefi, bütün lehçeleriyle Türk dilinin bugünkü ve dünkü durumunun ilmî yollarla tespit edilebilmesidir. Dil Kurumu'nun çalışmaları arasında bu esas olmakla beraber, asıl Fakülte'de bu konuların yer alması gerekiyordu. Aynı zamanda dil nazariyelerinin incelenmesi ve Türk dilinin bu nazariyelerdeki yerinin tâyin edilmesi icap ediyordu.
Bütün bu dil meseleleri yanında, Atatürk'ün önemle üzerinde durduğu mesele, yabancı diller öğretilmesi idi. Çünkü bugünkü medenî ve beynelmilel dillerin esas yardımlarına her bakımından ihtiyaç olduğu kabul edilerek, bu Fakülte'de yüksek öğretim mevzuu olması hedefi tutulmuştur. Çünkü asrımızın beynelmilel kültür dillerini sadece bir lisan bilme olarak değil, o dilin üniversite çapında ilmî esaslarını, edebiyatını, hatta filolojisini bilmenin zaruretine inanarak, bütün bunların ilk programda yer alması düşünülmüştür."
(Afetinan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1959, s. 217-225.)

8. H. Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri – Birinci Kitap: Türk Dil Bilgisine Giriş, Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi*, İstanbul: Devlet Basımevi, 1936.

9. H. Reşit Tankut, *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler – İkinci Kitap – Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi*, İstanbul: Devlet Basımevi, 1936.

10. Abdülkadir İnan, *Türkoloji Ders Hülasaları – Tarih, Dil ve Coğrafya Fakültesi*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1936.

11. Abdülkadir İnan, *Güneş-Dil Teorisi Üzerine Ders Notları Türkoloji II – Tarih, Dil ve Coğrafya Fakültesi*, İstanbul: Devlet Basımevi, 1936.
12. Ord. Prof. Şemsettin Günaltay & Prof. H. Reşit Tankut, *Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Gerekli Bazı İzahlar*, İstanbul: Devlet Basımevi, 1938.
13. Alp sözcüğü ile ilgili kapsamlı bir makale için Bak: H. R. Tankut, "Dil Yolu ile Tarih – 'Alp' Kelimesi ve Alpin Irkın Yurdu," *Türk Dil Kurumu – Türk Dili Belleten*, no: 27-28, Şubat 1938, İstanbul: Devlet Basımevi, 1938, s. 52-66.
14. Eugene Pittard, "Neolitik Devirde Küçük Asya ile Avrupa Arasında Antropolojik Münasebetler," *Belleten*, cilt II, sayı 5/6, II. Kânun-Nisan 1938, s. 19-38.
15. Cevat Abbas Gürer, " 'Spor' ve 'Atlet' Sözleri ve Üremeleri Üzerine iki Konferans," *Türk Dil Kurumu – Türk Dili Belleten*, no: 27-28, Şubat 1938, İstanbul: Devlet Basımevi, 1938, s. 40-51; Dr. M. Ali Ağaka, "Botanik Sözünün Kaynağı Etrafında Bir Araştırma," *Türk Dil Kurumu – Türk Dili Belleten*, no: 27-28, Şubat 1938, İstanbul: Devlet Basımevi, 1938, s. 72-76; A. Dilaçar, "Güneş-Dil Teorisine Göre Agriculture kelimesinin Tetkiki," *Türk Dil Kurumu – Türk Dili Belleten*, no: 27-28, Şubat 1938, İstanbul: Devlet Basımevi, 1938, s. 77-96; H. R. Tankut, "Etimoloji Araştırmaları: Efes-Ephesos," *Türk Dil Kurumu – Türk Dili Belleten,* no: 31-32, İlkteşrin 1938, İstanbul: Devlet Basımevi, 1938, s. 163-170; A. Dilaçar, "Anadolu Toponimisi ve Fırat Adı – Anadolu Toponimisinde Substratum," *Türk Dil Kurumu – Türk Dili Belleten,* no: 31-32, İlkteşrin 1938, İstanbul: Devlet Basımevi, 1938, s. 171-192.
16. H. R. Tankut, "Prehistuvara doğru bir dil izlemesi ve Güneş-Dil Teorisinin İzahı," *Türk Dil Kurumu – Türk Dili Belleten*, no: 27-28, Şubat 1938, İstanbul: Devlet Basımevi, 1938, s. 10-16.
17. 18. Uluslararası Prehistorik Arkeoloji ve Antropoloji Kongresi'nin öyküsü için bu kitapta yer alan "Türkiye'de İlk Uluslararası Bilimsel Kongre Girişimi - 1939 Beynelmilel XVIII inci Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi" başlıklı makaleye bakınız.
18. "Haberler: Türk Tarih Kurumu Reisi Hasan Cemil Çambel'in Alman Devleti Arkeoloji Enstitüsüne aslî aza seçilmesi," *Türk Tarih Kurumu – Belleten*, cilt III, sayı 9, II. Kânun 1939, s. 133. Seçim şu mektupla tebliğ edilmişti: "Alman Devlet Arkeoloji Enstitüsü'nün merkez direktörlüğünün, bu seneki genel toplantısında, Winckelmann gününün bu yıl tesidi (9 Birinci kânun 1938) münasebetiyle sizi enstitüye aslî aza tayin etmek arzusunu müttefikan izhar ettiğini bildirmekle şeref kazanırım."

Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Bazı İzahat

Kemalist Türkiye'de yeni doğan fikir hareketi, üzerinden çok az zaman geçtiği halde, Garp bilgi âleminde sevindirici akisler yapmağa başladı. Bu fikir hareketinin mihverini Türk Tarih ve Türk Dil tezleri teşkil eder. Bunlardan birincisinin hayatı yedi, ikincisinin ise henüz üç seneliktir. 1932 kongresiyle ortaya atılmış olan Tarih tezi Profesör Bayan Afet'in konferanslarıyla Cenevre muhitinde tanıtılmış ise de, gerek tarih, gerek dil tezlerimiz enternasyonal mevzular olarak ilk kez Bükreş'te arsıulusal Prehistorik Antropoloji ve Arkeoloji Kongresi'nde meydana atılmıştır. Bu kongrede tarih tezimiz üzerinde Profesör Bayan Afet iki ve dil tezimiz üzerine Profesör Hasan Reşit Tankut bir komünikasyon yaptılar. Her iki murahhasımız dikkat ve alâka uyandırmışlardı.

1937'de İstanbul'da Türk Tarih Kurumu'nun davetiyle toplanan İkinci Türk Tarih Kongresi'nde ise, bu dikkat ve alâkanın birdenbire genişlemiş olduğunu şükranla gördük. Kongreye iştirak etmiş olan kırktan fazla Garp âlimi, bu kongreye ve tarih sergisine karşı yalnız hayranlık göstermekle kalmadılar, bir çokları Tarih ve Dil tezlerimize kaşı duydukları derin alâkayı ve bariz dikkati hem sözle ifade, hem yazı ile neşir ve tamim ettiler.

...

Yeni Türkiye ve onun her sahadaki ileri hareketi, Millî Şef ve Devlet Reisi başta olmak üzere bütün Türk varlığıyla benimsendiği ve arkalandığı için, Türk Jenisinin malı olan bu yeni fikir hareketleri beklendiği intişar sahasını çok yakın bir zamanda kaplayacak ve lâyık olduğu kıymet derecesine, elbette ki, yükselecektir.

Ord. Prof. Şemsettin Günaltay & Prof. H. Reşit Tankut, *Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Gerekli Bazı İzahlar*, İstanbul: Devlet Basımevi, 1938, s. 3-4.

1936 Dil Kurultayı'nda Kabul Edilen Güneş-Dil Raporu

Dolmabahçe, 31/8/1935

Rapor

Üçüncü Türk Dil Kurultayı'nın "Güneş-Dil teorisi ve dil karşılaştırmaları" komisyonu, gerek Kurultay umumî toplantılarında ve gerek komisyonda Türk ve ecnebî dil âlimlerini yüksek tezlerini dinlemiş, komisyonda Türk ve ecnebî âlimlerin münakaşa ve mütekabil izahlarını göz önünde tutmuş ve bunlara istinaden şu neticeleri tespit etmiştir:

1. "Güneş Dil" teorisi, lengüistik âleminde esaslı bir devrim yapacak mahiyette tamamiyle orijinal, enteresan ve derin bir teoridir.

2. Bu teori, yalnız lisaniyat meseleleriyle değil, aynı zamanda en geniş ve en çetin antropoloji, arkeoloji, istuvar, preistuvar ve biyo-psikololoji meselelerinin halliyle de ilgilidir.

3. Şimdiye kadar klâsik lisaniyat ilmi, güneşin beşer dilinin menşei üzerindeki derin tesirlerini gereği gibi hesaba katmayı düşünmemiş ve bu mühim âlemi ihmal etmiştir.

4. "Güneş-Dil" teorisinin tevsiki hususunda Türk âlimlerinin mesaisi çok büyük ve mühimdir. Bilhassa Türk ve İndo-Öropeen dil grupları arasında bu teoriyi ilmî metotlara uygun bol misallerle izah yolunda yapılmakta olan ve muayyen kanunlara müncer olmak kabiliyeti gösteren etütlerin devamı temenni olunur. Aynı zamanda bu metoda göre Türk ve Hamito-Semitik dil gruplarının mukayesesi yolundaki çalışmalar da ileri götürülmelidir. Bu sayede bugünkü lengüistik yeni bir istikamet almış olacaktır.

Komisyonda bulunan bütün ecnebî âlimler, Türkçenin derin ve esaslı surette tetkiki yapılmaksızın İndo-Öropeen ve Hamito-Semitik dillerin ve umumiyetle lisaniyatın tetkikinin noksan kalacağında müttefiktirler.

5. Komisyonda bulunan ecnebî âlimleri arasında "Güneş-Dil" teorisini tanımakta bulunan bir kısmı, pek çok noktalar üzerinde Türk arkadaşlarının görüşleriyle mutabakatlarını bildirmişlerdir. Diğer ecnebî âlimleri bu kadar az bir zamanda "Güneş-Dil" teorisinin tamamiyle tetkiki mümkün olamayacağını dikkate alarak, memleketlerine avdetlerinden itibaren Türk Dil teorisi üzerindeki tetkiklerini esaslı bir surette derinleştireceklerini beyan etmişlerdir.

Aynı zamanda komisyonda bulunan bütün ecnebî âlimler, "Güneş-Dil" teorisini mevzu ittihaz ederek etütler neşredeceklerini vaat ederler ve Türkiye'nin yalnız dilcilik sahasında değil umumî kültür sahasında da yepyeni bir hızla mücehhez bulunduğunu ilim dünyasına tanıtmağı kendilerine bir borç saydıklarını bildirirler.

6. Komisyonun Türk ve ecnebî azası gelecek Dördüncü Türk Dil Kurultayı'nın toplanacağı zamana kadar "Güneş-Dil" teorisine ait tetkiklerini birbirine bildirmek suretiyle müşterek mesaide bulunacaklardır.

Komisyon, bu esasları tespit ettikten sonra, Kurultay umumî heyetinin, Türk Dil Kurumu'nun sarf ettiği ilmî mesaiden dolayı teşekkür etmesini ve mesainin devamı hususunda teşvikte bulunmasını teklife müttefikan karar vermiştir.

* * *

La Premiere Commission du IIIeme Congres Linguistique Turc, apres avoir entendu au cours des seances plenieres du Congres, la lecture des etudes approfondies presentees par les savants Turcs et Etrangers, au su-

jet de la Theorie «Güneş-Dil», et apres avoir écouté en séances privées, la discussion des membres Turcs et Etrangers de la Commission et leurs explications reciproques, reconnaît et declare:

1. qu'il s'agit d'une theorie entierement originale, interessante et profonde, capable de determiner un changement essentiel dans la science linguistique;

2. que cette theorie envisage non seulement la solution des problemes strictement linguistiques, mais aussi des plus vastes et des plus difficiles parmi les problemes anthropologiques, archeologiques, prehistoriques, historiques et bio-psychologiques;

3. que jusqu'à present la linguistique classique n'avait pas tenu suffisamment compte de l'influence du soleil sur l'origine du langage humain et avait neglige ce principe qui pourtant est primordial;

4. que le travail de recherche accompli par les savants turcs pour la documentation de la theorie «Güneş-Dil» a ete considerable et que la Commission souhaite particulierement que de pareilles etudes, capables d'aboutir à des lois stables en se basant sur des preuves conformes aux methodes scientifiques, soient regulierement poursuivies dans le domaine des langues Turque et Indo-Europeennes; que les travaux de comparaison selon les memes methodes, entre les groupes de langues Turque et Chamito-semitiques, doivent etre approfondis pour donner une nouvelle orientation à la science linguistique.

Tous les membres etrangers de la Commission sont d'accord pour considerer que sans une etude profonde et essentielle de la langue Turque, tous les travaux sur le domaine des langues Indo-Europeennes et Chamito-semitiques ainsi que sur le domaine de la linguistique generale, sont condamnes à rester incomplets;

5. qu'une partie des membres etrangers de la Commission, dejà au courant de la Theorie «Güneş-Dil» se sont trouves d'accord avec leurs confreres turcs sur plusieurs points de cette nouvelle theorie et que les autres savants etrangers ont declare ne pas pouvoir approfondir dans un espace de temps si court, un sujet tellement etendu et qu'ils considerent de leur devoir de le faire, des leur retour dans leurs pays respectifs.

En meme temps, tous les savants etrangers faisant parti de la Commission, promettent de publier des etudes ayant pour sujet la Theorie «Güneş-Dil» et considerant de leur devoir de faire connaître au monde scientifique que la Turquie est, non seulement dans le domaine de la linguistique, mais aussi dans le domaine de la culture generale, mue par un tout nouvel elan;

6. les membres Turcs et Etrangers de la Commission se sont enten-

dus pour se communiquer mutuellement leurs travaux en commun sur la Theorie «Guneş-Dil» jusqu'à la reunion du IVeme Congres.

Apres etre tombe d'accord sur ces points, la Commission propose a l'unanimite au Congres, de voter les plus vives felicitations au «Türk Dil Kurumu» pour le travail scientifique accompli et des encouragements, afin qu'il continue son activite magnifique.

Istanbul, le 31 Août 1936

Güneş-Dil Teorisi Komisyon Üyeleri

Profesör Abdülkadir İnan: Türk Dil Kurumu Başuzmanı, Ankara Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi profesörlerinden

Bay Agop Dilaçar: Öğretmen

Bay Ahmet Cevat Emre: Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulu üyelerinden, Çanakkale saylavı

Profesör Anagnastopulos: Atina Üniversitesi Filoloji profesörü

Dr. Bartalini: İstanbul Üniversitesi Lâtince ve İtalyanca lektörü

Dr. Bombaçi: Napoli Şark Enstitüsü profesörlerinden

Sir Denison Ross: Londra Şark Dilleri Okulu direktörü

Bay Ercüment Ekrem Talu: Eski Varşova Büyük Elçilik yönetkeri

Bayan Esma Nayman: Seyhan saylavı

Profesör Gabidullin: Moskova Üniversitesi Şark Tarihi profesörlerinden

Dr. Gese: Prusya Akademisi üyelerinden

Bay Hasan Cemil Çambel: Türk Tarih Kurumu Başkanı, Bolu saylavı

Profesör Hasan Reşit Tankut: Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulu üyelerinden. Ankara Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi profesörlerinden. Maraş saylavı.

Pere Hilaire de Barenton: Fransız Sümerologlarından

Bay Hüseyin Namık Orkun: Gazi Terbiye Enstitüsü Tarih öğretmeni

Profesör İbrahim Necmi Dilmen: Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri. Ankara Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi profesörlerinden. Burdur saylavı.

Bay İsmail Hakkı Cendey: Eski Kurmay Albay. Biçki yurdu müessisi.

Bükreş'te toplanan 17. Uluslararası Antropoloji ve Tarihöncesi Arkeoloji Kongresi'nde Hasan Reşit Tankut'un Güneş-Dil Teorisi üzerine sunduğu tebliğ:

Congres international d'anthropologie et d'archeologie prehistorique'te lengüistiğe de yer verilmesi Türk lengüistlerini sevindirmiştir.

Türkiye'de doğmuş ve orada hızını almakta bulunmuş olan yepyeni lenguistik metodu prehistuvarla alâkalı olarak inkişaf etmektedir. İlmin prehistuvar üzerindeki son ve kat'î zaferleri bu inkişafımızı artırdıkça ona inanımız ve bağlılığımız kuvvetleniyor ve böylece genel paleo-lengüistiğe yardım edebileceğimizi sanıyoruz. Çünkü bizce dil prehistuvardan histuvara postulatum halinde devredilmiş bir tesis olmaktan çok uzaktır. Dil bahsinde histuvar ile prehistuvar arasında kesip ayıran bir hudut tanımıyoruz. Dil, continuite'li bir akın olduğu için onu prehistuvara çıkarmak ve orada ilk insanın hayatı ile ilgilemek zarurîdir.

Dilin teşekkül kanunları buradan başlar ve historik devrin muahhar ve meziî kanunları buna istinat eder.

İşte huzurunuzda izah edeceğim asıl süjeye temas etmiş olduğum için, güttüğümüz Türk dil tezini kısaca anlatmama müsaadenizi rica edeceğim.

Türk dil tezi, Türk tarih tezi ile omuz omuza yürüyor. Tezlerin esaslarını şu kısa cümlelerle hülâsa edebiliriz:

Türk tarih tezine göre: "Yüksek kültürün il beşiği Türk ana yurtları ve kültürünü kuran ve bütün dünyaya yayanlar da Türklerdir."

Dil tezimize göre de "Bu millet yarattığı kültür eserlerinin adını ve bu eserlere bağlı fikir sistemlerini Asya'dan sonra Avrupa'ya, Amerika'ya ve bütün dünyaya birlikte götürmüş ve içlerine girdiği uluslara da yaymıştır."

Yüksek Kongre ile alâkadar olmamızın başlıca bu sebebi de, Türk dil tezinin lingüistique pür'den başka tarihe istinat eden kısmının burada konuşulan arkeolojik, antropolojik ve kültürel vakalar olmasıdır.

Archeologie prehistorique ve Paleontologie humaine bize dünyanın her tarafına serpilmiş bir brakisefal eleman tanıtır. Bu brakisefal insan varlıkları, kültürlerini kucaklamış olan 20 nci asır ilim âlemine kendilerini göstermiş bulunuyorlar. Birçok antropoloğlar, brakisefaliyi muhitin müsait olmıyan şartlarını yenmek hamlesinden hızını almış bir ıstıfa telâkki ediyorlar. Ege, Mısır, Anadolu, Irak, Sint havzası gibi eski kültür merkezlerinde yapılan kazılar kültürün brakisefali ile paralel inkişaf ettiğini gösterir. Glotz, Elliott-Smith, Woolley bu hakikati eserlerinde tebarüz ettirenlerdendir. Bu işaret ettiğimiz kültür silsilesinin Elam, Bülucistan, Efganistan, Hazer denizi ve Anav üzerinden Türkistan'a vardığı son kazılarla sabit olmuştur. Bu izlemeyi Haddon antropoloji bakımından, Will Durant da kültür ve medeniyet bakımından aydınlatmışlardır.

İşte bizim dil tezimizin tarihî mesnedi budur. Çünkü yaratıcılariyle birlikte yayılan bir kültürün beraberinde dil malzemesi dahi taşımış bulunması, aksi hatıra gelemiyecek bir zarurettir.

Bunun içindir ki, biz Türkçeyi beşer tarihi içinde tetkik etmeği doğru ve ilmî buluyoruz. Türk dilini, bizim bildiğimiz ve bulduğumuz genişlikte değilse de, Hint-Avrupa ve başka gruplar ile birleştirerek bir ana grup halinde

tetkik eden âlimler olmuştur. Sweet'in Aryo-Altaique grubu, Pedersen'in Nostratik grubu, Koppelmann'ın Eur-Asiatique grubu bu esasa dayanır.

Bulgar âlimi Stefan Mladenof 1936 Kopenhağ dördüncü beynelmilel Lengüistik Kongresi'nde böyle bir orijinel akrabalıktan bahsetmiştir.

Dil bahsinde daha muhafazakâr olanların şeflerinden Delbrück bile Hint-Avrupa dillerine menşe arama bahsinde artık yorulmuş olduklarını ve Non-Indo-Europeen dillerin tetkiki ile bu muammanın çözüleceğini itiraf etmiştir.

***

1932 de Ankara'da Türkiye Reisicümhuru Atatürk'ün fahrî ve fiilî riyaseti altında bir Türk Dil Kurumu teşekkül etti. Kurumun mesai programı ve çalışma şekli bizzat Yüksek Şef'in eliyle tanzim edilmiştir.

Kurumun o günkü maksadı Türk dilinin epuration'u idi. Alışılmış olan usuller dilde yaşayan ve Arapça, Farsça ve Greko-Lâtin asıllı sanılan birçok elemanların Türkçe'den çıkarılıp atılmasını icap ettiriyordu. Halbuki bunların Türk asıllı oldukları sezilmeğe başlamıştı. Fakat mevcut metotlarla bunun muntazam bir disiplin dahilinde ve ittıratlı bir izahını yapmak kabil olmuyordu.

Bizi bu kaostan kurtaracak ve muammayı açacak bir anahtara ihtiyaç vardı. Şimdi elinizde bulunan şu küçük broşür işte o anahtar oldu.

Bu broşür Güneş-Dil adını taşıyan teorinin ana hatlarını ve izahlarını ihtiva eder. İki seneden beri Ankara Fakültesinde dil ilmi bu teorinin esaslarına göre tedris edilmektedir. Teori yalnız epuration işinde bize salim bir rehber olmakla kalmadı; yukarıda izah ettiğim Türk dil tezini, seziş ve istidlâl derecesinden çıkaracak, onun disiplinli bir verification'a ermesini de temin etti. Hattâ önümüze şimdiye kadar Türk dili ile alâkası imkânı hatıra getirilmeyen sonsuz bir dil haznesi serip bu haznenin de Türk orijinelliğini ıspat etti.

Şimdi size Güneş-Dil Teorisi'nin ana hatlarını, kabil olduğu kadar kısa olmak üzere, izah etmek için müsaadenizi rica ediyorum. Güneş-Dil Teorisi glottogonie'de âmil olarak güneşi tanır. Son zamanlara kadar Güneş kültünün neolitique devirde başladığını tahmin ederlerdi. Yeni tetkikler bu kültün paleolitique'e kadar uzandığını göstermektedir. Lâtinler'den Macrobe, 18 inci asırda Depuis, 19 uncu asırda Max Müller Güneş kültünün ilk kült olduğunu gösterdiler. Türk Tarih Kurumu'nun son senelerde Alaca Höyük'te yaptığı hafriyat bize proto-Etiler (Hittite) zamanına ait güneş sembolleri ve kursları çıkarmıştır. Prezidantımız size bundan güzel numuneler gösterdi. Ortaasya kavimleri arasında güneş kültünün eski olduğu Rus ve Çin âlim ve müverrihleri tarafından meydana çıkarılmıştır.

Psychisme prehistorique'te insan melekâtı üzerinde bir güneş tropisme'nin tesiri kabul edilir. Söz fakültesini de bu cazibe tahrik ettiği için hâdise bizce bir Heliotropisme glottogonique'tir.

Böylece teorimizin adını izah etmiş olduk.

......

Bu tropisme'e kapılan o vakit insanlarının Merkbild'lerinin (kavrayış tablolarının) bugününkünden başka olacağı tabiîdir. Çünkü onlar başka bir Wilkton'a (tesir ve tahrik tonu) tâbi idiler. Bundan dolayı onlar güneşin herhangi bir vasfını haiz olan her şeye ve her hâdiseye güneş nazariyle bakarlardı. Türk Güneş-Dil Teorisinin semantiğinde esas işte budur.

......

Eski insanlarda şimdi Gestalt (şekil) dedikleri toptan kavrayış hâdisesi hâkim idi. Bunun içindir ki, ifadeleri Holophrastique yani toptan idi. Güneş-Dil Teorisinin her şeyi güneşe irca etmesi bu iki psikolojik hâdiseye istinat eder.

Tebliğin tamamı için bkz. H. R. Tankut, "Prehistuvara doğru bir dil izlemesi ve Güneş-Dil Teorisinin İzahı," *Türk Dil Kurumu – Türk Dili Belleten*, no: 27-28, Şubat 1938, İstanbul: Devlet Basımevi, 1938, s. 10-16.

Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri Ibrahim Necmi Dilmen'in* Güneş-Dil Teorisi Üzerine Yazısı

Bütün bu araştırmalar, Türk dilciliğini, Türk dilinin diller arasındaki hakikî yerini belirten ve genel dil bilgisini yeni ve doğru bir yola götüren büyük bir buluşla da onurlandırmıştır.

Yüksek Türk Jenisinin güneş gibi parlak verimlerinden biri olan bu buluş Güneş-Dil Teorisi adı altında dil bilgisine mal olmuştur. Tarih-Dil-Coğrafya Fakültesi'nin Türkoloji kürsüsü derslerine mihver olan bu teori, Üçüncü Dil Kurultayı'yla İkinci Tarih Kongresi'nde yerli ve yabancı bilginlerin gözü önüne konulmuş, ayrıca 1937'de Bükreş'te toplanan Beynelmilel Prehistorik Arkeoloji ve Antropoloji Kongresi'ne de bildirilmiştir.

Güneş-Dil Teorisi bir yandan insan dilinin orijini ve sesle anlamın ilgisi gibi lengüistik esaslara, bir yandan da tarihten önceki devirlerde ilk neolitik medeniyetin doğuş yeri ile bu medeniyeti yaratanların inanlarını ve bunun dille bağlantısını gösteren preistorik, arkeolojik, sosyolojik antropolojik ve etnolojik bilgilere dayanır.

* İbrahim Necmi Dilmen (1889-1945) Edebiyat tarihçisi, dilci. 1889'da Selanik'te doğdu. Ortaöğrenimini Selanik'te tamamladı. İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1908, Selanik Hukuk okulunda ders okuttu. İstanbul'da lise ve edebiyat öğretmenliği, Edebiyat Fakültesi Ural-Altay dilleri ve edebiyat nazariyeleri kürsülerinde müderris muavinliği yaptı. Gazi Eğitim Enstitüsü ve Musiki Öğretmen Okulu'nda Edebiyat öğretmenliği yaptı (1931). Milli Eğitim Bakanlığı Genel Müfettişi oldu (1932). Burdur milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görev yaptı (1935-1945). Türk Dil Kurumu'nda çalıştı. 1945 yılında Ankara'da öldü.

Bütün bunları, şaşırtıcı bir jeni kuvvetiyle birleştirerek çıkarılan prensipler, kısaca, şöyle hülâsa edilebilir:

İlk neolitik medeniyetin doğduğu Orta Asya'daki ana Türk yurdunda hâkim olan inan, "Güneş kültü" idi. O devir insanları, ses dilini, "Güneş"e ad vermek üzere kullandılar ve buna "ağ" sesini tahsis ettiler. Bütün ana anlamlar, ilk totem olan, "Güneş" mefhumundan ve bütün kültür dili kelimeleri de bunu anlatan "ağ" ana kökünden çıktılar.

Ana kökteki ana anlam zaman ile "kuvvet, kudret, sahiplik, efendilik, Allah, varlık, ışık, parlaklık, aydınlık, zekâ, hararet, ateş, heyecan, sevgi, hareket, mesafe, zaman, mekân, bulut, hayat, toprak, su, renk, ses, söz gibi mefhumlara yayıldı. Mefhumlar çoğalırken, onların nüanslarını anlatmağa yarayacak sesler de arttı. Vokaller daha çok fonetik bir rol aldıkları halde konsonlar semantik ödevler yüklendiler. Bunlardan kimisi –y, k, g, h, v, b, m, p, f gibi– ana anlamı temsil etmek, bir süje veya objede tecelli ettirmek, kelimeyi tayin ve ifade ile isimlendirmek işlerini gördüler. Kimisi –t, d gibi– kelimeyi yapıcılık, yaptırıcılık, yapılmış olmaklık anlamlarını, kimisi –r gibi– takarrür ve temerküz manasını verdi. Birçoğu da –n, s, ş, c, ç, z, j, l gibi– kafada fikirleri birbirine bağlayan saha anlamlarını aldılar.

Bu iki prensibin verdiği neticeler, dil bilgisini yepyeni bir vargıya erdirmiş oluyor. Çünkü "Güneş-Dil" analizleri, bir yandan bir kelimenin neden dolayı filân veya falan manaya geldiğini izah etmekte, bir yandan da dillerdeki kültür bağlarını ana Türk diline doğru götürerek, kültürün ve dilin ana orijini muammasını çözümlemektedir. Aynı birbirine yakın anlamların ana Türk dilindeki şekilleri, bu analizlerle bütün kültür dillerinde de bulununca, bu orijinin ilkel Türklükte saklı olduğu hakikati de meydana çıkmaktadır.

İ. N. Dilmen, "Cumhuriyet yıllarında dil çalışmaları 1", *Türk Dil Kurumu – Türk Dili Belleten*, no: 31-32, İlkteşrin 1938, İstanbul: Devlet Basımevi, 1938, s. 56.

Atatürk ve Efes Sözcüğü

Atatürk, H. R. Tankut'un yazdığı "Etimoloji araştırmaları: Efes-Ephesos" başlıklı makaleyi okuduktan sonra şu notu dikte ettirmişti:

Anadolu (= Anğ+ad+oğ+ğu = Ana doğu) nun Garbinde yaşayanlara göre (Türkler tarafından adlanmış) yurdumuz içinde Efes gibi bir çok Türk olmayan eski kültür merkezlerinin izleri, eserleri bulunmaktadır. Efes hakkında olduğu gibi diğerleri hakkında da yapılacak etütlerle bunların hepsinin Türkler tarafından kurulmuş oldukları meydana çıkar. Çünkü biz Türk-

ler Anadolu'nun ilk medeniyet ve kültür banileriyiz. Bütün bu kültür varlığına şu ve bu adla sahip gösterilenlere Avrupa'nın bugünkü klâsik tarihi yanlış olarak yer vermiştir. Bu büyük yanlışlığın medenî beşer dimağında düzeltilmesi için hakikî dünya âlimlerinin dikkat nazarını çekmekle yüksek bir vazife yaptığımız kanaatindeyiz.

H. R. Tankut, "Etimoloji Araştırmaları: Efes-Ephesos," *Türk Dil Kurumu – Türk Dili Belleten* no: 31-32, İlkteşrin 1938, İstanbul: Devlet Basımevi, 1938, s. 170.

Ahmet Cevat Emre ve Homo Alpinus

Bu etütte hareket noktamız bir kanaattir. Orta Asya'nın neolitik yani cilâlı taş ve madenler medeniyetinin beşiği olduğu kanaatidir. Bu medeniyeti brakisefal bir ırk, asil Türk ırkı, şimdi, Alpin ırk (veya Homo Alpinus) denmeye başlanan ırk inkişaf ettirmiştir. Muhakkak, dil bakımından, büyük bir Hint-Avrupa nüvesi de vardır ki, coğrafî merkezi henüz keşfolunmuş değildir. Bize göre, o nüve Orta Asya'nın, şüphesiz en eskisi olmayan, bir kolonisinden ibarettir. İki dil ailesi arasında şimdiden tesis etmiş bulunduğumuz proto-morfolojik irtibatlar, gramerinin Hint-Avrupa karakterlerini inkişaf ettiren etnik grubun Türk menşeli olduğuna hiçbir şüphe bırakmamaktadır.

Sümer, Elam, Proto-Hint, Ege, Girit, hatta Mısır ve Çin medeniyetlerini yaratan ve geliştiren cihangir kavimler de ilk cilalı taş ve maden medeniyetlerinin aynı menşeinden kopmuş daha eski göçmenlerdi. Bu büyük preistorik kolonizasyon hareketlerinin bütün merhale ve istasyonlarını bilmiyorsak da, eminiz ki bu insan dalgalarının kaynağı Orta Asya olmuştur.

Bu ilham verici kanaat olmasaydı, Sümer ve Eski Türk yazı sistemlerinin müşterek bir menşei olabileceğini düşünmez, eski yazılardan bazılarının, belki de hepsinin, çıkmış olacağı müşterek bir piktografinin muhtemel varlığını tesise çalışmazdık.

A. C. Emre, *Sur la formation du langage*, 1938.

Ahmet Cevat Emre'nin *Türk Dil Kurumu – Türk Dili Belleten*'de yer alan "Eski Türk Yazısının Orijini" makalesinin başında şu not yer alıyordu:

Ulu şefimiz Atatürk'ün Yüce Takdirleri – Bu etüt, ilk önce Fransızca olarak hazırlanmıştı. Bunun daktilo ile yazılmış bir kopyesi, sayın Profesör Bayan Âfet'in yüksek mütalaalarından geçmiş ve haberdar olan Ulu Önder Atatürk ta-

rafından da okunmuştur. Atatürk, kendi derslerinin verimlerinden biri olan bu eseri, baştan başa hiçbir yorgunluk duymaksızın okuduktan sonra, 1938 Eylülünün birinci günü yüksek takdir ve memnuniyetlerini bildirmek üzere eserin son sahifesi arkasını karşıda fotografisi gösterilen kendi yazı ve imzalariyle şereflendirerek iade buyurmuşlardır. T.D.K.

Ahmet Cevat Emre, "Eski Türk Yazısının Orijini," *Türk Dil Kurumu – Türk Dili Belleten* no: 31-32, İlkteşrin 1938, İstanbul: Devlet Basımevi, 1938, içinde ayrı sayfa nümaralı: s. 3.

Mu efsanesi 1920'lerin ikinci yarısında doğdu. Ancak en fazla yankı uyandırdığı ülke Türkiye oldu. Antropolojinin ardından arkeolojiye olan merak fantastik fikirlerin de peşi sıra gidilmesine neden oldu.

İngiliz albay ve gezgin James Churchward'ın Tibet'te yaptığı araştırmalara dayanan ve bunlarla ilgili olarak efsanevi Mu kıtası üzerine yazdığı kitaplardan *Mu'nun Kutsal Sembolleri* ezoterizmin esin kaynağı olmuştu.

Tahsin Mayatepek'in raporları üzerine Churchward'ın kitaplarının alelacele getirtilmesi ve çevirtilmesi merakın da ötesinde bir arayışı, bir "tecessüs"ü simgeliyordu. Güneş-Dil Teorisi Ankara'da içtenlikle benimsenmişti. Benzer bir mantık kurgusunu içeren Mu dili, Güneş İmparatorluğu ve bunun dünya dilleriyle bağlantıları kimi çevreler için kulağa hoş gelebiliyordu. Buna rağmen daha işin başından itibaren Türk Dil Kurumu, Churchward'ın tezlerini şüpheyle karşılamıştı. Churchward'ın kitaplarından ve Tahsin Mayatepek'in raporlarından Mu kıtasının bir efsaneden ibaret olduğunu Atatürk de görmekte gecikmedi.

Atatürk ve Ezoterik Arkeoloji

James Churchward, Tahsin Mayatepek ve Kayıp Kıta Mu

Şu günlerde amazon.co.uk'e girerek 26 parçadan oluşan Children of Mu MP3'ünü 11.52 İngiliz pounduna indirebilirsiniz. Beğendiğiniz parçaların her biri için 0.79 pound ödeyerek de sınırlı sayıda parçayla yetinebilirsiniz. Ya da *The Band from the Lost Continent* CD'sini ısmarlayabilirsiniz. Keza internette My-Mu.com'a girerseniz James Churchward ve onun Kayıp Kıta Mu teorilerine ve güncel uzantılarına bihakkın vâkıf olabilirsiniz. Nihayet günümüz Kazakistan'ında Allya Ayat hareketinin Büyük Uygur İmparatorluğu özlemine ve bu imparatorluğun Mu kıtası ile bağlantısına yine web aracılığıyla ulaşabilirsiniz.

Mu efsanesi 1920'lerin ikinci yarısında doğdu. Ancak en fazla yankı uyandırdığı ülke Türkiye oldu. 30'lu yıllarda Türkiye'de antropolojinin ardından arkeolojiye olan merak, "ne bulursan koy sepete" anlayışıyla kimi kez fantastik fikirlerin de peşi sıra gidilmesine neden oldu. Arkeoloji ezoterizme en yatkın bilim dalıydı. Ezoterizm bir konudaki derin bilgilerin ve sırların ehil olmayanlardan gizlenerek, bir üstat tarafından sadece ehil olanlara inisiyasyon yoluyla öğretilmesiydi. Bu nedenle ezoterik bilgilere çoğu kez inançla varılabiliyordu. İngiliz Albay James Churchward'ın düşlediği Mu kıtası da bu tür bir bilgi yığınıydı. 30'lu yılların ikinci yarısında Türkiye'ye Meksika maslahatgüzarı Tahsin Mayatepek aracılığıyla girmişti.

Mayatepek'in Churchward'ın eserlerinden yola çıkarak Türk Tarih ve Dil tezlerine yeni bir boyut getirme çabası Atatürk'ün dikkatini çekmişti. Nitekim Churchward'ın eserlerini getirtmiş ve Türkçe'ye çevirtmişti. Bunlardan *Kayıp Mu Kıtası* ve *Mu'nun Çocukları* Anıtkabir kitaplığında 1301 ve 1302 sıra numarası ile bugün hâlâ kayıtlı bulunuyor. Bu kitapların Türkçe çeviri metinleri ise yine aynı kitaplıkta dört dosyada saklanıyor.

Mu efsanesinin temelini oluşturan eserler İngiliz albay ve gezgin James Churchward'ın Tibet'te yaptığı araştırmalara dayanan

ve bunlarla ilgili olarak yazdığı kitaplardı. Churchward, sözde Tibet tapınaklarında bulduğu yazı tabletlerini oradaki rahiplerini on iki yıllık bir çaba sonucu öğrendiği Naga-Maya dili sayesinde anlamlandırabilmiş ve elde ettiği "bilgi"lere göre Büyük Okyanus'ta, Asya kıtası ve Amerika kıtası arasında, Avustralya'nın iki katı büyüklüğünde bir kıta olduğunu iddia etmişti. Mu kıtası, tarihte değişik evrelerde levha tektoniği konusundaki bilgi birikimine dayanarak oluşturulan efsanelerden biriydi. Bunun en ünlü örneği Atlantis'ti. Tıpkı Atlantis gibi Mu da günümüz ezoterik literatüründe geniş bir yer tutmaktadır.

Bir Efsane: Mu Kıtası

Mu kıtasının bir efsane olduğu bilimsel yöntemlerle, levha tektoniğiyle kanıtlanmıştı. Levha tektoniğine göre kıtaları oluşturan SiAl (silisyum/alüminyum) kayalar, okyanus diplerini oluşturan SiMg (silisyum/magnezyum) kayalar üzerinde yüzüyordu. Mu kıtasını kanıtlayacak herhangi bir SiAl kayaya Pasifik'te rastlanmamıştı. Bilimsel açıdan bu tür bir kıtanın varlığı söz konusu olamazdı. Ama yine de James Churchward'ın ortaya attığı Pasifik'te ileri bir uygarlığı simgeleyen Mu kıtası tezi arkeologların tecessüsünü uyandırmıştı.

Görünüşte bilimsel bir yöntem uygulanır gibi görünüyordu. Ortada bir dizi "belge" vardı; ya da varlığı ileri sürüüüyordu. Ancak, bilim dünyasını ikna etmek kolay olmasa gerekti. Bu tür fantastik bilgiler literatürde modaydı. Churchward'ınkiler de bu kervana katıldı. Yine de bu tür bir literatürün izleyicileri oldu ve bugüne kadar hâlâ Churchward'ın kitaplarının yeni baskıları kitapçı vitrinlerini süslemeye devam etti.

Aslında ortada kanıt diye nitelenen birtakım bulgular vardı. Çin'e, Hindistan'a, Güney Asya ülkelerine ve çevre adalara kaçanların kitabelerinde "Kıtamız battı, biz de buraya kaçtık" kaydı yer alıyordu. Bu yazılı kayaların bazıları on dört bin yıllıktı. C14 karbon testleri yıl konusunda bizleri aydınlatıyordu. Türklerin de Mu kıtasından geldiği söylencesi ise Meksika maslahatgüzarı Tahsin Mayatepek'in icadıydı. Onun da kendine göre kanıtları vardı.

Churchward'ın yayımladığı dört kitapta iddia ettiğine göre Mu uygarlığını araştırmaya başlaması bir tesadüf sonucuydu. 1868'de Hindistan'da baş gösteren açlık nedeniyle Amerika'dan bu coğrafyaya bir yardım heyetiyle gitmiş ve Güney Asya uygarlıklarından hayli etkilenmişti. Batı Tibet'te, adını vermediği gizli bir ta-

pınağın arşivlerinde eski bir dilde yazılmış çok sayıda tablet bulmuş ya da bulduğunu iddia etmişti. Naacal Tabletleri diye adlandırdığı bu tabletleri oradaki bir manastırın başrahibinden öğrendiği Naga-Maya dili sayesinde sökmüştü. Churchward izleyen yıllarda, mineralog ve arkeolog Dr. William Niven'ın Meksika'da ortaya çıkardığı tabletler üzerinde çalışmıştı. Mexico City yakınlarında 1921-1923 yılları arasındaki kazılarda keşfedilen 12.000 yıllık, hatta daha eski bu 2.600 tablet, Tibet'te öğrendiği Naga-Maya dilinde yazılmıştı. Churchward yaklaşık elli yıl boyunca yirmiden fazla ülkede Mu uygarlığının izini sürmüştü. Mu uygarlığı varsayımını destekleyen kanıtlardan yola çıkarak görüşlerini ana hatlarıyla dört kitapta toplamıştı.

Bu kitaplar insanlık tarihinin başlangıcını Mu kıtasına çekiyordu. Churchward ve izinden gidenlere göre yeryüzünde ilk insan Mu kıtasında ortaya çıkmıştı. Mu diye bilinen toprak parçası büyük bir kıtaydı. Kuzeyden güneye yaklaşık 5000, doğudan batıya 8000 kilometre kadar uzanıyordu ve üç kara parçasından oluşuyordu. Günümüzde Polinezya, Mikronezya ve Melanezya takımadaları, bir olasılık bu kıtadan günümüze kalan kara parçalarıydı. Efsanevi kıta artık bugün yoktu. Kıtanın altında yer alan gaz odacıklarının patlaması sonucu büyük bir katastrof oluşmuş ve yaklaşık 12.000 yıl önce 64 milyon nüfusuyla birlikte sulara gömülmüştü.

James Churchward'ın Kayıp Mu Kıtası üzerine yazdığı eserlerde ele aldığı Büyük Uygur İmparatorluğu ve Mu dili tezleri Türk Tarih Tezi göç olgusu ve Güneş-Dil Teorisi ile benzerlik taşıyordu. Bu nedenle Türkiye'de ilgi uyandırmıştı.

Atatürk'ün İlgi Odağı

Atatürk yaşamının son iki yılında Mu kıtasına ilgi duydu. Türk Dil Kurumu da bu kervana katıldı ve Güneş-Dil Teorisi'yle birlikte Mu kıtasını araştırmaya koyuldu. Son taradığımızda bilgisayarda arama motoru Google'da, Atatürk ve Mu Kıtası yazınca 62.900 sonuç elde ettik. Birkaç yıl önce ise bu sayı 474.000'e kadar çıkmıştı. Bugün Türk Dil Kurumu web sayfasında da Mu kıtası ile ilgili özel bir arşiv oluşturulmuştur. Günümüzde birçok ezoterik site Mu kıtası efsanesini ve Atatürk'ü sürekli gündemde tutmaktadır. Bu arada, bu konu ile ilgili kitapçı raflarında Türkçe en az üç kitap yer almaktadır.[1]

Türkiye'de 30'lu yılların ikinci yarısında Mu kıtası efsanesi kültür etkinliklerini ve tarih anlayışını ne ölçüde etkilemiştir? Atatürk'ün bu denli önem verdiği ve çevirileri yapılarak daktilo yazımı kendisine sunulan Mu kıtası kitaplarının Türkiye'de ulusal kimlik arayışında yeri nedir? Mu efsanesi Türkiye'de dil ve tarih çalışmalarını hangi doğrultuda etkilemiştir? Tüm bu sorulara verilecek yanıtlar dönemin romantik ruhunun ne denli kapsayıcı olduğunu bizlere gösterecektir. Her şeyden önce şunu belirtmek gerekir: Atatürk Mu kıtası üzerinde epey durmuş, zaman harcamıştı. Churchward'ın üç kitabı, sırasıyla *Mu Kıtası* (*Kaybolmuş Mu Kıtası*),[2] *Mu'nun Çocukları*[3] ve *Mu'nun Mukaddes Sembolleri*[4]Atatürk tarafından dikkatle okunmuş, altı çizilmiş, işaretlenmişti.

Özetlenecek olursa, 30'lu yıllarda Atatürk'ün ilgilendiği efsanevi Mu kıtası, yani Güneş İmparatorluğu günümüzden yaklaşık on iki bin yıl önce şiddetli yer sarsıntıları sonucu battığı varsayılan kıtanın adıydı. Eski çağlardan günümüze ulaşan "tabletler"den elde edilen bilgilere göre Mu'lular diğer kıtalarda koloniler oluşturmaya başlamışlardı. Nitekim anavatan dışındaki en büyük imparatorluk, başkenti günümüzde Gobi Çölü'nün uzandığı bölgede bulunan Büyük Uygur İmparatorluğu'ydu.

Mu dininin öğretimini Naa-Kal adı verilen rahipler üstlenmişlerdi ve sembolizme dayalı bir yöntemleri vardı. Mu dininin esası, Tanrı'nın tek oluşuna ve ruhsal gelişim için sürekli olarak tekrar doğuş inanışına dayanıyordu. Atlantis'teki din de Mu'nun tektanrılı dininden başka bir şey değildi. Bu kıtada "Ra" sözcüğü güneş anlamına geliyordu. Daire ile ifade edilen güneş sembolü, bir ad ve sıfat vermek istemedikleri, "O" diye hitap ettikleri Tanrı'yı simgelemekte kullanılıyordu. Mu imparatoru da "Mu'nun güneşi"

Albay James Churchward'ın eserleri dört kitaptan oluşuyordu: Bunlar *Kayıp Kıta Mu*, *Mu'nun Çocukları*, *Mu'nun Kutsal Sembolleri* ve *Mu'nun Kozmik Güçleri*'ydi.

anlamında Ra-Mu adıyla ifade ediliyordu. Ra sözcüğü sonradan diğer kıtalara ve Atlantis yoluyla Mısır'a da taşınacaktı.

Dört ırktan oluşan Mu'lularda yazı dilleri farklı olmakla birlikte, konuşma dilleri ortaktı. Mu'lular günümüz uygarlığına kıyasla manevi alanlarda çok daha ileriydiler. Telepati, durugörü, çift bedenlenme, yıldızlararası seyahat gibi, uygarlığımızda ancak kimi medyumlarda ve mistiklerde görülebilen olağanüstü yetenekler Mu'lularda olağan olarak mevcuttu. Mu uygarlığının en önemli çöküş nedeni, "teşevvüş" adı verilen, bir aşamadan diğerine geçilirken yaşanan kargaşa dönemini atlatamamasıydı. Aslında bu iddiaların herhangi birini destekleyecek arkeolojik veya antropolojik bulgu yoktu. Mu dinine, kolonilerine, Uygur İmparatorluğu kolonisi fikrine ve Mu kıtasının batma şekline ilişkin iddialar da çeşitliydi. Mu varsayımını savunanlar arasında da ortak bir fikir oluşmamıştı.

İlk insanın Anavatanı

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Mu kıtası ilk insanın da anavatanıydı. Pasifik Okyanusu'nda, Asya ve Amerika kıtalarının ve Avustralya'nın iki katı büyüklüğünde ve ezoterik kaynaklara göre insanoğlunun anavatanı (dünyanın en eski yerleşim merkezi), din, mitoloji, efsane, destan ve sembollerin doğduğu yer Mu kıtasıydı. Bazı araştırmacı bilim adamları dünyanın çeşitli bölgelerinde bulunmuş olan tabletlerdeki yazı ve sembollerin bu tür ezoterik bilgileri kanıtlar nitelikte olduğunu ileri sürmekteydiler. Güneş İmparatorluğu'nun Mu dilindeki adının U-luum-il şeklindeki bileşik kelimeden türeyen bir isimdi. İl, Kudret, Devlet anlamına geliyordu. Günümüzde bu bölgede yer alan ada ve adacıkların bu kıtadan arta kalanlar olduğu iddia ediliyordu. Ayrıca bu uygarlık Atlantis uygarlığından önce oluşmuştu. Atlantis bu uygarlığın mirasçısıydı. Bu konuya kafa yoran James Churchward ve Amerikalı Jeolog William Niven'in ortak bir görüşleri vardı: Mu kıtası bugünkü Pasifik okyanusunun oldukça büyük bir bölümünü kaplıyordu. Hawaii, Haiti, Fiji, Paskalya adaları ile diğer Polonezya adaları bu batık kıtanın artakalan parçaları olarak günümüze kadar gelmişti.

Atatürk'ün Mu kıtasına ilgisinin başlangıcı dil devrimiyle bağlantılıydı. Bu süreç 1932 yılında Emekli General Tahsin Bey'in Atatürk'ü ziyaretiyle başladı. Görüşme sırasında, sonraları Atatürk'ün verdiği Mayatepek soyadını alacak olan Tahsin Bey, Atatürk'e Maya dili ile Türkçe arasında benzerliklerden söz edecekti. Maya Meksika'nın geçmiş uygarlığıydı; Mayalar Orta Amerika'da yaşamışlardı. Türk Tarih Tezi'ne göre Türkler bu yöreye Orta Asya'dan göç etmişlerdi. Söz konusu benzerlik Atatürk'e ilginç gelmiş ve Tahsin Bey'i Meksika elçiliğine atayarak ona iki dil arasındaki ilişkiyi ortaya koyma görevini vermişti.

Hindistan'daki tabletlerde daha ziyade resimlere benzeyen bir yazı stili kullanılmıştı. Yukarıda adı geçen başrahip, İngiliz albaya bu tabletleri okuyup anlaması için Sanskritçe öğrenmesi, bunun da yeterli olmayacağını ve eski bir dil olan Naga-Maya diline de hâkim olması gerektiğini söylemişti. Naga-Maya dilini bu rahip biliyordu ve Churchward, rahipten dili öğrenmekle işe başlamıştı. Sonuç olarak albay bu dilleri öğrenmiş ve uzun zaman harcayarak tabletlerdeki yazıları büyük oranda çözmüştü. Emekliliği ertesi çalışmalarını bu alanda yoğunlaştırmıştı. An-

cak yazılar kimi zaman deforme olmuş, bazı tabletler de bulunamamıştı. Bu nedenle zaman zaman metinlerde anlam bütünlüğü bozulmaktaydı.

Churchward Mu konusunda yalnız değildi. Ardından birçok Mu araştırmacısı türemişti. Bu araştırmacılara göre, Mu kıtasından tüm kıtalara göçler olmuşsa da başlıca göçler Kuzey ve Güney Amerika'ya, Orta Asya'ya, Mısır ve Anadolu'ya yapılmıştı. Churchward'a göre 70.000 yıl önce mevcut olan Uygur İmparatorluğu Avrupa içlerine kadar uzanmaktaydı. Uygur İmparatorluğu Churchward'ın manyetik felaket adını verdiği bir doğal afet sonucu yok olmuştu. Sağ kalanlar ise Avrupa'nın Arî kavimlerini oluşturmuşlardı. Kimilerine göre, Mu ya da Orta Asya kökenli bu kavimlerin hemen hemen hepsinde, kabaca yaklaşık 40 dilde, telaffuzları az çok ufak farklarla, "baba" anlamına gelen "ata" sözcüğü mevcuttu. Mustafa Kemal'e verilen soyad da bir anlamda buradan geliyordu.[5]

Churchward'a göre Keltler, Basklar ve Asyalı İskitler Uygurların torunları olan kavimlerdi. Yine Churchward'a göre Osiris Mu kıtasında eğitilmiş, Atlantis'te reform yapmış Atlantisli bir bilge ya da peygamberdi. Öğretisi sonradan "Osiris dini" adını alıp Hermes-Thot tarafından Mısır'a getirilmişti. ABD'de "uyuyan peygamber" lakabıyla anılmış Edgar Cayce'e göre Atlantis gibi Mu kıtasının da batmasına neden olan etken, Atlantislilerden satanik yol mensuplarının ya da şeytanın izinde yürüyenlerin, ellerindeki nükleer güçleri yıkıcı amaçlarla kullanmaları sonucu yerkabuğunun dengelerini bozmalarıydı.

Mu kıtası ilk insanın da anavatanıydı. Pasifik Okyanusu'nda, Asya ve Amerika kıtalarının ve Avustralya'nın iki katı büyüklüğünde ve insanoğlunun anavatanı (dünyanın en eski yerleşim merkezi), din, mitoloji, efsane, destan ve sembollerin doğduğu yer Mu kıtasıydı.

Tahsin Bey ve Maya Kültürü

Mu öyküsünün bu genel hatları dışında bir de Türkiye boyutu vardı. Tahsin Bey bu alanda kilit rol oynayacaktı. Mayatepek, Meksika'ya varınca kendisine Amerikalı Arkeolog William Niven'in bulduğu tabletlerden söz edilmişti. Maya dilinin kökeninin bu tabletlerde olduğu söyleniyordu. Türkçe ile Maya dili arasındaki benzerlik bu tabletlerde aranacaktı. Tabletleri görünce Tahsin Bey'in merakı daha da derinleşmişti. Tabletler MÖ 200.000 ile MÖ 70.000 yılları arasında Pasifik'te yer almış bir kıtadan söz ediyordu. Kıtanın adı Mu idi. Avustralya'dan birkaç kat büyüktü. Yüksek bir uygarlığa ulaştıktan sonra deprem veya tufan sonucu battığı sanılıyordu. Tahsin Bey Maya kültürünü incelemeye koyuldu. Çalışması ilerledikçe Türk kültürü ile arasındaki şaşırtıcı benzerlikleri saptıyordu. Yaptığı değerlendirme sonucu yüz otuzdan fazla yer ve sözcüğün Maya ve Türk dillerinde aynı ya da çok benzer olduğu kanısına varmıştı.

Tahsin Bey giderek hayal gücünü geliştirdi. Meksika'daki araştırmalarında beklentilerinin çok daha fazlasını bulduğu kanısına vardı. Bu bulgularını Atatürk'e bir dizi raporla bildirdi. 2 Mart 1936 tarihinde Churchward'ın kitaplarıyla ilgili yedinci raporu Atatürk'e sunduğunda Atatürk, Churchward'ın kitaplarını getirtmiş ve 60 çevirmene kısım kısım paylaştırarak Türkçeye çevirtmişti. Bu arada Tahsin Bey'in bulgularına göre Türkçe ve Maya dillerinde ortak sözcüklerden biri "tepe" idi. Maya dilindeki "tepek" sözcüğü de tepe anlamına geliyordu. Bunun üzerine Atatürk Meksika'ya temsilci olarak atadığı Tahsin Bey'e "Mayatepek" soyadını vermişti.

Tahsin Mayatepek'in iki kültür arasında bulduğu ortaklık sözcüklerden ibaret değildi; her iki kültür arasında, Mayaların ayyıldızlı davullarından, Şaman kültüründen, kilim desenlerinden, sembollerinden tüy takma alışkanlıklarına kadar pek çok ortak nokta söz konusuydu. Tahsin Bey çalışmalarını belge ve fotoğraflarla üç ciltte toplayarak Atatürk'e gönderdi. Bu defterlerde dini tören, ibadet ve tapmakların benzerliği gösteriliyordu.

Başlangıçta konu Atatürk'ü sarmıştı. Türklerin kökenini ortaya çıkarmak, Atatürk'ün en büyük isteklerinden biriydi. Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin kuruluşunun arka planında böyle bir çaba yer alıyordu. Tüm çalışmalara rağmen Türklerin nereden geldikleri tam olarak açıklığa kavuşmuş sayılmazdı. Bu nedenle Meksika'dan gelen bilgiler bir umuttu. Birçok "Mu" kökenli özel

ad ve sıfatları, Atatürk öz Türkçe ile karşılaştırdı; notlar aldı. Sözgelimi "Tarlaların Allahı" anlamına gelen Bal sözcüğünün yanına, "balağmak (anlamı: toprağı kazmak, çukur açmak)" notunu koymuştu. "Ruhların diyarı Kui" cümlesinin yanına, "kökü: ailedir" diye yazmıştı. Bu tür sözcük notları oldukça çoktu. Bir yerde, Mu ülkesinin demokrasiyle yönetildiğini kaydedilmişti. Bu daktilo edilmiş metinler, Atatürk'ün şerhleriyle birlikte bugün Atatürk'ün kitaplığında saklanmaktadır.

Mu Raporları ve Atatürk

Atatürk önce Türklerin kökeni ve Mu dilinin Türkçe ile olan bağlantısıyla ilgilenmiş, ardından "Mu" inançları ve yönetim biçimi üzerinde durmuş ve nihayet Mu simgeleri ile Latin alfabesini karşılaştırmıştı. Tahsin Mayatepek'ten düzenli gelen raporlar Atatürk'ün epey vaktini almıştı. Raporlar ana hatlarıyla şunları söylüyordu:

1) Uygur, Akad ve Sümer diye bilinen "ırkdaş"larımız ilk vatanları olan Mu kıtasından binlerce yıl önce ayrılarak cihana uygarlıklarını, yüksek bilgi ve becerilerini, dil ve dinlerini götürmüşlerdi.

2) Arî ırkından diye bilinen Tötonlar, Islavlar, Brötonlar, Basklar, İrlandalılar, kısa hemen hemen bütün Avrupa kavimleri Uygur Türklerinin zürriyetleriydi.

3) Akad ve Sümer dilindeki sözcükler Hindistan manastırında mukaddes bir dil olarak öğretilen Naga-Maya yani Mu dilinin uzantılarıydı.

4) Mu kıtası batmadan binlerce yıl önce bu kıtadan ayrılarak Mu'nun bilim ve dinini dünyanın birçok yöresine ve ezcümle Mısır'a, Hindistan'a yaymış olan Naa-Kal adındaki Mu misyonerleri kendi uygarlıklarıyla ilgili tablet ve benzeri değerli belgeleri Himalaya ve eski Mısır mabetlerine taşımışlardı. Musa Peygamber Sina dağında Osiris mabedinde, İsa Peygamber ise hem Mısır ve hem de Hindistan'da yıllarca bu tabletleri incelemişlerdi. Keza Kuran'da bir ayet başında bulunan "Ta-Ha" sözü Mu diline aitti. Churchward'ın bu söz hakkında kitabındaki kayıt üzerine Tahsin Mayatepek Muhammed Peygamber'in de Mu'nun dil ve dinini Mısır'da ve büyük bir ihtimalle Hindistan manastırında öğrendiği sonucuna varıyordu.

Binlerce yıl önce Asya'nın doğu kıyılarından Avrupa'nın batı sahillerine ve İrlanda adasına kadar geniş bir coğrafyayı kaplamış olan Uygur İmparatorluğu'nun, bundan 11.500 yıl önce müthiş

"manyetik kataklizm" ve ardından yeryüzünde "birdenbire dağların fırlaması" üzerine bütün beşeri yapısıyla birlikte yok olduğu Churchward'ın eserlerinde belirtiliyordu. Mayatepek'e göre Uygurlar Türk'tü. Uygur, Akad, Sümer Türkleri, Pasifik Denizi'nde ilk insanların ortaya çıktığı Mu kıtasından 70.000 sene evvel çıkıp Mu'nun büyük uygarlık, dil ve dinini cihana yaymışlardı. Bu bilgiler Tahsin Mayatepek'in Atatürk'e gönderdiği yedinci raporda yer alıyordu.

Tevrat'ta "Gan Edn", Kuran'da "Cennet-i Adn" adı altında belirtilen, dünyada ilk insanların doğduğu, huzur ve saadet diyarı Pasifik denizinde bulunan Mu kıtasıydı. 11.500 yıl önce müthiş bir deprem ve patlamayla 24 saat içinde 24 milyon nüfusuyla okyanusa batan bu kıta ilk yüksek uygarlığın, dilin, tektanrıcılığın, bilim ve fennin doğduğu yerdi. Maya diye bilinen Mu çocukları 70.000 yıl önce Mu kıtasından çıkarak Asya'ya Uygur, Hindistan'da Naga-Maya, Fırat nehri deltasında Akad, Mezopotamya'da Sümer, Kızıldeniz'in batısında Mayu ve Etiyopya'da Tamil adlarını almışlardı. Churchward, bu uygarlıklar üzerinde elli yıl çalışmış ve nihayet 1920'li yıllardan itibaren bunları yayımlamaya başlamıştı.

Yedinci Rapor

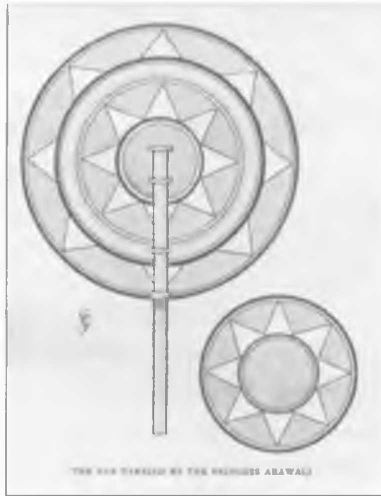
Tahsin Mayetepek'in en uzun raporu yedincisiydi. Bu raporda Churchward'ın öyküsünü kendi diliyle aktarıyordu. Churchward genç yaşta, 1868 yılında Hindistan'da baş gösteren kıtlık nedeniyle iaşe işlerini düzenlemek üzere Amerika'dan Hindistan'a gitmiş ve Ayhoda manastırında eski uygarlıklar tarihine ve özellikle arkeolojiye derinden vâkıf olan söz konusu manastırın başrahibiyle birlikte araştırmalara girişmişti. Rahibin yemek odasında bir akşam gözüne ilişen çok eski ve esrarengiz yazıları içeren tabletlerin mahiyetini ve içeriğini sorduğu vakit, rahip bu tabletlerin ilk insanların doğduğu Pasifik denizindeki Mu kıtasına ait olduğunu ve bu insanların ortaya koydukları bilim, uygarlık, dil ve din hakkında bilgiler içerdiğini söylemişti. Bunun üzerine Churchward'ın merakı büsbütün artmış, bunlara bizzat anlam verebilmek için Hindistan ve Tibet manastırlarında kutsal bir dil olarak bilinen Naga-Maya, diğer bir deyişle Mu dilini bizzat rahipten öğrenmeye başlamıştı. İki yıl zarfında bu dile yeterince vâkıf olduktan sonra başrahipten aldığı bilgiyle Tibet manastırında saklı bulunan diğer tabletleri incelemek üzere Tibet'e ve oradan Orta Asya'daki Lena nehri havzasında, Ural dağlarına gitmiş ve buralarda uzun

Asya'nın doğu kıyılarından Avrupa'nın batı kıyılarına kadar uzanan geniş toprakları binlerce sene yönetimi altında bulundurmuş olan Uygur İmparatorluğu bütün Asya, Orta Asya ve Avrupa'ya Mu kıtasındaki ecdatlarının ortaya koydukları "çok yüksek" eğitim, uygarlık, din ve dil değerlerini getirmişti.

süre tarihsel ve jeolojik incelemelerde bulunmuştu. Ardından Pasifik denizinde Mu batmadan evvel parçalarını oluşturan Tonga, Fici, Markiz, Marşal, East Island ve diğer adaları ziyaret ettiğini ve incelemesini tamamlamak üzere Mısır müzelerine ve ünlü arkeolog Nivens'in eski Maya medeniyetlerine ait olarak bulduğu 2000'in üzerindeki tableti incelemek için Meksika, Yukatan ve Guatemala'ya gittiğini kaydediyordu. Ve nihayet bu bilgilerini, sırasıyla *Kayıp Mu Kıtası, Mu'nun Çocukları, Mu'nun Kutsal Sembolleri ve Mu'nun Kozmik Güçleri* başlığı altında dört ciltte yayımlamıştı.

Churchward, kitaplarında doğrudan doğruya Türklere gönderme yapmıyordu. Ama Uygurlardan söz ediyordu. Tahsin Mayatepek Uygurların Türk olduğu tezinden yola çıkarak, bundan böyle Churchward'ın efsanevi söylemini Türkler adına kurguluyordu. Churchward'ın eserlerinde verdiği bilgiye göre, Mayatepek için en eski Türk'ün ilk vatanı ve kökleri o tarihe kadar bilindiği gibi Orta Asya değildi; Pasifik denizinde 200.000 yıl var olduktan sonra batan Mu kıtasıydı. Orta Asya'da, Mezopotamya'da, Yukarı ve Aşağı Mısır'da ve Etiyopya'da uygarlık, dil ve din Mu kıtası kökenliydi. Mayatepek, Churchward'ın kitabında yer alan bir dizi hayalî haritaya raporunda yer veriyor, dolaştığı coğrafyalarda bulduğu avadanlıkların üzerlerindeki şekilleri Mu'ya özgü simgeler olarak yorumluyordu. Bu resimler arasında yer alan küçük bir bronz heykelden söz ederken Mu'nun "Halik"ten, yani yaratıcıdan insan ruhunu aldığını kaydediyordu. Eski Mısırlılar'ın "Ölü-

Churchward'ın kitapları aynı zamanda Mu uygarlığı için kanıt oluşturacak sembolleri içeriyordu. Genellikle doğa güçlerini ifade eden daireler, üçgenler ve çark Mu kıtasında kullanılan kutsal rumuzlardı.

ler Kitabı"nda bu resim birçok kez görülmüştü. Heykelin sol omzundaki insan başlı şahin, ruhu temsil ediyordu. Bir başka resimde sekiz köşeli bir yıldız yer alıyordu. Bu yıldız da Mu'nun, diğer bir deyişle Güneş İmparatorluğu'nun armasıydı. Yıldızın basite indirgenmiş şekliyle haç, ulvî varlığın, Mayatepek'in deyişiyle "uluhiyet"in kainatı yönlendirdiği dört büyük gücünü, her şeyin özünü oluşturan dört öğeyi, ateş, toprak, hava ve suyu ifade ediyordu. Mu dilinde güneşin adı "kin" idi. Bu söz, Türkçedeki "gün", "güneş" sözünün anlam ve telaffuzunun aynısıydı. Resimler arasında, Güneş İmparatorluğu'nun bayrağı, timsali, Mu'ya tabi sömürge imparatorluğunun arması yer alıyordu. Mu ya da Güneş İmparatorluğu bayrağının ortasında görülen haç işareti Halik'in, yani Yaradan'ın evreni yönlendirdiği dört büyük gücü simgeliyordu. Aslında, Japon bayrağı da Mu bayrağından mülhem olarak güneş resmini taşımaktaydı. Ayrıca, İran, Arjantin, Uruguay bayraklarında da güneş resmi vardı. Güneş timsali ilk kez Mu'dan çıkarak günümüzde birçok ülkeye intikal etmişti.

Churchward'ın ifadesine göre Japonların ilk ecdadının Mu'dan çıktığı rivayeti vardı. Geçmiş zamanlarda Pasifik denizindeki Malay adalarına Mu'dan giden Kişe-Mayaların bir kolu buralarda yerleştikten sonra bilinmeyen bir nedenle bu adaları terk ederek

daha yukarılara, aralarında Japonya'nın da bulunduğu adalara yerleşmişlerdi. Churchward, Japonlar arasında yaptığı incelemede bu rivayetleri Japonların da doğruladıklarını ve her ne kadar Japon gelenekleri Mu'dan farklıysa da, geçmişlerinin ortak olduğu söylencesinin hâkim olduğunu kaydediyordu.

Raporda yer alan 35.000 yıllık "kozmoğonik" bir diyagramın ortasında üçgen içinde bir göz vardı. Bu göz bütün "eflak ve kâinat"ı yöneten uluhiyetin işaretiydi. Üçgeni çevreleyen ve dört ilk büyük gücü simgeleyen dairelerin etrafındaki çarklar ise daha küçük doğa güçlerinin ifadesiydi. Tüm bunlar Mu kıtasında kullanılan kutsal rumuzlardı ve bunların bazıları eski kavimlere ve özellikle Musevilere aynen intikal etmişti. Musa Peygamber bunları Sina dağında Mısırlıların ünlü Osiris mabedinde Mu'nun bilimini ve din ilkelerini öğrendiği sırada benimsemişti ve kendi dinine sokmuştu.

Uluhiyetin evreni ilk dört büyük güç aracılığıyla yönettiği önce Mu kıtasında keşfedilmiş ve bu güçleri sembolik olarak ifade etmek için değişik şekillerde haçlar oluşturulmuştu. Böylece haccın her kolu dört esas güçten birinin işaretiydi. Hıristiyanlar, haccı İsa'nın çarmıha gerilmek suretiyle idamının göstergesi olarak çok yakın bir tarihte kabul etmişlerdi. Oysa Mu'nun kullandığı bu simge Kuzey, Orta ve Güney Amerika yerlileri arasında binlerce yıldan beri biliniyordu. Meksika'nın birçok yöresinde İsa'dan binlerce yıl önce haç şeklinde mezarlara rastlanıyordu. Bu veriler de haccın Mu katısından bu topraklara on binlerce yıl önce intikal ettiğini gösteriyordu. Raporda yer alan bir başka resim Pasifik adalarından Arorai adası hükümdarının kızı Prenses Arawali'yi gösteriyordu. Arawali'nin elinde tuttuğu yelpaze Mu armasıydı. Adalardaki yerlilerin kutsal bir simge ya da tılsım olarak kullandıkları bu arma bir zamanlar Pasifik denizinde Mu kıtasının varlığını kanıtlayan izlerden biriydi.

Kolonizasyon Süreci

Raporun bir sonraki bölümü "kolonizasyon hatları"nı içeriyordu. Bu hatlar bir haritayla veriliyor ve uygarlığın anavatanı Mu kıtasından Batı'ya doğru gerçekleşen "göçler"i ifade ediyordu. Haritada görüldüğü gibi 70.000 yıl önce yeryüzünün üçüncü devresinde Mu'dan çıkan yüksek bilim ve uygarlık sahibi insanlar üç değişik yol izleyerek Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarına yayılmış ve oralara uygarlığı götürmüşlerdi. Birinci kol, Asya'nın do-

ğu kıyılarına ayak basmış ve Uygur adını alacak olan Mu çocuklarını oluşturmuştu. Uygurlar, Asya'nın doğu kıyılarına gemilerle geldikten sonra Orta Asya'ya, Balkanlar'a ve nihayet Avrupa'ya, Fransa'nın batısındaki Bretanya, İspanya'nın kuzeyindeki Bask bölgesine ve İrlanda adasına ulaşmışlardı. Böylece Asya'nın doğu kıyılarından Avrupa'nın batı sahillerine kadar uzanan geniş bir arazide Mu'nun, Mayatepek'e göre "Türkler"in uygarlık, dil ve dinini yaymışlardı.

İkinci kolu oluşturan Mu çocukları yine gemilerle bu kez Çinhindi'ne çıkmış ve oradan Burma üzerinden Hindistan'a gelerek Naga-Maya adını almışlardı. Kurdukları imparatorluk 20.000 sene sürdükten sonra çöküp gitmişti. Bu insanların bir kısmı Hindistan'ın batısından gemilerle Basra körfezinin kuzeyinde Fırat nehri deltasına girerek bu yörede Akad ve daha kuzeye ilerleyerek Sümer adını verdikleri uygarlıkları kurmuşlardı. Akad sözü Naga- Maya dilinde bataklık, yumuşak arazi anlamına geliyordu. Sümer sözü ise düzlük ifade ediyordu. *Mu'nun Çocukları* adlı kitap bu konuda geniş ayrıntıya sahipti.

Üçüncü kol mensupları ise Afrika'nın doğusunda Guardafui burnuna çıkmış, oradan bugünkü Etiyopya'ya yerleşerek Tamil adını almışlardı. Bunlardan bir kısmı da Kızıldeniz'in batı kıyılarından bugünkü Sudan ve Nube topraklarına yerleşerek bu araziye Mayu adını vermişlerdi. Eski Mısırlıların da aynen Mayu diye adlandırdıkları bu bölgede Yukarı Mısır krallığı kurulmuştu.

Arorai adası hükümdarının kızı Prenses Arawali'nin elinde tuttuğu yelpaze Mu armasıydı.

Bir sonraki dünya haritasında yine göçler yer alıyordu. Bugünkü Brezilya topraklarında geçmişte var olduğu iddia edilen Amazon denizi yoluyla Atlantis kıtasına, öte yandan Akdeniz havzasına ve Küçük Asya'ya ve nihayet Mu'nun doğusundan hareket eden Kariyen kolunun ve Mu'nun güney kısmında yaşayan siyahi Negroidlerin Afrika'ya yönelik göçleri sırasında takip edilen yollar gösteriliyordu. 25.000 yıllık bu haritanın Tibet'in batısındaki manastırların birinde mevcut eski bir tabletten alınmış olduğu iddia ediliyordu. Haritada Güney Amerika'da vaktiyle var olan ve şimdi yerinde Pampalar bulunan Amazon denizi ve bu denizi Pasifik okyanusuna bağlayan kanal gösteriliyordu. Atlantis bir sonraki haritada da yer alıyordu. Mu kıtası battıktan sonra Mu'nun yerine geçen Atlantis İmparatorluğu'nun Atlantik okyanusundaki konumunu ve bu imparatorluğa tabi olan kıtacıkları gösteriyordu. Churchward'a göre Atlantis de Mu'nun kaderini paylaşmıştı. 25.000 yıl önce bir yer sarsıntısı sonucu 60 milyon nüfusuyla birlikte denize gark olmuştu. Bu kıtadan Atlantisli Toth'un komutası altında Mısır'a gelen Mayalar, Aşağı Mısır'da Nil deltasmda uygarlık kurmuşlardı.

Uygur Türkleri

Ve nihayet sıra Uygur Türklerine geliyordu. Tahsin Mayatepek girişte bu konuyu "Uygur Türklerinin cihanda misli görülmemiş muazzam imparatorluğu hakkında malumat" olarak sunuyordu. Asya'nın doğu kıyılarından Avrupa'nın batı kıyılarına kadar uzanan geniş toprakları binlerce sene yönetimi altında bulundurmuş olan "cihanşümül muazzam Uygur İmparatorluğu" bütün Asya, Orta Asya ve Avrupa'ya Mu kıtasındaki ecdatlarının ortaya koydukları "çok yüksek" eğitim, uygarlık, din ve dil değerlerini getirmiş ve 20.000 yıl varlığını sürdürmüştü. Sonra, bundan 12.000 yıl önce Doğu Asya'yı güneyden kuzeye doğru kuşatarak tamamen tahrip eden "müthiş feyezan"lar, yani taşkınlar ve bunun ardından yeryüzünde dağların "zuhuru" ya da ortaya çıkışı üzerine bu büyük imparatorluk yok olmuştu. Bütün bu bilgiler Churchward'ın *Mu'nun Çocukları* adlı eserindeki haritalarla desteklenerek zikrediliyordu. Bu "azim felaket" Babilonyalaıın, Asurîlerin, Eski Mısırlıların tablet ve papirüslerinde yazılı olduğu gibi Tevrat, İncil ve Kuran'da da yer alıyordu. Haritada gösterildiği gibi bu afetin tahrip ettiği alan Greenwich'in 18 doğu boylamından başlayarak Alaska kıtasına kadar uzanıyordu. Ancak, bu felaketten Batı Asya ile Avrupa kıtaları etkilenmemişti. Orta

Mu kıtası, tarihte değişik evrelerde levha tektoniği konusundaki bilgi birikimine dayanarak oluşturulan efsanelerden biriydi. Bunun en ünlü örneği Atlantis'ti. Tıpkı Atlantis gibi Mu da günümüz ezoterik literatüründe geniş bir yer tutmaktadır.

Asya'da jeolojik incelemelerde bulunan bilim insanları gerek bu toprakların, gerekse Uygur İmparatorluğu'nun Baykal gölü güneyinde Khara Khota adındaki başkenti ile diğer birçok mamur ve düzenli kent ve kasabalarının on beş metre derinlikte kum ve çakıl taşları altında yattığını görmüşlerdi. Bu yerlerin binlerce yıl önce ne müthiş bir felakete uğradığı konusunda artık şüpheye yer yoktu. Raporda Uygur İmparatorluğu ve Uygurlarla ilgili birçok resim ve harita bulunuyordu. Bu haritalardan birinde, Uygur İmparatorluğu'nun Orta Asya'da Khara Khota adındaki başkentiyle bütün kent ve kasabalarını bundan 11.000 yıl önce mahveden müthiş su baskınının güneyden kuzeye doğru tahrip ettiği geniş topraklar gösteriliyordu.

Khara Khota kentinin bulunduğu yeri ilk kez Rus bilim adamı Koslof keşfetmişti. Kentte 18.000-20.000 yıllık olduğu tahmin edilen çok önemli tarihi eserler bulup bunların fotoğraflarını almıştı. Bundan haberdar olan Churchward, yöreye giderek bizzat araştırmış ve derin kum ve çakıl taşları altında yattığını gördüğü Khara Khota kenti hakkında gözlemlerini eserinde belirtmişti. Felaketten önce pek verimli ve ekili ovaları ve sayısız ırmak, nehir, göl ve ormanı olan Orta Asya toprakları su baskınlarının tahribatı ve bunun ardından dağların birdenbire fırlaması sonucu altüst olmuş, nehirler ve göller mecralarını yitirmiş ve bu topraklar ıssız ve kurak Gobi çölüne dönüşmüştü. Büyük Uygur

İmparatorluğu'nun Orta Asya'daki toprakları beşeri varlığıyla birlikte mahvolduktan birkaç yüzyıl sonra bu felaket coğrafyasında Mongoloid tipinde birçok küçük kavim türemişti. Bunlar arasında Tatarların ayrı bir yeri vardı. İki önemli şahsiyet, Cengiz Han ve Kubilay Han bu dönemlere tarihleniyordu.

Churchward'a göre, Arî adı verilen kavimler Uygurların zürriyetiydi. Tötonlar, Sertler, Slavlar, Basklar, Brötonlar ve İrlandalıların ecdatları Uygurlardı. Keza Medlerle Farisîler de aynı soydan geliyorlardı. İran bayrağında ufukta görülen güneş resmi bu coğrafyanın pek eski zamanlarda Mu'nun kolonyal imparatorluğu olan Uygur İmparatorluğu'na tabi olduğunu gösteriyordu. Churchward Çinlilere de yorum getiriyor, bunların Uygurlar ile Moğolların karışımından hasıl olan ırka mensup olduklarını söylüyordu. Çinliler sanıldığı gibi başlı başına bir medeniyet değildi. Bütün bilim, din ve uygarlık prensiplerini Uygur Türklerinden almışlardı. Çok eski zamanlardan beri Çin'i yöneten hükümdarların hep beyaz nesilden yani Uygur ırkından oldukları fikri yine *Mu'nun Çocukları* adlı kitapta yer alıyordu.

Türk İmparatorluğu, Akadlar ve Sümerler

Tahsin Mayatepek'in Churchward'a gönderme yaparak ele aldığı bir sonraki konu "Türk İmparatorluğu" idi. Uygur İmparatorluğu'nun "manyetik kataklizm"ler sonucu ortadan kalkması üzerine Orta Asya toprakları uzun süre boş kalmış ve ardından doğal koşulların tekrar oluşması üzerine Uygurlarla aynı ırktan olan ecdadımız "Türk" adını alarak Türk İmparatorluğu'nu oluşturmuştu. Türk İmparatorluğu da Uygur İmparatorluğu'nun yüksek ananelerini sürdürerek cihan tarihinde yüksek uygarlık izleri ve eserleri bırakmıştı. Tahsin Mayatepek, bu noktada Churchward ile Türk Tarih Tezi'nin uyuşmadığı kanısındaydı. Churchward'a göre Uygur İmparatorluğu ortadan kalkmadan önce Türk İmparatorluğu yoktu. Türk İmparatorluğu Uygur İmparatorluğu'nun yok olmasından sonra kabaca 10.000 yıl önce ortaya çıkmıştı. Oysa Türk Tarih Tezi çok daha gerilere gidiyordu. Öntarih hatta tarihöncesi Türklerle başlatıyordu. Öte yandan Türk Tarih Tezi'ne göre Akadlar, Sümerler Orta Asya'dan göç etmişlerdi. Oysa Churchward, her iki kavmin 70.000 yıl önce Mu kıtasından çıkıp Çinhindi, Burma ve Hindistan üzerinden önce Fırat deltasına ve ardından Mezopotamya topraklarına yerleştiklerini iddia ediyordu. Tahsin Mayatepek raporunda bu bilgile-

ri Atatürk'e sunuyor ve bunların doğru olup olmadığının takdirinin ona ait olacağını şu cümleyle ifade ediyordu: "Bunların tarihî hakâyıka [hakikatlere] muvafık olup olmadıklarının takdiri Ulu Önderimiz Atatürk'e ait ve racidir."

Akad ve Sümerler'in kurdukları "Babilonya İmparatorluğu" da raporda yer alıyordu. Yukarıda belirtildiği gibi Mu'dan Maya adıyla yola çıkarak Burma üzerinden Hindistan'ın batı kıyılarına ulaşan kavim buradan gemilerle Basra körfezinin kuzeyinde Fırat deltasına girmiş ve bu topraklara Naga-Maya dilinde yumuşak ve bataklık yer anlamına gelen Akad adını vermişlerdi. Ardından Dicle ve Fırat nehirlerinin yukarılarına uzanılmış ve bu yöreye yine Naga-Maya dilinde düz ve ova anlamında Sümer adı konmuştu. Aynı "millet"ten olan her iki kavim Mezopotamya'ya yerleştikten sonra Babilonyalı adını almış ve kurdukları devlete de Babilonya Devleti adını vermişlerdi. 7000 yıl önce Kafkasya ve Ağrı dağı yöresinden aşağı inen Semitikler Babilonya Devleti'ni kaldırarak yerine "Asurî Krallığı"nı kurmuşlardı. Ancak, Akad ve Sümerleri kılıç gücüyle imha eden Asurîler onlarla kaynaşmışlardı. Aslında Semitikler de Mu kıtasından geliyorlardı. Gemilerle Yıkatan'a çıkmış ve burada Zahia kentini inşa etmişlerdi. Yukatan'ın ardından yine gemilerle Karadeniz'in doğu kıyılarına ulaşmış ve oradan Kafkasya ovalarına, Hazar denizinin çevresine ve Ağrı dağı yöresine yerleşmişlerdi. Bu yeni vatanlarına Yukatan'da kurdukları Zahia kentinin adını vermişlerdi.

Aslında, Churchward'ın kitaplarında Uygurların, Akadların ya da Sümerlerin Türk olduklarına dair herhangi bir kayıt yoktu. Bunlar Mayatepek'in çıkarsamalarıydı. Nitekim Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri İbrahim Necmi Dilmen, "Mu'nun yüksek kültürünü, din ve dilini cihanın birçok kıtalarına yayanların Türkler olduklarını gösteren mütalaa ve ibareleri" Tahsin Mayatepek'in Churchward'ın eserlerinden aynen mi aldığını yoksa kişisel bir görüş olarak mı belirttiğini soracaktı. Bu soru üzerine Tahsin Mayatepek, kitapta Türk sözcüğünün geçmediğini ancak Churchward'ın açıklamalarına dayanarak ve "cümlemizin kabul ve tasdik ettiğimiz veçhile Uygur, Akad ve Sümerlerin Türk ırkına mensup oldukları tarihî hakikat ve kanaati"ni göz önünde bulundurarak, ilk yüksek uygarlık, ilim ve irfanını Mu kıtasında oluşturan ve dünyaya neşredenlerin Türk ırkına mensup olduklarını belirttiği yanıtını verecek, ve "velev ki şahsî bir fikir olarak dermeyan etmiş olsam bile tarihe mugayir bir fikir ve kanaat izhar etmemiş olduğuma eminim" diye devam edecekti.

Mu Dili ve Türkçe

Benzer bir uyarlamayı Tahsin Mayatepek Mu dili için de yapıyor, “Mu dili bütün Türk lehçelerinin öz kaynağıdır” diyordu. İşin ilginç yönü bu konuda ispat yöntemlerinin Güneş-Dil Teorisi’ninkiyle benzerliğiydi. Churchward’ın kitabında Mu, yani Güneş İmparatorluğu’nun Mu dilindeki adı “ULUMİL”di. Bu aslen (U-LUM-İL) şeklinde bir söz diziniydi. U’nun anlamı “O”, LUM’unki “arazi” ve sonda bulunan İL’inki ise aynen Türkçedeki gibi “devlet ve kudret” idi. Böylece ULUMİL sözünün anlamı “O arazinin imparatorluğu” anlamına geliyordu. Tahsin Mayatepek, bunu hemen Güneş-Dil Teorisi’ne uyarlıyor ve ULUMİL sözünün başında ULU sözünün aynen Türkçedeki ULU ve aradaki M’nin de MU ve sonda bulunan İL’in de aynen Türkçede devlet ve kudret anlamını ifade eden bir söz olduğunu belirtiyordu. Böylece ULUMİL sözünün pek eski şeklinin (ULU-MU-İL) olup “Yüksek Mu İmparatorluğu” anlamına gelen halis bir Türkçe söz olduğunu kaydediyordu. Aynı şekilde Churchward *Mu’nun Kutsal Sembolleri* adlı kitabında gün yani güneş sözünün Mu dilinde karşılığının KİN olduğunu söylüyordu. Mayatepek’e göre KİN sözü küçük bir telaffuz farkıyla Türkçedeki GÜN sözünün ta kendisiydi. Ve Tahsin Mayatepek şu sonuca varıyordu: “ULUMİL ve KİN sözlerinin

Mayatepek’e göre Uygur, Akad, Sümer uygarlıkları, Pasifik denizinde buradan 12.500 yıl önce yer sarsıntıları ve volkanik patlamalar sonucu batan Mu kıtasından denize açılıp kurtulanlar tarafından kurulmuştu.

her ikisinin de Türkçe olmasından istidlalen [akıl yürüterek] beşeriyetin ve ilk medeniyetin zuhur ettiği Mu kıtasında konuşulan dilin Türk dili olduğuna emin ve mutmain [tatmin] oldum." Ve şu satırları ekliyordu: "Mu dilinin güneş mefhumundan mülhem olarak vücuda gelmiş olmasına binaen ahiren Ulu önderimizin keşfe muvaffak olduğu Güneş-Dil Teorisi'nin büsbütün tebarüz ve teyidine hadim olacak çok mühim elemanların bu dilde mebzulen mevcut olduğunda şüphe yoktur."

Tahsin Mayatepek, benzer örnekleri Burma, Peru, Bolivya, Japonya ve Eski Mısır ve Yunan'dan vererek ortak dil konusunda da şu sonuca varıyordu: "Uygur, Akad, Sümer Türkleriyle Yukatan'daki Maya ve Hindistan'daki Naga-Mayaların binlerce sene evvel beşeriyetin ilk vatanı olan Mu kıtasından çıkarak cihanın dört köşesine medeniyet yaydıkları şimdiye kadar devam eden izahattan anlaşıldığı gibi bunların dillerinin de aynı kaynaktan çıktığı ve bu dillere ait birkaç sözün yekdiğerine olan müşabeheti de ayrıca teyit etmektedir." Evet, bütün diller Mu kökenliydi ve Mu dili de aslen Türkçeydi. Türk ırkının en eski dili Mu diliydi. Mayatepek, bunu daha güçlü bir şekilde kanıtlamak için Türk dili, Akad ve Kaldanî dili, Hindistan'daki kutsal Naga-Maya dili ve Yukatan'daki Maya dilindeki sözcük benzerliklerinin bir listesini sunuyordu.

Buna benzer kurgular 1935 sonrası Güneş-Dil Teorisi bağlamında çok yapılmıştı. 1936 Üçüncü Türk Dil Kurultayı bu tür kurgulara hasrolunmuştu. Bununla da yetinilmeyip 1937'de Bükreş'te toplanan 17. Uluslararası Antropoloji ve Tarihöncesi Arkeoloji Kongresi'nde de tez olarak sunulmuştu. O nedenle abartılı da olsa Tahsin Mayatepek'in çözümlemesini yadırgamamak gerekiyordu. Atatürk'ün ilk anda Tahsin Mayatepek'in görüşlerine mesafeli durmayışını da yadırgamamak gerekiyordu: Zira kendi Güneş-Dil Teorisi ile Mayatepek'in yazdıkları birçok hususta örtüşüyordu.

Mu Dini, Musa ve İsa

Ama bardağı taşıran damla Churchward'ın dinle ilgili yazdıklarıydı. Bu konuda yazdıkları güya bir dizi tarihsel somut "bilgi" ile destekleniyordu. Churchward'a göre dünyada gelmiş geçmiş ya da hâlâ var olan dinlerin kaynağı Mu diniydi. Evren son derece bilinçli, ebedi bir kudret tarafından değişik güçler aracılığıyla yönetiliyordu ve bunu insan aklının idrak etmesi olanaksızdı. İnsanın madde ve ruhtan oluşan iki varlığı vardı. Maddî varlık geçi-

Churchward ve izinden gidenlere göre yeryüzünde ilk insan Mu kıtasında ortaya çıkmıştı. Mu diye bilinen toprak parçası büyük bir kıtaydı. Kuzeyden güneye yaklaşık 5.000, doğudan batıya 8.000 kilometre kadar uzanıyor ve üç kara parçasından oluşuyordu. Günümüzde Polinezya, Mikronezya ve Melanezya takımadaları, bir olasılık bu kıtadan günümüze kalan kara parçalarıydı.

ciydi, fanî idi. İlahî olan ise ruhun ebediyen mevcudiyetiydi. Gayrı maddî olan ruh maddeden oluşan vücutta bulunuyor, yaşam sürecinde vücudun değişik "tahrikât ve ihtirasât"ı ile karşılaşıyor ve sürekli mücadele ederek bunları alt etmek zorunda kalıyordu. Kısa süren insan hayatı, maddeye üstün gelebilmesine yetmediği için ruh değişik zaman ve mekânlarda ayrı ayrı bedenlere dahil olarak maddenin tahakküm ve esaretinden kurtuluncaya kadar mücadeleye devam ediyordu. Ve nihayet ilahî saffetini elde edince menşei olan uluhiyete avdet ve iltihak ederek maddi mevcudiyetin türlü elem ve ıstıraplarından, mihnet ve meşakkatlerinden masun ilahî mevcudiyetine kavuşuyordu.

Beşeriyeti yaratan "muazzam Kudret" insanların babası ve insanlar da aynı babanın çocuklarıydı. Bu nedenle insanlar yekdiğerinin kardeşiydi; birbirlerini kardeş gibi sevmeleri gerekiyordu. Tanrı'nın gözle görünmesi ve mahiyetinin anlaşılması hiçbir zaman mümkün olmayacağı için O'nun sonsuz kudretinin maddî bir timsali olan ve bütün canlılar ve bitkilere hayat veren Güneş'e sevgi ve hürmet gösterilmesi gerekirdi. Bu sevgi son kertede güneşe değil "sonsuz Kudret"e aitti. Nitekim, Mayatepek'e göre ecdadımızın çok eski zamanlarda güneşe mabut sıfatıyla değil, Tanrı'nın gözle görünür maddî bir timsali sıfatıyla saygı gösterdiği anlaşılıyordu. Mayatepek, bu tür bir girişten sonra üç kitap dinini teker teker ele alıyordu. Her üçünün de hareket noktası Mu diniydi.

Churchward, *Kayıp Kıta Mu* ve *Mu'nun Kutsal Sembolleri* adlı kitaplarında Naa-Kal adını taşıyan din ve fen misyonerleri tarafından Doğu ve Orta Asya'ya ve Burma yoluyla Hindistan'a ve oradan da Mısır'a ulaştırılan Mu bilim ve fenninin, din ve uluhiyetin Musa tarafından Sina dağındaki Osiris mabedinde öğrenildiğini ve Ben-i İsrail'e telkin edildiğini kaydediyordu. Tanrı'nın birliği ve ebediyeti, vücudun fanî ve ruhun ilahî ve ebedî olduğu hakkındaki fikir ve görüşler, Mu kıtasından binlerce yıl önce çıkan Uygurlar, Akadlar, Sümerler, Mayular ve Tamiller tarafından bütün cihana yayılmıştı. Aşağı ve Yukarı Mısır'da uygarlıklar kuran eski Mısırlılar denilen Mu çocukları Sina dağında Mu'nun yüksek felsefe ve hikmetlerini öğreten Osiris mabedini inşa etmişlerdi. Bu mabette gördüğü eğitimin ardından Musa "üstat" payesini elde etmiş ve bu ünlü mabedin başrahibi olmuştu. Musa, ardından Mu'nun yüksek din prensiplerini aynen ya da Ben-i İsrail'in o günkü zihinsel düzeyine göre uyarlayarak Musevi dinini ortaya atmış ve bu din için Mu'nun kutsal sembollerini aynen almıştı.

Bu "gerçek" İsa için de geçerliydi. Keşmir'de Leh diye bilinen yörede bulunan Hemis manastırındaki orijinalinden Pali diline çevrilmiş bir anı kitabında İsa'nın ülkesini terk ettikten sonra önce Mısır'a gelerek burada kaldığı iki yıl zarfında Mu dinini Osiris mabedinde öğrendiği kaydedilmişti. Oradan Hindistan'a giderek değişik Hint kentlerinde ve bilhassa Nenares ve Lahor'da Gautma Buddha dini akitlerini öğrenmiş ve ardından Himalaya manastırlarından birine girip Mu'nun kutsal din yazıları ve kozmik ilimleri üzerine on iki yıl eğitim görmüştü. Ve nihayet tıpkı Musa gibi "üstat" mertebesine kazanıp geri dönmüştü. Churchward manastırda bulunduğu sırada bu konudaki bilgileri birinci ağızdan, başrahipten dinlemişti. İsa'nın eğitimini bitirip manastırdan ayrılacağı sırada yalnız ruhun veya ruhla birlikte vücudun "baas ü badel mevt"e mazhar olup olmayacağı hakkında diğer üstatlarla giriştiği bir tartışmada, İsa sadece ruhun ebedî olduğunu ve topraktan oluşan vücudun tekrar toprağa döneceğini ve başka vücutların oluşmasına hizmet edeceğini, Mu'nun din prensiplerinden aldığı ilham ve kanaate dayanarak ısrarla iddia etmişti. Böylece kendisinin "dünyada misli görülmemiş çok yüksek bir üstat" olduğunu ortaya koymuştu.

Churchward'a göre İsa'nın Mu dilini ve dinini öğrendiğine dair başka deliller de vardı. Çarmıha gerildiği son anlarda Hıristiyanların tarih mazbatalarında "Eli, Eli Lama Sabak Tani" sözlerini sarf ettiği yazılıydı. O sırada hazır bulunanlara göre bu sözler ne İbraniceye ne de Küçük Asya dillerinin herhangi birine aitti. Ama

Churchward, sözde Tibet tapınaklarında bulduğu yazı tabletlerini oradaki rahiplerini on iki yıllık bir çaba sonucu öğrendiği Naga-Maya dili sayesinde anlamlandırabilmiş ve elde ettiği "bilgi"lere göre Büyük Okyanus'ta, Asya kıtası ve Amerika kıtası arasında, Avustralya'nın iki katı büyükiüğünde bir kıta olduğunu iddia etmişti.

"Asab" yerine "Sabak" sarf edildiğini zannederek bunun İbranice "Allahım, Allahım, neden beni yalnız başıma bıraktın?" anlamına gelebileceğini varsaymışlardı. Oysa Churchward'a göre İsa, uğradığı kahır ve ıstırabı etrafında bulunan düşmanlarına sezdirmemek için yıllarca Hindistan'da Himalaya manastırında öğrendiği Mu diliyle "Hele, Hele Lamat Zabak Ta Ni" yani "Fenalaşıyorum, fenalaşıyorum, yüzümü karanlık istila ediyor" anlamında olan Mu sözlerini sarf etmişti. Bu sözler Mu dilinin aşağı yukarı devamı olan Maya dilinde mevcuttu. Churchward, *Mu'nun Kutsal Sembolleri* adlı kitabında bunları Maya dili uzmanlarından Profesör Don Antonio Batres Jaurequi'ye atfen söylüyordu. Bu da İsa'nın Mu diline vâkıf olduğunun ve dili Mu'nun din ve kozmik ilimlerinde eğitilmek için öğrendiğinin güçlü bir deliliydi.

Hazreti Muhammed ve "Gaybubet"i

Churchward Musa ve İsa ile yetinmişti. Tahsin Mayatepek bunu yetersiz bulmuş ve Muhammed Peygamber'i de bu teze katma gereği duymuştu. Muhammed'in de tıpkı Musa ve İsa gibi Mu'nun dil ve dinini öğrenme girişiminde bulunduğunu, yine *Mu'nun Kutsal Sembolleri* kitabına referansla, Mu diline ait en eski sözlerden biri olan "Ta-Ila" kelimesinden yola çıkarak kanıt-

lamaya çalışıyordu. Geçmişte Mu kıtasına dahil olup söz konusu kıta battıktan sonra ayakta kalan Pasifik denizindeki adaların yerli ahalisi arasında "Ta-Ha" ecdatlarından kalma kutsal bir söz olarak kullanılıyordu. Mayatepek kitapta "Ta-Ha"yı görür görmez hemen Kuran'da bir sure olan "Ta-Ha"yı hatırlamış ve Kuran'ı tefsir edenlerce o ana kadar anlamı izah edilememiş bu sözün Mu dilinde karşılığının olduğunu hatırlamıştı. Churchward'ın açıklamalarına göre "Ta" yıldızlar, "Ha" ise su anlamına geliyordu. Dolayısıyla "Ta-Ha" "su ihtiva eden yıldızlar" demekti. Böylece Kuran muamması açıklık kazanıyordu. Keza Kuran'da bu gibi anlamı bilinmeyen "Ta-Sin", "Ya-Sin", "Ha-Mim" gibi esrarengiz sözlerin de Mu diline ait olma olasılığını düşünerek, Mayatepek Maya lügatine başvurmuş ve tahmininde yanılmadığını görmüştü. Nitekim Kuran'daki "Ta-Sin" Maya diline göre (Ta=Yıldızlar, Sin=Saha, Mıntıka, Havali) "yıldızların bulundukları saha, gök, sema" anlamına geliyordu. Yine Kuran'da "Ya-Sin" (Ya=Yas, Teessür Elem; Sin=Saha, Mıntıka, Havali) "elem ve mihnet sahası" diğer bir deyişle "küre-i arz" yani yerküre olarak kullanılmıştı. Son olarak, yine Kuran'da "Ha-Mim" (Ha=Su, Mim=Mu kıtasının alfabetik simgesi) muammasının karşılığı Mu diline göre "suya batmış Mu kıtası"ydı.

İşte bu Mu sözlerinin Kuran'da surelerin başlarındaki esrarengiz varlığı Muhammed'in de tıpkı Musa ve İsa gibi, Mu dilini ve dinini öğrendiği ve kurduğu İslam dininin vahdaniyet ve ruhun ebediyeti ve saire hakkındaki ilkelerini Mu'dan Hindistan manastırlarına Naa-Kal'ler aracılığıyla intikal eden ilim ve din esaslarından alıntıladığına dair delillerdi. Muhammed'in Hindistan'a gittiği herhangi bir kayıtta yoktu. Ama Muhammed'in hayatını yazan İslam tarihçileri O'nun sabavetinin, yani çocukluğunun ardından birkaç yıl Mekke'den yok olduğunu söylüyorlardı. Mayatepek, Muhammed'in bu "gaybubet" yıllarını Mısır'da ve ardından Himalaya manastırlarında Mu'nun dinî ve ilmî eserlerini incelemekle geçirdiğine kuvvetle ihtimal vermekteydi. Mayatepek'e göre buna şaşırmamak gerekiyordu. Platon, Pisagor, Miletli Thales gibi ünlü Yunan filozofları da Mısır'da Mu'nun yüksek felsefe ve ilimlerini öğrenmişlerdi. İsa'dan 500 yıl öncesine kadar Grekler eğitim için tercihan Hindistan'a gidiyorlardı. Muhammed'in de diğer din vazı'ları ve Yunan filozofları gibi eski zamanlarda bugünkü Oxford, Cambridge ve Paris üniversiteleri rolünü oynayan Mısır ve Himalaya mabet ve manastırlarına giderek öğrenim görmeleri son derece doğaldı.

Sonuç

Türk kimliğinin oluşturulmasında Atatürk'ün tecessünün sınırı yoktu. Yeni bir ulus inşa sürecinde yaratılacak kimliğin bir geçmişi olmalıydı. Atatürk 1922'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 130. toplantısının birinci oturumunda yaptığı konuşmada Türklerin kökenini sorguluyor, insanlığın en az yüz milyonunu oluşturan büyük bir "Türk milleti"nden söz edilebileceğini ve bu milletin yeryüzündeki genişliği oranında, tarih alanında da derinliğinin bulunduğunu söylüyordu. Atatürk'e göre "Türk milletinin kökünün dayandığı Türk adındaki insan, insanlığın ikinci babası Nuh Aleyhisselamın oğlu Yafes'in oğlu olan kişi" idi.

Atatürk'ün Türklük konusundaki görüşleri kültüralizmin yükseldiği 1930'lu yıllarda yoğunlaştı. 1930'da Tarih Heyeti'ni oluşturarak *Türk Tarihinin Ana Hatları* adlı kitabı hazırlattı. 1931'de ise Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin kuruluşuna önayak oldu ve adı daha sonra Türk Tarih Kurumu olarak değiştirilen derneğin çalışma alanını Türk ve Türkiye tarihi olarak belirledi. Kurumun bir yıl sonra gerçekleştirilen ilk kongresinde Türk Tarih Tezi kabul edildi. Tez iki ana eksen üzerine oturuyordu: "Türk uygarlığı tarihin en eski uygarlıklarından biridir ve bu uygarlığın kökeni Orta Asya'dır." Bu çalışmaların bir ayağının eksik olduğunu düşünen Atatürk, Türk Dil Kurumu'nu da kurdurarak, ulusçuluğun ana öğelerinden olan dil konusunda da derin bir çalışma başlattı. Onun Türk Dil Kurumu'nun İkinci Dil Kurultayı'nda yaptığı konuşmada yer alan "güneş" yaklaşımı, sonradan ilgi duyacağı Mu efsanesinin Güneş kültü ve kendi tezi Güneş-Dil Teorisi'yle doğrudan ilintiliydi.

Tarih çalışmaları, Türk tarihinin ana kaynaklarını araştırmak, arkeoloji yoluyla yeni bilgiler sağlamak, tarihte ve bugün ırk karakterlerini antropolojik yöntemlerle saptamak gibi noktalar üzerinde şekilleniyordu. Tarih ve Dil kurumlarının varlık nedeni de bu temellere yaslanıyordu. Nitekim Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kuruluşu da bu gelişmelerin bir parçasıydı. Atatürk, ülke uzmanlarının yabancı meslektaşlarına gerek duymadan arkeolojik kazılardan çıkacak bulguların ve belgelerin inceleyebilmesi beklentisi içersindeydi. Bu yoldan elde edilecek bilgilerle eski uygarlıklara ulaşılabilecekti. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulurken de bu kaygılar ön planda tutulmuş, Sümer, Akad, Hitit, Hint, Çin gibi "zümre"ler ya da kürsüler oluşturulmuştu.

Mu efsanesine dönersek, Atatürk'ün tüm bu raporları okuduktan sonra Mu kıtası tezine ikna olması beklenemezdi. Hele Tah-

sin Mayatepek'in Churchward'ın kitabına özellikle din konusunda yaptığı "katkılar" gülünç denecek düzeydeydi. Güneş-Dil Teorisi'nin yakın çevresi tarafından kabul görmesi Atatürk'ü cesaretlendirmişti. Bu nedenle Türk Dil Kurumu'nu ve dilbilim çevrelerini bu yola sevk etmişti. Ama tezin son kertede nerelere varabileceğini Churchward'ın kitaplarından ve Tahsin Mayatepek'in raporlarından somut olarak görmüştü.

Churchward'ın başlangıçta ilgi uyandıran Mu efsanesi ve Büyük Uygur İmparatorluğu tezi ne de olsa Güneş-Dil Teorisi ve Türk Tarih Tezi'nin göç efsanesini andırıyordu. Ancak, Churchward'ın kurgusu çok daha iddialıydı ve gizemli yönü insan hayal gücünü zorluyordu. Hele dinle ilgili verileri herhangi bir şüpheye mahal bırakmayacak kadar gerçek dışıydı. Tahsin Mayatepek'in eklemeleriyle Türkiye'ye uyarlanan tez inandırıcılıktan uzak, tanı anlamıyla "uçuk" bir sözde mitolojiyi simgeliyordu. Öte yandan "pagan" bir din de olsa Mu dini, dönemin laiklik anlayışına ters düşüyordu. Bir yandan Darwinizm'le dine karşı tavır alınırken, öte yandan her türlü şüpheyi içerebilecek bir "uluhiyet"in benimsenmesi düşünülemezdi. Hele Musa, İsa ve Muhammed'in Himalaya serüvenleri ancak sınırsız bir hayal gününün ürünü olabilirdi.

Ama yine de Mayatepek'in raporları üzerine kitapların alelacele getirtilmesi, çevirtilmesi ve okunması merakın da ötesinde bir arayışı, bir "tecessüs"ü simgeliyordu. Güneş-Dil Teorisi Ankara'da içtenlikle benimsenmişti. Tarih, Dil ve Coğrafya Fakültesi açılışı ertesi Güneş-Dil Teorisi üzerine "akademik" kitaplar yayımlamış, derslerde Güneş-Dil Teorisi öğretilmişti. Bu nedenle benzer bir mantık kurgusunu içeren Mu dili, Güneş İmparatorluğu ve bunun dünya dilleriyle bağlantıları kimi çevreler için kulağa hoş gelebiliyordu. Buna rağmen daha işin başından itibaren Türk Dil Kurumu, Churchward'ın tezlerini şüpheyle karşılamış ama, Mayatepek'in Atatürk'e gönderdiği raporların Atatürk'ten ilgi görmesi nedeniyle bir kalemde çizip atmaya da gücü yetmemişti. Emir yüksek yerden gelmedikçe yazışmalar sürdürüldü. Genel Sekreter İbrahim Necmi Dilmen kaygılarını Mayatepek'e ifade etmekten çekinmedi. Kurumun Gazi ile olan görüşmelerinde bunları dile getirmiş olması da mümkündü.

Churchward'ın Mu ya da Güneş İmparatorluğu tezi 30'lu yılların romantik ruhuna bir uyarı niteliği taşıdı. Atatürk, Güneş-Dil Teorisi'nin nerelere varabileceğini görmüş oldu. Churchward'ın ve Mayatepek'in yazdıklarına aklı yatsaydı tıpkı H. G. Wells'in *Dünya Tarihinin Umumî Hatları*'nı 1927-28'de kısa sürede ya-

yımlatması gibi, geniş bir kadroya çevirttiği bu kitapları da bir an önce bastırırdı. Yaşamının son günlerinde Atatürk de Güneş-Dil Teorisi'nden uzaklaşacaktı. Bunu yakın çevresine söylemişti. Hatta daha 1937 yılında resmi belgelerde değişikliğe gidildi. Cumhuriyet Halk Partisi ve Halkevleri yönetmeliği 1935 yılında Güneş-Dil Teorisi kurgusu doğrultusunda kaleme alınmışsa da, iki yıl sonra "aşırılık" olarak görülen kimi sözcükler dışlanarak 1937'de tekrar basılmıştı. Atatürk'ün kullandığı günlük dil de bunu kanıtlıyordu.

Türk Dil Kurumu *Belleten*'i Atatürk'ün ölümünden sonra Güneş-Dil Teorisi ile ilgili makaleleri rafa kaldırdı. İnönü döneminde daha ılımlı bir sadeleştirme süreci yaşandı. Teşkilat-ı Esasiyye Kanunu Anayasa'ya dönüştürüldü. Meclis içtüzüğünde de benzer bir uygulamaya gidildi. Bu arada 30'lu yıllarda üretilen sözcüklerin önemli bir kısmı dilde yer etmişti. Bunların da etkisiyle hukuk dili köklü dönüşümlere uğradı. Düzenlemelerin kabaca yüzde 95'i bugün hâlâ kullandığımız sözcükleri oluşturdu. Zühtü Çubukcuoğlu'nun hazırladığı *Yeni Türk Dili Cep Kılavuzu – Anayasada ve B.M.M.'nin iç tüzüğünde kabul olunan yeni Türkçe kelimeler* adlı kitapçık bunun somut kanıtlarım taşıyordu.[6]

Notlar

1. Kemal Şenoğlu, *Mayatepek Raporları – Türk Tarih Tezi ve Mu Kıtası*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2006; Sinan Meydan, *Atatürk ve Kayıp Kıta Mu*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2008; Sinan Meydan, *Atatürk ve Kayıp Kıta Mu 2 – Atatürk'ün Mu Kıtası, Mayalar ve Kızılderililerle İlgili Gizli Araştırmaları*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2008.
2. James Churchward, *Mu Kıtası (Kaybolmuş Mu Kıtası)*, (Tercüme), yy., ty., 396 sayfa. Metin daktilo ile yazılmıştır. New York 1934. Ives Washburn baskısından çevrilmiştir.
3. James Churchward, *Mu'nun Çocukları (Tercüme)*, yy., ty., 303 sayfa. Metin daktilo ile yazılmıştır. New York 1934 Ives Washburn baskısından çevrilmiştir.
4. James Churchward, *Mu'nun Mukaddes Sembolleri (Tercüme)*, yy. ty. 286 sayfa. Metin daktilo ile yazılmıştır. New York 1934 Ives Washburn baskısından çevrilmiştir.
5. Kimi araştırmacılara göre Türkçe'de "baba" anlamına gelen ata sözcüğünün az çok ufak söyleniş farklarıyla dünyanın farklı kıtalarında yaşayan kavimlerin dillerinde bulunması ve bunların hepsinde yine "baba" anlamına gelmesi, bütün bu kavimlerin geçmişte ortak bir kökeni olduklarını ortaya koymaktaydı. Baba anlamına gelen birbirine yakın sözcüklerden ve kullanıldıkları dillerden bazıları 1936'daki Türk Dil Kurultayı'nda şöyle saptanmıştı:

   1- Türk Dilleri:

   Uygur, Koybal, Kazan, Kırgız ve Batı lehçeleri.......Ata
   Kuman, Televüt lehçeleri....................................Atta
   Çuvaşça..Atey
   Kazanca ....Etey,ata
   Altayca...Ada

   2- Ön-asya Dilleri:

   Sümer dili ....Ad,adda
   Elam dili..Atta
   Mitanni dili ....Atta(i)
   Hitit dili...Atta
   Luwi..Tati

   3- Hint-Avrupa Dilleri:

   Grekçe..Atta
   Latince..Atta,atavus
   Got...Atta
   Eski Nort ....Atte
   Eski Yukarı Almanca ....Atto

Eski Slavca .... Atetz
Polap dili .... Otay
Orta İrlanda dili .... Aite
Votyak dili .... Atay
Macarca .... Atya

4- Diğer dillerde:

Kalmuk dili .... Atey
Bask dili .... Aita
Eskimo dili .... Atatak

6. Zühtü Çubukcuoğlu (hazırlayan), *Yeni Türk Dili Cep Kılavuzu – Anayasada ve B.M.M.'nin iç tüzüğünde kabul olunan yeni Türkçe kelimeler*, 2nci basılış, İstanbul: Kenan Matbaası, 1945.

Churchward'ın Mu Kıtası Eserleri Üzerine Tahsin Mayatepek ile Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri İbrahim Necmi Dilmen'in Yazışmaları

24/3/1936

Sayın Bay Tahsin Mayatepek
Türkiye Maslahatgüzarı
Meksiko

Sayın Bay,

7/3/1936 da yazılmış yazınızı aldım.

1- Güneş-Dil Teorisi, dil materiyelleri üzerine Kurum'un yıllardan beri yaptığı hazırlıkların Ulu Önderimizin yüksek dehasıyla uyandırdığı jeniyal bir buluştur. Teori geçen yaz Florya deniz evinde millî Dâhimizin yüce dimağında doğmuştur. Kendi isimlerinin ilânını arzu buyurmadıklarından gazetelerdeki yazılarda "Türk jenisi"nin bulduğu yollu işaretlerle iktifa olunmuştur.

2- Raporlarınızı doğrudan doğruya Ulu Önderimizin yüce huzurlarına sunmanız tabiî ise de Kurum dosyalarında yer tutmak üzere bunların birer nüshasının da Genel Sekreterliğe bildirilmesi çok faydalı olur. Bahsettiğiniz 7 numaralı raporunuz henüz bizce görülmemiştir. İşaret ettiğiniz tashih, Ulu Önderimize arz edilecektir. Churchward'ın 1926'da basılmış olduğunu bildirdiğiniz eserlerinde bahsedilen Mu kıtası ahalisinin ırkı ve dili üzerine olan malûmat, Türk Dil ve Tarih tezleriyle ne dereceye kadar uyuşabilmekte olduğunu ve ne gibi delillere istinad ettirildiğini raporunuzda misallerle göstermiş olduğunuzu tahmin ederim. Raporunuz görüldükten sonra yeniden bu mesele üzerine gelebiliriz.

Saygılarımı sunarım, Sayın Bay.

Türk Dil Kurumu
Genel Sekreteri

Dolmabahçe, 22/6/1936

Bay Tahsin Mayatepek
Türkiye Maslahatgüzarı
Meksiko

Sayın Bay,

18 Mayıs 1936'da yazılmış yazınızla ona bağlı yedi rapor kopyesini aldım. Ulu Önder'e sunulan raporların böylece Kurum'da da birer kopyesinin bulunması dileğini yerine getirmenizden ve ileride de bu yolda davra-

nılacağını bildirmenizden duyduğum sevinç ve teşekkürü en başta söylemek isterim.

Yedinci rapora temel olan Colonel James Churchward'ın kitapları buralarda kimsece bilinmemektedir. Bu raporun aslı geldiği zaman Tarih Kurumu'na verildiğini ve Tarih Kurumu'nca da İngilizce bilmesi dolayısıyla eski Kültür Bakanı ve Manisa Saylavı Bay Hikmet Bayur'un okumasının yerinde görüldüğünü öğrendim. Merak ederek Tarih Kurumu Genel Sekreteri'nden ben de okumak üzere raporu istedim ve okudum.

Kitapların en esaslı noktalarını hülâsa etmişsiniz. Ancak bir takım şüphe verici noktalar vardır:

Bir defa müellifin şimdi seksen yaşlarında olduğuna göre Hindistan'da bulunduğu bildirilen 1868 tarihinde on iki yaşlarında olması lâzım gelir. On iki on üç yaşında bir çocuğun Ayhoda manastırında tetkikat yapmış olmasına da ihtimal verilemez.

Sonra milâttan on iki bin yıl önce denize batmış bir kıtadaki milletin dilini öğrenmiş olmak ve bu dile göre Grek alfabesinin harf adlarından bir cümle yapmak, çok kuvvetli delillere dayanmadan kabul edilebilecek bir şey değildir. Hayatının hemen her zamanı mazbut olan Muhammed'in Suriye'den başka bir yere gitmediği malûm iken Mısır'da veya Hindistan'da tahsilini iddia etmek, hayatı hakkında oldukça malûmat bulunan İsa'nın Hindistan'da Mu dini öğrendiğini ileriye sürmek gibi noktalar, hep merak ve şüphe uyandırır mülâhazalardır sanırım.

Mu medeniyet, dil ve dini üzerine kolonelin kitaplarından alınan malûmat arasında bunların Türk olduklarını gösteren mütalâa ve ibarelerin eserden aynen mi alındığı, yoksa sizce mütalâa olarak mı katıldığı da sorulacak noktalar arasındadır.

Bir de bu eserlerin Amerika Birleşik Devletleri ülkesinde ve ilmî mahfelerde ne yolda telâkki gördüğü de merak edilecek bir şeydir.

Bu noktalar hakkında yüksek mütalâalarınızı beklemekle beraber adlarını saydığınız dört kitaptan birer tane de edinmek istediğimizden ne fiyatlarla tedarik edilebileceğinin de bildirilmesini diler, saygılarımı sunarım, Sayın Bay.

Türk Dil Kurumu
Genel Sekreteri

İlişik: 7 kıta rapor.

Çok Sayın Bay İ. Necmi Dilmen,
Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri,
Ankara

24/3/936 tarih ve 171 No.lu ve ahiren de bazı musahhah notları muhtevi 21/4/936 tarihli iltifatnamelerinizi büyük bir memnuniyet ve şükranla aldım.

Şimdiye kadar Meksiko'daki dil ve tarih araştırmalarım hakkında Ulu Önderimiz Atatürk'e muhtelif tarihlerde arz ve takdimle mübahi olduğum 7 kıta raporumun birer suretini işar-ı alileri vechile ilişik olarak sunuyorum. Bundan böyle hazırlayacağım raporların da birer suretini peyderpey takdim edeceğimi arz eylerim.

Amerika alimlerinden Colonel James Churchward'ın gençliğine müsadif 1868 senesinde Hindistan'da Ayhoda manastırında başlayarak cihanın muhtelif kıtalarında 50 sene süren tarihî ve ilmî tetkikatı neticesinde ilk defa 1931 senesinde New York'ta neşr ettiği 4 kıta eserde:

Uygur, Akad ve Sümer namlarındaki ırkdaşlarımızın beşeriyetin ilk vatanı olan Mu kıtasından binlerce sene evvel çıkarak cihana yüksek maarif ve medeniyetlerini, dil ve dinlerini götürdükleri;

Aryen denilen Tötonların, Islavların, Brötonların, Baskların, İrlandalıların elhasıl hemen bütün Avrupa akvamının Uygur Türkleri'nin zürriyetleri oldukları;

Akad ve Sümer sözlerinin Hindistan manastırında mukaddes bir dil olarak öğretilen Naga Maya yani Mu dilindeki manaları;

Mu kıtası batmadan binlerce sene evvel çıkarak Mu'nun ilimlerini ve dinini dünyanın birçok yerlerine ve ezcümle Mısır ve Hindistan'a yaymış olan Naa-Kal namındaki Mu ilim ve din misyonerlerinin Himalaya ve eski Mısır mabedlerine nakl ettikleri tablet ve saireyi Musa'nın Sina dağındaki Oziris mabedinde ve İsa'nın da hem Mısır ve hem de Hindistan'da senelerce tetkik ettikleri ve bunlara kıyasen Kuran'da bir ayet başını teşkil eden (Ta-Ha) sözünün Mu diline ait olduğunu Churchward'ın bu söz hakkındaki izahatını gördükten sonra din-i İslamı vaz eden zatın da diğerleri gibi Mu'nun dil ve dinini Mısır'da ve agleb-i ihtimâl Hindistan manastırında tahsil ettiği neticesinin tebarüz etmekte olduğu,

Binlerce sene evvel Asya'nın şark kıyılarında Avrupa'nın garp sahillerine ve İrlanda adasına kadar cesim araziyi kaplamış olan muazzam Uygur İmparatorluğu'nun bundan 11.500 sene evvel müthiş manyetik kataklizm ve müteakiben saht-ı arzda birdenbire dağların fırlaması üzerine bütün nüfusiyle birlikte mahv olduğu ve saire ve saire hakkında şimdiye kadar hiçbir eserde mevcut olmayan malumat ve izahata tesadüf ederek bunları

hulasaten 7 numaralı raporumla Ulu Önderimiz Atatürk'e bundan 2 ay evvel arz ve takdimle mübahi olmuş idim.

Bu kere de taraf-ı alinize gönderdiğim işbu mühim raporu lütfen ve inayeten mütalaa buyurmanızı rica ederim.

Ulu önderimizin bu rapor hakkındaki mütalaalarıyla birlikte fikr-i alinizi de bildirmek lütfunda bulursanız pek müteşekkir ve minnettar olacağımı arz ve bilvesile derin hörmetlerimi teyid eylerim çok Sayın Bay.

Meksiko Maslahatgüzarı
Tahsin Mayatepek
T. C. Meksiko Elçiliği
Meksiko - Çapul Tepek - 29 Şubat 1936

Meksiko Elçiliği
Meksiko - Çapul Tepek - 7 Mart 936

Çok Sayın Bay İbrahim Necmi Dilmen,
Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri
Ankara

Çok Sayın Bay,

1019 sayı ve 26/12/935 tarihli iltifatnamenizi büyük bir memnuniyet ve şükranla aldım. Güneş-Dil Teorisine ait evvelce aldığım risaleden başka bu kere de mezkûr teori hakkında kısa izahatı havi bir broşürle bunun beş kıta Fransızca nüshalarını aldığımı derin teşekkürlerimle arz eylerim.

Güneş-Dil Teorisi'nin kimin tarafından ve ne zaman keşfedildiği hakkında bu güne kadar bir malumat alamadığım gibi 9 Eylül'den beri almakta olduğum Ulus gazetesinde bu hususa dair bir izahata tesadüf edemediğimden bu bapta tenvirime himmet buyurmanızı pek rica ederim.

Şimdiye kadar takdim ettiğim altı kıta raporun Ulu Önderimizin manzûr-ı devletleri olduktan sonra Sayın Dil Kurumu'na da bildirilmiş olduğunu iş'ar-ı alîlerinden anlayarak çok memnun oldum. Bu baptaki lutfunuza ayrıca teşekkürler eder ve aldığım şevk ü gayret dolayısıyla bundan böyle de elde edeceğim malumatı peyderpey iblağa müsâraat edeceğimi arz eylerim.

Amerika alimlerinden Colonel James Churchward'ın 868 senesinde Himalaya ve Tibet manastırlarında ve müteakiben Orta Asya ve dünyanın muhtelif yerlerinde elli sene süren derin tetkikatı neticesinde elde ettiği bizim için çok mühim ve çok yeni malumatı havi dört kıta eserinde ve bunlar arasında bilhassa *The Children of Mu* ve *The Lost Continent of Mu* namla-

rındaki iki eserinde Uygur, Akad, Sümer Türklerinin aslen orta Asyalı olmayıp Pasifik denizinde 200.000 sene mevcudiyetten sonra buradan 12.500 sene evvel müthiş tezelzülat ve volkanik indifaat neticesinde batmış olan Mu kıtasından 70.000 sene evvel çıkarak Mu'daki yüksek medeniyetlerini, dillerini ve vahdaniyet prensibine müstenid ve uluhiyetin sonsuz kuvvet ve kudretinin gözle görünür bir timsali sıfatıyla güneşe muhabbet ve tazimden ibaret olan dinlerini bütün cihana yaydıkları ve saire hakkında şimdiye kadar ne şark ve ne garp kitaplarında mevcut olmayan izahat ve malumata tesadüf ederek bunlara ait kısa izahatı havi 7 inci raporumu 2 Mart 936 tarihinde postaya tevdian Ulu Reisicumhurumuza irsal ve takdim ettim.

Colonel James Churchward'ın beşeriyet tarihine ve bilhassa sayın ırkımızın binlerce senelik yüksek ve şanlı mazisine ait mühim izahatı ihtiva eden dört kıta eserinin aynen dilimize çevrilmesi çok musib ve muvafık olacağı mütalaa-i kasîrânesindeyim.

Son takdim ettiğim 7 inci raporumun 44 üncü sayfasının sonlarında İsa'nın çarmıhta son deminde sarf ettiği Mu diline ait (Hele, hele, lama sabak ta ni) şeklinde yazmış olduğumu nezdimde kalan rapor suretini gözden geçirir iken anlamış olduğumdan bu cümlenin yukarıdaki şekilde tashihini lutfunuzdan istirham eyler ve bu raporum hakkında Ulu Önderimizin izhar buyuracakları rey ve mütalaadan haberdar edilmekliğimi himmet ve inayetinizden suret-i mahsusada rica ve bilvesile kalbî hürmetlerimi teyid eylerim çok sayın Bay.

Meksiko Maslahatgüzarı
Tahsin Mayatepek

Türk Dil Kurumu Riyaset-i Aliyesine Yedinci Rapor

Uygur, Akad, Sümer Türklerinin Pasifik Denizi'nde ilk insanların zuhur ettiği Mu kıtasından 70.000 sene evvel çıkıp Mu'daki büyük medeniyet, dil ve dinlerini cihana yaydıklarına dair yepyeni ve mühim malumatı ihtiva eden rapor.

[Tahsin Mayatepek elli dört sayfadan oluşan Yedinci Rapor'unun Giriş ve Sonuç Bölümleri aşağıdaki gibiydi:]

Giriş Bölümü

RAPOR

Şimalî Amerika alimlerinden Colonel James Churchward'ın 1930 senesinden itibaren New York'ta Ives Washburn Matbaası vasıtasıyla neşr ettiği:

1) *The Children of Mu* – Mu'nun çocukları (267 sahifelik eserdir. Müteaddit resimleri havidir)

Bu eserin ilk tabı 1931 senesindedir.

2. tabı 1931 "

3. tabı 1931 "

4. tabı 1933 "

5. tabı 1934 "

2) *The Lost Continent of Mu* – Gayb olmuş Mu kıtası (335 sahifelik resimli eserdir.)

1. tabı 1931 senesindedir.

2. tabı 1932 "

3. tabı 1932 "

4. tabı 1933 "

5. tabı 1934 "

3) *The Sacred Symbols of Mu* – Mu'nun Mukaddes Rümuzları (296 sahifelik resimli eserdir.)

1. tabı 1933 senesindedir.

2. tabı 1934 "

4) *Cosmic Forces of Mu* – Mu'nun Felekî Kuvvetleri (246 sahifelik resimli eserdir).

İlk tabı 1934 senesindedir.

Namlarındaki 4 katı eserinde: Dünyada ilk insanların ilk huzur ve saadet diyarı olarak Tevrat'ta (Gan Edn) ve Kur'an'da (Cennet-i Adn) namı altında zikri geçen ve Pasifik denizinde kâin Mu kıtasında zuhur ettiği ve bu cesim kıtanın 11.500 sene evvel müdhiş tezelzülât ve indifaât neticesinde 24 saatte 64 milyon nüfusuyla denize battığı ve ilk yüksek medeniyetin, dilin ve vahdaniyete müstenid dinin ve ulum u fününun Mu kıtasından 70.000 sene önce Maya namiyle çıkarak Asya'da Uygur, Hindistan'da Naga-Maya, Fırat nehri deltasında Akad, Mezopotamya'da Sümer, Kızıldeniz'in garbındaki arazide Mayu, ve Etiyopi kıtasında Tamil namlarını almış olan Mu çocukları tarafından bütün cihana neşredilmiş olduğu ve saire hakkında şimdiye kadar şarkta ve garpta intişar eden kitapların hiç birinde görmediğim çok derin ve 50 sene süren tetkikat mahsulü malumata tesadüf ettim.

Şanlı ırkımızın en eski mazisine taalluk eden bu mühim malumatı nasıl ve ne zaman elde ettiğine dair bizzat Churchward'ın verdiği izahatı bervech-i ati arza başlıyorum:

Bu zat gençliğine müsadif 1868 senesinde Hindistan'da zuhur eden müthiş bir kıtlık esnasında aç Hintlilerin iaşe işlerinde yardımda bulunmak üzere vatanı olan Amerika'dan Hindistan'a giderek vazifesini ifaya başladığı Ayhoda manastırında eski medeniyetler tarihine ve bilhassa arkeolojiye derinden vakıf olan mezkûr manastırın başrahibiyle birlikte çalıştığını ve rahibin yemek odasında bir akşam gözüne ilişen pek eski ve esrarengiz yazıları havi tabletlerin mahiyet ve muhteviyatını anlamak merakına düştü-

ğünü gören rahip bu tabletlerin ilk insanların Pasifik denizinde kâin Mu kıtasında zuhur ettikleri ve bu insanların vücuda getirdikleri yüksek ilm ü irfan, medeniyet, dil ve din hakkında izahatı ihtiva etmekte olduklarını anlatması üzerine merakı büsbütün artarak bunların bizzat manalarını anlamak için Hindistan ve Tibet manastırlarında mukaddes bir mahiyette olarak öğretilen Naga-Maya, tabir-i diğerle Mu dilini başrahipten öğrenmeye başladığını ve on iki sene zarfında bu dili kâffe-i gavâmızıyla öğrendikten sonra başrahipten aldığı malumat üzerine Tibet manastırında mahfuz bulunan diğer tabletleri tetkik için Tibet'e ve oradan Orta Asya'ya, Lena nehri havzasına, Ural dağlarına gittiğini ve buralarda uzun müddet istorik ve jeolojik tetkikatta bulunduktan sonra Pasifik denizinde Mu'nun batmadan evvel eczasını teşkil eden Tonga, Fici, Markiz, Marşal, East Island, ve sair adalara ve nihayet tetkikatını itmam için Mısır müzelerine ve meşhur arkeolog Nivens'in eski Maya medeniyetine ait olarak bulduğu 2000'den ziyade tabletleri tetkik için Meksika ve Yukatan ve Guatemala kıtalarına giderek elli senelik araştırmalar neticesinde elde ettiği malumatı yukarıda isimleri yazılı dört kıta eserle bundan beş sene evvel New York'ta neşre başladığını anlatıyor.

Churchward'ın bu eserlerinde verdiği izahata göre en eski Türk'ün ilk vatanı ve menşeleri şimdiye kadar bildiğimiz vechile Orta Asya olmayıp Pasifik denizinde 200.000 sene mevcudiyetten sonra batmış olan Mu kıtası olduğu ve Orta Asya'ya, Mezopotamya'ya, Yukarı ve Aşağı Mısır kıtasına ve Etiyopi'ye Mu kıtasından binlerce sene evvel gelip Mu'daki yüksek maarif ve medeniyetlerini, dil ve dinlerini neşr ettikleri anlaşılıyor.

Bu suretle en eski ecdadımızın menşei olan Mu kıtasının Pasifik denizindeki coğrafî vaziyet ve sairesini gösteren harita ve resimleri sırasıyla aşağıda arz ediyorum:

(...)

Sonuç Bölümü:

Churchward'ın en eski medeniyetlerin iz ve eserlerini ihtiva eden müteaddit kıta ve memleketlerde 1868 senesinden itibaren elli sene süren derin tarihî ve ilmî tetkikatla elde ettiği malumata müsteniden vaki olan mustasar izahatım Uygur, Akad ve Sümer namlarındaki ırkdaşlarımızın bütün cihana ilk yüksek medeniyeti, ulum u fünunu, dil ve dini yaymış olduklarını ve bu raporun 22 inci sayfasının baş tarafında görüldüğü veçhile bugünkü Avrupa milletlerinin hemen kâffesinin Uygur Türklerinin zürriyetleri olduklarını göstermekte ve gerek tarihimize ve gerek bütün cihan tarihine topladığı yepyeni ve esaslı malumatla Churchward'ın yaptığı hizmetler her milletten ziyade bizlerin takdirine layık bulunmaktadır.

Mumaileyhin bilgi aleminde ve bilhassa Şimalî Amerika'da büyük bir alaka uyandıran ve üç dört defa yeniden basılan dört cilt eserleri şimdi-

ye kadar ırkımızın çok yüksek ve şanlı mazisini anlamamış veya anladığı halde herhangi bir sebeple izhar ve itiraf etmemiş olan cihan müverrih ve alimlerini ikaz ve irşat edeceğinde şüphe yoktur.

Suret-i mahsusada tahkik ederek elyevm New York civarında Mount Vernon kasabasında ikamet etmekte olduğunu öğrendiğim Mister Churchward'ın ırkımızın binlerce senelik yüksek mevcudiyeti ve mazisi hakkında birkaç konferans vermek ve on iki sene Hindistan'da kaldığı esnada Himalaya manastırında iyice öğrendiği Naga Maya, tabir-i diğerle Mu dilini Tarih Fakültemizde tedris ederek birkaç talebe yetiştirmek üzere Ankara'ya celbi pek faydalı olacağı rey-i kasîrânesindeyim.

İşbu maruzatım tensip buyurularak mumaileyhin memleketimize celbine imkân hasıl olduğu takdirde bilhassa Uygur İmparatorluğu, Akad ve Sümer devlet ve medeniyetleri hakkında elde ettiği mühim tarihî malumata esas teşkil eden çok eski tablet ve sair eserlerin Himalaya ve Tibet manastırlarının hangilerinde mevcut ve mahfuz bulundukları ve bunların Türk dil ve tarih alimleri tarafından mahallerinde tetkiki ne suretle mümkün olacağı hakkında kendisinin hayatta bulunmasından bilistifade alınacak malumat ve izahatın gerek şimdi ve gerek ilerdeki dil ve tarih araştırmalarımız için çok faydalı olacağını ve elyevm 80 yaşına yaklaşmış olan bu ihtiyar ve değerli alimden istifadeye müsareat edilmesinin musib ve muvafık olacağını arz eylerim.

Mumaileyhin Ankara'ya celbi takarrür ettiği takdirde bu hususta icab eden adresini bervech-i ati takdim ediyorum.

Mr. Colonel James Churchward,
Overlook Avenue, no 141, Mount Vernon
New York – U.S.A.

Colonel James Churchward'ın işbu raporuma esas teşkil eden dört kıta eserini emir buyurulduğu takdirde postaya tevdian irsal ve takdime hazır bulunduğumu en derin tazimatımla arza mücaseret eylerim.

Meksiko - Çapul Tepek - 29 Şubat 936
Meksiko Maslahatgüzarı
Tahsin Mayatepek

MEKSİKO ELÇİLİĞİ
Meksiko – Çapul Tepek – 1 Ağustos 936
İlişik 4 kıta rapor

Bay İbrahim Necmi Dilmen,
Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri,
Dolmabahçe Sarayı
İstanbul

Çok sayın Bay,

22/6/936 tarih ve 488 sayılı yazınızı büyük bir memnuniyet ve şükranla aldım. Sorduğum bazı hususatın cevaplarını vermek suretile hakkımda gösterdiğiniz teveccüh ve iltifatdan dolayı teşekkürler ederim.

Alakanızı celp ettiğini memnuniyetle gördüğüm 7 inci raporumun tereddüd ve iştibahınızı mucip olan bazı cihetlerini aydınlatacak cevabımı ihzarla meşgul bulunmakda ve arzunuz üzerine Colonel James Churchward'ın Amerika'ya ısmarladığım 4 kıta eserinin gelmesine intizar etmekte olduğumdan bunların hepsini önümüzdeki hafta postaya tevdian sunacağımı arz eylerim.

Evvelkilere zamimeten bu kerede 8, 9, 10, 11 numaralı raporlarımı ilişik olarak takdim ediyorum. Bunların bir çoğu Amerika ve Meksika yerli dillerinde bulduğum Türkçe sözleri ihtiva etmekte olmaları hasbile 3 üncü Dil Kurultayını alakadar edecek mahiyette işlerde bunların sayın Kurultayda okunup okunmaması reyi alinize muhavveldir.

Bu defaki raporlarımın muhteviyatına gelince:

8 inci raporum:

Şimali Amerika'da Texas eyaletindeki yerlilerin ATAKAFA namındaki dillerinde bulduğum 25 kadar Türkçe sözleri,

9 uncu rapor:

Brasseur de Bourbourg'un (*Quatre lettres sur le Mexique*) adındaki eserinde Meksika yerlileri hakkındaki izahatı arasında bulduğum bir takım Türkçe sözleri,

10 uncu rapor:

Peru dilcilerinden Pablo Patron'un Peru'daki Kişua ve Aymara dilleri hakkındaki eserinde bu dillerde bulduğu Asuri ve Sümer sözlerini ihtiva etmektedir.

11 inci rapor:

İspanyalı Pizarro'nun zapt ve işgalinden önce Peru'da hükümdarlık etmiş olan İnka yani İmparatorların taşıdıkları adların ve daha diğer bir takım sözlerin tesavvut ve bünye itibarile Türkçeye benzemekte olduklarını göstermektedir.

Bilhassa 9 uncu raporumun 1 inci sayfasında arz ettiğim (Turan) sözünün Haiti adasındaki yerlilerin dilinde (Göke mensup millet) anlamında ve yine mezkûr raporun 2 inci sayfasında; Antil adalarının en büyüğü olan KUBA adasının taşıdığı adın Ku –Mübarek ve Ba– Baba yani (Mukaddes baba) manasını ifade eden hem Maya ve hem de en eski Türk diline ait mürekkep bir söz olduğunu (*Quatre lettres sur Mexique*) adındaki eserin 228 ve 329 uncu sayfalarındaki izahattan anlayarak hayrette kaldığımı arz eyler ve bilvesile saygılarımı sunarım, Sayın Bay.

Meksiko Maslahatgüzarı
Tahsin Mayatepek
T.C. Meksiko Elçiliği
Meksiko – Çapul Tepek, 30 Ağustos 936

Bay İbrahim Necmi Dilmen,
Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri
Dolmabahçe
İstanbul

Sayın Bay,

488 sayı ve 22/8/936 tarihli yazınızla 7 inci Raporumun bazı noktaları hakkında istediğiniz mütemmim izahatı aşağıda sırasiyle arz ediyorum:

Colonel James Churchward'ın Hindistan'a ne zaman ve ne maksatla gittiğine dair eserlerinin baş tarafında verdiği malumatı hülâsa ederek: Mumaileyhin 1868 senesinde Hindistan'da zuhur eden müthiş bir kıtlık esnasında aç Hintlilere iaşe işlerinde yardımda bulunmak üzere mezkûr tarihte Amerika'dan Hindistan'a gittiğini ve arzusu vechile iaşe işlerinde çalışmak üzere Hind Hükûmeti tarafından Himalaya'da kâin (Ayhoda) manastırına gönderildiğini izah etmiş ve manastıra girer girmez hemen tetkikatına başlamış olmayıp beşeriyetin ve ilk dil ve din ve medeniyetin zuhur ettiği Mu kıtası hakkında malumatı ihtiva eden bu Ayhoda manastırının mahzenlerinde sıkı bir muhafaza altında bulunan binlerce senelik pek eski ve esrarengiz yazıları havi tabletlerin manalarını bizzat anlamak merakına düştüğünü ve bu suretle Himalaya ve Tibet manastırlarına binlerce sene evvel Naa Kal namındaki Mu ilim ve din misyonerlerinden intikal edip Naga Maya namı altında muhafaza ve tedris olunan mukaddes Mu dilini Baş Rahip Richi'den öğrenmeğe başlamış ve bundan başka en eski medeniyetler tarihine ve arkeolojiye emsalsiz derecede vakıf olan mumaileyh Baş Rahipten bu ilimleri de 12 sene zarfında tahsil ettikten sonra 29 yaşında manastırı terk ederek evvela Tibet manastırlarında ve müteakiben ci-

hanın muhtelif arkeolojik sahalarında 50 sene süren derin tetkikattan sonra New York'a avdetle bundan birkaç sene evvel eserlerini neşre başlamış olduğunu arz etmiştim.

Gerek bu husus ve gerek diğer mühim tarihî mesail hakkında mufassal izahat ve malumatın anlaşılması için Churchward'ın ahiren intişar eden eseriyle 5 e baliğ olan eserlerini bugün postaya tevdian namınıza gönderdiğimi arz eylerim.

Bundan 12.000 sene önce 24 saatte hemen bütün nüfusiyle batmış olan (MU) kıtasındaki yüksek kültür, medeniyet, dil ve dinlerini cihana neşreden (Uygur, Akad ve Sümer) namlarındaki ırkdaşlarımız ve daha bir çok mühim tarihî mesail hakkında şimdiye kadar hiçbir şark ve garp eserlerinde tesadüf etmediğim hayret ve dikkatle tetkika şayan istorik, jeolojik, lengüistik izahat ve malûmatı ihtiva eden bu eserlerin yüksek tahsil görmüş ve İngilizceye bihakkın vakıf bir zata ve tercihan muktedir bir bahriye zabitimize tercüme ettirilerek Tarih Kurumunuzca tetkik edilmesi bütün beşeriyetin ve bilhassa ırkımızın en eski menşe ve mazisi hakkında çok mühim malûmat elde edilmesine yarayacağına bu kere de tekraren arza müsaraat ederim.

2 inci sualinize cevabım:

Fotografına bakarak 80 yaşında olduğunu tahminen bildirdiğim Churchward'ın hakiki yaşını anlamak için Amerikan müelliflerinin biografisini havi buradaki Amerikan kitapçısında bulduğum bir esere müracaat ederek mumaileyhin 1852 senesinde doğduğunu anladığımdan 1868 yılında Ayhoda Manastırına girdiği esnada Churchward'ın 17 ve bugün 85 yaşında olduğunu tashihan arz eder ve raporumun bu suretle düzeltilmesini dilerim.

3 üncü sualiniz:

Milattan 12.000 yıl önce Pasifik denizine batmış olan Mu kıtasının dilini Churchward'ın nerede ve ne suretle öğrendiği hakkındaki sualinizin cevabı yukarıda yazılı olduğundan burada tekrarına lüzum görmedim.

4 üncü sualiniz:

Grek alfabesi harflerinin taşıdıkları adların Mu'nun battığını MU diliyle anlatan bir ibare olduğunu kabul etmek için pek kuvvetli delillere dayanmak lazım geldiği hakkındaki mutalaanıza gelince:

Greklerin en eski ecdatlarının Mu çocukları olduğunu ve bu insanların Mu batmadan önce (KARA MAYA) namiyle Mu'dan çıkarak Akdeniz kıyılarına ve ezcümle bugünkü Yunanistan arazisine yerleştiklerini ve aslen Mu çocukları olan Mayaların dilinde TEO, ANTİ gibi daha bir çok Grek sözlerinin aynen mevcut ve müstamel bulunmasında Kara Mayalar ile Mayaların aynı menşeden yani MU'dan çıktıklarını göstermekte olduğunu ve nitekim Avrupa müverrihlerinin Greklerin ecdatlarına verdikleri (Carien = Karien)

adının aslen Kara Maya sözünden alınmış olduğunu (dilimizde mevcut Kara Man sözünden Kara Maya ile alâkadar olması pek muhtemeldir) ve bu suretle Mu'nun battığına şahit olan ve bu felaketten kurtulan Grek ecdatlarının bu müthiş vakayı ilerideki Grek nesillerinin bilmeleri için Grek alfabesini teşkil eden harflere Mu dilinde adlar vermiş olduklarını Churchward müteaddit eserlerinde ve bilhassa (*The Lost Continent of Mu*) adındaki eserinin 103 üncü ve daha ilerideki sayfalarında izah etmekte olduğundan bu bapta fazla malûmat almak için mezkur eserlere müracaat buyrulmasını rica ederim.

5 inci sualiniz:

Hayatının hemen her zamanı mazbut olup Suriye'den başka bir yere gitmediği malum olduğunu söylediğiniz Muhammed'in Mısır'a veya Hindistan'a giderek Mu dil ve dinini öğrenmiş olması hakkındaki efkâr ve mülahazatımın şüphe ve tereddüdünüzü mucib olduğunu bildiriyorsunuz.

Buna da cevaben:

Hayatını ve vazettiği din prensiplerini bir zamanlar ehemmiyetle tetkik ettiğim Muhammed hakkında Arapça eserlerde epeyce malûmata tesadüf etmiş ve bunların pek çoğu o zamanın icabatına ve seviye-i akliyesine göre maksadı mahsusa binaen uydurulmuş isnat ve rivayetler olduğunu görmüş idim. Bu rivayetler arasında mesela Muhammed'e ümmilik atfeden bir haber vardır ki buna ufak bir tefekkür kabiliyeti olan bir insanın inanmasına imkân yoktur. Çünkü kölesi Zeyd'in bile okuyup yazmak bildiği ve çocukların bile 15-20 günde okuyup yazma gibi basit bir bilgiyi elde ettikleri halde Muhammed'in bunu bilmemesi ve 63 sene süren hayatında bunu ihmal etmiş olmasını kabul değil tasavvur bile caiz değildir.

Bahusus ki Muhammed'in Buhari'de mevcut bir hadisiyle (allimu evladeküm el kitabeti) yani çocuklarınıza yazmağı öğretiniz diye tavsiyede bulunduğu halde bu sözü ile kendisinin âmil olmadığına aklen ve mantıkan imkân yoktur. Binaenaleyh Muhammed'in ümmi olduğuna dair ortaya atılan bu rivayet o zamanki saf ve basit fikirli insanlara Kuran'ın Muhammed gibi ümmi bir adam tarafından yazılmış olmayıp Allah tarafından kendisine gönderilmiş olduğunu kabul ettirmek için uydurulmuş eblehfiribâne sözler gibi Arap tarihlerinde mevcut malumatın mahzı hakikat olarak telakkisine imkân olmadığını ve *Grande Encyclopedie Française*'in (On sait peu de choses de l'enfance et de la jeunesse de Muhammed. Le seul temoignage d'une authenticite indiscutable sur les premieres annees de sa vie nous est fourni par le Coran dans les versets suivants) dediği gibi Muhammed hakkında en mevsuk malumat (Ve'dduha) suresinde bulunan ve bervech-i ati manaları tazammun eden ayetlerde mevcuttur:

(Rabbin seni unutmadı. Sana karşı gazab göstermedi. Senin için ahret bu dünyadan hayırlıdır. Rabbin sana nimetler ihsan edecek ve memnun ola-

caksın. Yetim değil mi idin? Seni himayesine almadı mı? Seni delalette bulmuş idi ve sana doğru yolu gösterdi. Seni fakir buldu ve seni zengin etti). İşte Muhammed hakkında en doğru haberlerin bu ayetlerden ibaret olduğunu söyliyen Ansiklopedi izahatına devamla (La partie des biographies musulmanes relatives à cette periode de l'existence du Prophete est fabriquee de toutes pieces. Elle est riche en details tendancieux, en episodes merveilleux) diyerek Muhammed hakkında Arap tarihlerinin verdikleri haberlerin pek cüzi bir kısmının itimada şayan olduğunu anlatmakta ve müşarünileyhe ait en doğru haberlerin şunlardan ibaret olduğunu zikretmektedir.

Muhammed takriben 21 Nisan 571 miladi yılında Mekke'de doğmuştur. Anasının rahminde iken babası Abdullah ölmüştür.

Nahifülbünye olan anası Emine bizzat emziremiyeceği için Muhammed'i bakılmak üzere çölde yaşıyan Halime namındaki kadına tevdi etmiştir.

Muhammed 5 yaşında iken çölden Mekke'ye avdet etmiş ve az bir fasıla ile önce baba tarafından büyük babası Abdül Muttalib'i ve bir az sonra anasını kaybetmiştir.

Bikes ve fakir olan Muhammed hayatını kazanmak için 9 yaşında çobanlığa ve müteakiben deve kervancılığına girmiştir.

Suriye ile ticaret yapan amcası Ebu Talib'in develeriyle 13 yaşında iken Suriye'ye seyahatler yapmış ve bu seyahatlerin birinde amcası kendisini Basra manastırı keşişlerinden Bahira'ya birkaç günler emaneten bırakmıştır.

13 yaşından 20 yaşına kadar Muhammed'in hayatı hakkında malumat yoktur.

20 yaşında tekrar ortaya çıkarak doğruluk ve ciddiyetiyle tanınmağa başlanan Muhammed hemşerileri (El Emin) sıfatını vermişler ve kendisini müteaddit ihtilaflar esnasında hakem olarak seçmişlerdir. Nihayet şöhreti şayi olmakla Hatice namında Mekkeli zengin bir dul kadının hizmetine girmiş ve mumaileyhanın parasıyla ticaret yaptığı beş sene zarfında gösterdiği doğruluk ve ciddiyetle gözüne girerek 40 yaşında olan Hatice ile 25 yaşında iken izdivaç etmiştir. Bu suretle refaha kavuşan Muhammed'in bundan sonra en büyük meşgalesi Mekke ve civarındaki Arapların maddî ve manevî perişanlıklarını izaleye medar olacak çareleri aramaktan ibaret bulunmuştur.

37 yaşında iken Kâbe'yi yeniden inşa eden Mekkeliler meşhur (Hacerül esvedin) kimin tarafından yerine konulması hususunda zuhur eden şiddetli münakaşa ve ihtilafın halli için Muhammed'i seçmişlerdir. Hakemliği kabul eden Muhammed bu vazifeyi de herkesi memnun edecek surette ifaya muvaffak olmuştur.

Yukarıdan beri devam eden bu malumattan da anlaşıldığı üzere 13 den 20 ye ve 25 den 37 yaşına kadar geçen ve nerelerde ne suretle geçirdiği hakkında malûmat olmayan Muhammed'in bu meçhul zamanlarını şimdi izah edeceğim bir delile dayanarak Mısır ve Himalaya manastırlarında

Mu'nun din ve dilini öğrenmekle geçirmiş olduğuna zahir olduğumu raporumda bildirdiğim gibi bu iddiamın hilafı sabit oluncaya kadar bu kanaatte berdevam olacağım.

Kuran'da bir sure başında bulunan TÂ-HA sözünün batan Mu kıtasının vaktiyle eczasını teşkil eden East Island, Tonga, Markiz namlarındaki Pasifik adaları yerlilerince huzur ve huşu ile telaffuz edilen ve TÂ=Yıldızlar ve HÂ=Su, yani su ihtiva eden yıldızlar anlamında olan halis ve pek eski bir Mu sözü olduğunu Churchward'ın izahatından anlamaklığım üzerine Kuran'da daha bu gibi manaları hiçbir müfessir tarafından izah edilmemiş Ya-Sin, Ta-Sin, Ha-Mim ve ilah gibi müteaddid esrarengiz sözlerin bir takım sure başlıklarında bulunduklarını göz önüne getirerek bunların da Ta-Ha gibi Mu diline ait olmaları ihtimaline binaen Mu dilinin hemen aynı olan Maya dili lügatine baktım ve tahminim veçhile bu sözlerinde Maya dilinde mevcut ve manaları olduğunu hayretle gördükten sonra ne Arapça ve ne de İbranice olmayan ve sırf Mu diline ait bulunan bu sözleri Muhammed'in ya Mısır'da veya Hindistan'da öğrenmiş olduğu netice ve kanaatine vardım. Meselenin asıl mühim ciheti Muhammed'in bu Mu sözlerini öğrenmiş olmasıdır. Mısır'a veya Hindistan'a veyahut başka bir yere gitmiş olmasının ehemmiyeti olmadığını tavzihan arz ederim.

6 ıncı sualiniz:

Hayatı hakkında oldukça malumat bulunduğunu söylediğiniz İsa'nın Mısır ve Himalaya manastırlarında Mu'nun dil ve dinini tahsil etmiş olduğu hakkındaki izahatımın merak ve şüphe uyandırıcı mahiyette olduklarını söylüyorsunuz.

İsa'nın önce Mısır'da iki sene ve müteakiben Hindistan'da 12 sene kalarak Mu'nun yüksek kozmogonik ilimlerini, dinini, dilini öğrendiğini şahsî ve indî bir mütalaa olarak değil Churchward'ın eserlerinde verdiği uzun izahata dayanarak arz etmiş idim. Bu izahat arasında bilhassa İsa'nın çarmıhta iken son deminde sarf ettiği (Hele, hele, Lamatzabak ta ni) sözlerinin ne Arap, ne İbrani ve ne de diğer hiçbir dile ait sözler olmayıp tamamen Mu diline mensup ve bugün Mu dilinin aşağı yukarı hemen aynı olan Maya dilinde aynen mevcut ve sarih manaları olduğunu Churchward'ın (*The Sacred Symbols of Mu*) adındaki eserinin 55 inci sayfasındaki izahata müsteniden arz etmiş olduğumdan işbu eseri mütalaa buyurmanızı rica ederim.

Bundan başka İsa'nın 12 yaşından itibaren Filistin'den tagayyüb ederek 27 yaşında Kudüs'e avdetle dinini neşre başladığı ve saire hakkında Ernest Renan'ın (*Les origines du Christianisme*)'de mufassal izahat bulunmakta ve bu da İsa'nın Filistin'den tagayyüb ettiği uzun seneler esnasında Mısır ve Hindistan mabet ve manastırlarında Mu'nun dil ve dinini öğrenmiş olduğuna dair Churchward'ın izahatını teyit etmekte olduğunu arz ve zikri geçen (*La Vie de Jesus*)'yü behemehal okumanızı rica ederim.

7 inci sualiniz:

Churchward'ın eserlerinden aldığım malumat arasında Mu'nun yüksek kültürünü, din ve dilini cihanın birçok kıtalarına yayanların Türkler olduklarını gösteren mütalaa ve ibareleri eserlerinden aynen mi aldığımı yoksa şahsî bir mütalaa olarak mı dermeyan ettiğimi sormanıza gelince:

Churchward bilhassa (*The Children of Mu*) adındaki eserinin 215 inci sayfasından itibaren (The Great Uighur Empire) yani Büyük Uygur İmparatorluğu'na dair verdiği izahat esnasında Türk adını zikretmeksizin dünyanın muhtelif kıtalarına Mu'nun yüksek kültürünü götürüp neşredenlerin Uygur, Akad ve Sümerler olduklarını söylemekte olmasına binaen mumaileyhin bu izahatına dayanarak ve cümlemizin kabul ve tasdik ettiğimiz veçhile Uygur, Akad ve Sümerler'in Türk ırkına mensup oldukları hakkındaki tarihî hakikat ve kanaati göz önüne getirerek ilk yüksek medeniyeti, ilm ü irfanı Mu kıtasında vücuda getirip dünyaya neşredenlerin Türk ırkına mensup olduklarını velev ki şahsî bir fikir olarak dermeyan etmiş olsam bile tarihe mugayir bir fikir ve kanaat izhar etmemiş olduğuma emin bulunduğumu arz eylerim.

8 inci sualiniz:

Churchward'ın eserlerinin Birleşik Şimalî Amerika devletleri ülkesindeki ilmî mahfellerce ne yolda telakki gördükleri hakkındaki sualinize cevaben:

Beş altı senelik kısa bir zamanda bu eserlerden her birinin beşer ve altışar defa tabına lüzum hasıl olması bunların Amerika'da çok büyük bir rağbete mazhar olduklarını ispata kâfidir. Bundan başka buradaki Amerikan kitapçısı işbu eserlerin Amerika ilmî mahfelerinde ehemmiyet ve ciddiyetle tetkik edilmekte olduklarını hürmetkârınıza söylemiştir.

Meksika'ya gelmezden evvel bu eserlerin mevcudiyetinden katiyen haberdar değil idim. Meksika Hariciye Nezareti'nde ara sıra görüştüğüm protokol şefini bir gün ziyaret ettiğim esnada Meksika yerli dilleriyle ve bilhassa Maya diliyle meşgul olduğumu bilen mumaileyh, pek eski zamanlarda Türkler'in Behring boğazından Amerika arazisine girerek Orta ve Cenubî Amerika kıtalarına yayıldıklarını ve sözlerin gerek Yukatan'a ve gerek diğer Amerika arazisine Türkler'den intikal etmiş olduğunu söyledim. Bu bir fikirdir. Fakat bu bapta esaslı bir malumat elde etmek için Colonel James Churchward'ın New York'ta intişar eden eserlerini okumanızı tavsiye ederim dedi. Merakla bu kitapları hemen tedarik edip üç ay mütemadiyen tetkikte meşgul oldum, ve hakikaten mumaileyhin dediği gibi ırkımızın ve dil ve en eski dinimizin binlerce yıl önce hangi kıtada zuhur ettiğine ve daha birçok tarihi meselelere dair çok mühim ve yepyeni malumata tesadüf ederek bunları hülasaten 7 inci raporumla arz etmiş olduğumdan burada tekrara hacet görmüyorum.

Sorduğunuz çok mühim meseleler dolayısıyla bilmecburiye uzunca duşen izahatıma nihayet vererek bugün postaya tevdian adresinize gönderdiğim Colonel James Churchward'ın 5 kıta eseri için beheri 3 er dolardan 15 ve posta ücreti de 1,5 dolar olmak üzere ceman 16,5 dolar tesviye ettiğimi arz eyler ve bilvesileyle derin saygılarımı sunarım, Sayın Bay.

Meksika Maslahatgüzarı
Tahsin Mayatepek

1- *The Lost Continent of Mu*
2- *The Children of Mu*
3- *The Sacred Symbols of Mu*
4- *Cosmic Forces of Mu vol. I*
5- *Cosmic Forces of Mu vol. 2*

توركيه نك
صحى اجتماعى جوغرافياسى
بايزيد ولايتى

Bayezid Vilayeti-1925: "Iğdır ve Kulp kaza ve karyelerinde yüzde 60'ı Türk ve Şii mezhepli ve mütebaki aksamı da Hanefi ve Şafi' olmak üzere Kürt'tür."

توركيه نك
صحى اجتماعى جوغرافياسى
غازى عينتاب ولايتى
١٩٢٦

Gaziantep Vilayeti-1926: "Dahil-i vilâyette davarcılıkla iştigal eden ve Kürtçe tekellüm eyleyen mevcudu pek az bir aşiret var ki bunların aslı Kürt değil, Türkmendir."

1908 Devrimi'nde "hürriyet" ana ekseni oluşturmuş, "hürriyet-müsavat-uhuvvet" ilke edinilmişti. Bu Fransız Devrimi'nin şiarıydı ve Janus'un bir yüzünü ifade ediyordu. Millî Mücadele ertesi ise Fransız Devrimi'nin diğer yüzü ağırlığını koydu. Rousseau'dan ve Jakobenlerden esinlenen "ulusal egemenlik" ve "halkın egemenliği" Cumhuriyet'in yolunu açtı. Bu bir anlamda hak ve özgürlüklerden, somut bireyden millî iradeye ve soyut bireyler topluluğu olan devlete, "üniter" yapıya geçişi simgeliyordu. Somut bireyi, temel hak ve özgürlükleri ve demokrasiyi gündeme getiren "hürriyet" sözcüğü ise ancak çok partili döneme geçişle tekrar anlam kazanacaktı.

Westphalia'dan Dersim'e Toplum Mühendisliği ve Antropolojik Irk Sorunu[1]

Westphalia Barışı diye bilinen Münster ve Osnabrück gibi 17. yüzyılın önemli antlaşmalarını içeren düzenlemeler ulus-devletlerin doğuşunu simgeliyordu. Otuz Yıl ve Seksen Yıl Savaşları sonucu 1648 yılında Kutsal Roma İmparatorluğu, diğer Alman prenslikleri, İspanya, Fransa, İsveç ve Hollanda Cumhuriyeti temsilcileri arasındaki antlaşmalarla Fransa ile İspanya arasında imzalanan 1696 Pyrenees Antlaşması uluslararası bağlamda yeni bir dünyanın kuruluşuna yol açtı. Bir anlamda çağdaş siyasal düzenin başlangıcı bu döneme tarihleniyordu.

Westphalia Sistemi diye tarihe geçen düzenlemelerle egemen ulus-devletler ortaya çıkıyordu. Tarihte ilk kez egemenlik anlayışı üzerine kurulu çağdaş diplomatik ilişkiler bu antlaşmalarla gündeme gelmişti. Antlaşma metinleri bundan böyle Kutsal Roma İmparatorluğu'nun anayasal düzenlemelerinin ayrılmaz parçasına dönüşmüştü. Modern devlet, egemenlik ve toprak bütünlüğü anlayışı üzerine kurulmuş, bağımsız bir siyasal kimlik kazanmıştı.

Westphalia ertesi ortaya çıkan yapı, ortaçağın ya da feodal dönemin küçük siyasal güç odaklarının mozaik yapısından köklü bir biçimde farklıydı. Vasal devlet diye bilinen ve yerel iktidarı olan, ancak emperyal bir iktidara bağımlı siyasal güç birimleri sona ermişti. Bu aynı zamanda Kutsal Roma İmparatorluğu'nun da çöküşünün ilk göstergelerinden biriydi. Uluslararası hukukun en önemli öğelerinden biri olan "kendi kaderini belirleme hakkı" bu evrede anlam kazanmıştı. Üniter toprak bütünlükleri siyasette "modernite"nin de başlangıcıydı. Bundan böyle dindışı, "seküler" ve ulusal siyasal güç odakları yerkürenin kaderini çizecekti. Fransa'da ve Prusya'da mutlak monarşiler, İngiltere ve Hollanda'da anayasal monarşi ve cumhuriyetçi yönetimler çağdaş Avrupa'yı şekillendirecekti.

Yeni düzenlemeler Protestan Reform hareketi sonucu ortaçağa özgü devlet yapılarına ve din savaşlarına son vermiş, iktidarın

ulus-devlet merkezlerinde toplanmasını sağlamıştı. Devlet yönetimi böylece sağlam temeller üzerine oturtulmuş oluyordu. Profesyonel anlamda diplomasi doğuyor, her türlü güç ve baskı aracı devletin elinde toplanıyordu. Devlet artık bir güç erkiydi ve bunu yurttaşları üzerinde kendi inşa ettiği hukuk normları dahilinde kullanıyordu. Devlet, aynı zamanda ticaretin gelişimine destek verecek askerî gücü de sağlayacaktı. Denizaşırı ülkeleri fetheden donanma ile ticaret filosu 18. yüzyıla kadar aynı bandıralar altında çalışacaktı. Sanayi Devrimi öncesi ticaret devrimi ve kapitalizm, işte bu tür bir ortamda yeşermiş, Avrupa tüm yedi düvele ulus-devletlerin yaptırım gücüyle hâkim olmuştu.

Woodrow Wilson ve On Dört Madde

Ulus-devlet doruk noktasına, Cihan Harbi ertesi ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın On Dört Maddesi ile varacaktı. Bu belge Avrupa'da imparatorlukların çöküşü ertesi ulusal self determinasyon ya da ulusun kendi kaderini belirleme anlayışı üzerine inşa edilmişti. Her türlü ulusal kimlik kendi geleceğine ve belirli bir toprak parçası üzerinde yaşama hakkına sahip olacaktı. Woodrow Wilson, bu anlayışı devletlerarası sistemin etik ve yasal normu olarak sunmuştu. Ancak, ABD başkanının tüm iyi niyetine karşın, Wilson prensipleri uygulamada büyük güçlüklerle karşılaşmış, hatta ters sonuçlar vermişti. Farklı kimliklerin coğrafyaları Çin Seddi'yle ayrılmamıştı. Kimlikler sınır tanımıyordu. Belirli sınırlar içinde yaşayanların türdeş olmadıkları, bağırlarında azınlıkları barındıkları çok geç olmadan anlaşılacaktı. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Avrupa coğrafyasının sanıldığından çok daha karmaşık bir nitelik taşıdığı iki dünya savaşı arası "real politik" ile kanıtlanacaktı. Hatta bu tür mekânsal kimlik sorunları ilkinde olduğu gibi İkinci Dünya Savaşı'nın da fitilini ateşleyecekti. Etnik öğelerin meşruiyet kazanması ve etno-nasyonalist güçlerin ortaya çıkması ikinci bir küresel savaşa yol açacaktı.

Uluslaşmalarını erken gerçekleştiren "düvel-i muazzama", geçmişte uluslaşma sürecinde uyguladıkları baskıcı yöntemleri görmezlikten gelerek bağımsızlıklarını yeni kazanmış ülkelerde her türlü etnik öğeyi kendi dış politikalarına alet edecek, Wilson prensiplerini kendi çıkarları doğrultusunda yorumlayarak savaş sonrası barış antlaşmalarıyla sömürgeciliğin son evresini yeni bir paylaşım sofrasına dönüştüreceklerdi. Bunun en uç noktası Sevr idi. Böylece "azınlık" kavramı uluslararası hukuk diline gir-

miş oluyordu; bu kavramla birlikte Westphalia sisteminde ilk gedikler açılmaya başladı.

Cihan Harbi ile birlikte imparatorluklar son bulurken Osmanlı devleti de tarihe karışmış, dünün Osmanlı toprakları üzerinde daha 19. yüzyılın ilk yarısında başlayan ve Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalayan ulus-devlet inşa süreçleri, Cihan Harbi ertesi imzalanan Sevr Antlaşması ile son kerteye varmıştı. Sevr, tarih kitaplarından anımsandığı gibi "böl ve yönet" anlayışının bir sonucuydu. Osmanlı toprakları bir yandan Fransa ve İngiltere'ye peşkeş çekilirken, diğer yandan Anadolu topraklarında Ermenistan ve Kürdistan'ı öngörmüştü.

Ulus-devletlerin doğuşunda milliyetçilikler önemli rol oynamıştı. Ortaçağın çöküşüyle birlikte milliyetçilik ortaya çıkmıştı. Temel gerekçesi dışarıdan gelen hegemon güçlere karşı direnişti. Fransa'da Jeanne d'Arc'ın İngilizlere başkaldırısı milliyetçiliği tetikledi. İngiltere'de İspanyol donanması tehdidi altında yeşerdi ve Shakespeare'de edebî ifadesini buldu. Almanya'da Napoleon'a karşı direnişin sonucuydu. İtalya'da ise Avusturya-Macaristan'ın güç gösterisi karşısında milliyetçilik doğdu.

Millî Mücadele, tüm bu örneklerden bir adım ötede "mazlum milletler" diye bilinen bir cephede ilk kez bir bağımsızlık savaşının örneğiydi. Osmanlı devletinin küllerinden bir ulus-devlet, Türkiye Cumhuriyeti doğacaktı. Bu süreçte Kürt bağımsızlık hareketi de gündeme gelmiş, bir yanda Mustafa Kemal, öte yanda Baytar Nuri, Anadolu toprakları üzerinde kendi ulusal devletleri için mücadeleye girişmişlerdi. Ancak Ankara'daki kadronun geçmiş siyasî tecrübesi ve Mustafa Kemal'in askerî ve siyasî dehası üstün gelmiş ve Lozan'ın çizdiği sınırlar dahilinde yeni bir devlet kurulmuştu. Bağımsızlık ulus-devlet inşa sürecinde ilk adımdı. Ulus-devletin içini doldurmak, "millet"i yaratmak ayrı bir uğraşı gerektiriyordu. İki dünya savaşı arası giderek güçlenen ulusal egemenlik ve soyut "halkın egemenliği" anlayışı üniter bir devleti kaçınılmaz kılmıştı. Özellikle uluslararası konjonktür bunu gerektiriyordu. Cihan Harbi travması tüm Tek Parti döneminde varlığını sürdürmüş, yeni bir ulus inşa sürecinin ilk evrelerinde yaşanan dış tehdit ve parçalanma kaygısı, her an Cumhuriyet yöneticilerini tetikte tutmuştu.

Millî Mücadele kadroları ayaklanmalarla ve on yıllık bir savaş sürecinde Anadolu'nun dört bir yanında türemiş olan eşkıyayla mücadele ederken ülkede farklı unsurların bulunduğu bilincindeydi. Bu unsurların birlikteliğiyle bir "millet" yaratılabileceği kanısı yaygındı. 1925 Şeyh Sait İsyanı'na kadar farklılıklar resmî ka-

yıllarda yer aldı. Ancak, Takrir-i Sükûn Kanunu ertesi resmî söylem bu tür farklılıklardan söz etmez olmuş, "üniter" devletin kaçınılmazlığına kilitlenmişti. Farklılıklar ise devlet katında "mahrem" raporların sayfalarında yer bulmuştu. Bir diğer deyişle, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren art arda çıkan Kürt ayaklanmaları, Cumhuriyet yöneticilerini toprak bütünlüğü konusunda köklü önlemler almaya sevk etmiş ve bu önlemler, zaman zaman bireyi göz ardı eden gözü kara güç gösterilerine dönüşmüştü. Giderek devletin yüceltildiği bir evrede bireyden tek beklenen devlete itaatti. Bundan böyle devlet toplum mühendisliği anlayışıyla bireyi dilediği doğrultuda yönlendirerek "üniter" devleti inşaya koyulacaktı. Bu bir anlamda Rousseau'nın "halkın egemenliği" ve "halkın iradesi" anlayışını yansıtıyordu.

Oysa 1908 Devrimi'nde "hürriyet" ana ekseni oluşturmuş, "hürriyet-müsavat-uhuvvet" ilke edinilmişti. Bu Fransız Devrimi'nin şiarıydı ve Janus'un bir yüzünü ifade ediyordu. 1923 sonrası ulus-devlet inşa sürecinde ise Fransız Devrimi'nin diğer yüzü gündeme geldi. Jakobenlerden esinlenen "ulusal egemenlik" belirleyici oldu. Diğer bir deyişle hak ve özgürlükler alanının daraltılması; somut bireyden millî iradeye, millî egemenliğe ve soyut bireyler topluluğu olan devlete geçiş gündemdeydi. Bireyi, temel hak ve özgürlükleri ve demokrasiyi simgeleyen "hürriyet" sözcüğüne ancak çok partili döneme geçişle birlikte dönülecekti.

Mustafa Suphi ve "Vazife-i Temdin"

Türkiye Komünist Partisi'nin kurucusu Mustafa Suphi (1883-1920) II. Meşrutiyet ertesi sosyolojiye merak salmıştı. Biri çeviri, diğeri telif iki eseriyle dönemin literatürüne katkıda bulundu. Durkheim sosyolojisinin temsilcilerinden Celestin Bougle'nin (1870-1940) *Qu'est-ce que la sociologie?* adlı kitabını *İlm-i İctimaî Nedir?* başlığıyla Türkçeye çevirecekti. Bu Türkiye'de ilk sosyoloji kitabıydı.[2]

O tarihlerde henüz sosyalist fikirlere sahip olmayan ya da sınıf çatışmasını ikinci planda tutan bir tür Fransız sosyalizmine yakın duran Mustafa Suphi, sosyolojinin önemini kavramış ve Osmanlı'yı bu gözle anlamaya çalışmıştı. *İlm-i İctimaî Nedir?*'e yazdığı "İfade" başlıklı önsözde Osmanlı topraklarındaki en önemli iç sorunun etnik olduğunu vurgulamıştı. O günlerde henüz "etnik" sözcüğü literatürde yerini almamıştı. II. Meşrutiyet'le birlikte toplumbilimsel bir anlam kazanmış olan "cemiyet" sözcü-

علم اجتماعی

مصطفی صبحی

١٣٢٨

Mustafa Suphi, *İlm-i İctimaî Nedir?* adlı kitaba yazdığı önsözde Osmanlı'daki etnik grupları Türk, Arap, Arnavut, Ermeni, Rum ve Bulgar diye ayırıyor, Kürtlere yer vermiyordu.

ğünü kullanıyordu. Etnik ya da "cemiyet" sorununa ayırdığı paragrafta değişik unsurları sayarken, ilginçtir, Kürt faktörüne ya da "meselesi"ne yer vermiyordu. Osmanlı bünyesinde yer alan "cemiyet"ler, ya da etnik gruplar, Mustafa Suphi'ye göre, Türk, Arap, Arnavut, Ermeni, Rum ve Bulgar unsurlarından oluşmaktaydı. Büyük bir olasılıkla Kürt unsuru, henüz yeteri düzeyde yazılı kültüre sahip olmayışı nedeniyle Mustafa Suphi'nin tasnifine girmemişti. Ya da Batı'da birçok kez yapıldığı gibi Kürt unsuru Türk çatısı altında görüyordu. Yukarıda belirtilen "cemiyet"ler arasında en karmaşık nitelikte olanı "Türk" idi. O dönemde henüz kristalleşmiş bir "Türk"ten söz etmek olanaksızdı. Osmanlı resmî belgelerinde dil olarak Türkçe dışında "Türk" sözcüğüne hemen hemen hiç rastlanmıyordu.

Mustafa Suphi'ye göre tüm bu "millet"lerin, ya da "unsur"ların yaşam tarzları irdelendiği takdirde, Osmanlı toplumundaki konumları belirlenebilecek, hükümet programları da ona göre dü-

zenlenebilecekti. Osmanlı devlet söyleminde "Müslümanlar" ve "gayrimüslimler" vardı. Gayrimüslimler ayrıca dinsel cemaatlere göre tasnif görüyordu. Bu tür bir ayrışma istatistik, o günkü dille "ihsaiyyat" kitaplarında bariz bir şekilde gözlemleniyordu. Mustafa Suphi sosyolog kimliğiyle, çevirisine yazdığı önsözde, Osmanlı topraklarında o güne değin var olan din eksenli toplum tasnifini aşıyor, "unsur", ya da "millet" eksenli "laik" bir düzleme ulaşıyordu. Bu düzlemde örnek olarak İsviçre'yi gösteriyor, bu ülkenin Alman, Fransız, Romen ve İtalyan unsurları içeren bir "halita"dan oluştuğunu vurguluyordu. Osmanlı devleti de pekâlâ bu tür bir "halita" olarak değerlendirilebilirdi.

Sosyoloji kitabına yazdığı önsöz Mustafa Suphi'nin ülke içine dönük bir analiziydi. Dışa dönük değerlendirmeleri ise *Vazife-i Temdin* adını taşıyan telif eserinde yer aldı.[3] Kapakta "Darülmuallimin iktisad muallimi" gözüken Mustafa Suphi kitabı dört bölüme ayırmıştı. Bunlar "Trablusgarp için – Fikr-i muhâceret ve isti'mâr [Göç fikri ve sömürgeleştirme] – İsti'mârın felsefesi, vazife-i temdin – İsti'mârın usülü" idi. Mustafa Suphi "isti'mâr"ı sömürgeleştirme anlamına kullanıyordu.[4]

Mustafa Suphi'nin kitap başlığı olarak kullandığı "vazife-i temdin" terimi Fransızcadan çevrilmişti. Üçüncü Cumhuriyet Fransası'nın sömürgeci yayılımında yaygın bir şekilde kullanılan "mission civilisatrice" terimi uzun yıllar akademik dilde benimsenmedi. Mustafa Suphi, bu terimi bulmuş, İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal etmesi üzerine yazdığı bu kitaba başlık olarak koymuştu. Bugün "uygarlaştırma görevi" olarak Türkçeye çevirebileceğimiz "mission civilisatrice" Batı akademik literatüründe ancak 1960'da Henri Brunschwig'in *Mythes et realites de l'imperialisme colonial français, 1871-1914*, (Paris, 1960) adlı kitabıyla yer etmişti. Kitapta İngiliz sömürgeciliği ile Fransız sömürgeciliği karşılaştırılıyor; İngiltere'de bu tür bir yayılım "insanî" gerekçelere dayandırılırken Fransa'dakinin 1870 milliyetçiliğinin bir sonucu olduğu kaydediliyordu. Ancak bu tür bir milliyetçilik hemen her zaman "geri" topluluklara karşı "uygarlaştırma" görevleri üstlenilmesini gerektiren bir yerel politikayı kaçınılmaz kılmıştı. Henri Brunschwig'in kitabı ardından Fransız sömürgeciliği üzerine yazılan birçok eserde siyasal ve ekonomik öğeler kültürel unsurlara oranla ön plana çıkmış, "uygarlaştırma görevi" günümüzde sömürgeciliği eleştiren yazında kök salmıştı.

Mustafa Suphi ise, Henri Brunschwig'den yaklaşık yarım asır önce terimi akademik anlamda kullanmış, Batı emperyalizminin

Osmanlı topraklarındaki emellerine, etnik unsurlar üstünde giriştiği uzun vadeli "milliyetçi" parçalama programına karşı çıkmıştı. Mustafa Suphi'nin sosyalist düşünceye ulaşmasının ilk evresi "vazife-i temdin"e karşı duruşuydu. *Vazife-i Temdin*, Mustafa Suphi'nin Osmanlı devletini 20. yüzyılın başında çöküşe götürecek savaşların ilki olan Trablusgarp Savaşı üzerine yaptığı çözümlemeydi. Savaşa tarihsel ekseniyle yaklaşmış ve düvel-i muazzamanın "uygarlaştırma görevi" anlayışı ardında yatan sömürgeci politikayı sorgulamıştı.

"Uygarlaştırma görevi", Batı'da, özellikle 19. ve 20. yüzyılda, sömürgecilik süreçlerinde Afrika, Asya ve Güney Amerika topraklarına müdahale için meşru bir zemin oluşturmaya yönelik çabanın ürünüydü. Uygarlığı yayma gerekçesiyle, bu kıtaların "yerli" halkları için Batılılaştırma süreci öngörülüyor, emperyalizmin sömürü sürecinin görmezlikten gelinmesine ortam sağlıyordu. Fransız sömürgeciliği, Cezayir'de, Batı Afrika'da, Güneydoğu Asya'da, sonraları Ortadoğu'da, Portekiz sömürgeciliği ise Angola, Gine, Mo-

Mustafa Suphi'nin *Vazife-i Temdin* (Uygarlaştırma Görevi) adlı eseri yeni harflerle, *Türkiye Defteri* dergisinin son sayısında (no: 20-Haziran 1975) yayımlanmıştı.

zambik ve Timor adalarında bu söylemi yaygın bir şekilde kullanmıştı. Avrupa sömürgeci güçleri "geri" halklara Batı uygarlığını getirmeyi bir görev saymışlardı. Bu topraklarda kurdukları hegemonya ile sömürgeleri yönetmekle kalmamış, sömürgeci ideolojinin "asimilasyon" anlayışı doğrultusunda kendilerine yandaş "Batılılaşmış" ikinci sınıf yerel kimlikler yaratmışlardı. Bu yandaşlar Marksist literatürde "komprador" olarak nitelenmişti.

"Uygarlaştırma görevi"nin tabanında ırksal bir söylem de yer etmişti. Özellikle 19. yüzyıl ırkçı düşüncesi geri ülkeleri "fıtraten" gelişmekten yoksun olduklarını vurgulamıştı. Bu nedenle "uygarlaştırma" işlevi meşru kılınmıştı. Dönemin Condorcet gibi "ilerici" düşünürleri bile bu insanların uygarlaşmak için Batı'nın bu tür bir "kutsal" görevi üstlenmesini doğal karşılamıştı. Böylece halklar uygarlaştırıldıkça Avrupalılarla "kardeşlik" kurabilecek, çağdaşlığın izinden gidebileceklerdi.

19. yüzyılla birlikte güç kazanan "evrim" kuramı "progrès" ya da "ilerleme" anlayışını ön plana çekmişti. "İlerlemeci" görüşler zamanla sömürgeciliği sorgular olmuştu. Bunların başında Jön Türkler ile İttihat ve Terakki geliyordu. Terakki sözcüğü "progrès"nin ta kendisiydi. "İlerleme"den esinlenen modernizasyon ya da gelişim kuramcıları tortulaşmış törelerin, durağan yaşam biçiminin terk edilmesi gerektiğini, geleneksel toplumlar için çağdaşlaşmanın tek çözüm yolu olduğunu vurgulamışlardı. Ancak gelişmeciliği eleştiren kimi çevreler "gelişme" kuramını sömürgeci "uygarlaştırma görevi"nin bir devamı olarak görüyorlardı. Uygar olmak "Batı" gibi olmak anlamına geliyordu. Bu kişiler için "uygarlaşma" uzun dönemde toplumları "tüketim toplumu"na dönüştürecekti. Her türlü gelenek ve görenek terk edilecekti.

"Tunceli Medeniyete Açılıyor"

Osmanlı devleti Meşrutiyet'in ilanıyla savaşa tutuşmuş, 1911 Trablusgarp, 1912-13 Balkan Harbi, 1914-1918 Cihan Harbi ve 1919-1923 İstiklal Harbi olmak üzere on yılı aşkın savaşmıştı. Lozan'la birlikte, her ne kadar Trakya'da ve Musul'da ödün verilmişse de Misak-ı Millî sınırları olabildiğince korunabilmişti. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçerken başta kentli nüfus olmak üzere Anadolu beş milyona yakın bir nüfus yitirmişti. En uzun Cihan Harbi'ni Anadolu insanı yaşamıştı. On yılı aşkın savaş Anadolu'da taş taş üstünde bırakmamıştı.

Doğu sorununda devletin izlediği toplum mühendisliği sürecini en iyi yansıtan kaynaklardan biri, bu dönemde bölgede faal olan Necmeddin Sahir Sılan'ın Tarih Vakfı'na bağışlanan arşividir.

Millî Mücadele'yi yöneten kadro savaşın küllerinden yeni bir ulus kurmayı hedeflemiş, Cumhuriyet'in "yeni insan"ını Anadolu'daki halitayı aşarak inşa etme sürecine girmişti. Bu sürecin temel şiarı "tevhid" idi. "Tevhid-i kuva", diğer bir deyişle güçler ya da erkler birliği 1921 Teşkilat-ı Esasiyyesi'nin ya da anayasasının temel ilkesiydi. "Tevhid-i tedrisat", "tevhid-i adalet", "tevhid-i meskûkât" dönemin sık gönderme yapılan "üniter devlet" anlayışının uzantılarıydı. Ülkenin dört bir yanını benzer kılmak, "üniter" bir ülkeyi düşlemek, doğal olarak "uygarlaştırma görevi"ni gerekli kılmıştı. Bu tür bir egemenlik anlayışı son kertede çoğulculuğu dışlıyordu.

Birlikteliğin sağlanmasının yolu ise yeni bir uygarlıkta birleşmekti. Bu nedenle Atatürk'ün giriştiği tüm devrimler Batı uygarlığını hedefliyordu. Saltanat ve hilafetin kaldırılmasından sonra geçmişi hatırlatacak yaşam biçimi köklü dönüşüme uğratılıyor, belki de tarihin gördüğü ilk "post-modern" devrim Türkiye'de gerçekleştiriliyordu. Takvimden şapkaya, yazıdan dile tüm devrimler aslında Batı'ya öykünmenin sonucuydu. Bu köklü dönüşümler kuşkusuz değişik kesimlerden tepki aldı. Cumhuriyet'in

önünde engebeli bir yol vardı. Özellikle aşılması zor bir doğal coğrafyada rejimi oturtmak sorun oluyordu. Cumhuriyet kadrolarının bu süreçte karşılaştıkları direnç doğuda ve özellikle Dersim'de gündeme gelmişti.

Necmeddin Sahir Sılan Arşivi

Doğu sorununda devletin izlediği toplum mühendisliği sürecini en iyi yansıtan kaynaklardan biri bu dönemde bölgede faal olan Necmeddin Sahir Sılan'ın, kızı Şen Sahir Sılan tarafından Tarih Vakfı'na bağışlanan arşividir. Tarih Vakfı Dersim'e ışık tutan bu arşivi son birkaç yıldır peyderpey yayımlıyor. Necmeddin Sahir Sılan 1896 doğumluydu; Ankara Hukuk Mektebi'nin ilk mezunlarındandı. Genç yaşta gazetecilik yapmış, İttihatçıları yargılayan Divan-ı Âli Heyeti'nde kâtiplik görevinde bulunmuş, Büyük Millet Meclisi'nin ilk evresinde evrak ve tahrirat müdürü olarak çalışmıştı. Büyük Millet Meclisi'nin, altıncı döneminde (1939) Bingöl, yedinci (1943) ve sekizinci (1946) dönemlerde Tunceli mebusu olmuş, milletvekilliğinin yanı sıra TBMM Başkanlık Divanı kâtip üyeliği yapmıştı. 1950'de CHP'den ve milletvekilliğinden istifa etmiş ve 1950-1954 yılları arasında Demokrat Parti Genel İdare Kurulu'nun kararı ile Erzincan, Tunceli ve Bingöl'deki DP teşkilatlarının parti müfettişi olarak görevlendirilmişti. Geniş bir dost çevresi olan, devlet aygıtını yakından tanıyan ve bu arada 1957 yılında Masonluğun en üst kademesi olan 33. dereceye yükselen Necmeddin Sahir Sılan devletin en mahrem noktalarına ulaşabilen bir kişiydi. Edebiyatla da ilgilenmiş, oyunlar yazmış ve bu arada Doğu sorunuyla ilgili geniş bir arşiv oluşturmuştu.

Necmeddin Sahir Sılan siyasetle uğraştığı dönemde Doğu sorunu üzerine düzenli raporlar hazırlamış ve bunları iktidara sunmuştu. Bingöl ve Tunceli ile ilgili toplam on üç raporun dokuzu CHP'ye, dördü ise DP'ye verilmişti. Yöreyi sık sık ziyaret etmiş, halkla temas kurmuş,"halkın gösterdiği hassasiyet"i raporlarında belirtmeye özen göstermişti. Kimi yöre yöneticilerinin görüşlerini almış, "derinlemesine mülakat" diye nitelediğimiz yöntemlerle bölge hakkında bilgi toplamıştı. Raporlar Tek Parti dönemi siyasetine, bu dönemin siyaset bağlamında kazanımlarına burun kıvıranlara bir ülkede siyasetin nasıl bir süreç içerisinde geliştiğini kanıtlayacak nitelikteydi.

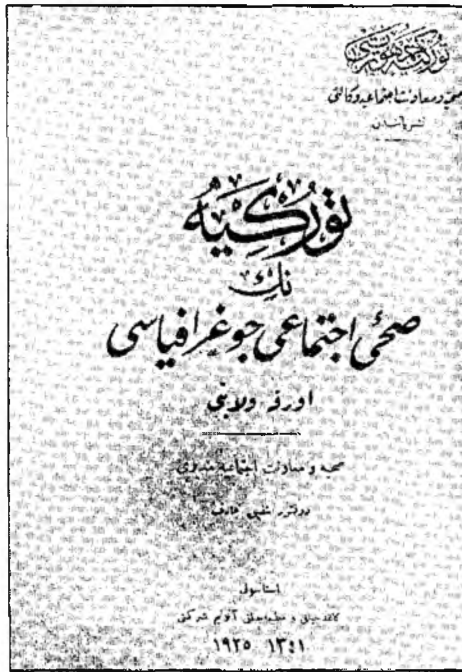
Raporlar son kertede ulus-devlet inşa sürecide gündeme gelen toplum mühendisliğini yansıtıyordu. Cumhuriyet Türkiyesi'nin

karşılaştığı en zorlu sorun o günlerde Vilayât-ı Şarkiyye diye tanımlanan ulaşılması güç yöreleri ulus-devletle bütünlemekti. Bu coğrafyaya yol yapmak, okul açmak, su, elektrik götürmek, hastane, sağlık ocağı açmak iktidarın pekiştirilmesi için zorunluydu. Yörenin beşeri yapısının ülkenin diğer yörelerinden farklı olduğu Cumhuriyet yöneticilerince çok iyi biliniyordu. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Osmanlı döneminde görece özerk sayılabilecek bir konumdaydı. Devlet bu toprakların ne denli sorunlu olduğunu görmüş, o nedenle sükûn içinde kaldığı sürece yöreye ilişmemeyi tercih etmişti. Cumhuriyet'e kadar bu coğrafyada devletin varlığından söz edilemezdi. Ankara'nın temel kaygısı kuşkusuz Misak-ı Millî sınırları içersinde yer alan ve farklı bir etnik yapıya sahip bu yöreleri ülkeyle bütünlemekti.

Misak-ı Millî'nin kabul edildiği sırada tasarlanan ulus-devletin sınırları Cezire diye bilinen bugünkü Irak topraklarına sarkıyor, Türkmen, Arap, Kürt gibi değişik unsurları kapsıyordu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu nedenle Türk kimliğinin yanı sıra değişik kimliklerin varlıkları devlet tarafından da kabul görü-

Tarih Vakfı'nın yayımladığı *Kürt Sorunu ve Devlet* başlıklı kitapta Necmeddin Sahir Sılan Arşivi'nde bulunan Kürt sorunuyla ilgili devlete sunulan raporlar yer alıyor.

توركیه جمهوریتی
صحیه و معاونت اجتماعیه وکالتی
نشریاتندن

توركیه نك
صحی اجتماعی جوغرافیاسی
اورفه ولایتی

استانبول
۱۹۲۵ ۱۳۴۱

Urfa Vilayeti 1925: "Nüfusun yüzde 61,8'ini Türkler teşkil ederler. Ekseriyet-i azimesi Türktür. Sekenesi Türk, Kürt, Arap, Yahudi, Süryani ve Ermeniden ibarettir."

yordu. Nitekim Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiyye Vekâleti'nin yayımladığı *Türkiye'nin Sıhhî-i İctimaî Coğrafyası* dizisinde etnik kimlikler ve aşiretler açıkça belirtiliyordu.[5] Bu kitaplarla ülkenin ekonomik, toplumsal ve sağlık sorunlarına uygun çözüm yolları aranmış, her vilayette sıhhiye müdürleri tarafından gönderilen bilgiler düzenlenerek, bugüne kadar ulaşabildiğimiz 19 adet *Sıhhî-i İctimaî Coğrafya* kitabı basılmıştı.[6] Bu kitaplar ayrıca Türkiye'nin antropolojik ve etnografik yapısını ortaya koyan zengin kaynaklardı.[7] Etnik yapı, dil, din, aşiret yapısı, yöresel kıyafetler, yemekler ile zanaatlar, âdetler, batıl itikatlar gibi konular hemen her kitapta yer alıyordu.[8] Ancak, bu kitaplar folklorcular dışında uzun yıllar pek ilgi görmedi. Birkaçı hariç hâlâ Latin harflerine çevrilmeksizin Osmanlıca olarak tozlu raflarda kaldı.[9]

Kürt kimliği resmî yayınlarda 1925 yılına kadar yer aldı. Yukarıda kaydettiğimiz dizinin üçüncü "kısım"ları "umumî nüfus – ırk ve din üzerine nüfusun taksimi – lisân-ı umumî – tarz-ı telebbüs [giyim tarzı] – tarz-ı maişet – tarz-ı iştigal – ahlâk – maarif – an'anat – yerli i'tikâdat-ı batıla – halkın tababete kaşı vaz'iyeti

– nezafete riayet – ahâlinin bünyece teşekkülâtı" alt başlıklarına yer verdi. Örneğin 1925 yılında Bayezid vilâyeti üzerine çıkan kitapta Kürtlerle ilgili satırlar şöyleydi:

> Irk ve din üzerine nüfusun taksimi: Irk itibariyle kaza merkezlerinde yüzde 5'i nispetinde Türk; Eleşkird, Karaköse, Tutak kaza ve karyelerinde nüfusun yüzde 10'u yine Türk; Iğdır ve Kulp kaza ve karyelerinde yüzde 60'ı Türk ve Şii mezhepli ve mütebaki aksamı da Hanefi ve Şafi' olmak üzere Kürt'tür. Kürtler arasında Hanefî mezhebine sâlik [mensup olan] pek az olup hemen umumiyetle Şafi'dirler. Diğer ırk ve din sâliki olan nüfus vilayetin tekrar istirdâdından [kurtarılmasından] beri mevcut değildir.
>
> Aşair [Aşiretler]: Vilâyet nüfus-ı umumîsinin yüzde 85'i aşâirden ibarettir. Kürtlerin hepsi muhtelif aşiretlere mensup olup cümlesinin ayrı ayrı kabileleri vardır. Vilâyette mevcut aşâir: Celâlî, Haydaranlı, Adamanlı, Zilanlı namıyla üçe ayrılıyor. Celâlîler tekrar, Halikanlı, Pirihkanlı, Sakanlı namiyle üçe ve bu kabileler de tekrar üçe, dörde ayrılarak bu suretle yüze yakın kabile oluyorlar. Haydaranlı ve Zilanlı aşiretleri de aynen Celâlîler gibi müteaddit kabilelere ayrılmaktadır.
>
> Lisân-ı Umumî: Türkçe olması lâzım gelirken memurînin ekserisinin yerli bulunmaları ve Kürtçe tekellüm etmeleri [konuşmaları] ve mekteplerin fikdânı dolayısıyla vilayette lisan-ı umumî Türkçe ve Kürtçedir. Hükûmet ve mektepte lisân-ı resmî tamamen Türkçedir. Iğdır, Kulp kazalarının sükkânı [yaşayanları] arasında Azeri Türkler tamamiyle Türkçe tekellüm etmekte ve o taraflardaki aşâir dahi Azerî Türkçesi tekellüm etmektedirler.[10]

Kürtlerle ilgili nüfus ve aşiret bilgileri Ankara dahil, Cumhuriyet Türkiyesi'nin doğu vilâyetlerinin hemen hepsinde yer alıyordu. Urfa vilâyeti için hazırlanan kitapta Türklerin çoğunluk oluşturduğu, Kürt nüfusun yüzde 22,3, Arapların yüzde 14,4, Yahudilerin 0,6, Ermenilerin yüzde 0,9 orana sahip oldukları kaydediliyordu.[11] Keza Ankara Vilâyeti kitabında aşiretleriyle ilgili şu bilgi veriliyordu: "*Vilayette göçebelikle imrâr-ı vakit eden ahâli-i kadime olmayıp ancak Kürt taifelerine mensup bazı aşair mevcud ise de bunlar da pek az olup kendi aralarında Kürtçeye müşabih bir lisan istimâl ederler. Bunlar Yabanabad kazasında bir az mevcut olup daha ziyade Haymana ve Bala kazasında bulunurlar.*"[12]

Irk, din, dil, aşiret gibi bilgiler dışında Kürtlerin giyim kuşamı, gelenekleri, görenekleri, batıl itikatları bu kitaplarda ayrıntılı bir biçimde yer alıyordu. 1925 Şeyh Sait Ayaklanması resmî kaynaklarda Kürt kimliğinin de sonu oldu. Musul meselesinin çö-

zümsüzlüğe girdiği bir aşamada o dönemin resmî kaynaklarında İngilizlerin kışkırtmasıyla ayaklandıkları belirtilen Kürt aşiretleri Ankara'yı ulus-devletin kimliği konusunda kapanmaya sevk etti. Nitekim aynı kitap serisinden 1926 yılında yayımlanan Gaziantep kitabında artık Kürtler Türkmen olarak belirtilir olmuştu. Vilâyetin nüfus-ı umumîsi başlığı taşıyan bölümde şu satırlar yer alıyordu: "Dâhil-i vilâyette davarcılıkla iştigal eden ve Kürtçe tekellüm eyleyen mevcudu pek az aşiret var ki bunların aslı Kürt değil, Türkmendir; hatta bunlara Türkmen aşireti derler."[13] Bir süre sonra ise Kürtlere "Dağ Türkü" denecekti.

İşte tam bu tarihlerde Abdülhalik Renda'nın raporu gündeme gelecek ve toplum mühendisliği başlayacaktı. Aslında Türkiye'nin "Doğu" sorunu çok daha öncelere uzanıyordu. Tanzimat ertesi bu yöreler iktidarları sürekli meşgul etti. Derviş Paşa harekâtı, Hamidiye alayları, Neşet Paşa harekâtı, Mutasarrıf Arif'in ve Celal Bey'in raporları bu dönemdeki gelişmelerin somut sonuçlarıydı. Keza İkinci Meşrutiyet'in özellikle ilk yıllarında benzer harekât bir diğerini izledi. Cumhuriyet'le birlikte Koçgiri Direnişi, Şeyh Sait Ayaklanması, Maliye Müfettişi Hamdi Bey'in, Ali Cemal Bey'in raporları ve nihayet Şark Islahat Planı gibi birçok rapor ve genelgeyi ortaya çıkardı. Çankırı Mebusu ve TBMM Başkanı Abdülhalik Renda'nın raporu, Dahiliye Vekili Cemil (Uybadin) Bey'in raporu, Genel Müfettiş İbrahim Tali'nin raporları, Erkan-ı Harbiye Reisi Fevzi Çakmak'ın raporları, Halis Paşa'nın raporu, Birinci Umumî Müfettiş Avni Doğan'ın raporu bunlar arasında yer aldı.

Abdülhalik Renda'nın Raporu

Uzun yıllar meclis başkanlığı yapmış olan Abdülhalik Renda'nın 20'li yıllarda yöreyle ilgili gözlemleri ileriki yıllardaki gelişmelere ışık tutması açısından ayrı bir önem taşıyordu. Devlet katında önemli mevkilerde bulunmuş olan Renda, Doğu'yu iyi bilen bir kişiydi. İttihatçı gelenekten geliyordu ve Cumhuriyet'in inşasında önemli roller üstlenmişti. Abdülhalik Renda'nın kendisi Arnavut kökenliydi. Ancak, İttihatçılığı onun etnik kimlik sorunlarını aşmasını sağlamıştı. Ortak bir kimlik oluşturma çabası içinde Cumhuriyet'in önde gelen devlet adamları arasında yer aldı. Renda raporunu Şeyh Sait Ayaklanması'nın ardından hazırlamıştı. Başvekil İsmet Paşa'nın görevlendirmesiyle "isyan sahası" diye nitelenebilecek yöreye bir "tetkik seyahati" yapmıştı. İn-

celemeleri Gaziantep, Urla, Siverek, Diyarbakır, Siirt, Bitlis, Van, Muş, Genç, Elazığ, Dersim, Ergani, Mardin, Malatya ve Maraş vilayetlerini, Van gölünün kuzey ve güney sahilini, Muş, Genç ve Elazığ arasındaki isyan mahalli olan kazaları, Dersim vilayetinin bütün kazalarını ve Malatya'nın güneyindeki Kâhta, Hısnımansur ve Behisni kazalarını kapsamıştı.

Renda, raporunda yörenin etnik kimliğini gizlemeye gerek duymaksızın gündeme getiriyordu. Necmeddin Sahir Sılan'ın ileriki yıllarda "dağ Türkü" diye niteleyeceği kesimin adını koyarak, "Kürtler" üzerine bir rapor hazırlamıştı. Kürtlerin nerelerde, kaç nüfusla yaşadıkları, kullandıkları dil, yaşam koşulları, yörede devletin etkinliği ayrıntılı bir biçimde bu raporda yer almıştı. O günlerde Fırat'ın doğusunda ve Bingöl dağlarının güneyinde bulunan Urfa, Mardin, Siverek, Diyarbakır, Ergani, Elazığ, Dersim, Genç, Muş, Beyazıt, Van, Hakkâri, Bitlis, Siirt vilayetleri ile Erzurum vilayetinin Hınıs ve Kığı, Erzincan'ın Pülümür kazalarının kayıtlara göre nüfusu 1.360.000 dolayındaydı. Yaptığı inceleme sonucu bu yörelerdeki halkın çoğunluğu, yani 993.000'i Kürtlerden oluşuyordu. Bu nüfus içersinde Türkçe konuşanların nüfusu 251.000, Arapça konuşanlarınki ise 117.600 idi. Fırat'ın doğusunda ve Bingöl dağlarının güneyindeki coğrafyada yaşayan halkın ancak 100.000 kadarı Kürtçe bilmiyordu. Fırat'ın batısında Malatya vilayetindeki halkın yarıdan biraz fazlası Kürt'tü. Malatya vilayetinde ve Pazarcık kazalarında da 22.000 kadar Kürt bulunuyordu.

Fırat'ın doğusunda bulunan Kürtler ekonomide hâkim konumdaydılar ve Kürtçe temel dildi. Elazığ, Ergani, Diyarbakır, Urfa, Bitlis, Van, Muş ve Palu gibi yörelerdeki Türk kasabalarının erkek ahalisi de Kürtlerle alışverişlerinde Kürtçe konuşmakta ve böylece köyler ve küçük kasabaların ahalisi Türkçe öğrenmeye ve konuşmaya mecbur olmaksızın bütün işlerini görmekte, ihtiyaçlarını gidermekteydi. Fırat'ın batısında Malatya vilayetinin durumu da farklı değildi. Yalnız bu vilayetin Behisni kazasında yaşayan Kürt erkekleri ihtiyaçlarını gidermek için Türkçe öğrenmek durumundaydılar. Fırat'ın batısında Kürt erkekleri Türkçe öğrenmeye mecbur kalmışlarsa da kadınları hâlâ Kürtçe konuşuyorlardı.

Devlete Karşı Aşiret Reisleri

Abdülhalik Renda'ya göre, bu yörelerde bey ve ağaların, aşiret reislerinin nüfuzu sürgit devam ediyordu. Köylünün sırtındaki

Abdülhalik Renda raporunu Şeyh Sait Ayaklanması'nın ardından hazırlamıştı. Başvekil İsmet Paşa'nın görevlendirmesiyle "isyan sahası" diye nitelenebilecek yöreye bir "tetkik seyahati" yapmıştı.

aşar vergisi 1925 yılında kaldırılmıştı. Bu uygulama ancak "yalnız köyü" diye adlandırılan bağımsız köylerde anlam kazanmıştı. Ağa ve bey köyleriyle çiftliklerinde bu kez köylüden aşar miktarında ya da ondan bir nispette düşük bir meblağ, ağa ve bey tarafından alınmaktaydı. Devletin etkin olamadığı yörelerde bey, ağa, aşiret reisi iktidarı simgeliyordu.

Abdülhalik Renda raporunda bu coğrafyalarda resmen devletin etkin olamadığını vurguluyordu. Son derece zor yaşam koşullarına sahip bu coğrafya sürgün yeri olarak görülüyor, devlet memurları görevlerini gereği gibi yerine getirmiyorlardı. "Bütün memurin-i devlet Garp'ta ve merkezdeki memurlarımızdan daha aşağı seviye ve iktidarda" idiler. Kendilerini mağdur mevkide görüyor, heves ve arzu ile görevlerine sarılamıyorlardı. Kolluk kuvvetlerinin sayısı son derece düşüktü. Kasaba ve köyler bakımsızdı; sağlık koşulları elverişsizdi. Bayındırlık alanında pek bir şey yapılmıyordu. Adli makamlar adaletten ziyade "tezvirata ve hak-

sızlığa" alet oluyordu. Maznun ya da itham edilmiş, suçlu suçsuz binlerce kişi firardaydı. Eğitim alanında devlet bir varlık gösteremiyordu; öğretmen sayısı yetersizdi ve yöreye gelenler de yeterli birikimden yoksundu. Ermenilerden kalan "emvâl-i metruke"den olan köylere Kürtler yavaş yavaş yerleşmişlerdi. Kürt nüfusu sürekli artıyordu. Çoğu yerde hükümet ve karakol binaları devleti görünür kılma açısından etkileyici olamıyordu. Toprağın kaydı kuydu yoktu. Tahrir yapılmamıştı. Arazi vergisi ödenmiyordu.

Aşarın kaldırılışı, ağa ve bey köylerinde anlam taşımıyordu. Çoğu yerde aşiret reisleri ile ağaların nüfuzları bakiydi. Aşiret düzenine son verebilmek için evvelemirde hükümeti bu yörelerde görünür kılmak, halkı, aşiret mensuplarını, hükümet gücüyle, hayat, mal ve haklarının korunabileceği konusunda ikna etmek gerekiyordu. Devletin olmadığı bir ortamda kişi hakkını elde etmek için aşiret reisine başvurmak zorunda kalıyordu. Aşiret mensupları açısından aşiret reisi hükümetten daha güçlü ve daha "şedit"ti. Devleti aşiret reisinden daha güçlü kılmadıkça aşiret mensubu aşiret reisine boyun eğmek zorunda kalıyordu. Ne hükümete vergi veriyor, ne askere gidiyordu. Devleti görünür kılmaya hükümet binalarından başlamalıydı. Vilayet, kaza ve nahiye daireleri ile jandarma karakollarının devleti temsil edecek bir düzeyde inşa ve tefriş edilmesi gerekiyordu. Bu binaların ağaların evlerinden daha muhteşem ve büyük yapılması, karakolların gereğinde bir süre için kale gibi korunaklı bir halde inşa edilmesi, "cahil halk"a devletin ağalardan daha güçlü olduğunu binaların mukavemet ve azameti ile gösterilmesi öncelik taşıyordu. Abdülhalik Renda'ya göre yörede devleti hâkim kılmak için demiryolu politikasının ayrı bir önemi vardı. Kısa sürede Kayseri'den Erzincan'a ve Muş yoluyla Van gölü sahiline ve Malatya'dan Diyarbakır'a demiryoluyla ulaşmak gerekiyordu. Demiryolu bir ölçüde devleti temsil ediyordu.

Renda, genellikle Doğu'da görevli memurun şevkinin kırıldığını kaydediyordu: Oraya arzu ve hevesten yoksun, adeta cebren gidiyordu. Çocuklarını okutacak okul bulamıyor ve birçok olanaktan yoksun kalmaktan şikâyetçi olarak bir an önce Batı'ya naklini istiyordu. Orada kalıcı memurların çoğunun düzeyi ise, Batı'dakilerin altındaydı. Buna çözüm getirmek için bütün devlet memurlarına zorunlu hizmet getirmek gerekiyordu. Gitmeyenler terfi ettirilmemeliydi. Mecburi hizmet üç yıldan az olmamalı ve özendirici ücret yöntemleri uygulanmalıydı. Diğer önemli bir konu kolluk kuvveti idi. O günün koşullarında jandarma bu coğrafyada etkin olamıyordu. Sayıdan çok niteliğe önem vermeliydi.

Doğu Anadolu Coğrafyası

Bugün Anadolu diye nitelediğimiz coğrafya aslında Millî Mücadele yıllarında oluşan siyasal gerçeklerin bir ürünüydü. Coğrafya uzun yüzyıllar dünyada siyaseti belirleyen temel öğelerden biri oldu. Anadolu teriminin içeriği de siyasetin bir uzantısı olarak kapsam değiştirdi. Bugün coğrafya kitaplarında yer alan bölgeler Cumhuriyet'le birlikte oluştu. Bunun öncülüğünü Darülfünun Coğrafya Muallimi Hamid Sadi (Selen) yaptı. 1924 yılında Maarif Vekâleti için hazırladığı ortaokullara yönelik *Türkiye'nin Tabii, İktisadî Coğrafyası* kitabı ilk kez Türkiye'yi bölgelere ayırıyordu.[14] İlk evrede kendi deyişiyle "eşkâl ve avarız-ı zemin itibariyle" doğal coğrafyayı ele alıyor ve Anadolu'yu üçe taksim ediyordu: 1) İskenderun körfezinden Çoruh nehrinin Karadeniz'e döküldüğü yerin doğusunda kalan bölge, 2) Orta Anadolu yaylası, 3) Yarımadanın, Anadolu'nun batı kısmı, yani İskenderun'un boylamından, Orta Anadolu yaylası hariç, batıda kalan kesim. Ancak bu tasniften bir sonraki adım bugünkü idarî taksimatın temelini oluşturuyordu. Anadolu böylece yedi bölgeye ayrılıyordu. Bunlar 1) Şimalî Anadolu, 2) Marmara Mıntıkası, 3) Garbî Anadolu, 4) Cenubî Anadolu, 5) Orta Anadolu, 6) Şarkî Anadolu, ve 7) Cenub-ı Şarki Anadolu (Cezire-i Ulya).

Ancak bu taksimatın bugünkünden bir önemli farklı vardı. Kitap henüz Musul'un kaybedilmediği bir aşamada yazılmıştı. O nedenle Güneydoğu Anadolu'nun sekiz vilayeti vardı. Bunlar Urfa, Siverek, Ergani, Diyarbakır, Mardin, Musul, Süleymaniye ve Kerkük idi. Bu nedenle de Güneydoğu Anadolu'ya Cezire-i Ulya yani yukarı Cezire deniyordu. Hamid Sadi bu bölgeyi Irak'tan şu satırlarla ayırıyordu: "Bu havali Irak'a hiç benzemez, Cezire-i Ulya yüksek ve dağlık, Irak ise alçak ve ovalık bir yerdir. Bu fark bilhassa iklimin pek güzel bir ifadesi olan hayat-ı nebâtiyyede müşahede olunur. Denilebilir ki hurma ağaçlarının nihayet bulduğu yerde Irak biter, Cezire-i Ulya başlar. Cezire-i Ulya'da ormanlar ve bozkırlar mevcuttur. Irak'ta ise bunlara tesadüf edilmez. Orası çöl ve vahalar memleketidir. Bu coğrafî zıddiyetler bize Cezire-i Ulya'nın Irak'a ait olmayıp Anadolu'nun bir parçası olduğunu göstermektedir."

Hamid Sadi'nin yapmış olduğu tasnif Türkiye'nin 20. yüzyılda geçirdiği travmanın sonucuydu. Ortadoğu'nun beşeri yapısı köklü dönüşüme uğramış, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihe karışması yeni tanımların gündeme gelmesine neden ol-

Darülfünun Coğrafya Muallimi Hamid Sadi'nin (Selen) 1924 yılında Maarif Vekâleti için hazırladığı *Türkiye'nin Tabii, İktisadî Coğrafyası* kitabı ilk kez Türkiye'yi bölgelere ayırıyordu.

muştu. Kısaca, Türkiye topraklarının yedi coğrafi bölgeye ayrılması Millî Mücadele ve sonrası ulus-devlet inşa sürecinin sonucuydu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde Anadolu sözcüğü bugünkü Anadolu'nun orta ve batı bölgeleri için kullanılırdı. Doğu Anadolu diye bildiğimiz yüksek bölgeye Erzurum Yaylası, Güneydoğu Anadolu'ya ise Cezire-i Ulya yani Yukarı Cezire denirdi. Kimi kez Cezire-i Ulya'ya Diyarbakır Yaylası da dendiği olurdu. Millî Mücadele ile birlikte ülke bütünlüğünü vurgulamaya yönelik olarak Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu; doğu yöreler de Anadolu kapsamına alındı. Ardından Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile birlikte Misak-ı Millî sınırları belirlendi. Bu tanım güneyde Musul, Kerkük, Süleymaniye'ye kadar uzanıyordu. 30'lu yılların başlarına kadar Türkiye haritalarında güney sınır çizilmemişti.

Doğal Koşullar ve Toprak Düzeni

Cumhuriyet öncesi Anadolu'nun farklı tanımlanmasının gerisinde doğal coğrafya koşulları yatıyordu. Nitekim Hamid Sadi'nin doğal tasnifinde de İskenderun-Çoruh nehri ağzının doğusunun farklı bir doğal yapıya sahip olduğu belirtiliyordu. Bu coğrafya yüksek dağlarla Anadolu yaylasından kopuktu. Uzun yıllar Erzurum Trabzon üzerinden, Diyarbakır Samsun üzerinden dış dünyaya bağlanmıştı. Demiryolunun ulaşamadığı yöreler için çıkış yolu her zaman en yakın su yolu olmuştu. Musul'dan İstanbul'a ulaşım Basra körfezi ve Süveyş kanalı üzerinden, Antep'ten Beyrut üzerinden, Kars'tan Batum üzerinden gerçekleştirilmişti. Karayolu ulaşımında doğuda Erzurum sınırlı olanaklara sahipti. Trabzon-Tebriz yolu Gümüşhane-Erzurum-Doğu Beyazıt üzerinden geçmiş, Erzurum İran'a ulaşımda bir transit merkezi konumu kazanmıştı. Ayrıca kış aylarında açık olmasa da Sivas-Erzincan-Erzurum-Ağrı-Doğu Beyazıt güzergâhı hayvan sevkıyatında da kullanılmıştı. Her mevsim geçit vermeyen diğer bir yol Mardin-Diyarbakır, Bingöl, Erzurum, Artvin karayoluydu.

Cumhuriyet Türkiyesi'nin karşılaştığı en zorlu sorun o günlerde Vilayât-ı Şarkiyye diye tanımlanan bu ulaşılması güç yöreleri inşa edilmekte olan ulus-devletle bütünlemekti. Osmanlı döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu görece özerk sayılabilecek bir konumdaydı. Devletin varlığı çok sınırlı bir biçimde hissediliyordu. Chester projesi ile bu yörelerin dünyaya açılması düşünülmüşse de sermaye yetersizliği nedeniyle sonuç alınamamıştı.

Cumhuriyet yönetimi ise farklı bir etnik yapıya sahip bu bölgeleri ulus-devletle bütünlemek için öncelikle ulaşıma önem vermişti. Bu nedenle "millî şimendifer siyaseti" gündeme geldi ve bütçeden önemli bir pay demiryolu inşaatına ayrıldı. Ancak bu coğrafyalarda aşiret düzeni uzun yıllar devam etti; devlet bu yörelere uzanamadı. Her ne kadar Şeyh Sait Ayaklanması ardından Şark Islahat Planı adı altında yöreye yönelik bir düzenleme gündeme gelmişse de sorunun temelinde yatan toprak düzenine ilişilemedi. 30'lu yıllarda toprak reformu için kimi ön hazırlıklar yapıldı; Ömer Lütfi Barkan'a o sırada gerçekleştirilen Doğu ve Güneydoğu Avrupa'daki toprak reformları inceletildi; Barkan bu konuda birçok makale yayımladı. Ancak, Türkiye'nin doğusunda siyasî yapının hassas dengeler üzerine oturuyor olması nedeniyle bu yörelere dokunulamadı. Yöre bireyinin sadakatini aşiret reisinden devlete yönlendirmek ulus-devletin gereği olmuşsa da Ankara bu coğ-

Cumhuriyet'in ilk yıllarında coğrafya kitaplarında Güneydoğu Anadolu Musul, Kerkük ve Süleymaniye'yi de kapsıyordu. 30'lu yılların başlarına kadar haritalarda Türkiye'nin güney sınırı çizilmemişti.

rafyada hâkim olan aşiret düzeniyle ilişkisini düzenlemekte sürekli sorun yaşamış, aşiret iktidarını, güç odaklarını kıramamıştı. Düzenin korunabilmesi için çoğu kez yöre şeyhi, şıhı, seyidi, toprak ağasıyla işbirliğine gidilmek zorunda kalındı. Dolayısıyla Cihan Harbi ertesi Doğu Avrupa'nın birçok ülkesinde toprak düzeni sil baştan ele alınırken Cumhuriyet yönetimi sorunun temelini oluşturan toprakta mülkiyet ilişkilerini değiştiremedi. Toprak düzeni değişmedikçe de yörenin durağan yapısı aynı şekilde devam etti.

Sılan Raporları ve Toplumsal Sorun

Şark Islahat Planı ve Abdülhalik Renda'nın raporun yazılışından on üç, on dört yıl sonra Necmeddin Sahir Sılan'ın raporları gündeme geldi. Necmeddin Sahir Sılan da yöreyi iyi bilen bir mebustu. Doğu Sorunu üzerine en fazla rapor hazırlayan kişiydi. CHP'ye sunulan bu raporlar Tek Parti döneminde siyasetin sanıldığından çok daha etkin bir "iletişim" aracı olduğunu gösteriyordu. Devletle halk arasında mebus önemli bir işlev görüyordu. Kendi seçim bölgesine gidiyor, halkla konuşuyor, yöre yönetimi hakkında partisine rapor veriyordu. Tabii Necmeddin Sahir Sılan örneği ne kadar genellenebilirdi; bu ayrı bir husustu. Ancak Necmeddin Sahir Sılan'ın raporları sayesinde Tek Parti döneminden Çok Partili döneme geçişte bu coğrafya hakkında ayrıntılı bir bilgi kaynağı oluştu. Tarih Vakfı bunları altı kitap olarak düzenledi.

Abdülhalik Renda'nın 20'li yılların ikinci yarısında sözünü ettiği sorunlar üç aşağı beş yukarı 40'lı yıllarda da gündemdeydi. Nec-

meddin Sahir Sılan, Cumhuriyet Türkiyesi'nin oluşumuna yakından tanıklık etmiş bir kişiydi. Millî Mücadele'nin ilk evresinde, mebuslar arasında Türkiye'nin ilk anketini düzenlemiş, "Kazanılacak olan İstiklal Savaşı'nın iyi sonuçlar vermesi neyle mümkün olacaktır?" sorusuna 315 cevap almıştı. Bu anket yıllar boyu gün yüzüne çıkmamış, 2004 yılında Mete Tunçay'ın başkanlığında Tarih Vakfı ekibi tarafından kitap haline dönüştürülmüştü.

Necmeddin Sahir Sılan milletvekili oluşundan itibaren Cumhuriyet Halk Partisi'ne dokuz, Demokrat Parti'ye dört rapor yazdı. Halen Tarih Vakfı arşivlerinde saklanan bu raporlar kitap olarak yayımlandı. Bingöl'ün vilâyet oluşu ertesi ilk Bingöl mebusu Necmeddin Sahir Sılan'ın seçildiği 1939 yılından itibaren hazırladığı raporlarda yöreyle ilgili ilginç bilgiler yer aldı. Abdülhalik Renda'nın yukarıda saptadığı sorunlar Necmeddin Sahir Sılan'ın da raporlarında yer alıyordu. Ancak, Necmeddin Sahir Sılan, büyük ölçüde kendi inisiyatifiyle yöreyi gözlemlemiş ve halkın arasına karışarak çok daha doğrudan bilgi edinme yolları bulmuştu. Bu açıdan Abdülhalik Renda'nın raporlarından farklıydı. Ayrıca sosyal konulara da eğilmiş, kız kaçırmadan, kadın intiharlarına kadar değişik sorunlara dikkat çekmişti.

Necmeddin Sahir Sılan'ın bu yörelerle ilgili gözlemleri bir siyaset adamından beklenen düzeydeydi. Yöreyle ilgili eleştirilerde bulunuyor, ancak iyimserliğini yitirmiyordu. Bu nedenle sık sık olumlu gelişmelere dikkat çekiyordu. Bunlardan biri kız kaçırma ve intihar vakalarıyla ilgiliydi. Raporda şu satırlar yer alıyordu: "Vilâyet mıntıkasındaki kız kaçırma vakalarının eskisi gibi olmadığı ve kızlarını maddî menfaat temini maksadıyla küçük yaşta elden çıkarmak itiyatlarına karşı evlenme haddinin on beş yaşına indirilmesinin çok iyi semereleri görüldüğü ve bu suretle ebeveynin istismarına karşı aksülâmel mahiyetinde telâkki edilen kız kaçırma vakalarının da kısmen önlenmiş olduğu ifade edilmiştir. Bu arada, mahiyetine lâyikiyle nüfuz edilememiş olmakla beraber, intihar vak'alarının kadınlar arasında daha çok olduğu öğrenilmiş..." Tabii bugün bile devam eden kız kaçırma ve genç kızlar arasında "intihar" sorunlarını Necmeddin Sahir Sılan, çoğu kez tekil örneklere indirgiyor, sorunun temeline yeterince inmiyordu.

Abdülhalik Renda'nın da vurguladığı gibi, Necmeddin Sahir Sılan'ın hemen her raporunda coğrafya etmeni ve ulaşım zorlukları ön planda yer alıyordu: "Yüksek dağlarla kuşanmış olan Bingöl Vilâyeti hudutları dahilindeki yol ve köprü işleri önemli bir vaziyet arz etmektedir. Vilâyetin şimalinde [kuzeyinde] Erzurum,

cenubunda [güneyinde] Diyarbekir demiryolu ile irtibatının temin edilebilmesi ve vilâyet dahilindeki kazalarda da muvasalanın [ulaşımın] muntazam şekilde tesis olunabilmesi, bir çok yerlerde toprak tesviyesiyle açılmış olan yolların iyice yapılmasına ve kış ve ilk bahar mevsimlerinde geçit vermeyen büyük sular üzerinde köprüler kurulmasına bağlı bulunmaktadır. Vilâyet merkezi olan Çapakçur'da ve diğer kazalarda idare âmirleri ve halk ile vaki muhtelif temas ve görüşmelerde bu husustaki mahrumiyet üzerinde ısrarla durulmuş ve Dördüncü Umumî Müfettişliğin bu mevzu üzerindeki vaat ve teşebbüslerinin, yüksek ve salâhiyetli makamların yardımıyla, önümüzdeki yıllarda tahakkuku halk için büyük bir ümit kaynağı olmuştur."

Ulaşım Ağı ve Demiryolu

Necmeddin Sahir Sılan, ardından ulaşım ağında yapılması gereken yol şebekeleri hakkında bilgi veriyor, özellikle kış ve ilk-

Necmeddin Sahir Sılan Millî Mücadele yıllarında mebuslar arasında Türkiye'nin ilk anketini düzenlemiş, "Kazanılacak olan İstiklal Savaşı'nın iyi sonuçlar vermesi neyle mümkün olacaktır?" sorusuna 315 cevap almıştı.

bahar mevsimlerinde geçiş vermeyen, altı yedi ay boyunca ulaşıma kapalı olan bağlantı yollarına bir an önce çözüm getirilmesi gereğine dikkati çekiyordu. Necmeddin Sahir Sılan, hemen her raporunda devletin özellikle yol politikasıyla bu yörelere ulaşabileceğini vurgulamıştı. Raporlarının birinde ulaşım ağıyla ilgili bölümü şu satırlarla son buluyordu: "Halkın bu dileklerine karşı, Cumhuriyet hükümetimizin aziz yurdumuzun her bakımdan imar hususundaki yüksek karar ve hareketleri mevzuu bahsedilmiş ve Cumhuriyet hükümetlerinin verdiği sözü daima tuttuğu ve tahakkuk ettirdiği ileri sürülmek suretiyle, Cenup [Güney] ve Şark [Doğu] demiryollarını kısa bir devrede başardığı gibi, ülkemizin yol ve köprülerini ve medenî diğer tesislerini de muayyen bir plân dahilinde ve malî imkânlarla başarmaya matuf teşebbüslerine hararetle devam etmekte olduğu söylenilmiş, hükümetimizin ve Partimizin her husustaki mesaisi halk tarafından memnuniyet ve sevinçle karşılanmıştır."

Necmeddin Sahir Sılan'ın 11/12/1940 tarihli raporu "Milli Birlik ve Beraberlik" başlığını taşıyordu. Bu rapor aslında Bingöl mebusu olarak seçildiği yörede "yurttaşlarla konuşma"lardan oluşuyordu. Daha doğrusu halka yaptığı bir konuşma CHP genel sekreterliğine gönderildiği için raporlar arasında yer alıyordu. Necmeddin Sahir Sılan özellikle tasarlanan Elazığ-Van demiryolundan övgüyle söz ediyor, "Şark ve garp, şimal ve cenup vilâyetlerimizi birbirine bağlayan demiryolu siyaseti ile bir çok köylerimiz şenleniyor, bir çok şehirlerimiz bugünü yarına bağlayan medenî eserlerin ve iktisadî hareketlerin mihrakı oluyor" diyordu. Ulaşım olanaklarının yetersizliği ve su taşkınlıkları Sılan'ın birçok raporunda gündeme geliyordu. Raporların birinde kış ve ilkbahar aylarında vilayet merkeziyle ilişkisi kopan Kığı kazasının idarî yönden Erzincan ya da Erzurum'a bağlanması tartışılıyordu. Perisuyu denilen nehrin üzerinde köprü olmaması nedeniyle yaz aylarında bile ulaşım güçlükle sağlanıyordu. Bu nedenle Perisuyu'nun öte tarafındaki yerleşim yerlerinin Bingöl vilayetinden ayrılması düşünülüyordu. Ulaşım sorunu bu coğrafyada yeni idarî düzenlemelere gidilmesini gerekli kılıyordu. Camusgölü mıntıkasındaki köylerin Elazığ vilayetinden alınarak Bingöl vilayetine verilmesi daha uygun görülüyordu. Keza Karlıova kazasının Erzurum ya da Muş vilayetlerinden birine bağlanması üzerinde duruluyordu. Bütün bu idarî düzenlemelerde asayiş başta olmak üzere stratejik kaygılar önemli bir rol oynuyordu. Aslında yol yapımı ile ulaşım sorunu halledilmiş olmuyordu. Ulaşım araçları da son derece yetersizdi. Zira böl-

Şark Islahat Planı ve Abdülhalik Renda'nın raporundan
14 yıl sonra Necmettin Sahir Sılan'ın raporları gündeme geldi.
Sılan da yöreyi iyi bilen bir mebustu. Doğu Sorunu üzerine
en fazla rapor hazırlayan kişiydi.

gede yaygın bir biçimde kağnı ve binek hayvanıyla ulaşım sağlanıyordu. Vilayet dahilinde tekerlekli arabaların benimsenmesi ve çiftçiye dört tekerlekli arabaların uygun koşullarda dağıtımı önem arz ediyordu.

Çağdaşlık Simgesi: Elektrik-Su

Doğu'nun önemli bir kısmı elektrikten mahrumdu. Bitlis vilayet merkezi Çapakçur'da 1939 yılında henüz elektrik ve su tesisi yoktu. Halkın kendisine bu dilekleri iletmesi üzerine Necmeddin Sahir Sılan, yöre idarî makamlarıyla görüşmüş ve Çapakçır'un içinden geçen nehirden yararlanılarak elektrik temini yoluna gidilmesini sağlamaya çalışmıştı. Ancak raporda bu konuyla ilgili şu satırlar yer alıyordu: "Halkın bu temiz dileğini" yerine getirmek hususunda yetkili makamlar da mutabıktı. Ancak tesis masraflarını karşılayacak kaynak bulunamama-

sı gerekçesiyle uygulamaya geçilemediği anlaşılmıştı. Bununla beraber bu işin ciddî bir etüt mevzuu olarak mütalaası suretiyle Vilâyet Merkezi'nin az masraflı bir tesisle elektriğe kavuşması çok yerinde görülmüştür."

Keza içme suyu sorunu da aynı oranda önemliydi. Çapakçur'un yerel kaynaklarından sağlanan su, ihtiyacı karşılamıyordu. Merkeze beş kilometre mesafede bulunan Mirzan suyunun kente getirilmesi isteniyordu. Bu suyun kente ulaşması için on beş bin liralık bir masraf gerekiyordu. Ancak özel idare ve belediye bütçeleri buna elvermiyordu. İçme suyu sorunu Genç kazasında da gündeme gelmişti. Bütün yörede hem sulama hem de içme suyu başlı başına bir sorundu.

Necmeddin Sahir Sılan, tıpkı Abdülhalik Renda gibi, yörede devletin görünür olmasına ayrı bir önem atfediyordu. Bu da kamu binalarıyla mümkün olabilirdi. Resmi kurumlar eski binalarda faal durumdaydı. Oysa yeni binaların bir an önce yapılması gerekiyordu. Vilayet merkez örgütünü kucaklayacak yeni bir hükümet konağının inşası kaçınılmazdı. Çapakçur'un vilayet merkezi oluşundan sonra yapılan tek bir bina hastanesi idi. O da bir türlü açılamıyordu. Bu konuda karşılaşılan zorlukları Necmeddin Sahir Sılan şu satırlarla ifade ediyordu: "...Büyükçe inşaat işlerine mesafenin uzaklığı ve malzeme nakliyatının zorluğu hasebiyle sermaye ve vukuf sahibi mühendislerin talip olmadığı ve bu vaziyet muvacehesinde talip olanların bu havalide sermayesi ve vukufu az bazı iş sahiplerinden ibaret bulunduğu ve uzak mesafelerde ve muhtelif yerlerdeki inşaat işlerini sürekli olarak murakabe için resmi teşekküller elinde matlup miktar ve evsafta vazifedarlar bulunamadığı anlaşılmıştır."

Devlet memurlarının ikamet ettikleri binalar da son derece elverişsizdi. Bu yapılar sıhhi koşullardan uzaktı; hastalıklara neden oluyordu; zor kış şartlarında ısıtılması kolay değildi. Bu nedenle ölüm vakaları da yüksekti. Hükümet memurları için hükümetçe sıhhi şartları olan memur evlerinin yapılması, ve özellikle tüm ülke için geçerli olan bu soruna, "Çapakçur" gibi mesken buhranının had safhada olduğu bir yöreden başlanması yerinde bir tedbir olacaktı. Mesken sorunu yöre halkı için de önem arz ediyordu. Vilayette binalar taş ve çamurla ve kavak, söğüt ağaçlarıyla yapılıyor ve bu yüzden bir yapı babadan çocuğa devredilmeden yıkılıyordu. Kaolinden tuğla ve kiremit yapıldığı takdirde kasaba ve köylerdeki evlerin daha dayanıklı ve daha elverişli sıhhi şartlarda olacağı vurgulanıyordu.

Kürt versus “Dağ Türkü”

Yukarıda belirtildiği gibi Kürt sözcüğü için Şeyh Sait Ayaklanması bir dönüm noktası oluşturmuştu. Bundan böyle basında ve yayın etkiliklerinde Kürt sözcüğüne yer verilmeyecekti. Necmeddin Sahir Sılan da buna dikkat ediyordu. Bir raporunda “köy işleri”nden söz ederken “...Bazı yerlerde de öz Türkçe yerine dağ Türkçesi konuşulması yüzünden Köy Kanunu’nun tamamıyla tatbikine imkân olamadığı”nı belirtiyordu. Yöre çok fakirdi. Tarımın ve hayvancılığın geliştirilmesi için, kış ve ilkbahar mevsimlerinde yol bulunamayışı ve su taşkınlıkları yüzünden, ulaşım olanakları kesilen bu vilayetin düzgün yollarla Elazığ-Diyarbakır ve Sivas-Erzurum demiryollarına bağlamak gerekiyordu. Sıhhî, içtimaî, kültürel sorunlara çözüm getirmek, bayındırlık işlerini başarmak üzere mali olanaklar dahilinde genel bütçeden birkaç yıl sürekli olarak Özel İdare bütçesine yardımda bulunulmalıydı. Çok geri olan birçok yerde, “dağ Türkçesi” konuşulan mıntıkalarda kültür

Necmeddin Sahir Sılan’ın bu yörelerle ilgili gözlemleri bir siyaset adamından beklenen düzeydeydi. Yöreyle ilgili eleştirilerde bulunuyor, ancak iyimserliğini yitirmiyordu. Bu nedenle raporlarda gelişmelere dikkat çekiyordu.

hareketleri uyandırılmalı ve "içtimaî, fikrî" hareketlere hız vermeliydi.

Necmeddin Sahir Sılan ilk raporunu yazdığı tarihte bu coğrafyada parti teşkilatının da son derece yetersiz olduğunu söylüyordu. Sadece Kığı kazasında parti örgütü vardı. Dördüncü Umumî Müfettiş ve Bingöl Valisi ile olan görüşmelerde diğer kazalarda da parti örgütü kurulma olasılığı görüşülmüşse de "şimdilik" buna olanak olmadığı görülmüştü. Halkevi ise iki kazada açılmıştı. Necmeddin Sahir Sılan, raporunun bu bölümünde Halkevi etkinliklerine yer veriyordu. Vilayette tek kitaplık vilayet merkezindeki Halkevi'nde bulunuyordu. Bu kitaplıktaki kitap sayısı ise 772 idi.

Necmeddin Sahir Sılan, salt gözlemde bulunup rapor yazmakla kalmıyor, halkla yönetim arasında sorunların çözümü için de çaba sarf ediyordu. Bu tür gayretler raporlarda da yer alıyordu. 1940 tarihli bir rapor Bingöl vilayetinde halkla ve idarî makamlarla olan görüşmeleri sonucu düzenlenmişti. O sıralarda vilayet merkezinin Çapakçur'dan Genç kazasına nakledilmesi söz konusuydu. Çapakçur halkı vilayet merkezi kalma konusunda ısrarlıydı. Özellikle yeni demiryolu hattının Genç'ten geçirilmesi vilayet merkezinin değiştirilmesinde etken oluyordu. Elazığ-Muş yolu üzerinde bulunan Çapakçur'un da hükümetçe imar edileceği vaatleriyle halk ikna edilmeye çalışılıyordu.

Nüfus ve Sağlık Sorunu

Necmeddin Sahir Sılan'ın raporlarından görüldüğü kadarıyla bir başka sorun yöre halkının bir kısmının konargöçer oluşuydu. 1940 nüfus sayım yılıydı. Yörede karşılaşılan sorun, birbirini kucaklayan dağlık mıntıkalarda ve davar sürüleriyle yaylalarda dağınık ve gezgin olarak yaşayanların nüfus sayımlarının gereği gibi yapılamamasıydı. Bu durum özellikle İkinci Dünya Savaşı nedeniyle gündeme gelen kısmî seferberlik sorununu ilgilendiriyordu.

Diğer bir sorun vilayet merkezi Çapakçur'da yirmi yataklı bir hastane yapılmasına rağmen hastanenin bir türlü faaliyete geçememesiydi. Özel idare bütçesiyle yaptırılan bu hastane iki yıldan beri doktor bekliyordu. Keza, Solhan kazasında bulunan tedavi evi doktorsuzluk nedeniyle atıl kalmıştı. Birçok yörede hükümet tabibi yoktu. Genç kazasında da iki yıldan beri doktor bekleniyordu. Bu kazada evlenmek isteyenler sağlık muayenesi için Çapakçur'a gitmek durumunda kalıyorlardı. Karlıova kazasında da hükümet doktoru yoktu. Kışı zorlu ve sürekli olan bu bölge-

Necmeddin Sahir Sılan, Kürt kökenli halkın yaşadığı bölgelerde ilgili vali ve jandarma komutanlarından, Halkevi yöneticilerinden, maarif müdürlerinden yörenin coğrafî, sosyo-ekonomik ve beşerî durumu üzerine ayrıntılı raporlar istemişti.

de ne eczane, ne de ebe vardı. Çözüm olarak vilayet Özel İdare bütçesinden beş yüz liralık döner sermaye tahsisiyle Dördüncü Umumî Müfettişlik tarafından bir "sağlık otomobili" ile seyyar bir doktor temin edilmişti. Böylece köylere kinin ve diğer ilaçların dağıtımı sağlanıyordu. Bu tür bir önlemin maddi olmaktan çok "manevî" önemi vardı. Raporda benzer bir çözümün diğer vilayetlere de uygulanması temenni ediliyordu. Bu arada doktoru bulunmayan kazalarda evlenme durumundaki yurttaşların, sağlık muayenelerinin gerekli bilgilerle donatılmış küçük sıhhat memurları tarafından yapılmasını sağlamak amacıyla kanunun ilgili maddelerinde düzenlemeye gidilmesi öneriliyordu.

Eğitim ve "Dağ Türkçesi"

Eğitim sorunu her raporda ele alınan bir konuydu. "Dağ Türkçesi" sürekli gündeme geliyordu. "Türkçemizin kökleşmesini ve

doğuş ve yaşayış tarzlarına göre Dağ Türkçesiyle konuşanlar arasında Türkçemizin yayılmasını temin edecek olan mekteplerimizde ve teşekküllerimizde" iyi sonuçlar alınmaya başlanmıştı. Ancak iki adet beş sınıflı ve on bir adet üç sınıflı okul tüm vilayet çocuklarının okutulmasına yetmekten çok uzaktı. Ama rapora göre, yine de "öğretmenlerin değerli emekleriyle anaları babaları Türkçe bilmeyen çocukların Türkçeyi öğrenmeleri ve Türkçeyi yaymaya başlamaları istikbal için sevinçle karşılanacak mahiyette" idi.

Raporda eğitim konusu özellikle vurgulanıyor ve köyler dahil, vilayetteki okullar konusunda ayrıntılı bilgi veriliyordu. Necmeddin Sahir Sılan eğitimin önemini şu satırlarla vurguluyordu: "Genç talebeye Cumhuriyetin feyzini aşılayan, onu Cumhuriyet güneşiyle dimdik tutan kudret, onu okutan öğretmen ve onu yetiştiren mekteptir. Yurdumuzun bu güzel topraklarında çocuk olarak dünyaya gelen, genç olarak büyüyen, ihtiyar olarak yaşayan ve ölümüne kadar Dağ Türkçesinden başka bir ses duymayan vatandaşları Türk camiasında kuvvetle temsil edebilmek için, davamızı kazanmak için tutacağımız yollardan biri yine mekteptir."

Doğu'da Ekonomik Yapı

Ekonomik gelişim açısından en büyük engel yörenin dağlık oluşu ve tarıma elverişli olmayışıydı. Ama yine de buğday, arpa ve darı mahsulü alınıyordu. Yöre halkının bir dizi temel ihtiyacı vardı. Çekim hayvanı olarak öküzü yoktu; ekim için tohum istiyordu. Kredi ihtiyacı büyüktü. Bu konuda Ziraat Bankası yetersiz kalıyordu. Ayrıca gündemde olan toprak dağıtımından salt tarımla uğraşanların yararlanması isteniyordu. İşsiz güçsüz birçok kişi vardı. Bunlara da toprak verildiği takdirde sonuç alınabilirdi. Toprak sorunu özellikle Genç kazasında had safhadaydı. Yörede topraklar üç dört ağanın elindeydi ve bu topraklardan çoğu işlenmiyordu. Necmeddin Sahir Sılan'a göre "prensip itibariyle ellerinde çok toprak olanların işleyemedikleri toprakları değeriyle almak ve topraksız olanlara vermek yerinde bir hareket" idi.

Yörede özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın gayri resmi seferberliği nedeniyle işgücü açığı vardı. Bu açığın giderilmesi konusunda gelenekle modernite çatışır konumdaydı. Kimi kesim teknolojik girdi ile bu açığın giderilmesi beklentisi içindeydi. Halk dileklerini şu şekilde ifade ediyordu: "Rençper işleri geri kalıyor. Motorla müteharrik çift sürme âletleri Vilâyetimize de gönderilmelidir. Aynı zamanda biçme makinesi de lâzımdır. Bilhassa askere

gidenlerin yerine rençper bulunmadığı için mahsul işlerinin motorlu vasıtalarla temini ricasındayız."

"Motorla müteharrik çift sürme aletleri"nden bahsederken Necmeddin Sahir Sılan yörede geleneksel alışkanlıkların tarımı olumsuz etkilediğini de kaydediyordu. Karasaban son derece yaygındı. Sapanı bırakmak, yerine pulluk kullanmak gerekiyordu. İyi mahsul alabilmek için toprağı iyi işlemek, bellemek, hiç olmazsa toprak altına üç parmak kadar girmek gerekiyordu. Böyle olmadıkça iyi mahsul alınamazdı. Önceki yıllarda "numunelik" olarak vilayete dört pulluk gönderilmiş, ancak halk bunlara rağbet etmemiş, pulluklar bir köşede paslanmıştı. Gerekçe olarak pullukları çeken hayvanların ezilmekte olduğu ileri sürülmüştü. Pullukları çekecek derecede güçlü öküzler yoktu. Öküz yerine at kullanmak gerekebilirdi; ama o da sermaye işiydi. Necmeddin Sahir Sılan'a göre, buna ihtiyaç kalmadan yöre öküzleri ortak kullanılarak iş görmek mümkündü. Bu amaçla Ziraat Bankası'nın Çapakçur şubesi halka kredi açmıştı. Ancak bu aşamada da inanç engeliyle karşılaşılıyordu. Kredi, faiz bunlar dinsel açıdan mubah şeyler değildi. Bu nedenle yöre insanı Ziraat Bankası kredisinden yararlanmakta isteksiz davranıyordu.

Bu arada topraksız köylüye toprak dağıtımı için başvurular da düşük kalmıştı. Bir nedeni dağıtılacak toprağın başka vilayetlerde olduğu şayiasının çıkarılmasıydı. Özellikli "millî" yani hazineye ait arazileri eken çiftçilerle ortakçılıkta çalışanlar tarafından bu tür söylentiler ortaya atılıyordu. Oysa Gençlilere dağıtılacak toprak Murat nehrinin öteki yakasında, Tekören köyü civarındaydı ve çok değerliydi.

Siyaset ve Rejim Savunusu

Necmeddin Sahir Sılan bölgenin somut toplumsal ve ekonomik sorunlarına çözüm bulma gayretinin yanı sıra yöreye Cumhuriyet'i, rejimi götürme çabası içersindeydi. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın çıkışıyla birlikte bu "görev"i daha da önemsedi. Bu tür bilgiler yöre halkına hitap ettiği ve sonradan bir raporuna koyduğu söylevde şu satırlarla yer alıyordu.

> Büyük Türk Milleti emin olabilir ki Cumhuriyet orduları emir aldıkları zaman vazifelerini hakkıyla ifa edecek kıymettedirler. Yaptığımız ve yapacağımız fedakârlıklara Cumhuriyet orduları lâyık olduklarını isnat etmeğe her an hazırdırlar.

> Aziz Vatandaşlarım, ne mutlu bizlere ki biz, dünya milletleri içinde en üstün ve en eski bir medeniyetin sahibi aziz Türk milletinin ve yavuz Türk ordusunun birbirine güvenen ve vatan mücahedesinde, vatan dâvasında eşi olmayan bir ırkın evlâtlarıyız.
>
> Ne mutlu bizlere ki Vatanın büyük evlâdı İsmet İnönü'ye malikiyetle müftehiriz. Çünkü O bizimdir, biz Onun emrinde ve izindeyiz.
>
> Ne mutlu aziz Türk milleti, birlik ve beraberliğimizin kaynağını Türk ülküsünün azimkâr ve fedakâr timsali Millî Şefimizin kudretli ve kuvvetli varlığında perçinlemiş bulunuyoruz. Yaşa, var ol aziz Milletim, aziz Şefim."

Ancak bu retoriğe rağmen Necmeddin Sahir Sılan Tek Parti döneminde siyasetin ne olduğunu biliyordu. Tek Parti yönetiminin sınırlarını aşarak seçildiği yörede halkla temas kurmuş, "halkın gösterdiği hassasiyet"i gündeme getirmişti. Kimi yöre yöneticilerinin görüşlerini almış, halkla yönetim arasında köprü işlevi görmüştü. Dönemin çok az siyasetçisi seçildiği bölgeyle bu denli ilgilenmişti.

T. C.
JANDARMA
UMUM KUMANDANLIĞI

DERSİM

TARİH VAKFI

Dersim adlı kitapta Kürtlere ait antropolojik bulgulara geniş yer veriliyor, dönemin söylemine uygun olarak bu yöre halkının Türklerle aynı kökenden geldiği vurgulanıyordu. Fizik antropoloji bulgularından yola çıkarak bu yöre halkının Horasanlı olduğunu iddia ediliyordu.

Uygarlaştırma Görevi

Tek Parti döneminin iç hizmete yönelik bir dizi temel referans kaynağı da Tarih Vakfı Necmeddin Sahir Sılan Arşivi bünyesinde yer almaktadır. En az altmış küsur yıl önce yayımlanan bu kitap ve broşürler, Türkiye'de "Doğu Sorunu"na ışık tutuyor, Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde toplum mühendisliği çabalarını gündeme getiriyordu. Bu kitaplarda başta Dersim olmak üzere, Doğu'da devletin üstlendiği "uygarlaştırma görevi" ele alınıyordu. Ayrıca Naşit Hakkı Uluğ'un Dersim üzerine halka yönelik çalışmaları vardı. Bunlar *Derebeyi ve Dersim* ile *Tunceli Medeniyete Açılıyor* adlı kitaplardı. 1939'da yayımlanan *Tunceli Medeniyete Açılıyor*'un başlığı "uygarlaştırma görevi"ni en veciz biçimde açıklıyordu. Naşit Hakkı Uluğ, Dersim'e "uygarlığın gelişi"ni şu satırlarla ifade ediyordu:

> Dersim yöresinden dışarı çıkmış olan insanlar, hayatlarında ilk defa böyle azametli binaları görüyor, onların gözlerinde devletin kudret ve büyüklüğü bu binalarla canlanıyor... Ağasının evinden birkaç yüz kat büyük bir yapı... Demek ki, ağa, devletin yanında bir hiçmiş... Kışlaları, hükümet konaklarını ve mahalleleri, azıdişleri görünecek kadar ağzını açarak seyreden ve ancak gözüyle algılayan Dersimli, büyüklüğünü dar aklına sığdıramadığı bu varlıklar karşısında devletin kudretini anlıyor, dünyanın dağdan, taştan ibaret olmadığına artık inanıyordu. (...)
>
> Tunceli vilayeti kurulalıdan beri, yani iki sene içinde 9 kışla, 5 nahiye karakolu, 5 hükümet konağı, 10 mektep yapılmış oluyor. Bin kilometreden fazla telefon hattı çekilmiş ve yollar ve köprülerle beraber bütün bunlara üç buçuk milyon lira harcanmıştır.

Brakisefal Kürtler

Necmeddin Sahir Sılan Arşivi dizisinin ikinci kitabı beş adet tıpkıbasım kitaptan oluşuyordu. Bunların ortak özelliği çok kısıtlı sayıda basılmalarıydı. Üçü ise "hizmete mahsus"tu; devlet ricali tarafından görülebiliyordu. Kitaplar "Doğu Sorunu"na farklı yönlerden yaklaşıyor ve Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde toplum mühendisliği çabalarının ne denli kapsamlı olduğunu belgeliyordu.

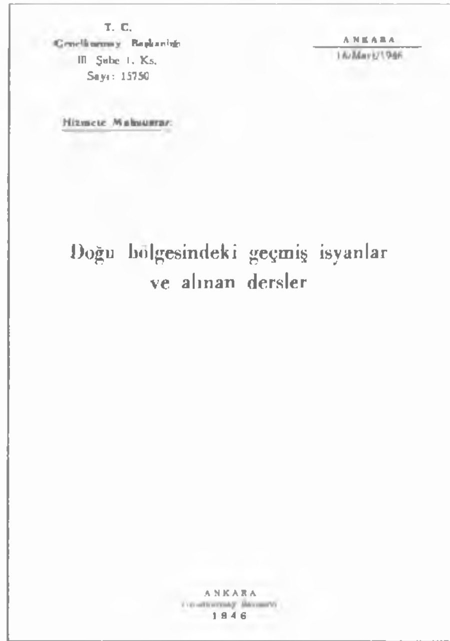
Kitaplardan biri Genelkurmay Başkanlığı, diğeri Dahiliye Vekilliği ve üçü Jandarma Genel Komutanlığı tarafından yayımlanmıştı. Jandarma Genel Komutanlığı'nın yayını olan bir kitap ile Genelkurmay Başkanlığı yayını "çift hilâlli"ydi. Yani o gün için

"gizli ve hizmete mahsus"tu. Dahiliye Vekilliği'ninki ise "içişleri hizmetine mahsus" kaydını taşıyordu. Bugün artık tarihsel önem arz eden bu çalışmalar dikkatle incelendiğinde "Doğu sorunu"na devletin yaklaşımı, yöntemi ve amaçları açıklığa kavuşur. "Doğu sorunu" ya da "Kürt sorunu" devlet katında etnik kaygının ötesinde bir asayiş sorunuydu. Belgelerden bu sonuç elde ediliyordu. "Eşkıya Çeteleriyle Müsademe" Dahiliye Vekâleti'nin raporlarının ana eksenini oluşturuyordu.[15]

Genelkurmay Başkanlığı'nın *Doğu Bölgesindeki Geçmiş İsyanlar ve Alınan Dersler* adlı "hizmete mahsus" kitabının yayın tarihi 1946'dır. 22 sayfalık metin, harekât krokileri ve aşiretlerin yerleşim yörelerini içeren belgelerden oluşan bu çalışma, ilk sayfasında bir "broşür" olarak nitelenmişti. "Çift hilâl" altında "ivedi" kaydıyla ilk sayfada yer alan "sunuş" yazısı Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kâzım Orbay'ın kaleminden çıkmıştı. "Ordu subay ve eratım aydınlatmak, kıtalarımızı eşkiya ve çete muharebelerine hazırlamak" amacıyla hazırlanan eser 3000 adet basılarak bölüklere kadar dağıtılmıştı. Güdülen amacın, geçmiş olayların bunları bilmeyenlere tanıtılması ve ordu eğitiminin bu konuda genişletilmesi, bölgede görevlilerin tam bilgi ve görgü sahibi olarak işlerini kusursuz bir şekilde ve başarıyla yapmalarını sağlamak olarak belirtilmişti.

22 sayfada yöreyle ilgili kısa bir tarihçe, örf ve âdetlerle ilgili bilgi, eşkıya ile mücadele yöntemleri, o güne kadar çıkan isyanlar, bunların nedenleri, bölgeleri ve isyan eden aşiretler yer alıyordu. İki adet 1/3.000.000 ve bir adet 1/800.000 ölçekli krokide, geçmişte ve Cumhuriyet yıllarında isyan bölgeleri ve bölgedeki aşiretlerin durumu sergileniyordu. Bu broşür, daha önce yayımlanmış dört kitabın özeti mahiyetindeydi. Bunlardan ilki, Tarih Vakfı'nın yayımladığı kitapta da yer alan Jandarma Genel Komutanlığı'nın *Dersim* adlı kitabıydı. Diğer dört kitap ise *Tunceli Bölgesinde Yapılan Eşkıya Takip Hareketleri*, *Köy Arama ve Silâh Toplama İşleri Hakkında Kılavuz*, *Eşkiya Muharebeleri*, *Eşkiya Takip Usulleri*, *Van ve Güney Bölgesi Tarihi* idi. Son üç kitap Genelkurmay tarafından yayımlanmıştı.

Doğu Anadolu'da Toplumsal Mühendislik - Dersim-Sason (1934-1946), başlıklı kitapta yer alan diğer dört eserden üçü Jandarma Genel Komutanlığı tarafından yayımlanmıştı. En kapsamlısı yöreyle ilgili zengin bilgi içeren *Dersim* adlı kitaptı. Kayıt altında, yüz adet basılmış ve kesin tarihi belli olmasa da büyük olasılıkla 1935'te yayımlanmış bu kitabın iki adedi Tarih Vakfı'nın Necmeddin Sahir Sılan Arşivi'nde bulunuyordu. Jandarma Genel

T. C.
III Şube 1. Ks.
Sayı: 15750

ANKARA

Doğu bölgesindeki geçmiş isyanlar
ve alınan dersler

ANKARA
1946

Doğu Bölgesindeki Geçmiş İsyanlar ve Alınan Dersler adlı "hizmete mahsus" kitap 1946 tarihliydi. Harekât krokileri ve aşiretlerin yerleşim yörelerini içeren belgelerden oluşan "çift hilâl"li bu çalışmanın "sunuş"unu Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kâzım Orbay kaleme almıştı.

Komutanlığı'nın ikinci kitabı Dersim tedibi ertesi 1939'da yayımlanan *Dersim Destanı*'ydı. (Jandarma Genel Komutanlığı Matbaası, 1939) Üçüncüsü ise yine 1939'da yayımlanan ve Kurmay Binbaşı Lütfi Güvenç'in kaleme aldığı "Gizli ve hizmete mahsus" *Sason Kılavuzu ve 937 Harekâtından Alınan Dersler* (Ankara Jandarma Genel Komutanlığı Matbaası, 1939) başlığını taşıyordu. Son kitap ise Dahiliye Vekilliği'nin "içişlerine mahsus" *Jandarma – Geçen dört yılda yapılan ve gelecek dört yıl içinde yapılacak işler hülâsası* idi. (Ankara: Başvekâlet Matbaası, 1935).

Dersim ve Antropoloji

Dersim adlı kitapta Kürtlere ait antropolojik bulgulara geniş yer veriliyor, dönemin söylemine uygun olarak bu yöre halkının Türklerle aynı kökenden geldikleri vurgulanıyordu. Fizik antropoloji bulgularından yola çıkarak yöre halkının Horasanlı olduğunu iddia ediyordu: "Bunların tipleri brakisefal bir tipten oldukları-

nı açıkça gösteriyor"du. Başka bir sayfada "Çapakçur'da, Genç'te, Lice'de, Ovacık'ta, Hozat'ta, Çemişkezek'te tesadüf olunan Kızılbaşların yuvarlak kafası, geniş alnı, basık yüzüyle ve gözlerinin daima akın yollarını, uzakları araştıran cevvaliyeti ile Türk neslinden ayrı bir nesle bağlamak güç bir iş olur" satırları yer alıyordu.

Dersim kitabı Kürt dili konusuna da değiniyor, bu yörenin insanlarının Hazar'ın doğu yakasındaki yurtlarında yaşarlarken yarı Türkçe yarı Farisî bir dil konuştuklarını, Cengiz istilası karşısında Batı'ya göç ettiklerini, bu göç sırasında uzun süre İran dili ve kültürünün etkisi altında kaldıklarını, kısmen Şafiilik ve ekseriyetle de Kızılbaşlık tufanına tutulup saplandıklarını vurguluyordu. Bu arada Zaza'nın karakteri itibarıyla Türkmen'le aynı olduğu kaydediliyor, somut bir kanıt olarak da Zazaların brakisefal kafalı oldukları gösteriliyordu. Kitapta böylece Dersim sekenesi etnik bir ayrıma tabi tutulmuyordu; Şiilikten kaynaklanan, mezhep bağlamında bir farktan söz ediliyordu.

Doğu Bölgesindeki Geçmiş İsyanlar ve Alınan Dersler (1946) adlı kitapta da ortak geçmiş vurgulanıyor, Turanî ya da Turanlı tezine ilk sayfalarda yer veriliyordu. Dönemin hâkim tarihöncesi tezleri doğrultusunda yöre halkının üç bin yıllık geçmişi özetlenerek şu sonuca varılıyordu: "Üç bin yıllık tarihinin kısaca gözden geçirilmesiyle de anlaşılıyor ki 'Kürt' diye bir millet yoktur. Asılları Turanlı olan bu halk Doğu-Batı istilâ yolları üzerinde yerleşmiş bulunması yüzünden birçok el değiştirmiş, sahipsiz kalmış ve asıllarını da kayıp etmişlerdir."

Devlet ve Uygarlaştırma Görevi

"Gizli ve zata mahsus" olarak basılan *Dersim* kitabı, 1937 Harekâtı öncesi, Cumhuriyet hükümetinin hedeflerini saptıyordu. On yılı aşkın bir süre geçmesine karşın Cumhuriyet yönetimi bu yörelere hâkim olamamıştı. Kitaba göre bu coğrafyada kargaşanın, eşkıyalığın müsebbibi aşiret reisleriydi. Bu nedenle aşiret reislerinin "tedip"i yani "edeplendirilmeleri" gerekiyordu. "Tedip" önlemleri "tehcir"e kadar varıyordu. Aşiret reislerinin kendi coğrafyalarından uzaklaştırılmaları gerekiyordu. Hâkim oldukları bölgelerde kaldıkları sürece aşiret reisleri ve maiyetleri üretken olmaktan uzak kalıyorlar ve tufeyli bir yaşam tarzı sürdürüyorlardı. Yerlerinden koparılıp Batı'ya göçürüldükleri takdirde aşiret reisleri asalak olarak yaşayamayacaklar ve çalışmak zorunda kalacaklardı. Böylece geride kalan ve aşiret reislerinin tahakküm

T. C.
DAHİLİYE VEKİLLİĞİ
İç işleri hizmetine mahsustur

JANDARMA

Geçen dört yılda yapılan ve gelecek dört yıl içinde yapılacak işler hülâsası.

ANKARA
BAŞVEKÂLET MATBAASI
1935

Dahiliye Vekilliği tarafından "içişleri hizmetine mahsus" olarak yayımlanan *Jandarma,* Dersim'e ayrı bir yer veriyor, geçmiş dört yılda yapılan ve gelecek dört yıl içinde yapılacak işlerin özetini içeriyordu.

ve telkinlerinden kurtulan halk meşru kazanç yollarına daha kolaylıkla yönlendirilebilecekti.

Aşiret reislerinin yanı sıra reislerin aileleri, akrabaları ve reis olmak istidadında olanlar ve öteden beri aşiret reislerinin çapulculuğuna alet olan şahısların da behemehal Dersim'den uzaklaştırılmaları gerekiyordu. Aksi takdirde Dersim'de kalan halkın başında yeni aşiret reisleri türeyebilirdi. Öte yandan, Dersim, yıllardan beri yörenin suçlularını barındırır olmuş, hükümet güçleri bunları bir türlü yakalayamamıştı. Askerî harekâttan yararlanılarak yöre silahtan arındırıldıktan sonra bunların da derdest edilmeleri mümkün olacaktı.

Göçürülme işlemi sırf aşiret reisleri ve onların avaneleri ile sınırlı kalmayacaktı. Dersim'in kuzey yöreleri sarp ve ulaşımı son derece zordu. Özellikle kış mevsiminde bu yöreye hükümetin nüfuz etmesi çok güçtü. Eğitim, sağlık ve diğer hizmetlerin bu yörenin her köşesine ulaştırılması neredeyse imkânsızdı. Bu nedenle Dersim'in kuzeyindeki halkın başka yörelere göçürülmesi yararlı olacaktı. Sarp coğrafyada yer alan Ovacık, Nazımiye gibi kazalar, öteden beri hükümete karşı tavır koymalarıyla ünlüydü. Yöre

genelde "çapulcuların yuvası" idi. Hükümete karşı direnen aşiretler ve "küstah vaziyetini" koruyan Yukarı Abbas uşağı reisi Seyit Rıza ile Haydaran aşireti reisleri Hıdır ve Kamer ağalar bu yöreye mensuptu. Tarıma elverişli olmayan ve toplam nüfusları 12 bini bulan Ovacık ve Nazımiye halkının Batı vilayetlerine göçürülmesi uygun düşecekti.

Ankara, yüzyıllardır yönetimlerin hükümran olamadığı bu toprakları zapturapt altına almakta kararlıydı. Devlet-vatandaş ilişkisi bir dizi hak ve sorumluluklardan geçiyordu. Dersim, öteden beri devlete karşı mükellefiyetlerini yerine getirmiyordu. Hayvan, müsakkafat ve sair vergiler, çok düşük miktarlarda ödeniyor ya da hiç verilmiyordu. Devlet bütçesinden Dersim'e sarf edilen meblağ, bu yöreden elde edilen gelire oranla 100.000 lira daha fazlaydı. Yapılan tahminlere göre, yörede en az 100.000'i aşkın miktarda saklanan, gizlenen hayvan vardı. Yöre halkı askerlik görevini de yerine getirmiyordu. Yalnız vilayet merkezine yakın olan halkın bir kısmı askere alınabiliyordu. Kitapta, silah toplanmasının ertesinde, askerlik yaşı içinde bulunanların yakalanarak Batı vilayetlerinde askerlik yükümlülüklerini yerine getirmelerinin sağlanacağı belirtiliyordu.

Dersim kitabına göre, bir başka sorun yöredeki dağınık iskândı. Davarcılığın gereği olan bu tür bir yerleşim hükümetin yörede denetimini engelliyordu. Dağınık iskân devam ettiği sürece Dersimlinin üzerinde hükümet nüfuz kuramıyordu. Engebeli arazi eşkıya yuvasıydı. Dersim'in kuzeyindeki halkın Batı'ya ve tarıma elverişsiz topraklarda yaşayanların ise ova köylerine yerleştirilmesi dağınık iskânı az çok sınırlayabilirdi. Geçit ve boğazlarda bulunan köyler de güvenlik açısından tehdit oluşturuyordu. Bu köylerde yaşayanların hükümetin denetleyebileceği yakın köylere nakilleri ve sarp yerlerdeki köylerin boşaltılması yararlı olacaktı.

Yörede en önemli sorunlardan biri yerleşik tarıma geçilememesiydi. Bunun bir nedeni yöre halkının ekilebilir toprağı olmamasıydı. Toprak dağıtılarak Dersimli üretken kılınabilirdi. Bu amaçla Dersimliyi tarıma özendirmek, hatta mecbur etmek gerekiyordu. Dersim'de kısmen tarıma elverişli toprak vardı. Göçürülen aşiret reislerinin toprağı fakir Dersimlilere dağıtılmalı, tarım uğraşı özendirilmeli, kredi verilmeli ya da doğrudan yardım edilmeliydi. Bir kısım yoksul Dersimlinin de Malatya ve Elâziz'deki metruk araziye yerleştirilmesi yararlı sonuç verebilirdi. Nitekim daha önceleri Elâziz ve Çemişkezek köylerine yerleştirilmiş

Dersimliler, üretken hale gelmişlerdi. Ancak, salt toprak vermek amaca hizmet edemezdi. Çift hayvanı, tarım aletleri ve tohumluk gibi ihtiyaçların da karşılanması gerekiyordu. Bunun için de kredi olanakları yaratılmalıydı,

Diğer bir sorun Dersim'in dışa açılmasıydı. Dersim'in sarp coğrafyası bu yörenin dış dünyayla bağını engelliyordu. Dersim'e yol gerekiyordu. Yapılacak yollar, yöre ekonomisine hizmet edebileceği gibi devletin bu coğrafyada varlığını kanıtlamasına da vesile olacaktı. En azından asker sevkıyatını kolaylaştırabilirdi. İşsiz güçsüz takımı inşa edilecek yollarda yevmiye ile çalıştırılacaktı. Dersimli, kazanç kapısı bulduğu takdirde eşkıyalığı bırakacaktı. Yapılacak yollar sayesinde gerek ithal gerekse ihraç ettikleri mallar için çevrelerinde bulunan kasaba ve şehirlerdeki tüccarlarla ilişki kurmaları mümkün olacak; yörenin iktisadi gelişimi, dolayısıyla halkın refahı sağlanacaktı.

Rapora göre tüm bu dönüşümler idarî önlemlerle gerçekleştirilemezdi. Aşiret düzeni buna karşı çıkacak, var olan düzeni sürdürmek için her türlü yeniliği engelleyecekti. Bu nedenle aşiretler karşısında askerî harekât zorunluydu. Yörede disiplin sağlandıktan sonra Dersim'de düzen kurulmuş olacak, tüccar kaygı duymaksızın Dersim yöresinde faaliyete geçebilecekti. Bu tür bir düzenin kurulmasında hükümet makamları ve ticaret odaları da etkin rol oynayacaktı.

Son olarak, eğitim ve sağlık hizmetlerinin de Dersim'e getirilmesi gerekiyordu. Dispanserler açmak, meccanen ilaç vermek gibi önlemler, Dersimlinin devlete güven duygusunu pekiştirecekti. Bu kurumlara idealist, özveri sahibi doktorların tayini şarttı. Keza, Dersim'de açılacak okullar geleceğin Dersimlisini o günküne oranla daha "medenî" ve uysal hâle getirecekti.

Bu yöre halkının çoğu, zamanla Türkçelerini yitirmişti. Yöre halkını Türklüğe yaklaştırmak ve kendilerine aslen Türk olduklarını öğretmek gerekiyordu. Okullar aracılığıyla Türk dili Dersim'de etkin hale getirilebilirdi. Bu amaçla, öncelikle Pülümür, Mazkirt ve Hozat'ta birer ilkokul açılmalı ve buralara "mefkûreli" yani ülkücü öğretmenler atanmalıydı.

Dersim kitabı aslında bir "uygarlık" projesiydi. Toplum mühendisliği sonucu yöre, ülkeyle bütünleştirilecek ve üretken kılınacaktı. Ancak bu hedeflere ulaşabilmek için yöre halkını tutsak alnış olan aşiret reisleri, ağalar, halifeler bu coğrafyadan göçürülmeli ve toprakları Dersimlilere dağıtılmalıydı. Yöreye yol yapılmalı, eğitim ve sağlık hizmetleri götürülmeliydi.

Dersim'de Asayiş

Dersim kitabının en ilginç yönü yörede asayiş sorununa tarihsel bir eksene oturtmasıydı. Dersim klasik Osmanlı döneminde, Tanzimat yıllarına kadar, tüm Doğu vilayetleri gibi, bir tür derebeylik düzeniyle yönetilmişti. İstanbul'da sarayın bu yöreler üzerinde görünüşte bir hükümranlığı vardı. Yörede hükümeti aşiret reisleri ile onların emrindeki ağa ve mütegallibe temsil etmişti. Yavuz-Safevi mücadelesinden beri Dersimliler, çevre yörelere ve Sünnilere karşı taşkınlıklarını sürdürmüşlerdi. Bu tecavüzler, bir taraftan Bayburt'a ve diğer taraftan Sivas yakınlarına, Kangal'a kadar uzanmıştı. Osmanlı, askerlikte Nizam-ı Cedid usulünü kabul ettikten sonra, Dersimlinin de askere alınmasını sağlayarak bu coğrafyaya hâkim olmayı hedeflemişti. Bu amaçla nişan, rütbe, hediye dağıtarak aşiret reislerini kendine bağlamayı denemişti. Bu tür yöntemlerle Dersim'in asayişi üzerinde etkin olmak, Dersim'de sükûneti temin ederek halkı kendi yanına almak denenmişse de başarılı olunamamıştı.

Osmanlı devleti 19. yüzyılın ortalarından beri Dersim'e hâkim olmaya çalışmış, 1877'den itibaren Dersim'e irili ufaklı on bir askerî harekât düzenlemişti. Dersim'de eskiden beri silah son derece yaygın ise de Cumhuriyet yıllarındaki donanım büyük ölçüde Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele sırasında oluşmuştu. O yıllarda Dersimlilerin bir kısmına silah ve cephane karşılığında lojistik nakliyat yaptırılmıştı. Bu nakliyat sırasında önemli oranda cephane aşırılmıştı. Bu tür tedbirsizlikler Dersim sekenesini görece modern sayılacak silahlarla donatmıştı.

Osmanlı döneminde, zaman zaman çevre yörelere saldırı ve asayişsizlikten sorumlu kimi aşiret reisleri tutuklanıp Rumeli'ye sürülmüşse de bu yörelerde yeni aşiret reislerinin türemesinin önü alınamamıştı. Devlet, bu durumda çoğu kez aşiret reislerini birbirine kırdırma yöntemiyle yetinmek zorunda kalmıştı. Bu arada Doğu Anadolu'da Rusya ile mücadele sırasında Dersim aşiret reisleri de müdahil olmuşlardı. Rus genelkurmayı içişlerine karışmamak şartıyla Dersimlileri kendi safına çekebileceği hesabını yapmıştı. Kimi Osmanlı yöneticisi ise Ermeni sorunu nedeniyle Dersim'deki asayişsizliğe göz yummayı tercih etmişti. Kısaca, tüm 19. yüzyıl boyunca yörenin sarp coğrafyası nedeniyle her türlü suç unsuru ve asayişsizlik Dersimlilerin yanına kâr kalmış, başta aşiret reisleri olmak üzere bundan cüret alan Dersimli, hükümet emirlerine itaat etmemiş, vergi vermemiş, askere gitmemişti. Çev-

Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde toplum mühendisliği bir dizi "mahrem" hizmete özel kitapta gündeme gelmişti. Tarih Vakfı'nın Necmeddin Sahir Sılan dizisinin *Doğu Anadolu'da Toplumsal Mühendislik* başlıklı ikinci kitabı bu eserlerin tıpkıbasımına ayrılmıştı. Kitabın eki olarak verilen kroki kutusu yöre coğrafyası üzerine ayrıntılı bilgi içeriyordu.

re köy ve kasabalardaki devlete sadık halkı talan etmiş, zaman zaman katletmiş, bu yörenin insanlarını soymuş, haraca bağlamıştı.

Dersim kitabına göre, Dersim'in zapturapt altına alınamayışının temel nedeni bu yöre insanının üretkenlikten uzak olmasından kaynaklanıyordu. Yörenin ormanları işletilebilse, halkı geçimini sağlar ve çevreyi talan etmeksizin yaşamını sürdürebilirdi. Aşiret reislerine, şeyhlerine, ağalarına, halifelerine boyun eğen halk, sürekli dış yörelere saldırarak geçimini sağlamıştı. Yörede ulaşım olanağı olmadığı için asker sevk edilememiş ve suçlular cezalandırılamamış, suç işleyenlerin yaptıkları yanlarına kâr kalmıştı.

Anadolu Müfettiş-i Umumîsi Müşir Şakir Paşa ve 4. Ordu Kumandanı Zeki Paşa gibi yöneticiler zaman zaman Dersim'e düzen getirmek için çaba sarf etmişlerdi. 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren yöreye askerî harekât başlatılmıştı. 1907, 1908, 1909 ve 1916 harekâtları kitapta ayrıntılarıyla yer alıyordu. Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke yıllarında durum daha da vahamet kazanmıştı. Cumhuriyet'in ilk yılları için ise kitapta 1926 Koç Uşağı Tedibi ve 1930 Pülümür Harekâtı krokileriyle birlikte işlenmişti.

Dersim kitabı Dersim'de "Kürtlük cereyanı"nın 1930'lu yıllardan itibaren görülmeye başladığını kaydediyordu. Mütareke ertesi bu tür bir sorundan söz ediliyorsa da Ankara'nın odaklan-

dığı konu büyük ölçüde çevreye yönelik tecavüz ve soygunla ilgiliydi. Kitap 1929, 1930 ve 1931 yıllarındaki soygunların dökümünü veriyordu. Kanunsuz hareketlere girişenler, başta Hozat olmak üzere Mazkirt, Ovacık, Nazımiye sekenesiydi. Bu kazalardan 1930 ve 1931 yıllarında adlî vakalara karışanların sayısı 4.680'di. Olayların en az yarısının hükümete aksettirilmediği ve aşiret reisleri tarafından halledildiği, faillerin ele verilmediği olduğu düşünülürse 1930-1931 yıllarındaki maznun grubu 10.000'i buluyordu. 50.000 kadar kişiden oluştuğu tahmin edilen bu dört kaza nüfusunun beşte biri sanık konumuna düşüyordu. Bu veriler ışığında, kitaba göre, eli silah tutan faal unsurun hemen tümü suç işliyordu.

Harekât Öncesi Dersim

Dersim kitabı yöreyle ilgili geçmişte yapılan çalışmalara değiniyor, Cumhuriyet öncesi için Mutasarrıf Mardinli Arif Bey'in ve Mutasarrıf Celâl Bey'in, Cumhuriyet yılları için ise Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey'in, Vali Cemal Bey'in, Birinci Umumî Müfettişliğin ve Büyük Erkân-ı Harbiye Reisi'nin, Halis Paşa'nın, Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın raporlarına yer veriyordu.

Devlet ricaline yönelik kitap, bir anlamda 1937 Harekâtı'nı önceleyen ve Cumhuriyet hükümetinin hedeflerini saptayan bir çalışmaydı. 1937 ve 1938 tedip harekâtının yoğun bir biçimde yaşandığı yıllardı. Askerî harekâta geçmeden önce yayımlanan kitap ana hatlarıyla devlet-birey ilişkilerini çiziyor, Tek Parti rejiminin vatandaşlık konusundaki görüşlerine yer veriyordu. Her şeyden önce Cumhuriyet hükümetinin adil, ülkedeki tüm vatandaşların da eşit olduğu vurgulanıyordu. Vatandaşın özgürlüğü diğerininkinin başladığı noktada bitiyor ve kamu düzenine riayet edilmesi gerekiyordu. Türkiye'nin her yerinde olduğu gibi bu ilkeler Elâziz vilayeti için de geçerliydi. Vilayetin Hozat, Ovacık, Mazkirt, Nazımiye ve Erzincan'ın Pülümür ve Kığı kazalarında da halk tamamen özgürdü; ancak bu yörelerden de Cumhuriyet kanunlarına boyun eğilmesi bekleniyordu. Yöre halkının da tarım, ticaret, sanat sahalarında çalışıp kendi menfaat ve saadetini temin ederek diğer yurttaşlar gibi huzur içinde yaşama hakkı vardı. Ancak bu huzuru ihlal edenleri, kötü niyetlileri, hükümet emirlerine uymayanları ve hükümet kuvvetlerine karşı koyanları hükümet affetmeyecek ve "şiddetle" cezalandırılacaktı. Vatandaşın mal, can, ırz güvenliğinin hükümetçe teminat altına alındığını,

bir kısım aşiretlerin çevre köy ve kasabalara tecavüz ederek yağmalamalarına asla müsaade edilmeyeceği vurgulanıyordu. Bu nedenle hükümete "muti" olanların, yani itaat edenlerin silahlarını derhal yetkililere teslim etmeleri gerekiyordu.

Coğrafya ve Tarihsel Faktör

Anadolu'nun ulus-devlet çatısı altında bütünlenme süreci yüzyılı aşkın bir zaman dilimi sonucunda gerçekleşmişti. Türkiye'nin demiryolu öyküsü bunun somut kanıtıydı. Demiryolu Erzurum'a ancak 1939 yılında varabilmişti. Daha önceleri Erzurum, dış dünyaya Trabzon üzerinden bağlanabiliyordu. Bağdat Demiryolu sırasında Torosları aşmak için gösterilen çaba onyıllarca sürdü. Güneydoğu Anadolu ise uzun yıllar bu tür bir ulaşım olanağından yoksun kaldı.

Doğu Anadolu'nun coğrafyası *Sason Kılavuzu ve 937 Harekâtından Alınan Dersler* adlı kitapta çok yönlü bir biçimde veriliyordu. Sason yöresinin dağları ayrıntılarıyla ele alınmıştı. 1930'ların ikinci yarısında "yasak bölge" olarak nitelenen Sason kazasını çevreleyen kabaca yüz kilometrelik bölgenin ne denli çetin ve sarp olduğu önemle vurgulanmıştı. Doğu bölgesi içinde Sason dağları, güneydoğu bölgesindeki dağlar kadar yüksek değilse de sarplık açısından eşine ender rastlanan bir bölge olarak değerlendirilmişti. Haritada yatay olarak iki kilometrelik bir alanda yükseklik farkı kimi kez 1.500 metreye varıyordu. Zorik deresinin tabanından Kara Miliç dağının zirvesine yatay mesafe 1.600 metre olmasına karşın, bu yatay mesafede yükseklik 1.000 metreyi buluyordu. İşte böyle bir coğrafyada 1937 yılında eşkıya takibi yapılmıştı. Malato dağında iki kilometrelik yatay harita mesafesi ancak yarım günde kat edilebiliyordu. Ayrıca dağın yüksek kısımları ekim ayının ortalarından haziran ayının sonuna kadar karla kaplı kalıyordu. Zirve ve yamaçlar topraktan yoksundu. Yamaçlar yüksek kayalıkları ve derin mağaraları ihtiva ediyordu.

Sason Kılavuzu ve 937 Harekâtından Alınan Dersler, Doğu Anadolu'nun coğrafyasını özgün bir dille anlatan ender kaynaklardan biriydi. Kitapta yer alan en ilginç konulardan biri "mağaralar"dı. Eşkıya ile mücadelede, mağaraların ne denli beklenmedik yapılara sahip olduğu metinde ayrıntılarıyla ele alınıyordu. Mağaraların keşfinde ve mağaralara yanaşmada uygulanacak yöntemler ile mağaralara saldırı kitabın alt başlıklarıydı. Kitabın son bölümü "1937 Sason harekâtından alınan dersler"e ayrılmıştı.

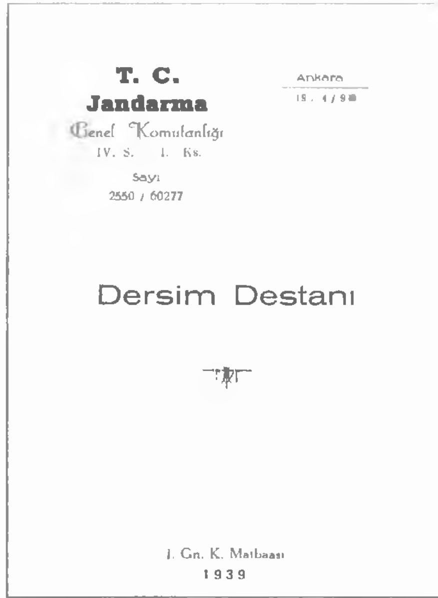
Destanlar ve Kültürel Öğeler

Doğu Anadolu'da Toplumsal Mühendislik kitabında yer alan bir diğer kitapçık, Jandarma Genel Komutanlığı'nın 1939 yılında yayımladığı *Dersim Destanı* adlı "edebî" eserdi. "Dağbek köyünden Ali Çavuş'un destanı", "Beşpınarlı Aşık Durmuş'un destanı", "Ne belâ geldi ise ağadandır" adlı destan, "Mazgirtli Aşık Hasan tarafından Tunçeli Destanı", "Asker Şarkısı (Ali'm)", "Karşı Dağlar", "Ağalara Dair", "Seyitlere Dair" bu kitapçıkta yer alan manzum eserlerdi.

Türkiye'de "güdümlü edebiyat"ın özgün bir örneğini oluşturan bu kitapçık, halk ozanlarının kamuoyu oluşturmada ne denli güçlü bir işlevi olduğunu kanıtlıyordu.

Yukarıda sözünü ettiğimiz *Sason Kılavuzu ve 937 Harekâtından Alınan Dersler* adlı kitabın yöre coğrafyasıyla ilgili verdiği bilgilerin ötesinde en dikkat çekici bölümlerinden biri, "Yasak bölge köyleri ve halkı hakkında genel bilgiler" başlığını taşıyordu. Bu bölüm etnografik ve antropolojik açıdan ilginç bilgiler içeriyordu. Bunlardan biri silah konusuydu. Yörede tüfek, ailenin en kıymetli malıydı. Mal, can ve namusun korunması ancak tüfekle mümkündü. Tüfek babadan oğula intikal eden en önemli ve değerli mirastı. Ölen bir aile reisinin oğlu yoksa tüfek en yakın akrabaya emanet ediliyordu. Aile mensupları tüfek muhafazasını ortak deruhte ediyordu. Tüfek ailenin en büyüğü tarafından kullanılıyordu. Çarpışmada ölmek ölümlerin en şereflisi sayılıyordu. Ancak ölmeden önce tüfek en yakın bir mutemede devredilmeliydi. En zor anlarda tüfeği elden çıkarmamak için birkaç canı feda ettikleri oluyordu. Tüfeğin kabza ve kundak kısımlarını oyarak gümüş kakma veya aynalarla süslemek de âdettendi.

Sason Kılavuzu ve 937 Harekâtından Alınan Dersler'de yer alan bir diğer kültürel öğe kadınlarla ilgiliydi. Dokuz yaşındaki bir kız çocuğu evlenme çağına girmiş sayılıyordu. Kızı almaya talip erkek zengin ise bedelini ödüyordu; parası yoksa çoğu kez kızı dağa kaldırıyordu. Fakir evli erkekler, inek veya keçi karşılığında güzel eşlerini karıları çirkin ve ihtiyar olan zenginlere devrediyor ve böylece mal sahibi oluyorlardı. Kadın, Sason bölgesinde bir tür mübadele aracıydı. Kocası kan davasında ya da diğer nedenlerle ölen bir kadın, derhal başka bir erkeğin hükmü altına giriyor ve onun metresi olarak yaşıyordu. Tek eşlilik hemen hemen yok gibiydi. Erkeklerin iki ya da üç kadını vardı.

T. C.
Jandarma
Genel Komutanlığı
IV. Ş. I. Ks.
Sayı
2550 / 60277

Ankara
19 . 4 / 939

Dersim Destanı

J. Gn. K. Matbaası
1939

Jandarma Genel Komutanlığı'nın 1939 yılında yayımladığı *Dersim Destanı* adlı "edebî" eser "güdümlü edebiyat"ın özgün bir örneğini oluşturuyordu.

Jandarma ve Asayiş Sorunu

Doğu Anadolu'da Toplumsal Mühendislik adlı kitapta yer alan sonuncu belge, daha doğrusu kitapçık *Jandarma* adını taşıyordu (Ankara: Başvekâlet Matbaası, 1935) ve Dahiliye Vekilliği tarafından "içişleri hizmetine mahsus" olarak yayımlanmıştı. Yayın tarihine göre geçmiş dört yılda yapılan ve gelecek dört yıl içinde yapılacak işlerin özetini içeren bu çalışma Dersim'e ayrı bir yer veriyordu. Kitapta Dersim'in güvenlik sorunu o günlerdeki modaya uygun öz Türkçe ile şu satırlarla vurgulanıyordu:

> Yurdun güvenliği bakımından göz önünde tuttuğumuz önemli bir durum da Dersim'dir. Kamunun bildiği gibi bu mıntıkada değişik rejimler kurununda [zamanında] birçok teşebbüsler yapılmış, süel [askerî] hareketlerle Dersimliler yola getirilmek istenilmiştir. Lâkin bunlardan beklenen sonuç elde edilememiştir. Çünkü süel [askerî] hareketleri sosyal bakımlar [önlemler] tamamlamamıştır. Dersimli bu yüzden her hangi bir rejimin kendine faydalı yardımını duymamıştır. Ulusun değerli bir kısmı olan Dersimli'ye Cumhurluğun yurdun her köşesine yaydığı genliği [refahı] duyurmak gerektir.

Hukumet bunu da bir programa bağlamıştır. Her yıl bu programın bir kısmı yapılmak suretiyle bir zaman sonra Dersim denince akla gelen güvensizlik kalmamış olacaktır. Bu program bir yandan yapılırken bir yandan da Dersim'i çerçeveleyen vilâyetler içinde bulunan yurttaşların güvenliğini arttıracak tedbirler de alınmaktadır.

Kitapçığa göre, jandarmanın kendisine ait işleri gereği gibi yapabilmesi için iki önemli unsur gerekiyordu. Bunlardan ilki jandarmanın kadro yönünden tüm yurt içinde kendine verilen türlü görevleri başarmaya yetecek sayıda, diğeri ise bu işleri etkin bir biçimde yürütecek düzeyde yetişmiş ve bilgili olmasıydı. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında jandarmanın bu hedeflere ulaşabilmesi için 1706 sayılı Jandarma Kanunu doğrultusunda, 1930 yılından itibaren on yılda bitirilmek üzere bir program yürürlüğe konulmuştu.

Jandarma Kanunu'nun ilk maddesine göre, jandarmanın ana işi yurt güvenliğini korumak, kanun ve nizamların verdiği işleri yapmak ve bunlara dayanan hükümet emirlerini harfiyen uygulamaktı. Görevlerin istenilen düzeyde yerine getirilmesi için kura ile alınan erata değil, bu işleri kendisine meslek edinmiş "intizamlı ve inzibatlı" bir jandarmaya ihtiyaç vardı. Bu ise jandarma örgütünün kurumsal bir yapıya dönüştürülmesiyle mümkündü. Fransa'da, İtalya'da bu böyleydi. Cumhuriyet hükümetinin de amacı bu olmalıydı. Yapılan on yıllık program aslında uzun vadeli programın ilk aşamasıydı. Yurdun sayısız ihtiyacı ve bütçenin durumu göz önüne alındığında jandarma hedefine ancak iki aşamadan oluşan yirmi yıllık bir programla varabilecekti.

O gün için kendilerine jandarma görevi verilenlerin pek çoğu aynı zamanda askerlik ödevini yapan yurttaşlardı. Oysa bu iş çok daha profesyonel bir tabana oturtulmalıydı. Ülkenin nüfus yoğunluğu düşüktü; her kilometrekareye 23 kişi düşüyordu. Yapılan hesap sonucu, tüm ülkenin jandarma kadrosu 26.230 olmalıydı. 1935 verilerine göre ülkede jandarma gücünü oluşturan 21.000 kişiden ancak 4.000'i temditli denen jandarmaydı. Bunlar Askerlik Mükellefiyeti Kanunu'na göre askerlik görevlerini jandarma ya da ordu birliklerinde yaptıktan sonra jandarmalığı kendine meslek edinerek jandarmaya alınanlardı. Bunların sayısı 1930 yılında 1.457 iken, Mayıs 1935'te 4.000'e ulaşmıştı. Sayıdaki artış ilk on yıllık programa uygundu. Bu programa göre temditlilerin sayısı 1941 yılında 11.100'e ulaşacaktı. Böylece asayiş işini üstüne alan vilayet jandarmasının yarısından fazlası temditli olacak de-

mekti. Geriye diğer yarısı kalıyordu. Bu da ikinci on yıllık programda gündeme gelecekti. 1941 yılında vilayet jandarma kadrolarındaki erat sayısı 29.200'e, erbaş mektepleri ve jandarma idare birlik ve müesseseleri mensupları 1.800'e, jandarma erat mektepleri mensupları 6.000 olmak üzere toplam jandarma sayısının 37.000'e ulaştırılması hedefleniyordu.

1930'lu yıllarda jandarmanın etkinliği her geçen gün artmıştı. Dersim ve Sason harekâtlarına kadar ülke güvenliği nispeten sağlanmıştı. Bu yıllarda, adam soyan, ev ve köy basan, silahlı ve toplu olarak dolaşan haydut çetelerinin sayısı 77'yi, yardakçılarınınki ise 770'i buluyordu. Bunların 58'i Birinci Umumî Müfettişlik mıntıkasındaydı; 8'i Seyhan Kadirli, 3'ü Sivas, 3'ü Kayseri, diğerleri de Erzincan, Çorum, Muğla, Amasya ve Erzurum nuntıkalarındaydı. Ülkenin iç güvenliğini tehdit eden bu çetelerin ortadan kaldırılması için alınan önlemler sonucu, bir taraftan bu çetelere kapılma ihtimali görülen kişiler yakın takibe alınıyor, öte yandan çetelerin

Necmettin Sahir Sılan bölgenin somut toplumsal ve ekonomik sorunlarına çözüm bulma gayreti içinde olmanın yanı sıra yöreye Cumhuriyet'i, rejimi götürme çabası içersindeydi. İkinci Dünya Savaşı'nın çıkışıyla birlikte bu "görev"i daha da önemsedi.

izi aralıksız sürülüyordu. 1931, 1932, 1933 ve 1934 yıllarında yok edilen çete sayısı sırasıyla 10, 14, 22 ve 12 idi. 1932 ve 1934 yıllarında 136 kişiden ibaret dokuz çete de bir daha gelmemek üzere sınırın güneyine kaçmıştı. 1935 yılında Birinci Umumî Müfettişlik mıntıkasında kovalanan çete sayısı 10 dolayındaydı. Jandarmanın faaliyet alanında ülke güvenliğini tehdit eden, suç işleyenlerden 1931 yılında ölü ve diri 1.641, 1932'de 1.835, 1933 yılında 2.518 ve 1934 yılında da 3.627 suçlu yakalanmıştı. Kitapçığın konumuzla ilgili en önemli bölümü ülke güvenliğiyle ilgili verdiği sayısal bilgilerdi. 1931 yılından 1935 yılına kadar yurt içinde toplanan silah miktarı her yıl için ayrı ayrı belirtiliyordu.

Sason ve Dersim askerî harekâtları güvenlik sürecinin son aşamalarını oluşturacaktı. Ancak askerî harekâtla soruna çözüm gelmeyeceği Dersim raporunda olduğu gibi bu kitapçıkta da net bir biçimde ifade ediliyordu. Yöre insanı üretken kılınmadıkça ve pazar ilişkilerine yönlendirilmedikçe, aşiret reislerinin, ağaların, şeyhlerin, seyitlerin, halifelerin tahakkümüne son verilmedikçe, toprakta yerleşik düzene geçilmedikçe, yörede eşkıya varlığını sürdürecekti. En büyük sorun yöredeki silah miktarıydı. Davar gütmek göçebeliği ve silahlanmayı gerektiriyordu. Göçebelik ve silahlanma ise insanı saldırgan kılıyordu.

Moderniteden Post-moderniteye

Dersim Harekâtı, Cumhuriyet hükümetinin "uygarlaştırma görevi"nin son halkasını oluşturuyordu. Cumhuriyet'in "'Doğu Sorunu" ve uygarlık projesi kuşkusuz "uygarlaştırma görevi" söyleminin doğuşundaki sömürgeci anlayıştan köklü bir biçimde farklıydı. Kapitalizmin yeni filizlendiği bir ülkede sömürgeci bir anlayışın yeşermesi olanaksızdı. Sorun "feodal" diye nitelendirilebilecek ve yüzyıllardan beri sürgit devam eden yöre içi sömürü mekanizmasına son vermekti. Aşiret tahakkümü sona erdirilmeli, birey devlete karşı sorumluluk üstlenmeliydi. Bu koşullar altında "asimilasyon" ile "entegrasyon"u ayırt etmek son derece güçtü. "Asimilasyon" vurgulandığı takdirde tüm ulus-devletlerin inşası "asimilasyon" olarak vurgulanabilirdi. Fransız Devrimi sırasında bugünkü Fransa topraklarında Fransızca konuşma oranı yüzde on beş dolayındaydı. Ulus-devlet kurgusu 17. yüzyıldan, Westphalia'dan beri ülke coğrafyasını bütünlemeye yönelikti. Güç faktörü ya da "zor kullanımı" bu sürecin temel etmenlerden biriydi. Cumhuriyet'in ana beklentisi bireyin aşiretle, ağayla, şeyhle, şıhla, seyitle olan ba-

ğı koparmak, bireyin doğrudan devletle bağını kurmaktı. Bu bağlamda Cumhuriyet'in "ırk" sorunsalı "dışlayıcı" değil, "kapsayıcı" idi. Hâkim söyleme göre son kertede Kürtler de Türkler gibi Turani idiler; Orta Asya'dan göçmüşlerdi. Her iki kavim de brakisefaldi.

40'lı ve 50'li yıllarda "Doğu Sorunu" giderek arka plana kaydı. 60'lı ve 70'li yıllarda ise "Doğu Sorunu" sınıfsal bir eksene oturacaktı. Kürt sorununun ulusal soruna dönüşmesi "yazılı kültür"ü ve entelektüel kimliklerin doğuşunu gerekli kılıyordu. Paradoksal olarak "asimilasyon" ya da "entegrasyon" Kürt aydınının oluşumuna hizmet etmişti. Kürt aydını sınıfsal kimlik kazanacak, 60 sonrası solda konuşlanacaktı. "Doğu Sorunu" 60'lı yılların sonlarında Türkiye İşçi Partisi kanadı altında "Kürt Sorunu"na dönüştü. 1980'li yılların post-modernist dünyasında ise dinsel ve etnik kimlikler bir başka vurgulanır oldu. Marksizmin mevzi yitirmesi, kültüralizme ortam sağladı. Dinsel ve etnik kimlikler bundan böyle sınıfsal kimliğin yerini aldı. Kültüralizm "Kürt sorunu"nu sınıfsal konumdan tekrar "cemaat" düzeyine çekti.

Cumhuriyet rejiminin türdeş bir toplum inşa etme sürecinin o yılların tarihsel bağlamı dışında anlaşılması olanaksızdı. Türdeşlik tüm ulus-devletlerin kaderiydi. İkinci Dünya Savaşı'nın ufukta görüldüğü bir evrede Türkiye kendi vatandaş kimliğini oluşturma sürecine girmiş, her türlü farklılıkları törpüleyen, görev ve yükümlülükleriyle tek tip bir "yeni insan"ı hedeflemişti. Bu süreç içerisinde Cumhuriyet'in ilk evresinde, toplumda tarikat, zaviye ve benzeri dini ara kademeler çözülerek birey devlete muhatap kılınırken, ülkenin geri yörelerinde şeyh, aşiret reisi, ağa, seyit, halife gibi iktidar boşluklarını dolduran ve çoğu kez devlete karşı tavır koyan "çevre" öğeleriyle de baş etmek gerekmişti. Ancak, o dönemde Cumhuriyet, özlemini duyduğu "asayiş"i sağlayacak, güç faktörü dışında yol, okul, hastane ve benzeri yaptırımları gerçekleştirecek maddi olanaklardan yoksundu. İkinci Dünya Savaşı arifesinde, silahlanmanın ön planda yer aldığı bir evrede toplumsal kalkınma ikinci planda yer alıyordu.

Yüzyıllardır engebeli coğrafyası nedeniyle ulaşılamayan, zapturapt altına alınamayan, çekidüzen verilemeyen bu yörelerde geleneksel aşiret düzenine son vermek, çevre coğrafyayı tehdit eden eşkıyalığı, yağmacılığı, çapulculuğu önlemek, Cumhuriyet'in ilk on yıllarında devletin silah gücüyle çözüm aradığı "uygarlaştırma görevi"ni oluşturacaktı. Devletin siyasal bağlamda yüceltildiği, ulus inşa sürecinin her türlü yöntemi mubah saydığı bir dönemde bu tür bir "görev" hem bireyi hem de cemaati hor görüyor, temel

hak ve özgürlükleri gözetme konusunda duyarsız davranıyordu. Bireyin devlet karşısında güç kazandığı günümüz Türkiyesi'nden düne bakıldığında Tek Parti yönetiminin "devlet"i ve "ulus"u yücelten toplum mühendisliği anlayışının ne denli sorunlu ve günümüz için kabul görmeyecek bir zemine oturduğu ortaya çıkıyordu.

Antropolojik Irk ve Dersim Halkı

Sömürgecilik dönemine özgü "uygarlaştırma görevi" ile Cumhuriyet Türkiyesi'nin "uygarlaştırma görevi" ne ölçüde örtüşüyor ya da ayrışıyordu? Temel sorun burada yatıyordu. Kıstas olarak kullanılabilecek birçok veri vardı. Bunlardan biri kapitalizme özgü "sömürü" olgusuydu. Bir diğeri "ırk" sorunsalıydı. Ve üçüncüsü "asimilasyon" ile "entegrasyon" karşıtlığıydı. Her üç kıstasın da Necmeddin Sahir Sılan külliyatında yer alan birincil kaynak niteliği taşıyan belgelerden yola çıkarak sorgulanması mümkündür.

Kitaplarda yer alan belgeler dikkatle incelendiğinde, etnik kaygının büyük ölçüde arka planda kaldığı, tüm sorunun asayişte odaklandığı görüiüyordu. Aşiret düzenine son vermeye, eşkıyalığı, yağmacılığı, çapulculuğu önlemeye yönelik çabalar ve önlemler ağır basıyordu. Tek Parti döneminde birçok kişiyi yanıltan "ırk" sözcüğüydü. Bu sözcük, en azından iki dünya savaşı arası Türkiyesi'nin akademik dünyasında, etnik bir boyut taşımıyordu. Türk Tarih Kurumu bünyesinde tarihöncesine yönelik çabalar antropolojiyi ve arkeolojiyi ön plana çıkarıyor ve Anadolu halkı bir bütün olarak değerlendiriliyordu.

Irk kavramı Türkçede kullanılmaya başladığı ilk günden beri sorunlu bir sözcük olmuştu. Türk Ocakları ilk nizamnamesinde millet sözcüğünün "cemaat" anlamına gelişi nedeniyle "ırk" sözcüğünü kullanma gereği duymuş, ancak bundan kısa sürede vazgeçmişti. İki dünya savaşı arası "etnik", "etnisite" ya da bunlara tekabül edebilecek sözcük yoktu. Irk kavramı bu nedenle yaygın olmasına karşın, etnik bir içerik taşımıyordu. Irk, Cumhuriyet kadroları için "antropolojik" bir kavramdı. Cumhuriyet'in "uygarlık" anlayışı çok daha kapsayıcı bir nitelik taşıyordu. Temel sorunu Batı'ylaydı. Bu kapsayıcılık antropolojik veriler gereğiydi. Irk, büyük ölçüde fiziki antropolojide kullanılan bir sözcüktü.

Fiziki antropoloji Cumhuriyet Türkiyesi'nin odaklandığı bilim dalıydı. 1930-1932 arası Ankara, tarih anlayışında köklü bir dönüşüm geçiriyordu. Türk Ocakları'nın kapatılışı ve Halkevleri'nin açılışı tarihten arkeolojiye ve tarihöncesine doğru kayışı simge-

KÜRT SORUNU

Yazan : Dr. Şükrü Mehmet Sekban

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi - Yayın : 3

Menteş Basımevi
1970

Kürt Terakki ve Teavün Cemiyeti kurucularından Dr. Şükrü Mehmet Sekban, sürgündeyken yayımladığı *Kürt Sorunu - Azınlıkların Problemleri* başlıklı broşürde Kürtlerle Türklerin aynı ırktan olduklarını savunuyordu.

liyordu. Keza, aynı yıllarda Durkheim sosyolojisi bir kenara bırakılarak Pittard'ın antropolojisinde karar kılınıyordu. Bu dönüşümün iki nedeni vardı. İlki Cihan Harbi ertesi dünyada başat olan anti-klerikal görüşlerin Türkiye'deki yansıması sonucu laikliğin Cumhuriyet Türkiyesi'nin omurgası olarak kabul görmesiydi. İnşa edilen Türk kimliği İslam yörüngesinden çıkarılıyor, inanç geri plana itiliyor, Darwinist bir evrim kuramı benimseniyordu. Bu tür bir yörünge değişikliğiyle İslam öncesi önem kazanıyordu. Batı'da ulusçuluk kuramlarında "primordial" diye nitelenen "ilkçi" bir tarihi ya da tarihöncesini gerekli kılıyordu. Tarihöncesinde ise "etnik" yapılanma ya da "etnisite" yoktu. Geçmişten günümüze kalan tek somut veri insan kemiğiydi.

İkinci neden 1929 Dünya Buhranı'ydı. Dünyada gücün, kudretin, servetin Avrupa'dan Amerika'ya geçişi ve Avrupa'da yaşanan çöküntü, Ankara'nın "Avrupalılaşma"sına da ket vurmuştu. Giderek karanlık çağa giren Avrupa'dan örnek alınacak çok az şey kalmıştı. Bu arada Avrupa'da revaçta olan fiziki antropolojinin bulguları da Asya'ya işaret ediyordu. Uygarlığın beşiği doğuya kayıyordu. Türkiye'de sosyal bilim dünyası da bu yörüngeye girmişti. Bun-

da kuşkusuz ünlü antropolog Eugene Pittard'ın Atatürk'le yakın bağı önemli bir rol oynuyordu. Manevi kızı Afet Hanım'ı Eugene Pittard'ın yanına gönderecek ve Afet Hanım'a Pittard'ın yönetiminde fiziki antropoloji doktorası yaptıracaktı.

Kilit sözcük bundan böyle Turani ırktı. Turanî ırk ya da Turan kavmi Türk'ü, Kürt'ü, fiziki antropoloji terimiyle tüm Orta Asya'dan göç eden "brakisefaller"i kapsıyordu. Bu tür görüşler büyük ölçüde Batı'da Arî ırka karşı geliştirilen ırk kuramıyla uyumlu bir çizgide ilerliyordu. Arî saf ırka karşı, Orta Asya'dan kısmen Anadolu üzerinden göç eden brakisefallerin Avrupa'da dolikosefallerle kaynaştıkları oranda uygarlık doğacaktı. Bir diğer deyişle, saf ırka karşı ırk karışımı uygarlığın doğuş nedeni oluyordu. Bu görüşün öncülerinden biri Eugene Pittard'dı. Atatürk, Anadolu'da yaşayan insanların uygarlığın taşıyıcısı brakisefallerden oluştuğunu kanıtlamak için, Afet Hanım'ın tezinin istatistik bilgisini toplamak üzere ülkede o güne kadar, dünyada yapılmış belki en kapsamlı fiziki antropoloji anketini yaptıracaktı.

Türk'üyle, Kürt'üyle Anadolu'daki değişik unsurları kapsayan Turanî ırk kavramı bu tarihlerde kimi Kürt aydınlarına da cazip gelecek, Kürtlerin de anavatanının Orta Asya, kökenlerinin Turanî olduğu vurgulanacaktı. Bu görüşün en güçlü sesi Dr. Şükrü Mehmet Sekban'dı.[16] İkinci Meşrutiyet ertesi Kürt Terakki ve Teavün Cemiyeti kurucuları arasında yer alan Şükrü Mehmet, uzun yıllar Kürtlük davasının önde gelen savunucularından biri olmuş, Kürtlere muhtariyet verilmesini, Kürtçenin resmi dil olmasını savunmuş, Hoybun Komitesi'nin Bağdat şubesinin reisliğini yapmıştı. 1933 yılında, sürgündeyken Fransızca olarak yayımladığı *La Question Kurde - Les problemes des minorites* (Kürt Sorunu - Azınlıkların Problemleri) başlıklı broşürde Kürtlerle Türklerin aynı ırktan olduklarını savunuyor, Türk ve Kürt'ün birer isimden başka bir şey ifade etmediğini söylüyordu. Dr. Şükrü Mehmet Sekban, antropolojik bakımdan saf Türk ile Kürt'ü ayırt etmenin güç olduğunu, her ikisinin de aile adının Turanî kökenden geldiğini ifade ediyordu. Bu konuyu Irak'ta bulunduğu on sene süresince incelediğini, birini diğerinden ayırt edecek fiziki bir belirtiye rastlamadığını, doğal olarak, dağlarda yaşamanın Kürtleri daha sert karakterli yaptığını kaydediyordu. Görüşlerini şu satırlarla bağlıyordu: "Aynı kandan olan bu iki kavmin tabii beraberliği sayesinde Türkler, doğuda olduğu gibi batıda da, muhteşem hamlelerle yürüyüşlerine devam etmişler ve dünyanın en büyük imparatorluklarından birini kurmuşlar"dı.

Notlar

1. Bu yazı daha önce yayımladığımız şu makalelerden derlenmiştir: Zafer Toprak, "Doğu Sorunu ve Necmeddin Sahir Sılan'ın Raporları," *Toplumsal Tarih,* sayı 195, Mart 2010, s. 48-56; Zafer Toprak, "Toplumsal Mühendislik ve Necmeddin Sahir Sılan", *"Doğu Sorunu" – Necmeddin Sahir Sılan Raporları (1939-1953),* der. Tuba Akekmekçi & Muazzez Pervan, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, s. ix-xxiii; Zafer Toprak, "Westphalia'dan Dersim'e Kürt Sorunu", *Kürt Sorunu ve Devlet – Tedip ve Tenkil Politikaları (1925-1947),* der. Tuğba Yıldırım, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011, s. vii-ix; Zafer Toprak, "Doğu Anadolu'da 'Uygarlaştırıcı Misyon", *Doğu Anadolu'da Toplumsal Mühendislik – Dersim-Sason (1934-1946),* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, s. vii-xx; Zafer Toprak, "Antropolojik Irk Sorunu ve Dersim'de 'Uygarlaştırıcı Misyon'," *Toplumsal Tarih,* sayı 202, Ekim 2010, s. 60-67.
2. Celestin Bougle'nin (1870-1940) *Qu'est-ce que la sociologie?* adlı kitabının Türkçe çevirisi *İlm-i İctimaî Nedir?* 1911 (1327) tarihinde İbrahim Hilmi tarafından Millet Kütüphanesi'nin Kitabhane-i İslâm ve Askerî dizisinde yayımlanmıştı.
3. İstanbul'da Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi tarafından 1910'da (1328) basılan *Vazife-i Temdin* Terbiyye-i İktisadiyye Kütüphanesi'nden çıkmıştı.
4. Bu değerli eserin yeni harflerle baskısı, *Türkiye Defteri* dergisinin son sayısında (no: 20-Haziran 1975) yayımlanmıştı. Yukarda belirttiğimiz *İlm-i İctimaî Nedir?* adlı kitabın önsözü olan "İfade" ise yine aynı derginin 9. sayısında, Temmuz 1974'te yer almıştı.
5. "Selef-i âcizî Refik Beyefendi zamanında yurdumuzun sıhhî ve ictimaî tetkiki gibi mühim bir nokta Vekâlet Muâvenet-i İctimâiyye Müdürü Doktor Muhyiddin Celâl Bey tarafından Vekâlete teklif olunarak Sıhhiyye Müdürlerinden bu bâbda malumât taleb edilmiş, Sıhhiyye Müdürleri tetkikât yaparak istenen malumâtı mehmâemken cem eylemişlerdir." 10 Mart 338 Umûr-ı Sıhhiyye ve Muâvenet-i İctimâiyye Vekili ve Sinop Meb'usu Doktor Rıza Nur.
6. Ankara 1925, Bayezid 1925, Çatalca 1925, Gazi Ayıntab 1926, Gelibolu 1925, Hamidâbâd (Isparta) 1922, Kastamonu 1922, Kayseri 1922, Kırk Kilise (Kırklareli) 1925, Kırşehir 1925, Konya 1922, Muğla (Menteşe) 1922, Niğde 1922, Sivas 1932, Sinop 1922, Urfa 1925, Zonguldak 1925.
7. "Cumhuriyetin ilk yıllarında Dr. Rıza Nur'un bakanlığı sırasında ve onun emri ile *Türkiye'nin Sıhhi Coğrafyası* genel başlığı altında bir dizi küçük monografya basılmıştır. Eski harflerle yayınlanan bu çok faydalı kitaplarda o yılların illeri hakkında geniş bilgi bulunmaktadır. Bugün pek az rastlanan bu kitapların tam sayısı bile doğru olarak bilinmez." Semavi Eyice, "Rum Harfleri ile Türkçe (Karamanlıca) bir Nevşehir Salnamesi (Yıllığı)", İ.Ü. İktisat Fakültesi, *Fındıkoğlu Armağanı,* İstanbul 1977, s. 79.

8. "Nüfus-ı umumî – Aşair – Lisân-ı umumî – Tarz-ı telebbüs – Tarz-ı maişet – Tarz-ı iştagal – Ahlâk – An'anat" hemen hemen her kitapta yer alan konulardı.
9. Sabri Koz, "Türk Halk Kültürünün Unutulmuş Kaynaklarından Biri: "Türkiye'nin Sıhhi-i İçtimai Coğrafyası", *IV Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, C. I, Ankara: 1992; Kamil Toygar, "Az Tanınan Bir Kaynak Türkiye'nin Sıhhi İçtimai Coğrafyası Ankara Vilayeti", *Dr. Hadiye Tuncer'e Armağan*, Ankara 1999. Osman Gümüşçü, "Millî Mücadele Dönemi Türkiye Coğrafyası İçin Bilinmeyen Bir Kaynak", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sayı 45, cilt XV, Kasım, 1999.
10. Doktor İbrahim Edhem (Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiyye Müdür Vekili Merkez Tabibi), *Türkiye'nin Sıhhî-i İctimaî Coğrafyası – Bayezid Vilayeti*, (Türkiye Cumhuriyeti Sıhhiye ve Muavenât-ı İctimaiyye Vekâleti neşriyatından) İstanbul: Kağıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, 1925-1341, s. 8.
11. Doktor Şefik Raif (Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiyye Müdürü), *Türkiye'nin Sıhhî-i İctimaî Coğrafyası – Urfa Vilâyeti*, (Türkiye Cumhuriyeti Sıhhiye ve Muavenât-ı İctimaiyye Vekâleti neşriyatından) İstanbul: Kağıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, 1925-1341, s. 18.
12. Doktor Müslihiddin Savfet, (Ankara Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiyye Müdürü) *Türkiye'nin Sıhhi-i İctimaî Coğrafyası – Ankara Vilayeti*, (Türkiye Cumhuriyeti Sıhhiye ve Muavenât-ı İctimaiyye Vekâleti neşriyatından) İstanbul: Hilal Matbaası, 1925-1341, s. 51-52.
13. Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiyye Müdürü, *Türkiye'nin Sıhhi-i İctimaî Coğrafyası – Gazi Ayıntab Vilayeti*, (Türkiye Cumhuriyeti Sıhhiye ve Muavenât-ı İctimaiyye Vekâleti neşriyatından) İstanbul: Hilal Matbaası, 1926, s. 17,
14. Hamid Sadi (İstanbul Darülfünun Coğrafya Muallimi), *Türkiye'nin Tabii ve İktisadî Coğrafyası*, (Orta Mekteplere Mahsus – Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti Neşriyatı), İstanbul: Matbaa-i Amedri, 1340.
15. Dahiliye Vekâleti - Vekâletin Umum Müdürlük ve müstakil müdürlüklerinde 15 yıl içinde yapılan ve gelecek yıllarda da yapılacak olan işlere dair raporlardır, *İdare – Dahiliye Vekâletinin Aylık Mecmuası*, yıl 11, sayı 127, 29 Birinci Teşrin 1938, İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1938.
16. Dr. Şükrü Mehmet Sekban 1881 Ergani doğumlu. İlk tahsilini Ergani Maden'inde ve Hozat'ta (Kızılkilise), orta tahsilini Diyarbakır'da yapmış. Ardından İstanbul'a gelmiş ve Askerî Tıbbiye'de okumuş. 1908'de, İkinci Meşrutiyet ertesi Kürt Terakki ve Teavün Cemiyeti kurucuları arasında yer almış, Kürtlük davasının bir numaralı savunurlarından biri olmuş. 1919'da ordudan ayrılarak Bağdat'a gitmiş ve ardından Türkiye'ye dönerek serbest doktorluğa başlamış. Lozan Antlaşması ertesi tekrar Bağdat'a gitmiş. 18 Aralık 1923 tarihinde Beyrut'ta yayımlanan bir mektubu ile de Kürtlere muhtariyet verilmesini ve Kürtçenin resmî dil olmasını savunmuş. Hoybun Komitesi'nin Bağdat şubesi reisliğini de yapan Dr. Şükrü Mehmet Sekban, 1939 yılında Türkiye'ye dönmüş ve 1960 yılında vefat etmiş.

Eşkıya Çeteleriyle Müsademe Dahiliye Vekâleti Vekâletin Umum Müdürlük ve müstakil müdürlüklerinde 15 yıl içinde yapılan ve gelecek yıllarda da yapılacak olan işlere dair raporlardır.

Harbi Umumî bitmişti. Osmanlı devleti muharebeden mağlup, Türk milleti de yorgun ve fakir bir halde çıktı. Memleketin her tarafı birer yangın yeri idi. Ağır şartlı bir mütarekename imzalanmış, İtilâf devletleri Anadolu'nun mühim mevkilerini işgal eylemişlerdi. Birbirini takip eden harplerin itiyadî hale getirdiği eşkıya çeteleri, eli silahlı kaçaklar her tarafta faaliyet gösteriyorlardı. Memlekette dahilî asayiş, yok denecek bir vaziyette idi; yollar geçilmez olmuştu. Köylerde ve dağlarda değil, şehirlerde bile emniyet yoktu. Anadolu'da azaları mühim bir yekûn tutan çeteler, çekirge gibi vatanın dört bucağını istilâ etmiş, rahat nefes almanın imkânı kalmamıştı. Zabıta, bu hava içinde halkı değil elindeki silâhı bile muhafazada müşkülât çekiyordu.

....

Türk milletini cumhuriyet idaresine kavuşturan kanun, 29 Teşrinievvel 1923 günü kabul edildi. Bu tarih, aynı zamanda İzale-i Şekavet Kanunu'nun çıktığı gündür. Bu iki mühim kanunun aynı günde isdarı bir tesadüf eseri değildir. Cumhuriyet hükûmeti, ilk iş olarak memleketin dahilî emniyetinin düzeltilmesini ele aldığını bu suretle ispat etmiştir. Filhakika bu tarihten itibaren zabıta, anayurdun bilhassa Şark taraflarında mekân tutan ve azası 1840, sayısı 80'i bulan muhtelif eşkıya çeteleriyle amansız ve sistemli bir mücadeleye girişmiştir. Bunun neticesi olarak Van, Ağrı, Bitlis, Muş, Diyarbakır, Rize, Trabzon, Gümüşhane, Tokat, Cebelibereket, Kırşehir, Aksaray, Konya, Kayseri, Ankara, Burdur, Denizli, Muğla, Antalya, Isparta, Afyonkarahisar havalisini kasıp kavuran bu çeteler şimdi kâmilen tenkil edilmiş bulunmaktadır. Gerek cumhuriyetin ilânından evvel gerek cumhuriyetin ilânından sonra ortaya çıkan çetelerin hangi mıntıkalarda faaliyete geçtiklerini ve hangi tarihlerde tenkil edildiklerini gösteren bir cetvel bu rapora eklenmiştir.

Anadolu'da Faaliyette Bulunan Çetelerin Çalıştıkları Sahaları
ve Tenkil Edildikleri Tarihleri Gösterir Cetvel:

Çetenin İsmi	**Faaliyet Sahası**	**Tenkil Edildiği Tarih**
Palo'lu Yado Çetesi	Cenup Hudutları	1928
Nusret Çetesi	Rize, Trabzon, Gümüşhane	1928
İsmail Çetesi	Rize, Trabzon, Gümüşhane	1928
Koço Çetesi	Rize, Trabzon, Gümüşhane	1928
Sürmeneli Ahmed Çetesi	Rize, Trabzon, Gümüşhane	1928
Beloğlu İzzet Çetesi	Tokat	1928
Kürt Fahri Çetesi	Cebelibereket	1928
Katil İlyas Çetesi	Kırşehir, Konya, Aksaray ve Ankara	1928
Kürt Osman Çetesi	Kırşehir, Konya, Aksaray ve Ankara	1928
Katil Rıza Çetesi	Burdur, Muğla, Denizli	1928
Nedim Çetesi	Konya, Afyon, İsparta	1928
Seyit Resul ve Mahmud Çetesi	Erciş	1930
Şeyh Mustafa Çetesi	Ağrı	1931
Kıçı Kırık Ali Çetesi	Kadirli	1931
Aliko ve Topal Hüseyin Çetesi	Erzurum, Erzincan	1931
Ramazan Çetesi	Urfa	1931
Şeyh Hüseyin Çetesi	Kolhas	1931
Kara Haydar Uşakları Çetesi	Ankara, Yozgat, Kırşehir	1931
Gökçe İsmail, Gedik Ahmed Çetesi	Kayseri, Maraş	1931
Sabri Ahmo Çetesi	Diyarbakır, Bitlis, Muş	1931
Mehmed Çavuş Çetesi	Diyarbakır, Bitlis, Muş	1931
Homan Çetesi	Diyarbakır, Bitlis, Muş	1931
Reyso, Ali Abdo, Reşit Tahir, Boro Çeteleri	Siirt, Hakkari	1931
Gurgur Çetesi	Siirt, Van, Muş	1931
Romanlı Emin Çetesi	Siirt	1931
Cansurlu Abdullah Çetesi	Muş	1931
Kindişli Esat Oğlu Çetesi	Van	1931
Müküslü Arif Çetesi	Van, Bayazıt, Bitlis	1931
Dünya Malı Çetesi	Van	1932
Mestanlı Musa Çetesi	Diyarbakır	1932
Zaza Hüseyin Çetesi	Diyarbakır, Muş, Erzurum	1932
Çolak Mehmed Ali Çetesi	Erzincan	1932
Kelereşli Halil Rıza Çetesi	Erzurum	1932
Polat ve Koço Çetesi	Urfa	1932
Alo Çetesi	Kayseri Maraş	1932
Şeyh Resul, Abdülhalef Faris, Feto Çetesi	Ağrı	1932

Koço, Polat, Bero, Kello Çetesi	Urfa, Diyarbakır	1932
Halil Sami Çetesi	Garzan	1932
Emin Cevahir Çetesi	Diyarbakır	1932
Ahmed İskâni Çetesi	Diyarbakır	1932
Şeyh Tahir Çetesi	Mutki	1933
Bedelanlı Ali Abdo Çetesi	Liçe	1934
Kör Şemo Oğulları Çetesi	Diyarbakır	1934
Keferatlı Hamit Çetesi	Garzan	1934
Helâli Çetesi	Van	1934
Hacı Ferho Çetesi	Van	1934
Berso Oğulları Çetesi	Van	1934
Feyzullah Çetesi	Muş, Ağrı	1934
Koçaklı Hasan Çetesi	Çermik	1934
Kara Şeyh Çetesi	Elâzığ	1934
Reşo Çetesi	Ağrı	1934
Nuri Halil Hamo Çetesi	Mardin	1935
Siverekli Ramazan Çetesi	Urfa	1935
Abdürrahman Muhi Çetesi	Maraş	1935
Hanbeyli Rıza Çetesi	Erzurum	1935
İbo Çetesi	Sivas	1935
Cumaköylü Mehmed Çetesi	Samsun	1935
Efe Mehmed Çetesi	Afyon	1935
Durmuş Çetesi	Aydın	1935
Çakal Kara Mehmed Çetesi	Burdur	1935
Gedizli Mehmed Çetesi	Denizli	1935
Yakup Oğulları Çetesi	Siirt	1936
Zülkefil Hacı İbrahim Çetesi	Siirt	1936
Şikeftanlı Fahri Çetesi	Lice	1936
Reşanlı Aziz Çetesi	Kulp	1936
Piranlı Mehmed Çetesi	Eğil	1936
Silvanlı Abdullah Çetesi	Silvan	1936
Bosot Köylü Mûsa Çetesi	Silvan	1936
Şorikli Hasan Çetesi	Bingöl	1936
Hamit Çetesi	Ağrı	1936
Mülteci Ahmed Çetesi	Kars	1936
Kör Esat Çetesi	Oltu	1936
Çello Çetesi	Erzurum	1936
Lâzikli Nusret Çetesi	Erzurum	1936
Şeyh Misbah Çetesi	Diyarbakır	1937
Çalkı oğlu Tahir Çetesi	Cenup hududu	1937
Ali Yunus Oğulları Çetesi	Sasun	1937

İdare – Dahiliye Vekâletinin Aylık Mecmuası, yıl 11, sayı 127, 29 Birinci Teşrin 1938, İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1938, s. 12-13 ve 57-63.

Dahiliye Vekaleti'nin "Sason Harekâtı" Üzerine Görüşü

Vekâletin Umum Müdürlük ve müstakil müdürlüklerinde 15 yıl içinde yapılan ve gelecek yıllarda da yapılacak olan işlere dair raporlardır.

Muş vilâyetinin Mutki ve Sason kazalarında devlet nüfuzu uzun zamanlardan beri teessüs etmemişti. Bu havalide yaşayan ve tamamen iptidaî, adeta vahşi bir hayat geçiren Beleği aşireti halkıyla bir kısım Ermeniler, diğer vatandaşlara tahmil edilen mükellefiyetlerden hiçbirini ifa etmemekte idiler. Hattâ 935 yılında, bir heyeti nâsiha halinde kendilerine gönderilen Sason kazası kaymakam vekiliyle Tayyare Cemiyeti'nin kâtibini vahşiyane bir surette şehit edecek kadar cür'et ve küstahlık gösterdiler.

1932 senesinden beri kendilerine karşı yapılan askerî hareketlerin katî bir neticeye varmaması da bunları şımartıyordu.

Nihayet, gittikçe vahamet peyda eden bu durumu cezrî bir şekilde düzeltmek için 935 yılından itibaren iki safha halinde tertip edilen harekât neticesi olarak bu bölge çetelerden tamamen temizlendi. Azılı bir şaki olan Ali Yunus oğlu Abdürrahman bütün ailesi efradıyla cenuba kaçmak mecburiyetinde kaldı.

Şimdi bu havali, yasak bölge olarak ilân edilmiş ve mutlak bir emniyet altına alınmıştır.

"Sason Harekâtı," *İdare – Dahiliye Vekâletinin Aylık Mecmuası,* yıl 11, sayı 127, 29 Birinci Teşrin 1938, İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1938, s. 20.

Dahiliye Vekaleti'nin "Dersim Harekâtı" Üzerine Görüşü

Vekâletin Umum Müdürlük ve müstakil müdürlüklerinde 15 yıl içinde yapılan ve gelecek yıllarda da yapılacak olan işlere dair raporlardır.

Dersimliler, tarihin uzun devirlerinden beri devlete karşı menfî bir durum alarak yaz mevsimlerinde civar mıntıkalara sarkmak suretiyle halkın birçok eşya ve hayvanlarını gasbeyleme ve çapulculukla geçinmeyi itiyat edinmişlerdi.

Bilhassa 933-934 yılında bu havali halkının çapulculukları daha geniş bir sahaya yayılmak istidadını göstermeğe başladı.

Gün geçtikçe tecavüzlerini arttırmakta, vatandaşların mal ve canlarına kasdetmekte bulunan Dersimlilerin bu vaziyeti karşısında davayı esaslı bir surette halletmeği düşünen Cumhuriyet hükûmeti, 936 yılında, Dersim mıntıkasında, Tunceli, Bingöl, Elâzığ vilâyetlerinden müteşekkil olmak üzere bir umumî müfettişlik ihdasına karar vermiş ve General Alpdoğan'ı Tunceli vilâyeti vali ve kumandanı ve Dördüncü Umumî Müfettişi olarak tayin eylemiştir.

Aynı zamanda Dersimlilerin öteden beri ifa etmedikleri mükellefiyetler-

den ve işledikleri suçlardan mütevellit her türlü cezai hükümlerin tekerrür etmemek şartiyle tecil edilmesine dair kanunlar neşreylemiştir. Bu kanunların hükümlerine göre askerlik, vergi, nüfus işleriyle tapuya kaydedilmemiş emlâk ve arazi meseleleri halledilmiş bulunacaktır.

Dördüncü Umum Müfettişliğin işe başlamasından sonra Dersimliler, yavaş yavaş bu kanunlara inkiyad eder gibi bir vaziyet aldılar. Her yaz mevsiminde gerek Dersim dahilinde gerekse civar vilâyetler bölgesine yapılması mutad olan çapulculukların önü alınmış ve 936 yılı içerisinde hemen hemen hiçbir çapulculuk vakası kaydedilmemişti.

Fakat alınan tedbirlerden pek de hoşlanmayan Dersim ağaları, Seyit Rıza ve Körhan'ın başkanlığı altında bir toplantı yaparak hükûmete silâhla muhalefete karar vermişler ve menfî propagandalarla halkı da bu karara iştirak ettirmeğe çalışmışlardı. Bu vaziyeti vaktinde haber alan Dördüncü Umumî Müfettişlik, ittihaz ettiği idarî tedbirlerle ve mukabil propagandalarla bu hareketin önüne geçmiş ve 11-3-936 tarihinden itibaren Dersimlilerden muhtelif aşiret reisleriyle tevabiinin hükümete dehalet etmeğe başladıkları görülmüştür.

Fakat, Dersimli, İmparatorluk zamanından beri itiyadî bir halde ruhuna sinen çapulculuk emellerinden bir türlü vazgeçmiyor, bütün islâhat tedbirlerine karşı daimî bir intizar vaziyetinde kalıyor ve tam bir mutavaat göstermiyordu.

Nihayet, Dördüncü Umumî Müfetişlikçe nahiye ve karakol binaları inşasına başlanınca hükûmet kuvvetlerinin aralarında yer tutmasını gütmekte oldukları menfaat hisleriyle te'lif etmiyen ve bu hareketlerden kuşkulanan Yusufan Demene, Haydaran ve kısmen Kureyşan aişiretleri fikir birliği ederek 937 Martının 20'nci günü Pah ve Kahmut nahiyelerini birleştiren Kahmut köprüsünü yıkmışlar ve telefon hattını keserek 20 Nisan 937'den itibaren fiilî bir isyan vaziyetine geçmişlerdir.

Bunun üzerine 30 Nisan 937'de başlayıp 10 Birinciteşrin 937'de biten bir tedip hareketine girişildi. Neticede, kuvvetlerimiz isyan mıntıkasını tamamen taradılar. Elebaşılardan ve âsilerden birçoğu dehalet etti. Seyit Rıza pusuya düşürülerek yakalandı. Bahtiyar aşireti reisi Şahin ile dayısı da ölü olarak elde edildi.

Son safhası adalet huzurunda tamamlanan bu davada suçlulardan 58 kişinin 11'i idama mahkûm olmuş, 14'ü hakkında beraat kararı verilmiş ve mütebaki 35 kişi de muhtelif cezalara çarptırılmıştır. Dersim işi hakkında alınan müteakip tedbirlerle senelerden beri huzur ve rahatları bozulmuş bulunan bu muhite civar halk geniş bir nefes aldı. Dersim davası artık tarihe itikal etmek üzeredir.

"Dersim Harekâtı," *İdare – Dahiliye Vekâletinin Aylık Mecmuası,* yıl 11, sayı 127, 29 Birinci Teşrin 1938, İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1938, s. 21-24.

Toplumbilim ve Osmanlı'da "Cemiyet"ler

Bugün şu'un-ı siyasiyyemizde tekevvün eden ifsadât ve iğtişaşât cehalete hami ve isnad olunarak bir Arnavud, bir Arab meselesi mevcud olmadığı kabul olunsa bile, bu meselelerin istidâd-ı zuhuru vekayi-i hâzıra ile binnefs sabit olur. Diğer tarafdan diyelim ki, bir Arnavud ve bir Arab –tabir-i menkulâta daha mutabık olmak üzere, bir Türk, Arab meselesi– yoktur. Fakat şu muhakkakdır ki, bir Arnavud, bir Arab ve bir Türk cemiyeti vardır. Bu cemiyetler şerait-i ırkiyye, şerait-i iklimiyye ve aynı dine sâlik oldukları halde bazı hususiyyat-ı maneviyye ve ezvâk-ı bediiyye ile iftirak ve ihtilâf etmişlerdir. Demek oluyor ki, bir Türk-Arab meselesinin mevcud olub olmadığını münakaşadan ziyade, Türkler, Arablar, Arnavudlar kadar Ermeniler, Rumlar ve Bulgarların şerait-i maşeriyye ve ihtiyacât-ı unsuriyyelerini tedkik etmek makul ve muvafıkdır.

"Mustafa Suphi, "İfade" içinde: Celestin Bougle, *İlm-i İctimaî Nedir – Hayat-ı ictimaiyyenin sahahat ve eşkâl-i muhtelifesini teşrih eder,* Mütercimi: Mustafa Suphi; tab'ı ve naşiri İbrahim Hilmi, Dersaadet: Kütüphane-i İslâm ve Askeri, Mürettibin-i Osmaniyye Matbaası, 1328, s. 4.

Türkiye'nin Sıhhî-i İctimaî Coğrafyası – Bayezid Vilayeti (1925) Kürt Aşiretleri Giyim Kuşam ve Geçim Tarzları

Tarz-ı telebbüs: Vilâyetin tarz-ı telebbüsü birçok tenevvü' [çeşitlilik] göstermektedir. Merkez kaza ve vilayetteki ahâlinin ve kadınların tarz-ı telebbüsü diğer vilayetlerdeki (Erzurum) gibidir. Aşâirin tarz-ı telübbüsü kendi adât ve anânâtına göredir. Aşâirden Celâlîler: Bellerinden aşağı kısmı büzmeli ve kıvrık caket ve camadan [yelek] giyerler.

Camadanın etekleri diz kapaklarına kadardır. Bacaklarında don (beyaz) ve şalvar ve bazılarında pantolon, baldırlarında tozluk makamında yünden örülmüş kısa ve baldırı örtecek derecede tozlukları vardır. Başlarında kısa keçe külahlar ve keçeler üzerinde uçları düğümlü mendil, ipekli parçalar ve bu yün parçalar sararlar. Adamanlıların kisveleri Celâlîlerden farklıdır. Serpuşları keçe olub 30-35 santimetre uzunluğunda ve üstleri tablalıdır. Bu serpuşların üzerine bunlar da sarık sararlar. Caketleri kısa, bellerine kadar camadan tarzında mamûlât-ı dahiliyedendir. Şalvarları çok geniştir.

Zilan aşiretinin serpuşları Celâlîler gibi kısa keçelerdir, üzerine sarık sararlar. Üzerlerine giydikleri paltoları Çekreksâri ve ayaklarına kadar uzundur. Bu suretle telebbüs, hali ve vakti olanlar içindir. Hali vakti mü-

said olanlar yalnız serpuş başında kalmak üzere diğer elbiselerini Kafkas ve Türk tarzında giymeyi ve gerek bilumum rüesa ve rüesanın tevâbi'i mümkün olduğu kadar kendilerini aşâiri içerisinde tarz-ı telebbüs ile tefrik ettirmeği iltizam ederler [gerekli görürler]. Aşiret rüesası müstesna olmak üzere bilumum aşâir ve ekrâdın [Kürtlerin] yüzde doksan beşi azm-i cebhîlerindeki [alınlarındaki] saçları tıraş ettirip azm-i cidârîlerdeki [yanlardaki] saçları uzatmakta ve o zaman bu saçları serpuşlarının yanlarından kulaklarını örtmek üzere çıkarmaktadır. Aşâir kadınlarının tarz-ı telebbüsleri şu veçhiledir ve cümlesinde birdir: Kadınlar başlarına ziynet makamında gümüşten veya bakırdan tas koyarlar. Bu tası bir hotos gibi haricen tezyin ederler. Tas kadının başına giydiği kısmın üzerinde olub üstünde tülbentten örtüler mevcuddur. Tülbend üzerine boncuklar, paralar, boynuna altınlar, kollarına bilezikler takarlar, burunlarının sağ tarafındaki deliğe haricen ziynet makamında gümüşten veya altından Kürdçe 'burniti" denilen bir gümüş ikilik [iki para ya da kuruş] cesabetindeki cismi geçirirler. Giydikleri entariler uzun ve büzmeli olub ayaklarına kadardır. Bu entarinin üzerinden kısa caketler de giyerler, bellerine sıkıca şallar veya kuşaklar ile sararlar. Çarşaf kullanmazlar. Yekdiğerlerinden kaçmaları yoktur. Yabancı memur veya aşiret rüesasından bazı zevata tesadüf ederler ise tediben ve tazimen yüzlerini kaparlar. Gözleri açık kalmak yalnız burun ve ağızları kapalı olmak üzere mevcud olan tülbendi çekerler. Saçlarının bir kısmı tülbendin kenarından harice çıkarırlar. Şalvar şeklinde ve paçaları büzmeli donları entarilerinin altından görülür. Rusgül-kademlerinde [ayak bileklerinde] boncuktan bilezik mevcuddur. Ellerine kına koymağı pek büyük bir âdet sayarlar.

Tarz-ı İştigal:

Vilâyât ve kazalarının köylü halkından aşâir ve Kürdler göçebe halinde yaşamaktadır. Senenin beş buçuk ayı köyde, altı buçuk ayı da haymenişîn [göçebe] geçirirler. Bunların nısfı ziraatle iştigal ederler ise de ektikleri ziraat çok ibtidaî ve mahduddur. Ekseri koyun ve mal sürüleri yetiştirmek ve yağ, peynir yapmak üzere yaylalara çıkarlar. Sonbaharda köylerine geldikten sonra kadınlara mevdu' vezaif başlar ki bunlar da yünden çul, ip, çadır, çorap, halı, kilim, keçe dokumaktır. Kadınların dokuduğu bu eşyayı erkekleri pazara götürüp satarlar. Aşiret erkeklerinin kışın vazifeleri heman mahduddur. Yalnız koyun ve mallarını (öküz, inek, at) iyi beslemeği ve idare etmeği düşünürler. Baharda ve yazda tarla ekmek, biçmek, sulamak ve çarşuya pazara gitmektir. Aşâir ve Kürd kadınlarının vezâifi pek ziyadedir. Koyun, inek sağmak, yağ, yoğurt, peynir yapmak, ekmek pişirmek, su getirmek, tarlalarda çalışmak, yemek pişirmek, çamaşır yıkamak, tezek yap-

maktır. Aşiret ve Kürdlerden birinin hâli vakti müsaid olur ise kapısındaki koyun, inek, öküz, atları ziyade olunca zevcelerini taaddüd ettirmek [arttırmak] isterler. Dördünün bir arada bulunduğu ekseriya görülmekte ve bu suretle vezâif taksim edilmektedir. Taaddüd-i zevecât [çok eşle evlenme) âdeti kasaba halkında dahi yüzde beş nisbetinde görüiür.

Doktor İbrahim Edhem (Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiyye Müdür Vekili Merkez Tabibi), *Türkiye'nin Sıhhî-i İctimaî Coğrafyası – Bayezid Vilayeti, (Türkiye Cumhuriyeti Sıhhiye ve Muavenât-ı İctimaiyye Vekâleti neşriyatından)* İstanbul: Kağıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, 1925-1341, s. 9-11.

Orta Asya'dan Kürt Göçü

Pek muhtemel olarak Orta Asya'nın kötü iklim şartları altında yaşayamayan Kürtler, diğer milletlerin hücumlarından kolayca korunmak için, dağ zincirlerini takip ederek göç etmeğe başlamışlar ve yerleşme bölgeleri olarak krokisini yaptığımız ülkeleri seçmişlerdir.

Pek tabiidir ki, muhtelif ve sayısız istilâlar, Kürtlerin diğer milletler tarafından massedilmesi, diğer milletlerin Kürtler içinde erimeleri, açlık, veba gibi hastalıklar, onların coğrafi konumlarının asıl görünüşünü derin bir şekilde değiştirmiştir. Bununla beraber şu da bir gerçektir ki, hiçbir istilâ, Kürtleri ikamet yerlerinden söküp atamamıştır. Şunu da belirtmek yerinde olur ki, Kürt ve Türklerin müşterek yurdu olan Orta Asya'dan, Türklerin bir kısmının, tarihin hangi devrinde göç edip, Kürdistan'ın doğusuna, Lidya hududuna kadar geldikleri de bilinmemektedir.

Tarihin en eski devirlerinde bile, Türklerin bugünkü Orta Anadolu'da mevcudiyeti de, Kürtlerin Turanî menşeli olduklarını doğrulamaktadır. Belki de aynı şartlar, bu iki "kardeş çocukları" kavmin son fertlerine kadar göç etmelerini zorunlu kılmıştır.

Antropolojik bakımdan, saf Türk olan Türkmen ile Kürt'ü ayırt etmek güçtür.

Bu konuyu, Irak'ta, on sene müddetle tetkik etme fırsatı buldum. Beyan edeyim ki, birinin diğerinden tefrik ettirecek fizikî bir belirtiye rastlamadım. Tabiidir ki, dağlarda yaşayışları, Kürtleri daha sert karakterli yapıyor.

Dr. Şükrü Mehmet Sekban, *Kürt Sorunu,* İstanbul: Menteş Basımevi, 1970, s. 14-15.

Dersim Destanı: Dağbek köyünden Ali Çavuşun destanı

Kaynaşak bir ayrı gayrı seçmeyin,
Sizdenim bir yana koyun gümanı,
Öyle garip garip bakıp geçmeyin,
Gelin hemşeriler sohbet zamanı.

Adım Ali Çavuş, Dağbek köyünden
İçmişem Dersim'in Munzur suyundan,
Dedem Horasan'ın Erler soyundan,
Dinleyin Ali'yi duyun destanı.

On bin yıldan beri döndüm dolaştım,
Yaylalardan geçtim, dağlardan aştım,
Hakka, hakikata gayri ulaştım,
Anlatayım gelin, sarın dört yanı.

Az mı çektim ben de ağa kahrını,
Ezdi beni aldı elimdekini,
Paraydı herifin imanı dini,
Emer gene gibi damardan kanı.

Ben de bilgisizdim, yirmi yıl evvel,
Sanıyordum seyyit her şeye bedel,
Derman sanıp ona uzattımdı el,
Razıydım alsaydı bu tatlı canı.

Malımı mülkümü, aklımı aldı,
Bir gün dedim, dedem bana ne kaldı,
Sakal sıvazladı, hayale daldı,
Dedi "Cennetteki köşkün bir yanı".

Günlerce üfürdü geçmedi sıtmam,
Bir iki hap aldım kesildi tamam,
Dedim, aptal mıyım, nasıl anlamam,
Ben veli sanmışım meğer şeytanı.

Saman çöpü gibi katıldık sele,
Devlete asiydik, Seyyide köle,
Kaç yüz sene geçti, ne geçti ele,
Geçti gayri kafa tutma zamanı.

Bir devlet var şimdi, hakkı koruyan,
İğnemi kaybetsem düşüp arayan,
Sade halka, sana bana yarayan,
Baba ana gibi korur insanı.

Bak canı gönülden bağlan da bir kez,
Zerrece hak yemez zerre incitmez,
Aslanlardan zorlu, şahanlardan tez,
Her derdin Devlettir, gayri lokmanı.

Devlete bağlanın, durmayın gevşek,
Nemrud'a tokmaktır, Eyyub'a döşek,
Devletin kadrini bilmeyen eşek,
Girsin cehenneme yesin samanı.

Anlatın, yalana Hakkın karnı tok,
Seyyidin ağanın zerre hayrı yok,
Caferî, Sünnî yok, ayrı gayrı yok,
Mezhebinde serbest Türkün vicdanı.

Yer yer gezdim, atta, trende yayan,
Seyyide ağaya uyup şaşmıyan,
Hak, hukuk gözeten boşa taşmıyan,
Her yer andırıyor bir gülüstanı.

Hemşerim sözüme iyi kulak ver,
Konya'da Hanya'da kalmamış keder,
Tezgâhlar kurulmuş, bacalar tüter,
Para yapıp durur herkes zamanı.

Seyyit sakızını yeter çiğnemek,
Türktür soyun sopun, övünmek gerek,
Özden vatandaş ol, ver yurda emek,
Topla sümbülleri, kokla reyhanı.

Canlandı vatanın dört bir bucağı
Mesken etmek neden çıplak bir dağı,
Ağayı, seyidi çaldı kırağı,
Geldi bahtımızın bahar zamanı.

Sevin Pülümür'e, tren gelince,
Devlet baban olur, kadir bilince,
Konuşmağa alış yurdun dilince,
Türk dili, er dili, yiğit lisanı.

Adı Cumhuriyet, kendisi hızır,
Onsuz ağa Seyyit, hızır mı hınzır,
Gayri Sakarya'dan farksızdır Munzur,
Geldi Dersimlinin huzur devranı.

Güven durağı her yeni baraka,
Gayri eşkıya yok, ev barkı yıka,
Yapılan yollardan bereket aka,
Emsalsiz gün göre, Dersim sükkânı.

Kimi savsaklasın, duymasın kimi,
Hey Ali, durmadan anlat Dersim'i,
Duyan bilsin desin aldım dersimi,
Hikmet satmak için açtık dükkânı.

Tunçeli Destanı: Beşpınarlı Aşık Durmuş'un destanı

Size diyeceğim var biraz durun,
Bir parça ibretle bakın hayata,
Gelin bir düşünün, bir meclis kurun
Ne güne gelmişiz biz çıka bata.

Sanki illet gibi kemirmiş bizi,
Bükmüş belimizi, devirmiş bizi,
Soymuş da soğana çevirmiş bizi,
Zalim ağa, Seyyit denen hayınlar.

Yoktur ne insafı, ne itikadı,
Keseyi doldurmak, bir tek muradı,
Bozuldu çok şükür ağzının tadı,
Fırlatsın kendini gayri Fırat'a.
Ya bir eski papuç, ya yıkık dıvar,
Bizi aldatır da eli boş savar,
Herif aç kurt oldu, biz sersem davar,
Taptık ermiş diye kıllı surata.

Devlet, vasıta başta, değil sorguçta,
Keramet olur mu kuru papuçta,
Kudret görünür mü duvarda burçta,
Açık gizli yüz vermeyin hayduda.

Yüzün kertiş kertiş, kafan daz gibi,
Sensiz şu kara kış bile yaz gibi,
Yeter gururlanma gayri kaz gibi,
Tüyün çoktan yandı, ütüldü ağa.

Devlet var, sayacak, boyun eğecek,
Geliyor eyiliği işte köyecek,
Elini kırmadan Devlet, uslan çek,
Yakamız elinden yırtıldı ağa.

Devlet para alır, bize harç eder,
Halkı sahip bilir, başa taç eder,
Ancak aptal olan dağa göç eder,
Devlet var, maraba kurtuldu ağa.

Durmuşu, tanırsın hali bitikti,
Çoluk çocuk esir, sürü yitikti,
Devlete isyanın buna tüy dikti,
Teslim ol, kaçanlar, tutuldu ağa.

Cahil halk bilmeden sana eğildi,
Karın tokluğuna bile değildi,
Ne mal olduğunu nihayet bildi,
Hay papuçun dama atıldı ağa.

Tunceli Destanı
Ne belâ geldi ise ağadandır.

Devlet güneş, inadın karlarını eridir,
Hayır, selâmet ancak Devletin eseridir,
Devlet bize el verdi iki yıldan beridir,
Fitne fesat ne varsa ağanın hüneridir.

Tez kökünü kaldırsın yer yüzünden yaradan,
Ne belâ geldi ise ağadandır, ağadan.

Elini uzattı da Devlet bize, tut dedi,
Senelerdir döktüğün yaşları kurut, dedi,
Seyyit ise beynimize girdi, dur unut, dedi,
Devlet hışmı tez geçer, eyreti bulut dedi.

Fayda yok ne dededen, ne şeyhten, ne müritten,
Ne belâ geldi ise seyittendir, seyitten.

Ağalar zehir kattı dağların havasına,
Beyinsiz alet olduk onların kafasına,
Yeter katlandığımız aşiret belâsına,
İnsan olmıyan koşar onların sadasına.

Tez kökünü kaldırsın yer yüzünden yaradan,
Ne belâ geldi ise ağadandır, ağadan.

Kandırdı vara yoğa sattı vicdanımızı,
Zor kurtardık elinden şu tatlı canımızı,
Seyyit fesada verdi bizim imanımızı,
Getirdi başımıza Devlet izanımızı.

Fayda yok ne dededen, ne şeyhten, ne müritten,
Ne belâ geldi ise seyittendir, seyitten.

Ha hayvan sürüleri, ha insan aşireti,
Ağa, seyit insanın en hınzır, en şirreti,
Çok şükür başımızda bekler gördük Devleti,
Her şeyden üstün onun, şefkati sahabeti.

Fayda yok ne dededen, ne şeyhten, ne müritten,
Ne belâ geldi ise seyittendir, seyitten.
Tez kökünü kaldırsın yer yüzünden yaradan,
Ne belâ geldi ise ağadandır, ağadan.

Mazgirt'li Aşık Hasan tarafından
Tunçeli Destanı

Gün değişti dostlar devran değişti,
Tunceli'dir artık adı Dersim'in,
Eğilmeyen dağlar sulha erişdi,
Tunceli'dir artık adı Dersim'in.

Kızlar, gelinler hep allar içinde,
Erkekler giyinmiş yeni biçimde,
Hepsi Türk soyudur, hepsi içimde,
Tunceli'dir artık adı Dersim'in.

Ne ağanın zulmü ne de seyit var,
Karınca incinse Devletim arar,
Her tarafta şenlik her taraf bahar,
Tunceli'dir artık adı Dersim'in.

Yollar yapıldı köprüler kuruldu
Davalar görüldü sular duruldu,
Karşı gelenlerin hepsi vuruldu,
Tunceli'dir artık adı Dersim'in.

Ne ölen var artık ne öldüren,
Ne de suç işleyip dağda sürünen,
Her yerde sevinen, oynayan gülen,
Tunceli'dir artık adı Dersim'in.

Dersim iken rahat yüzü yok idi,
İnsanlık, adalet sözü yok idi,
Yurdun bir baharı güzü yok idi,
Tunceli'dir artık adı Dersim'in.

Şimdi ne ağanın ne de seyidinsin,
Ulu Devletin, milletininsin,
Acıların bitti, göz yaşın dinsin,
Tunceli'dir artık adı Dersim'in.

Artık ne insandan ne yurttan uzak,
On sekiz milyon Türk gibi yüzün ak,
Çalışmağa yurdu şenletmeğe bak,
Tunceli'dir artık adı Dersim'in.

Aşık Hasan'ım ben hikmet söylerim,
Kırlardan gezerim, çimenler yerim,
Anlayan canlara ilân eylerim,
Tunceli'dir artık adı Dersim'in.

Nazımiye'li Gül kız tarafından: Asker Şarkısı Ali'm.

Ali'm asker oldu giyindi kuşandı,
Gözlerimden sevinç yaşı boşandı,
Nice yıllar beklediğim bu şandı,
Ali'm Ali'm yiğit Ali'm asker Ali'm.

Gençler tabur oldu yola dizildi,
Ali'm içlerinde ne de güzeldi,
Kimseye bakmazdı beni süzerdi,
Ali'm Ali'm yiğit Ali'm asker Ali'm.

Ali'm Ankara'da, mektubu gelir,
Cennet bağlarından haberler verir,
Elbet mevlâm bir gün olur gösterir,
Ali'm Ali'm yiğit Ali'm asker Ali'm.

Ali'm Ankara'nın yolları dümdüz,
Pırıl pırıl her yer geceler gündüz,
Gitsem ben de bir gün sürsem ona yüz,
Ali'm Ali'm yiğit Ali'm asker Ali'm,

Ali'm orduda bir kahraman er,
Öğrenmiş ocaktan bir nice hüner,
Askere gidenler mektepli döner,
Ali'm Ali'm yiğit Ali'm asker Ali'm.

Ali'm geldi köye alayla şanla,
Göğsünde parlayan altun nişanla,
Okuyup yazıyor ince lisanla,
Ali'm Ali'm yiğit Ali'm asker Ali'm.

Ağalara Dair

Ağalar hey ağalar,
Aklınıza yuf olsun,
Yaptığınız kavgalar,
Yedi sizi oh olsun.

Düğün olsa o soyar,
Damdan gelir her eve,
Kıtlık çıksa o doyar,
O semirir bedava.

Gezer durur her yanı,
Avlanacak can arar,
Emmek için saf kanı,
Kene gibi yakalar.

Çalışırken çiftçiler,
Tembel tembel oturur,
Pay alınca işçiler,
Deli gibi kudurur.

Asker olmak istemez,
Dağ başından inmezdi,
Yurda hizmet edemez,
Şeref nedir bilmezdi.

Söndü mumu çok şükür,
Ot tıkandı çanına,
Hain kollar büküldü,
Kalmaz zulmü yanına.

Hükümettir her derman,
Ondan uzak kalamam,
Korur beni her zaman,
Ağa eli yalamam.

Ağalar hey ağalar,
Aklınıza yuf olsun,
Yaptığınız kavgalar,
Yedi sizi oh olsun.

Seyitlere Dair:

Seyit dede tanımam,
Benziyorlar şeytana,
Sözlerine inanmam,
Çıktı foya meydana.

Süpürgeden bir sakal,
Karmakarışık yüzleri,
Sesleri var çakal,
Korkunç bakar gözleri.

Yılınırlar sırnaşık,
Yaklaşarak sofraya,
Saldırırlar çal kaşık,
İmkân olmaz doymaya.

Uflemekle hastayı,
Sağaltacak budala,
Ne söz bir ne sayı,
Ne de konar bir dala.

Arar durur cenaze,
Ölü yumak hevesi,
Bir acayip kepaze,
Soymak ister herkesi.

Hamdolsun ki hükûmet,
Verdi tamam dersini,
Ne seyit var ne Gubat,
Sepetledi hepsini.

Zincir köstek kırıldı,
Hürriyete kavuştuk,
Karanlıklar sıyrıldı,
Güneşlere ulaştık.

Seyit dede tanımam,
Benziyorlar şeytana,
Sözlerine inanmam,
Çıktı foya meydana.

T.C. Jandarma Genel Komutanlığı, *Dersim Destanı,* Jandarma Genel Komutanlığı Matbaası, 1939.

Sason'dan Kadın ve Silah

Bazen bir köyde birkaç kabile bulunabilir. Kabilelerin çoğu birbirine düşmandır. Bir kabile reisi diğer kabile reisine karşı kendini korumak için senelerce evden dışarı çıkmaz. Kabile düşmanlığından ötürü yirmi beş sene evinden dışarı çıkmayana rastlanmıştır. Böylelerin kadınları çalışır. Kadınlara sıkışmadıkça düşmanlık yapmazlar. Kadınlara dokunulmamasına sebep hürmet edildiğinden değil, kadının bir keçi kadar kıymeti olmayan mahluk sayılmasındandır. Erkek ailenin mutlak reisidir. Evin ihtiyaçlarını temin eder. Kadın onun satın alınmış bir kölesidir. Vazifesi çocuk yapmak ve tarlanın ekilip biçilmesinde ve diğer işlerde erkeğe yardım etmektir.

Kız, dokuz yaşına girince evlenme çağına girmiş sayılır. Kızı almağa talip erkek zengin ise para ile satın alır. Parası yoksa çok defa dağa kaldırmak suretiyle kıza sahip olur. Fakir evli erkekler kadınları güzelse, karıları çirkin ve ihtiyar olan zenginlere inek veya keçi ile mübadele ederek mal sahibi olurlar. Kadın bu bölgede bir nevi mübadele vasıtasıdır. Kocası kan davalarında veya diğer sebeplerle ölen kadınlar derhal başka bir erkeğin hük-

mu altına girer ve onun metresi olarak yaşarlar. Bir bölgede yalnız bir erkeğe inhisar etmiş kadın yok gibidir. Birçok erkekler iki veya üç evlidir. Bazen düğünler kabile reisinin tavassutu ile yapılır.

Kabile reisi kızı verirken erkeği bazı şartlara bağlar. Bu şartların içinde en önemlisi çalışıp para kazanarak tüfek sahibi olmaktır.

Ailenin en kıymetli malı tüfektir. Mal, can ve namusun korunması ancak tüfekle kabildir. Tüfek babadan oğula intikal eden en önemli ve değerli mirastır. Ölen bir aile reisinin oğlu yoksa tüfek en yakın akrabaya emanet edilir. (...) Aile mensupları tüfek muhafazasını müştereken deruhte ederler. Tüfek ailenin en büyüğü tarafından kullanılır. Bu ölürse tüfek kıdemliye intikal eder. Müsademede ölmek, ölümlerin en şereflisi sayılır. Ancak ölmeden evvel tüfeğin en yakın bir mutemede devri teslimi şarttır. En müşkül durumlarda tüfek vermemek için birkaç canı feda ettikleri de vakidir.

Lütfi Güvenç [Kurmay Binbaşı], Sason Kılavuzu ve 937 Harekâtından Alınan Dersler [Gizli ve Hizmete Mahsustur], Ankara: Jandarma Genel Komutanlığı, 1939, s. 78-82.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın Başvekâlet'e yazdığı 18/11/1931 tarihli raporu:

Dersim'i ihata eden kazaların 150.000 nüfusluk halkı Dersimlilerin mütevali ve mütemadi taarruz ve tecavüzlerinden gittikçe daha ziyade mutazarrır olmaktadırlar. Dersim'e yakın olan muhitlerin kazanç ve hayatları Dersimlilerin ayakları altında her gün çiğnenmektedir. Toplu büyük çetelerin köy basması, sürüleri götürmesi, mukavemet edenleri öldürmesi, yol kesmesi son aylarda adi vakalar sırasına geçmiştir. Dersim'e yakın yerlerdeki halk malından ve canından emin olmadığı gibi manevi cesaret ve mukavemetlerini de kaybetmiş bulunuyorlar. Bu yakın çemberin harici muhiti de cezasız kalan bu vakaların tesiri altında ziraat ve ticaret noktasından maddeten mutazarrır ve asayişsizlik yüzünden manen muzdariptirler.

Dersim'in içinin arz ettiği manzara da bundan daha az acı ve acıklı değildir. Bir defa Dersim, Çemişkezek, Pertek, Mazkirt ve Hozat kazalarındaki umumiyetle Türkler ve aşiret hayatını terk ederek silahları alınan çiftçiler tamamiyle Dersimlilerin nüfuz ve tehdidi altındadırlar.

Devlete asker ve vergi veren bu halk canını ve malını korumak için Garp ve Şimal aşiretlerine vergi vermek mecburiyetinde oldukları gibi her gün de soyulmak ve öldürülmek tehlikesindedirler. Soyulanlar pek çoktur. Öldürülenler de vardır. Köyünden tarlasına gidemeyen veyahut şehre iltica eden köylüler pek çoktur.

Dersim'in mütecaviz ve mutaarrız aşiretleri de birbirlerine karşı hasım ve küskün bir vaziyettedirler. Aralarında müsademe, mukatele ve hırsızlık daimidir.

Dahilde hükûmet ve teşkilâtı, zabıtası, mahkemesi bir heyulâdan ibarettir. Bu mekanizma hükmünü, ancak silahsız ve muti halk üzerinde müessir olabildiğinden, nüfuz ve sultasını bunlar üzerinde yürütmekte ve dağdaki şakilere ve aşiretlere karşı hiçbir emrini ve hükmünü infaz edememektedir. Makûs bir netice olarak hükûmet, halk nazarında aşiretlerin ve onların ağalarının nüfuzunu arttırmaktadır.

Dersim içi muntazam hükûmet teşkilâtına rağmen tamamiyle anarşiktir; dıştan görünüşû silahlı, teşkilâtlı hırsızlar yatağı ve ocağı olmasıdır. Bu ocak gün geçtikçe kızışmakta ve etrafını yakmaktadır. Acil ve kat'i tedbir alınarak bu ocak kat'i surette söndürülmezse ateş günden güne sirayetini arttıracaktır.

Yakın zamanlarda hasıl olacak netice, etraftaki halkın gasp ve istismar sahalarına tabi oldukları ağaların hükmü nüfuzuna girerek köle olmakla veyahut birçoklarının hazırlandığı gibi evlerini, barklarını terk etmekle Dersimlilerin nüfuz ve tecavüz hudutlarının artması veyahut da silah tedarik ederek daha gerilerdeki silahsız ve muti halka musallat olarak Dersim sisteminin genişlemesi olacaktır.

T.C. Dahiliye Vekâleti Jandarma Umum Kumandanlığı, *Dersim [Gizli ve zata mahsustur – Kayıt altında yüz tane basılmıştır]*, s. 228-230.

Dizin

D

H

N

O-Ö

P

Q

Darwin'den Dersim'e: Cumhuriyet ve Antropoloji, Atatürk'ün yaşamının son yirmi yılına odaklanan, "entelektüel" Atatürk'ü, 30'lu yıllarda gerçekleştirdiği bilimsel ve kültürel devrimi yorumlamaya yönelik bir çalışma. İki dünya savaşı arası "karanlık çağ"ın tarihsel gerçeklerini, dönemin özgünlüğünü göz ardı etmeksizin, Cumhuriyet kadrolarının ve Atatürk'ün düşünce dünyasına ışık tutmayı amaçlıyor.

Türkiye'deki çağdaş bilim ve eğitim antropolojiyle başlıyor; kısa sürede dil, tarih, coğrafya, jeoloji, biyoloji başta olmak üzere tüm bilim dallarını kapsıyor. *Cumhuriyet ve Antropoloji,* geçmişle bağını koparan Cumhuriyet'in alternatif bilimsel "Aydınlanma"sını ve ulus-devletin laik "yeni insan"ını yerli ve yabancı özgün kaynaklara başvurarak disiplinlerarası bir anlayışla okura sunuyor.

"Afet Hanım'ın tebliği birçok açıdan dikkat çekiciydi. Öncelikle vurgulanması gereken husus, bu tebliğin "kolektif" bir çalışmanın urunu olmasıydı. Başta Atatürk olmak üzere birçok Türk Tarih Tetkik Cemiyeti üyesi tebliğin hazırlanışına katkıda bulunmuş olmalıydı. Nitekim daha sonraki yayınlarında Afet İnan bu tebliğine yer vermedi. Bunun bir nedeni tebliğin kolektif niteliği ise, diğeri içeriğiydi. Oysa içerik 1932 yılının "heyecan"ını yansıtıyordu. Kongrenin ilk bilimsel tebliğinin o tarihlerde bir kadına verdirilmesi de ayrı bir önem taşıyordu. Evrimciliği, Darwinizm'i gündeme getiren bir tebliğdi ve Osmanlı tarihçiliğinde Âdem-Havva ya da Nuh peygamberde köklerini arayan yaratılış efsanelerine meydan okuyordu. Böylece tebliğ tarihin ötelerine taşarak, jeolojiyi de kapsayan çok geniş bir zaman dizinini gündeme getiriyordu."

Prof. Dr. Zafer Toprak, Boğaziçi Üniversitesi'nde öğretim üyesidir.

DK DOĞAN KİTAP

dogankitap.com.tr

32 TL